

A

„SZEPESMEGYEI TÖRTÉNELMI TÁRSULAT”

MILLENNIUMI KIADVÁNYAI.

V. KÖTET.

Dr. Demkó Kálmán: Lőcse története I. rész.

LŐCSE.

A „SZEPESMEGYEI TÖRTÉNELMI TÁRSULAT” KIADÁSA.

1897.

LŐCSE TÖRTÉNETE.

I.

JOG-, MŰ- ÉS MŰVELŐDÉSTÖRTÉNETI RÉSZ.

ÍRTA

DR. DEMKÓ KÁLMÁN,

A BUDAPESTI VIII. KER. ÁLL. FŐGYMNASIUM IGAZGATÓJA.

LŐCSE.

NYOMATOTT REISS JÓZS. T. KÖNYVNYOMDÁJÁBAN.

1897.

Rajzolta: Pözlberger V. 1895

LŐCSE 1676-iki LÁTÓKÉPE.

őcsének, egy napjainkban nem csak lakossága számát, hanem politikai és társadalmi szereplését is tekintve kis városnak történetét megírni, magában véve csekély munkának és hazánk köztörténetének szempontjából jelentéktelennek látszik. Eltekintve attól, hogy nemzetünk ezredéves történetének megírásához még csak gyűjtjük az anyagot és így kicsinyelnünk semmit sem szabad: tárgyunknál, ha nem a jelent, de a múltat tekintjük, sem magát a feladatot, sem annak tárgyát nem vehetjük csekélynek. Több mint hét század viharzott el a telep fölött, melyet ma Lőcsének nevezünk. Nemzetünknek immár ezeréves történetében a századok folyamában nem dicstelen szerep jutott az egykori szepesi szász tartomány fővárosának. Nem csak politikai életünknek volt az nem egyszer fontos tényezője, hanem iparunk, kereskedelmünk, művészetünk és általában culturalis életünk minden terén maradandó nyomokat hagyott polgárainak szorgalma és magas műveltsége. Ezen általános szempontok mellett különös fontosságot nyert a város az által, hogy első alakulásától kezdve több száz éven át egy államunkban mondhatni külön államot képezett, külön jogérettel és külön történelmi fejlődéssel bírt területnek volt természetes és politikai középpontja,

miért is története több tekintetben elüt a külön állott városokéitól.

Egykori fényes múltjának számos emléke áll ma is. Hazánk régi német eredetű városai közt, amennyire én azokat részletesen ismerem, emlékeit tekintve határozottan első helyre kell tennem Lőcsét. A jelent tekintve ezt a visszamaradottság szomorú jelének kell vennünk, de a múltak megismerése végett ide kell fordulnia annak, a ki a polgári élet hajdanát a maga valóságában akarja ismerni.

Nem tudom, városuk akkori dicsőségének szerep-tete vagy egyúttal azon gondolat is, hogy a múltat a jövő számára megmentsék, vezette Lőcse kiváló polgárait akkor, midőn naplókban, krónikákban írták le élményeiket és a városban történt eseményeket. Bármilyen volt az indító ok, tiszteletre méltó emléket emeltek maguknak és hálára kötelezték az utódokat. Tudtommal egyetlen városunknak sem akadt szülöttei közt annyi és oly kiváló krónikása mint Lőcsének.

A Szepesség történetére vonatkozólag nyomtatásban megjelent és kéziratokban levő műveknek gazdag jegyzékét találja a szíves olvasó társulatunk millenniumi kiadványainak I. kötetében. Itt csak a Lőcsével különösen foglalkozó művekről akarok pár szót szólani, hogy beszámoljak a tanulmányomnál használt forrásokról.

Legelső helyen állanak itten a krónikások. Társulatunk VII-ik évkönyvében (1892) szerencsés voltam olvasóinknak bemutatni, illetve egész terjedelmében közölni hazánk egyik legrégibb krónikáját, melyet a hely után, ahol azt megőrizték, »*Szepes-szombati krónika*« névvel neveztem el. Ezt tekintem az összes szepességi krónikák ősenek. A XV. század közepéig

terjedő krónikában magára Lőcsére vonatkozólag kevés adat van. Tárgyunk szempontjából sokkal fontosabbak a XVI és XVII. századok napló és krónika írói. Ezek közül 3-nak kéziratát ismerjük u. m. *Sperfogel Konrád*-nak 1316—1536-ig terjedő naplóját, *Türk Dániel*-ét 1548—1559-ből és *Hain Gáspár* krónikáját. — Sperfogel naplója egy 758 sűrűn írott negyedrést oldalra terjedő kézirat, noha sokszor említésre is alig méltó aprólékosságokat is felhoz, egészében véve igen nagy becsű korrajz. Az eredeti kézirat a lőcsei ág. ev. hitközség könyvtáráé. Nyomtatásban csak egyes hézagos részletei vannak Wagner *Analectáinak* II. kötetében a 131—188. oldalakon. Türknek naplója 600 ívrét oldalt foglal magában és a magyar nemzeti muzeum ívrétű latin kézíratai között 3177. sz. a. őriztetik. Kiadva nincsen, részletesen ismertette Garády a »Századok« 1871-iki évfolyamában. (12 stb old.) Legfontosabb Hain Gáspár krónikája. Eredeti kézírata a Szepesség keletkezésétől kezdve 1684. decz. 25-ig 956 negyedrést lapra terjed. A kézirat a lőcsei ág. ev. hitközség tulajdona. Kiadva belőle csak hiányos részletek vannak Wagner *Analectáiban* (II. k. 3—45. old.) Terjedelmesen ismertette Demkó Kálmán a »Századok« 1882-iki évfolyamában. Másolatai közül legismertebb a Justus-féle.

Nem lehet feladatomban itten részletesen foglalkozni ezen krónikával, csak ismétlem azon nézetemet, hogy »oly mű ez, mely városi polgári középosztályunk XVI és XVII. századi életének minden mozzanatát felölelve, adatainak mind sokféleségére, mind teljes hitelességére nézve, mint felvidéki városaink történetére vonatkozó mű páratlanul áll krónika-irodalmunkban«. Minthogy munkámnak egyik legfőbb forrása ez lesz, néhány szó-

val rá akarok mutatni hitelességére. Krónikánk teljes címe: »*Zipserische oder Leutschauerische Chronika undt Zeitbeschreibung zusammen getragen der lieben Posterität zur nachricht von Caspar Hain m. p.*« A krónikának a legrégibb időtől 1516-ig terjedő része mindössze 16 oldalt foglal el. Ezen időtől kezdve az író atyjának haláláig 1652-ig csaknem megszakítás nélkül következnek Lőcsének kiválóbb férfiai, kik a város ügyéről naplót vezettek. Ezekről írja Hain: »Diese nachfolgende Zipserische-Leutschauerische Chronica ist aus nachgesetzter Herren Anmerkungen und Diariis zusammen getragen worden als:

Dn. Conradi Sperfogels Notarii et Judicis Leuchoviens.

Dn. Danielis Türk » » » »

Dn. Johannis Henisch » » » »

Dn. Cristofori Kohls Pastoris Durandi-Villens.

Dn. Caspari Cramers J. U. C. et Judicis Leuchov.

Dn. Petri Czack Aedilis et Senatoris «

Dn. Martini Fröhlichs « »

Dn. Nicolai Hain Judicis Leuchov. sowohl auch aus Gemeiner Stadt Leutschau Jahrbüchern und verrechnungen«.

Sperfogel naplóját mint Lőcsének jegyzője, tanácsnoka és több ízben — 1514, 1516—17, 1522—23-ban — bírása írta. Türckkel 1545—1569 közt mint jegyzővel, tanácsnokkal és bíróval találkozunk. Henisch 1562—1567-ben tanácsnok, 1568—69-ben bíró volt. Cramer Gáspár, a kiváló jogtudós 1616-tól 1644-ig szerepel mint tanácsnok és bíró. Czack P. 1606-tól 1636-ig többször aedilis, senator és bíró; Fröhlich 1638—45 közt mint tribunus és senator vesz élénk részt a város ügyeiben. Hain Miklós 1644-ben tanácsnok, a városnak több ízben országgyűlési követe,

1647—1652-ben bírāja volt. Így látjuk, hogy krónikánk frójának 1516-tól kezdve egykorúan hivatalt viselt tekintélyes egyéneknek feljegyzései állottak rendelkezésére. Mint Lőcsének maga is jegyzője, senatora és sokáig bírāja, jól használhatta a város hivatalos íratait is. És valóban használta is azokat úgy, hogy állításainak hitelességét azokból ma is pontról-pontra megállapíthatjuk.

Nevezetes krónikásai még a Szepességnek és így Lőcsének is *Leibitzer Joachim* és fia *Izrael*, kik a XVII. században szerkesztették krónikájukat, melynek eredeti kéziratát eddig nem sikerült megismernem. Kivonat van belőle Wagner Anelectáinak II. köt. 46—68. lapjain. Figyelemre méltó kézirati munkák még: 1. *Lányi Andrásnak*, századunk harminczas éveiben Lőcse főjegyzője és tanácsnokának »Monographie der Zipser Gespanschaft etc. nebst ausführlicher Geschichte der königlichen Freistadt Leutschau« című kézírata. Régibb krónikák adatait kivonatolta szintén krónika szerűen. Értéke abban van, hogy a XVIII-ik század eseményeivel folytatója a régieknek. Eredetije Lányi Károly bírtoka, egy másolata a lőcsei ev. hitközség tulajdonában van. 2. A Probstner Gyula úr bírtokában Lőcsén levő: *Analecta sacra et profana urbis liberae ac regiae olim reipublicae Leutschoviensis collecta atque in partes quinque digesta studio et industria Stephani Mayer civis gremialis fatequae urbis viarum commissarii*«. A 729 negyedrért oldalra terjedő kézirat 9 évi bámulatosan szorgalmas munkának eredménye. Szerzője egy, századunk elején élt, egy pár latin iskolát végzett cipészből városi útbiztossá lett lőcsei polgár, aki saját vallomása szerint több hajlamot érzett a rajzolás és íráshoz, mint mesterségéhez.

Művének értéke abban van, hogy számos ma már nem létező történelmi értékű felíratot megmentett az enyészettől. Továbbá habár nem művészi kivitelű, de eléggé jó rajzokban 266 képet közöl Lőcse műenlékeiről, melyek részben még meg vannak, de jó részben már elpusztultak. Különösen értékesek ez utóbbiak közt az egyes házakon volt címerek, melyekből azoknak hajdani tulajdonosait meg lehet állapítani, továbbá a már kihalt polgár-nemes családok címerai. A művet Horváth István, a Széchényi könyvtár őre, 1824. december 16-án méltónak ítélte arra, hogy a polgárok közkölségén megvétetve a nemzeti muzeumba helyeztessék. Ez azonban sem Lőcse, sem Buda és Pest polgárainak, — kikhez a szerző szintén fordult — bőkezűségétől nem telt ki. Végre Probstner András vette meg azt és most utódainak tulajdona.

Egyes, a megye területén szétszórta létező más krónikaszerű kéziratokban is vannak Lőcsére vonatkozó feljegyzések. Becses kiegészítői ezeknek a Szepesség okmánytárai u. m.: *C. Wagner*: »Analecta Scepusii sacri et profani«. Bécs-Pozsony 1774, 1778. I—IV. köt. Ennek folytatása *Bárdossy J.* »Supplementum analectorum terrae Scepusiensis« Lőcse 1802. Ezt folytatta *Schmauk Mihály*, kinek gyűjteményét »Supplementum analectorum terrae Scepusiensis Pars II.« címmel Hradszky József rendezte nagy gonddal sajtó alá és Császka György szepesi püspök költségén kiadta Szepesváralján 1889-ben. Mindezeket, valamint a Lőcsére vonatkozólag nyomtatásban megjelent önálló műveket és kisebb értekezéseket felemlítve találja a szíves olvasó ezen kiadványunk I. kötetének bibliographiai részében. Ami ott említve van, azt mind felhasználtam tanulmányomnál.

Ezeknél azonban gazdagabb forrásom volt Lőcse városnak általam egyenesen a történelmi kutatás céljára berendezett gazdag levéltára, ahol az 1319—1770 közti időre tárgy- és időrendben 28.251 darabot dolgoztam fel. Becses adatokkal járultak tanulmányomhoz az országos levéltár, a szepesi káptalan, Kassa, Eperjes és más városok levéltárai, melyeket már régebben is meglátogattam, gyűjtőgetve Lőcse történetéhez való adataimat.

Ha mernék magamnak hízelegni avval, hogy akad könyvemnek olvasója, aki régibb tanulmányaimat is olvasgatta, akkor azt mondanám, hogy annak fel fog tűnni, hogy egyes részletekben önmagamot ismétlem. Azt azonban mindenki csak természetesnek fogja találni, ha az *általam* eredeti források alapján kidolgozott részleteket az egészbe beillesztem.

Pontról-pontra menő forrás idézetekkel nem akarom fárasztani az olvasót, azért csak minden egyes nagyobb részletnél sorolom fel az arra vonatkozó forrásokat. Általában nem száraz tudományos munkát, hanem olyan könyvet óhajtanék írni, melyből hazánk ezen kicsiny városkájának nagy múltjával annak szülöttei és hazai történelmünknek barátai úgy ismerkedenek meg, hogy az előbbieik elődeik múltján okúlva és lelkesülve igyekezzenek városuk régi jó hírnevén és virágzásán munkálni; az utóbbiak pedig vágyat érezzenek műemlékeinkkel és a régi városi életnek hazánkban eredeti jellegét mondhatni leginkább megőrzött ezen színhelyével megismerkedni.

Lőcsén, 1896.

A szerző.

I.

A szepesi szászok ősi jogélete.

Hogy a »*Lőcse története*« címet viselő tanulmányt a Szepesség ősi jogéletének ismertetésével kezdem, erre több okom van. A Szepesség története, bárminő terjedelmes lenne az, nem tarthatna számot a teljességre, ha mellőznők benne azt, ami sok száz éven át alapját képezte a szászok itteni külön politikai egységének, ami ezen egységet egészen mondhatni napjainkig fentartotta és ami a szepesi emberben annyira kifejlesztette a separatismus érzetét, hogy az szülőföldjét mindig valami különleges dolognak szűkebb körű hazájának tekintette. *Ez a külön jogélet.* Ezt máshol alig lehet alkalmasabb helyen tárgyalni, mint épen kapcsolatban azon városnak történetével, amelyik századokon át középpontja volt ezen külön jogéletnek, mint a szepesi szász tartománynak fővárosa.

Kiadványaink egyes kötetei külön-külön foglalkoznak az egykor itt volt önálló municipiumok történetével. Sorban kimutatják azoknak keletkezését, fejlődésüket, viszontagságaikat. Látjuk azokból, hogy a Szepesség őseink bejövetele óta kiegészítő része magyar hazánknak, hogy a honfoglaláskor keletkezik itten

egy első-foglaló nemesekből alakított határőr-szék, a »szepesi tíz lándzsások széke«, majd a királyi területen alakul ki a *vármegye*. Ezen eredeti nemzeti intézmények mellett idegenek betelepítése által jött itt létre a *Szepesi szász tartomány* — Provincia saxonum de Scepus«.

Nem akarok itten se a Szepesség nevéről se a német ajkú lakosok betelepedésének menetéről részletesen értekezni. Ezeknek bejövetele, itten letelepedése és virágzó élete tény, melyen mit sem változtatna az, ha bejövetelök idejét a megszokottnál egy századdal előbbre tehetnők is, noha az idő biztos megállapítása mindenesetre igen érdekes volna. Itt csak azt akarom kifejtetni: minő közjogi alapon telepedtek be ide a német vendégek? — hogyan illeszkedtek bele új hazájok köz- és magánjogi viszonyaiba? — minő volt jogi-, családi-, társadalmi és közgazdasági életük azon korban, melyből mindezekre vonatkozó egykorú írott emlékeink egyáltalában nincsenek.

Az egyedüli forrás, melyből mindezen említett viszonyokra biztos következtetéseket vonhatunk az ősi szepesi jognak meglevő kézíratai, de amelyek közül a legrégebb is csak a XV. század közepéről való. Ha maga a forrás, melyből meríteni szándékozom ilyen későkori és egyetlen; igazolnom kell azt, hogy miért tekintem azt megbízhatónak sokkal előbbi századokra és miért elégségesnek arra, hogy egyedül abból biztos következtetéseket vonjak. Az elsőre nézve utalok a középkori törvények rendkívüli tartósságára. A középkori politikai és társadalmi viszonyok nehéz harcok, sok vér árán jeghezdedtek ki. Állam, egyház és társadalmi osztályok egyaránt mereven ragaszkodtak az egyszer megállapított rendszerhez, különösen az

annak alapjául szolgáló törvényekhez. De ezeknek változtatására szükség nem is volt. Az egyháznak alapelve épen az egység és változhatatlanság; az állami élet a változásnak igen soká alá nem vetett hűbériségen alapúlt; a társadalmi rendnek alapja a születés útján keletkezett osztálykülönbség; a család istentől alapított patriarchalis szövetség. Gazdaság, ipar, kereskedelem, művészet és tudományok kezdetlegesek; a közlekedési utak és eszközök nem hozzák egymáshoz közelebb az embereket; új találmányok és felfedezések nem teremtenek új életviszonyokat. Mindenki él és meghal azon viszonyok közt, melyek közé az isteni gondviselés születésekor helyezte. Minden társadalmi osztálynak külön törvénye van, mely szűk körre terjedve ki, biztosítja az állandóságot. Csak egy pár példával akarom ezt igazolni. A Nagy Károly által a VIII. században összeíratott őszi szász jog, a »Sachsenspiegel« Németországban, sőt nálunk Magyarországon több német ajkú vidéken is, még a XVII. században is, tehát mondhatni egy ezredéven át érvényben volt. Bécsnek 1221-ben keletkezett külön törvényeit a hercegek és császárok hosszú sora egymásután, még 1621-ben II. Ferdinánd is legnagyobb részében változtatlanul erősítette meg és az örökösödési viszonyokat szabályozó 1819-iki »Hofkammerdecret« is az 1383-iki szabadságlevél alapjára helyezkedik. Sziciliában a XIII. században keletkezett városjogok a francia »Code Napoleon«-nak 1819-ben történt beviteléig érvényben voltak. De ne menjünk oly messzire, Werbőcynknek a régi szokásjogot 1517-ben összefoglaló Tripartitumára 1848-ig esküdtek táblabíráink. Mindezek-től eltekintve maga jogkönyvünk fog bizonyítani a mellett, hogy a benne foglalt törvények sokkal koráb-

biak, mint írásba foglalásuk. — A másodikra nézve megjegyzem, hogy a törvényeket a szükség szüli, a ténylegesen létező erkölcsi és anyagi állapotok nyerne azokban kifejezést, hű képét a kornak, melyben keletkeztek. Esetünkben egy teljes törvénykönyv van előttünk, mely híven feltünteti azon állapotokat, melyek közt egyszerű életviszonyaikkal mellett hosszú időn át szépen meg voltak a vele élők.

A szepesi szászoknak ide letelepedésével legújabbban két írónk foglalkozott¹⁾ Habár a telepítés menetét illetőleg van is eltérés nézeteik közt, abban megegyeznek, hogy magát a bevándorlást a XII. század közepére helyezik. Ezen általános nézethez csatlakozva mi is, ettől kezdve számítjuk a *szepesi szászok ősi jogéletét*.

Mielőtt a *szepesi jog*-nak keletkezését, viszonyát más jogokhoz és hazai jogunkhoz alakulását kimutatnók, szükségesnek látom megismertetni magát a jogkönyvet.

A szepesi jogkönyvet eddig nyomtatásban kétszer adták ki. Először Wagner Károly: »Analecta scepusii sacri et profani« című okmány-gyűjteménye I. kötetének 240—261 oldalain. (Bécs 1774-ben), másodszor Michnay András és Lichner Pál pozsonyi tanárok, az »Ofner Stadtrecht«, függeléke gyanánt (211—235 old. Pozsony 1845-ben). Újabb kiadása tehát fölösleges lenne, ha nem tenné azt kívánatossá két körülmény: 1. Mindkét kiadás a lőcsei kéziratról készült, amelyik a XVI. század közepén íratván nem csak a régi nyelv eredetiségéből van ki vetköztetve, hanem szövegében,

¹⁾ *Hradszky József*: Szepesvármegye a mohácsi vész előtt. A szepesin. t. társ. évk. IV. *Sváby Frigyes*: A lengyelországnak elzáróztatott XIII szepesi város története. Szep. t. társ. mill. kiadv. II. köt.

sőt helyenkint tartalmilag is eltér a legrégibb példánytól. Továbbá Lichnerék elég gonddal végezték a másolást, de a Wagner-féle kiadás igen hibás. 2. Mindkét régi kiadás igen ritka, közkézen annyira nem forog, hogy nagy ritkaság az olyan szepesi ember, aki a híres »*Zipser-Willkühr*»-t másképen mint hírből ismerné s akinek kezébe kerül is valamelyik kézírata, azt olvasni is alig tudja, jogi kifejezései meg épen értelmetlen szavak előtte. A jogkönyv hibátlan, és tárgyi magyarázatokkal ellátott szövegkiadása által tehát minden szepesire nézve értékes és jogtörténelmi íróinkra nézve legalább is érdekes munkát vélünk teljesíteni.

A szepesi jognak eddig négy régi kéziratát ismerem. Időrendben első a *szepes-szombati*. Ez általában egyike a legérdekesebb kéziratoknak hazánkban. Kíváló érdeket nem csak az ad neki, hogy a XV-ik század első feléből való, hanem az is, hogy a szepesi jogon kívül tartalmazza hazánk egyik legrégibb krónikáját, melyet társulatunk VII. évkönyvében kiadtam 1892-ben. Itt és »A szepesi jog (Zipser-Willkühr) keletkezése, viszonya országos jogunkhoz és a Németországi anyajogokhoz« című tanulmányomban¹⁾ részletesen ismertettem ezen kéziratot. — Második az iglói. Igló levéltárában találtam egy régi »*Stadt-Buch*«-ot, melynek bejegyzései a XIV. század közepén kezdődnek. Ezen könyv végén van a szepesi jog. Leírója mondja magáról? »Thomas von Szlakendorff das alz gesriben dy selbige Czeyt lant Szreyber gewest«, a leírás évét nem jelöli meg, de az írás teljesen azonos a *Stadt-Buch* 60—61 oldalán az 1504—1513 közti évekre szóló bejegyzésekkel. Ugyancsak a XVI. század

¹⁾ M. tud. Akad. értekezések II. oszt. XV. köt. 3. sz.

elejéről való az egykori XVI városi grófság levéltárában őrzött legrégibb jegyzőkönyv elején levő másolat,¹⁾ melynek íróját nem ismerjük. A jegyzőkönyv 262 oldalán 1511-re szóló bejegyzés van ugyan azon kézzel írva. Korrendben legkésőbbi, de kivitelre nézve legszebb a lőcsei városi levéltár példánya. Ennek utolsó, most már hiányzó, pergament lapjáról Michnay és Lichner ezt másolták le: Mit gottes hülff vorendet durch mich Henrich Gnersich, des herr Melchers Gnersichs son, anno domini 1540,« ami kéziratunk korát világosan megjelöli.²⁾

Az egyes kéziratok külsőségeivel nem foglalkozva, csak azok nyelvére vonatkozólag jegyzem meg, hogy a legrégibb nyelvalakok a szepes-szombati kéziratban vannak s a 4 példánynak nyelvészeti összehasonlítása érdemes lenne arra, hogy egy, a szepességi német szójárásokat tanulmányozó nyelvtudós részletes tanulmány tárgyává tegye azoknak egymástól igen eltérő hangtanát és helyesírását.

A történetíró előtt sokkal fontosabb az, hogy a 4 példány közt a törvénytörvénypontok beosztását, szövegezését sőt intézkedéseiket tekintve is lényeges eltérések vannak.

Mindjárt a kezdetnél feltűnik, hogy címe csak a szepes-szombatinak van. Itt olvashatjuk a következő töredéket: *Das ist das lantpuch als es . . . . Czijs gehalden haben vnd an . . . . als alhy hernoch geschryben stett*«. A latin nyelven írott *bevezetés* az iglói-

¹⁾ Ezt, minthogy az elzálogosított XIII. város jegyzőkönyvében van, XIII. v. példánynak fogjuk nevezni.

²⁾ Érdekes lesz itt megjegyeznünk, hogy Gnersich Henriknek talán egyenes utóda (?), egy nő, Genersich Irén, jelenleg Menyhárd Frigyes ág. ev. lelkes neje, 350 évvel később hasonló nagy munkára vállalkozott, lemásolván 1887—89-ben a lőcsei ág. ev. hitközség részére — melynél mint tanító volt alkalmazva — a bevezetésben említett Lányi-féle krónikát.

ban nincs meg, a lőcseiben részben századunk első feléből való írással van pótolva. A *fejezet-czímek* a szepesszombatiban rövidek, a lőcseiben terjedelmesek, az iglóiiban csak helyenkint vannak a XVI. század végéről való szél-jegyzetekkel, a XIII. városiban nincsenek. — Legszabatosabb szövege van a szepes-szombatinak, a lőcseié terjengős, a másik kettőé ezekétől sokszor egészen eltér és olykor az értelmesség rovására van rövidítve, különösen az iglói. A fejezetek *számozása* a szepes-szombati és lőcsei kéziratokban eredetileg meg volt, a másik kettőben azt későbbi kéz eszközölte. A fejezetek *sorrendje* mind a négyben eltér egymástól és így alakúl a szepes-szombatihoz hasonlítva?

I. Szep.-Szombati: . .	1,	2,	3,	4,	5,	6,	7,	8,	9,	10,
II. Lőcsei:	1,	2,	3,	4,	5,	6,	7,	8,	9,	10,
III. XIII. városi: . . .	1,	2,	3,	4,	5,	6,	7,	8,	9,	
IV. Iglói:	—	1,	3,	2,	4,	5, 6,	7,	8,	9,	10,

I.	11,	12,	13,	14,	15,	16,	17,	18,	19,	20,	21,	22,	23,
II.	11,	12,	13,	14,	15,	16,	17,	18,	19,	20,	21,	22,	23,
III.	10,	11,	12,	13,	14,	15,	16,	17,	18,	19,	20,	21,	22, 23,
IV.	11,	12,	13,	14,	15,	16,	17,	18,	19,	20,	21,	22,	23,

I.	24,	25,	26,	27,	28,	29,	30,	31,	32,	33,	34,	35,	36,
II.	24, 28,	29,	30,	31,	32,	33,	34,	36,	37,	38,	39,	41,	40,
III.	24,	25,	26,	27,	29,	28,	30,	31,	—	32,	33,	34,	65,
IV.	22, 23,	24,	25,	26,	37,	28,	29,	32,	31,	33,	34,	36,	35,

I.	37,	38,	39,	40,	41,	42,	43,	44,	45,	46,	47,	48,	49,
II.	42,	43,	44,	45,	46,	47,	48,	49,	50,	51,	52,	53,	54,
III.	35,	36,	—	37,	38,	39,	40,	41,	42,	—			
IV.	37,	38,	39,	40,	41,	42,	43,	44,	45,	46,	47, 48,	49,	

I.	50,	51,	52,	53,	54,	55,	56,	57,	58,	59,	60,	61,	62,	63,
II.	55,	56,	57,	58,	59,	60,	61,	62,	63,	64,	65,	66,	67,	68,
III.	43,	44,	45,	46,	47,	48,	49,	50,	51,	—	52,			
IV.	50,	51,	52,	53,	54,	55,	56,	57,	58,	59,	60,	61,	62,	

I.	61,	65,	66,	67,	68,	69,	70,	71,	72,	73,	74,	75,	76,	77,
II.	69,	70,	71,	72,	73,	74,	75,	76,	77,	78,	79,	80,	81,	82,
III.	53,	—	54,	—	55,	56,	57,	58,	59,	60,	61,	61,	62,	64,
IV.	63,	64,	—	—	65,	66,	67,	68,	69,	70,	71,	—	6 lt.	—
I.	78,	79,	80,	81,	82,	83,	84,	85,	86,	87,	88,			
II.	83,	81,	85,	86,	87,	88,	89,	90,	91,	—	—			
III.	66,	67, 68,	69,	—	—	—	—	—	—	—	—			
IV.	72,	73,	—	74,	76,	77,	1 lt.	2 lt.	78,	9 lt.	8 lt.			

E szerint a szepes-szombati kéziratban van 88 pont, a lőcseiben 93, melyek közül a 25, 26, 27 és 35 számúak az előbbiben nincsenek, a 92, 93 a lőcsei-ből csak azért hiányzik, mert a kézirat utolsó levelei elvesztek. A lőcsei 25—27 pontok az iglói kéziratban megvannak a kézirat végén levő számozatlan »Item«-ek 3, 5, 4 bekezdései alatt, a lőcsei 35 p. az iglóban 30. Az iglóból hiányoznak a szepes-szombati 1, 66, 67, 75, 77, 80-ik pontok. Van egy pontja, a 75-ik, mely a többiben nincsen, van tehát összesen 83 pontja az »Item«-ekkel együtt. A XIII városból hiányoznak a szepes-szombati 32, 42, 49, 62, 65, 67, 81—88 pontok. 63-ik pontja egészen önálló, így meg van benne 75 pont, ha az összevonásokat szétválasztjuk.

Az egyes pontok címeiben és szövegezésében, meg az egyes pontok sorrendjében mutatkozó eltérésekből látjuk, hogy ezen négy kéziratnak másolása nem ugyanazon eredetiről történt, hanem ezek régibb másolatoknak a leírók korához, képzettségéhez és koruknak változott viszonyaihoz alakított másolatai. Az eredetihez, melyet nem ismerünk, nemcsak korra és nyelvre, hanem a szövegezés módjára nézve is legközelebb áll a szepes-szombati. Nevezetes benne ezen tekintetben az, hogy címében a törvénygyűjteményt egyenesen »*lantpuch*«-nak nevezi egészen úgy, amint Németországban a *Sachsenspiegel* név alatt ismert

törvénykönyvet közönségesen nevezték és amint ezen utóbbit a lőcsei kézirat a 13 ponthoz írt jegyzetében szintén »lantpuch«-nak nevezi. Továbbá az első pont címe: »*Saxen* ken hofe nymant mag laden« egyenesen megnevezi a szepesi németek eredetét, míg a lőcsei »*das unsz Cziepszer*«-ekről szól. Egyedül ez mutatja híven az ősi viszonyokat, a többiben egyes pontok már a XIII városnak Lengyelország részére történt elzálogosítása után keletkezett közjogi helyzetet tüntetik fel.

Mindjárt kezdetben felötlik, hogy az iglói kézirat az első pontot, amelyik megállapítja, hogy a szászokat más, mint saját bíróságuk elé idézni nem szabad, mint egészen feleslegest, illetve a lengyel uraság alatt érvénytelent elhagyta és a XIII városi is változtatott szöveggel közli. A 16-ik pontban (Sz. Sz.)¹⁾ az eredeti közjogi viszonyoknak megfelelően megvan különböztetve az »*ungerische Groff vnd unszer lantgroff*,« az iglói ott »*dy czwey gröffen*«-t, a XVI v. meg csak »*der Groffe*«-t említ, a magyar grófról, illetve a vármegyei főispánról már nem szólva. A 90. pontban (L) kiszabott bírságnál az iglói csak »*dem groffen*«-t, csak egy grófot említ, ami természetes akkor, mikor a főispánnak már régen nincs beleszólása a szászok dolgába.

A sz.-szombati és lőcsei kéziratok többször használják a magyar jogban otthonos »birság« = *pirsche*, *birsche* szót, a másik kettő e helyett következetesen a »busz, busze«-t.

Míg az iglói és a XIII. városi jogkönyvekben így megkülönböztetve látjuk az elzálogosítás után beállott közjogi viszonyt, a lőcsei példánynak írója sem áll-

¹⁾ (Sz. Sz.) = szepes-szombati, (L) = lőcsei, (XIII. v. =) XIII. városi (I = iglói) példány.

hatta meg, hogy városának sz. királyi városi külön állását ki ne emelje. A másik 3 a bírónak ellenszegülőről mondja: »der sal keyn recht *zwischen uns haben*« (71 Sz. sz.), a lőcsei meg: *zwischen ynen-t* írt. Amazok kiemelik, hogy szász ellen csak azok tanúskodhatnak, »*dy pund habin*«, az az, akik közéjük, az ő provinciájukba tartoznak (sz. sz. 73); a lőcsei ezt elhagyta. Az iglói és a XIII v. példányok írói viszont azt, hogy Lőcsével már nem állanak közösségben, ott, ahol az eredeti jogkönyv a gróf hatáskörébe tartozó vétségek miatt elfogottakra nézve rendeli, hogy a bíró tartozik a tettest: »*dem groffen anthworten in die Lewtschaw*« (L. 83); kiemelik az által, hogy Lőcsét a gróf székhelyéül nem említik.

Ezen az elzálogosított városoknak mondhatni külön államjogi helyzetüket feltüntető különbségek igen érthetők, azt is könnyű megmagyarázni, hogy a lőcsei jogkönyvben vannak némi csekély eltérések a szepesszombatitól, mint: a megszökött adós előkerítésére adtak a sz. szombati szerint: »*ein halb Jor adir czwey Jor*«, a lőcsei szerint; »*ein halb Jar, oder 1 oder 2 iar*«; a lőcsei nem említi, hogy a talált pénzt a bírónak 3-szor 14 napon át magánál kell tartania (Sz. sz. 35); és még néhány helyen, amit a szövegben kiemelünk. Mindezeknek oka az, hogy sz. királyi várossá léve, statutum alkotási jogánál fogva tehetett némi módosításokat az ősi jogon, amint azt különösen látjuk a 10 és 11 oldalak közé beékelte két lapon, ahol a lőcsei tanács az eredeti jogkönyvnek az árvavagyon kezelésére vonatkozó intézkedését 1585-ben a *Sachsen-spiegel* alapján változtatta meg. (17 p.)

Kevésbé érthetők a nagy mérvű eltérések a XIII városi és az iglói kéziratok közt, mikor Igló is a

XIII város közösségébe tartozva a többiekkel csakis egyenlő törvényekkel élhetett. Mindenek előtt igen feltűnő, ami a törvénypontok összeállításából első tekintetre kitűnik (l. 7—8. old.), hogy a XIII városból több pont hiányzik, ami az iglóiban meg van és viszont. Annál feltűnőbb ez, mert egyik sem volt magán ember által saját használatára készített másolás, hanem a hivatalos jegyzőkönyvbe hivatalos ember által közhasználatra íratott be. Azt sem lehet a nagy eltérés okául felhozni, hogy talán csak az ősi jogra emlékezés kedvéért írták le a jegyzőkönyvekbe; mert azon jog a XIII. század elején még teljes érvényben volt és érvénye akkor sem szűnt meg, amikor azon század folyamán Lőcsén és a XIII városban az ősi jog *mellett* alkalmazásba vették a szász-magdeburgi jogot. Igen világosan mutatják ezt a lőcsei kéziratnak már említett 13. 17 pontjai.

Eltekintve a kölcsönösen teljesen hiányzó pontoktól, továbbá a szövegezésben mutatkozó nagy eltérésektől, ezen két törvénykönyv közt elvi eltérések is vannak. Így: a XIII. v. 6. pont az iglóiban két részre van osztva (5. 6), az előbbi szerint az életben maradt házastárs a gyermekek vagyonáról addig rendelkezik, amíg új házasságra nem lép; az utóbbi hozzá teszi: »und die Kinder selber mündich werden«, az az a nagykorúságot elért gyermeket kiveszi a szülő gyámsága alól. (Sz. Sz. 7.) A *házatörésről* szólva a XIII. v. (26) »Och sal er es beweren myt seinem Nachparn« — be *kell* bizonyítani szomszédaival, az iglóiban: »Vnd her das beweren mag« — ha bebizonyíthatja. (25 p.) *Sébesítés* esetében a bíró ítélhet a XIII. v. szerint (35.) »mit 2 ader 4«, az iglói szerint »mit 2 ader 3« (39.) esküdt polgárral — A *zálogolásról*

a XIII v. nem említi, hogy zálogot »an dreyen richter tagen« kell követelni, sem a gróf meg a bíró hatásköre közt nem teszi meg a különbséget (24) mint az iglói (23). Ugyanott azt látjuk, hogy az iglói világosan kimondja, miszerint »vnder eyner marck sol man keynen myt der hant teylen noch geben« (= egy márka tartozáson alúl senkit sem szabad fogságra vetni), a XIII. városiban ez nincs kimondva. — A *sebesítések*nél az iglói (34) a »Kamperwunde«-t nem említi. A *gyanús pénzzel* elfogottnál 3 jogkönyv azt mondja, hogy a bírónak baja ne legyen azért, ha a fogoly megszökik; itt a XIII. v. azt mondja, hogy a bírónak a fogolynál talált pénznek a gróffal történő megosztása miatt ne legyen baja (34). A *szerencsejátékról* az iglói (45) a lócseivel egyezően mondja, hogy a melyik játékosnál több mint 3 koczkát találnak, azt mint csalót kell büntetni, a XIII. v. erről mit sem tud. Épen úgy nem említi a *törvénytelen gyermekek* köz és magánjogi viszonyát, melynek az iglói külön pontot (48) szentel (a többiektől eltérően nem »beikind«-nek, hanem »banchart«-nak nevezi). A *büntársak* eseténél a XIII. v. a grófnak nem 10, de csak 6 márkát állapít meg (47), hanem fentartja a büntársak felelősségét, hogy ha a sebesült 6 hét alatt meghal; az iglói a 10 márka lefizetése után a büntársakat feltétlenül szabadoknak nyilvánítja. A *komló vásárlásnál* a XIII. v. a sz.-szombatival egyezően »czu 2 gebrewde«, 2 főzéshez valót enged egyszerre venni, az iglói a lócseivel egyezően csak »czw eynem gebrewde.« (Sz. sz. 64).

Ezen eltéréseken kívül van a XIII városi példánynak egy, a 63-ik pontja, mely szerint: »Auch wel wyr das wurfel spyl, karten spyl vorbothen sey bey

der landes Busz«. Ez sehol máshol nincs és az benne az eredeti, hogy az ugyanott levő, a játékot szabályozó 40-ik ponttal ellenkezik.

Az iglói példánynak is van egy pontja, melyet megint sehol máshol nem találunk. Ez a 75-ik: »Auch hab wyr das czw Rechten wo Lewd siczen an der Ee vnd kynder haben vnd Eynes styrbt vnd das andere bleybt on vorendert, so sullen dy kynder nicht mer dan eyn fyrtel an der talung nemen vnd ob sich das selbicht noch der teylung frendert so haben dy kynder wider ein firtel an der teylung czw nemen. Item es ist ym lantbuch abgeton.«

A két jogkönyvből hiányzó pontokat figyelembe véve azt látjuk, hogy a családi, örökösödési, magán és büntető jogra vonatkozók mindenütt meg vannak, ami azt mutatja, hogy a legfontosabb alapelvek változatlanul maradtak mindenütt. Mind az iglói, mind a XIII városi kéziratból leginkább a hivatalos egyének ügyeiről szóló pontok vannak kihagyva, amit onnan magyarázhatunk, hogy ezen ügyekben új statutumokat alkothattak. (Ilyenek az iglóiából hiányzó 75, 77, 80; a XIII v. 42, 81—88 pontok). — A leíró jegyzőket hanyagsággal vagy tudatlansággal alig vádolhatjuk, ha tekintetbe vesszük azt, hogy nem egyszerű másolást végeztek, hanem a szöveget koruk uralkodó stílusához képest helyenként a réginél jóval világosabban alakították át. Még azt is figyelembe kell itt vennünk, hogy a szász-magdeburgi jog már a XVI. szd. elején beszivárog hozzánk s annak alkalmazásba vétele változást okoz a régin, s ha ez mindenütt nem egyszerre és nem egyformán történik, azon legkevesébbé sem csodálkozhatunk azon időben, amikor a könyvnyomtatás

csak zsenge korát éli s a köz- és magánjogi viszonyoknak rendszeres codificatiojáról még szó sincsen.

Ha a szövegbeli és tartalmi eltéréseket így megmagyaráztuk, egyszersmint azt is kimutattuk, hogy noha jogkönyvünk négy ismertetett példánya lényegileg a legtöbb pontban egyezik: az ősi viszonyok megismerésére legbiztosabb alapúl a szepes-szombati és az ehez tartalmilag legközelebb álló lőcsei szolgálhat. A két kézirat szövegének hasábos közlését azért látom czélszerűnek; mert így azonnal feltűnik a XV századbeli *másoló* és a XVI. századbeli *jogtudós* felfogása, gondolataik kifejezésének módja és a nyelvük közt mutakozó különbség.

A jogkönyv nyelvét illetőleg annak első kiadója Wagner így vélekedett: »A bevezetésből azt következtetem, hogy ezen jogot hajdan latin nyelven szerkesztették, a ma Iglón Késmárkon és máshol levő példányok német nyelvűek, darabos, eltorzított és régies stylussal, amiről megjegyzésül legfőlebb azt mondhatom, hogy: az olvasónak munkát ad és talán türelmét is próbára teszi.« Ezen megjegyzés érdekes világításban tünteti fel a hangyaszorgalmú *adatgyűjlőt*. Abban igaza van, amit a türelem-próbáról mond, de a szerkesztés nyelvét illetőleg téved. Tévedését leghatározottabban igazolja a már említett iglói Stadt-Buch, a szepesi német nyelvjárásnak ezen legrégebb becses emléke. Ebben az 1362-vel kezdődő bejegyzéseknél látjuk azon kornak hivatalos stylusát. Így: »Also hy stet gescribin noch dem gelubd der gemein des dorffs das Wir Johannes Kulbsch mit meynen XII burgern in eym gebundin rote zeyn gezessin Anno dni CCCLXXXIII vnd vor vns kumen zeyn erber leute dy ir zachche vor vns begerten czu beschreybin in

des dorfes buch das man hy noch finden thuit allis
das man hy findit beschribin.« (5. old.) »Anno dni
M^o CCC^o LXXXIII° das wir iohannes *Knol* mit meynen
XII. burgern bekennen in disin buch was vor vns ist
kumen, et primo«. (13. old.) »Anno dni 1389 (szavakkal
van) Johannes Knol est iudex et iurati. — (nevek)
vnd was vor vns geschicht das fint man her nochher«. (17. old.) A bíró és az esküdt polgárok neveit magába
foglaló ilyen latinos bevezetés előfordúl, de latin szö-
veg sem a XIV. sem a XV. században nem.

Még jobban látjuk a Willkühr eredeti németiségét
az egyes esetekre vonatkozó bejegyzésekből: 1362.
Ist wissentlich dem ganczen rot do paul purchardt schul-
dic ist estan Kaufman XXXIII fl. czu beczalen yn II ior
vnforzoginlich«. — 1362: »das das nymant wyder redin
turre vnd wer das wyder ret *der zal keyn recht zwi-
schin vns habin* . . . « — 1383. »Wir bekennyn des
das der alde Kluegel seyner hawsfraw beschedin hat
eyn tritteil von alle syne gut. . . .« — 1430. »Win-
disch Jurge mit seyner ee frawe habin mitenander
gedritteilt alzo . . — Ezen legutólsónál nemcsak a
nyelv, de még az írás jellege is egészen azonos a
szepes-szombati kéziratéval.

A Wagner szerint is nehezen érthető szövegnek
magyarázását neki, a ki a szöveget mint egyszerű ada-
tot vette fel okmánytárába, elengedhetjük, de a jog
magyarázójának nem s azért, habár csak rövid jegyze-
tekben, értelmezni fogjuk az olvasó türelmét próbára
tevő régi kifejezéseket.

Az ősi szepesi jog

I. Szepes-szombati.*)

*Das ist das lantpuch als es . . . . .
Cyps gehalden haben vnd and . . . . .
als alhyhernoch geschriben stett*

In nomine domi. amen, Anno . . . . .
tesimo septuagesimo Jurati J . . . . .
tere Scepusiensis *consedentes* . . . . .
ritate consily Jura a predeces . . . . .
tionabiliter edita et statuta . . . . .
pro communi bono *usu* et utilitate . . . . .
Quibuslibet conservanda studuerunt iux . . . . .
sequentis littere, humilibus mediocri . . . . .
et divitibus immutabiliter confirmare.

1. *Saxen Ken hofe nymant mag la(den)* . . . . .

Vom ersten an habin wir dy . . . . .
alten Konigen von wngern . . . . .
Czipser keyn man adir nyma . . . . .
czw hofe hott czuladen¹⁾ Sunder . . . . .
vor des konigs groff, der burk . . . . .
vnd vor dem Burggroffen vnd . . . . .
den eldisten, dy czu dem rechten . . . . .
ytzlichen mane eyn rechts recht . . . . .
vnserm lantrechte, als wir hab . . . . .
gestift ist vnd als vns dy konig . . . . .
begnod haben.

*) A Szepes-szombati kézirat 1—3 lapjainak, melyeken a jogkönyv 1—15 pontjai vannak, csak fele van meg, ezért hiányos ezen részletek közlése is.

¹⁾ Zu hofe laden = törvény elé idézni.

(Zipser Willkühr) **szövege.**

II. *Lőcsei.*

In nomine Domini Amen. Anno ejusdem MCCCLXX
Judices, Jurati et Seniores Provinciae Terrae Scepusiensis
considerantes sagacitate ingenii, maturitate confilii Jura
a Praedecessoribus suis legitime et rationabiliter edita
et statuta a primaevis foundationis Provinciae temporibus
communi bono et utilitati tenaci memoria in
casibus quibuslibet conservanda, studuerunt iuxta tramitem
subsequentis litterae. Humilibus mediocribus et
et sublimibus, pauperibus et divitibus immutabiliter
confirmare.

1. *Das Unsz Cziepszer kein Mann czw laden
hott kenn hoffe in keinerlei sachenn.*

Von Ersthen an Hab wir die gnade und das
Recht von allen kōnigen von Hungeren von anbegynnen,
Das vns Cziepser kein man ader niemanth vmb
keynerlei sach czwhoffe hatt czwladenn, Sonder er sol
ein recht suchen vor des kōnigks Groffe, der burggroff
yst in dem Czypsz vnd vor dem Landtgroffen vnd vor den
Richtern vnd vor den Eldisten die czw dem Rechten
geschworen haben, einem yczlichenn Manne ein Rechtes
Recht czw thun an Felde noch vnszerem Lanndtrecht
als wir haben von alters als der Czypsz gestyffth yst,
Vnnd als vns dye Kōnige von alters vnnd byszher
begenodt habenn.

(Szepes-szombati.)

2. *Wy fraw vnd m . . . . .*

Fort mer haben wir das czu . . . . .
 wo ein erber man mit seiner . . . . .
 das eyn itzlich man geweldig sey . . . . .
 von seyn helft czu Gotes hewsern . . . . .
 adir wo her hyn wil, noch seinem . . . . .
 hawsfraw, das selbe recht habe a . . . . .
 dy fraw als gut recht habe in d . . . . .
 Vnd ob der man adir dy Fraw eyn . . . . .
 bey lebendigem leibe czu nemen, D . . . . .
 . . . . . noch irem tode czu nemen, czw
 . . . . . weg bescheyden sy sein gesund
 . . . . . geweldig, Wnd ob is ir beyder
 . . . . . is enander ein dritteil von aller
 . . . . . scheiden adir geben wem sy
 . . . . . czu nemen adir noch irem tode.

3. . . . . *nicht czutedigen haben.*¹⁾ *III.*

. . . . . zu einem rechten, Das keyne fraw
 . . . . . be vor einem rechten dy ein le
 . . . . . as sy irem mane nicht nie gewyn
 . . . . . en mag wan drey helbling.²⁾

4. . . . . *teilung*³⁾ *nemen do nicht kynder*
capitulum IIII.

. . . . . as czu einem rechten ob das were

¹⁾ Tedigen = törvényt állani, tárgyalni, perlekedni. ²⁾ Helbling
 = $\frac{1}{2}$ fillér. ³⁾ Teilung = hagyaték, osztályrész.

(Löcsei.)

2. *Das ein ieder Erbarer Mann vnd erbare fraw freidritteil in ir guetter czwbescheiden hott.*

Fforth mer hab wir das czw einem Rechten wo ein erbarer man mitt seiner Erbarenn frawen in der Ee siczt, das eyn iglicher Man geweldig sey czwbescheyden ein dritteyl von seiner helfft czw Gottes heuseren ader seinen armen armen freunden ader wo er hin wyll, noch seinem todt czw nemen, Vnnd sein fraw dasz selbe Recht hab, Als der Mann, Auf das, das die frawen also gutt Recht haben in dieszem lande als die Mannen, vnd ab der Man ader die fraw ein dritteyl hinwegk woltt geben, bey lebendigenn leyb czwnemen, das well wir nicht gestatten, sye sollen es bescheyden noch irem tode czw nemen, czw welcher czeytt sies hinweg bescheyden, sye sindt gesundt aber kranck des seindt sie geweldigk. Vnnd ab es yr beyder wylle sey, mögen sie mit einnander ein dritteyl von aller irer habe hinweg bescheydenn ader geben, Wem sie wellen bey yrem leben czwnemen ader noch irem todtt.

3. *Das kein fraw nicht czwthedigen hott die einen lebendigen man hott.*

Auch wellen wyr czw einem Rechten haben, das keine fraw nicht czwtedingen habe vor eynem Rechten dye eynen lebendigen man hott das sie yrem mann nicht mer gewinnen noch vorlieren mag, wenn 3 helblingk.

4. *Ab fraw ader Man vorschide an kinder wer do die teylungk nimpth.*

Darüber hab wir das czw eynem Rechten, ab das were des fraw ad'Man mit einander leben an kinder, Vnd Gott weber den Man ader weber die fraw

(Szepes-szombati.)

..... mit enander leben on kynder vnd
..... ubir dy fraw gebüte So sullen
..... em mane adir mit der frawen.

5. .... *eyn geslecht als vil teylung sal*
..... *geslecht* V.

..... zu einem rechten, ob das Got ubir
..... gebüte es wer fraw adir man
..... habe an beyden stamen teilen,
..... das geschit, das ym eym geslechte
..... nt czwen pruder adir eyn geswistert
..... em andern geslechte geswistret czwilf
..... schlechte als vil an der teilung nemen.

6. .... *Das do eldern, dy angestorbin*
..... *vmitten haben.* ca. VI.

..... czweyer ee lewte eyns stirbit, vnd
..... leibit sich wider vor andert³⁾ vnd
..... seyner frawen adir ir kynder pleiben
..... hab wir das czu einem rechten Das
..... ir kinder erbe czu vor mitten⁴⁾
vnd czu vorleyen⁵⁾ haben irem frund .....
do for nymat czu *roten*⁶⁾ habe wan ir .....
sy vnuorendert sein, Ab das ist das .....
ir kynder erbe verkauffen wellen .....
erbe kewffen wil So habin wir das .....
geborne frund⁷⁾ das erbe in dem sel .....

¹⁾ Frund = Freund = rokon. ²⁾ Zuhandt-inhandt = egyrészt-ről-másrésztől. ³⁾ Sich vorandern, vorendern = házasságra lépni
⁴⁾ Vormitten = vermieten = bérbeadni. ⁵⁾ Vorleyen = verleihen = kölcsön adni. ⁶⁾ Roten, vorroten = számot adni, gondoskodni. ⁷⁾ Geborne Frund = vérszerinti rokon.

(Lőcsei.)

geboete, Szo sollen die nechsten freunde¹⁾ mit dem Manne ader mitt der frawen die helfte teylen.

5. *Ab czweier Eelicher eines abging wie man ir gutter teylen soll.*

Auch hab wir das czw einem Rechtenn, ab das Gott ober der czweyer eeleuthe eines geboete es wer fraw ader mahn, szo soll man ir geltt ader ire habe an beyde stamen teylen dye gleych nohent seyt. Wy offt das geschicht das in eyne geschlecht czwstunden vnnd czw hanndt²⁾ czwen Prueder ader ein geschwistert yst, vnd inhandt²⁾ in dem anderenn geschlecht geschwisterrt 12 seint, szo szoll das eine geschlechte szo viel an teylung nemen als das ander nimph.

6. *Ab eines stuerbe vnd dem andernn Eegenossen Kinder liesz das sich hernoch widir vorenderte, wer vor der Kinder guetter rothen soll.*

Es geschicht offt, Das czweyer eeleuthe eins stirbett vnnd das ander das do bleybett sich wieder vorenderth vnd ym kinder pleyben von irem Mane, Szo hab wir das czw einem Rechtenn das der Man ader die fraw yrer kinder Erbe czuuumitten vund czwuorleyen haben, yrem freunde ader wem sie woellen vnd das doruor niemath czuorrothen habe wen ir eyns dye weyl er ader sye vnvorenderth seynn, Ab das yst das die fraw ader der Man ir Erbe ader irer kinder Erbe verkeuffen will, wie tewer ein frembder das Erbe keuffen will, Szo hab wir das czw eynem Rechten das der geborne freundth das erbe in dem selben kauff mitt eynem rechten czwuesenn habe vor dem frembden mitt des Richters wisse das er seinenn freundenn die ym angeborn seindt sein Erbe wr an bitte Vnd yhm villeycht seine freunde sein Erbe ab-

(S eges-szombati.)

*czu lozen*¹⁾ habe vor dem fremden mi . . . . .
ob her seinem frunden, dy yn angeb . . . . .
vnd ym *leichte*²⁾ seine frunde *wolde* . . . . .
ist ein fremder das erbe frey czukew . . . . .
de, der mer dorum gibt wen der . . . . .

7. *Das sich dy nesten frunde der vn . . . . .*
an nemen vnd vm sy roten.

Visset das, ob wezen wern, dy . . . . .
mochten, So hab wir das czw ei . . . . .
frunde beyderzeit vor dy wezen⁴⁾ vnd . . . . .
also, das sy peyderseyt wer sich des . . . . .
derwyndet, Das her das gut adir . . . . .
das dem wezen, adir ob der wezen . . . . .
adir gelt nicht verloren werde. Ob . . . . .
czu iren firczen Joren quemen ad . . . . .
dig seyn ir gut czubescheiden adir . . . . .
wem sy wellen.

8. *Von der teilung . . . . .*
von beyden teilen seyn.

Ab das queme, das gewistret m . . . . .
des gewistret eyn teil beyderhalb . . . . .
swistret von eynthalben were, So . . . . .
peyderthalben ist, das hal czwey teil . . . . .
daz ander, das eynthalben ist, das n . . . . .
eyn dritteil an der teilung, vnd ob . . . . .
beiderseit, vnd dy teilung gestorben . . . . .

¹⁾ Lözen = magához váltani, megvenni. ²⁾ Leichte = villeicht = talán. ³⁾ Szo dukett unsz = so denken wir = azt tartjuk. ⁴⁾ A ritkított betűkkel szedett rész a megfelelő másik szövegből hiányzik. ⁵⁾ Sich underwynden = vmire vállalkozni. ⁶⁾ Vorpürgen = lekötni, kezességét vállalni. ⁷⁾ Die teylung, das Gut, stirbt an jemanden = az örökrész, a vagyon a halál után átszáll valakire.

(Lőcsei)

hungeren ader drucken wolden, Szo ist ein frembder das Erbe frey czwkeuffen for dem gebornen freunde der mer darumb gybt wen der geborne freundth.

7. *Ab weyszen blieben wer vor der selbenn gutter czwrothenn habe.*

Wisset das ab weyszen weren dye vor yr Gutth nicht geroten moechten, *Szo dukett unsz*³⁾ das ein Recht seinn, das die nechsten freundth peyder seyth vor yhr gutth czwrothen habenn, alszo da sie peyder seyth Wer sich des Erbes ader des gutts vnderwinth,⁵⁾ das er *sein erbe ader gutt* vorpuerge⁶⁾ auff das den weyszen, aber ab der weszenn mer weren, yr erb ader ir gelth nicht vorlorenn werde. Ab es ader were das die wesenn czw irenn 14 Jaren quemen ader darueber das sie denne geweldigk seyn yr guth czwbescheydenn ader czwvorleyen auff ein czeitt wenn sye woellen.

8. *Ab kinder pleybenn das eynes peyderthalben were vnd das ander einthalben wie die guetther teylenn soll.*

Ab das queme, das geschwistertt mit eynander teylen solden, vnnd das geschwistertt eyn teyl peyderthalben were, vnnd das ander geschwysterth einthalben, Szo ist das vnszer Recht, Das peyderthalb yst, das szoll czweytheyl nemen, vnd das ander eyn helfft ader ein dritteyl an der teylung nimph. Vnd ab die kinder gesthorben weren beyderseyth vnnd die teylung gestorben wer⁷⁾ an dye freunde: szo sollen sye gleych teylen als die vorgeanten kinder solden geteylitt habenn.

(Szepes-szombati.)

sy gleich teilen, als dy vorgeant . . . . .
haben.

9. . . . . *So eyn fater sein sun nicht berit,¹⁾*
wy dy enikel teiln sullen. IX.

. . . . . rechten
. . . . . r. eyn
. . . . . wer, vnd her adyr sy irem sun eynes
. . . . . einer erbirn frawen tochter freyten²⁾
. . . . . er erbir fraw ir tochter dy man freyt,
. . . . . us gebe vnd der sweer seyn sun mit
. . . . . czwey ad. drey adir fyr adir noch
. . . . . brote hilde vnd her sein sun mit
. . . . . erit, das her der fater adir dy muter
. . . . . vnd sein sun sturbe, vnd lys ym
. . . . . ir wy vil der weren, So wellen wyr,
. . . . . Kynder also vil in ires anhern adir
. . . . . nemen haben als vil, als die geswistert
. . . . . ren adir an ir anfrawen erbe adir ir
. . . . . Ob es queme das d. enykel fater ad
. . . . . d. enykel muter
. . . . . noch keyns hetten, So sol die snurche³⁾
. . . . . rn helfte adir der anfrawen helfte.

10. . . . *vnd mutter iren son nicht beriten wy die*
snurche vnd dy enikel teilen sulen. ca. x.

. . . . . were
. . . . . mit
. . . . . en sun eines erbirn manes adir einer
. . . . . vnd sy irem sun mitsampt ir

¹⁾ Beriten = kiházásítani, az örökrészt kiadni. ²⁾ Freyen = fel-
szabadítani (a szülői hatóság alól). ³⁾ Snurche = meny. ^{4 5)} An-
herr, anfraw = nagyatya, nagyanya.

(L.öcsei.)

9. *Ab der Mann ader fraw einen Sone ader tochter vorenderten und ueber iar vnnd tagk nicht beritthe wasz dorin ein Recht sei.*

Wier haben auch czw eynem Rechten wen ein biederman ader eyne biederfraw ir ains alleyn wer vnd er ader sie irer Sone eins andern Erbaren Mannes ader einer Erbaren frawen tochter die Man freyth und der Erbar Man ader die Erbare fraw ir tochter die man freyth nach yrer macht erlich auszuge, vnd der schwerer seinenn sone mit seiner schnurche ein Jare ader 2, ader 3, ader 4, ader noch lenger bey im an seyne brotte hylde vnd ehr seynen szone mitt keynerley sache beritte, das er der Vatter ader die Mutter nicht bewerren moechten vnd seyn szone stirbe vnnd lysz ein kindt ader 2 ader wie fiel der weren, Szo well wyr, das die schnurche vnd ir kynth alszo viel in ires anherren ader irer anfrawenn gutt zwnemen habe als viel der geschwisterth yres Vaters ader yrer anherren⁴⁾ ader an yrer anfraw⁵⁾ erbe ader guth czunemen habe. Vnd ab das queme das der enckel Vatter kein geschwistert lyssze noch hette, Szo soll dy schnurche vnd die Enckell des Anherren helffte ader der anfrawen nemenn.

10. *Ab Mann ader weib miteinander lebtenn vnd irem Sone ader der Tochter eins andern mans kinth freyten vnd an yrem brott hiltten weber iar und tag, vnd der czweier eins abginge: Was den die in des Vatters ader anherrens gutte czwogreyffen haben und dorin recht were.*

Ab das queme das Mann und fraw mit einander leben vnd sie yrem Sone eines Erbaren Mans ader eyner Erbaren frawen tochter freytten vnd sye yrem

(Szepes-szombati.)

..... brot halden, eyn Jor adir wy lang
 ..... stirbet, vnd lest seyner hawsfrawen
 ..... vnd her der anher mitsampt der an-
 ..... beroten heten, vnd sy dy eldern daz
 ..... Das sy iren sun beroten hatten, So
 ..... he vnd dy enykel pey ires fater ge-
 ..... yn bleybe, als vil neme als der
 ..... ires faters noch ires anhern vnd noch
 .....

11. .... von teilung der geswistret der ein teil
 vorendert sein, vnd ein vnuorendert. ca. XI.

..... vnd yn Got
 ..... rt wy vil der weren, und sy der
 kynder eyns adir czwey *ausgeb* .....
 irer macht beriten vnd es geschit .....
 yn eins stirbit, vnd welchs vnder .....
 sich wider vorandert, ob dem d .....
 als vil teilung nemen wolde, als das .....
 ausgegeben seyn, So spricht vnsz .....
 worden ist, vnd noch dem neme .....
 vil als das ander, vnd ob sy nich .....
 So sal der fater adir dy mutter wel .....
 den andern kyndern einem itzlichen³⁾ k .....
 geben, als der andern geswistret .....
 geben seynt, vnd offte das nem ey .....
 das ander an der teilung.

¹⁾ Beweren = igazolni, bizonyítani. ²⁾ Ausgeben = kiházasítani.

³⁾ Itzlich, iglich, iklich = mindenik. ⁴⁾ Szam = als = mint.

(Lőcsei.)

Sone mitt szampth der schnurchen bey ynenn an brott halden eyen iar ader wie lang das were vnnd yr Sone stirbeth vnnd lesset seiner hauszfraue ein kinth ader czwey, vnnd der anher mit szampt der Anfrawen yren szone nicht berotten hetten, vnnd sie die Eldern das nicht bewerer¹⁾ möchten das sie irenn Sonn berotten hetten, szo well wyr das die Schnurche vnd die Enckel pey ires Vaters Geschwysterth, welches vnder ynen pleybe, als viel neme als der andern geschwysterth eins yres Vatters noch yres anherren vnd noch yrer anfrawen todt.

11. *Ab Eeleuthe mit einander Kinder hetten vnnd der etliche auszugeben²⁾ vnd beritten wasz sie noch Vatter vnd mutter todt gleych den andern nemen sollen.*

Wen Man vnnd weib mit einander leben vnnd ynen Gotth kinder mit einander beschertt wie viel weren vnd sie der kinder noch irer macht beritten vnd es geschicht des Vatter ader mutter vnder ynen eines styrbeth vnd welches vnder den czweyen pleybet vnd sich wider vorendertt, ab den dye kinder die ausgegeben sindt als viel teylung nemen wolden, als das ander geschwisterth die nicht ausz geben sinth: Szo spricht unszer Recht das die kinder dye ausgegeben sinth das wyder einlegenn das yhn von yren Eldern worden yst vnd noch dem neme yklich kinth eyens als viel, *szam*⁴⁾ das ander, Vnnd ab sie nicht wolden einlegen, szo soll der Vatter ader die Mutter welchs vnder ynenn bleyben yst den andern kindern eynem yglichen kinde, entfor als viel ausgegeben als viel der andern geschwisterth eines genomen hott dye ausz gegeben sinth vnnd oftens neme eyen geschwisterth als viel an der teylung *szam* das andere.

(Szepes-szombati.)

12. *Wy n . . . . . gegel . . . . .*

Ab daz queme daz man
vnd weyp mittenander lepton, ...
ausgeben vnd sy noch ir macht ir . . . . .
ubir dy fraw adir vbir den man . . . . .
den czwen blibe, vnd sich wider v . . . . .
mit ym teilen wolden ir mutter ad . . . . .
wol pillich ist, So spricht vnsz recht . . . . .
was yn von iren eldern wurden . . . . .
nemen, off das, daz dy ir eldern in . . . . .
schatzen.

13. *Wy vnd wen dy frau . . . . . nemen*

Wen eyn erber man
eyn witwe adir ein Jungfrau . . . . .
gengobt, vnd ob der man is sechs . . . . .
stirbit, So hot dy fraw recht czu . . . . .
ob das geschege, das dy fraw in . . . . .
So sal sy keyn morgengob haben . . . . .
Got berit¹⁾, das sy des kindes gen . . . . .
tod gebere, so hat sy ir morgengob . . . . .
herre der frawen gehilfft, daz sy . . . . .
. . . . . d dy vir wende beschreit,⁵⁾ So hot
. . . . . kynde recht czu alle dem das do ist

¹⁾ Gott geboethe = Isten rendelkezett. ²⁾ Morgengoben = Morgengabe geben = nászajándékot adni. ³⁾ Jahr und Tag = 1 év 6 hét és 3 nap. ⁴⁾ Berit, beredt = megsegit. ⁵⁾ Die vier Wände beschreit = a szobában hallhatóan sír.

(Lőcsei.)

12. *Wie kinder ausgegeben vnd beroten noch irer Eldern eins todts sich mit dem andern wieder vorenderthen teilen.*

Ab das queme Das man vnd weyb mit einander lebten vnd syee ire kinder allesampt ausgegeben vnd sie noch irer macht beritten, vnd Gott vber dye fraw ader vber den Mann geböthe,¹⁾ Welches denne vnder denn tzweyenn bliebe vnd sich vorenderthe, vnnd sein kinder mitt yhm theylenn wolthen irer Mutter ader ires Vatters teyl als es woll billich ist. Szo spricht vnszer Recht das die kinder wider einlegen was yhn von iren Eldern worden ist, vnd offthens dye helfft nemen auff das, dye kinder ire eldern nicht also seer moegen beschaczenn.

13. *Ab ein Erbar Man ein weyb nimpth czw der Ee vnd ir morgengobet²⁾ vnd der eins vnder iar vnd tagk³⁾ stirbeth, wie man sich in der halden soll.*

Wen ein Erbar Mann Ein witwe ader ein Jungfraw nimpth vnnd er yr morgengobett vnd ob der Man in sechs wochen vnd in eynem Jare stirbeth, Szo hatt die fraw recht czw der morgengobe. Ab das geschech das die fraw in der czeit schwanger wurde szo soll sie kein morgengobe nicht haben bysz an die czeitt, dasz sye Gott beredt, das sie das kindes gnisset ab sie das Kindt todts gebure szo soll sye ir morgengobe nemen. Ist es aber das Gott vnszer HERR der frawen gehilft das sie das Kindt lebedig gebirth vnnd czw der welt bringkt vnd das kindt die (Im landtbuch steet also, Szo hat dye fraw mit sampt dem kindt recht czw alle der das do ist) vier wendt beschreyet, Szo hott die fraw mitt szampt dem kinde recht die helfft czunemenn

(Szepes-szombati.)

..... nder Jor vnd tag sturbe so haben
..... gob czu nemen Sunder was dy
..... n erbe vnd an gelde, adir an andern
..... en nesten frunden widergebin

14. *Wen man iunckfraw adir witwe czugt.¹⁾ ca. XIV.*

..... ein erber man
..... e adir ein sun
..... eyne tochter adir ein sun hete, vnd
..... beten adir tod weren, vnd sonst ander
..... czuroten hette vnd es queme ein
..... adir dy Jungfraw mit gewald, vnd
..... raw fater adir ir muter, adir ir
..... nochparn oberthalben vnd niderthalben
..... mit czwen erbir mannen, den czu
..... r selbschuldige,²⁾ vnd alle dy ym
..... leib vnd gutt vorlorn, vnd sy sullen
..... y vorpas⁴⁾ keyn recht mit vns haben
..... adir dy iungfraw dy geczokt ist,
..... schuldigen wolde, vnd spreche es
..... wir wollen, das der *iungfraw* rede
..... yn nicht entschuldigen möge vnd
..... kein gnod gescheen.

15. *Wen sich ein kind vorendert on der frunde
..... willen. ca. XV.*

..... einem rechten
..... man eyn meydel

---

¹⁾ Zugen, zucken = erőszakolni. ²⁾ A tettes. ³⁾ Vorschreiben
= verschreiben = száműzni. ⁴⁾ Vorpasz, vorbasz = többé, azon túl.
⁵⁾ Brotting = valakinek kenyerén élő.

(Löcsei.)

von allem wasz do ist forth mer ab die fraw stürbe vnder iar vnd tagk szo haben die freunth kein Morgengobe czwnemen Szonder wasz die fraw darbrocht hatt, an Erbe ader an gelde ader an anderen dingen, das soll man yren nechsthen wyder geben vollkomlich an hyndernusz.

14. *Ab man ein Erbar witwe ader Junckfraw czuckett mitt gewaltt wasz darumb ein Recht sey.*

Ab das queme, Das ein Erbar Man ein Tochter hette die eyn witwe ader ein Jwnchfraw ader eyn Söne hette, ader witten Söne ader Töchter hetten, vnd den kindern ire Eldern lebten ader toth weren vnd sunst ander freundt fur die Kinder czw rothen hetten, Vnd es queme einer vnnd czugkte dy wytwe ader die Junckfraw mitt gewalt, vnd der witwen ader Junckfraw Vatter ader yr Mutter ader yr frewndth das mit iren nochparen öberthalben vnd niderthalbenn beweren moegen ader mit czweyen Erbaren mannen dehn zwglewben ist, Szo hott der selbschuldige vnnd alle die im des czw legen dye haben leyb und gutt verloren, Vnd sye sollen vorschrieben³⁾ werden, dasz sye vorbasz kein Recht mehr mit vns sollen haben. Ab die witwe ader die Jungkfraw die gezuckt ist den selbschuldigen entschuldigen woltt, vnnd sprech es wer ir wyll gewesen das der frawen redth nith bundth habe vnd yn nicht entschuldigen möge vnnd dem selbschuldigen key genode geschehe.

15. *Ab Sone ader Töchter irer elderenn brottinge⁵⁾ weren vnd wider irenn willen sich vorender-tenn wasz dorrin Recht were.*

Wier habenn das czw einem Rechtenn, welch fraw ader Man ein Medel ader ein knaben hott ader einer

(Szepes-szombati.)

..... adir einer Jungfrawe adir einem
 ..... vnd dy Jungfraw adir der knabe
 ..... adir ob ym seyne eldern noch eins
 ..... ling ist vnd dy Jungfraw adir der knabe
 ..... adir an mutter, adir an seiner frunde
 ..... cht, das es kein erbteyl, noch czu
 ..... t habin sullen, von fater vnd von
 mutter noch von allen iren frunden.

16. *Wen ein anderswo ein weib hot vnd alhy
 auch eins.* ca. XVI.

Ab ein man her queme aus fremden landen, adir
 einer alhy aus dem lande purtig were, vnd eines er-
 birn manes Kynd freyt, vnd sy czu einer elichen fra-
 wen neme, vnd her wurde ubirwert¹⁾ mit erbir lewten
 vbir ein Jor adir czwey Jor, das her *ein ander fraw*
 auch ein elich weip hette, *spricht das unser recht*, das
 her sein hewpt verloren habe, vnd was her gut czu
 ir pracht hot, das neme dy fraw dy helft vor yr schande,
 vnd dy ander helft sal nemen der vngerische groff,
 vnd vnszer lantgroff sullen dy andern helft ne-
 men vnd was dy fraw vor gutis hot, daz sal ir ny-
 mand nemen.

17. *Wen der wezen frunde vorsewmen²⁾ dy teilung.*
 ca. XVII.

Welcher frawen wezen³⁾ von irem mane pleiben,
adir dem mane von seiner hawsfraw wezen pleiben,

¹⁾ Ubirweren, bewerer, überweren, überwinden = rajta érnei,
 rábizonyítani. ²⁾ Vorsewmen = elmulasztani. ³⁾ Wezen, Weyszen,
 Weysen = árvák.

(Lőcsei.)

Jungkfraue ader eynen knaben yre Eldern sterben vnnnd die Jwnckfraw ader der Knabe yrer frewndth bröthlingk yst, ader ab ym seiner Elderen eines lebt vnd es seyn brothlingk yst vnd die Jwnckfraw ader der knab sych vorenderth an Vatter ader an Mutter ader an seiner freunde Roth, Szo spricht vnszer Recht das es keyn Erbteyl noch czw irem gutt nicht haben szoll von Vatter vnd von Mutter noch von allen yrenn freundenn.

16. *Ab einer eynes Erbarenn Mannes tochter czw der Ee neme vnd weber ein Jar ader czwey iar veber werth wurde dasz er anderswo ein ander weyb hetht wasz do Recht were.*

Ab ein Mann her queme ausz frembden landen ader eyner alhie ausz dem lande buertig wer vnd eines Erbarn Mans tochter ader kinth freythe vnd sie czw einer eelichenn frawen nimpth vnd er wirth bewerth mitt erbaren leuttèn wber ein Jar ader czwey Jar das er *anderswo* auch ein eelich weyb hette wir woellen das er sein haupt verloren habe. *Vnd woellen, das dye fraw vor ir sandt wasz er guths czw yhr brocht hoth, dye helfft nemen* vnd die ander helfft szoll nemen der Vngerisch Groffe vnd vnszer landt groffe, vnd waz dye fraw vor guts hott, daz soll yhr nyemancz nemenn.

17. *Szo einem Eelichen noch des anderen todt kinder pleyben vnd das sich wieder vorenderte vnd kinder gewinth, wasz Recht sey.*

Welcher frawen Weyszen von irem Mane bleyben ader dem Man von seyner frawen weysen bleyben, vnd er ader sie vorenderth sich wyder vnd die weyszen also iungk weren vnd *unvorsufftig* sinth das sye yren anfall nicht vorwesen moegen, wyr wellen das die

(Szepes-szombati.)

vnd her adir sy vorendert sich wider vnd dy wezen sein also iung vnd *onmondig*, daz sy iren anefal¹⁾ nicht vorwezen²⁾ mögen, So spricht vnser recht, das dy nesten frunde der wezen den man adir dy fraw manen vnd dorczu twingen sal in Jor vnd in tag, daz der man adir dy fraw den wezen ein ausrichtung gebe mit der frunde wissen vnd ob dy nesten frunde der wezen *wold do vorlossen seyn*, vnd die czeit vorczien, So wellen wyr ab das got dem mane adir der frawen dornoch kynder bescherte,³⁾ So sullen dy leczten kynder als gut recht czu der teilung haben, als dy ersten kynder haben, vnd ob dy weren czu iren tagen quemen, vnd sy ire sache vorwezen möchten vnd das nicht teten, So sullin sy pey dem rechten pleibn, als vor gesprochin ist.

18. *Von den schuldigern dy nicht ynhemisch sein.* ca. XVIII.

Welch man dem andern gelt schuldig ist vnd her von seyner frawen hyn wegt czewgt⁴⁾ yn disem reiche adir wo her hyn czewgt, durch den willen, das her seinen schuldigern nicht geldin⁵⁾ wil, vnd her ym wol *czu gelden hot*, vnd her sein frawen wol so vil lest, das her seyn schuldiger wol *gelten mag* vnd her ein holb ior adir czwey ior ausen pleibit, vnd wen der erbir man seines geldis nicht entperen wil, her mag dy fraw vor ein recht laden, daz sy iren man in drey firczentagen vor ein recht stelle, vnd ob ir man in drey firczentagen nicht quem, so geb wir der frawen ein *mond* dorczu dos sy dister lenger frist habe, dos sy

¹⁾ Anefal, anfall = örökség. ²⁾ Vorwezen = kezelni, gondozni.

³⁾ Bescheren = adni, ajándékozni. ⁴⁾ Czewgt, zeucht = zieht, reiset, eltávozik. ⁵⁾ Geldin = gelten, kielégíteni. ⁶⁾ Gelther = hitelező.

(Lőcsei.)

negsthen freundt der weeszen den man ader die fraw den weyszen ein ausrichtug gebe mitt der freunde wysse. Vnnd ab die negsthen freunde der weysen wolden das vorlossen, vnd die czeyt vorziehen, Szo wel wyr ab das Gott dem Man ader der frawen dor- noch kinder beschertth szo sollen die leczten kinder als gutt Recht czw der teylung haben als die ersthen kinder haben. Vnnd ab die weszen czw yren tagen que- men vnnd sye yre sach vorwesen moechten vnnd das nicht tetten szo sollen sie bey denn Rechten bleybenn als es vor gesprochn yst.

18. *Ab ein Man durch fristunge d' scholtt vonn seiner hauszfrawenn czeucht wasz dorin recht sey.*

Welch Mann dem andern gelt schuldig ist vnd er von seyner frawen hinwegk czeucht dwrch der willen das er seine schuldiger ader gelther⁶⁾ nicht gel- tenn will, vnnd eer inn wolt *gelten magk* vnd er sei- ner frawen szo viel woll lesth das er seyne schuldiger wohl *beczalen magk* vnd er ein halb Jar ader 1 ad' 2 iar auszbliebe, Wenn der Erbar Mann seynes geldes nicht entperen will, er mag dye fraw vor ein Recht laden, daz sye yrem man in dreyen vierczehentagenn vor ein Recht stelle, ab ir mann in 3 vierzehenn tagen nicht queme, Szo geb wyr der frawen ein *Mo- nat* daczw das sye desterlenger fristh habe das sye yren Man *destepas* bepoten moege vnd ab ir man den nichtt queme, Szo well wir das der Erbar man sein geltt von der frawen erfolgett habe vnd ab der Er-

(Szepes-szombati.)

iren man *des erbas*¹⁾ beboten²⁾ möge, vnd ob ir man dan nichtn queme, Szo wellen wir das der erber man seyn gelt an der frawen mer erfolgt³⁾ habe. Vnd ob der erber man von der frawen mer nem, wen ir man ym schuldig ist gewesen, vnd off yn das beweret mit erbirn lewten wurde, So spricht vnszer recht, das ym kein recht czwischen vns geschehen sall.

19. *Von geltschulde dy man anclagit mit ge-
czewgnus.* ca. XIX.

Ob en man den andern beclagit vmb gelt vnd her es mit erbirn lewten wolde bewerer vnd der ander ym seines geldes bekente, So sal her ym sein gelt yn firzen tagen vorrichten. Lewkent⁴⁾ her ym abir seines geldes so zal her sich selbdrit entsprechen⁵⁾ von ym in firzen tagen vnd ob her dem der in beclagit hot den czug lossen⁶⁾ wil, des ist her geweldig.

20. *Von anclag vmb gelt schult mit schlechter
clage.*⁷⁾ ca. XX.

Ab einer eyn . . . . clagit vmb gelt schulde mit schlechter clage, Bekent her ym seines geldes her sal es ym in firzen tagen gelden, vnd lewkent her ym So sol her ym in firzen tagen ein recht dorfon thun.

21. *Von clage von vordinten lon.* ca. XXI.

Ob eyner clagit vmb seynen vordinten lon, *Bekent her ym, so sol her im sein lon am dritten tag vorrichten*, lewkent her ym, So sal her ym ein recht am dritten tag dorfor thun.

¹⁾ des erbas, desterpas = destobesser = annálínkább. ²⁾ értesíteni. ³⁾ Erfolgen, derfolgen = erreichen, behajtani, követelni. ⁴⁾ Lewken = läugnen, tagadni. ⁵⁾ sich entsprechen = magát igazolni. ⁶⁾ Den Zug (Zeugniss) lossen = a bizonyítást engedni. ⁷⁾ Schlechte clage = búnvádi kereset.

(Lőcsei.)

bar Man von der frawen mehr neme wen yr mann ym schuldigk yst gewesen, vnd auff yn das bewerth mitt erbaren lewten wurde, Szo spricht vnszer Recht das ym vorbasz kein Recht czwischen vns geschehen soll.

19. *Wenn einer den andern vmb scholt beklagt mitt geczeugen vnd der ander bekent ader leuckent waz daz recht sey.*

Ab ein Mann den andern beclagett vmb gelt vnnnd er es mitt erbaren lewthen wolde beweren vnd der ander im seines geldes bekente, soll er im seynn gelth inn 14 tagen vorrichten. Vnnnd leuckent er im seines geldes szo soll er sich salb dritt entsprechen in 14 tagen von im vnd ob er im den czug losszen will deme der in beclagkt des ist er geweltigk.

20. *Ab einer czw dem andern ein schlechte klage vmb geltscholtt fuerett waz das recht sey.*

Szo einer alleyne czw einem klagett vmb gelt ein schlechte klag bekent er im seines geldes er soll es im in 14 tagen geldenn, vnd leuckent er im so soll er in 14 tage ein recht darumb thun.

21. *Klag umb vordinthen lohenn.*

Wo einer klagkt vmb vordinthenn lohn bekhent er im am dritten tag szo szoll er im vorrichten vnd leuckent ehr im szo soll er im ein Recht am 3. tag dorvor thuenn.

(Szepes-szombati.)

22. *Von anlag von purckschaft¹⁾ wegen.* ca. XXII.

Ab einer einen beclagit vm geltschult von burgschaft wegen, Bekent her ym seines geldis, so sal her ym seyn gelt vorrichten am dritten tag, vnd lewkent her ym so sal her ym *ein recht am dritten tag* dorfor thun.

23. *Vom geltschult der geste.* ca. XXIII.

Ob eyn gast eyn erber man alhy beclagit vmb gelt, Bekent her ym seyn gelt So sal her ym *am dritten tag sein gelt vorrichten*, lewkent her ym seines geldis, So sal her ym recht dorfon thun. Also spricht vnser recht auch ob ein gast einem erbir man alhy schuldig sey, das her czu dem gast sein gelt mit dem selbin rechten *besuchen²⁾* möge.

24. *Von phandung vnd wy man einen mit der hant sal geben.³⁾* ca. XXIV.

Wen ein man sein gelt mit eym rechten off einen erfolgtit hot, So sol her dreystund⁴⁾ phand fordern mit des richters lawbe⁵⁾ an dreyen tagen, vnd als ofte her phand fodert mit dem bütel.⁶⁾ Es das es des grofen gericht ist, so sal her dem grofen von itzlicher phandung vorrichten drey gros phenig. Es das es des richters gericht ist So sal her dem richter von *yder phandung* geben fir phenig.*) Ob es queme, das einer einem ein marg schuldig were, adir mer den eyn marg, vnd her ym nicht *geben* wolde, vnd nicht hette phand

1) Purckschaft = Bürgschaft, kezesség. 2) Besuchen = köve-
telni. 3) Mit der Hand geben, antworten = fogságba vetni, szemé-
lyes hatalmába átadni. 4) Dreystund, 3 stundt = 3 ízben. 5) Lawbe,
laube = engedély. 6) Bütel = törvényszolga, kikiáltó, hirnök. *) L. 28.

(Löcsei.)

22. *Klagk umb buergschafft.*

Ab einer einen beklagett vmb gelth von puergschafft wegen, bekenth er im seines geldes, Szo soll er im sein gelth vorrichten am dritten tage vnd leuket er im, Szo soll er im am 3. tagk eyn recht dorvor thuenn.

23. *Klagk eines gastes kegenn eynem einhemischen vnd des einhemischen kegenn dem gasth.*

Ab ein Gasth einenn Erbaren Man alhie beklagett vmb gelt bekenth er im seines geldes szo soll er im seynn geltt am 3. tagk entrichten. Leuckenth er im seynes geldes szo soll er im seyn geltt recht dorvor thun. Alszo spricht vnszer Recht auch ab ein gasth einem Erbaren Man alhie schuldigk sey daz er an dem Gasth sein geltt mitt dem selben Rechten gesuchenn moege.

24. *Wen einer auff denn andern seyn Geltscholth derfolgett wie oft er pfanth fordernn soll.*

Ab ein Mann Sein gelth mit eynem Rechten auff einen derfolgett so soll er 3 stundt pfanth fordern mit des Richters laube an 3. tagen vnd als oft als als er pfanth fordertt mitt dem Buettell. Ist das es des Groffen gericht yst szo soll er dem Groffen vonn iglicher pfaendung 3 grosz pfennig vorrichten, Ists des Richters gericht, szo soll er dem Richter von yczliche pfandung 4 d. gebenn.

28. *Ab es quaeme Das einer eynem eyn margk schuldig wer ader mer vnnd er im nicht gelten woltt, vnnd ym nicht pfanth hett czw seczen, szo soll man yn im mitt der handt anthworthen. Vnnd vnder einer Margk soll mann keinen mitt der hanndt antworthen. Ab er Erb hatt zwsetzen Es sey eyn gasth ader eyn*

(Szepes-szombati.)

czuseczen, So sal yn ym mit der hant antworten adir geben, vnd vnder einer marg nicht. Ob her erbe hette czusiczen, es sey ein gast adir ein lantman dem man schuldig ist, das erbe sal er ior vnd tag¹⁾ czw phande halden, wurde der schultman²⁾ gewar, das sein schuldiger farende habe hette, dy sal her angreifen mit des richters wissen vnd sal sy fircentag haldin, vnd ob her seines geldis an der farende habe nicht bekommen möchte, so sal her sich vmb das vbrige gelt czu dem erbe halden.

25. *Wy sich dy eldern ires beschuldigten suns sollen ewsen.*³⁾ ca. XXV.

Ab ein erber man adir ein erber fraw eyn sun hetten, vnd her ir brotling were vund der sun in schlachtung⁴⁾ vil mit welcherley sache, adir in *vnschuld* adir sonst mit vnerlichen sachen besagit⁵⁾ wurde, adir befunden: Es das sich fater vnd mutter sein nicht ewsen in sechs wochen, *So spricht vnser recht*, das fater vnd mutter vor iren sun antworten sullen.

26. *Wen einer den andern ausheischt*⁶⁾ *vnd also erschlagen wirt.* ca. XXVI.

Wen czwen mittenander czu krig werden vnd einer dem andern off seyn haws get, vnd yn ausheischit mit *frebil vnd mit mutt*, vnd her ym czu schwach ist, vnd nicht heraws czu ym komen that, Ist das der man, den man ausheyschit heraus sticht, adir schewst, adir wirft, vnd yn verterbit, adir seyn mit-

---

¹⁾ Jor und tag = 1 év, 6 hét és 3 nap. ²⁾ Schultman, scholtman = hitelező. ³⁾ ewsen, aussen = äusern = nyilatkozni, helyt állani. ⁴⁾ Schlachtung = verekedés, emberölés. ⁵⁾ Besagen = bevádolni. ⁶⁾ ausheischen = kijövetelre kényszeríteni, kiűzni.

(Lőcsei.)

Landtmahn, dem man schldwigk yst, das Erb soll er Jar und tag zw pfanth halthen. Wurde der scholttman gewar das seynn Schuldiger farende habe hette, dye soll er angreyffen mitt des Richters wyssze vnd szoll sye 14 tag haltenn. Vnd ab er seines geltes an der farendenn habe nicht bekommen moecht, szo soll er siech vmb das vebrig geltt czw dem Erb gehalten.

(A Szepes-szombati kéziratból hiányzó 25—27 pontok hátra vannak téve. A 28. pont a szepes-szombatiban a 24-el össze van vonva.)

29. *Ab ein broetling in schlachtung viel ader in eyn vnerlyche sache wasz Recht sey.*

Wo es siech begeben Das ein Erbar Mann ader ein Erbar fraw einen szon hetten vnnd er ir broetling wer vnd der Szone in schlachtung fiele mith welcherley sach, ader in *scholtt* ader sonst mitt vnerlicher sach besagethtt wurde, ader befunden wurde, yst das sych seyn Vatter ader Mutter seynn nicht aussen in sechs wochenn, *szo wellen wir*, das Vatter vnd Mutter vor yrem Sone anthrowhenn sollenn.

30. *Ab einer dem andern auff sein Hausz gehett vnnd yn auszheyscht.*

Wenn czwen mit eynnander czw krig werden vnnd eyner dem andern auff sein hausz geheth vnd ynn auszheysth mitt *frewelem muth* vnnd er im czw schwach yst vnnd nichtt herausz czw im khomen that, Ist das der den Man auszheyscht herrauszscheusth adersticht ader wirfft vnnd yn vorterbett ader seyn mittfolger, *Szo* spricht vnszer Recht das er kein nott dorumb leiden soll, Der selbe der in ausgeheyschen hott, der soll dem Richter vnd bürgern 3 Margk birsche geben vnnd alle seine nochfolger iglicher soll richter vnd

(Szepes-szombati.)

folger, *Es* spricht vnser recht, das her keyn nott dorum leyden sal, derselbe der yn ausgeheischen hotder sal richter vnd purgern drey marg pyrsche geben, vnde alle sein nachfolger, itzlicher sal richter vnd purgern drey marg geben, wo es *ist in den fyr vnd czwenczig steten*. Ob sy *dy* pirsche nicht vorrichten wolden, so sullen sy *dy* weyl keyn recht habin, bis das sy dem richter vnd purgern vm ir busse gerecht worden. Auch sal her bewaren¹⁾ mit seyn nochparn kegen yn vbir, das her ausgeheischen sey.

27. *Wen einer dem andern nochlewft yn ein haws vnd vorschmerczit²⁾ wirt.* ca. XXVII.

Wen czwei mittenander czu krig werden vnd der eyne in eynes erbir mannes haws off gnod weicht, vnd der ander ym noch lewft in des erbir mannes haws, vnd ym doryne wond, so sal der selbschuldige den czwen grefen czen marg byrsche forrichten, vnd slet³⁾ her yn czutod, dem her noch geloffen ist, so sal her sein hewpt verloren haben, vnd sal vorpas mer keyn recht czwischen vns haben, vnd wirt der selbschuldige in des erbir mannes haws vorderbt von dem wirte, adir von seynem gesinde, kein not sullen sy dorume leyden, vnd ob her also notig⁴⁾ were, der ym also nochlewft in eines erbir mannes haws, das her den grefen ir busse nicht gericht *mag*, So sullen ym *dy* grefen phoen,⁵⁾ vnd sullen yn als lang gefangen halden, bis das her yn *dy* busse vorricht.

---

¹⁾ Bewaren = igazolni. ²⁾ Vorschmerczen = wonden = wunden = megsebesíteni. ³⁾ Slen, slehen = schlagen, verni. ⁴⁾ Notig = arm, szegény. ⁵⁾ Phoen, foen = fangen = elfogni.

(Lőcsei.)

Buergern 3 Marg geben, Wo es *in ynn den 24 Stetten geschicht* vnd ab sie *der* birsche nicht vorrichten wolden, szo sollen sie die weyll keyn Recht habenn; bysz sie dem Richter vnnd den Burgeren vmb yr bussze gerecht werdenn. Auch soll ers beweren mitt seynen nochparenn oberthalb vnnd niderthalb, ader mitt seynen nochparenn kegen im ueber das er auszgeheysschenn sey.

31. *Ab einer durrch genoden willenn in eins Erbaren mans Hausz wiche vnnd ein ander im nochfolgte vnnd in wonthe wasz das recht sey.*

Wen czwen miteinander czw krig werdenn, vnd der eyn in eynes Erbaren mans hausz auff Gnoden weicht vnnd d. ander im nochlaufft in des erbaren mansz hausz vnnd dorin wundett szo soll der selbschwdige dem czweyen Groffen 10 Margk vorrichten vnnd schlett er in zw todt, dem er nochgelauffen ist, so soll er sein haupt verloren haben vnd sol vorbasz me kein Recht czwischen vns haben. Vnd wirth der selbschwdige in des Erbaren mans hausz vorterbeth von dem wirth ader von seynenn gesinde, Szo hab wir das Recht, das der wirth vnnd sein gesindt keine noth dorüber leyden sollen vnd der alsozotig wer der *cinem* nochleufft in eines erbarenn mans hausz das er denn Groffen yr busz nicht richten kann, Szo sollen in dye Groffen fohen, vnnd sollen in als lang gefangen halten, bisz das er yn *ir* busz vorrichtt.

(Szepes-szombati.)

28. *Wen ein wirt adir seyn gesinde eyn dib in seinem hawse vorterberit.* ca. XXVIII.

Ob das quem, das ein erber man adir sein gesinde pey slaffender czeit eyenen man adir weyp in seinem hawse adir in seinem hofe funde vnd der wirt des hawses adir sein gesynde sy vorterberen, So sal der wirt vnd seyn gesynde keyn not dorum leyden.

29. *Das man hawssuchen mag, wo man sich vormut.* ca. XXIX.

Ab das queme das einem erbir manne ein ros adir eyn rynd, adir ein gewand, adir sein farende habe *vorstolen* wurde, wir wellen das, das der erbir man das recht habe, wo her sich vormutt do sein habe sey dy ym vorstolen ist, das her do in des manes haws recht czusuchen hott mit des richters wissen, fynt her sein habe *do her sich vormutt*, so greif her das gut an als ein recht ist, vnd fynt her seine habe do nicht, so *spricht vnser recht*, das her keyn nott gegen dy grefen vmb dy sache leyden sal.

30. *Von garten dyben ob man sy vorterberit.* ca. XXX.

Ob das quem, *das* einer adir wy vil ir weren dy einem erbir manne pey tag adir pey nacht in seynen *czawmgarten* stigen adir ynbrechen, vnd ym sein obes stelen, wirt ir einir derstochen adir dirslagen man sal keyn recht vm yn thun. Ffynt man dorüber schymertot²⁾ pey ym, das her ym das sein gestolen hot, man sol yn hengen als eyn dib.

¹⁾ Vier pfelen = a kerítést jelző 4 oszlop (Pfeiler). ²⁾ Schymertot = Schein der That = látható bizonyíték.

(Lőcsei.)

32. *Wirtt einer derfunden in eyns erbaren Mannes fier pfelen¹⁾ bey schloffender czeytt wasz dorin recht sey.*

Ab das quem das ein Erbar Mann ader sein gesinde bey schlaffender czeit eynen Man ader ein Weib in seynem Hausz ader seynem hofte funde, vnd der wirth des hauszes ader sein gesinthe vorterbten, Szo szoll der wirth vnnd sein gesinthe keyn noth dorumb leyden.

33. *Ab einem Mann seine farende habe gestolenn wurde welcherley die were wo er sich vormuth ab er daz mith recht do suchenn mag ader nichtt.*

Wo es siech begeben das eynem erbarenn Man ein Rosz ader ein Rintz ader gewanth ader szeyn farende habe gestolenn wurde, wir wollen das der Erbar Man das Recht habe wu er sich vormuth do seyn habe sey dye ym vorstolen yst, das er do in des manes hausz Recht czwsuchenn habe mitt des Richters wyssen, Vnd finthe er seyn habe dye ym vorstolen ist czw dem mane er greiff das gutt an als eyn Recht ist, mitt des Richters wissze, vnd finthe er sein habe do nicht, Szo *wel wyr* das er keyne nott gegen die Groffen vmb dye sache leyden szoll.

34. *Wenn einer einem erbaren Mann in seinem garthen styge ader breche wasz das Recht sey.*

Szo Einer ader wie vil yhr weren dye einem erbaren Man bey tag ader bey nacht in seinen baumgarthen stiegen ader einbrechen vnd im sein obysth stoelen, wirtt ir eyner derstochn ader erschlagen, man soll nymer keyn recht vmb yn thun, Finthe man dorueber schimmer todt bey ym das er sein obisth gestolen hott, man sol in hengenn als eynenn diep.*)

*) A szepes-szombatiból hiányzó lőcsei 35. pont hátul van.

(Szepes-szombati.)

31. *Wen einer einem andern seyn vorseczte phand
vorkewft.* ca. XXXI.

Ab eyn man sein erbe adir sein farende habe einem erbir manne czu phande seczte wissens eines geschworen richters, vnd das in dem lande, adir bey awssen dem lande vorkewfft an des erbir mannes wissen, der es ym getrawet hot, vnd her ym sein gut entphremden wolde, So sal her vorpas keyn recht czwischen vns haben, ob her des vbirgangen würde vnd yener der es von ym gekauft hette der sal nicht doran *vorlisen*.

32. *Wen einer seyn habe vnd gut czwir vorseczit.*
ca. XXXII.

Welch man sein erbe adir seyn farende habe einem andern vorseczit, wissens eines geschworen richter, vnd her sein erbe *vnd* seine farende habe einem andern auch czu phande seczit, auch wissentlich eym andern geschworen richter, *das her* czwir sein erbe *vnd sein* farende habe vorsetczit, vnd her vbirgangen wirt, So sal her vurpas mer kein recht czwischen vns haben.

33. *Wen ein vurspreche¹⁾ eines wezen adir armen
lewte wort nicht furen wil.* ca. XXXIII.

Wenne ein witwe adir eyn weze adir ein armer man vor eym richter czutedigen hot, vnd her ein vursprechen bete, das her sein wort rede, vnd ym sein gerechtiikeit geben wolde, vnd der vorspreche *nicht sein wort reden wil*, so sal der vorspreche in einem Jor ny mand keines mannes wort me reden.

¹⁾ Vurspreche, vorsprech = fürsprecher = ügyvéd, szószóló.

(Löcsei.)

36. *Wen einer dem anderen seine farende habe
czw pfanth seczte wie vnd wo hin er die vorkeuffenn soll.*

Ab ein Man sein Erbe ader sein farende habe einem erbaren Mane czw pfanth seczte wissens eines geschwornen Richters, vnd das guth in dem lande ader beaussen lande vorkeuffth an des erbarn Mans wissen, der es im getrauth hott vnnd er im sein guth enthfrembden woltt szo soll er vorbasz kein Recht czwischen vns habenn, ob er das webergangen wurde, vnnd jener der es von im gekauft hette, der soll nicht doran vorlierenn.

37. *Ab einer ein pfanth czwir vorsetzte an vnder-
schoydt wasz dorin eyn Recht sey.*

Welch Man sein Erb ader sein farende habe vorseczt wissens eyns geschwornen Richters vnd er sein Erb ader seyn farende hab einem andern auch czw pfanth setzt wissens einem andern geschwornen Richters vnd er czweyen sein Erbe ader farende habe vorseczt, wirt er des webergangen szo soll er vorbasz keyn recht tzischenn wns habenn.

38. *Ab ein vorsprech imanden vorsagte sein worth
tzwfuerenn.*

Wen ein witwe ader ein weysze ader eyn Man vor eynem Rechtenn czwtedigen hotth, vnd er ein vorsprecher bittet, das er sein worth rede vnd yhm sein gerechtikeitt geben will, vnd der vorspreche sein worth nicht reden will, szo soll der vorsprech in einem Jar keines Mannes worth mer redenn.

(Szepes-szombati.)

34. *Was do eines vursprechen recht ist.* ca. XXXIV.

Eynes vorsprechen recht ist von einer schlechten clage ein gros, von einem eyde drey gros, von einem wonden dy schlecht ist ¹⁾ drey gros, von eyner kamper wonden ²⁾ acht gros, von eym toten eyn halbe marg, wen her eym vngerechten off ein hals ret, ³⁾ dofon gebürd ym ein halbe marg.

35. *Wen ein vngerechter mit gelt gefangen wirt.* ca. XXXV.

Welch richter, der ein lantman ist, eyn man feet mit wilcherley gelde das sey, So sal der richter den man *mitsampt dem gelde* vor ein recht antworten, vnd sal das gelt drey firczentag haldin vnd sal *es* drey-stund off den merkten ruffen lassen, ob ymant queme, der sich des geldis *vnder wynden* ⁴⁾ wolde, vnd daz bewert, das das gelt sein wer, dem salman es wider geben, kompt abir nymant so wellen wir, das der richter des geldis eyn dritteil neme, vnd dy grefen dy czweyteil nemen, vnd och daz der richter keyn not dorum leyden sal, ob ym der gefangen enttronne.

36. *Vom gewande das man das reyffen sal.*

ca. XXXVI.

So spricht vnser recht, wer gewant in das lant prenget, welch man das gewant kauft, Eh sey wilcherley das gewant sey, wer der ist, der das gewant kawft, der sal es lassen reyffen, was das gewant an seiner rechten lenge czu kurz hielt, das salman ym an seinem gelde abslon, vnd was man gewand in disem lande macht, daz sal auch gereyffet werden.

¹⁾ Schlechte-wunde = halálos vagy csontot vagy nemesebb test részeket sértő seb. ²⁾ Kamper-wunde = könnyű sebesítés. ³⁾ Jemanden auf Hals reden = valakire halálos ítéletet kérni. ⁴⁾ Sich underwinden = magára venni, magátévá tenni az ügyet, magának követelni.

(Lőcsei.)

39. *Eines Vorsprechen Recht* ist von einer Schlechten klag ein groschen von einem Eidt 3 groschen, von eynem wunden dye schlecht ist 3 groschenn, von eyn Kamperwunden 8 groschen, von eynem tothen $\frac{1}{2}$ Margk, wen er einem vngerechten auff Halsz redt, dorvon gebuerth im auch $\frac{1}{2}$ Margk.

41. *Ab ein Landtrichter einen finge mitt verlor- nem gelde wiee mans do mitt halden soll.*

Welch Richter den ein lanthmann ist eynen Man fehett mitt welcherley geltt da sey szo szoll der Richter den Man *vnd das geltt* vor eyn Recht antworten vnnd sol *das geltt* 3 Stund auf den Merckthen ruffen lassen ab iemath quem der sich des gelts *vnderwunde* vnd bewerth das das gelde sein were dem sol man es wider geben Kumpt aber nyemat szo well wyr das der Richter des geldes ein dritteyl neme, vnd die Groffen die czweyteyl nemen, vnnd wellen auch das der Richter kein noth dorumb leiden soll ab im der gefangene enttrunne.

40. *Was man gewanth ins landt bringett, das soll man reyyfenn.*

Alszo spricht vnszer Recht. Wer gewandt in das Landt bringkt welcher Man das gewandth kaufft es sey welcherley das gewandt sey, wer der yst der das gewandth kaufft, er soll es lassen reyyffen. Wasz das gewandt an seyner rechtenn lengk czwkurcz behelth, das soll man im seinem geltt abschlagen vnd wasz gewanth in diesem landt macht daz sol auch gereyffth werden.

(Szepes-szombati.)

37. *Wy ein elender¹⁾ seyn elend vnd smerczen
sweren sal.* ca. XXXVII.

Ob ein elender geslagen wurde der sal sein elende selber sweren vnd ob dy grefen bürgen von ym fodern²⁾ wolden, So sal seyn smercze burge sein noch vnserm rechten.

38. *Wen ein elender vorterbzt wirt, was der Richter
thun sal.* ca. XXXVIII.

Ab ein elender vorterbzt wurde, So hab wir *das czu einem rechten*, das der richter mitsampt den purgern sich der sache wnder wynden sal, wo es geschyt, vnd fēt her den selbschuldigen, her sal yn vorburgen³⁾ off ein yor, kompt ymand des elenden frunde, vnd sucht yn mit *dem* rechten,⁴⁾ vnd das bewerit, das her sein geborn frund sey gewest, man sal ym ein follis recht vmb seinen frund thun. Kompt abir nymand, so sal der richter mit den purgern hulfe dem selbschuldigen ein bus off legen, das der zeile genug dorum geschee.

39. *Eyn richter sal einem vorsmerczten kein recht
thun on dy eldisten.* ca. XXXIX.

Ob ein man vorsmerczet wurde es were des obendes adir *des morgens*, adir czu wilcher czeit her wont wurde, in eym dorffe, adir eym margte, adir in eyner stat, vnd queme vor den richter gelaufen, vnd seynen smerczen wolde suchen, *so sal der richter ym keyn recht thun an seyn eldisten czwen, adir drey, adir vyr.*

¹⁾ Elender = Ausländer = idegen. ²⁾ Fodern = fordern, követelni. ³⁾ Vorburgen = őrizet alá helyezni. ⁴⁾ Sucht yn mit dem rechten = törvényes elégtételt követel érte.

(Lőcsei.)

42. *Ab ein elender geschlagenn wurde wie eer das Recht fordern soll.*

Ab ein Elender geschlagen wurde der soll sein Eelenth selber schweren vnd die Groffen burgen von im forderenn wolten szo soll sein schmerczen seyn burge sein noch vnserm Rechtenn.

43. *Ab ein Elender vorterbeth wurde wer das recht umb in fordern soll.*

Szo ein Eelender vorterbeth wurde szo hab wir das Recht das der Richter mitt szampt den burgerenn sich der sach vnderwinden wo es geschieht, Vnd fecht er den selbschuldigen er soll in vorbuergen auff ein Jar, kometh ymanth des Elenden freundt vnd sucht inn mitt cynem Rechtenn, vnd das bewerth das er seyn geborner freundt wer gewesen man soll yn ein voll Recht vmb seynen freundt thuen. Khommeth aber nyemath szo szoll der Richter mitt der burger hilffe den selbschuldigen ein bussze auf legenn daz d. szelen genug dorumb geschehe.

44. *Vnd ab einer Vorschmerczett wurde es wer des abents ader frue ader czw welcher czeytt erwundt wuerde in einem dorff ader Margkt ader Stadt vnd quem vor den richter vnnd seinen schmerczen wolde suchen: Wir Woellen das der Richter im Recht thue an seine Eldesthen mitt tzweyen ader mit fieren.*

(Szepes-szombati.)

40. *Dy frunde des vorterbten. mogen yn off heben
on des grofen wissen.* ca. XL.

So haben wir das auch czu einem rechten, ob ein man adir eyn fraw vorterbt wurde, In welches dorffes hattart das geschee so sullen dy frunde des toten mit des richters wissen den toten ofhebin, vnd dy grefen nicht dorum besuchen sullen wm das, daz sy alczu vil leydes vmb iren frund haben.

41. *Wen ein man in vnrechten wege gefangen
wirt.* ca. XLI.

Wir haben das czu einem rechten, wer der ist, der yn einem vngerechten wege get, es sey fraw adir man, adir wy vil ir sein wer dy selbn feet adir ofhelt, dy sal her seinem richter antworten,¹⁾ vnd sal kein not dorum leyden. Sint sy gerecht, sy sullen seyn genyssen.²⁾ Sint sy abir vngerecht dy gefangen, so salman eyn recht ubir sy thun.³⁾

42. *Wy man den smerczen do suchen sal, do es
ym geschen ist.* ca. XLII.

Ob ein man vorsmerczet⁴⁾ wurde adir dirslagen⁵⁾ wurde, so sal her seyn sache vor dem richter suchen, wo es ym geschen ist, ob daz geschege, daz dy frund dem richter schult geben, daz yn der richter vorsmerczit hette, So sal her den eldisten seinen smerczen czu wissen thun, den man getrawet⁶⁾ hot vnd dy el-

¹⁾ Antworten = itt »átadni«. ²⁾ Sullen seyn genissen = bo-
csáttassanak szabadon. ³⁾ Recht thun (über jemanden) = törvénye-
sen elbánni valakivel, igazságot szolgáltatni. ⁴⁾ Vorschmerczen =
verschmerczen = megsebsíteni, megsebesíteni. ⁵⁾ Dirschlagen, der-
schlagen = erschlagen = megverni, megölni. ⁶⁾ Getrawen = trauen =
bízní.

(Lőcsei.)

45. *Ab einer in diesem lande derschlagen wurde ab die freunth von stunden den Groffenn sollen besuchen.*

Auch hab wir das czw eynem Rechte ab ein Man ader ein fraw vorterbeth wurde in welches dorffes hatterth das geschehe: Wir woellen das die frunde den Todthen mitt des Richters wissen in der hatterth das geschen yst aufheben vnnd den Groffen nicht darumb besuchen sollen, vmb das, das sye alzwviel leydes vmb yren freunde habenn.

46. *Szo ein fraw ader Man in eynem Unrechten wege derfunden wurden wen man antworthen soll.*

Wir haben das auch czw eynem Rechten, wer der ist der in eynem vnnrechten wege geheth es sey fraw ader Man, ader wie viel yr sinth wer die selbigenn fehett ader auffheltt, dye sol er seynem Richter anthwortten vnd er sol kein Noth darumb leyden sinth sie gerecht sie sollen es genissen, seint sie vn-gerecht dye gefangenenn man soll ein Recht weber sie thuenn.

47. *Ab einer derschmerczett ader erschlagen wurde wo ader von wem man das Recht suchen soll.*

Wurde ein Man vorschmerczett ader erschlagen szo soll er sein sach vor dem Richter suchenn wo es im geschehenn yst. Vnnd ab das geschech, das die freunde dem Rithter scholtt geben das in der Richter vorschmerczet hette, so soll er seynenn schmerczen den Eldystenn czw wissen thun, den man getraweth hatt vnd die Eldysten sollen im Einen Richter setzen das er seine sach vortueren moege. Vnd ab der selbstschuldige den Richter vorschmehen wolde, vnd wolde seine sah alczwhandt dem Groffen klagen, szo soll er sein sach vnd seynen schmerczen verloren habenn.

(Szepes-szombati)

disten sullen ym ein richter seczin, das her seyn sache volfuren¹⁾ möge ob der selbschuldige den richter vorsmeen²⁾ wolde, vnd wolde sein sache, alzuhant³⁾ dem grefen clagen, so sal her sein sache vnd sein 'smerzen verloren haben.

43. *Das nymand eyd nemen*⁴⁾ *sal es sey der selbschuldige anlager.* ca. XLIII.

Ab das queme, daz czwen mittenander clagten, vnd einer dem andern eyde borgte,⁵⁾ So sal nymant den den eyd entphoen,⁶⁾ wen der selbschuldig der yn beclagit hot. Ob das *geschege*, das der czweyer einer von Gott gewalt krank würde, es wer der der den eyd entphoen solde, adir der der den eyd thun solde, vnd das beweren moge mit seinem richter das her crank sey, so sal her sein sache damit nicht verloren haben, vnd der richter sal dem kranken ein tag geben bis off dy czeit, daz ym Got gehilft das her off kompt, so sal der richter yn beyden tag geben, das yn beyden ein folles recht geschee.

44. *Wen ymand mit fewer drewte.*⁷⁾ ca. XLIII.

Auch haben wir das czu einem rechten, ob fraw adir man in eym dorffe, adir *in eyn markt, adir in einer stat* mit fewer drewte, vnd sy des mit den leuten obirgangen wurde, so salman dy selbschuldigen czu eym *richter* antwortn vnd sol sy vorpruen.

¹⁾ Volfuren = keresztülvinni (az ügyet). ²⁾ Vorsmeen = verschmähen = kicsinyelni. ³⁾ Alzuhant = egyenesen, minden áron. ⁴⁾ Eid nehmen = esküt elfogadni. ⁵⁾ Eid borgen = esküt ajánlani. ⁶⁾ Entphoen, entpfaen, empahen = ^{empfangen} empfangen, annehmen = elfogadni. ⁷⁾ DREWEN, drawen, droien = drohen, fenyegetni.

(Lőcsei.)

48. *Ab einer dem andern eide borgte vor dem Rechtenn, wer den auf nemen soll.*

Wo das queme das czwen mit einnander clagten vnd eyner dem anderen Eydt borgkte szo wel wir das niemandt den Eydt entpfhoenn soll, den der seb. schuldige der in beclagkt hott. Ab das queme das der tzweyer eyner von gotsgewaltth krang wurde es wer der der den Eydt entphoen soll ader der den Eydt thun soll, vnd das beweren moege mitt seynem Richter das er krang sey, wyr wellen das er sein sache dormitt nicht verloren habe, vnd der Richter soll dem krancken eyn tagk geben bysz auf die czeytt, das im Gott gehilfft das er auffkometh szo soll der Richter ynenn beyden eyn tag gebenn das yn beyden voll Recht geschehe.

49. *Szo imanth mitt fewer droitte was das Recht were.*

Auch hab wyr das czw eynem Rechten, ab fraw ader Man eynem margkt, ader eynem dorff ader einer Stadt mitt fewer droitte, vnnd sie des mitt Erbaren leuthenn vbergangen wurden szo soll man dye selbst. schuldigenn czw eynem Rechtenn anthworthen vnnd man sol sie vorprennen.

(Szepes-szombati.)

45. *Wen einer dem andern drewte czu tode zu
schlon.¹⁾ ca. XLV.*

Ob ein man dem andern drewte czu tode dir-
sloen vnd her yn mit erber lewten vbirgen mag, das her
ym gedrewt hot, so sal her yn vur ein recht laden,
vnd sal ym purgen²⁾ seczen,³⁾ das her seines lebens
vur ym sicher sey, vnd hot her ym nicht purgen czu-
seczen, so sal her yn foen⁴⁾ vnd halden also lang,
pis off dy czeit das her seines lebens vor ym sicher sey.

46. *Wy nymand mer vorspilen mag den her gelt
hot, vnd von falschen wurfl. XLVI.*

Auch hab wir das czu einem rechten, wen czwen
mittenander spilen, das keyner mer czuworspilen hott
wen das her vm vnd an hot,⁵⁾ vnd man sal yn nicht
fessern,⁶⁾ noch vnder ein bute stossen,⁷⁾ vnd auch
keine getwang anlegen, vnd ab ymand off eines
manes erbe adir off sein hawsfrawen cleyder spielen
wolde, des wellen wir mit keynerley sache gestaten.
Ob ymand off sein phand spilete, es were
vil adir wenig, so mag dy frawe das phant
mit sechs grossen losen, vnd ab eines erbir
manes sun adir knechte mer vorspilte, wen her phe-
nig hette, vnd dorczu seyn gewant vorspilete, vnd an-
der phand, so spricht vnser recht, daz des jongen fa-
ter adir des knechtes her dy phand mit drey grosen

¹⁾ Schlön, schloen = schlagen, verni. ²⁾ Purge, puerge = Bürge, kezes. ³⁾ Purge seczen = kezest állitani. ⁴⁾ Foen, fohen, fahen = fangen, elfogni. ⁵⁾ Was er um und an hat = ami nála és rajta van. ⁶⁾ Fessern = fesseln, megkötözni. ⁷⁾ Unter eine bute stossen, úgy látszik szokásban volt hajdan itt is, hogy a nyerő az adóságban maradt játszó társat azonnal foglyává tette (leborítva azt egy káddal vagy hordóval) a mi ősgermán eredetű.

(Löcsei.)

50. *Ab einer dem andernn droitte czwermorden wasz dorumb eyn Recht sey.*

Nw ist das auch vnszer Recht ab eyn Man dem anderen droitte czw todt zwschlagenn vnnd er des mit Erbaren leutenn beweren mag, das er im gedrawtt hot, szo soll er in vor eyn Recht laden vnnd sol im puergen seczen das er seines lebens vor im sicher sey, vnnd hott er im nicht purgenn czwseczen szo soll er in fohen, vnnd halden also lang bysz auff die tzeytt das er seynes lebens vor im sicher sey.

51. *Das kein Man mer vorspielen mag wen er umb vnnd an loth.*

Wir wellen auch das czw eynem Rechten haben wen tzwen mitt einander spylen das keyner mer vorspielen magk wen das er vmb vnd an hatt vnd man soll in nicht fesseren ader vnder eyn bueth stuerzen vnnd ab einer wolde auff eins Mans Erbe ader auff sein hauszfrauen kleyder ader auff sein feder kleyder spielen wolde, das wel wir mit keinerley sachen gestatten, vnd ab eynes Erbarn Mans sone ader seyn knecht mee vorspiltt wen er pfhenigk hett vnd dorczw sein gewath vorspiltt das er an hette, vnd er meer pfhant seinem spyler seczt: Wyr wellen, das des jungen Vater ader des knechtes Heerr das gewath mit 3 groschen gelessenn mag das phanth, welcherley das sey, vnd die fraw yre kleyder es seyn viel ader wenig mitt 6 groschen mag loesszenn. Vnnd ab das were das sich do wider imant woltt seczen vnd das Recht nicht halthen wolde, als es gemacht vnnd yn fesserth ader fing vnd die phannth nicht zwloesen geben wolde, Wyr wellen das der Rychter 1 Marg byrsche von ym neme vnd

(Szepes-szombati.)

mag gelosen. Op sich darvbir ymand wolde widerseczen, vnd daz recht nicht halten wolde, als es gemacht ist, vnd einen fessert adir fing, vnd dy phand zu losen nicht wolde geben, so sal der richter ein marg birse von ym nemen, vnd dy phand an gelt wider sal geben, wnd pey welchem spiler man falsche wurfel fynt, den salman bruen.¹⁾

47. *Wy man mogschaft²⁾ sal thun vnd ein todslag ablegen.³⁾* ca. XLVII.

Wir haben auch czu eym rechten, wen ein man vorterb⁴⁾ wirt vnd der selbschuldige czu gnode kompt, so spricht vnser recht, das her daz erste gelt vörpürge, und ostendes⁵⁾ me, daz erste gelt sol des andern vnd des dritten geldes pürge seyn, vnd dy purgen sullen frey vnd ledig seyn. Wen das erste gelt vorricht⁶⁾ wirt, so sal das ander gelt ubir ein halb ior vorricht werden. Dornoch ob eyner des nichten hilde, so sal her in allen sachen vorfallen sein.⁷⁾ Welten dorüber sein widersachen ym gnade thun, das haben sy gewalt, vnd ob sein widersachen das gelt in eym yor wolden haben, so sal her der ferte⁸⁾ in das ander yar tag haben. Auch ab sein widersachen dy ferte wolden in dem ersten yor haben, so sal her des geldes in das ander yor tag haben.

---

1) Bruen = megégetni. 2) Mogschaft = magschaft = Verwandschaft = rokonság. 3) Ein todslag ablegen = emberölés miatt kiegészni (a rokonsággal.) 4) Vorterb = verderben, megrontani, megölni. 5) Ostendes me, oftens mehe = öftersmehr, nacheinander = egymásután következve. 6) Vorrichten = verrichten, entrichten, lefizetni, kiegyenlíteni. 7) Vorfallen sein = elmarasztaltatni. 8) Ferte = Termin, Frist = határ idő

(Lőcsei.)

die phanth an geltth widergeben solle. Vnd bey welchem Spiler man mehr wan 3 würffell finth dem sal man alles nemen was er bey im hath, vnd findet man bey im falsche wurffel man sol in bruenn.

52. Ab einer vorterbett wurde vnd der selbschuldige czw gnoden quem wie ers denn haldenn soll gegen den freund.

Wir haben auch das czw einem Rechten, wan ein Mann vorterbeth wirth vnd der selbschuldige czw gnoden kometh das sein sach czw sune ader schwunge kometh, wir wellen das er das ersthe geltt vorbuge, vnd oftens mehe das ersthe gelth soll des andern vnd des dritten gelts burge seyn, vnd die burgenn sollen frey vnd ledig seyn, wenn das ersthe geltt vorricht wirth. Wir wellen das gehabt haben, wen das erst geltt gefeltt, szo soll das ander gelth wber ein halb Jar vorricht werden. Ab eyner das nicht hilde szo soll er in aller sach vorfallen sein. Wellen dorueber im seine widersacher genodt thun das haben sie gewaltt. Ab das seine widersachn sein geltt in einem iar wolden vorricht haben szo soll er der fertte in das ander iar tag haben Vnd wellen das auch ab sein widersachen wolden die fertte in dem ersthen iar haben, szo soll er des geldes in das ander iar tag haben.

(Szepes-szombati.)

48. *Wy vnd wem man manschaft¹⁾ sal vnd nicht beykynden.* ca. XLVIII.

Wir haben auch das czu einem rechten, wen eyn man manschaft *thutt*, so sal der selbschuldige selb drit manschaft thun, vnd nymand sal dy manschaft entphoen, wen geswistret kinder vnd ander geswistret kinder.²⁾ Also daz dy manschaft thuen, das sy *her* und *frawe* heissen sullen, vnd sullen yn bey sten czw libe wnd czu leyde mit erlicher sache vnd mit eym rechte. Ab sy darubir yr hern twingen wolden yn czu *czulegen* eyns wn rechten, adir wolden sy twingen vmb ir gut, adir wollen sy twingen hewpt abczusloen, adir czuhengen, das mag in vnserm rechten nicht geseyn. Adir sy sullen yn *czulegen*, was mit eren ist, ap sy dorübir des nachts adir des tags wolden lewten off ir hewser gen adir ausheyschen vnd wolden sy dorczu twingen, daz sy mit yn solden gen, so sullen sy vorpas der manschaft frey sein, vnd sullen das bewerer mit *irem* richter, adir mit *irem* nochbarn oberthalbin vnd nyderthalben. *So spricht auch vnser recht*, das kein beykynd³⁾ sal manschaft entphoen, noch keyn erbteyl haben sal, vnd nymand eyns rechten gehelfen mag, auch *keines* erbirn mannes stat vorsteen.⁴⁾

49. *Wy man kemphen sal vmb cyn todslag adir kamper wonde.* ca. LXIX.

Wir haben auch czu einem rechten, wen das czwen mittenander fechten vmb eyn toten, adir vmb

¹⁾ Manuschaft thun = Lehen, Herrendienst thun = hűbéri, úri szolgálatot teljesíteni. ²⁾ Ander Geswistret kinder = másod unokatestvérek. ³⁾ Beikind = törvénytelen gyermek. ⁴⁾ Vorsteen = ver-treten, helyettesíteni, képviselni.

(Lőcsei.)

53. *Ab einer manschafft thutt mit wie vil personen er sie thun soll vnd wer die auffnemen soll.*

Wir haben das auch czw einem Rechten wen ein Man manschafft thun soll, szo soll der selbschuldige salb dritte manschafft thun. Vnd nimanth soll die Manschafft entphohen wen geschwistert kinder. Vnd wellen das das die Manschafft thun, das sie herren vnnd frawen heyssen sollen vnd sollen ynn beystehen czw lieb vnd czw leidt mit erlicher sache vnnd mit eynem Rechten. Ab dorueber yre Herrn sie woelden czwingen yn czwczwgeben eins vnrechtenn ader wolden sie czwingen vor sie leuten die hauptther abczw schlagen ader czw hengen das mag in vnserm Rechte nit gesein Ader sie sollen in czwbegen *das* mitt Eeren yst. Ab sie dorueber des Nacht ader des tages worden leuten auff ir heuszer gehen, ader auszheischen vnd wollen in dorczw czwingen dasz er mitt in gehen soll, szo wel wir daz *er* der Manschafft frey *soll* seyn vnd soll das bewerer mit seinem Richter ader mitt seinem Nochparen oeberthalb und niderthalb. Doruber well wir das kein beykinth nicht manschafft sol entphohen noch keyn Erbtheyl habenn soll vnd niemancz eines Rechten moege gehelffen, vnnd mag auch eines erbaren Mans stadt nicht vorstehen.

54. *Ab ir czwen mit einander kempfen solden wie sie beyde geschickt sollen seyn.*

Wier haben auch das czw einem Rechten, wen das czwene mit eynander fechten vmb eynn toten ader vmb ein kamper wunden, szo soll der kempfpsher seinen schiltt vnnd seynen kolben haben, als vor ein Recht ist gewesen, vnnd dem andern teylen wyr eynen baum der szoll also lang sein das man in messen soll

(Szepes-szombati.)

ein kemper wonde, so sal der kempe¹⁾ seinen schilt vnd seinen kolben haben als vor eyn recht ist gewesen, vnd dem andern teilen wir eyn bawm, der sal also lang sein, daz man ym messen sol, von seinen füßen bis off seyn hewpt, vnd der bawm sal forne also spitze seyn eynes phenigs breyt. Ab der czweyer eyner aus dem kreys wiche, so ist her siglos. Ab sy beyde mittenander ausquemen, *so sulln sy* mittenander wider yntreten in *dem selben rechten*. Ab man doruber bey der czweyer einer ynderterley²⁾ gewer funde, anders wen vnser recht spricht, der sal seyn sache vorlorn haben. Ab doruber ymand queme, der der kemphin eyne czulegen³⁾ wolde, es wer wilcher kempe *es* wer, vnd her in den kreys czu hulfe queme, *so sal her* seyn hewpt vorlorn haben, vnd der kemphe, dem her czulegit, der sal sein sache verloren haben. Dorüber spricht vnser recht, das der grefe sal nemen czu ym czwen richter, dy do gewesen seyn, vnd sal das offenberlich den lewten sagen, das sich itzlich man dofor wisse *czu halden*, vnd der groff vnd dy gesworn richter sullen eyner gerechtigkeit czu sein.

50. *Wy man on gewer vur ein recht komen sal in treflichen sachen.*⁴⁾ ca. L.

Vir haben das auch czu einem rechten, *ab es* quem, das lewte mittenander czu sachen hetten vor eyn rechten vmb heftige *sachen*, so sal der der dy sache sucht on alle gewer vor eyn recht komen,

¹⁾ Der Kempe=der Kämpfer=itt a párbajra kihivó fél.

²⁾ Ynderterley, nidert einerley=anderterley=másféle. ³⁾ Zulegen=segíteni. ⁴⁾ Treffliche (heftige) Sache=fontos (föbenjárom) ügy.

(Lörsei.)

von seynen fussen bysz auff sein haupt vnd der baum soll forenn also spycz sein eines pfenigs breyth, ab der czweyer eins ausz dem kreysze wiche, so yst er syglosz, ab sie beyde mit einander auszquemen, sie sollen mit einander wider intretten in das selbige Recht. Ab man dorwber beyder tzweyer eynem nidert einerley²⁾ gewer funde anders wen als vnszer Recht doben spricht der soll sein sach verloren haben. Ab dorüber imanth quem der der kempen einem czwlegen wolde es wer welcher keme das were vnnnd her in den kreysz im czw hilffe queme, szo wel wir, das er seynn haupt verloren habe vnd der keme dem er czwlegkt der szoll sein sach verloren haben. Doruber spricht vnser Recht, das der Groffe soll czw im nemen czwen geschworne Richter vnd sol czwsehen durch der gerechtigkeit willen vnd offenberlich den lewthen sagen, das sich iglich Man wisse doruor czwhueten vnd das niemacz in kreysz lauff irent einem czw helffenn.

55. *Ab ir czwene vor ein Recht quemen vmb hefftige sachen ab sie mitt gewer ader an gewer kemmen sollen.*

Wo das queme das Lewthe mit einander czw sachen hetten vor eynem Rechten vmb hefftige ding, szo sol der die sach sucht an alle gewer vor ein Recht kommen, vnd der ander der der auch sein widersacher ist soll vor eyn Recht komen auch an alle gewer vnd yederman salb sechste. Vnd wer das

(Szepes-szombati.)

vnd der ander der sein wider sache ist, sal auch vur ein recht komen, auch on alle gewer, vnd yderman selb sexte, vnd wer das recht breche vnd quem mit seinem gewer vor eyn recht, der sal sein sache verloren haben.

51. *Wy man ein lant Grojen vnd eyn lantschreiber im Sagir*¹⁾ *kysen sal.*²⁾ ca. LI.

Vir haben das auch czu einem rechten, wen dy czeit kompt, das vnser groff dy grofschaft offgeyt³⁾ als wir von alders recht haben, so sal her dy grofschaft yn dem rote ofgeben, vnd sal awß dem rote gen, vnd sal nicht dorynne bleyben. Wolde er dorübir ym rote bleyben, so sal her vorpas nymer vnser grofe sein. Wir wellen auch, das dy hundert man vnd dy 24 richter dy grofschaft in fruntschaft sollen in den sager hyn geben,⁴⁾ vnd sollen sich nicht rewffen,⁵⁾ noch ir gewand reyssen, vnd wem das meyste teyl in den sager czulegt,⁶⁾ der sol vnser groff seyn, vnd ob ymand dem andern sein gewand reyst, vnd her das mit czwen gesworn richtern bewerren mog, so spricht vnser recht, wilcher dy lewte rewst, adir ir gewand reyst, adir schilt,⁷⁾ der sal den 24 richtern drey mark busse geben, vnd das selbe recht habin wir auch vmb das schreib ampt. Vnd alle dy in den sager gen, dy sullen an alle gewer doryn gen, vnd iczlich richter sal nicht mer lewte, in den sager nemen, bey des landes busse, wen ym yn dy hundert man gefelt. Vnd

¹⁾ Sagir, sager, sagrer = sacristia = szekrestye. ²⁾ Kysen = wählen, választani. ³⁾ Offgeyt, aufgeyth = aufgibt, felhagy valamivel, lemond. ⁴⁾ Die Grofschaft hingeben = a grótot megválasztani. ⁵⁾ Rewffen, reuffen = czivakodni. ⁶⁾ Zulegen = itt »pártját fogni, rá szavazni«. ⁷⁾ Schilt = schelten. ⁸⁾ Schlett = schlägt.

(Lőcsei.)

Recht brech vnd quem mit seinem gewer vor eyn
Recht der soll sein sach verloren habenn.

56. *Wen vnszer Groff die groffschafft aufgibt wie
vud wo er sie aufgebenn soll.*

Auch hab wir das czw eynem Rechte wen dye
czyeytt kompth das vnszer Groff die Groffschafft auf-
geyth, als wyr von alders eyn Recht haben, szo soll
er dye Groffschafft in dem Rothe auf gebenn vnd
nicht dorin bleyben. Wolde er dorwber in dem Rothe
bleyben szo sol er vorbasz nymēr vnszer Groff sein.
Wir wellen auch das die hunderth vnd 24 Richter
dye Groffschafft in freuntschafft in dem Sager sollen
hin geben vnnd sollen sich nicht reuffen noch ir ge-
wanth reysen. Vnd wen das meyste teyl in der Sag-
rer czwlegett der soll vnszer Groffe sein, vnd ab
imanth dem andern seyn gewanth reysth vnd er das
mitt 2 geschwornen Richtern beweren magk, szo spricht
vnszer Recht: welcher die leuth reufft ader ir gewath
reysth ader schlett⁸⁾ der soll den 24 Richtern 3 Margk
bussze geben vnd das selbe recht haben wir auch vmb
das schreybampth. Vnd dye in Sager gehen, dye
sollen alle an gewer komen vnd doreyn gehen,
vnnd iglicher Richter soll nicht mee leuthe in den
Sager nemen bey des Landes busse wen im in dye
hunderth mann gefelth. Vnd ab ymant quem vor
dem Sager mitt gewafneter hanth vnnd nicht das

(Szepes-szombati.)

ab ymand quem mit gewoffenter hant vnd nicht das recht wolde halden als es beschriben ist, so sal her den 24 richtern in drey mark pus bestanden sein.

52. *Wy man ein czug¹⁾ vur den grafen gestellen sal.* ca. LII.

Auch haben wir das czu einem rechten, wen das eyne eyn czug *czewgt* an czwen gesworn richter, vnd der czug vor dem grofen gestanden wirt, so sal der grofe von dem czuge nicht me bus haben wen eyn mark, kompt es abir das es geschit, das ein vrteil adir ein gesticntus vor dy 24 richter bescheyden wirt, *den* sy es vrtelen sullen, von dem vrteil sullen sy nemen ein mark vnd der groffe sal dofon keyn bus haben.

53. *Wy man den selbschuldigen suchen sal von slachtung²⁾ wegen czu seynem hawse.* ca. LIII.

Ob das not geschege das lewte czu krig würden, in steten adir in mergten, adir in dorffern, Es das sy lant lewt seyn, so sullen sy den selbschuldigen czu hawse vnd czu hofe suchen des obends vnd des morgens czu rechter tag czeit, wo her gesessen ist.

54. *Was der edel lewte holde³⁾ recht czu vns haben.* ca. LIIII.

Ab der edlingen holden einer wont wurde in der stat, adir in eynem markte, adir in einem dorffe, so sal her adir seyn frund eyn recht suchen in dem hattert do es geschen ist.

¹⁾ Czug, Zug = Aufschub, Zeugniß, Beweis, Beweisführung = itt = pör, felebbezés. ²⁾ Slachtung, Schlachtung = emberölés

³⁾ Holde = Lehenmann, Dienstinann, Hörige = jobbágy.

(Lőcsei.)

Recht woltt halten, als es beschrieben yst, szo soll er den 24 Richtern in 3 Margkten bussze bestandenn seynn.

57. *Ab ein czug geczogen wurde an czwen geschworne Richter was des Groffen bussze dorrauff sey.*

Auch hab wir das czw eynem Rechten wen das eyner ein tzuge tzeuth an tzwen geschworne Rychter vnd der tzug vor denn Groffen gestanden wirth, so soll der Groff von dem tzuge nicht mer busse haben wen 1 Margk, kumt es aber das der es geschicht das ein urtheyl ader ein gesthenthniesz vor die 24 Richter bescheyden wirt, das sies vrtheylen sollen, von dem vrtheyl sollen sie nemen 1 Marck vnnd der Groff soll davon bussz haben.

58. *Wen czwen czw krieg werdenn czw welcher czeytt einer den andern czw hawsz suchenn soll.*

Ab das nott geschehe das leuthe czw krieg wurden in Stetten ader in mergkten ader in doerffern yst das sie landtleuth seinth szo sollen die selbschuldigen czw hausze vnnd czw hoffe suchen des abenst ader des morgens czw rechter tag czeytt wo es gesessen yst.

59. *Ab der Edlingen holdenn cyne wundt wurde in Stetten ader in mergkten wasz das recht sey.*

Szo der Edlingen holden einer wunth wurde in der Stadt ader in eynem Margkt ader in eynem dorff, szo soll her ader seyn frewndt ein Recht suchen in dem hatterth do es geschehenn yst.

(Szepes-szombati.)

55. *Was wir recht haben czu den edellewten vnd
czu iren holden.* ca. LV.

Ob vnser lewte eyner wond wurde von eym edling
adir von seyn holden yn einer statt, adir in eym
margkte, adir in einem dorffe, so sal her seine sache
suchen mit eym rechte yn des eygens hattart, do es
ym geschen ist, kompt eyn lantman in eines edlings
dorff, vnd *schilt* einen, so sullen sy das selbe recht
czu vns haben, das wir czu yn haben.

56. *Wy man alleyn den selbschuldigen beschul-
digen mag.* ca. LVI.

Ab ein man vorterbte wurde, so spricht vnser recht,
das nymand mer beschuldigen mag, wen den selb-
schuldigen, vnd czwen folger¹⁾ dorczu. Es das der
selbschuldige, beyden grofen czen mark vorrichten in
sechs wochen, so seyn dy folger frey. Ob der wond
vbir dy sechs wochen lebit, so seyn dy folger aller
sachen frey.

57. *Wy man hewser adir erbe halden sal, daz
czwm lande gehorit.* ca. LVII.

Velch man erb hot, das mit hewsern czwm lande
dynt,²⁾ vnd wer das erbe gekewft hot, so sal der erber
man sampt vnsern lantgrofen sein holden mit allerley
sachen czurichten haben, vnd der erber man sal czwey
teyl busse nemen, vnd vnser groffe sal eyn dritteil
nemen, off das, das des landes erbe nicht vorterbe.³⁾

---

¹⁾ Folger = Mitschuldiger = bűntárs. ²⁾ Zum lande dient =
a tartománynak szolgálmányokkal tartozik. ³⁾ Vorterbten = itt annyi
mint; = elévűlni, károsúlni.

(Löcsei.)

60. *Ab vnser lewthe eyner wundt wurde von eynem Edlingen ader seinem holden wo man das Recht suchen soll.*

Ab unszer Lewthe einer wunth wurde von eynem Edlingen ader von seyner holden in eyner Stadt ader Margkte ader dorffe szo soll er sein sach suchenn mitt eynem Rechten in des eygens hatterth do es ym geschehen ist, kumpth ein landth man in eyner Edlings dorff vnd schleth eynen szo sollen sie daz selbige Recht czw vns haben das wyr czw yhnn habenn.

61. *Ab einer vorterbtt wurde wen man dorumb beschuldigenn magk.*

Ab ein Man vorterbett wurde szo spricht vnszer Recht das man nimanth mee beschuldigen mag wen den selbschuldigen vnd czwen folger dorczw, yst das der selbschuldige bey denn Groffen 10 Margk vorricht in 6 wochen szo seyt dye folger frey, ab der wunthe weber 6 woche lebte szo sint dye folger aller sachenn frey.

62. *Ab ein Mann Erbe und Holde hott dye dem landt dyenen wer dye zw richtenn hoth.*

Welch Mann Erbe hoth das mith heuszeren zwum lande dinth, Vnd er das Erbe von dem lande gekauft hotth, wir wellen das der erbar Man mit sampth vnszerem landtgroffen sein holden mitt allerley sachen zw richten hoben, vnnd der erbare Man szoll 2 teyl busse nemen vnnd unszer Groff soll an der busz ein dritteyl nemen auff das, das landts Erbe nicht vorterbe.

(Szepes-szombati.)

58. *Wen eyn enykel stirbet on geswistret wem
seyn gut stirbit.* ca. LVIII.

Venne eyn enykil stirbit vnd fater *noch* mutter noch geswistret nicht hynder ym lest, *so spricht vnser recht*, das sein erbe vnd sein gut off den anhern vnd off dy anfraw erben sal vnd nicht off fetter off wazen,¹⁾ noch off omen.²⁾

59. *Das ein knab adir meyd vnder 14 ioren nicht
beschaden³⁾ mag.* ca. LIX.

Awch spricht vnser recht, das kayn Junkfraw noch keyn junger knab vnder 14 yorn nicht bescheiden möge, ymand seyn gelt, noch zelgeret thun,⁴⁾ sonder sy seynt danne 14 yor alt, so sint sy seyn geweldig.⁵⁾

60. *Wy dy kynder nicht haben teilung czunemen
e⁶⁾ sich dy eldern wider vorendern.* ca. LX.

Vir haben auch czu einem rechten, ob fraw vnd man mittenander leben vnd kynder haben, vnd der czweyer *e lewte* eyns stirbit, so sullen dy kynder key erbteyl *czu yn czu nemen* haben e sy sich vorendern, vnd wilches sich vorendert vnder den czwen, das sal dy helfte mit seynen kyndern teylen, ir seyn vil adir wenig, vnd ob der kynder noch der teylung eyns stirbit, adir wy vil ir sterben, so sal ir gut vnd ir anfal⁷⁾ wider an ir elder erben.

¹⁾ Waze = Baze = nagynéne. ²⁾ Ome, Oeme = Oheim = nagybátya. ³⁾ Beschaden = bescheiden = rendelkezni. ⁴⁾ Zelgeret thun = kegyes célú alapítványt, hagyományt tenni. ⁵⁾ Geweldig sein = jogosítva lenni. ⁶⁾ e, ee = eher, mielőtt. ⁷⁾ Anfal, anefal = örökrész.

(Löcsei.)

63. *Ab ein Enckel stürbe an Vater Mutter vnnnd geschwisterth auff wen seynn Guth kompth.*

Wen ein Enckell styrbeth vnd Vatter vnnnd Mutter noch geschwisterth nicht hinder im lesth, Wyr wellen das seyn Erbe vnd sein guth aff denn Anherrn vnd auff die anfraw erben soll vnnnd nicht auff fetter noch auff waszenn noch auff Oemeen.

64. *Vnter wie viel Jaren knaben ader Jungfrawen bescheydenn moegenn.*

Auch spricht Vnszer Recht, das keyn Jwnckfraw noch kein Jwnger knab vnder 14 Jaren nicht bescheyden möege im ander seyn geltt noch seelgereth sie seinth den 14 Jar altth szo sinth sie sein geweldigk.

65. *Ab ettlich mit einnander kinder haben vnnnd eins stirbeth ab die kinder mitt dem andern vnvorenderthenn teylenn moegenn.*

Wir haben auch daz tzw einem Rechten ab fraw ader man mitt eynnander leben vnd kinder haben vnd der czweyer Eeleuthe eynes stirbeth, szo sollen dye kinder keyn Erbteyl czw thun haben ee sie sich nicht vorenderenn. Vnd welches sich vnder den tzweyen vorenderth, das soll die helfft mith seynen kindern teylen, Ir seyn viel ader wenigk, vnd ab der kinder eines noch der teylung stirbeth ader wie viel ir sterben, szo well wir das ir guth vnd ir anfall wider an dy Elderen erben soll.

(Szepes-szombati.)

61. *Wy das enykel sal erben vnd nicht geschwistret.* cap. LXI.

Auch spricht vnser recht, wo geschwistret ist vnd eyns vnder yn gestirbit, vnd lest enykel, so sal das erbteil auff das enykel sterben, vnd nicht an das geschwistret.

62. *Wy man eyden sal.* ca. LXII.

Vir haben auch das czu einem rechten, wer *eyn* eyde thut, vnd seynem vorsprechen nicht recht noch *tet*, der sal seyn sache verloren haben. Es were denne, das her nicht volkomen wer an seiner rede, das her stamelte, Auch ab ein fraw *eyn* eyd tete, do mag nicht vorfallen.

63. *Das man nicht czu klein noch czu gros kubel sal haben.* ca. LXIII.

Ob ein man *eyn* kubil hette, das cleyn were, adir czu gros, das her do mitte befunden wurde, der *bleybit*¹⁾ an des landes busse,²⁾ drey mark, vnd ab her czwey kubil hette, vnd mit einem ausmese, vnd mit dem andern *eyn* mese.

64. *Wy man hoppen sal kewffen.* ca. LXIII.

Wir haben auch daz czu einem rechten, das kein man mer hoppen kewffen sal czu *eym* mol, wen *czwey gebrewde*, adir als vil, als her yn sein haws bedarff, vnd ap *man* aus einem sacke, adir aus einer buten, adir czweyerley hoppen wer, vndene boser vnd oben gut, der bestet an des landes pus.

¹⁾ Bleibt, besteht = elmarasztaltatik. ²⁾ Landes-Busse = a szokásos tartományi bírság, 3 ezüst márka.

(Löcsei.)

66. *Ab eines vnder geschwisterth sturbe vnd liesz enckel wasz Recht sey.*

Auch spricht vnszer Recht, wo geschwisterth yst vnd eins vnder ynen stirbett vnd lesth Enckell, szo sol das Erbteyll auff das Enckel sterben vnd nicht auff das geschwisterth.

67. *Ab einer ein eidt tuth vnd seinem vorsprechen nicht recht noch redett, wasz das Recht sey.*

Wir haben das czw einem Rechten wer einen eydt thutt vnnd seynem vorsprechenn nicht Recht noch redet, der soll seyn sach verloren haben, es wer den das er nicht vollkomen wer an seyner rede das er stamlett, auch ab ein fraw einen eidt thutt die mag nit vorfallen.

68. *Ab ein Man kuebel hette dy do czw grosz ader czw klein weren was des busse sey.*

Ab ein Man kuebel hette dye do czw klein ader czw grosz weren das er domit befunden wirth, der bestett an des landes busse 3 Margk, vnnd ab er tzwey kuebel hette, vnd mitt einem auszmesse vnd mitt dem andern eynmesse der besteth an der vorgesprochenn bussze vnd von der bussze nichts nicht noch czwlassenn.

69. *Wie viel ein Man hoppen kauffen mag czw einem mal in seyn hausz.*

Szo ist das auch vnszer Recht, das kein man mehr hoppenn kauffen soll czw eynem mal wenn czw eynem gebreuth, ader als viell als er im seynem haussze bedarffe vnd ab ymandes ausz einem sack ader ausz einer buethe, vnd ab der hoppen czweyerley wer, Vnten boesz vnd oben Guth der bestett an des landes bussze.

(Szepes-szombati.)

65. *Von den fleyschern wy sy vorkewffen sullen
ir fleysch.* ca. LXV.

Wyr haben auch czu einem rechten, ab czwen fleischer yn einer gesellschaft eynen ochsen adir ku sloen, ab sy mer gesellschaft dorczu nemen, do besten sy in des landis pusse, ffort, mer so sal ein fleischer alleyn *ym* sweyn slon, adir eyn kalb, adir ein schoff, adir ander kleyn fich. Auch sullen sy ir fleisch nicht mer austragen, wen czwir czuvorkeffwen. Brengit her es czu dem dritten mole, so bestet her an des landes pusz, wolde her es dorüber furen von eym markte czu dem andern, das man yn vbir komen möge, so bestett her abir an des landes busse.

66. *Von cleyner mose der weynschenken.* ca. LXVI.

Auch hab wir das czu einem rechten, wilch weynschenke czu kleyne mosz hat, der bleybit an des landes busse, vnd ab yn der Richter in dem markte, adir in dem dorffe nicht betwingen mag, so sal yn der selbe richter in dy botschaft laden,¹⁾ so pleibit her an des landis busse.

67. *Wy dy gerber nicht sullen czum markte prengen nas ledir, noch bestrichen zolen.* ca. LXVII.

Awch hab wir das czu einem rechten, wilch schuster nas ledir czu dem markte prengit adir gestrichen zolen, der bestet an des landes pusz.

68. *Von den hunden dy do schedlich seyn.* ca. LXVIII.

Auch hab wir das czu einem rechten, ob eyn man ein hunt hette, der do schedlich were mit beysen

---

¹⁾ In die Botschaft laden = a felsőbb bíróság (a 24 bíró) elé idézni.

(Lócsei.)

70. *Wie sich die fleyscher haldenn sollen.*

Wir wollen auch czw eynem Rechten haben ab tzwenn fleyscher inn eyner Geselschofft eynen oxen ader eyn khue schlagenn ab sie mehr gesellen dorczw nemen, szo besthen sie an des landes bussze, vorth me szo soll eyn fleyscher allein eynn schweyn schloen, ader ein kalb ader ein schoft ader eyn klein fiche, auch sollen sie ir fleysch nicht mer ausz tragen wen czwir czwvorkauffen, brengkt er es tzum dritten mol, szo bestehet er an des landes busse. Wolt er den des vorfueren von eynem Margkt auff den andern das man yn weberkommen magk, szo besthett ec am bussze.

71. *Ab ein Schencke mitt einer vnnrechten masz derfunden wurde wasz das Recht sey.*

Auch wellen wir czw einem Rechte haben, welcher Weinschenck czw kleyne masz hoth der bleybt an des Landes bussze vnd ab in der Richter inn dem Marckt ader dorffe nicht beczwingen magk, szo soll der selbe Richter yn in die botschafft laden vnd bleybett an des Landes bussze.

72. *Ab einer nasz ader gestrichenn leder czw margkte brechte, wasz das Recht sey.*

Auch hab wir das czw eynem Rechten, welch Schuster nasz leder czw margkt brengkt ader gestrichen szolen der bestett an des landes bussze.

73. *Ab ein Man schedliche thier hette mitt beyssen ader mit stossen, wasz do Recht sey.*

Wir haben auch das czw einem Rechten ab ein Man ein hundt hette der do schedlich wer mitt beyszen, czw dem ersthen mall ist es cwuerbersehen, es wer den also gethan das der Mensch dorvon stuerbe szo

(Szepes-szombati.)

ad ir mit stossen, czu dem ersten mole ist es czu vorseen, es wer denne also gethan, ob der mensche dorfon stürbe, so wer das sich vorlorn, plibe abir der mentsche bey dem leben, sol salman dem manne sagen, das her das vorpas bewar, das das thyr vorpas keynen schaden thue, ob erkeyn¹⁾ schaden dornoch quem, das hot her czuantworten.²⁾

69. *Dy muelhern sullen nicht gelt leyen adir lewt in sein müle kewffen.* ca. LXIX.

Vir habin auch czu einem rechten, das keyn müher nymanz kewffen sal in ir mölen, adir gelt leyen sullen, daz man mit ym male, sunder ein iczlicher sal frey sein czu malen, wo her wil. Ab man das einem mülhern vbir quem,³⁾ das her myete adir gelt geligen hette, der bestet an des landes pusz.

70. *Wen sich ymanz anderswo vorpint,⁴⁾ so sal her vor seinem richter auch.* ca. LXX.

Awch spricht vnser recht, ob sich erkeyn man vorbunde aus einẽ markte, adir aus einem dorffe vor einem andern richter, so sal her es in den sechs wochen brengen vor dem richter in dem markte, adir in dem dorffe, do her gesessen ist. Ab her es *nichten tete*, so ist der bund,⁵⁾ den her vor dem andern richter gethon hott, nichts.

71. *Wer sich wider sein richter seczit.* ca. LXXI.

Wir habin auch das recht, ab sich ymand wyder seyn richter seczit, es sey in eym markte, adir yn eym

¹⁾ Erkeyn, irent ein = irgend ein, valamely. ²⁾ Vorantworten, verantworten = valamiért felelni. ³⁾ vbirkommen = rajtaérni. ⁴⁾ Sich verbinden = szerződést kötni. ⁵⁾ Bund, Bunth = szerződés.

(Lőcsei.)

wer das fische verloren, blieb aber der Mensch bey leben so soll man dem Mann sagen das er das forbasz vorware, das d. thier vorbasz keinen schaden thue, ab eynem schadenn dornoch queme das hott er czuoranthworten.

74. Ab die Muelherren imanthen yn yre muele kauffen sollen.

Wir wellen auch czw eynem Rechten haben, das kein muelher immanthen in sein Mühl kauffen soll inn seine Muhl, ader geltt leychen soll, das man mith ym male sunder ein iglicher szoll frey sein czw malen wo er wyll. Ab man das eynem Muehlhern veberquem das er lewthe in die Muelh mittete ader geltt lihe der bestett an des landes bussze.

75. Ab ymant verbunde vor eynem andern Richter wie man das halden soll.

Alszo spricht Vnszer Recht ab siech irent ein Man verbunde ausz eyner Margkte ader dorffe vor einem anderen Richter in eynem Margkt ader dorffe so soll er den bunth⁶⁾ in sechs wochen bringen vor den Richter in dem Margkt ader in das Dorff do er gesessen yst vnd ab ers nicht endete szo yst der bunth den er vor dem anderen Rychter gethan hoth nichts nichtt.

76. Ab siech imanth wider seynen Richter seczen wolde wasz das Recht sey.

Wir haben das Recht auch ab sich yemanth wider seynen Rychter seczte es sey in einem Dorffe ader Margkte ader in eyner Stadt, vnd dem Richter seyne bussze nicht richten wolde, der soll kein Recht

(Szepes-szombati.)

dorffe, adir yn eyner stat, vnd dem richter sein pusse nicht richten wolde, der sal keyn recht czwischen vns haben also lang, bis das her dem richter genug thut vmb seyn busse.

72. *Ab ein gefangener bekent off lewte dy vormols nicht beschriben seyn.* ca. LXXII.

Wir haben auch czu einem rechten, ab ein man gefangen würde vmb vnerliche sache, ap her bekente off lewte dy vor nicht beschriben¹⁾ wern, vnd vor auch mit worer schult nicht ubirkomen²⁾ wern, noch mit lewten dy do bunt haben, den salman beschreiben, ab her czum andern mole befunden wurde, so salman vbir yn ein recht thun.³⁾

73. *Von den gefangen dy dy richter foen, was man thun sal.* ca. LXXIII.

Auch haben wir das czu einem rechten, ob ein richter eyn fyngge vnd vordeckte yn vmb vnerliche sache, den mag her halden acht tage. Derfert⁴⁾ her mit worer *thot*,⁵⁾ das her schuldig ist, so sal her yn antworten in eyn recht,⁶⁾ derfert her das her gerecht ist, so sal her yn frey lossen also daz dy grefen czu ym nichts czu suchen haben. Ap ein richter den selben wolde lossen lawffen, durch fruntschaft wille, adir durch geldes wille, würde her des vbirkomen mit lewten dy pund habin, so sal her vorpas keyn recht czwischen vns haben, vnd sal den grefen geben czen mark pus, vnd den richtern funff mark.

¹⁾ Beschreiben, vorschreiben = büntetésből a városi könyvbe bejegyezni. ²⁾ Mit wahrer Schuld überkommen = bebizonyított vétségért elmarasztalni. ³⁾ Über jemanden ein Recht thun = törvény szerint elítélni. ⁴⁾ Derfaren = erfahren, megtudni. ⁵⁾ Mit wahrer That erfahren = tényekkel beigazolni, meggyőződni. ⁶⁾ In ein Recht antworten = az igazságszolgáltatásnak átadni.

(Löcsei.)

czwischen ynen haben also langk bisz her den Richter genug thutt vor seine bussze.

77. *Ab ymant vmb vnerliche sachen gefangen wurde vnd auff andere bekente wasz Recht sey.*

Wir wellen auch das czw einem Rechten haben ab ein Man gefangen wurde vmb vnerliche sachen, ab er bekente auff leuthe, die vor nicht vorschrieben sinth, vnd vor auch nicht mit warer scholtt veberkommen weren, noch mit leuthen die do bunth haben, den sol man vorschrieben ab er zwm ander mal erfunden wurde szo soll man wber im ein Recht thuenn.

78. *Szo ein Richter einen finge in vordechnusz vnerlicher sachen wie mans halden szoll.*

Alsoz spricht auch vnszer Recht, ab ein Richter einen finge vnd vordecht sich auff yn wmb vnerliche sach den mag er halden acht tag. Derfert er mit warer todt das er schuldigk ist, szo soll er yn antworthen in eyn Recht, Erferth er mit warer todt daz er nicht schuldig yst, vnd gerecht ist er soll yn frey lassen; Alsoz daz die Groffen czw im nicht czwsuchen haben. Ab aber ein Richter denselben wolt lossen lauffen durch freunthschafft willen, wurde er das veberkommen mit lewthen szo soll er vorbasz me kein Recht czwischen vns haben, vnd soll den Groffen geben 10 Margk vnnd den Richtern 5 Marck.

(Szepes-szombati.)

74. *Von den goltsmyden wy sy czu sullen seczen.*

LXXIV.

Auch haben wir das czu einem rechten, das keyn goltsmyt eyner mark gesmidcs smeydiges silbers me koppers seczen sal, wen ein lot. Dorüber sal ein goltsmyt sein czechcn off sein werk sloen, würde her dorüber anders befunden, so salman yn richten gleych einen felscher.

75. *Wen ein richter adir purger off wirt gehalten
vorgangene sache.* ca. LXXV.

Auch haben wir das czu einem rechten, wen eyn sache yn einem rechten gericht wirt, vnd dornoch eym richter adir eym amptman bekommert wirt, so welle wir daz, das derselbe anlangcr¹⁾ seine sache vorlorn sal haben vnd der richter adir der amptman sal frey seyn, vnd derselbe anlangcr sal (bestanden sein an des landes busse).

Az itt zárójelbe tett kis részlet már nem a régi kézírás. Más papíron vannak a következő pontok 76-tól 88-ig. Ezeket, az elveszett egy ívet pótolva a XVI. század legvégén vagy a XVII-nek legelején másolta le valaki a lőcsei kéziratból. Noha a kettő közt helyenkint van csekély eltérés, hogy a kiegészítés a lőcsei kéziratból történt, mutatják a fejezetek teljesen egyező címei, továbbá az, hogy itt is fel vannak véve az 1505 és 1516-ban alkotott újabb pontok. — Ezen későbbi átirást a lőcseivel egészen egyezőnek véve, nem is közöljük.

¹⁾ Anlangcr = panaszos.

(Löcsei)

79. *Was ein nder Goltschmidt einer Margk silbers czw seczenn soll.*

Auch wellen wir das czw einem Rechten haben, das keyn Goltschmidt eyner Margk schmeidiges silbers me kupper czw seczen soll wen eyn loth. Dorueber soll ein iglicher goltschmidt sein czeychen auff seyn werck schlochen, wurde er dorueber anders erfundenn szo szoll man in gleych eynem falschen richten.

80. *Ab ein sach vor einem Richter vorricht wirth vnd bey eynem andern Richter wider angefangen was das Recht sey.*

Wir haben auch das czw eynem Rechten, wen ein sach in eynem Rechten gerichtett wirth vnd dennoch ein Richter ader ein Amptman vmb die selbig sach bekumerth wirth, Szo wellen wir das der selbe anlanger seyne sache verloren sol haben. Vnd der Richter ader amptman soll frey sein vnd derselbe anlanger soll bestanden sein an der landes busse.

81. *Was ein Margk goldes die gemorgengobet wirth werth yst.*

Auch ist das Vnszer recht das Man nicht mer morgengoben soll vor eyne margk goldes wen 26 gulden landczall ader landwerungk.

82. *Ab einer sein sach vor dem Groffen anders fueren woltt wen sie vor der Richter gefurth yst wasz der bestanden sey.*

Szo ist das auch vnszer Recht, wen czwene vor einem Richter tedingen es sey in eyner Stadt Margkt ader Dorffe in dem Czypsz vnnd die sach vor dem Groffen bescheiden wirth; Szo well wir das haben Welcher sein teding vor dem Groffen anders furen

wolde wen es vor dem Richter gefurth hott, Dormit er gewinen wolde, do soll er mitt vorlieszenn.¹⁾

83. *Wen ein Richter einen fing es sey wo es sey szo soll er ym dem Groffen in die lewtschaw vberantwortenn.*²⁾

Auch hab wir das czw eynem Rechten wo der Groff ader ein Richter ader wer er wer einen fing in welcher Stadt ader in welchenn dorffe es were das in der selbige Richter dem Groffen anthworthen soll in die Lewtschaw was vmb vnerliche sahen wer vnnd was dem Richter auff den gefangenen geheth das soll das landt bezalenn. Auch ab dem selbigen Richter der gefangene entrunne ader mitt gewaltiger handt genomen wurde das er daz bewerer moechte szo soll der Richter keine noth darumb leyden gegen dem Groffen.

84. *Von Dienstpotenn.*

Wyr wellen auch czw eynem Rechten haben wo dienstpoten sein es sey knecht ader Maidt dye sollen iren Hern ader frawen das Jar ausz dienen als sie sich vormith haben,³⁾ vnd ab dorueber ein knecht ader Meidt von irem Hern scheiden wolde vnd ym kein scholth gegeben⁴⁾ moechte, so soll in ires lones ein pfennig nicht folgen, Vnd in Jor vnnd tagk kein dienst im lande nicht haben. Auch ab Herren ader Frawen iren dienstpoten vrløb geben wolde auff mussige czeitt⁵⁾ auch vmb vnscholth⁶⁾ szo sollen sie auch das Recht gegen sie haben das sie gegen denn dienstpoten habenn.

---

¹⁾ Vorlieszen = verlieren, elveszíteni. ²⁾ Vberantworten = átszolgáltatni. ³⁾ Sich vormithen, sich vermíethen = beszegődni. ⁴⁾ Scholt geben = okát adni. ⁵⁾ Auf mussige czeit = a munka nélküli időben. ⁶⁾ Vmb vnscholth = ohne Schuld, ok nélkül.

(Lőcsei.)

85. *Wer do in den 24 Stetten erkorenn* wirth czw einem Richter der sol ein vnuersprochenn¹⁾ man seyn

86. *Wir wollen auch* das czw einem Rechten haben Wo czwen Richter Schmerczen beschawen²⁾ ir sein viel ader wenigk, Szo sol der Richter 6 Groschen dorvon nemen die soll der wunthe geben thut er genug denn Richtern, Szo sollen die Richter den Schmerczen in 4 Wochen vor den Groffen bringen. Vnd sies nitt tetten vnd brechten den Schmerczen in 4 Wochen nicht vor den Groffen, Szo sollen sie den Groffen ein Marck bussze geben.

87. *Auch hab wir das czw einem Rechten*, Wen einer geschlagen vnd wunth wirth vnd er den schuldigen vor dem auffgang der Sonne des andern tages nicht offenbarth noch beschuldigett der mag vorbasz mer in der sach keinen beschuldigen Auch ab der derschlagene todt wurde funden ader nicht meeht gereden³⁾ szo soll es der die sach foderth⁴⁾ ader sucht in der selbigen czeytt, als vor geschrieben stetth derfaren wer es gethon hatt, Vnd soll yhm beschwldigen czw rechter czeyt, thutt er das nicht czw rechter czeyt, Szo mag er keinen nicht beschuldigen dornoch es sey den, das er ein lengeren tag vor Groffen gehalten magk, das ers mitt laube⁵⁾ habe. Auch wen man den Rechtschwldigen beschwldiget das man tag bitt folgett in czwczihen szo gibt man acht tag vnd nicht lenger vnd vorbasz keynen mer inczwcziehenn.

88. *Wyr haben auch czw einem Rechte* wer ge-

---

¹⁾ Unversprochen = kifogástalan. ²⁾ Schmerzen, beschauen = látletet felvenni a testi sértésről. ³⁾ Gereden = reden, beszélni, vallomást tenni. ⁴⁾ Fodern = fordern = keresni, követelni. ⁵⁾ Laube = Erlaubniss = engedély.

(Lőcsei.)

schlagen wirt vnd die wunth im bekanth wirt ein Schlechte wunde do teylett man dem Wunthen 4 Margk vor, vnd die 4 Margk teilt man in czunemen von dem der in geschlagen hott als ein gewonnen gwth mith allen Rechten.

89. *Auch hab wir das czw eynem Rechtenn* Wen czwen mit einander stehen im Rechten vnd einer den andern schleth in dem tage, wer das tuth der bricht den friede des Rechtenn vnnd bricht er mitt den worthenn man soll in buessen an guth vnd bricht er mit den wercken man soll inn buessenn an dem leybe.

90. *Szo ist das auch unser Recht* das von einem totten den czweyn Groffenn gefelth 10 Margk vnd von eyner schlechten wunde¹⁾ $\frac{1}{2}$ Margk vnd von einer kamper wunden²⁾ 5 Margk vnnd von einer bluthrunsth³⁾ das gefelt dem Richter vnd als von einer blutrunsth 12 Groschen.

91. *Wyr habenn das auch czw einem Rechtenn* wen einer eine Erbäre fraw (Eddig van meg a lőcsei kézirát, a többi Lichner-Michnay »Ofner Stadtrecht« 235. oldaláról) beklagt nach ires mannes tode, ader wer do klagt nach todter hant,⁴⁾ und die frau, ader wer es ist, den man beklagt, nicht dorumb weisz, ader beut⁵⁾ leukenung,⁶⁾ und spricht nein dorzu; so musz er es, der do klagt, salb dritte behalden mit eiden⁷⁾ noch todter hant.

---

¹⁾ Schlechte wunde = súlyos sebesítés bénítás nélkül. ²⁾ Kamper wunde = súlyos sebesítés bénítással. ³⁾ Blutrunst = könnyű sebesítés. ⁴⁾ Nach todter Hand klagen = valaki ellen halála után keresetet indítani. ⁵⁾ Beut? ⁶⁾ Leukenung = Lügning, tagadás. ⁷⁾ Mit Eide behalten = esküvel bizonyítani.

(Lőcsei.)

92. *Von den vorzeiten.*¹⁾

Am sonnabend vor den advent ist die erste vorzeit, wer do klagt von scholde wegen, das wilt man zu zalen in 14 tagen, als sunst ein anders zeit; sonder was eide werden bescheiden²⁾ auf die zeit, die lest man eiden und keinen mer.

93. Am sonnabend 14. tag vor fasznacht wirt die höchste vorzeit; was dann eide werden geboten, die musz man von stunt an³⁾ und was von scholde wegen geklagt wirt, das ist am dritten tag zu zalen.

A lőcsei kéziratban levő, de a szepes-szombati kéziratból hiányzó pontok: lőcsei: 25, 26, 27 és 35.

25. *Wenn einer pfhanth genimph*, Szo soll ers haltenn als es im zwgetheylth wirtt 14 tag ader am dritte tag dornoch es einer auff einenn derfolgeth mitt dem Rechten vnnd des pfandt soll man do vorkauffen do es geschaczt wirth kan ers dan nicht vorkeuffen szo soll ers fueren auff den negsthen marckt.

26. *Alle dingk teylt man* noch dem Landtrechten czw haltenn, ysts sylberin pfanth ader nicht sylberin, an habe vnnd Erbe das musz einer halten iar vnnd tagk.

27. *Wen einer Einenn beclagett* vnd er leuckent im vnd der kleger czueg sich an tzeygenn das ers ym schuldigk ysth vnnd der schwldiger dye czueg nicht wil leidenn, Szo spricht vnnszer Recht das sie ader er mit 3 eidenn szoll behaltenn.

35. *Von Heckelen und Messern.*

Wier wellen auch das czw einen Rechten haben das kein Man in Stettenn noch in mergkten noch in doerffern nicht heckell tragen sol wen 3 firtell einer

---

¹⁾ Vorzeit = törvénynap. ²⁾ Bescheiden = megítelni. ³⁾ Von stunt an = sogleich, azonnal.

(Lőcsei.)

Elen lanng sey, vnd ab ymath ein lenger messer tragen woltt, wen die rechte masz yst, das soll ym der Rychter mitt burger hliffe nemen vnd soll von ym 6 grosz pfennig nemen. Will er das messer wider des Richters wille tragen, szo soll er kein Recht czwischen vns haben bysz auff die czeitt das er des Richters gerecht wirtth.

Az Ofner Stadtrechtben közölt 94 »Der erbaren 5 stet beschlusz von wegen der schuldiger aufhaldung« 1505-ből, a 95. »Von den kangieszeren« 1516-ból való pontok későbbi hozzáírás.

A végén: »*Mit gottes hülff vorendet durch mich Henrich Gnersich, des herr Melchers Gnersich son anno domini 1540*«. *)

*) A jogkönyvnek két szövegben együtt közlését sokan feleslegesnek fogják találni. Akik egyszerűen csak megakarják azt ismerni, azok részére teljesen elég lett volna bármelyik szöveg egy-egyében: de akik azt nyelvészeti vagy jogtörténelmi szempontból tanulmányozni akarják, azok előtt a kiemelt betűkkel feltüntetett különbségek és a ritkítottan szedett, a két szövegből kölcsönösen hiányzó részletek a két szövegnek párhuzamos kiadását annál inkább indokoltá teszik; mert particularis jogaink összehasonlító történetéhez még csak össze kell gyűjtünk az anyagot. Az iglói és a XIII városi szövegnek kiadása — amint azt nekem ajánlották, hogy az itteniekkel párhuzamosan tegyem — nem lett volna ugyan érdek nélküli, de egyrészt mert kiadásuk igen költséges lett volna; másrészt mert — már feltüntetett (7. old.) hiányosságuknál fogva az összehasonlításra kevésbé alkalmasak, mellőztem.

Lichner és Michnay az »Ofner Stadtrecht«-hez nagy becsű értelmezést írtak, összeállítva a homonym német szavakat, de azok magyar értelmét nem adták. Értelmező jegyzeteimet (174) nem tartom kielégítőeknek a régi német szöveghez. Ehhez egész kis szótár kellene, ha társulatunk közönsége legnagyobbbrészt nem a német nyelvet teljesen értő szepesi közönségből állana. A jogéletnek a jogkönyv alapján részletes magyarázata — reméllem — minden pontra kielégítő felvilágosítást fog adni.

Keletkezését tekintve, a szepesi jogra ugyanazon véleményt mondhatom, melyet a magyarországi particularis jogokra vonatkozólag már máshol kifejeztem. Nem érthetek egyet azon íróinkkal, akik azt állítják, hogy a magyarországi városjogok nem a külföldről kölcsönözöttek, hanem itten keletkeztek magyar királyok privilegiumai alapján, magyar törvények oltalma és biztosítása alatt oly jogelvek és jognézetek alapján, melyek az itteni város-lakosoknak jogi öntudatában gyökereztek. Én idegen telepítők által alapított városaink jogszokásait, értve a legrégebbeket, melyeket királyaink a tatárjárás után megerősítettek, legfőbb alapjaikban *behozottaknak tartom*, melyek a magyar királyok privilegiumai alapján, magyar törvények oltalma és biztosítása alatt fejlődtek ki oly jogelvek és jognézetek szerint, melyek az itteni kiváltságos helyzetükből kifolyó közjogi állásnak és a nyert privilegiumok alapján keletkezett közgazdasági és társadalmi viszonyoknak megfeleltek.

Ezen állításom mellett elég lesz talán felhoznom azt, hogy amerre a XII-ik században nyugatról keletfelé történt telepítés, a települők mindenüvé magukkal vitték ősi jogukat s a szerint szervezkedtek, így pld. Csehország német lakóinak egy része a Leitmericz jogául szolgáló szász-magdeburgi, másik része Eger nyomán a frank jogot használta anyajogul, világos kifejezéseül eredetének. Továbbá a német települők közt hazánkban sokféle, egymástól eltérő jogot, úgy nevezett anyajogot találunk, amilyenek: Székesfehérvár, Buda, Nagy-Szöllös, Nagy-Szeben, Zágráb és a szepesi városok jogai. Nem egy az országban már meg volt jogot terjesztettek ki királyaink az egymásután jött német települőkre, mely esetben meg lett volna ha

nem is az egységes országos jog, de legalább a német városok jogegysége; — hanem az egyes vidékek telepítvényesei szerződészerűleg biztosították maguknak megszokott otthoni jogukat. Innen van a nagy különbség a magyar országosjog, meg a német eredetű városok külön jogai közt általában és a particularis jogok közt különösen.

A szepesi jognak ős eredeti, a szászoknak ide betelepülése előtti voltát több körülmény igazolja. A szepesi szászoknak a tatárjárást megelőző jogéletéről semi írott emlékünk nem maradt. V. István királynak részükre 1271-ben adott szabadság levele¹⁾ *új kegy* gyanánt adományozott privilegium formájában tünteti fel azon jogokat, melyeknek alapján újra fejlődött a szepesi szász provincia. Itt a király nem régi jog megerősítése, hanem új kegyként tünteti föl azon jogot is, hogy a szepesi szászok szabadon választhatnak magoknak gróft. Ezt azonban csak a kor szokásos hivatalos stylusának kell tekintenünk, ha már régibb okmányokból megismerkedtünk a külön szász gróffal, aminőt IV. Béla király 1243-iki oklevele említ, amikor megengedi, hogy a Sumugh — ma Szepes-Sümege — területén lakó királyi peczérektől a szászok földeket vásárolhatnak, ott letelepedhetnek, de, noha ezek ugyanazon szolgáltatmányokat tartoznak teljesíteni, melyekre az ott lakó peczerek kötelezvék és bírtokrészletüket más szásnak is csak ugyanazon kötelezettséggel adhatják el, — fölöttük minden ügyekben csak *saját gróffjuk* ítélhet *a többi szászok szokása szerint*.

Az 1271-iki szabadságlevél is azt mondja, hogy a tartományi gróf a várgróffal együtt ítélve az ítéleteket a tartomány megerősített joga és szokásai sze-

¹⁾ Egész terjedelmében I. mill. kiadv. II. köt. 41. stb. old.

rint hozzák. Ennek indoklásául mondja a szabadságlevél: »mert (a szászok) egyszerű emberek levén és mert a nemesek jogaiban járatlanok, *saját jogukkal és törvényükkel* éljenek.« Ezen saját jog és törvény alatt csak azokat érthetjük, melyekkel beköltözésük óta maguk közt éltek, vagyis melyeket régi hazájukból hoztak volt őseik s melyek a régi szokás szerint fentartották magukat.

A régi jogszokásoknak írásba foglalása legelőször 1370-ben történt. A lőcsei kézirat első lapja, melyen az évszám is volt, elveszett s most az egy másikkal van pótolva, melyre a bevezetés első részét újabban írták rá; a szepes-szombati példány első lapjai felibe szakítva vannak s a bevezetésnél az évszámból csak a »tesimo septuagesimo« rész van meg. Így a lőcsei kézíraton levő 1370-iki év hitelességét meglehetne támadni, de eltekintve a szep.-szombati krónika idejének megállapításánál a Willkühr keletkezése évére az 1370 mellett felhozott érvektől, a XIII városi kézirat élén álló 1370. év kétségtelenül megállapítja a jogkönyv első összeírásának idejét.

Ezt megelőzőleg szepesi szászaink írott törvények nélkül, a jogszokáson alapuló »Willkühr«-ök szerint éltek társadalmi és jogi életüket. Mi a »*Willkühr*«? — A particularis jogoknak nálunk, Német-, Francziaországban, Flandriában általánosan elfogadott nevei: *Willkühr*, *Willeküre*, *Keure*, *Köre*, *Chorae*, *Corae* mind egy törzsből, a *cüren*, *keuren* igéből származnak, a mi a latin *statuere* jelentésének felel meg. Az ebből származott nevek tehát mind »*statutum*-ot, magyarul: önkénytes megegyezés útján alkotott *szerződést* jelentenek. A Sachsenspiegel XVI. századbeli glossatora ezt igen találóan így jellemzi: »*Es heiset eine Willkür da-*

rumb eine Willkör, das sie allein die bindet, welche sie wollen, Solt sie aber auch die umbsessen binden, so wer sie ein Recht«, ¹⁾ az az a Willkört azért nevezik Willkörnek, mert egyedül csak azokat kötelezi, akik azt akarják. Ha a szerződésen kívül állókat is kötelezné, akkor törvény lenne. Ezen felfogással gyakran találkozunk jogkönyvünkben, például amikor kétes bűnvádi esetben tanúként oly embereket kíván »*die do bunth haben*« (szep. sz. 72, L. 77,) az az akik a jogközösségbe tartoznak. A »Willkühr«-nek, mint ősi jogszokás jelölésére szolgáló kifejezésnek a Szepességen régi alkalmazását látjuk az iglói Stadtbuchban: »1394 . . haben sich *vor wylküert*, das ir eyn . . . stb. (21 old.) 1894. Herman Spiegel und seyn weyb habin zich *vor wilkuert* . . . *noch dem lanth guthe syten*. (22. old.) 1399. *vorwilkuert*. — Ugyanott szintén egy Frei-Dritteil esetében a házastársak 1384-ben »habin sich *vor eynt*«. A »vor eynt« és »vor wilküert« tehát azonos értelműek és mindkettő kölcsönös megegyezést jelent.

A jogkönyv bevezető szavai az írásba foglalt törvényeket »a praedecessoribus legitime et rationabiliter edita et statuta«-knak nevezi, világosan megjelölve azoknak közös megállapodás szerint történt eredetét.

Az ősöknek ezen kölcsönös megállapodása nem ötletszerűen vagy egyes felmerült alkalmakból kifolyóan történt. Jogkönyvünk világosan kimutatja azt, hogyan keletkezett és alakult ki itten a németországitól és a hazánkétól egészen elütő jogélettel bírt szász provincia. Vannak ugyanis benne behozott őstörvények, vannak a hazai jogból átvettek és végre mindkettőtől eltérő, az itteni új élet- és birtokviszonyokhoz alkalma-

¹⁾ Sachsensp. (magyarázva Zobel Kristóf által) Leipzig 1582. art. 47. glossa fol. 207 col. 1.

zottan itt alkotott — verwillküht — pontok. Az első csoportba tartoznak általában a családi, az öröklési és a kötelmi jogokat megállapító; másodikba a közjogi viszonyokat szabályozó pontok; a harmadikba azok, melyek az első csoportnál említett ősjogokat az itten talált köz- és államjogi helyzethez, kivált pedig az itten keletkezett bírtoklási viszonyokhoz alkalmazva módosították, illetőleg egészen önállóan alkottattak.

Az egyes pontoknak viszonyát a németországi anyajogokhoz, a hazai jogunkhoz való alakulást és az önálló jogkeletkezést részletesen kimutattam más tanulmányomban,¹⁾ amiért is itten azzal külön nem foglalkozom, elég alkalmam lesz arra rá mutatni az egyes csoportoknál.

Mielőtt a jogéletre s az ennek alapján fejlődött viszonyok ismertetésére áttérnénk, lássuk, **minő körre terjedt ki jogkönyvünk** hatása, kik voltak azok akik a Willküht jogközösségében — im Bunde — éltek? Róbert Károly királynak a szepesi szászok jogait megerősítő 1312-iki okmánya részletesen megismertet a területtel, melyre a szepesi jog kiterjedt s erre vonatkozólag mondja: »hogya pedig az örök és szerzett javakat illetőleg, melyek hű szászaink bírtokában vannak és melyekben őket állandóan sértetlenül meg akarjuk tartani, semmi féle kétség se lehessen; nagyobb biztosság okáért a városokat s azok falvait, a mezővárosokat (mergte), a határaikban levő és jogos tulajdonukat képező tanyákat és majorokat rendes sorban; tulajdon neveiken beírtattuk ezen levelünkbe.²⁾

¹⁾ A szepesi jog, keletkezése, viszonya országos jogunkhoz és a németországi anyajogokhoz. Budapest, 1891. Akad. értekezés.

²⁾ A szász területen volt városok és községek jegyzéke igen ingadozó. Én a jegyzéket a legrégibb ismert kéziratból vettem át.

Ezek között első *Lőcse* (Lewtscha) szepesi vidékünk fővárosa a határában fekvő külső telkekkel és majorkokkal, a határában levő Landwart (Lengvárt) majorról, Köpperferde (Ulozsa) faluval és néhány mezővárossal, melyek felségünknek a várossal együtt szolgálnak, u. m.: Folkesdorff, Kureynnel (Vilkócz, Kurimján), Friedrichsdorff és Kaltpach Durst (az előbbi ismeretlen, az utóbbinak nevét egy völgy viseli Lőcse határában), Das Dorf Meyster Gotfridi (ma Burgerhof, Dvorecz); továbbá: *Szepes-Váralja* (Kyrchdorff) a hozzá tartozó Kolbach (Kaltpach), Das Dorff Richters Heinrici (Baldócz) Erhardtsdorffal és a két Nadisch (Szepes-Nádasd)-al. *Eulenbach* (Velbach) falu; *Szepes-Olaszi* (Wallendorf a határában levő Johannsdorff és Alcznaw (Olcznó) és a mellette fekvő Kolisdorffal (Kolinócz); *Odorin* Denisdorffal (Dénesfalu, Danisócz); *Igló* (Newdorff) hutáival, kültelkeivel és bányáival; *Baltmaszdorff* (Pálmafal, Palmsdorff) Marsili nevű majorjával; *Perendorff* (Illésfalu, Sperendorff) a Dravecz falutól megvett földrészszel; Kis- és Nagy-*Tamásfalu*; *Csütörtökhely* (Donnersmargt das do heisit czu sand Lasla) a hozzá tartozó Bulmansdorffal (ma nem létezik); *Káposztafalu* (Kapisdorff) és Primfalu (Preimesdorff); *Poprád* (Deutschendorff); *Felka*; *Nagy-Szalók* (Slawkendorff); *Mülenbach*;

A már ismertetett szepes-szombati kéziratban a jogkönyv után következik Zsigmond királynak 1433. sz. Katalin napján Baselben kelt, a szepesi szászok részére Róbert Károly és I. Lajos királyok által kiadott illetőleg megerősített szabadságleveleknek megerősítését tartalmazó oklevele német fordításban. A szepes-szombati kéziratnak már ismertetett tudós írója az említett királyi oklevél kiadásának idejében élt itten és írta a jogkönyvet és a krónikát. Ezeknél tanúsított pontosságát ismerve, bizvást hűnek vehetjük az idézett oklevél fordítását is. Wagner I. köt. 196. stb. old. hiányosan és hibásan közli azt.

Matheócz (Matisdorff); *Szepes-Szombat* (Sant-Jorgenperg); Sztrázsa (Michelsdorff); *Izsákfalu* (Eisdorff); *Menhard* (Meynhartsdorff, anders Verbo genannt); *Béla*, *Késmárk* tartozékaival és azon földterülettel, melyet hajdan László királytól vett; *Leibicz*; *Ruszkín* (Rusigsdorff); *Durand* (Duroltsdorff) »vnd also sint dy Stete vnd Dorffer vnd Merkte mit irem hattart vnd namen geteilit vnd entschichtit, dorinne wir diselbin vnser getrewen czu ewigen czeiten wellin behalden vnd mit koniglicher hant strengerlich kegen igliche beschirmen«.

Ezen oklevél összesen 44 helynevet említ olyanúl, melyeknek lakói ezen jogkörbe tartoznak. A helyeket Stadt, Markt, Dorff és Hof jelzőkkel illeti általánosságban, de egyenkint nem állapítja meg azoknak jellegét. Azon kifejezése »dy mitsampt der Stadt unserem maiestat dienen«, arra mutat, hogy *Stadt*, a városi élet criteriumaival bíró civitas néven csak Lőcsét, a fővárost érti, amint V. István királynak 1271-iki oklevele is csak Lőcsét mondja civitas-nak. Zsigmond királynak az elzálogosításról szóló oklevele együttesen oppida et civitates címmel illeti az elzálogosított: Béla, Durand, Felka, Igló, Leibicz, Matheócz, Ménhard, Poprád, Ruszkín, Szepes-Olaszi, Szepes-Váralja, Sztrázsa városokat. Ezek mindig 13 *oppida* néven szerepelnek. Az el nem zálogosított községek közül tizenegy: Csütörtökhely, Illésfalu, Izsákfalu, Káposztafalu, Kurimján, Nagy-Szalók, Mühlenbach, Odorin, Pálmafalu, Velbach, Vitkócz a tizenötödik század végéig a 11 városi grófságot képezték, pecsétjükön: »Sigillum Saxonum undecim civitatum terrae Scepusiensis« köríráttal, ami szerint hajdan ezeknek is város jellegük volt. A XV. század végén ezek a Zápolyák, azután a Thurzók, majd a Csákyak birtokába kerülván, 1638-ban róluk

»Communitas XI. *oppidorum* ad arcem scepusiensem pertinentium« czímen van szó. Lőcsére és Késmárkra mint szabad kir. városokra a XV. században már teljesen illik a magyar közjogi értelemben vett »civitas« elnevezés.

Maga a jogkönyv is megkülönbözteti a Stadt, Margkt és Dorff jelzést, de sehol sem jelöli meg azokat egyenkint. Hogy »Stadt« alatt nemcsak Lőcsét érti, az világos már abból is, hogy sok helyen mondja »in eyner Stadt« = valamelyik városban. Egy helyen egyenesen ez áll: »wo es ynn den 24 Stetten geschicht« (Lőcsei 30 pont.), máshol meg: »kumpt es aber das es geschicht daz eyn vrtheyl ader ein gesthenthniesz vor die 24 Richter bescheyden wirth« (L. 57). Ezek szerint a jogközösségbe 24 Stadt, azaz olyan község tartozott, amelyiknek külön bírája, esküdt polgárai (Burger) és külső tanácsa (Hundert-leut) volt, a többi 21 megnevezett hely csak ezeknek tartozéka. A most említett 2 sz. kir. 13 elzálogosított és 11 úri hatóság alá került, összesen 26 község közül valószínűleg Vitkócz és Kurimján nem tartoztak még 1370-ben a 24 Stette közé. Ezeket az idézett oklevél egyenesen »mergte« jelzővel említi. »Markt«-ok az az olyan községek, melyeknek külön bírájok volt ugyan, de a gróf választatására és a provincia ügyeibe közvetlen befolyást nem gyakorló községek lehettek még az oklevélben önállóan nem más községek tartozékaiúl említett: Kis- és Nagy Tamásfalú és Primfalú. A többi »Dorff«, azaz máshoz tartozó jobbágyközség, major, tanya. Primfalú és a két Tamásfalú későbbi időkben sehol sem fordulnak elő mint a szepesi szászok földjéhez tartozók. Mikor, miért estek ki a jogközösségből? nem tudom.

Közjogi viszonyok. A fent ismertetett területnek

általánosan elfogadott közjogi elnevezése »*Provincia saxonum de Scepus*«. A szepesi szász provincia Németországból történt betelepítés útján keletkezett. Azon körülmény, hogy az itt lakó szászokat okleveleink rendszeren »hospites« névvel illetik, mutatja, hogy meghívásra jöttek ide. Itten megtelepedve kir. privilegium alapján szervezkedtek úgy, hogy ősi jogukkal élve alkalmazkodnak az új haza közjogi életéhez. A hagyomány egy bizonyos Rajnaldról beszél, aki mint »dux — Herceg« vezette volna ide a szászokat. Tegyük föl, hogy a betelepülés egyszerre, egy tömegben történt volna; azt, hogy Németországból ide kizárólagosan csak ottan is kiváltságos helyzettel bírt nemesurak jöttek, feltételeznünk nem lehet. Sokkal természetesebb az, hogy — amint az Csehország-, Szilézia-, és Galicziában történt — a jognélküli, munkás köznép tömegei jöttek jobb hazát keresni s azt a szerződéses viszony alapján fel is találták. Feltalálták itten a saját ügyeikben önálló intézkedési jogot, föl a szabad birtokot, menten a hűbéri és jobbágyi szolgálmanyoktól s az itt szabaddá lett emberek ősi törvényeikből elhagyták mindazt, ami előbbi hűbéres és jobbágyi helyzetükre vonatkozott s megszűnván közöttük a rend- és rangbeli különbség, a már említett három féle jogból — ősi behozott, magyar országos, és itt alkotott, verwillküht — egy egységes jogélet alakult ki.

Jogkönyvünk bevezetése azt mondja, hogy »jura a praedecessoribus suis legitime et rationabiliter edita et statuta a primaevis foundationis provinciae temporibus« — az őseik által a provincia alapításának első idejétől kezdve törvényesen és észszerűen kiadott és megalkotott jogokat (törvényeket) foglalják írásba. Mindenekelőtt körülírták közjogi helyzetüket: »Köz-

dettől fogva azon *kegyet* és *jogot* nyertük Magyarország összes királyaitól, hogy minket szepesieket (szászokat) senki és semmiféle ügyben nem idézhet törvénybe, hanem keresse igazát a *királyi gróf* előtt, aki várgróf a Szepességen, meg a *tartományi gróf* és a bírák és az öregek előtt, akik megesküdtek a törvényekre, hogy mindenkinek kivétel nélkül igazságot fognak szolgáltatni *tartományi jogunk* szerint, melylyel bírunk mióta csak a Szepesség alapíttatott és amint azt részünkre a királyok régi időktől mostanig kegyesen megadták.« (1 pont.)¹⁾

Ezen pont szerint közfelfogás volt az, hogy a betelepült szászok kiváltságos helyzetüket a magyar királyok kegyéből nyerték. Ugyanúgy fogja föl azt V. István királynak 1271-ben kiadott, a szepesi szászok közjogi viszonyait újra megállapító kiváltság levele, új kegy gyanánt adományozott privilegium formájában tüntetvén fel azon jogokat, melyek alapján újra fejlődött a szepesi szász provincia. Ugyanis azt mondja: »hanc eisdem *gratiam* et *libertatem* duximus *concedendam* quod *liberam* habeant *licentie* facultatem inter se *comitem* seu *iudicem* eligendi.« (elhatároztuk nekik azon kegyet és szabadságot engedélyezni, hogy maguk közül gróft vagyis bírót választanak.). Itten nem régi jog megerősítése, de új jog adományozása gyanánt látjuk, hogy a szepesi szászok választhatnak magoknak gróft vagyis bírót. Egy előbbi keltű okmány, melyet csakhamar idézünk, mutatja, hogy a szászok már a tatárjárás előtt is bírtak külön gróffal. Ezen provinciai gróf nem bírt önálló hatáskörrel, de 1271. után is alá van rendelve a várgrófnak s ezzel

¹⁾ A törvénykönyv pontjait mindig a lőcsei, mint teljes szövegü szerint idézem.

együtt ítél a bűnvádi ügyekben. Az ítéleteket azonban nem az országos törvény szerint, hanem *«iuxta ius et consuetudines provinciae approbatas»* (a tartomány jóváhagyott jogai és szokásai szerint) hozzák meg. Ezen provincialis jog és jogszokások nem azonosak a hazaiakkal, különben nem mondaná a kiváltóságlevél, hogy »quia — saxones in iure nobilium nequeunt conversari, *proprio* iure et lege perfruuntur«. (mivel a szászok a nemesek jogaiban járatlanok, saját jogukkal és törvényükkel éljenek.) Ezen oklevélből a tatárjárást megelőző köz- és magánjogi viszonyokról ilyen képet alkothatunk: A szepesi várhoz tartozott királyi bírtokon a XII. században letelepedett szászok az erdőirtás útján nyert földek művelésével és iparral foglalkoztak. Még 1271-ben is »homines sunt simplices, agriculturis et laboribus intenti« (földműveléssel és iparral foglalkozó egyszerű emberek.) Letelepedésük alkalmával magokkal hozták őseik jogszokásait, s a magok közt felmerült peres ügyeket az egyes telepeken választott bíráik azok szerint intézték el. Azon körülmény, hogy rendszeren »hospites« névvel illetettek, mutatja, hogy meghívás alapján jöttek be s mint meghívott királyi telepítvényesek kezdettől fogva kiváltságos állást foglaltak el. A »*Civitas provinciae capitalis*« kifejezés egyrészt arra mutat, hogy a betelepült szászok betelepedésük ideje óta mindig külön válva éltek a megye területének többi lakóitól, úgy hogy külön székhellyel bírtak, másrészt a civitas capitalis elnevezés Lőcsén okvetetlenül feltételezi a municipalis életnek minden tényezőjét. A tatárjárás óta 1271-ig lefolyt 30 év, különösen midőn a teljesen feldőlt régi községeket alapjukban újra kellett építeni, nem lehetett volna elegendő egy új provincia szer-

vezkedésére, még kevésbbé arra, hogy egy újonnan épült telep az alatt a civitas elnevezést joggal megérdemlő várossá emelkedjék ki társai közül. Mindkét elnevezésnek elfogadható magyarázatát csak úgy nyerhetjük, ha elfogadjuk azt, hogy az önkormányzat már a tatárjárás előtt megvolt és ez után csak helyreállították a régi viszonyokat új jogokkal toldva meg a régi kiváltságokat. Régi kiváltságos helyzetük különösen saját törvényeik megtartásában nyilvánult, melyek szerint comestük felügyelete alatt intézték *magánjogi* ügyeiket. A királyhoz való *közjogi kapcsolatot* képezte, hogy a várgrófnak alá voltak rendelve. Látjuk ezt abból, hogy az 1271-iki kiváltságlevél szerint csak akkor és pedig »*de praerogativa speciali*« különös előjog gyanánt adja meg nekik a király azon kiváltságot, hogy a provincián kívül semmiféle állású, rendű vagy rangú ember nem idézheti őket törvény elé, hanem a várgróf és a provincia grófja csak a provincián belül ítélni lehetnek fölöttek. Ez előtt tehát a várgróf a szász hospeseket éppen úgy maga elé idézhette bárhová, mint például a várjobbágyokat. Az adónak és a kiállítandó katonaságnak határozottan megállapított összegét és számát — 300 budai finom ezüst márkában, illetőleg 50 fegyveresben — szintén csak itt találjuk fel és pedig azon indokolással, hogy a király a szepesi szász hospeseknek szabadságát kegyesen reformálni — *gratiosius reformare* — akarja. Az előtt, e szerint, az adózást és katonáskodást illetőleg nem lévén kiváltságuk, hasonló elbánásban részesülhettek a kir. birtokokon élt várjobbágyokkal, várnéppel és udvarnokokkal. Erre mutatnak a kiváltságlevél bevezető szavai: »*Regiae sublimitatis immensitas . . . solet suorum formam libertatis subditorum, et solutionum ac serviciorum meritum,*

sive modum misericorditer *moderari*.» A kiváltságlevélben foglalt adózási és katonáskodási módozat tehát csak mérséklése a régi terheknek. Kálmán királyunk kora oly közel áll II. Géza uralkodásához, hogy az alatt alig mehetett feledésbe a telepítvényesekre vonatkozó törvénye, mely szerint a szabad hospesek, mint a szlávok és más külföldiek, kik másnak földjeit művelik, csak szabadságukért fizessék a denárokat, más foglalkozásuktól ne fizessenek.¹⁾ A királyi birtokokra telepedett szepesi szászok kétségkívül kaptak annyi jogot, mint a mennyivel az említett szlávok bírtak és a 300 eziüst márka a szabadságukért »*terragium*«-földbér czímén fizetett denárok *commassálásának* vehető.

Birtokaik jogi természetéhez a kulcsot — azt vélem — feltalálhatjuk országos jogunknak a szerzett birtok természetére vonatkozó meghatározásában, mely szerint: »*jus possessionarium per exercitia militaria conquisitum, apud legistas *peculium castrense*, quod vero litterali sciencia vel doctrina cuiuspiam acquiritur, *peculium quasi castrense* nuncupatur, et dicitur *peculium quasi proprium vel privatum bonum**»²⁾. A szász hospesek nem hadi, hanem polgári érdemekért kapták területüket, hogy azon meghonosítsák a földművelést, az ipart, kereskedést. Így véve a dolgot, országos jogunk értelmében a szepesi szászok birtokait *peculium quasi proprium*nak, *privatum bonum*nak, szabad örök birtoknak kell tekintenünk. Csakis az országos jogra támaszkodó szabad birtokolás elvére fektetett alapon fejlődhetett a szepesi jog eredeti alakjából olyanná, minőnek látni fogjuk.

A szepesi szászok régi jogviszonyait illető legré-

¹⁾ Corpus juris ed. Tyrnaviae 1751. Colom. decr. Lib. I. cap. 80. — ²⁾ Tripartitum opus juris etc. Bécs 1517. Pars. I. tit. 5.

gibb ismert okmányunk IV. Bélának 1243-iki oklevele, melyben a Villa Sumugh — ma Szepes-Sümeg — területén lakott királyi peczérekről (caniferi) földeket vásárolt szászoknak megengedi a letelepedést azon feltétel alatt, hogy ők ugyanazon szolgálmányokkal tartozzanak, minőket teljesítenek a Sümeg területén lakó peczérek s bírtokrészüket más szásznak is csak ugyanazon kötelezettség mellett adhatják el. Kiváltságul azonban megengedi nekik is, hogy minden ügyeikben saját grófjok vagy századosuk — *centurio* — ítéljen felettük a többi szászok szokása szerint. E szerint a provinciájukon kívül fekvő királyi bírtokra telepedő szászok az ott lakó királyi jobbágyokkal egyenlő kötelezettségekkel tartoznak, de saját törvényeiket ott is megtartják. Látjuk ebből azt is, hogy az 1271-diki kiváltság-levél »*iuxta ius et consuetudines Provinciae approbatas*« szavai nem egyszerű szólásmód, hanem valóban érvényben volt régi szokásjogra vonatkoznak.

Az idézett 1271-iki kiváltság-levél szószerint vett értelméből is látjuk, hogy a szepesi szászok itten letelepedésük első kezdetétől fogva kiváltságos közjogi helyzettel bírtak. Nyilvánult ez első sorban abban, hogy maguknak grófot (*comes*) és bírakat választottak. A magyar *comes*nek, a szepesi várispánnak inkább csak felügyeleti, mint rendelkezési joga van. Bírói hatáskörét az 1271-iki okmány is csak a pénzbírságok kiszabására és a nagyobb vétségek megítélésére szorítja, amikor együtt ítél a választott szász gróffal, de mindenkor csak a szászok külön törvényei szerint. Az úgynevezett polgári perekben a szász bíróságok mindig maguk ítélnek a magyar gróf nélkül, a kinek a szászok külön jogaiba annyira nincs beleszólása, hogy például a párbajokba nem avatkozhat be. Ilyen érte-

lemben kell vennünk a törvénykönyv első pontját és a »von anbeginnen, von alters her« kifejezéseket egészen szó szerinti értelemben úgy kell fogadnunk, ahogy azokat alkalmazták, míg V. István király oklevelének azon szavait, melyek a jogokat mint csak 1271-ben adottakat tüntetik fel, az akkori curialis stylus szerint inkább újra adományozás, megerősítés értelmében kell felfognunk.

A magyar királyi kormányval való kapcsolatot fentartja továbbá az, hogy a királyi seregbe 50 jól felszerelt harczost kell állítaniok; földbér — terragium — czlmén évenként 300 ezüst márkát fizetnek a királynak. Ezen összeget Róbert Károly király 1312-ben 1200 márkára emelte,¹⁾ ami a szászok vagyoni jólétének nagy emelkedésére mutat.

Bírtokuknak jogi természetére már rá mutattunk. A királyi területet örökbírtokúl kapták s ezért fizették kezdetben a Kálmán király törvényében megállapított dénárokat, majd az összesítve kiszabott összeget. Ezen szabad bírtokon hűbéri kötelezettséget nem ismerve, az összes szászok mint teljesen egyenlő jogú szabad emberek élnek. Jogaikban részesülnek mindazok »*dy pund haben, dy lantthlew seyn*«, akiket földjükre és szövetségükbe befogadnak. Bírtokukkal szabadon rendelkeznek, eladhatják, végrendeletileg hagyományozhatják, de a bírtoknak, habár az gazdát cserél, megmarad azon jogi természete, hogy »*mit dem Hause czum Lande dient*.« (62) az az, elidegeníthetetlenül a provinciához tartozik és részt vesz annak közterheiben.

A szabad bírtok mellett régi hazájuk hűbéri és

---

¹⁾ Wagner: *Analecta Scep.* I. 197. Tévesen 1400-at ír.

jobbágyi intézménye megszűnik s így az azok rendezésére vonatkozó törvények érvénye is.

A nőnek köz- és magánjogi helyzete is egészen a szabad bírtokhoz alakult nálunk. A sváb jog szerint a nő semmiféle vagyonát, sem ingóságát, sem ingatlanát, sem hitbérét senkinek nem adhatja férje engedélye nélkül.¹⁾ A szász jog szerint a férj és feleség a vagyont osztatlanul bírják s ha a nő férje előtt elhal, ingatlanán kívül ingóságaiból csak a házi eszközöket (Gerade) hagyhatja legközelebbi rokonainak; mert a nő férje beleegyezése nélkül semmijével sem rendelkezhet, mivel ennek gyámsága alatt áll.²⁾ A Sachsen-spiegel XVI. századbeli glossatora említi, hogy némely országban szokás, hogy az asszonyok egy harmadrészt vehetnek a vagyonból s ez az ő részök (Mitgab) melyen kívül semmit sem kapnak. A szepesi jog említett pontja így szól: »törvényünk szerint, ha egy becsületes férfi egy becsületes nővel házasságban él, a férjnek jogában áll az ő felebírtokából egy harmadrészt az Isten házára, vagy szegény rokonainak vagy bárkinek, a kinek akarja, halála esetére hagyományozni. A feleségnek ugyanazon joga legyen mint a férjnek; *mint-hogy ezen országban az asszonyoknak éppen oly jó jogaik vannak, mint a férfiaknak.*« A régi magyar örökösödési jogban ugyan nem találjuk fel a szabad harmad (Freidrittheil) intézményét, hanem azt több ízben fogjuk látni, hogy a magyar nő jogai, ha nem is mindenben egyenlők a férfiakéval, de sokkal terjedelmesebbek a németországi nőkéinél.

A szászok nem csak a provincia területén, hanem azon kívül is bírtak bírtokszerzési joggal, amint

¹⁾ Altenb. codex sváb jog. 71. p. ²⁾ Sachsenspiegel. Leipzig. 1574. Lib. I. art. 31.

azt Sümeg területére nézve fentebb láttuk. Nemcsak magánosok, de városi községek is éltek ezen joggal, így az említett 1271-iki és 1312-iki kiváltság levelekben Lőcsét, Késmárkot, Iglót, Olaszit, Váralját stb. egész községekkel rendelkező birtokosokul látjuk szerepelni azon kiváltsággal, hogy falvaik és majorságaik területén is a szász jog szerint ítélkeznek. Ezen birtokokon, a magyar nemes birtokokhoz hasonlóan, városoknak és magánosoknak jobbágyaik vannak, akik fölött a tulajdonos úri hatóságot gyakorol.

Mint hogy a szepesi szászság kiválóan városokat alkotó elem, jogkönyvének egy, az országos szokásjognak a városi polgárság közjogait meghatározó pontjaitól eltérő és a birtokra külön jogokat statuáló intézkedése is figyelmet érdemel. Országos jogunk szerint is »a városok polgárai és lakói vérdíjukat — *homagium* — illetőleg az ország nemeseivel egyenlőknek tekintetnek, de más szabadságokban nem egyenlők a nemesekkel.¹⁾ Ennek következményeként a városok bárminő czímen bírják a birtokot, birtokjogi ügyekben mindig felelőséggel tartoznak a királyi bíróságnak és ha a polgárok másnak birtokán szereznek örökséget, ez után a nemes földesúrnak éppen oly szolgálmányokkal és felelőséggel tartoznak, mint a közönséges jobbágyok.²⁾ Ezzel szemben a szepesi jog 62-ik pontjában nemesi jogoknak nemnemes szászokra kiterjesztését találjuk fel. Ha ugyanis a szepesi szász oly birtokot bír, mely a házzal a provinciának szolgál — s azt a provinciától örök birtokul megvette, a birtokon levő jobbágyok fölött a szász gróffal együtt azoknak minden ügyében ítélhet és a bírságból őt illeti két rész, a 3-ik pedig a provincia jogának elis-

¹⁾ Werbőczy Tripart. P. III. tit. 9. ²⁾ U. o. P. III. tit. 18, 19.

merése fejében a grófot. E szerint egyes nemnemes szászok is gyakorolhattak olyan földesúri joghatóságot, minőt országos jogunk a nemesek részére állapít meg.¹⁾ Csak a bírság felosztására nézve van különbség, a mennyiben országos jogunk szerint a bírságból két rész illeti a bírót, a 3-ik a vádlót.²⁾

Szászaink mint a magyar állam polgárai és a magyar nemesség közt szabad bírtokosok a magyar nemességgel azonos jogokat is bírtak és gyakoroltak. Törvényeik szerint, ha egy nemesnek jobbágyát (holde = huldiger) valamely szász községben megsebesítették, ő vagy rokona csak azon község határában kereshetett elégtételt (59). Viszont pedig, ha a szászok területén egy nemes vagy ennek jobbágya sebesített meg valakit, ez mindig csak azon községben kereshette igazságát, melyben a bántalom esett rajta, ha pedig a szász követett el vétséget a magyar nemes területén, ugyanazon terület joga szerint volt érte felelős (60.) Kiváltságos jogaik közé tartozott még a perdöntő párbaj.

Ezek szerint azt látjuk, hogy a szepesi szászok közjogi viszonyaikat illetőleg igen kedvező helyzetben voltak. Elhagyott régi hazájok helyett itten nemcsak új, hanem jobb hazát is találtak, mely vendégszeretében annyira ment, hogy a vendég jövevényeket a honfoglaló ősnemesekkel egy sorba helyezte.

Ezen kiváltságos közjogi helyzet alapján fejlődött ki a provincia közigazgatási és törvénykezési szervezete.

Közigazgatási és törvénykezési szervezet. A széles körű közjogi önállóság mellett, melylyel szászaink bírtak, együtt járt közigazgatásuknak és törvénykezésüknek ősi szokásaik szerint rendezése. Törvényköny-

¹⁾ U. o. P. III. tit. 25. ²⁾ U. o. P. II. tit. 86.

vünk a következő tiszttviselőket említi: Königsgróf vagy Burggróf vagy der ungrische Grof; Landgróf vagy unser Grof; die 24 Richter; die Edelsten; die Burger, die 100 Mann; Schreibamt.

Mindezen tiszttviselőik a betelepülést közvetlenül követő első szervezkedés óta meg voltak és választásuk ősi szokás szerint történt. Ezt mutatja törvénykönyvünk, ahol a gróf és a jegyző választásának módjáról mondja: »als wyr von alders eyn Recht haben.«

Szabad választásnak egyedül a királyi gróf vagy várispán, mint a királynak kinevezett embere, nem volt alá vetve.

A szabad községek — Städte, városok — mindenike önállóan választotta tiszttviselőit. Ilyen választásnak legrégibb leírását Iglónak már említett »Stadt-buch«-jában találtam 1362-ből, tehát a törvénykönyv írásba foglalását megelőző időből. Ott ugyanis akkor, hogy a néhány év óta felmerült zavaroknak véget vesse-nek, abban állapodtak meg (ein geluebd ist gesehen mit wol bedacht mute), hogy ha a bírói szék (Das Gericht) vagy a plébánia megüresedik, a város minden negyedéből választanak 10 férfit s ezeket a választó helyiségbe (in dy gerbkamer) küldik, s akit ezek lelkük meggyőződése szerint (noch der zelin zelikeyt) bírónak vagy plébánossá választanak, annak senki se merjen ellentmondani s aki azt tenné, jogvesztetté legyen úgy, hogy részére semmiben igazságot ne szolgáltatassanak. A bírót választó 24 férfi a bíróhoz évenként 12 esküdt polgárt (Burger) válasszon, hogy a községnek (itten Igló »das dorf) állandó tanácsa legyen. Aki a tiszttet elfogadni nem akarná, azon 10 márka bírságot vegyenek meg. Noha itt a statutum azt mondja, hogy a választás ezen módjában akkor állapodtak meg, alig

lehet kétségünk a fölött, hogy ez csak a régi szokásnak, talán némi kis módosítással, írásba foglalása.

A bíró (Richter) és az esküdt polgárok (Bürger, Eldysten) választása tehát közvetett választás útján történt a polgárság által választott bizalmi férfiak, képviselők által. A bíró és esküdt polgárai együtt képezték a belső tanácsot (Rot, Rath), a bizalmi képviselők a külső tanácsot (Gemein.) A belső tanács a Gemeinnak tartozó felelősséggel intézte a város közigazgatási ügyeit, a törvénykezésben azonban annak nem volt felelős.

A Burger és Eldeste, Eldyste elnevezést törvénykönyvünk azonos értelemben felváltva használja. Ebben két külön intézményt nem láthatunk, az Elteste elnevezés csak azon ősi időkből maradhatott fenn, amikor tisztségekre rendszeren az öregeket választották. Előfordúl egy helyen a »Richter und *Amptman*« kifejezés, ahol az »Amptman« alatt általában minden köztisztviselőt, és nem külön tisztviselőt kell értenünk.

Találkozunk a »Hundertmann, Hunderthleuth« intézményével. Erről egyszer van szó a gróf választásánál, ahol azt mondja a törvény, hogy ezek a 24 bíróval együtt választják a grófot. Majd: »iglicher Rychter soll nicht mee leuthe in den Sagerer nemen, wen im in dye hunderth man gefelth« (57), az az egy bíró se vihet magával a választáshoz több embert, mint ahány a százak közül az ő községére esik. Itt látjuk, hogy a Hundertmann-ok száma a jogközségben álló városokban, valószínűleg a lakosság számaránya szerint, különböző volt. A Hundertmannok hatásköréről a törvénykönyv a gróf választásánál levő szerepükön kívül semmi felvilágosítást nem ad. Sváby

szerint ők képezték a gróffal és 24 bíróval együtt a városok összességét illető ügyek elintézésére hivatott »királyi szék«-et.¹⁾

A grófot évenként választották. Mikor hivataloskodásának ideje lejárt, a grófnak a 24 bíró és a százas tanácsában le kellett mondania s elhagynia a tanácsot, mert ha ott maradt, többé soha sem lehetett gróffá választani. A lemondás után a tanács a templom szekrestyéjébe ment s ott szótöbbséggel választotta meg az új grófot (56).

Ugyanígy és ugyanakkor történt a tartományi jegyző választása is. (56) Egyik írónk azt mondja, hogy a XIII városban »a XVI. század végén mutatkozott először szüksége külön jegyző alkalmazásának«²⁾ Törvénykönyvünk a gróf választásának módját megállapítva mondja: »vnd dasselbe recht haben wir auch vmb das schreybampth.« Az iglóinál régibb Stadtbuchot egyáltalában nem ismerek hazánkban, de már magában véve ez is mutatja, hogy városaink polgárai igen korán gondosan ügyeltek jogi ügyleteiknek írásban biztosítására. Ha egy olyan község, mint akkor Igló volt, amely magát szerényen »Dorf«-nak nevezi, már 1362-ben — és hihetőleg már előbb is — a polgárok közt előforduló ügyletek megőrzésére városi könyvet használt: feltehető, hogy a tartomány összességét illető fontosabb ügyeket is feljegyezték. A törvénykönyv a többi közt azt mondja, hogy aki más bíró előtt köt szerződést, azt saját lakóhelye bírójánál 6 hét alatt bemutatni tartozik. Ezt ugyan úgy is magyarázhatjuk, hogy nem írásban foglalva bemutatni, hanem bejelenteni tartozik. A jogkönyvnek több vétségre vonatkozó azon kifejezése, hogy a tettes »sol ver-

¹⁾ Mill. kiadv. II. köt. 75. ²⁾ U. ott 173.

schrieben werden« azt, mutatja, hogy volt ezen célra szolgáló tartományi könyv is. Meglehet azonban, hogy a 24 város jogközösségének az elzálogosítás folytán megbontásakor egyidőre megszűnt a tartományi jegyzőség s azt csak később újítták fel.

A városoknak alárendelt falvak bíráiról is szól a törvény.

A tisztviselők hatáskörét ha nem is részletesen, de legalább nagy vonásokban megállapítva találjuk. A falvak és városok bírái az esküdtekkel együtt intézik a közigazgatást, és ítélnek a hatáskörükbe utalt kihágások és vétségek fölött. E részben a törvénykönyv nem tesz különbséget a Stadt, Marckt és Dorff bírái közt. Az utóbbi kettőre vonatkozólag egy helyen kimondja, hogy ha a bíró a hamis mértéket használó korcsmárost nem képes megfékezni, »er soll yn in die botschafft laden«, az az idéztesse a felsőbb hatóság elé. Ezen felsőbb hatóság a nem önálló községekre nézve azon város tanácsa, melyhez a község tartozik.

A bírónak a törvény tág körű hatalmat biztosított. Elébe tartoznak az összes polgári ügyek és első sorban a bűnügyek is. Elfogadott elv, hogy mindenki minden ügyét saját községének bírája vagy általában azon községé előtt keresse, ahol rajta valami sérelem esett (47). Idegen bíró előtt kötött szerződés csak akkor érvényes, ha az illető azt hat hét alatt saját bírójának is bemutatja (75). Ha a bíró egy ügyet saját hatáskörében elintézett, azt más bíró elé vinni a tartományi bírság terhe alatt nem szabad (80). Aki a grófhhoz felebbezett ügyét itten másképp adja elő vagy védi, mint ahogy azt a bíró előtt tette, ügyét veszíti. (72). Aki a bírónak bárminő ügyben ellenszegül, bír-

ságot fizet, amit ha tenni vonakodnék, jogvesztetté lesz mindaddig, amíg büntetésének eleget nem tesz (35, 76). Bűnügyekben a bíró gyanú alapján bárkit elfogathat s azt 8 napon át vizsgálati fogságban tarthatja. (78).

Tekintélyes állásában a törvény a bírótól megköveteli, hogy feddhetetlen előéletű legyen (85) és hivataloskodása minden tettéért felelőssé teszi. Ha a bírót éri vád, ellene azt az esküdt polgárok előtt kell emelni, akik ilyen esetre külön bírót választanak (47); ha a bíró az elfogott vádlottat rokonság, barátság vagy megvesztegetés miatt szabadon bocsátja, a grófnak 10, a gróffal fölötte együtt ítélő bíráknak 5 márka büntetést fizet (78); ha a gróf elé tartozó sebesítést 4 hét alatt be nem jelenti, bírsága 5 márka.

A szász gróf — Landgrof, comes provinciae — az összesség közigazgatási ügyeinek főfelügyelője, a polgári és bűnügyi pereknek felelősségi hatósága, amikor vagy egyedül, vagy a 24 bíróval együtt ítél.

A királyi várispán — Burggrof, der ungrische Grof — hatásköréről az 1271-iki kiváltságlevél azt mondja, hogy az a szászok közt felmerülő minden ügyben együtt ítél a tartományi gróffal. De csakhamar hozzá teszi, hogy a pénz és örökségi ügyekben a comes provinciae egyedül ítél. A törvénykönyvben a magyar grófnak beavatkozását a következő esetekben találjuk fel: 1. Kettős házasság (bigamia), a mikor a vétkes vagyonának felén a szász gróffal osztozik (16). 2. A házi menedékjog megsértésénél kap a két gróf 10 márkát, (31). 3. A gazdátlan pénzből $\frac{1}{3}$ rész a bíróé, $\frac{2}{3}$ részen a grófok osztoznak (41). 4. Gyilkosságnál a bűntársak 10 márka váltságából illeti rész (61). 5. Emberölésnél a két grófot 10; súlyos, de cson-

kítással nem járó sebesítésnél $\frac{1}{2}$; a csonkítást okozó sebesítésnél 5 márka illeti a két gróft, úgy, amint azt 1271-iki kiváltság levél is megszabja. A könnyű sebesítés bírsága, 12 garas, a bírót illette (90). Ezekből látjuk, hogy a királyi várispán csakis a fontosabb bűnügyekben bíró társa a szász grófnak. Ilyenkor a bírságból ő két részt kapott eljárása díjául.

A tisztviselők fizetése általában csak a bírság volt, amely kifejezéssel a magyar országos jog hatása alatt ismerkedtek meg. Az 1271-iki kiváltságlevél meg-
hagyja, hogy »de poenis, seu mulctis, seu birsagiis« a magyar gróf két részt kapjon, a tartományi gróf egyet. A poena, mulctum a németországi jogkönyvekben és a szepesiben is mindig Busz, »Busze«, a bírói eljárás költségeinek neve a német jogkönyvekben »Gewette«; a szepesi szászok erre a nálunk általános elnevezést »commune vocabulum«-ot,¹⁾ a »Birsagium«-ot fogadták el, a mint azt a 39. és más pontokban az elnémetesített »birsche« szóban feltaláljuk s ezen szóval nem csak a magyar gróf illetményét jelölik, hanem a szász bírák és esküdt polgárokét is. Minő eljárásokért kaptak a tisztviselők bírságokat, látni fogjuk a törvénykezésnél. Itt még csak azt jegyezzük meg, hogy a törvénykönyvünkben gyakran előforduló »Bussze, Landesbussz«, ami 3 ezüst márkát tett, nem az eljáró bírakat, hanem a *tartományi pénztárt* illette, amelyből fedezték a közös kiadásokat. Ilyen kiadást állapít meg a 83. pont, kimondván, hogy ami kiadása van a bírónak a bűnösök elfogatására, »das soll das landt beczalenn.«

Családi jog. Az ősi szokások rendesen a család körében maradnak fenn legtovább. Törvénykönyvünk

¹⁾ Tripart. P. II. tit. 86.

nem intézkedik sem az eljegyzésről, sem a házassági akadályokról, ezeknek írásba foglalását az érvényben levő ősi szász szokásjog mellett feleslegesnek tarthatták. Itt leginkább csak azon törvényekkel találkozunk, melyeknek újra alkotása a megváltozott köz- és birtokjog folytán szükséges volt. A törvénykönyvnek azon pontját, mely azt mondja: »Auf das, das die frawen alszo gutt Recht haben in *dieszem lande* als die Mannen«, már említők. Ezen alapszik a szepesi szászoknak a németországi szászjogtól sokban eltérő családi és örökösödési joga. Ezen alapszik mindenek előtt *a házastársak közötti személyes jogviszony*. A szepesi szászok közt nem levén rend- és rangkülönbség, így »ebenbürtig« és nem ebenbürtig házasságról és az ebből eredő jogi következményekről sem lehet szó, mint pl. Bécs jogában van.¹⁾ Nálunk ezen különbség általában ismeretlen, a nő mindig férje rangját bírja és a nemes férfi és a nemnemes nő közötti házasságból született gyermekek mindig az ország valódi nemesei gyanánt tekintetnek és nemes embernek nemnemes származásu özvegye ugyanazon jogokkal bír, mint nemes születésű társai. Országos jogunk szerint úgy a férj nejének, mint ez férjének javára minden olyan, de különösen szerzett vagyonára nézve, melyről a birtokeladásról és elidegenítéséről szóló törvények értelmében idegenek javára rendelkezhet, szabad rendelkezési és örök bevallási joggal bír.²⁾

Ezek alapján méltán mondhatja a szepesi jog, hogy ezen országban a nőknek éppen olyan jogaik vannak, mint a férfiaknak, és megállapítja a vagyon felének egy harmad része fölött a nőnek szabad ren-

¹⁾ Tripart. P. I. tit. 110. ²⁾ Tomaschek. Gesch. Quellen der Stadt Wien. I. 55. 73.

delkezését ugyanazon joggal, melylyel azt a férfi teheti (2. p.). A németországi jogkönyvek, mint azt fentebb említettök, egészen másképp fogják fel a nőnek állását a családban, nem engedvén neki semmi rendelkezési jogot a vagyon fölött. Országos jogunk és a szepesi jog megegyeznek abban is, hogy a nő, míg más házasságra nem lépve férje nevét viseli, gyermekének gyámja lehet, úgy abban is, hogy az új házasságra lépő nőtől a gyermekek legközelebbi férfi rokonai elvehetik a gyámságot és a vagyon kezelését.¹⁾ De míg országos jogunk ezt csak a nőre vonatkozólag állapítja meg, a férfitra nézve pedig csak azon esetben, ha az nemnemes származású, míg a nemesnél minden körülmények közt meghagyják a gyámságot és a vagyon kezelését; addig a szepesi jog mindkét nemre vonatkozólag egyformán intézkedik, kimondva, hogy ha a férj vagy nő meghal és olyan kiskorú árvák maradnak, kik vagyonukról még nem képesek gondoskodni és az életben maradt fél új házasságra lép, a meghaltnak legközelebbi férfirokonai egy év alatt kényszerítsék az apát vagy az anyát az árvák részének kiadására (17.). A nőnek továbbá megadja a jogot, hogy férjének halála után az atyai házban maradó kiskorú gyermekeknek törvényes gyámja a míg újra férjhez nem megy, sőt ha egyedül őt és nem elhunyt férjét is illető atyai vagyona van, erre nézve gyermekei fölött a gyámságot azon esetben is megtartja, ha férjhez megy.

A szepesi jog szerint a nő sohasem perképes. Míg atyja vagy férje él, ez áll helyette törvényt (2), ha özvegyen vagy árván marad, Vorsprech-et — procurator, ügyvéd — kell fogadnia (38). Ez egészen azo-

¹⁾ U. o. P. I. tit. 113, 117, szepesi jog 6, 7.

nos a szásztükör és a sváb Landrecht intézkedéseivel, melyek a nőtől minden önállóságot megtagadnak s azt mindig kiskorúnak tekintik, kinek mindig a férj a gyámja, s ha ez meghal, a gyámságot a legközelebbi férfi-rokon veszi át; mert a nőnek minden perében gondnok — Vormund, vagy a sváb jog szerint ügyvéd (Vorspreche) — kell s e nélkül a bíró a nőnek panaszát még nem hallgatja.¹⁾ Noha tehát a férj mindig természetes és törvényes gyámja nejének, ebből nem következik az, hogy annak vagyonával is szabadon rendelkezhet. Rendelkezési joga még a nő ingóságára sem terjed ki. A törvény világosan kimondja, hogy, a férjnek neje ruháira vagy ágyneműjére játszania nem szabad, ha ez mégis megtörténék, a nő holmiját, legyen az sok vagy kevés 6 garason visszaválthatja. Viszont a nőnek sem szabad férje vagyonára játszania (51).

Ezen kölcsönösen egyenlő jogviszony az örökösödési törvényeknek természetes kifolyása, amelyekből folyik a házasságkötés elé a szülők és a vérszerinti rokonok által gördíthető azon akadály is, hogy a szülők vagy rokonok kenyerén élő gyermek azok beleegyezése nélkül házasságra nem léphet. Ha azt tenné, sem a szülők, sem a vérrokonok vagyonában való örökösödésre nem tarthat igényt (15).

Eltekintve a nőnek a férj vagyonára örökösödés útján támasztható igényeitől, törvényünk a nőről azon esetre is intézkedik, ha férje azt elhagyná és esetleg máshol más nővel lépne házasságra. Ezen esetben, noha az örökösödési törvények szerint, ha a férfi gyermektelenül hal el, vagyona nem nejére, hanem leg-

¹⁾ Sachsenspiegel Lib. I. 45. 46, és Lib. II. 63, Sváb Landrecht 345.

közelebbi rokonára száll; — az elhagyott nőnek a férj vagyonának felére feltétlenül joga van. A kettős házasságra lépő férfi pedig vagyonán felül — melynek 2-ik felerészét a grófok kapják — fejét is eljátszotta (16),

A nőnek a család körében teljes biztosításáról gondoskodnak a vagyonra, a hitbérre (Morgengabe) és a hozományra (Gerade) vonatkozó pontok. A szepesi szász bírtok önálló jogi természete szerint a nőnek a bírtokra vonatkozó joga is önállóan fejlődött,¹⁾ a mi különösen abban nyilvánul, hogy a gyermekeivel osztó szülő, apa vagy anya, egyaránt *mindig az összes vagyonnak felét*, illetve, ha új házasságra nem lép, $\frac{3}{4}$ részét *kapja* (12. 13. 65.), nehogy öregségében szükségét lásson, s az összes gyermekek, bár hányan lennének, csak a vagyon felére tarthatnak igényt, míg valamelyik szülőjük él, így a gyermekekkel maradó anyának éppen olyan joga van, mint az apának.

A gyermek nélkül maradó özvegynek a hitbérre vonatkozó joga azonban egészen azonos a szász és sváb jog intézkedéseivel.²⁾ Ugyanis ha a férj a házasságkötés után egy év és hat hét alatt elhal, a nőnek joga van a hitbérhez, ha férje szüleivel vagy testvéreivel osztatlanul élt is. De ha a nő férje halálakor áldott állapotban maradt, hitbérét nem veszi ki a szülés idejéig és ha a gyermek elevenen születik — *die vier wendt beschreyet* — a gyermekkel együtt mindennek feléhez van joga (13), azaz annyit kap, mennyit elhalt férjének testvérei egyenkint, s ha az elhalt férjnek testvére nincs, a meny gyermekével együtt a nagyszülők életében ezek vagyonának felét kapja, ha pedig

¹⁾ A magyar országos, és a német szászjognak ettől eltérő intézkedéseit l. »A szepesi jog« stb. 25—27 old. ²⁾ Sachsensp. Lib. I. art. 33. Sváb Landr 422, 35 p.

a gyermek meghal, öröksége az anyát illeti (65) Ha a nő férjhez menetele után egy év és hat hét alatt gyermektelenül hal el, rokonai a hitbérré nem tarthatnak igényt, a férj csak a hozományt tartozik sértetlenül visszaadni (13). A szülőkkel közös háztartásban maradó fiúnak neje, ha gyermekkel marad özvegyen, férje szüleitől a vagyonból ugyanolyan részt követelhet, aminőt elhunyt férje kiházásított testvérei kaptak. Ha pedig férjének testvérei nem voltak, a meny gyermekei javára ipája és napája vagyonának felét követelheti (9).

A szülők és a gyermekek közötti jogviszonyt részletesen szabályozva találjuk. A kiskorú és a szülőkkel osztatlan birtokon élő nagykorú gyermekek mindig az atyai hatóság alatt állanak. Az atya halála után ezen hatóság a gyámsággal együtt átszáll az anyára, aki azt bírja mindaddig, amíg új házasságra nem lép. A magyar köznép közt maig is uralkodó azon szokás, hogy az apa gyermekeit cselédeknek nevezi, egészen azonos a szász jog felfogásával, mely szerint a cselédek és a gyermekek a családfőre nézve egyenlő jogi személyek s ez azokért mindig felelős. Viszont ha a szolga, vagy a gyermek urának, vagy szülőjének vagyonát játékon elveszíti, elzálogosítja, azok ezt egyszerűen visszavehetik.¹⁾ A szepesi jog szerint a gyermek vagy a szolga játékban nem veszíthetett el többet, mint nála volt pénzét és rajta levő ruháját s ezt a szülő vagy a gazda kiválthatta három garason, a ruhán felül lekötött bárminő zálogot a nyerő hat garason kiadni egy márka bírság alatt tartozott (51). Továbbá ha a szülők kenyerén élő gyermeket gyilkossággal, adóssággal vagy becstelen tettel

¹⁾ Sachsenspiegel Lib. III. art. 6.

vádolják, annak ügyét a szülőknek 6 hét alatt rendezniök kell, különben ők teljes felelősséggel tartoznak érte (29).

A törvénytelen születésű gyermekekre vonatkozólag a németországi törvénykönyvekben és német eredetű városaink jogkönyveiben általános szabályt itt is feltaláljuk. A törvénytelen gyermek — Beikind, Banchart — ki van zárva minden jogból, szülőinek örökére igényt nem tarthat, törvényes származását semmiféle ügyletben nem helyettesíthet vagy képviselhet (53).

Míthogy az öröklési jognak alapja itten a vérrokonság, — a szász »Sippe, Magenfreundschaft« — a családi életben kiváló fontossága volt a *rokonságnak*. Az örökösödés a felfelé és lefelé menő apai és anyai ágon egyenlő joggal történvén, a családi jogban a mindkét ágbeli vérszerinti rokonoknak — die nächsten Freunde — egyenlő szerepük van. Említők már, hogy a vérrokon az ő beleegyezése nélkül házasságra lépő rokonát az arra esetleg váró örökségből kitagadhatja (15). Ha az özvegyen maradt apa vagy anya új házasságra lép, a mindkét ágbeli vérrokonok azt az első házasságból született gyermekek örökrészének kiadására kényszeríthetik (17). Ha az árvák vagyonát bármely ok miatt el kellene adni, arra a vérrokonok mindig elővásárlási joggal bírnak (6). A meggyilkoltért a vérrokonoknak joguk van törvényes elégtételt követelni (42).

Itt kell még említést tenni a gyámságról és a nagykorúságról. Országos jogunk éppen úgy, mint a németországi jogkönyvek, háromféle gyámságot ismer: *természetest* (legitima), *végrendeletileg* megbizottat (testamentaria) és *adományozottat* (dativa). A hűbéri birtokjog egyezőségéből következik, hogy a gyámságra

vonatkozó magyar jogszokás egyezik a németországgal és egyformán az atyát, fivért, az atyai ágon legközelebbi férfi-rokont (agnatus) azon rendben, melyben esetlegesen örököse lehetne a bírtoknak, jelöli ki a törvény gyámnak s az egyedül a férfi-ágot illető örökségben nem engedi meg a nőági rokonnak (cognatus) a gyámságot. A gyám kinevezésének joga itt is a fejedelmet, földes urat, szóval azt illeti, a kinek az ágszakadás esetében joga van a bírtok örökléséhez.¹⁾ A szepesi jog ezektől eltérőleg nem tesz különbséget az agnatus és cognatus rokonság között, hanem a szepesi szász bírtoknak jogi természetéhez alkalmazva a törvényt, azt mondja, hogy ha valahol vagyonukról gondoskodni még nem képes árvák maradnak, a *mindkét* részről való legközelebbi rokonok tartoznak az árva vagyonáról, saját bírtokukkal állva azért jót, gondoskodni (7). Itten az apa és anya nélkül maradt árvákat kell értenünk, mert fentebb kimutattuk már, hogy az életben maradt anya épp úgy törvényes gondnoka volt az árvák vagyonának, mint az apa. Az egyrészről árván maradtak vagyonáról pedig, ha a túlélő házastárs új házasságra lép, a meghalt félnek legközelebbi rokonai tartoznak gondoskodni (17). Ebben ismét a helyi viszonyokhoz alkalmazottan önálló fejlődésű jogszokást ismerünk fel.

A gyermekek nagykorúsítását és jogaik élvezetébe lépését illetőleg is egészen önálló felfogást mutat a szepesi jog. Országos jogunk ugyanis megkülönbözteti a »perfecta aetas«-t, a teljes kort, melyet a férfi 24, a nő 16 éves korában ér el; továbbá a »legitima aetas«-t, a törvényes kort, s ezt a fiúk a 14-dik, a lányok a 12-dik életév betöltésével érik el. E szerint

¹⁾ Tripartit. P. I. tit. 113—116. Sachsensp. Lib. I. art. 23. és glossa. 45. és glossa. Sváb Landr. 23.

nyernek különböző jogokat a bírtokhoz.¹⁾ A német-országi törvények szerint a gyermek teljes korúvá lesz (ist zu seinen Tagen gekommen) 21, 24, illetőleg Nagy Károly törvénye szerint 25 éves korában; törvényes korúvá (zu seinen Jahren gekommen) 13 éves és 6 hetes, illetve 14 éves korában és itt is e közben évei számával növekedtek jogai.²⁾ A szepesi jog nem ismeri ezen megkülönböztetést, a fiút és leányt egyaránt nagykorúsítja 14 éves korában és felruhazza a vagyon fölélt való rendelkezés jogával úgy hogy azt kölcsönadhatják, bérbeadhatják, abból alapítványt tehetnek, végrendeletileg hagyományozhatják (7. 64). Ugyanazon korban kényszeríthetik a második házasságra lépő szülőt örökrészüknél kiadására (17).

Öröklési jog. A szepesi jogban két féle öröklést találunk fel u. m. a végrendeletit és a családiti. A végrendeleti örökösödés azonban igen szűk korlátok közé van szorítva s azt egyetlen pont szabályozza kimondván, hogy minden férjnek és feleségének joga van saját vagyonának egy *harmadrészét* halála esetére Isten házára, szegény rokonaira vagy bárkire másra hagyományozni (czw bescheiden). A hagyományos azt a hagyományozó életében nem veheti bírtokába. Ha azonban a házaspár kölcsönösen megegyeznek, összes közös vagyonuknak egy harmadrészét életükben adományozhatják vagy haláluk esetére hagyományozhatják bárkinek (2). A nagykorúvá lett gyermekek hagyományozási joga is csak a bírtok egy harmadrészére terjedhetett ki.

E szerint a vagyonnak két harmadrészére feltétlenül a családi öröklés volt érvényben. Ezen öröklési jog megmagyarázza azt, hogy miért van kizárva az öröklésből a vérrokonok akarata ellen házasságra lépő

¹⁾ Trip. P. I. tit. ²⁾ Sachsenspiegel L. 1. art. 23. 42.

gyermek; miért nem örökölhet a törvénytelen születésű; miért nem szabad és nem lehet az öröklés tárgyát képező vagyont játékon elveszíteni (51). A családi öröklés egyenesen lefelé, egyenesen felfelé menő és oldal ági volt.

Egymás vagyonára nézve kölcsönösen legelső örökösök a házastársak, ha a házasságból gyermek maradt; ha gyermek nincsen, a kölcsönös örökösödés csak a vagyon felére áll. A szülőknek legelső sorban örökösei a gyermekek és pedig a szepesi bírtok jogi természetéből kifolyóan a fiúk és leányok egyaránt. A teljes öröklés csak mindkét szülő halála esetében történt. A férj és nő közötti jogviszony említésénél láttuk, hogy a gyermekekkel özvegyen maradt házastárs gyermekeivel osztozva saját vagyonát egészen, és az elhaltnak felét haszonélvezetre megtartotta addig, amíg új házasságra nem lépett. Az új házasságra lépő özvegy az elhalt atya vagy anya részét tartozott a gyermekeknek kiadni, amire a rokonok kényszerítették is. (17). Az édes testvéreket egyenlő örökrész illeti, ha egy vagy több gyermek már kiházásíttatván ingó vagy ingatlan vagyonban részt kapott, azt mind a részleges, mind a teljes osztozásnál köteles az összes hagyatékba visszaadni és testvéreivel úgy osztozik egyenlően, ha ezt nem tenné meg, a még ki nem házasított gyermekek előbb ugyanannyit kapnak az örökségből, mint amennyit amazok már kaptak s az egyenlő osztozás csak az után történik (11, 12). A törvényes határidőn belül a világra elevenen jövő *utószülött gyermek* az öröklésben atyjának teljes jogú utóda (13). A szülőkkel egy kenyeren élő, örökrészét még ki nem vett fiúnak árván maradó gyermekét, mint *unokát*, a nagyszülők vagyonából éppen olyan örökrész illeti, mint

az elhalt apának édes testvéreit (10), ha az elhaltnak testvére nincsen, a gyermekekkel maradó meny és unoka a nagyatya vagy nagyanya vagyonának felére épen olyan igényt tarthatnak, mint a szülőkkel osztozó gyermekek (9). Ha a testvérek közül valamelyik elhalva csak unokákat hagy hátra, az örökség ezeket illeti és nem a testvéreket (66). A *féltestvérek* az apai vagy anyai örökségből az édes testvéreket illető résznek csak felét kapják, az az csak egy harmadrészben örökösödnek (8). Ez alól azon esetben volt kivétel, ha a második házasságra lépő atyát vagy anyát a rokonok vagy a nagykorú gyermekek az árván maradtak örökrészenek kiadására nem szorították. Ilyenkor a második házasságból való gyermekek az atya vagy anyanya vagyonában az elsővel egyenlően részesültek (17).

A mint a lefelé menő ágban fokozatosan történik az öröklés, úgy történik az felfelé is. Ha a részüket kivett gyermekek valamelyike egyenes örökös nélkül hal meg, része nem testvéreire száll át, hanem visszaszáll a szülőkre (65.) A szülők és testvérek hátrahagyása nélkül elhaló unoka öröksége a nagyszülőket illeti és nem a nagybátyát vagy nagynénét.

Az oldalági örökösödésnek csak egyenes örökösök hiányában van helye. Ha a házastársak egyike gyermektelenül hal el, az életben maradt a vagyon fele részében osztozik az elhaltnak vérrokonaival (4) úgy, hogy a vagyonnak $\frac{1}{4}$ része az elhunyt rokonaira száll át. Ezen örökségben egyenlő rész illeti az apai és anyai ágon egyenlő közelben álló rokonságot és pedig úgy, hogy ha az egyik ágon 1 testvér van, a másikon több; ezek együtt kapnak annyit, mint amaz egyedül (5). A féltestvérekre itt is érvényes az egyenes leszármazókra vonatkozó törvény (8).

Ezen örökösödési jogban is találunk a szász joggal teljesen egyező, továbbá a magyar szokásjog alapján keletkezett és a különleges birtokviszonyokból kifolyóan önállóan fejlődött jogszokásokat.¹⁾

Személyi jog. A már ismertetett köz- és birtokjogi viszonyoknak természetes folyománya, hogy minden szepesi szász személyére nézve szabad ember, aki se hűbéri se jobbági szolgálmánnyal senki iránt nincsen lekötve. Személyes szolgálati viszonyt törvénykönyvünk egyetlen esetben említ, szólva a »Mannschaft«-ról. A Mannschaftot Michnay és Lichner azonosítják a Lehendienst-, Herrendienst-el, a magdeburgi jogkönyv szerint: »Mannschaft ist nichts anders, denn der manne dienst, den sie den herren mit manligkeit beweisen«. A hűbérjog a hűbérúrnak a hűbéres által annak rendeltére teljesített személyes szolgálatot érti. Törvénykönyvünknek azon kifejezései, hogy Mannschaftot valakinek csak unoka testvérei vagy legfőllebb még másod unokatestvérei teljesíthetnek, és »daz dy mannschaft thuen, das sy *her* und *frawe* heissen sullen«, mutatják, hogy itten nem hűbéri vagy jobbági szolgálatról, hanem inkább rokoni segítségről van szó. Azon körülményből, hogy ezen ponttal kapcsolatban van felhozva, miszerint a törvénytelen gyermek nem teljesíthet Mannschaftot *se örökséget nem kaphat*, azt következtetem, hogy egymás iránt szükség esetében személyes szolgálatra voltak kötelezve azon vérrokonok, akiknek egymás vagyonára örökösödési igényeik voltak. A várományosok az esetleges örökhagyót tartoztak minden törvényes és tisztességes dologban jó és balsorsában segíteni. Ha azonban az örökhagyó tőlük jogtalan vagy bectelen dolog vérehajtását kö-

¹⁾ Az összehasonlítást l. »A szepesi jog« stb. 27 és köv.

vetelte, kötelezettségük megszünt (53). Nézetemet támogatja azon körülmény, hogy míg a szász hűbérjog a nőtől, mint a ki a hűbérbirtokban nem örökösödhet, személyes szolgálatokat sem követel: itten a Mannschaft kötelezettsége a nők birtok-jogegyenlőségének folyományaként rájuk is kiterjed. A Mannschaft-nak ilyen rokonsági szolgálatokra vonatkozását mutatja az is, hogy amint már említők, szászainknak is voltak jobbágyaik (Holde, Huldiger) és a törvény nem ezeket kötelezi Mannschaft-ra.

A nők személyi jogainak a férfiakéval egyenlőségét csak két esetben találjuk korlátozva. Egyik az, hogy a nő, kinek férje van, törvényt nem állhat, nem perelhet; másik, hogy a nőnek esküje ép úgy nem érvényes, mint a kiskorúaké vagy a dadogóké (67).

A házastársak közötti viszonyoknak következő ménye, hogy a férj a nőnek vagyonát és viszont semmiképen el nem idegenítheti, játékon el nem veszítheti. Ez az ismert öröklési jogból kifolyólag annyira megy, hogy a férj és nő az elidegenítést egymás javára sem tehetik (3).

A személyi szabadsággal kapcsolatban áll a házi jognak szentsége, a személynek és tulajdonnak jogos védelme. Hazai jogunk az önvédelemnek két fajtát különbözteti meg: a személyre nézve és a vagyonban. A személyes önvédelem csak addig tart, a míg a támadó meg nem fut. Ezen túl minden rajta elkövetett sértés nem önvédelem többé, hanem bosszú.¹⁾ Ezen felfogásban megegyezik vele a szepesi jog, mely azt, a ki vele harczban állott, de megfutó ellenfelét házba üldözve megsebesíté, 10 márka bírságra, ha pedig megölte, fejvesztésre ítéli (31). De a birtok ellen intézett

¹⁾ Trip. III. 22.

támadásban már lényegesen eltérnek; míg ugyanis a nemesnek ahhoz van joga, hogy a birtokába betörőt »etiam cum notabili incommodo eiusdem« kiűzhesse;¹⁾ a szepesi jog már a hozzá menekülő oltalmában is megengedi a házi gazdának, sőt a cselédeknek is, hogy a házba törőt felelősség nélkül megsebesítsék, megöljék (31). Ezzel egyezően mondja a szász jog, hogy a házába menekült mindenki minden igaztalan támadás ellen védeni tartozik s ezzel még az ura iránt tartozó hűség ellen sem vét.²⁾ Még feltűnőbbben egyeznek a házratörésről — Heimsuchung — szóló törvények. A szász jog a házat és annak kerítését — die 4 Pfelen — egyenlőnek tekinti a templommal, temetővel és a városok sáncaival. Valamint azokban, úgy kerítésén belül a tulajdonosok és bérlő egyaránt békét és biztosságot követelhetnek, s a ki a ház békéjét megsérti, azt a tulajdonos büntetlenül megölheti, ha két tanuval igazolja, hogy a támadót tettenérés vagy futás közben ölte meg.³⁾ Ezen alapelvet szepesi jogunk részletesen alkalmazza, feljogosítja a gazdát arra, hogy a házára törőt a házból ki löve, szűrva vagy dobva megsebesítse, megölje (30). Az éjjel a házában, udvarán, kertjében talált idegennel hasonlóan hánhatott el (32, 34). Az idegen házba behatolást törvénykönyvünk egy esetben engedi meg, hogy ha valaki elveszett jószágát a bíró engedélyével az általa gyanús-nak tartott házban akarja keresni. Különös rendelkezés az itten, hogy ha az illető az elveszett jószágot nem találja meg, a gyanúsított ház tulajdonosának nincs rajta kereseti joga (33).

A személyes szabadságnak korlátozását egy pár esetben látjuk. Így a játéknál a családtagok meg az

¹⁾ U. o. ²⁾ Sachsensp. III. 78. ³⁾ U. o. II. 67. és glossa 69.

úr és a cseléd közötti jogviszonyból következik, hogy senki másnak rovására nem veszíthet (51). Szerződéseket mindenki csak saját bírása előtt köthet (75). A szepesi szásznak kiváló joga volt az, hogy fegyvert viselhetett. A törvény ezen jogot annyiban korlátozta, hogy a kés $\frac{3}{4}$ rőfnél hosszabb nem lehet, aki ennél hosszabbat visel, azt a bíró tőle el veheti és még 6 nagy fillér bírságot is fizet (35). Személyes szabadságától valakit megfosztani 3 esetben lehet, *a)* ha valaki másnak egy ezüst markával tartozik s azt megfizetni nem akarja, nem bírja vagy zálogot nem adhat (28); *b)* ha valaki mást megöléssel fenyeget, a veszélyeztetettnek joga van a törvény előtt kezeseket követelni s ha a fenyegető kezeseket nem állít, azt el lehet fogni és fogva tartani, amíg a fenyegetett életét biztosítva nem látja (50); *c)* a bíró gyanúkok alapján bárkit elfogathat és 8 napon át fogságban tarthatja, ha az alatt bűnösségét bebizonyítani nem lehet, szabadon kell bocsátani (78). Akit igaztalan járatban találunk, azt bárki elfoghatja és átszolgáltathatja a bírónak, aki ügyét megvizsgálva szabadon bocsátja vagy, ha bűnös, törvényt lát fölötte (46). Azon ősz germán szokást, hogy a játékban nyerő vesztes játszótársát foglyává tehetette, törvényünk hatályon kívül helyezte (51).

A ruházkodást, életmódot, fényűzést korlátozó törvényekre az ősi egyszerű életmód mellett még nem volt szükség.

Ide sorozhatjuk még a cseléd és gazda közötti viszonyt, ami a családi életnek kiegészítő része volt. A régi jó világban a cselédek apáról fiára szállva át, a család tagjaiul tekintettek. Törvénykönyvünk a cselédet így tekinti s a család gyermekével egyenlő el látásban részesíti, rendelve, hogy az atya vagy a gazda

a gyermeke vagy cselédje által játékon elveszített ruhát és egyéb zálogot 3 garason visszaveheti a nyerőtől (51). A cseléd és gazda közti viszonyt szabályozva megállapítja, hogy a férfi vagy nő cseléd a szegődött évet köteles kiszolgálni s ha ez után gazdáját alapos ok nélkül el akarja hagyni, béréből egy fillért se kapjon és a tartomány körén belül egy éven át sehol se kaphat szolgálatot. Ha viszont a gazda alapos ok nélkül elbocsátaná cselédjét, egy éven át nem szabad cselédet tartania (84). A cseléd megszolgált bérét a hatóság 3 nap alatt behajtja a gazdán (21).

Vagyonjog. A szepesi szászok ingatlan vagyona, mint szabad örök bírtok, a provincia köz költségeinek viselésén kívül minden más tehertől mentes volt. Köz költségű teherült rá a provincia által a királynak fizetendő földbér — terragium, — melyhez mindenki bírtoka arányában járult; ilyen volt továbbá a királyi pénzbeváltók és adószedők ellátása; a provincia érdekében tett küldöttségek, követségek költségei.

Azon ingatlan is, amelyet valaki a provincia közös bírtokából szerzett, a vevő szásznak örök-bírtokává lett s attól csak annyi szolgalmánnyal tartozott, hogy a jobbágyságain esetleg bevett birság $\frac{1}{3}$ részét a provincia jogának elismeréseül a grófnak szolgáltatta be.

A családi és örökösödési jogból kifolyólag a lehetőségig óvták az ingatlant az elidegenítéstől. Azt már láttuk, hogy mindenki saját örök bírtokának is csak $\frac{1}{3}$ -ad részével rendelkezhetett szabadon végrendelet vagy hagyomány útján. Az adóssági törvények azt rendelik, hogy amíg valakinek a tartozást fedező ingósága van, addig ingatlanát lefoglalni nem szabad.

Országos jogunk a városi polgárok adóssági ügyeiben csak annyit említ, hogy az adóssággal vádolt pol-

gár világosan be nem bizonyítható követelés alól saját esküjével mentheti ki magát;¹⁾ a nemesek adósságainál meg a zálog természetét nagyon is magyaros gavallérsággal fogja fel a Tripartitum, mondván, hogy a ki a zálogba vett jószágnak hasznát élvezi, uzsorászkodást űz, a ki pedig a zálogbirtok összes jövedelmét a tőke törlesztésére fordítja, dicséretes és felebarátja iránt igen kegyes dolgot művel.²⁾ Szepesi szászaink, éppen úgy mint külföldi fajrokonai, kissé komolyabb oldalról fogták fel a dolgot. Nem bocsátkoznak a középkori magyar perlekedés hosszas útjára, hanem a liquidum debitumot rövid úton exequálják. A tartozását beismerő adósnak 14 nap alatt fizetnie kell, ha a tartozást tagadja s azt sem akarja megengedni, hogy a vádló követelését tanúkkal igazolja, harmadmagának esküjével mentheti magát (19, 27). Ez a fő szabály. Ha valaki hitelezőtől megszökik, de családjának vagyont hagy hátra, a hitelező a nőt törvénybe idézheti követelve, hogy férjét 3-szor 14 nap alatt állítsa elő, ha ezen idő alatt elő nem kerül, a nő még egy hónapi halasztást kap, azon túl a hitelező kielégítést nyer a hátrahagyott vagyonból. Ha rá bizonyúlna, hogy az elhagyott nőn többet vett meg, mint amennyi követelése a férjen volt, a jogközösségből kizárták (18). Az idegennek a helybeli az elismert tartozást 3 nap alatt köteles megfizetni vagy a bíró 3 nap alatt biztosítja azt, a helybelinek az idegennel szemben ugyanazon joga van (23).

A tartozásnak biztosítására 3 mód volt: a kezeség, melynél a kezes a lejárat után 3 nappal fizetni tartozott vagy vele szemben is alkalmazták a második módot a zálogolást, illetve a harmadikat, a fogságra

¹⁾ Tripart. P. III. tit. 17. ²⁾ U. o. I. 81.

vetést. A kisebb követelések biztosítása a bírónak a nagyobbaké a grófnak hatáskörébe tartozott. (»Ist des Richters gericht, ist es des Groffen gericht« 24 p.) A beismert vagy beigazolt tartozás fejében a bíró vagy a gróf által megítélt foglalás tárgyát képező zálogot a hitelező a törvényszolgával 3 ízben, egymásra következő 3 napon követelte az adóstól, aki minden zálogolástól fizetett a bírónak 4 dénárt, a grófnak meg 3 nagy Pfenniget.¹⁾ A bíróilag megítélt ingó zálogot a hitelezőnek 14 napon át, az ingatlant 1 év és 6 héten át meg kell tartania, azután eladhatja. Az ingó zálog eladását először lakóhelyén kell megkísérlenie, csak ha ott nem sikerül, viheti más városba (25, 26), az eladásnak azonban mindig a zálogtulajdonos tudtával kell történnie. A hitelezőt kijátszása ellen óvja a törvény, kimondva, hogy aki ugyanazon ingóságot vagy ingatlant két külön bíró előtt más-más hitelezőnek köti le, jogvesztetté lesz (37). Ilyenkor a saját bírása előtt kötött szerződés érvényes. Ha tartozás fejében ingatlan van lefoglalva s a hitelező megtudja, hogy adósának ingóságai vannak, ezeket kell lefoglalnia s csak ha ezek nem fedeznék követelését, nyúlhat az ingatlanhoz (28). Egy márkányi vagy annál nagyobb tartozásért az adóst, ha fizetni nem akar, sem zálogot nem adhat, a hitelező fogságra vetheti (28). Az elhalt adós örököseivel szemben, ha azok a tartozást nem ismerik el, a hitelező igényét két eskütárssal igazolhatja (91).

Törvénykezési eljárás. A szepesi szászoknak egyik fő kiváltságuk volt, hogy idegen bíró előtt nem tartoztak törvényt állani. Polgári és bűnvádi pereiket saját választott bíráik intézték, a kisebb polgári és bűnvádi ügyeket a város (község) bírása az esküdtekkel, a nagyobbakat a szász gróf egyedül vagy együtt

¹⁾ 1 nagy Pf. = 7 den.

a magyar várispánnal. Felebbviteli hatóságok a 24 bíró, majd a gróf törvényszéke. Az ítéletek hozatala a »*Richter-Tag*«-okon és a »*Vorzeit*«-okon történt. A »*Richter-Tag*« kifejezést csak az iglói szövegben találjuk, a többi a peres ügyek elintézésére szánt tárgyalási napokat csak »*Tag*«-nak nevezi. Ezen »*Tag*«-ok a hetenkint tartatni szokott törvénynapok. A »*Vorzeit*«-ok — azt vélem — a 24 bíróhoz felebbezett ügyek elbírálására szolgáló évnegyedes törvényszéki ülések, melyeknek elsejét az advent első vasárnapja előtti szombaton tartották. Az ekkor megítélt adósságot úgy kellett 14 napon belül megfizetni, mint a Richter-Tagokon megítélteket, esküre meg csak azokat bocsátották, akiknek az már meg volt ítélve (43). Húshagyó előtt két héttel levő szombaton volt a »*Höchste Vorzeit*« — azt vélem — a grófhhoz és a grófokhoz felebbezett ügyek elintézésének ideje. Az itt megítélt esküt azonnal le kellett tenni, a megítélt tartozást pedig 3 nap alatt meg kellett fizetni (93).

Az egyes bíróságok illetékességének körét törvénykönyvünk nem írja körül részletesen, de azt egészben véve így lehet megállapítani: A városi bíró egyedül ítél. *a)* az örökösödési és gyámsági ügyekben; *b)* adóssági ügyekben (18—27, 36, 37); *c)* rendőri kihágásokban (32—35, 41, 46, 68—71, 73, 74, 79); *d)* bűnügyekben saját községe határán belül; gyanúkok alapján bárkit elfogathat és 8 napon át vizsgálati fogságban tarthat (78); házkutatást rendelhet el (33); elővizsgálatokat tart (77, 78); esküt ítél és elfogad (48, 67); ítél az erőszak (14) sebesítés, emberölés és gyilkosság eseteiben mint első fokú bíró (29, 43, 44, 48, 47, 59, 60), gyújtogatás (49), öléssel fenyegetés (50), hamis játék (51), békeszegés (89) eseteiben.

Az esküdt polgároknak a bíróval együtt ítélő eljárását említve csak három esetben találjuk u. m. a házratörésnél (Heimsuchung), mikor a tettes a bírónak és hiteseinek 3 márka bírságot fizet (30); a kés viselésnél, hol a szabálytalan hosszúságú kést a bírónak az esküdtekkel együtt kell elkoboznia (35); és a sebesítésnél, mikor a bíró csak 2—4 esküdt polgárral együtt ítélhet (44). Ha ez ezen kisebbeknek mondható ügyekben így volt, igen valószínű, hogy a bírónak az erőszak, gyilkosság stb. fontosabb bűnügyekben is igénybe kellett vennie esküdt polgárainak tanácsát.

A 24 bíró törvényszéke közigazgatási felsőbb bíróságnak látszik, amennyiben törvénykönyvünknek minden pontja, amelyik azt említi, az egyes bírák hivatalos eljárásának felülbírálásáról, meg- és elítéléséről szól (56, 57, 78).

A szász gróf és a várispán bírói hatáskörét már említettük (l. 109. old.)

Maga a peres eljárás egészen ős eredeti, olyan mint Németországnak a szász és a szász-magdeburgi joggal élő törzseinek régi idők óta szokásban volt. Pert mindenki csak saját községének vagy azon községnek bírója előtt kezdhet, melyben illetékes, illetőleg melynek határában rajta valamely sérelem esett. A perbe idézés — Vor ein Recht laden, vor ein Recht stellen, zu einem Rechten antworten, in ein Recht antworten, — a törvényszolga (Buettel) útján történt. A vád emelésnek két módját, a »bürgliche és peinliche Klage«-t nem találjuk ugyan említve, de említve van az utóbival egyértelmű »Schlechte Klage«, melynél kiegyezésnek helye nincsen, és másrészt még a gyilkosság esetében is van helye a kiegyezésnek, (52) ami csak a bürgliche Klage alapján volt lehetséges. Feltaláljuk

azon ősi szokást is, hogy a sebesítettnek vagy helyette panaszló rokonának futva kell a bíróság elé járulnia (Sz. sz. 39), továbbá azt is, hogy a sebesítés vagy gyilkosságról jelentést tenni és a tettest megnevezni a tettet követő nap napkeltéig kell, azon túl az ügyben vádolni csak a gróf által külön engedélyezett halasztási határidő mellett lehet (87). Más polgári és bűnügyekben vád bármikor emelhető. — Mit einem Rechten suchen, das Recht suchen, sein Sach suchen mit einem Rechten —.

Pert csak nagykorú férfi indíthat és folytathat. Férjes nő helyett mindig a férj áll törvényt (3), özvegyeket, nagykorú hajadonokat és kiskorúakat a bíróság előtt mindig szószóló ügyvédnek — Vorsprech — kell képviselnie. Mindenkinek természetes szószólója a gyámja vagy más vérrokon férfi. Ha egy özvegy, árva vagy ügyefogyott ember valakit szószólójául felkért s az az ügyet elvállalni nem akarta, az egy éven keresztül senkinek ügyét nem képviselhette, a bíróság előtt (38). A szószóló a »Schlechte Klage«-ért 1; eskü ajánlásnál, csonkítással járó sebesítésnél (schlechte Wunde) 3 — 3; más súlyos sebesítésnél (Kamper wunde) 8 garast; emberölésnél és ha a tettesre halálos büntetést kért $\frac{1}{2}$ — $\frac{1}{2}$ márkát kapott (39). A provincia területén megölt idegenért csak annak vérrokona kérhetett elégtételt, minthogy azonban a megölt rokonai ezt azonnal nem teheték; ezen esetben a bírónak, kinek határában a gyilkosság történt, hivatalból kellett eljárnia (43). Ez az egyetlen eset, melyben eltérést találunk azon elvtől, hogy; »wo kein Kläger ist, kann kein Richter sein«.

A bíróság előtt vádló és vádlott legfőlegbb hatodmagával jelenhetett meg és pedig mindenki fegyver

nélkül, aki fegyvert vitt magával, már azért, mint békeszegő, elveszítette ügyét (55). Ha valaki ellenfelét a bíróság előtt szóval bántalmazta, vagyonában, — ha meg tettelegességgel szegte meg a törvénykezés békéjét, testén bűnhődött (89).

Polgári és bűnvádi keresetekben egyformán két alapja van az ítélet-hozatalnak: a beismerés és a bizonyítás. A beismerésben levő vádlott a »Selbschuldige«, a beigazolt a »Rechtschuldige«. Ezen közvetlen tettesek mellett említettnek a bűnsegítők — Zuleger —, és a bűntársak — Folger, Nachfolger, Mitfolger. —

Valakire valamit rábizonyítani — mit warer scholt veberkommen, derfaren mit worer thot (77, 78) — esküvel és tanúkkal lehetett. Ha a peres felek egymásnak esküt ajánlottak — Eydt borgen —, azt a vádlónak kellett elfogadnia (48). Ez alól kivételt képezett az eskütársakkal való bizonyítás adóssági ügyekben, amikor az adós hitelezőjének nem engedvén meg a tanúkkal bizonyítást, a kereset alól magát harmadmagával tisztázta (27). A hitelező igazát eskütársaival csak akkor bizonyíthatta, ha az örökösök irányában valakinek halála után — nach todter hant — indított keresetet s azok az örökhagyó tartozását tagadták (91). Az eskü feltétlen bizonyító erővel csak akkor bírt, ha azt hibátlan beszélő szervvel bíró férfi tette. A nők és dadogók esküje semmis (67).

A tanúskodásnál itt is feltaláljuk a több német telepítvényeseknél privilegiumokban foglalt azon jogot, hogy ellenük csak saját városuk polgára tanúskodhatik érvényesen. Itt azonban ez nem érvényesül mereven, amennyiben a már ismert közjogi viszonyok szerint a magyar nemesek és a szászok közt jogi kölcsönösség uralkodik, de itt is több esetben ki van mondva,

hogy olyanoknak tanúsága érvényes »dy do punt habin«, akik a jogközösségbe tartoznak (77). Legfontosabb a szomszédok tanúskodása, a legsúlyosabb bűnügyekben ez a döntő (14, 30, 53). A szerződésileg szerzett jogigényeknek írással igazolása, amint azt az iglói Stadtbuchnál látjuk, a XIV. században már általános.

Bizonyító módúl szolgált még a perdöntő párbaj, melynek lefolyását részletesen szabályozva találjuk (54, 58.).

Az elítélt »hat sein sach verloren, — vorliessenn.«

Az ítélet ellen felebbezésnek nem minden esetben van helye. Ha valaki a saját első bírāja hatáskörébe tartozó ügyben hozott ítéletet a gróthoz felebbezi, ügye elveszett (80), úgy azé is, aki a jogosan felebbezett ügyet a gróf előtt másképp védi, mint ahogy azt a bíró előtt tette (82).

A bűntények és kihágások, melyekre büntető határozatok is vannak megállapítva, következők: Hatóságnak ellenszegülés (35); békeszegés (58, 89); bigamia (16); erőszak (14); házratörés (30); házba menekülő üldözése (31); testi sértés (43); sebesítés (44, 61, 86—89); emberölés, gyilkosság (42, 45, 52); fenyegetés megöléssel (50); fenyegetés tűzzel (49); hamis vád (77); hamis játék (51); hamis mérték (71); zálogot jogtalanul eladó (36); ugyanazon dolgot kettőnek elzalogosító (37); vargák, molnárok, aranyművesek, mészárosok, korcsmárosok kihágásai (79, 71, 70, 72, 74).

Feltűnő, hogy a más particularis jogkönyveinkben rendszeren említett számos vétség és bűntény itt nincs felemlítve. Így: a csábítás, paráználkodás, prostitutio, vérfertőzés, sodomia, korai és késő szülés, magzatelhajtás, gyermekgyilkolás, házasságtörés, becsületsértés,

rágalmazás, bővölés, boszorkányság, öngyilkosság, rablás, rablógyilkosság, tolvajság, orgazdaság, gyűjtogatás.

Ha ezekre azért nem lennének büntető törvények alkotva, mert elő nem fordultak; az erkölcsi állapotokat bámulatosan kedvezőknek kellene tekintenünk. Ezen vétkek hiányát azonban magából az emberi természetből kifolyóan nem lehet feltételeznünk. Mint mindig és mindenütt, úgy szepesi szászaink közt is előfordultak azok, de büntetésükre változatlanul maradván az ősi jogszokások, azoknak írásba foglalását feleslegesnek tarthatták. Több körülményből látjuk ezt. A lopásra vonatkozó büntetés nincsen, de ki van mondva, hogy a kit a kertben gyümölcslopáson érnek, »mann sol in hengenn als eynenn diep« (34); az aranyműve-sekről szólva mondja, hogy amelyik egy márka ezüst-höz egy latnál több rezet tesz, »szo soll man in gleich eynem felscher richten«, de a hamisítók, csalók büntetésének módjáról nem szól; akik falut vagy várost tűzzel fenyegetnek, »man sol sie vorprennen«, de a gyűjtogatóról szó nincsen. Több helyen van említve, hogy a bűnöst a bíró »sol zu einem Rechten antworten, in ein Recht antworten, über ihm ein Recht thun, soll im voll Recht geschehen«, vagy a tettes »hat zu verantworten« (46, 49, 77, 78, 73), de a módja egyiknek sincsen leírva. Jól ismerhették azt a nélkül is az ősi gyakorlat alapján.

Általában azt látjuk, hogy leginkább csak azon kihágásokat és bűntényeket foglalták írásba, melyeknek büntetése a polgárok közjogi helyzetét érintik és amelyeknek bírságai a bírák vagy a tartomány javára estek.

Az első csoportba tartozó büntetések: az *előjegyzés* (Vorschreiben) hamis vád esetében (77); — *ideig-*

lenes jogvesztés ha az elítélt a bírának járó bírságot meg nem fizeti (30, 31, 35, 76), és a szószólóra aki a szegények, özvegyek, árvák ügyét védeni nem akarja (38); — *végleges jogvesztés* erőszaknál a tettesnek nyújtott segítségért (14), a menekülőnek házba üldözéséért (31), a zálognak jogtalanul eladásáért (36), ugyanazon zálognak két helyre elzálogosításáért (37), a bíróra, ha a bűnöst kedvezésből szabadon bocsátja (78).

A második csoportba: *a tisztviselők javára eső bírságok* (Birsche) házratörés esetében a bírónak és esküdt polgároknak a tettestől és bűntársaitól egyenkint 3—3 márka (30), menekülőnek házba üldözéséért a két grófnak 10 m. (31), megölt idegenért, akit senki sem keres, bizonytalan összeg (43), aki a játékon nyert zálogot ki nem adja, a bírónak 1 m. (51), a gróf választásánál civódó, verekedő a 24 grófnak 3 m. (56), aki a választáshoz fegyvert visz, a 24 bírónak 3 m. (u. o.), bíró, ha a bűnöst kedvezésből elbocsátja, a grófnak 10 m. bírónak 5 m. (86); — *a tartományi bírság* (Landes-Bussze) a bíró, aki a gróf választásához több Hundertmannt hozott, mint ahány megilleti (56), hamis köbölért (68), komló vásárlásnál elkövetett visszaélésért (69), mészárosok kihágásáért (70), korcsmárosok hamis mértékért (71), vargák a rossz bőrért (72), molnárok kihágásáért (74), jogtalan felebbezésért (80).

Egyébb büntetésekül csak a következőket találjuk említve: *fogság*, ha valaki 1 márkával adós és zálogot nem adhat (24), ha valaki mást megöléssel fenyeget és kezeseket nem állíthat (50); *halál büntetés* az erőszakot elkövetőre általában (14), a gyömolcs-tolvajra akasztás (34), a tűzzel fenyegetőre elevenen megégetés (49), u. az a hamis koczkával játszóra (51) a párbajba jogtalanul beavatkozóra fejesztés (54);

testi fenyíték egy esetben van említve, ha valaki ellenfelét a bíróság előtt tettelegesen bántalmazza (89).

A büntetéseknek a Sachsenspiegelben felsorolt különféle nemei nem azért nincsenek felsorolva, mintha azokat itt nem alkalmazták volna, de mert a legközségesebb bűntényeket általában nem jegyezték fel. A különféle particularis jogokkal élt városok és területeken dívott középkori büntető eljárással megismerkedni kívánó olvasót utalom »A felső magyarországi városok életéről« írt munkámnak »Bűnök és büntetések« című fejezetére.

Pénz-, adóügy, ipar, kereskedelem. Mindezekről csak annyit akarok e helyütt felemlíteni, amennyit törvénykönyvünkben találunk. A bírságok és bírói illetékek kiszabásánál a Mark, Gross-Pfennig, Grosch, Denár és Helbling elnevezésekre akadunk. A márkáról két helyen történik említés: az ezüstre nézve rendeli a törvény, hogy a feldolgozásra szánt ezüst márkájába 1 latnál több rezet vegyíteni nem szabad (79); az arany márkáról meg az áll, hogy egy márka aranyat hitbérül többbe mint 26 országos értékű forintba számítani nem szabad. Minthogy hazánkban hajdan egységes pénzláb nem volt, hanem egyes városok és vidékek egymástól eltérő menynyiségeket vettek a márka alapjául, megkísértem megállapítani a szepesi márkát és annak viszonyát a budaihoz, melyben adójukat fizették.

A XIV. században, mikor törvénykönyvünk kelt, 1 teljes súlyú (*gravis ponderis*) budai ezüst márka = 360 den. = 8 pensa à 45 den. = 4 db aranyforint à 90 den. 1 budai fizetési márka (*marca nummorum*) = 336 den. = 8 pensa à 42 den. = 4 aranyfrt à 84 den. — 1 tiszta arany márka = 8 unczia = 4 Vierdung = 48 Nessig = 16 lat = 64 Qventchen

= 24 karat à 12 gran = 288 gran. — 1 tiszta ezüst márka = 16 lat à 18 gran = 288 gran. 1 tiszta arany márkát egyenlőnek vettek 14 tiszta ezüst márkával, 1 vegyített arany márkát 7 ezüst márkával. A szepesi ezüst márkából vertek 48 nagy garast (Gross-Groschen, Gross-Pfennig), melynek forgalmi értéke 7 denár volt, $48 \times 7 = 336$ dénárral = 1 budai fizetési márkával; a budaiból 56-ot à 7 den. = 392 den. A szerint egyenlően 16 latnak véve a márkát, a szepesi ezüst denár jobb minőségű lett volna a budainál, mert míg ennek súlya csak 0·735 gran, a szepesie 0·957 gran; a budai garas súlya lett volna 5·11 gr., a szepesie 5·95. — Törvénykönyvünk a szepesi arany márkát 26 arany frt értékűnek mondja. A szepesi vegyített arany márkát is egyenlőnek véve 7 ezüst márkával, a 26 arany frtot à 84 denár számítva, 1 szepesi ar. m = 2184 den. = 52 pensa vagy magyar frt à 42 den. a budai arany márkából 72 magyar fortot = 36 arany frt. vertek, ami à 84 d. = 3024 den. (értve vegyített ezüstből vert denárokat). Így a szepesi arany márka úgy viszonylott a budaihoz, mint 0·72 : 1-hez, az az míg a budai márka súlya 16 lat, a szepesie csak 11·52 lat, a szepesi denár súlya 0·617 gr., a budaié 0·735 gr., a szepesi ezüst márka értéke tehát = 241·92 budai dénárral (a fizetési márka szerint), vagyis 1 budai fizetési márka = 1·388 szepesi márkával, 1 teljes súlyú budai m. = 1·78 szep. m.

A budai, 16 latos, fizetési ezüst márkában volt $\frac{2}{3}$ -rész = 10·66 lat tiszta ezüst, a szepesi törvény 1 márka ezüsthöz csak 1 lat rezet engedett vegyíteni és így a 11·52 latos szepesi ezüst márkának tiszta ezüst tartalma 10·52 lat. Ha ez a pénznél is így volt, akkor 1 budai fizetési márka ezüst értéke volt 223·86 den.

a teljes súlyú budai márkáé 239·85 den., a szepesié meg 210·92 den., vagyis 1 fizetési budai m. = 1·06 szep. m. 1 teljes súlyú budai m. = 1·13 szep. márkával. E szerint 1 budai den. ezüst értéke 0·66, a szepesié 0·63 den.

V. István és Róbert Károly királyok szabadalomlevelei szerint a szepesi szászok a terragiumot budai súly szerint tartoztak fizetni. Ha az 1 : 1·388 illetve az 1 : 1·49 arányt vesszük, akkor V. István korában fizettek, ha a budai fizetési márkát vesszük alapul, 415·5, a teljes súlyút véve, 534 szepesi márkát, Róbert Károly korában pedig 1662, illetve 2136 szep. márkát. — Az 1 : 1·78 arány szerint pedig V. Istvánnak 318 illetve 399 szep. márkát, R. Károlynak és utódainak meg 1272, illetve 1356 szepesi márkát. — Úgy látszik, hogy ezen utóbbi számítás helyesebb. Ugyanis a R. Károly-féle szabadalom levél másolatai majd az eredetihez híven 1200 márkát — budai súlyt értve, majd 1400-at, valószínűleg szepesi súlyt értve, említenek terragiumúl. Az 1356 és 1400 közti csekély eltérés könnyen magyarázható az érték nagy ingadozása mellett.¹⁾

V. István 1271-iki oklevele szerint a pénzbeváltásnál a király emberei minden marka után 1 pondust, a marka $\frac{1}{48}$ részét vonták le. Ez a budai súly szerint 6, a szepesi szerint 4·32 gran = 2·08, illetve 1·5⁰/₀-el, amit nagy tehernek nem lehet mondani.

A törvénykönyvünkben említett pénzek értéke a mondottak szerint volt: 1 szepesi arany marka = 26 ar. frt à 90 den., 1 szep. ezüst marka = 4 ar. frt = 336 den. = 48 nagy garas à 7 den. = 96 közönséges garas à 2¹/₂ den. A Helbling = $\frac{1}{2}$ denár vagy fillérrel.

¹⁾ A későbbi dőre vonatkozó számítást l. A szepesm. tört. társ. mill. kiadv. IV. 137.

Hosszmértékül egyedül a rőföt (40), űrmértékül a köbölt (68), súlymértékül a márkát és latot találjuk említve.

Az ipar és kereskedelem fejlődéséről más helyen részletesebben levén szó, itt csak arra szorítkozom, amit azokról törvénykönyvünk elbeszél. V. István király 1271-iki szabadság levele a szepesi szászokról azt mondja, hogy »homines sunt simplices, agriculturis et laboribus intenti«, földműveléssel és kézművekkel foglalkozó egyszerű emberek. Az »egyszerű« kifejezést azonban csak arra kell értenünk, hogy a mint a király is mondja, a nemesek jogaiban járatlanok. Maga azon körülmény, hogy kezdettől fogva városi jelleggel bíró községeket alkottak, mutatja az iparnak és kereskedelemnek korai fejlettségét.

A törvények összeírói különben itt is csak a lakosság érdekeinek biztosítására törekedtek. Az iparügyeket illető minden pont arra czéloz, hogy a legszükségesebb igények kielégítése biztosítva legyen és e körül visszaélések ne történjenek. A molnárokat, akik valakit életneműjök megvásárlásával vagy pénzkölcsönzéssel kényszerítenek arra, hogy nálók örölteszen, a tartományi bírsággal — 3 ezüst márka — sújtották (74). Kisebb állatot, mint: sertést, borjút, apró marhát minden mészáros csak egyedül vágthatott és mérhetett ki, szarvas marhához ketten állhattak társaságba, de többen nem. A húst többször mint kétszer nem szabad áruba bocsátani. Aki az ellen vét vagy a törvényt ki akarván játszani, a húst más községbe visz, 3 márkát fizet (70). Míg így a fogyasztókra nézve üdvös versenyt teremthettek, másrészt megakadályozták a romlott hús kimérését. — A rendesnél kisebb mértékkel mérő korcsmárosra szintén a tartományi bír-

ság jár ki (71). A sörfőzést, a szász városok külön ősi jogát, úgy szabályozták, hogy azt a polgárok egymás rovására ne gyakorolhassák. Egyszerre mindenkinek csak annyi komlót volt szabad vásárolnia, amennyi egy főzéshez vagy általában házi szükségletének ellátására elég (69). Akit hamis mértékkel találtak, 3 márkát fizetett. (68. 79).

Törvénykönyvünk a külfölddel való kereskedelmi összeköttetésről szólva mondja, hogy az országba hozott minden szövetet (Gewandt), bárminő legyen az, úgy az *itthon készítettet* is meg kell mérni s amennyivel rövidebb a vég, annyit le kell az árából vonni (40). Látjuk ebből, hogy a fonó, szövő ipar a Szepességen a XIV. században már virágzott, csak az a kár, hogy ennek egyes ágai nincsenek említve. De alig csalódunk, ha a vászon- és posztószövést egyaránt értjük itt.

A timárt (vargát), aki nedves vagy átmetszett bőrt hozott vásárra, a tartományi bírsággal rótták meg (72).

A fényűzési iparágak közül az ötvösséget már ki-fejlődve látjuk. Ennek jó hírért őrzi a 79-ik pont, midőn kimondja, hogy egy márka feldolgozásra szánt ezüsthöz 1 latnál több rezet vegyíteni nem szabad s ezen fölül minden ötvösnek művére rá kell ütnie bélyegét, különben mint hamisítót itélik el (79).

Vallásos, erkölcsi érzés. A középkornak általános vallásos érzülete törvénykönyvünkre is rá nyomta bélyegét. Az öröklési jognál láttuk, mily szigorúan következetes a törvény abban, hogy az ági örökösödés érvényesüljön. Ettől azonban eltér azon esetben, ha férj vagy feleség saját vagyonának $\frac{1}{3}$ részét Isten házára vagy szegény rokonainak akarja hagyományozni. Ugyanazon joguk volt a nagykorúvá lett árváknak is.

A vérszerinti rokonságnak, mint olyannak, ami

isteni akarat folytán állítja az embereket egymás közelébe, fontosságát láttuk abban, hogy a férj nejeért és viszont, a szülő gyermekéért tartozott felelősséggel.

A vérrokonok egymást jó és balsorsban kötelesek voltak támogatni, a törvényeket alkotóknak józan felfogására mutat azonban az, hogy a megsebesítettnek vagy megöltnek rokonai a tettesre ne kívánjanak túlzott büntetést azért, mert rokonukat igen szerették (45).

A megölt idegenért, amint láttuk, csak vërszerinti rokona követelhetett elégtételt, de ha ilyen nem jelentkezett, a bírónak, kinek határában a gyilkosság történt, meg kellett a tettet büntetnie, »das der se-len dorumb genug geschehe«, nem azért, hogy a földi, hanem, hogy az égi igazságszolgáltatásnak eleget tegyen.

Az árvákról és özvegyekről több pontban láttuk a törvény gondoskodását. Kiterjedt ez arra is, hogy ha Isten valakire betegséget bocsátana, a miatt az hátrányt ne szenvedjen. Az ilyennek ügyében a bírónak a tárgyalást a teljes felgyógyulásig el kellett halasztania (48).

Mint vallásos ténykedés és bizonyító mód nagy fontossággal bírt az eskü. A nőkkel szemben hihetőség csak a nemük gyengesége iránt táplált előítéletből, a dadogók, süketek s más hasonló testi hibában sinylődőknél azonban azon mélyebb erkölcsi érzet lehetett az eskü megvonásának alapja, hogy aki az esküt kellően felfogni, megérteni vagy elmondani nem képes, az Istennek nevét esetleg hiába ne vegye.

A ki gondosan áttanulmányozza jogkönyvünk eredeti szövegét, könnyen átlátja, hogy nem korunk rend-

szeres codificáló munkája van előtte. Az együvé tartozó dolgok nem ritkán több pontban szét vannak szórva, az egész mű az ötletszerűség bélyegét viseli magán. Nézetem szerint épen ez adja meg neki az eredetiség jellegét. Mintha csak magunk előtt látnók a tanácskozókat, amikor egymás után hozzák fel a családi és a közélet terén legszükségesebb törvényja vaslatokat, hogy azokat az ősi jog alapján az itt megváltozott köz-, magán- és birtokjogi viszonyokhoz alakítva írásba foglalják.

A törvénykönyv pontjai tárgyuk szerint így csoportosúlnak: 1. *Közjogi viszonyokra* vonatkoznak: 1, 3, 59, 60, 62; — 2. a *közigazgatási és törvénykezési szervezetre*: 16, 31, 35, 41, 47, 56, 57, 61, 72, 75, 76, 78, 80, 85, 90; — 3. a *családi jogra*: 2, 6, 7, 9, 12, 13, 15—17, 29, 38, 42, 51, 53, 64, 65; — 4. az *öröklési jogra*: 2, 5, 8, 9—13, 17, 51, 65, 66; — 5. a *személyi jogra*: 3, 21, 28, 30—35, 46, 50, 51, 53, 67, 75, 78, 84; — 6. a *vagyonyjogra*: 2, 18, 19, 23, 25—28, 37, 62, 91; — 7. a *törvénykezési eljárásra*: 3, 14, 16, 18—27, 30—39, 41—61, 67—74, 77—80, 82, 86, 87, 89—91; — 8. *pénz-, adóügy-, ipar-, kereskedelemre*: 3, 24, 40, 68—72, 74, 79, 81. — Ha ehhez hozzá vesszük, hogy egy-egy pont rendszeren a főcsoport alá foglalt különféle viszonyokra vonatkozik: azt látjuk, hogy a 91 pontból álló törvénykönyv a közéletben előforduló esetek százaira volt alkalmazható. Magában foglalta mindazt, ami százaink kis körében a jogrend biztosítására szükséges volt.

A XIV. század egész folyamán át mit sem változtatott a jogon azon körülmény, hogy Lőcse időközben szabad királyi várossá lett. Megmaradt a gróf székhelyének és a jogközösség tagjának, mint sz. kir.

város a XV. század elejétől kezdve alkalmazta a rangtársaival közös tárnokjogót is, de a családi, öröklési, vagyoni viszonyokat továbbra is a Willkühr szabályozta, amint azt a törvénykönyv lőcsei kéziratába a 17-ik pont mellé beékelte 1585-iki határozat mutatja, amelyik az eredeti 17-ik pontot a Sachsenspiegel és a magdeburgi jog határozatai értelmébe módosította. Egész a XVI. század végéig itt ez az egyedüli változtatás az ősi jogon. Nagyobb változást okozott a XIII városnak 1412-ben történt elzálogosítása. A lengyel uralom alá került városok, noha részükre biztosítottak régi jogaik s azokkal továbbra is éltek, nem zárkozhattak el Lengyelország jogéletének hatása elől. Lengyelországban akkor már régen uralkodott a szász-tűkör alapján keletkezett magdeburgi jog. A szepesi városok ezt csakhamar elfogadták törvénykönyvükül mindazon ügyekben, melyekre az ősi Willkührben nincsen határozatuk. Ezen kiválogatott és gyakorlati alkalmazásba vett kölcsönzött törvényeknek a XVII. század elején akadt rendszeres codificatora Apelles Boldizsár szepes-váraljai városi jegyző személyében. Munkájának címe megismertet annak forrásaival és rendszerével: »Collectanea allerley nutzlicher und nothwendiger Regeln des Rechtens beydes aus dem *Göttlichenn* sowohl auch *Kayserlichenn* Rechten und sonderlich aus dem *Saxenspiegel* undt anderen vornehmen Authoribus und Rechtsbüchern so *in den XIII Städten im Zips* üblichen mit allen fleysz excerptiret und nach Alphabetischer Ordnung sub certos Titulos und in Locos communes redigiret durch Balthasarum Appellem, notarium p. t. opp. Waralliae. Anno Chri. MDCXXIIX.« Ezen törvénygyűjteménynek másolata több szepesi város levéltárában ma is megvan. Tud-

tommal egyetlen particularis jogokkal élt területünknek sincsen a kölcsönzött jogokat saját viszonyaikhoz alkalmazottan kiválogatott és rendszerbe szedett hasonló gyűjteménye.

Imertetett jogkönyvünk világos tanuságát adja annak, hogy a bejött német telepítvényesek saját jogukat behozták, hogy alkalmazkodva az országos joghoz, elfogadták annak megfelelő intézkedéseit és végre hogy azon viszonyokra vonatkozólag, melyekre sem elhagyott régi, sem fogadott új hazájuk jogszokásai közt nem találtak megfelelő törvényt, maguk alkottak olyanokat, melyek kiváltságos helyzetükből kifolyó közjogi állásuknak és a nyert privilegiumok alapján keletkezett közgazdasági és társadalmi viszonyoknak megfeleltek, és végre, hogy kisegítő jogúl rendesen az ő viszonyaiknak leginkább megfelelő anyajogkönyveket vettek alkalmazásba.

LŐCSE MAI LÁTÓKÉPE.

II.

Lőcse keletkezése.

Környéke régi telep. Alte-Leutsch. Lőcse neve. A város keletkezése. Újra alapítása a tatárjárás után.

A terület, mely ma Lőcsének határát képezi, ősi idők óta lakott hely volt. Mutatják ezt a Burgon, a Máriahegyen és az Özhegyen talált bronzkori leletek.¹⁾ Évkönyveinkben, és ezen kiadványunk során is, kimutattuk már, hogy honfoglaló őseink a Szepességre, mint Lengyelország felől erős határhelyre figyelmet fordítottak, határőrvidéket, a X lándzsások székét alapítva itten. Ezen őrvidék történetében kimutattuk a magyar megszállás területét is, s ott láttuk, hogy a mai vármegye területe nagyobb részében még néptelen maradt. Az adományos nemesek által a tatárjárást megelőző időben eszközölt telepítésekkel is foglalkoztunk már,²⁾ s láttuk ott, hogy az azok által alapított jobbágy községek a megye területén szétszórva és aránylag csekély számban voltak. Hasonló volt a bányavidék állapota is. A legnagyobb részben erdőkkel borított területre jöttek be a századok, hogy szorgalmas kezük termőföldet varázsoljon

¹⁾ Mill. kiadv. I. köt. 221. — ²⁾ Szepesm. tört. társ. évkönyve IV. Hradzky J.: »Szepesvármegye a mohácsi vész előtt«.

elő a rengetegek helyén. Bejövetelek idejét rendszeren II. Géza királyunk korára (1141—1161) szokás tenni. A Szepesség hagyományai azonban messzibbre nyúlnak vissza. A szepes-szombati krónika XV. századbeli írója II. Bélát (1131—1141) tartja a szászok ide telepítőjének; a Hain féle krónika írja, hogy a szt. lélekről nevezett lőcsei kórház-templom a mai Kossuth Lajos-utczában — régi Katzwinkel, Kassai utcza — 1045-ben épült, állítását azzal támogatja, hogy mikor a roskadozó templomot 1664-ben kiigazították, még meg volt benne az építés idejét jelző 1045. évszám. Lőcsei területen, a mai Dvorecz határában a Kereszthegy — Gehol — lejtőjén egy alapzatainak elhelyezése után ítélve román stílű templom állott, mely mellett, a részben szintén még meglevő alapfalak után ítélve, zárdaszerű épület volt, de amelyekről említést egyetlen okmányunk sem tesz. Hagyomány beszél az »Alte-Leutsch«-ról, mint Lőcsének a tatárjárás előtti helyéről. Ha tekintetbe vesszük azt, hogy hazánkba már Szt. István korában sok vidékre települtek németek, továbbá a hagyományokat, melyek a Szepességen több olyan templomról beszélnek, melyekről okmányok említést nem tesznek, hogy krónikák és hagyomány beszélnek a Szt. István korában állítólag már létezett szepes-szombati püspökségről, az 1072-ben létezett szepes-bélai, 1073-ban a fridmani templomról, 1190-ben a késmárki apácza-zárdáról: habár kétségbe vonhatatlannul semmit sem igazolhatunk, megczáfolni is alig lehetne a lehetőségét annak, hogy ide már a magyar királyság első századában is jöttek idegen német telepítvényesek.

A XXIV szepesi várost alapító tömeges telepítés idejéül el kell fogadnunk II. Géza korát, a XII. század

közepét. Ekkor keletkezhett Lőcse a ma »Alte Leutsch«-nak nevezett régi helyén.

Noha a tulajdonnevek ethymologiai magyarázata rendesen igen kétes értékű szokott lenni; minthogy Lőcse nevére vonatkozólag több ilyennel találkozunk, kénytelenek vagyunk azzal itt is foglalkozni annál is inkább, mert a város keletkezésének idejét ezúttal leginkább ezen módon véljük megállapíthatónak. Hain krónikájából Lőcse nevről olvassuk: »Lőcse, mint némelyek vélik, nevét az *albanok*-tól, a húnok elődeitől már régi idők előtt kapta, mert a görög *λευκος* annyit jelent, mint *album* az az *fehér* s innen ered a *Leucovia* név. De hihetőbb, hogy a város nevét azon őrháztól kapta, mely a várostól keletre fekvő hegyen ott állott, ahol most a kép van, mert minthogy a tatárok visszatérésétől, ami meg is történt, mindig féltek; a magaslatról kiáltottak az építőkre »Leut-schaut«, az az »emberek vigyázzatok, jön az ellenség«. Az első nézet szerint Lőcse helyén már a népvándorlás korát megelőzőt időben egy, magyarosan Fehérvárnak nevezhető város állott volna, a másik szerint meg a *Lőcse* nevet csak a tatárjárás után keletkezett új telep kapta volna. Strabo, Plinius és más ókori földrajzi íróknak volt ugyan homályos sejtelmük a Kárpát vidékről, de Lőcsét tudtunkkal még nem ismerték. Minthogy a krónika által említett kép már a XVII. században, mikor Hain élt, romban hevert, annak helyét nem ismerjük, de a várostól keletre levő »Scheibe« emelkedésen olyan pont, ahonnan a város felé vezető völgyeket mind át látni, csak oly nagy távolságban van, ahonnan az építőkhöz semmi féle emberi kiáltás el nem hathatna.

Komolyabban kell foglalkoznunk egy újabb írónk

következő szavaival: »Lőcse ugyanis a tatárjárás óta a szászok főhelye volt s egyszersmind lakhelye a szász grófnak. Lőcsének neve továbbá *ős német* s most is fennmaradt pl. a stájerországi Leutschach (Leuts folyó) és más helyek nevében. Ismeretes volt még annak értelme a XVI. században is, mert Zwinglire írt egy költeményben is előfordúl. A német Leutsch szó pedig mindenütt kutyát jelent. Leutschau vagy Leutschav tehát annyit tesz, mint villa canis és volt eleinte a királyi falkászok (agazo), később királyi kegy és kiváltságok folytán a szászok főhelye.«¹⁾ Ezzel több ok miatt nem érthetünk egyet. Ellent mond ennek maga a névmagyarázat. A legilletékesebb német nyelv-tudósok, a Grimm testvérek, a »leutsch, läutsch, leutsche, lutsche, lütsche, lötsch, lätsche, leitsche« szavakat úgy magyarázzák, hogy azok jelentenek ugyan az ó német nyelvben *kutyát*, de nem a »Hund« értelmében, hanem mint szidó, gúnyoló nevet leginkább alkalmazva az erkölcstelen életű nőkre, a tulajdonképeni kutyára csak bizonyos esetekben alkalmazták a »leutsch, leutsche, leutschen« szavakat.²⁾ De ellentmond annak a magyar közjog is. Azt már kifejtettük, hogy a Szepességre jött szászok a királylyal kötött szerződészerű alapon telepedtek meg itten, külön jogérettel bírva a szász provincia területén, az ország régi és valódi nemeseivel csaknem teljesen egyenlő közjogi állással bírtak. A királyi peczérek — caniferi, nem agazones — ellenben a »Conditionarius« ok, a király személyes szolgálatában állott cselédek voltak. Hogy a kiterjedt jogkörrel bírt szabad hospesek — vendégek

¹⁾ Dr. Pirhalla M. Millenn. kiadv. IV. köt. 46. old. jegyzetben.

— ²⁾ Grimm: Deutsches Wörterbuch — nagy nyelvtörténeti szótár — 6. Band. 850 Leipzig 1885.

— városi jelleggel bírt telepének főhelyéül a király egy jognélküli cselédei által lakott községet jelölt volna ki, azt elképzelni nem lehet. A szászok és a királyi peczérek között volt nagy közjogi különbséget feltüntetve látjuk IV. Béla királynak 1254-iki oklevelében, melyben megengedi, hogy a királyi peczérek által lakott Sümeg területén birtokot szerezhetnek, ezen birtoktól ugyan ugyanolyan szolgálmányokkal tartoznak, mint a peczérek, de minden ügyeikben csak a szász gróf és választott bíráik és csak a szászok szokásai szerint ítélnének. Tehát kiváltságos állásukat a peczérekkal szemben még akkor is megtartják, ha a provincián kívül eső területen laknak.

Bele menve a szómagyarázatba, azt véljük, hogy a fentínél ethymologiai és közjogi szempontból is inkább megfelelő eredményt érhetünk el. Ha igen messzire akarunk vissza menni, a »Leutschbach«-ot (a régi Leutenbach Ausztriában) feltaláljuk a kelta »luta-in« vagy »lu-t-ach«-ban, »Leutsch«-ot a kelta »luta-teach«-ban, amik kis vizet, kis patakot jelentenek; a »Leuze«-t (régii Lethusa, Lutosa) a kelt »lu-tas«-ban, ami kis házat jelent.¹⁾ Nem lehetetlen, sőt valószínű, hogy kis patakunkat az egykor itt élt kelták saját nyelvükön »lu-ta-in«-nak, »lu-t-ach«-nak nevezték, amiből igen egyszerű hangtani úton lehetett »Lutschach«, majd az utánok jött germán népeknél »Lutschbach«. Én azonban ezt is igen távol eső magyarázatnak tartom és inkább csak annak kimutatására hoztam fel, hogy a névnek kelta eredete nem lehetetlen.

De ne is keressük oly nagy távolban a közel esőt. Az bizonyos, hogy szászaink Németországból

¹⁾ Obermüller W. Deutsch-keltisches geschichtlich geographisches Wörterbuch, II. Band 241. Berlin 1872.

azon időben jöttek be hozzánk, amikor ottan uralkodott az úgynevezett »mittelhochdeutsch.« Ebben pedig feltaláljuk a »*Liuche*, *Lûche*« szót, ami mint ige = a mai »*schliessen*«-nel, mint főnév meg = »*Schloss*«-al¹⁾. Tekintsük csak meg egy kissé az »*Alte Leutsch*«-nak nevezett, a város egykori helyéül szolgált dombot. Alakjára nézve nagy hasonlóságot mutat az a város mostani helyéhez. Az éjszak-éjszakkéleti oldal a domb lábánál elterülő réttől mintegy 30°-nyi szög alatt 170 méternyi hosszú lejtővel kezd emelkedni, ezen hosszú emelkedés után minden átmenet nélkül egy 45—50°-ú szög alatt 14·7 méternyi magasan kiemelkedő, mestersegesen készített emelkedés, e fölött meg egy 5·5 méter széles terrasz van, mely után egy 75°-ú szög alatt meredeken emelkedő, 11·75 m. magas fal állja útunkat. Kétségen kívül áll itten az emberi kéznek erődtési munkája. Ezen meredek oldaltól dél-délkelet felé a völgyig enyhén ereszkedik a lejtő. Gondos vizsgálat után a sok század múltával is felismerhetjük a munkát, mely itten mintegy 13 katasztrális hold földet körül kerítve valóságos »*Liuche*«-vé, zárt helylyé tett. Ezt a telepek közt jóformán középponti fekvése természetszerűleg jelölte ki a szász provincia fő helyévé. A város neve a XIII. század okmányaiban: *Liuche*, *Liwche*, *Lywche*, *Lyutsche*, *Lyutscha*, majd a XIII—XIV. századokban *Leucha*, *Leutscha*, *Leuche*, *Lewche*, *Leutsche*, csak a XIV. század közepétől kezdve találkozunk az ellatínosított *Leutschovia* névvel, amelyik ettől kezdve általánossá lett, alakulván belőle a németes *Leutschav*, *Leutschau*. Lőcsének eredeti neve szerintünk a német »*Liuche*« volt, jelentvén az

¹⁾ Benecke-Müller: *Mittelhochdeutsches Wörterbuch*. Leipzig 1854. I. Band 1023.

a szászok által főhelyökül megerősített községet. Ezen állításunkat még egy fontos körülmény támogatja, V. István király 1271-iki okmányában Lőcsét *civitas*-nak nevezi. A városnak a tatárjárás után újra alapítása óta lefolyt 26 esztendő arra, hogy az új telep a civitas későbbi értelmével bíró *várossá* fejlődjék, igen rövid idő volt; másrészt arról, hogy Lőcse már a XIII. században sz. kir. várossá, »civitas«-á lett volna, nincsen tudomásunk: itt tehát a civitas szót a XI—XIII. századok azon értelmében kell vennünk, melyben azt nem a magyar *város*, hanem a megerősített hely, a *vár*-as jelölésére használták.¹⁾ A civitast itt annál is inkább a jelzett értelemben kell vennünk, mert IV. Béla király az illésfalviak részére adott határlevelében Lőcsét még 1263-ban is »villa Lywche«-nek, falusi községnek nevezi.

Az eddigiekben jóformán el van mondva Lőcsének keletkezése is. A Szepességre települő szászok községeket alapítanak, ezek kezdettől fogva kiváltságos helyzetnek örvendő ősi jogszokásaik alapján szervezkednek, közérdekű ügyeik intézésére ősi módon gróft választanak, vidékük — provinciájuk — politikai életének középpontjává teszik a természetes középponti fekvésű Liuche-t. Ezen magyarosan Lőcsének nevezett község létezésének a tatárjárást megelőző időből csak emléke maradt fenn. Falakkal, bástyákkal megerősített tulajdonképeni *váras*-nak semmi esetre sem tekinthetjük. Régi helyének alakja arra mutat, hogy a helység földsánczolással körül volt kerítve. Ezen belül építették fel templomukat, házaikat, mindent, amint az szepesi városainkban még sokkal későbbi korban is szokásban volt, legtöbbször fából. Innen

¹⁾ Botka T. A vármegye ősi szervezete. Századok 1870, 515.

indúlva ki, irtották az erdőt és vették művelés alá az úgy nyert területet, foglalkoztak a legszükségesebb iparral. Lakói kizárólagosan csak szászok lehettek, erre mutat az, hogy középpontja volt a kizárólagosan csak a betelepült szászokra vonatkozott külön jogéletnek. Látni fogjuk, mily makacsul védelmezte kizárólagos néemtségét századokon keresztül.

Társai közt kiváló állását leginkább mutatja a városnak mostani helyén újra alapításáról szóló hagyomány, melynek leírását csak a XVII. század második feléből bírjuk.

A régi Lőcse a tatárjárás alkalmával osztozott a többi községek szomorú sorsában. Lakói a többi szászokkal együtt a Lapis refugiira menekültek, lakaikat feldúlta, felégette az ellenség és ők is végig szenvedték a hontalanság több éven át tartott sanyarúságát. »Anno 1245 — így szól a krónika — mikor a tatárok az országból kivonultak, a lakosok elhatározták elhagyni a művelésre alkalmatlan hegyet, melyen nagy volt az inség és minden féle nyomorúság. Ősi lakaikat egészen elemésztették a lángok. Más jobb, alkalmasabb hely után akartak tehát látni s először Szepes-Szombat mellett ott kezdtek építeni, ahol most az elpusztult templom áll, de e helyet a kő és a víz hiánya miatt el kelle hagyniok. Váralja felé fordultak s a várral szemben lévő sziklát akarták *megerősíteni* s ott építeni egy várost, de a vízhiány és a nehéz hozzáférhetés miatt ezen helyet is elhagyták. Erre a Stadtbergre (a mai Lőcse dombjától dél-nyugaton) vonultak, minthogy vizet itt sem kaptak, az építőmester tanácsára végre azon hegyet választák, melyen Lőcse ma áll, ahol elég kútvízet találtak. *Megerősítették* a hegyet s nagy félelem és rettegés közt építették a várost

melyet Leutschau-nak neveztek. (A hegyen, melyen Lőcse várost építették, hajdan állítólag tölgy erdő volt, amint azt a pinczékben helyenkint még levő gyökerek és tuskók mutatják.) *A többi nép pedig visszatért régi földjeire, felépítette házait,* amely munkák közben nem csekély viszályok merültek fel a bírtok miatt.« Ezen hagyomány arra enged következtetnünk, hogy a Menedékkőről lejöött szászok mindenek előtt egyesült erővel akartak egy új középponti erődített helyet, külön kiváltságos életüknek mintegy biztosítékát, alapítani és kiki csak akkor oszlott szét régi külön telepének helyreállítására, amikor készen volt a megerősített »Liuche«, a belső építkezést aztán itt is ráhagyták az erőd lakóira.

Ezen *első* erődítést nem tekinthetjük egyébnek a város dombja legfelső részeit körítő földsánczolásnál. Ezen kör — »Ring« — képezte magvát a városnak, itt épült ki a városnak főtere, melyet daczára épszögű négyszög alakjának, ma is »Körtér«-nek, »Ring«-nek neveznek. A legalább némi biztosságot nyújtó helyet szívesen keresték fel a Szepesség régi lakóinak legvagyonosabbjai s az új telep csakhamar virágzásnak indulhatott, úgy hogy a körön kívül is kellett építkezni. Ott keletkeztek a mellék utcák, melyeknek egyike a »Neue Gasse« nevet viseli jelzéséül újabb keletkezésének. Hazánknak a XIII. század végén és a XIV-nek elején zilált politikai és társadalmi viszonyai igen kívánatossá tették az egész telepnek erősséggel körül vevését s a földsánczok helyét igen korán foglalhatták el az erős körfalak, majd a bástyák. Ezek lettek alapjává és védőjévé a város egész önálló fejlődésének, gazdasága-, hatalma- és műveltségének; tekintsük meg tehát mindenekelőtt ezeket.

III.

Erődítés.

A város fekvése. Sánczok. Zwinger. Körfalak. Kapuk. Bástyák.

őcse a városénál magasabb emelkedéssel minden oldalról körülvevett dombon fekszik. A város alapjául szolgáló dombnak legmagasabb emelkedése annak északi részén, körülbelül a mai megyeház táján van. Ettől éjszakkelet-, éjszak-, és éjszaknyugatra a város dombja hirtelen ereszkedik le s a meredek domboldal az egész éjszakkeleti, éjszaki, és nyugati oldalon meglehetősen magasságot ér el. A délnyugati és déli oldal lassúbb ereszkedéssel száll alá, míg a délkeleti és különösen a keleti oldalnak lejtőssége igen jelentéktelen. A környékező emelkedések legtávolabb esnek a város dombjának legmeredekebb oldalaitól. A délnyugati oldalon a »*Stadtberg*« a keletin a »*Scheibe*« nevű emelkedések — épen a két főkapuval szemben — csaknem egészen a városig nyomódnak előre s róluk a város teljesen áttekinthető. Az éjszakkeleti oldalra néző »*Máriahegy*« lejtője szintén közel esik a városhoz, de ennek dombjától meglehetősen mély völgy által van elválasztva.

Ezen emelkedések helyzete és a város dombjának alakja határozták meg az erődítésnek módját.

A. **Sánczok.** Habár csak hagyomány az, mit a lőcsei krónika írója a mostani város alapításáról mond: »Befestigten demnach den Bergck, und baueten jedoch mit Furcht und Zittern eine Stadt die Sie Leutschau nenneten,«¹⁾ megfelel az a valóságnak. A tatárok dühe elől a »*Lapis refugii*«-n megmenekült lakosság

¹⁾ Hain 9. old.

a borzasztó ellenség kitakarodása után is rettegte annak visszatérését s az új telepítvénynek biztosságáról okvetlenül gondoskodott. A legelső erődítés földsánczolás lehetett, melynek legtermészetesebben a várost övező sáncz-árkoknak kiásása felelt meg, még pedig legelőször a legkevésbé meredek oldalon. A meredek éjszaki és nyugati oldalakon levő sáncz-árkok kiásásakor egyszersmind magas sziklafalat kaptak s az összes árkok egy felszint (niveau) nyertek. Henslmann Imre »Lőcsének régiségei« című művében (21) a város helyszíni tervét leírva, annak egészen fordított képét adja. Ott írja: »E lejtőből következik, hogy bár az úgynevezett Zwingert eredetileg mindenütt árok vette körül, ezen árkot vízzel megtölteni nem lehetett, az árok tehát csak száraz árok volt«. Egy séta a város körül igen könnyen meggyőz arról, hogy akik a város erődítését tervezték, igen pontos számítást vetettek a lejtővel és sikerült is nekik a sánczokat egy felszínbe hozniok úgy, hogy azokat meg lehetett vízzel tölteni. Látni fogjuk ezt a körfalak építésének módjánál. Tekintve azt, hogy a város dombja vízben nem bővelkedik, békés időben a sánczok száraz árkok voltak, de ellenség közeledése alkalmával a vízvezetékekből megtölthették azokat. Minthogy azonban erre semmi adatunk nincsen, azt határozottan nem is állíthatjuk, de a sánczárkoknak egyes helyein a XVIII-ik század elején állott a víz. 1728. márczius 9-én a helyőrség parancsnoka felszólította a hatóságot, hogy a felső puskaporos-torony mellet levő sánczból bocsáttassa le a vizet. Jelenleg élő idősebb emberek is élénken emlékeznek még arra, hogy az éjszakkéleti sánczokban bőven volt víz, melyben dúsan tenyészett a kalmos gyökér.

A sáncz-árkoknak szélessége 14·26—15·5 meter, külső mélysége 3·1—3·7 m. belső a (zwinger felőli oldal) mélysége 3·7—4·3 méter lehetett. Jelenleg a mélység helyenkint elenyészően csekély.

A kezdetleges földsánczolás helyett csakhamar több és erősebb védelmi vonalról kellett gondoskodni.

Mikor kezdték meg a város körfalainak építését? határozottan nem lehet kimutatni. Ha a krónikának ezen szavai: »1290 ist Caschau erbauet worden«¹⁾ elegendők arra, hogy alattuk Kassa körfalainak építését ismerjük fel:²⁾ Róbert Károly királynak egyik oklevelében Lőcsét 1312-ben már mint megerősített várost találjuk említve. Midőn Róbert Károly király a szepesi szászoknak kiváltságait megerősítő 1312-iki oklevelét 1318-ban újra megerősíti, írja: »Zum ersten die Hauptschtath Leutschau mit ihren vorwerken und Höwen die in ihrem Hatterth liegen.«³⁾ Ha még ekkor nem is állottak teljesen készen a városnak bástyákkal erősített kőfalai, »vorwerk« alatt kétségkívül már erődítményeket látunk. Világosan meg van itten különböztetve a »vorwerk«-ek által körülvelt tér, az azokon kívül fekvő majorságoktól. A XIV-ik század folyamában már legalább a kőfalak teljesen készen állottak, mert másként a város alig állhatott volna sikerrel ellent István nádor ostromának, melyről írva van: »Anno 1400 ward die Stadt Leutschau belägert von Gross-Graffen, aber nicht eingenommen.«⁴⁾

---

¹⁾ U. ott 11. — ²⁾ Lőcsének régiségei 23. — ³⁾ Wagner: Analecta Scepusii P. I. 198. old. — ⁴⁾ Hain. 12. A városi archivumban van egy igen régi, óriási csizmasarok és egy pár sarkantyú, melyről a hagyomány azt tartja, hogy a falra felmászó István nádornak csizmájáról szakadt le a dülakodás közben s azóta őriztetik.

A falak felépítése után már két védelmi vonalat különböztetünk meg. Az ároknak külső szélén nem voltak falak, legalább azoknak létezését mi sem bizonyítja. Azt sem mutathatjuk ki, hogy a falak helyét az árkok külső szélének egész hosszában czölöpkerítéssel (palissade) pótolták volna. A pallissade kerítést csakis a két főkapu előerődje (barbacan) körül vont árok külső széle előtt találjuk föl határozottan. Lőcsének a Hain-féle krónika címlapjára ragasztott, 1676-ik esztendőre szóló magyar kalendáriumból kivágott kép után készített képünkön a felső kapu barbakanja előtt elvonuló árok külső szélén még látható a czölöpkerítés. Mikor 1683-ban Dünnewald tábornok ostromolta Lőcsét, a szemtanú Hain Gáspár írja: »den 9. dato (az az december) ist zumercken, dass noch den Tag bevor die deutschen Soldaten bey Anführung H. Obristen Graff Scharffenbergs bis *unter die Stacketen des Niederthor* kommen« etc.

B. Zwinger. Az ároknak belső széle rendesen magasabban fekszik a külsőnél, köröskörül egyenlő magasságban, vízszintesen. Az árok és a város fala között levő tér a »Zwinger«- (protychion)nak külső szélén fennállott falaknak ma már csak helyenkint vannak még egyes részei. Ezek mutatják, hogy a fal itten 0.93 meter vastag volt. Magasságának legalább 2 meternek (6') kellett lennie, hogy a mögötte állott védőket kellően eltakarja. Ezen lövőrésekkel ellátott fallal számítva, az ároknak belső mélysége 5.6—6.2 met. A két fal közötti térnek szélessége 4.5—6 met. közt változik s mindenütt elegendő tért nyújtott a védők szabad mozgására. A zwingerből helyenkint épszögű kiszökések nyúltak az árokba, hogy az árokba nyomuló ellenséget oldalról is lehessen támadni. Az

első védelmi vonalúl szolgáló zwingerből könnyen eltorlaszolható kis ajtók nyitak a bástyákba és a körfalak lépcsőire.

C. **Körfalak.** A zwinger és a város között emelkednek a magas körfalak. Építésüknek idejét fentebb láttuk. Építésüknek módját a város dombjának alakja, melynek minden hajlásához kiszökések nélkül simúlnak, határozta meg. A meredeken eső oldalakon csak a természet munkáját kelle a városalapítóknak előmozdítaniok. Függőyesen levágták a város alapjáúl szolgáló dombot s az omlás akadályozása céljából tömör kőfalat állítottak a nyert sziklafal mellé. (1. 2. ábra A. oldal.) Ezen oldalakon a város telepétől számítva csakis 2—3 meter magas; a védők fedezésére szolgáló falat kellett állítani. Az aláépített sziklafalak magassága a mellvéddel együtt 6·5—8 meter lehetett. A zwingerek itt mindenütt mélyen fekszenek a város felszíne alatt.

A kevésbbé lejtős oldalakon egészen szabadon álló falakra volt szükség, (1. 2. ábra B. oldal) s így itten másféle berendezéssel találkozunk. A zwingerek felszíne csaknem mindenütt magasabban fekszik a városénál, vagy egy vonalban van azzal. E szerint a falaknak külső és belső (a város felé eső oldal) magassága helyenkint különböző. A külső magasság csaknem egyenletesen 5·5 m. míg a belső 5·5—7·4 met. közt változik. A falak vastagsága mindenütt 1·86. m.

Az északi, északnyugati, nyugati és délnyugati meredek oldalon a fal minden kiszökés nélkül simúl a levágott sziklafalhoz, a szabadon álló falakon számos épszögű kiszökést látunk. Ezeknek a körfaltól a zwinger felé terjedő hossza 1·86—3·4 m., szélessége

7—8 m. Mindenik kiszögelés 3—5 lövő réssel van ellátva s ezek nemcsak a kézi fegyvereket használó védők által elfoglalható helyek számát sokszorosították, hanem ágyúk elhelyezésére is alkalmasak lévén, kezdetben igen jól pótolhatták a bástya-tornyok hiányát. Egyetlen adattal sem lehetne támogatni azon állítást, hogy Lőcsén »az ágyúkat a körfalak mintegy fél magasságában állították fel.«¹⁾ A XVI-ik század közepétől meglevő jegyzékeink egyszer sem említik, hogy a falakon ágyúk lettek volna elhelyezve. Ostrom alkalmával a veszélyeztetett pontokon nemcsak a kiszögelésekre alkalmaztak ágyúkat, hanem a közel eső erősebb házak fedelét lebontva, annak tetejére is vittek ágyút, mint 1683. deczember 9-én történt, midőn »ward auch der $\frac{1}{4}$ Carthaun von 12 Pfund in der Neugass in des Wagners Haus gepflanzt«, s azzal a falak fölött lövöldöztek ki az ellenség ágyútelepére.²⁾ A kapukhoz nyomuló magaslatokon felállított ágyútelepek ellen csakis magasabb pontokról lehetett sikeresen működni.

A falaknak felső, mintegy 2 méter magas része csak 0.62 m. vastagságú. Ezen rész rovátkákkal volt ellátva s rajta egymástól 2, 3, 4 lépésnyire vannak a lövőrések. A város felszínétől mintegy 5.6 méternyi magasságban a falnak vastagságából 1.24 méter szélességű tér maradt a védők elhelyezésére. Ostrom alkalmával ezt okvetetlenül fa-járdával (Wehrgang, Mordgang) kellett kiszélesíteni, hogy a védők biztosan mozoghassanak.

A falakra kőlépcsők vezettek. Egy ilyennek maradványai most is állanak (az u. n. Probstner-féle átjárótól délre) s mutatják régi szerkezetüket. A lép-

¹⁾ »Lőcsének régiségei« 25. — ²⁾ Hain, 290. old.

csőnek két ellenkező oldalán lehetett felmenni s ezen feljárókra nyíltak a zvingerre vezető ajtók, melyeken át könnyen lehetett erősbbíteni a zvingerek védőinek számát, vagy az esetleg viasszorított védők bemene-
külhettek s elfoglalhatták helyeiket a belső védelmi vonalon.

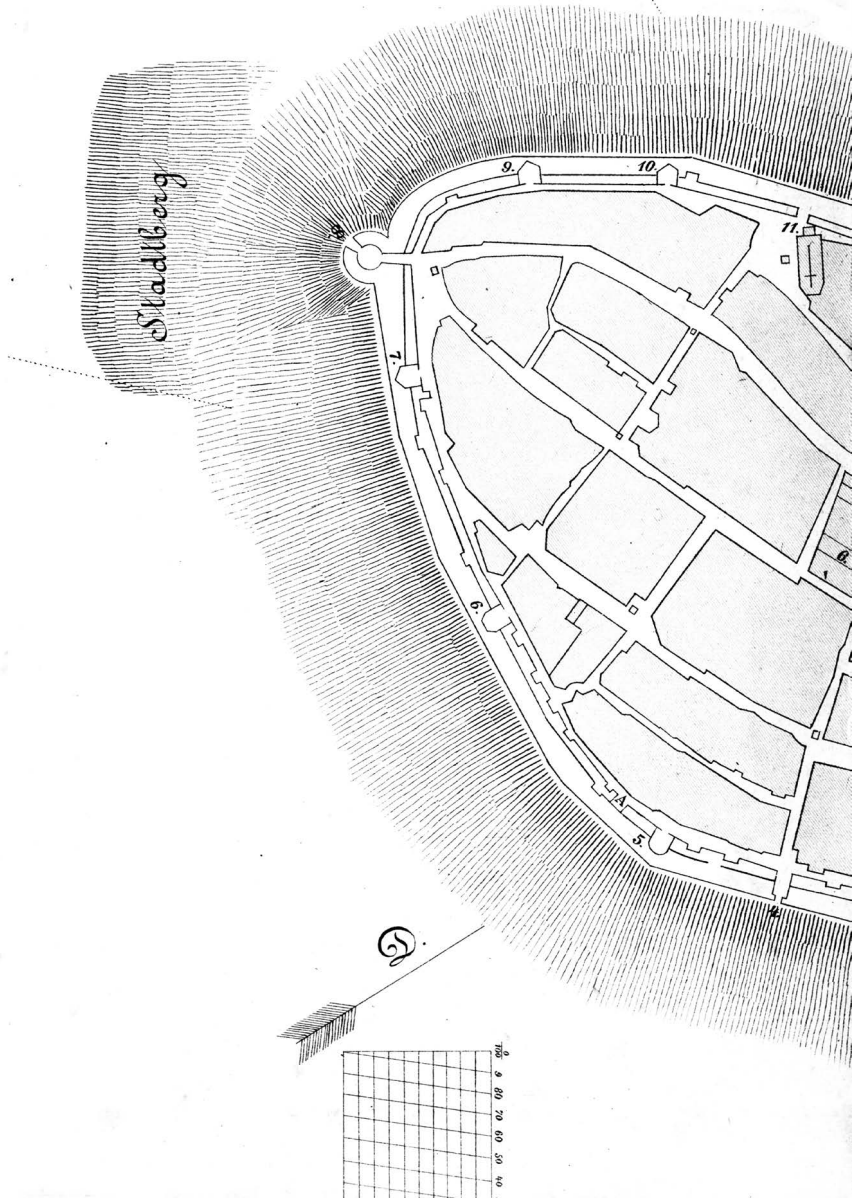
A falak rendesen fedve voltak s a védelmi intéz-
kedések közé tartozott ostrom alkalmával leszedni a falak fedelét. Spervogel 1521-re írja: »am sonabend-
tag octava die petri et pauli is das feuer ausskom-
men zum Mathis Schmidt am nyderthor und hat ver-
brannt. . . . auch uff beden *Seiten das tach uff der*
maur.«¹⁾ 1530-ban és 1531-ben midőn Kosztka nyug-
talanítá a várost: »So waren inngleichen alle Thürme
an der Mauer, sowohl *die Mauer von allen Dächern*
entblösset«²⁾ Itten a falakhoz nagyon szükséges fa-
járdák leszedéséről nem, csakis a falak zindelyfedelé-
nek leveréséről lehet szó. Később a zindely helyett
cserepet alkalmaztak a falakra. Így 1625-ben »ist
auch das Stück *Ziegeldach* am Menhardtsthurm *auff*
der Mauer aufgerichtet worden.«³⁾ 1667. júl. 26-án egy
nagy szélvész »das neu *gemauerte Mauerdach* hinter
dem grossen Kloster« — tehát itten is cserépfedelet
— egészen leszakította.⁴⁾ A XVII-ik század elején már
a falak cseréppel voltak fedve, máskülömben a krónika
írója az ezen század folyamában kiállott ostromoknál
is fölemlítette volna, hogy a falaknak fedelét féltették
a tűztől. A cserépfedélnek maradványai a falak egyes
helyein most is láthatók.

¹⁾ Cunradi Spervogel von Costniz . . . von 16 (1516) bisz
auff das 36 Jahr zusammen geschrieben glaubwürdiges Diarium
Eredeti kézirat 44 lev. — ²⁾ Hain 57. old. — ³⁾ U. ott. 248.
⁴⁾ U. ott. 636.

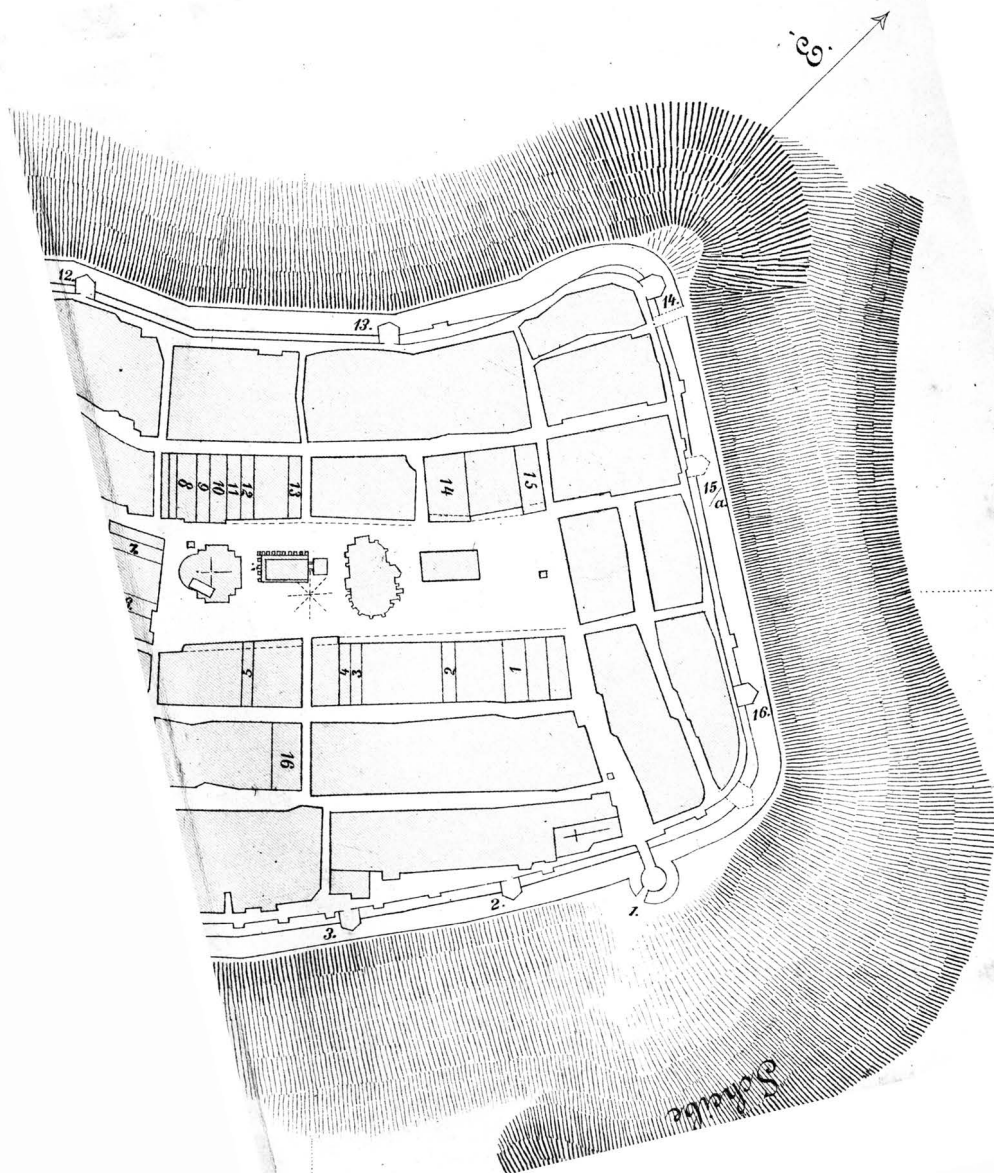

I.
Löcsének

Ábra
Belvözetrajza

D. Kapuk: Lőcsének körfalait két nagyobb és két kisebb kapu törte keresztül. A keleti »Felső-kapu« (Ober-Thor) (I. ábra 1. szám) és a délnyugati »Alsó-kapu« (Nieder-Thor) (I. ábra 8. szám) nagyobbak, a délkeleti »Menhard-kapu« (Menhards-Thürl) (I. ábra 4. szám) és a nyugati »Zárda-kapu« (Kloster-Thor vagy Polnische-Thor) (I. ábra 11. sz.) kisebbek. Nem állapítható meg határozottan, vajjon mind a négy kaput a körfalak építésével egyidejűleg hagyták-e? de a középkor végén már mind meg volt a mostani elnevezésekkel. Kétségtelenné teszi ezt Spervogel ki 1531-re írja, hogy azon időtől mikor Kosztka Kézsmárkot elfoglalta, Lőcsének három kapuja u. m. az *alsó* a *zárda*- és a *menhard*-kapu földhányással és gerendákkal el voltak torlaszolva, csak a *felső*-kapu nyitvatott ki naponkint.¹⁾

A »*felső*« és »*alsó*«-kapuk, mint legfontosabbak, nagy gonddal voltak megerősítve. A kapuk előtt vonúlt végig a fő sánczárók, melyből egy-egy kör árok indult ki. Ennek külső oldalát erős palissade vette körül. Fentebb említett képünkön a *felső*-kapunak előerődje (barbacan) köralakú tömör torony, mely a kaputoronynak első emeletéig érve eltakarta a fő kapunyílást. Ugyan ilyen volt az *alsó*-kapunak előerőde. Az előerőd és kapuk között vonuló sánczon keresztül boltíveken nyugvó tömör falak kötötték össze a barbakant a kaputoronynyal. Az ezek által bezárt tér »Schrott«-nak nevezetett.²⁾

¹⁾ Spervogel. 175 lev. »portae civitatis nostrae tres, scilicet inferior, claustralis et meynhardi non fuerunt aperte . . . sed sola porta superior cottidie est aperta. — ²⁾ A felső kapunak »Schrottja« századunk elején még épségben állott s annak leírását szemtanúk elbeszélése nyomán ismertem meg.

Hogy a kapuk ellen intézett első rohamnak sikeresen állhassanak ellent, nemcsak a barbakanok, hanem a »Schrott«-ok is erősen fel voltak fegyverezve. Ezekből lehetett legsikeresebben lőni a sánczárkon keresztül a kapuhoz és a falakhoz nyomuló ellenséget.

Az előerőd sánczán valamint a belső sánczárkon keresztül vonóhidak vezettek a kapukhoz. Ezekről többször történik említés. A Meyer-féle képes krónika.¹⁾ a felső kapunak vonóhídjáról írja, hogy 1822-ben, mikor a felső kapu bejáratát és a kassai utcát felmérték s kövezték, »so ist man bei der Planirung in der Stadt auf das hölzerne Gebunde gekommen, wodurch die *innere* Zugbrücke entdeckt worden.« Erről a XVI-ik század írásmódjával közli ezen felíratot: »Anno d. 1552. Sind in der Leutsch an den thoren die zugbricken neu gemacht worden zue der groesseren vorsicht vor die Fainde« (465 old.). Sajnos, hogy a leletnek megőrzésére akkor senki sem gondolt. 1683. decz 9-én Dünnewald tábornoknak katonái, miután az *alsó* kapunak előerődjébe már benyomultak, a belső sánczárkon keresztül deszkákat kezdtek fektetni »*an die Zugbrücken* in Meinung sollhe auff zu hauen.«²⁾ A főkapuk e szerint külső és belső vonóhidakkal voltak ellátva. Szerkezetükre nézve vajon régen emeltyüsek vagy kerekesekek voltak-e, nincsenek adataink. Az 1840-es években, mielőtt a *felsőkapu* mostani alakját nyerte, még meg volt rajta a keret, melyben a lehulló vas-rácskapu felhúzatott és

---

¹⁾ Probstner Gyula úr birtokában van Lőcsén, Czíme: »*Analecta sacra et profana urbis lib. ac. reg. olim reipublicae Leuchoviensis collecta atque in partes quinque digesta per Steph. Meyer.* Bevégéztetett 1824-ben — ²⁾ Hain 940. old.

leeresztetett. A *menhard-kapunak* egészen 1817-ig volt vonó-hídja.

A *felső-* és az *alsó-kapuk* az előerődön kívül *kaputornyokkal* voltak ellátva. A bástyáknak és a fegyverzetnek lelettáraiban 1569-től kezdve mindenütt találkozzunk az »*Oberthor-Thurm*«, »*Ober-Thurm*«, »*Propugnaculum portae superioris*«, »*Propugnaculum portae inferioris*«, »*Niederthor-Thurm*«, *Thurm des Niederthores*« elnevezésekkel. Részletesen értesülünk arról is, hogy a *felső-kapu* tornyának három, az *alsó-kapué-*
nak négy emeletéből szórták a halált a kapukhoz közelítő ellenségre. Az *alsó-kapunak* tornyára 1635-ben órát is tétetett a magistratus s ahhoz 319 frt 70 denárba kerülő, 4 mázsa súlyú harangot öntetett Eperjesen.¹⁾ Az 1679. márczius 10-én kiütött tűzvészben a kaputorony leégése alkalmával az órával együtt a harang is elolvadt.²⁾

A két kisebb kapunak előerőddel való ellátására annál kevésbbé volt szükség, mert veszély idejében azokat rendszeren eltorlaszolták sőt be is építették. A lapályosabb délkeleti oldalon levő *menhard-kaput* a sánczárkon és a vonóhídon kívül hatalmas *kaputorony* őrizte. A négy emeletes »*Menhardts-Thurm*« a kapu fölé volt építve s elegendő fedezetet nyújtott a különben is csak kisebb kirohanási kapun (poterne) esetleg kimenő városi őrségnek. — A városnak meredek nyugati oldalán levő »*Zárda-kapu*« a XVI-ik században kétségkívül meg volt. A XVII-ik század folyamában kiállott ostromok leírása közben vagy a lelettárakban egyszer sem találom azt említve. A Spervogel által említett »*porta claustris*« csak kisebb kijárás lehetett, melynek védelmére két oldalt bástyák állottak. A me-

¹⁾ U. ott. 293. — ²⁾ U. ott. 850.

redék domboldalon napjainkban is csak a domb aljában levő kertekhez és szántóföldekhez vezet nehezen járható út. Kirohanásra a terep épen nem alkalmas s egy nagyobb nyílás czéltalanul gyengítette volna a természet által erősített oldalt.

Az éjszaki oldalon 1763-ig nem volt kijárás. Ekkor adott a cs. kir. főhadparancsnokság engedélyt arra, hogy az éjszaki oldalon egy kis kapu nyitassék (»Erichtung eines kleinen Thörl gegen Nachten«.¹⁾) Ez a napjainkban is használt »*Scharffleck*« nevű kijárás, melynek szükségességét azzal indokolta a hatóság, hogy a kiüthető tűzvészek alkalmával a mezőn foglalkozók hamarabb bejuthassanak a városba. Az ajtó mellé őrszobát és a sánczon keresztül »Schrottot« építettek, melynek boltívei most is láthatók a szomszédságban levő kertekben.

A zwingerekről nyíló, a körfalak lépcsőire vezető ajtókról s azok céljáról fentebb tettünk említést. Ilyen ajtókra csak a keleti, délkeleti és déli oldalakon volt szükség, a meredekebb oldalakon a magasan fekvő város és a zwingerek közötti összeköttetést csak a sziklafal mellé épített bástyák tarthatták fenn.

E. Bástyák: A középkornak kezdetleges ostromló szerei ellen a városnak elég bátorságot nyújtottak az épszögű kiszökésekkel bíró körfalak. Ha a *felső*-, *menhard*- és *alsó*-kapukat már a XIV-ik században ellátták előerődökkel és kaputornyokkal, teljesen eleget tettek a biztonság követelményének. Nem lehet határozotlan megállapítani, mikor építették Lőcsén a körfalakhoz az első bástyákat? — a XVI-ik század elején, midőn a két ellenkirály közötti harczban Lőcsét felső Magyarország egyik legfontosabb pontjaként látjuk sze-

¹⁾ Levélt. XI. oszt. ⁴⁷/₁, ⁴⁷/₂ szám alatt.

A LÓCSEI FEHERASSZONY.

repelni, a városnak mint megbízható erősségnek kell fellépnie. 1528-ban már több bástyája állott. Ekkor ugyanis ker. szt. János előtt három nappal a felső-kaputól számított *harmadik* bástyába beütött a villám s azt felgyújtotta.¹⁾ 1558-ban a »*Gross-Scharfleck*« és a »*Scherthurm*« nevű bástyák közötti falnak leomlásáról van szó.²⁾ A század második felében — a három kaputornyot is beszámítva — 13 bástyát említenek az iratok.

A bástyák számát s az azokra időnként alkalmazott neveket a túlsó oldalon lévő táblán látjuk.

Első tekintetre feltűnik, hogy a XVI-ik században már 13 bástya illetőleg kaputorony áll. 1605 és 1670 között a bástyák száma 3-mal szaporodott. Ezek közül a két »*Neue Pastey*«-nak neve mutatja az építés idejét. Az egyikről írja Hain: »1649 juni. Zu dieser Zeit ist auch die Pastey zwischen den Ober-Thor und Thürchen (Menhard-kapu) zu bauen angefangen.«³⁾ Ez a helyszíni terven, 3. számú jelenleg a Probstner család tulajdonában levő bástya. A helyszíni terven 6. számmal jelölt, második »*Neue Pastey*« szintén 1649—1670 közt építtetett, sokáig katonai raktárul szolgált. 1569- és 1605-ben a *menhard-kapu* és *alsó-kapu* közt csak a Dicke-Thurmot találjuk. 1670-ben a második »*Neue Pastey*«⁴⁾ és a »*Dicke-Thurm*« között van feljegyezve az »*Achatius-Thurm*«, melynek építése idejét szintén 1605 és 1670 közé kell helyeznünk.

¹⁾ Hain 46. — ²⁾ U. ott. 123. — ³⁾ Hain 406. Az eredeti német neveket a helyi érdekekre való tekintetből szándékosan tartottam meg. Ezen bástyán ma is látni kőbe vésve az: »INRAHN 1649« — In Richter Amt Herrn Nicolai Hain 1649. — ⁴⁾ Ezt a kaszárnyák építésekor 1888-ban lerombolták.

	1569 ¹⁾	1605 ²⁾	1670 ³⁾	1690 ⁴⁾	1697 és 1702 ⁵⁾	1723 ⁶⁾ év
1	Ober-Thor und Schrott	Ober-Thor	Ober-Thor	Kirschner-Thurm Ober-Thor	Kirschner-Thurm Ober-Thor	Kirschner-Thurm Ober-Thor
2	Menhardts-Thurm	Menhardts-Thurm	Die neue Pastey	Schneider-Thurm	Schneider-Thurm	Kauffmanns-Thurm
3	Dicke-Thurm	Dicke-Thurm	Menhardts-Thurm	Messer-Schmied- Thurm	Messer-Schmied- Thurm	Messer-Schmied- Thurm
4	Nieder-Thor und Schrott	Nieder-Thor	Die neue Pastey	Nadler-Thurm	Nadler-Thurm	Knopfstricker-Thurm
5	Puschen-Thurm	Putschen-Thurm	Achatius-Thurm	Fleischhacker-Thurm	Kauffleuth-Thurm	Schneider-Thurm
6	Hencken-Thurm	Hentzen-Thurm	Dicke-Thurm	Niederthor-Thurm	Niederthor-Thurm	Niederthor-Thurm
7	Kloster-Thurm	Kloster-Thurm	Nieder-Thor	Kupferschmied-Thurm	Kupferschmied-Thurm	Kupferschmied-Thurm
8	Haber-Thurm	Haber-Thurm	Fleischer-Thurm	Tischler-Thurm	Tischler-Thurm	Tischler-Thurm
9	Wasser-Thurm	Wasser-Thurm	Tischler-Thurm	Schuster-Thurm	Schuster-Thurm	Schuster-Thurm
10	Klein-Scharfleck	Klein-Scharfleck	Schleiffer- oder Klos- ter-Thurm	Leinweber-Thurm	Leinweber-Thurm	Bittner-Thurm
11	Gross-Scharfleck	Gross-Scharfleck	Haber-Thurm	Binder-Thurm	Binder-Thurm	Tuchmacher-Thurm
12	Schützen-Thurm	Schützen-Thurm	Wasser-Thurm	Klein-Scharfleck	Klein-Scharfleck	Schlosser-Thurm
13	Vorbrütte-Thurm	Vorbrütte-Thurm	Klein-Scharfleck	Gross-Scharfleck	Gross-Scharfleck	Riemer-Thurm
14			Gross-Scharfleck	Schlosser-Thurm	Schlosser-Thurm	Die Rundel
15			Schlosser- und Hut- ter-Thurm	Riemer-Thurm	Riemer-Thurm	Die Rundel bei der Knopfstricker Pastey
16			Riemer- und Sattler- Thurm	Zucker-Thurm	Zucker Thurm	

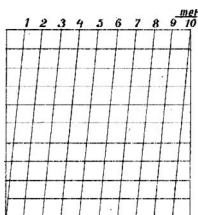
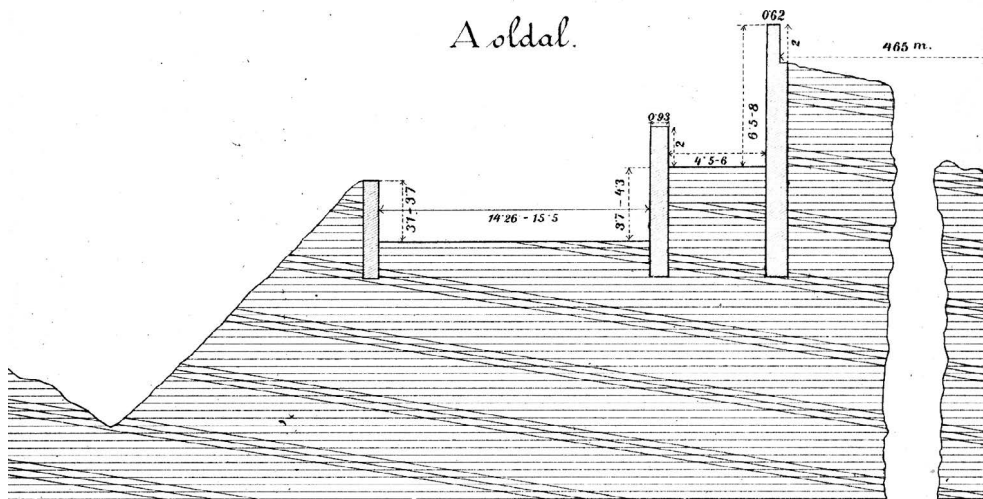
¹⁾ Hain 152—153. — ²⁾ U. o. 198. — ³⁾ U. o. 681—683. — ⁴⁾ ⁵⁾ Levélt. XI. o. 26, 27, 29, 38, 42. sz. a.

II.

A város dombjának és az erőd
mellett eszka

A oldal.

Áltmenyeknek a 2 és 13 számú bástyák
szólt átmelozete.

[illegible]

Az 1723-iki jegyzékben már ismét csak 13 bástya, illetőleg kaputornyot találunk. Az ugyanott feljegyzett »*Rundel*«-eket, nem tekinthetjük bástyáknak. Az 1697-iki helyszíni szemlében ez áll: »In alia *Rundella* seu *Zwinger*« e szerint ezeket a zwingerből kiszökő kisebb köralakú erődítményeknek kell vennünk. Védelem végett ezeket rendesen csak mellékesen sorozták valamelyik czéhhez. Így 1723-ban a szíjgyártó, festő és fazekas czéhnek a jegyzékben 13-ik számú bástya felügyelete mellett feladata volt »das Rundelchen bey Peter Adam *secundiren*«, a második rundelnek pedig a késcsináló czéh »*secundált*«.

A város délkeleti oldalán most is áll még két rondella. Egyikök a körfalat nem érintve a zwingerből nyúlik ki.

A bástyák elhelyezéséhez a város dombjának alakja adta a legtermészetesebb tervezetet. A fentebb közölt 1569-iki és 1605-iki jegyzékekben feltűnik, hogy a *felső*- és *alsó*-kapu között levő leghosszabb (körülbelől 1086 met.) és legkevésbé védhető vonalon (l. a helyszíni terven) csak 1 kaputornyot és egy bástyát találunk följegyezve, míg az *alsó*- és a *zárdakapu* közé eső meredek, 410 m. hosszú részen a zárdatoronnyal együtt 3 bástyát, ettől a Scharfheckig terjedő legmeredekebb, 623 m. hosszú vonalon szintén 3-at, innen a *felső* kapuig (558 m.) ismét 3-at látunk. Az 1670-iki jegyzékben a »*Nieder-Thor*« a 7-ik, az 1690-iki és a következő jegyzékben a 6-ik helyen áll. A »*Grosz-Scharfheck*« után az első jegyzékben 2, a többiekben 3 bástyát találunk említve.

A bástyák összeírása ezek szerint a felső kaputól kiindulva nem történt fennállásuk sorrendjében.

A XIV-ik és XV-ik században a falaknak gyakori

épszögű kiszökései, melyek közül a helyszíni terven A-val jelölt egészen a zwinger külső széleig nyomúl elő s több emeletre osztva szélessége és hosszúságában számos lövő réssel van ellátva, a falak megmáshása ellen elegendő biztosítékot nyújtottak. Az ostromnak leginkább kitett főkapuk megközelítését kellett erős bástyákkal megnehezíteni. Nem rendelkezünk a város erődítményeinek egyetlen régi tervrajzával sem s így a még fennálló bástyák elhelyezéséből, a krónikai és levéltári adatokból kell azt összeszerkeszteni. Az itt közölt tervrajzot a bécsi cs. és kir. hadügyministerium levéltárában talált 1708-iki felvétel után készítettem.

A két főkapu 1. 8. szám mellett a város dombja hirtelen kanyarodik. A kaputornyokon kívül mindkét oldalra szükséges volt bástyát alkalmazni, ilyenek a *felső-kapu* mellett a 2. számú részben ma is fennálló bástya és a 15. b) vagy a 16. számú, mely utóbbi még teljes épségben áll, — az *alsó-kapu* mellett pedig a 7. és 9. számú bástyák. A *zárda-kapu* felőli oldalt a 10., 11. (jelenleg is áll) és 12. szám alatti bástyák, a városból kivezető nyugati nagy csatorna nyílását pedig a 13. számú helyen állott »*Wasser-Thurm*« őrizte. Ennek egykori helyét határozottan megállapíthatjuk. 1559 junius 9-re írja Hain: »hatt das Wasser durch ein gross Gewitter zu Leutschau den *Wasser-Thurm* hinter den Badstuben zurissen und ausgedruckt.«¹⁾ A fürdő pedig a parochialis épület mögött a zárda utcán épen az említett nagy csatorna nyílásával egy irányban volt. A legmeredekebb északi szögletnek öre volt a most is épen álló »*Grosz-Scharffleck*« (14. sz.)

¹⁾ Hain. 119.

míg az északkeleti oldalt a 16 és a 15/a- vagy 15/b-vel jelölt bástyák védték.

A XVI-ik században fennállott bástyák sorát s azoknak akkori neveit a felső-kaputól dél felé indulva következőleg állíthatjuk össze:

Helyszíni terv száma.	1569-iki jegyzék száma.	A kapu- illetőleg bástya-torony neve.
1.	1.	Ober-Thor.
2.	12 vagy 13.	Schützen-Thurm v. Vorbritte-Thurm. ¹⁾
4.	2.	Menhardts-Thurm.
7.	3.	Dicke-Thurm.
8.	4.	Nieder-Thor.
9.	5.	Puschen-Thurm.
10.	6.	Hencken-Thurm.
11.	7.	Kloster-Thurm.
12.	8.	Haber-Thurm.
13.	9.	Wasser-Thurm.
14.	11.	Grosz-Scharfheck.

Helyszíni terv száma.	1695-iki jegyzék sz.	A kapu- illetőleg bástya-torony neve.
15/a vagy 15/b	10.	Klein-Scharfheck.
16.	12 vagy 13.	Schützen-Thurm vagy Vorbritte-Thurm.

A keleti oldalnak erősbbítése már a XVI-ik században szükségesnek mutatkozott. 1555-re írja Hain: »Ist der grosse Schrott von eychenen Holtz mit sambt den Brücken zwischen den Oberthor und Menhardts-Thürl auff erbaut worden. . . . ist also der Schrott gebauet worden zu zweyerley Nutzen, erstlich zu Steuer der Mauer, zum Andern zur *Wehr und dem Geschütz da es die Noth erforderte*«. ²⁾ A XVII-ik század küz-

¹⁾ Vorbritte = verbriete = verbrannte = leégett torony. —

²⁾ Hain. 118.

delmei között, a tűzértségnek nagyobb fejlettsége mellett a várost is erősbbíteni kellett s ekkor, mint fenn-
tebb láttuk, a felső- és alsó-kapu között levő vonalra
három új bástyát építettek. Ezek a helyszíni tervün-
kön 3- és 6-al jelölt »*Neue Pastey*-ok s az »*Achatius-
Thurm*«. Az utolsóinak helyét nem lehet határozot-
tan kijelölni. Legcélyszerűbben az 5. sz. alatt levő he-
lyen — hol jelenleg is áll egy kisebb kerek torony —
a menhard-kapu erősbbítésére állhatott, de az is lehet-
séges, hogy ezen nevet a körfalnak A-val jelölt, több
emeletes bástyaszerű kiszökésére alkalmazták.

A bástyák nevei a XVI-ik században és a XVII-ik-
nek első felében némi állandóságot mutatnak. Ezen-
túl a *felső- és alsó-kapunak* s a két »*Scharfheck*«-nek
kivételével mindig azon czéhnek nevét viselik, mely-
nek védelem céljából kiosztattak, változatlan névso-
rukat tehát nem lehet megállapítani.

Alakra nézve a még fennállók között vannak négy-,
ötszögű és kerek bástyák. Nagyságuk szintén kü-
lömböző.

Az összes kaputornyok és bástyák sorrendje, eme-
leteiknek száma s 1670-ben használt neveik követke-
zők voltak:

Helyszíni terv száma.	1670-iki jegyzék száma.	A kapu- illetőleg bástya-torony neve.	Emeleteinek száma.
1.	1.	Ober-Thor.	3.
2.	15 v. 16	Schlosser und Hutter-Thurm v. Riemer u. Sattler-Thurm.	3.
3.	2.	Die neue Pastey.	4.
4.	3.	Menhards-Thurm	4.
5.	5.	Achatius-Thurm.	3.
6.	4.	Die neue Pastey.	6.
7.	6.	Dicke Thurm.	4.

Helyszíni terv száma.	1670-iki jegyzék száma.	A kapu- illetőleg bástya-torony neve.	Emeleteinek száma.
8.	7.	Nieder Thor.	4.
9.	8.	Fleischer-Thurm	3.
10.	9.	Tischler-Thurm.	3.

Helyszíni terv száma.	1770-iki jegyzék száma	A kapu- illetőleg bástya-torony neve.	Emeleteinek száma.
11.	10.	Schleiffer- oder Kloster-Thurm.	3.
12.	11.	Haber-Thurm.	3.
13.	12.	Wasser-Thurm.	4.
14.	14.	Gross-Scharffeck.	4.
15/a v. 15/b	13.	Klein-Scharffeck.	4.
16.	15 v. 16	Riemer- und Sattler-Thurm v. Schlosser- u. Hutter-Thurm	3.

A három helyen tapasztalható ingadozást a bástyák jegyzékeinek fenntebb említett helytelen sorrendje okozza. A helyszíni terven 2-vel jelölt bástya még most is áll, a jegyzékekben azon a helyen nem említetik, míg azokban az éjszakkeleti vonalrész túl van tömve bástyákkal. A »*Riemer-Thurm*« a felső kapu közelében állott, különben nem írhatta volna a szemtanú Hain, hogy 1683. deczember 8-án Dünnewald tábornoknak a »*Scheibe*« nevű dombon felállított ágyúiból »gingen vill Schüss aufs *Ober-Thor* und den *Riemer-Thurm* zu«. ¹⁾ A »*Scharffeck*« név legjobban illik az éjszaki és éjszakkeleti kanyarúlatra. Az előbbi ma is úgy nevezik s ottan áll a nagy »*Scharffeck*« bástya. A »*Klein-Scharffeck*« 1711 ben lőpor-robbanás következtében összeomlott s hajdani helyének emléke nem maradt fenn. Az éjszakkeleti kanyarúlaton (15/b) vagy a 14. és 16. számú bástyák között (15/a) kellett állania.

A bástya-tornyok legfelső emeletére erős geren-

¹⁾ Hain. 939, 940.

dákból készített erkélyeket alkalmaztak, melyeknek átlyukasztott fenekén át legjobban lehetett kézi gránátokat, égő szurkot és szurkos koszorúkat szórni a torony aljához nyomúlt ellenségre. Ilyen »*Brustwehr*«-nek nevezett erkélyekről az 1683-iki ostrom alkalmával történik említés, mikor decz. 8-án a »Riemer-Thurm«-nak erkélyét az ellenség annyira megrongálta, hogy arról a lövészeket le kellett szedni, 9-én pedig az alsó-kapu tornyának erkélyéről szórtak kézi gránátokat és szurkos koszorúkat a kaput összetörni akaró ostromlókra.¹⁾ A 16. számú bástya keleti oldalán ma is tisztán kivehető nyoma van még az erkélynek.

A sáncz-árkokkal, körfalak- és bástyákkal eként megerősített városnak mindig kiváló fontosságot tulajdonítottak királyaink. Midőn 1550. június 7-én Lőcsének falai, tornyai és bástyái leégtek,²⁾ I. Ferdinand király Abaúj-, Liptó-, Sáros-, Szepes-, Torna-megyék, Bártfa, Eperjes és Szeben sz. kir. városokhoz augusztus 15-én kelt rendeleteiben írja: »Quae (t. i. Leuchovia) cum in finibus istius Regni nostri Hungarie versus Poloniam sita, non vobis solum, sed et aliis etiam fidelibus nostris illarum partium *tutissimum* sit profugium et propugnaculum« etc.¹⁾ (Mely — t. i. Lőcse — Magyarországnak Lengyelország felé eső határán feküdvén, nemcsak nektek, de azon részeken levő más híveinknek

¹⁾ Hain. 939. 940.

²⁾ Ezen tűzvésznek emlékét következő versekkel örökíti a Hain féle krónika:

1. SoL erat In CanCro LeVtsoVla plangIt In Igne ,
SeptIMa LVX IVnI, tetrIs Vt orta fVIt.
2. NoBILIs Vrbs, opIbVsque potens LeVtsoVla seMper,
AspICe nunc trIstIs, IgnIbVs Vsta IaCet.

³⁾ Levélt. XI. oszt. 8—11. sz.

is legbiztosabb menedékhelye és védő bástyája), a város megerősítéséhez adandó ingyen munkára szólítja fel azokat. Augusztus 18-án meghagyta a királyi kamarának, hogy a felső vidéki sz. kir. városok királyi jövedelmeit azonnal szolgáltassa ki a város kapui-, falai-, bástyái és középületeinek helyreállítására. Werner György sárosi várkapitány által kifizettetett 100 frtot, Salm Miklós gróf által küldött 600 frtot,¹⁾ 1553-ban pedig 2000 drb. kősót (Banck-Salz) adott ugyanazon célra. Az 1582-iki tűz után három évi taxa-mentességet kapott a város.²⁾ 1599-ben mikor az egész városban csak 37 ház maradt épen s az alsó-kapu tornyával együtt öt bástya égett le,³⁾ a három évi mentességen felül még a városnak 3161 frtnyi hátralékos taxáját is elengedte Rudolf király.

Messzire vezetne itten a város falait, kaputornyait, bástyáit rongáló tűz- és szélvésznek felsorolása. Egyik másik jelentékeny károkat okozott. Jelentékenyebbek a XVII-ik század folyamában és a XVIII-iknak elején kiállott ostromok által okozottak. 1672-ben Petróczynak seregei október 5-től 17-ig ostromolták a várost s elvonulásuk után a polgárok 200-nál több

¹⁾ ²⁾ U. ott. 12. stb. sz. a.

³⁾ A könyör adományokat gyűjtő könyvecskében levő, ezen tűzre vonatkozó emlék versek:

1. A tűzvész napjára: *Leutscha sub flammis lacrumat atris
Quando September numerat diurnos
Quinque ter soles radiis in alto
Cardine coeli.*
2. Az évszámot rejtő vers: *EX petit te MeVs pia nostra ChrIste,
Posset atroces sVperare LVcTvS,
HIC In hic terris VbIqVe sanCtas
Transigere aVras.*

ágyúgolyót szedtek ki a bástyákból.¹⁾ Az 1683-ban kiállott 7 napi ágyúztatás után a falak és bástyák sok helyen romba dültek. A Wesselényi féle összeesküvés után már több birtokától megfosztott, a kurucz- és német hadak által egyaránt zsarolt város nem képes erődítményeit azonnal helyreállítani s 1697-ben báró Trinfels (Freienfels?) kamarai tanácsos mint császári biztos az erődítmények romba dült állapotát így írja le: A »*Zucker-Thurm*«-nak nevezett bástya egészen rom, a mellette levő nagyobb körfal az árok felé hajolva közel áll a teljes rombadüléshez. A »*Schlosser-Thurm*«-nak felső része mintegy három ölnyire romban van, a »*Binder-Thurm*« a sáncz árok felé hajlott, a »*Haberthurm*«-nak emeleti boltozata szakadt be, az *alsókapu tornya* meghasadozva közel áll az összeomláshoz, a felső-kapu tornyának mindkét oldalán romok vannak. A körfalak és zwingerek sok helyen egészen leomlottak, máshol tetelesen meg vannak rongálva.²⁾ Az 1705-iki és 1710—11-iki ostromok, a leomlott bástyatornyok nélkül, némileg helyreállítva találták Lőcsét. Az utolsó ostrom (1710—11) megadta erődítményeinknek a kegyelem-dőfést. A lőportárnak használt »*Klein-Scharfheck*« bástya a két oldalán volt falakkal együtt a légbe repült. A menhard-kapu tornya egészen ketté szakadt. A falakat a többször kiütött tűzvész és az ágyúztatás rongálta meg.³⁾

Alig képzelhetünk szomorúbb képet, mint Lőcsée ezen ostrom után. A kaputornyok, bástyák és körfalak leégve és romba dülve, a falakon belül leégett vagy egészen romba dült 234 ház, a lakosokat megtizedelte a pestis. A városnak csaknem összes birtokai zálogba

¹⁾ Hain 786. — ²⁾ Levélt. XI. 27. — ³⁾ U. ott. 33 stb. sz.

téve, az adósság messzire meghaladta a 100.000 frtot. Nagy összeg azon időben mikor a főbíró fizetése 400 frt, s a tanácsnokoké 220—100 frt közt váltakozott.

1717. ápril 6-án III. Károly király erősen hangsúlyozza, hogy Lőcsét, mely Lengyelország határszélén és a múlt időkben lefolyt felkelések tűzhelyén fekszik, a királyi ház és az ország biztossága érdekében meg kell erősíteni; — de sem a beszállásolási, sem az adóterheken nem könnyített.¹⁾ 1725-ben a falakon keresztül szabadon lehetett kijárni. A német őrség katonái arra szöktek s a helyt. tanács meghagyja, hogy az átjárásokat legalább pallissade-al csinálják be. Majd 1728-ban részletes tervet készítettek az erődítmények kijávitására.²⁾ Ebből látjuk, hogy a két főkapunak oldalait vashorgonyokkal kellett összeszorítani, tehát a tornyokat már nem bírhatták meg, a »*Fleischer-Thurm*»-ról le kellett szedni az ágyúkat, a »*Klein Scharffleck*« nincsen felépítve s helyére gerendákból készült »*Schrott*«-ot kellene állítani, az 1450 öl hosszú falakat újra kellett fedni, s helyenkint pallissade-al pótolni és támogatni. A város nagyon kevés segílyt ígérhetett ezen reparatióhoz s még az ígértnél is kevesebbet adhatott. Az egész XVIII-ik századon keresztül a helytartótanács számos rendelete sürgeti a falak újraépítését, illetőleg kiigazítását. A század második felében Lengyelországban kiütött zavarok még egyszer kívánatossá tették Lőcse erődítményeinek helyreállítását. 1769. aug. 25-én sürgeti is azt a főhadparancsnokság által zaklatott helytartótanács.³⁾ De hiába. A városnak nem állott módjában a roppant költséget igénylő munkát végrehajtani s csak a kisebb részletekben eszközölt javítgatás mentette meg nap-

¹⁾ U. ott. — ²⁾ U. ott 40 sz. — ³⁾ U. ott 50. sz.

jainkig a középkori város-erődítésnek hazánkban páratlanul álló maradványait. Az alsó kapu előerődével és tornyával, a délnyugati és nyugati oldal összes bástya tornyai, a keletin és délkeletin a felső- és ménhardkapu tornyai és a »*Dicke-Thurm*« leomlottak. A »*Gross-Scharfheck*« az északibb (3. sz.) »*Neue Pasteri*« a helyszíni terven 16. sz. alatti bástya egészen, a 2. és 5. sz. alattiaknak maradványai, a felső- és a ménhardi-századunk első negyedében átalakított kapuk s az igen megrongált körfalak és zwingerek állanak még a régi dicsőség szomorú emlékeiként.

A megrongált erődítmények fentartása nagy teher volt a városon, miért is a tanács kérésére a m. kir. udvari kamara 1803 szept. 21-én meghagyta a már ekkor kertekül használt zwingerek és sánczárkok eladását. A tanács ezen rendelet következtében 1805 máj. 6-án megállapította az éjszaki és a nyugati oldalon levő rész eladásának feltételeit. Nevezetes itten az, hogy a sánczkeretek vevői a város belső falát *örök időken* át tartoznak a város felé eső oldaltól mérve 7 lábnyi magasságban fentartani, illetve ahol a fal beomlott, azt legalább vályogból felépíteni, a hol pedig a fal magasabb, azt 7 lábnyi magasságig le kellett volna hordatni. Minthogy a város a terhet nem bírta, kimondták, hogy ahol a falak igen roszak, ott a sánczokat ingyen oda lehet adni annak, aki a fal felépítésére vállalkozik. A keleti és déli oldalon levő sánczokat a tanács tagjai örök időre saját használatukra akarták megtartani, de a képviselő testület kérésére a kir. udvari kamara ezek aladását is elrendelte. Propstner András és Schreter Dávid az egész vonalat meg akarták venni, de végre 1816. május 10-én ezen rész is nyilvános árverésen adatott el.

Itt is kimondták a falak fentartására vonatkozó kötelezettséget. A falaknak 7 lábnyi magasságig lehorodátását a város soha sem követelte, mert azok a kívül támadt tűzvészeknek a városba terjedését gátolták de a falak fentartására közbiztonsági és közegészségügyi szempontokból mindig gondosan ügyelt. A nyugati oldalon levő aláépítés elengedhetetlenül szükséges, nehogy a földcsúszás a közel levő épületeket veszélyeztesse. A keleti és déli oldalon e részben nincs veszély s a falak lerontására maga a város adott példát, azok egy részét és egy bástyát (6. sz.) az új kaszárnyák építésekor leromboltatván. A körfal ottan most már meg van szakítva.

IV.

Építkezés.

Magán építkezés. Középületek: városháza, harangtorony, kauffhaus, vendéglő, vármegyeháza, casinó. Templomok: szt. Jakab templom, gymnasiumi templom, Minoriták temploma, hajdani karthausi templom, Mária hegyi templom, evangélikus templom. Iskolák: kath. elemi iskola, gymnasium, állami főreáliskola, evangélikus elemi iskola.

»Ring«-nek — Kör-tér — nevezett tér most is méltán lepi meg a Lőcsére jövő idegent. A csinos egy- és két emeletes lakóházakkal körülvett nagy négyszögű tér, mely hazánk régi városainak Ringjei közt a legnagyobb, közepén a sétatérrel, az állami felsőbb leányiskola és a kath. elemi iskola egyesített épületével, a szt. Jakab templommal, a városházával és az ev. templommal, kellemes benyomást tesz a nézőre. Az összhangot azonban megzavarja némileg az, hogy a házak nem állanak egy sorban, de helyenkint kiszögellések vannak. Ringünknek azonban épen ez egyik műtörténetileg legnevezetesebb oldala.

Már említettük, hogy a Ring képezte magvát a városnak, ehez és e köré csoportosultak később a többi utcák. Melyik mikor, azt megállapítani nem lehet, de az erődítésnél mondottakból következik, hogy a XIV-ik századot megelőzőleg a városnak körfalakkal körülvett egész területe be volt építve. A XIII. század közepén alapított várost azonban sok elemi csapás gátolta fejlődésében. 1332-ben, 1342-ben, majd 1431 húsvét napján, tehát egy század alatt három ízben csaknem teljesen leégett. Az 1462-iki tűzvész a körház utcát, az 1485-iki a zárda utcát hamvasztotta el.¹⁾ A gyakori nagy tűzvészek mutatják, hogy a város házai kezdetben leginkább fából készültek, amint azt még későbbi időből is kimutatjuk. A gazdagságban mindinkább gyarapodó város a tűzvészekből tanulságot merítve áttért a biztosabb építkezésre.

Henszlmann Imre, már idézett művében (22 old.) ezt írja: »Középkori lakházakat Lőcsén nem találtam, a fenmaradt legrégiebbek nem mennek túl a renaissance korszakán, mely Lőcsén, mint ezt jól datált harangtornya és városháza tanúsítja, alig kezdődik a XVII. század beállta előtt.« Nem tudom elképzelni, hogy az építészeti archeologia terén oly tudós szerzőt mi vihette ezen állításra. Egyedüli magyarázatul csak azt vehetem föl, hogy igen rövid időt tölthetett itt és így a részletek megfigyelésére nem lehetett alkalma; különben már egy séta a Körtéren meggyőzhette volna arról, hogy itten több lakóháznak határozott középkori részletei vannak, a renaissance meg fél száz évvel megelőzi a XVII. századot.

Ami a lakóházaknak középkori részletekben való gazdagságát illeti, határozottan állíthatom, hogy e tekin-

¹⁾ Hain.

tetben Lőcse hazánkban a legelső helyen áll. A régi városi életet minden részletében tanulmányozva, Sopron-tól Brassóig csak Körmöczbányán a Lehoczky házban, az úgynevezett »Mária ház«-ban — N. Lajos király leánya, Mária királynő háza — és a vele szomszédos mostani sörházban; Beszterczebányán a Szumrák-féle házban, Kassán a »Lőcsei ház«-ban, Kolozsváron és Brassóban helyenkint találtam olyan középkori építészeti részleteket, aminők itt vannak és különösen aminőket már azóta pusztítottak el, mióta én itt lakom (1878 óta).

Csak egy kissé gondos vizsgálódás kell hozzá, hogy — a képzelődésnek tért nem engedve — rekonstruálhassuk Lőcse egykori Ringjét úgy, amint annak lakóházai a XIV—XV. századokban az akkor uralkodott tiszta gót stýlben ki voltak építve.

Építészeti archeológiánk, tudtommal, még nem teszi feleslegessé azt, hogy az utókor részére részletesen feljegyezzük és így legalább az emléket megmentsük középkori építészetünknek. Sorra veszem tehát Lőcse lakóházainak középkori maradványait. A mai Kossuth Lajos utcán a térre balra befordúlva, szemünkbe ötlík a közhit szerint egykori »Thurzó-ház«, ma Bágya Farkas tulajdona. (Helyszinrajz 1.) Ennek rajzát a renaissance házépítés mintaképe gyanánt közlik lexikonok és történelmi művek, mert *külseje* meg is felel annak. Földszintjén a bejárattól balra eső lakás oszlopaival — melyeknek köze most a két szobává alakítás kedvéért be van építve — és szép kereszt boltíveivel mutatja a XV. század egykori szép gotikus termét, aminőt közvetlenül e fölött az első emeleten ma is teljes épiségében látunk. Tovább haladva találjuk a 10. sz. házat. Külseje mit sem árul el. A szűk kapunyílásba

bemenve, a jobb oldali falon egymás mellett látjuk a XIV—XV. századok két gotikus ajtóját, szomszédságukban az 1608-ból való szép karnisos ajtóval (H. sz. r. 2.) Az egymás mellett levő 18, 19. sz. házak gotikus kapuja egyszerre szembe tűnnek (H. sz. r. 3, 4.), belsejükben is több ilyen részlet van. — A helyszínrajzon 5-el jelölt, Szennovitz-féle ház, ma egészen modern épület. Mintegy 10—12 év előtt itt volt a középkori »Laube« építészetnek legszebb példánya, amit láttam: egy lefüggő gotikus keresztboltozat szép zárókövel. A helyiség most is mészárszék, akkor is az volt, de tulajdonosa az épületet a casino céljára átalakítván, kéressem daczára lerontotta a műemléket. A maga szempontjából igaza volt. — Ahol ma a casino épülete áll, 5 év előtt még egy rozzant, úgynevezett »Lábas ház« állott, ebben volt mintegy 14 év előtt egy gyönyörű, kápolnaszerű földszinti szoba, melyről azt beszéltek nekem, hogy az evangélikusok üldöztetés idejében ott tartották istentiszteletüket. A XIV. századból való gotikus boltívek és ablakok valóban alkalmasak voltak az áhítat emelésére: 3—4 év múlva meg akartam azt mutatni kiváló tudósunk Beöthy Zsoltnak, és legnagyobb meglepetésemre találtunk ott egy — közönséges konyhát. — A 7-el jelölt mai két emeletes ház szép gotikus kapuját most tüntetik el, hogy a régi lábas házakból már csak egy-két példány maradjon fenn. A tulajdonosnak érdeke hozza magával, hogy üzleti helyiséget csináljon a műemlékből azon házban, melynek egykori középkori oszlopos csarnokában, hol a hordók mögött egy szép művű szenteltvíztartó-fülkét találtam, már úgy is régóta korcsmahelyiség van. — A 8. sz-al jelölt ház egykor a híres krónika író Hain Gásparé volt, aki azt az evangélikus hitközségnek ado-

mányozta. Most az állami főreáliskola van elhelyezve az épületben, melynek egykori styljét a szépen tagolt gotikus kapu és a középkori építkezést kiválóan jellemző részlet, az egyik terem ablakfülkéiben levő épített ülőkék mutatják. — A szomszéd ház (9) kapuja szintén tagozott gotikus. — A 10-el jelölt ház kapuja fölött ott van a Thurzók kőből faragott címere. Reméljük, hogy az omladozó ház helyén a tulajdonos város által esetleg építendő új házra emlékül meg fogják azt hagyni. — A 11. számú házra még visszatérünk, most csak annyit említettünk, hogy ott és a 12 alatti-ban, mely utóbbinak kapuja is gotikus, szintén vannak XV. századbeli részletek. A 13 sz. alatti ház egykor Zsedényi Edée volt, a pinczébe vezető ajtó a XIV—XV. századbeli gotikus házépítésnek egyik remek részlete. — A 14 és 15 számmal jelölt házak, — egyik most városi vendéglő, másik az áll. felsőbb leányiskola internatusa —, belső kapujok gotikájának szép arányaival tűnnek ki. — A mellék utczákon csak a mai városi gazdasági épület (16) kapuja mutatja a gót stylt.

A további részletezés, azt hiszem, fölösleges. Az eddig fölhozottakból világosan látni azt, hogy itten a középkori házépítésnek még szép számú emléke van és azt, hogy ezek után bátran állíthatjuk, hogy a XIV—XV. században Lőcsének egész Ringje az akkor uralkodott gót stylben volt kiépítve. Igazolni fogják ezen állításunkat a középületek is.

Az említett, úgynevezett Thurzó-féle (Bágya-féle) házról Henszlmann is ezt írta: »Nem csal meg a románszerű fél-köríves friesz, hogy az épület eredetét a román styl korába helyezzük; de a csúcsíves kapu *legkésőbb* a XVI. század első feléből való«. A még fennálló régi, csúcsíves kapuval bíró lakóházak elő részét

a XVI. századot megelőzőleg legkésőbb az 1431-iki tűzvész után épülteknek kell tekintenünk. Az ekkor épített lakóházak jó karban maradtak a XVI. század közepéig, az 1550-iki nagy tűzvészig, amelyik után következik a renaissance építkezési modora.

Mielőtt erre áttérnénk, időzzünk még egy kissé a *régi* Ringen. Képzeljük magunk elé a nagy tért, körülvéve a XIV—XV. század gót styljében épült házaival, amint a szép mérművekkel ellátott ablakok kiemelkednek az első emeletig felérő oszlopcsarnokok fölött. A térnek mai szaggatottsága nem volt meg. A házak egyenes vonalban állottak, előttük az egész tért körülfutó »Laube«-kkel, melyekhez hasonlót hazánkban csak Zsolnán láttam még 1886-ban az ottani nagy tűz előtt. A térről a XVII. század híres kalandor utazója Simplicissimus a XVII. század közepén említi, hogy a Ring házai előtt elfutó »Loeben«-ek, arcadok alatt erős időben is szárazon lehet járni. Timon szerint, aki 1702-ben megjelent művében Lőcsét az ország legszebb városai közé sorozza, a város házait pompás építésűeknek állítja s a piacról írja, hogy azt zsindegylyel fedett elegans ambitus veszi körül. A Szennovitz-féle háznak már említett oszlopcsarnoka, melynek gótikus keresztboltozata még néhány év előtt teljes épségben meg volt, mutatja; hogy a Löbenek már a középkorban, és pedig a házak styljének megfelelően csúcsívesek voltak. A régibb időben, úgy látszik az 1711-iki, óriási pusztítást okozott tűzvészig, az egész Ring körül volt véve arcadeokkal. Az oszlopcsarnokok eredetileg csak az első emeletig érve, erkélyszerűen futották körül a tért. Bizonyítja ezt a mai nagy vendéglő és a br. Ripperda-féle ház, melyeknek kettős kapujok van; a külső egészen újabb, a belső, az arcadeok

rendes szélességének megfelelő távolban régi csúcsíves. A felső körön az oszlopcsarnokok maradványa csak ezen két házban van meg. Hogy egykor itt is meg voltak a csarnokok, az említett maradványokon kívül bizonyítja az is, hogy ottan, a mai állami felsőbb leányiskola helyén állott a régi »Kaufhaus«, Lőcse egykori börzéje. A körül csoportosultak a messze vidékekről vásárra jövő kereskedők, akik árúikat az oszlopcsarnokokban állították ki. Az idősebb emberek még emlékeznek arra, hogy az idegen kereskedők a csarnokokat egészen azok beépítéséig használták a jelzett célra. A felső kör arkadéjai régebben eltűntek. Az alsó kör keleti és déli oldalán századunk 40-es éveiben még mind meg voltak. Azóta legnagyobb részük eltűnt már. Vagy egyszerűen eltávolították azokat a ház elől, vagy az oszlopos csarnokok fölött, az útca felé megnagyobbítva a házat, emeletet építettek. Így jöttek létre az úgynevezett »lábás ház«-ak, amilyen ma már csak négy van. (Az alsó kör keleti oldalán a Toperczer-féle, nyug. oldalán a reáliskolának használt Hain-féle és szomszédjai: a Szennovicz-féle ház és az egykori Thurzó-féle ház, — a volt kaszárnya), de ezen utóbbiaknak napjai is meg vannak számolva. A legtöbb esetben egészen beépítették a csarnokot. Ezen fel- és beépítés következtében az ilyen átalakított házak utcái szobái igen mélyek. A csarnokokkal különféle elbánás okozta, hogy a Körtér házai nem állanak egyenes vonalban, hanem az arcadeok szélességének megfelelő kiugró szögleteket képeznek.

Az eddigi, azt hisszük az egykori valóságnak teljesen megfelelő leírás után a középkori Lőcsét kicsinyben hazánk egyik legszebb városául kell elképzelnünk. A faragott kövek miatt drága csúcsíves építkezés

azonban csakis a város közepét elfoglaló nagy téren, a gazdag »Ring-Bürger«-ek lakóházainak elő részén érvényesülhetett. A Ring házainak hátsó része és a mellék utcákban lakó kevésbé vagyonos vagy épen szegényebb polgárok házai sok század múltával is legnagyobb részben fából valók voltak. Ennek igazolására talán elég lesz felhozni az 1696-iki összeírás adatait. A szerint akkor volt Lőcsén kétemeletes ház egészen kőből építve 40; ugyanolyan feles 51; egész egyemeletes ház egészen kőből 3; feles 1 emeletes elől kő-, hátul fából 119; egyemeletes quartális ház nagyobb részt fából 133; nyolczadrészes egyemeletes ház részben fából 227; tizenhatodrészes házikó a falak mellett, legnagyobb részt fából 84. Összesen 657 ház, melyeknek nagy része (444) még ekkor is egészen vagy legalább részben fából való volt. — A nagy fény mellett a nagy árnyék!

Ha ez így volt az előrehaladott XVII-ik század végén, amikor a város virágzásának tetőpontjáról még csak hanyatlani kezd, képzelhetjük, hogy a fejlődés első századaiban alig lehetett kedvezőbb a helyzet.

Krónikák és okmányok borzasztó tűzvészekről beszélnek itt. Ezen tűzvészek egy egy korszakot jelölnek itt az építészeti archeologia történetében. Hallgassuk csak meg, mit mond a krónika: »Anno 1332 ist die Stadt Leutsch zum ersthenmahl aussgebrandt. Anno 1342 ist Leutsch zum 2-mahl aussgebrandt. Anno 1431 ist Leutsch fast kurz am H. Ostertag ausgebrandt worden durch einen Polnischen Edelmann mit nahmen Pukalo, und hatt damals bey die 44.291 fl. schaden empfangen, sind auch 18 Personen mit verbrandt worden.« A tűz eszerint a várost alapítás után nem egészen 100 év múltával hamvasz-

totta el először s az után egy száz év alatt még kétszer. A legutóbb említett tűzvész által okozott kár, ha az akkori pénzértéket a mainak csak 15-szörösével számítjuk fel, ma 664.365 frtra menne, ami közel a felét tette annak, amennyiért Zsigmond király 1412-ben a szepességi 13 várost elzálogosította Lengyelországnak.

A nagy csapások nagy okulásul is szolgáltak. A vagyonosabb polgárok biztosabb, szilárdabb építkezéshez láttak és alig lehet kétségünk a fölött, hogy a magán házakon még látható középkori csúcsíves részletek ugyanazon mesterek kezéből valók, akik a XIV. században a szt. Jakab templomot és a régi városházát, majd a XV. század közepén ugyanazon templom déli kereszthajóját építették.

A renaissancenak Lőcsén meghonosulásáról Henszelmann azt írja, hogy az Lőcsén alig kezdődik a XVII. század beállta előtt. Általánosságban véve is tagadnunk kell ezen állítás helyességét. Csak a szt. Jakab templom »Szt. János oltár«-át kell megnéznünk, hogy lássuk, miszerint már 1520-ban remek művet alkottak itt az akkor nálunk még meglehetősen új stylben, melyet újnak mondhatunk, ha tekintetbe vesszük, hogy a Hunyadi Mátyás király által 1474-ben készítettett »Passio« oltár még csak átmenetet mutat a gotikából a renaissanceba. A magán építkezésben a renaissancera való átmenetre a gotikának itt még virágzási korába eső 1431-iki tűz után csak a várost 1550-ben ért csapás után volt idő és alkalom. 1550. június 7-én egy borzasztó tűzvész 1 $\frac{1}{2}$ óra alatt halmuvá tette Lőcse házait 118-nak kivételével. Ekkor égett le a városháza is, amikor a levéltár legnagyobb része is a lángok martalékává lett.

A hadi és kereskedelmi szempontokból fontos vá-

ros már a XIV—XV. századok tűzvészei után is sok királyi kegyelemben részesült, most a pártviszályok korában, mikor Kassa János Zsigmondot uralta, Lőcse volt a Habsburg házra nézve Felső-Magyarország kulcsa. I. Ferdinand király nemcsak a régi privilegiumokat erősítette meg, új czímert és 10 évi adómentességet adott: hanem azt is megígérte, hogy új privilegiumokat is ad, ha megtudja, hogy a lakosság azonnal szorgalmasan hozzá lát az építkezéshez. A város nyilvános épületei: városháza, a templom tornya és a falak építésére Salm Miklós útján 600 frtot küldött; Eperjes, Bártfa, Szeben városok kir. adóját Lőcsének ajándékozta; Szepes-, Sáros-, Abaúj-, Torna- és Gömör megyéket utasította, hogy Lőcse újra építéséhez nyújtsanak segédkezet.

Ekkor indult meg Lőcsén a nagyobb mérvű építkezés. A renaissance alakulatai a gót styl nemes egyszerűségével combinálva képezik Lőcsén a XVI. század második felében megindult építkezések jellemző vonásait. A gót stylből megmaradtak a tűz által el nem pusztított díszes csúcsíves kapuk és ajtók, az új építkezés meg az ekkor már Európaszerte dívó renaissance ízlésben történik. Ezen időből való a városházának mostani legtöbb részlete — amiről még szólunk — és az alsó kör éjszaki sarkán álló Okolicsányi-Zsedényi féle ház. Ennek régi középkori eredetét csak a bejárat alatt balra levő remek csúcsíves pinczeajtó árulja el, minden egyéb részlete szép renaissance. Az udvarában levő szárny- és hátsó épület emeleti járdája egészen véve hasonló a »Lőcse régiségei« 162-ik lapján a renaissance styl remekeként leírt járdához. Az épület külső falába alkalmazott torz fejek és kőszarkány-csatorna szintén a renaissancera vallanak,

RENAISSANCE (SZKICSÁK-FÉLE) HÁZ KÜLSEJE.

a szárny épület végén kis címer fölött látható az 1576. évszám. Ezek és a városházáról elmondandók alapján átláthatjuk, hogy Lőcsén a renaissance házépítés már a XVI. század második felében meghonosult, sőt hozzá tehetjük azt is, hogy az 1550-iki nagy tűzvész által okozott rombolás után az új építkezést és a restaurálást ezen új stylben foganatosították. Ez okozza aztán, hogy sok háznak csúcsíves kapuval és ajtókkal bíró sokkal régibb eredetű előrészéhez renaissance stylú szárnyépület és hátulsó rész van építve.

Az 1599. szept. 15-iki tűzvész az 1550-ikinél még nagyobb pusztulást hozott a városra. Leégett a parochialis templom, iskola, Kauffhaus, városháza stb. nyilvános épületek, a város összes házai úgy, hogy csak 37 maradt meg épségben. A király, a szomszéd vármegyék és városok, magános urak siettek segíteni a várost helyreállítani. Ezen tűzvész után enyészik el itten a csúcsíves házépítés és lett uralkodóvá a renaissance. A városnak ezen időben épen a virágzás tetőpontján állott ipara és kereskedelme folytán a polgárság még képes volt stylszerű házakat építtetni.

A tiszta renaissance-nak két kiváló példányát látjuk az »Alsó-kör« nyugati oldalán levő, jelenleg Szkicsák féle és a Hermann féle házakban. Az első valaha Thurzó Elek kincstárnok sógorának Pobst (Bobst, ma a család neve Bobest) Frigyesnek tulajdona lehetett. Erre mutat az, hogy a Thurzók egykori házának tőszomszédságában van, meg az, hogy emeleti nagy termének mennyezetén phantasticus virág- és állatalakok közt a Bobest és Mauks családok domborművű címerei vannak. A régi kereskedő-házaknak olyan jellemző alakja ez még ma is, aminő hazánkban alig akad. Legújabbán már némileg átalakították és most újabb

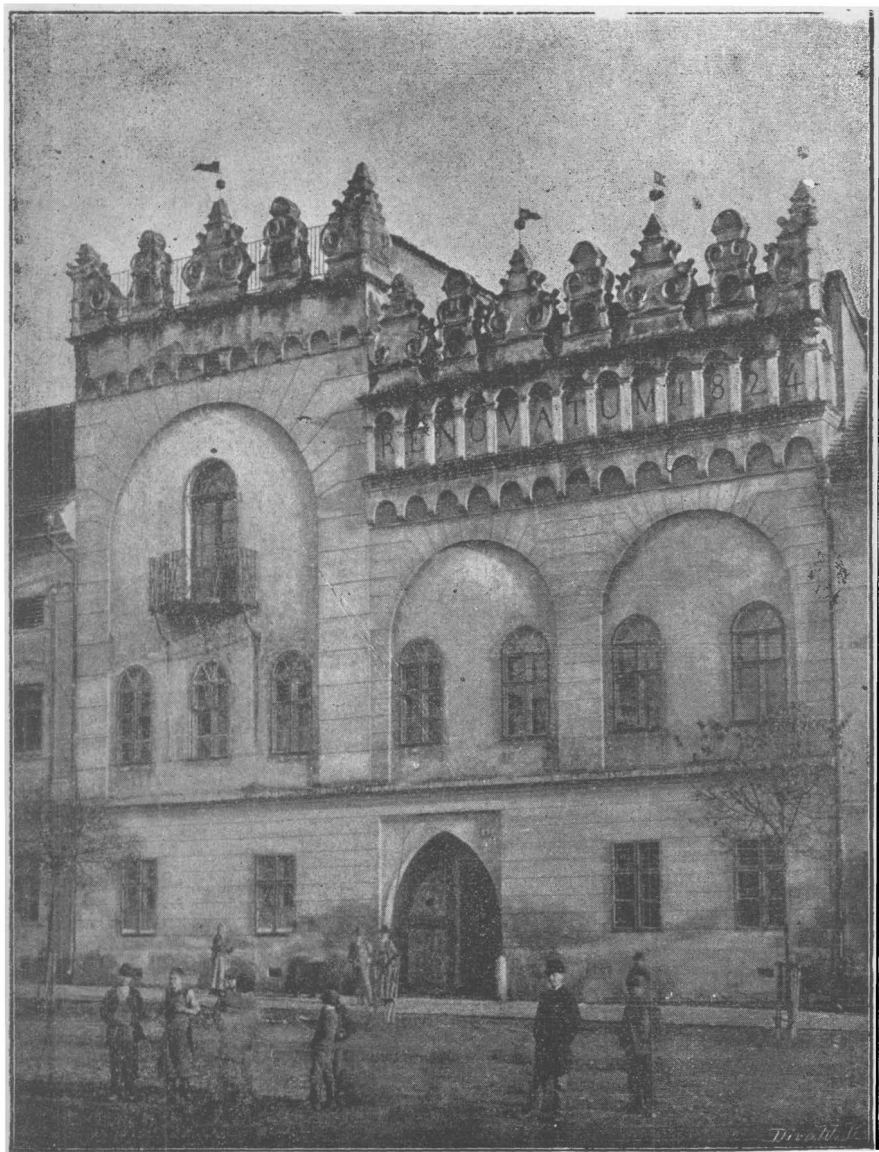
átalakítás előtt áll, azért az utókorra nézve legalább leírását adni érdemesnek tartom. A ház építésének idejét az egyik bolt raktár-helyiségének ajtaja fölött levő czímer fölé vésett 1603. évszám mutatja. A tér felé néző rész két emeletes. A ház alatt nagy terjedelmű pinczék, az 1685-ben készített szép faragott művű kaputól jobbra és balra bolthelyiségek vannak. A kapualj alatt balra látni egy gót ízlésű ajtót, egyedüli maradványát a régibb építésnek, a XVII. századból való ajtók kornisosak. A tágas udvarban az első emeletet szép oszlopos tornác futja körül. Az emeleti helyiségek eredeti beosztása két év előtt még meg volt. A térre néző három szoba egy egészen elkülönített lakosztályt képezett, az ide vezető előszobából nyílt egy tágas konyha nagy nyitott tűzhelylyel, e fölött a bográcsok felfüggesztésére szolgáló vasrudakat befogadó kéménynyel. Az egyik falnak hosszában húzódott egy sajátzerű építmény, aminőt máshol sehol sem láttam. Az egy 2'-nyi magas, és ugyanolyan széles építmény volt, oldalán 6 tüzelő helylyel, tetején ugyanannyi olyan keskeny nyílással, aminőket a földbe vájt tábori főzőhelyeknél látunk. Az épületnek udvari szárnyai 2 vagy 1, egymástól egészen elkülönített kis szobából álló helyiségekre voltak osztva. Ezeknek megfelelően a földszinten volt ugyanannyi raktárhelyiség. A második emelet nem lakásul, hanem magtárul szolgált. Hogy az életneműek fel- és lehordása a lakókat vagy a szállókat ne zavarja, az udvar felé nyílik az emelőgép elhelyezésére szolgáló ajtó; a magtár közepén van egy nagy tölcser, melynek szára a falba építve levezet a földszintre, ahol a felülről leöntött életet zsákokba lehetett felfogni. A tágas kapualj menyezetében most is ott van a mérő felfüggesztésére szolgáló horog.

RENAISSANCE (SZKICSÁK-FÉLE) HÁZ UDVARA.

THURZÓ-FÉLÉNEK NEVEZETT (BÁGYA-FÉLE) HÁZ.

Az egész ház tehát úgy volt berendezve, hogy az árumegállító-joggal bírt városba bejövő kereskedők, mikor befogadásukra sem berendezett vendégfogadó nem volt, sem élelmi szereket nem hozhattak be; minden kényelmet feltaláljanak a magán házakban. Mindenikök kaphatott ott külön szállást, konyhát, raktárt magtárt és pinczét, ahol itt időzésük alatt tetszésük szerint lakhattak és behozott áruikat a legközelebbi vásárig biztonságban elhelyezhették.

Hasonló berendezéssel, kisebb nagyobb mértékben más házakban is találkozunk itt.

A Hermann féle ház, mely szintén a XVII. századnak legelején épült, a XVII. században híres Spil-
lenberger orvosi családé volt, a család kőből faragott címere most is ott van a kapu fölött. Sokan tévesen tartják Thurzó féle háznak. Szakszerű építészeti leírását adta »Lőcse régiségei«-nek tudós szerzője (161—162. lap).

A renaissance házepítésnek kiváló példányául szokták emlegetni — amint már említők — a Felső-Kör keleti oldalán levő Bágya féle, szintén Thurzó háznak tartott épületet, melyről már kimutattuk, hogy jelentékeny része ma is csúcsíves építmény, de amelyiket a XVII. században igen szép renaissance stylben építettek át.

A következő tűzvészek egészen megváltoztatták a város külső képét. 1711-ben a város ostroma alkalmával több ízben kiütött tűz elpusztított 234 házat; 1747-ben egyszerre 275, 1752-ben meg egyszerre 420 ház égett le. Minden ilyen csapás után kevesebb maradt a régi építészeti emlékekből, az újabb életviszonyok, de leginkább az elszegényedés hozta azt magával, hogy a lakóházak stylszerűségére kevés gondot

fordítottak. Az 1717. szeptember 28-án eszközölt összeírásból kitűnt, hogy amíg:

1700-ban volt házzal bíró polgár	322-	1717-ben	265
« « « özvegy, árva	111-	«	69
« « lakatlan ház	9-	«	64
« « elpusztult ház	9-	«	157

Ilyen helyzetben bocsátott ki a város hatósága 1720 július 20-án felhívást, melyben minden, a jobbagyi szolgálmányoktól mentes, becsülétes foglalkozású bel- és külföldi embert felhív, hogy az elpusztult városba telepedjék be. Mindenki polgárjogot nyer, s a sz. kir. városok polgárait megillető jogokban részesül, a lakatlan házakat előleges fizetés nélkül olcsó áron, pusztá házhelyeket még ingyen kaphat s azokon 6 évi tehermentességgel építkezhet. Ilyen körülmények közt aztán mindenki építkezett úgy, amint lehetett.

A további építkezésnek módját is szabályozta azonban a város régi alakja. A régi német városokban szokásos keskeny házhelyekkel találkozunk itt is, hogy a kis téren sok lakó férjen el. Legrendesebb alakja a háznak az, hogy az utcára az emeleten csak 3 ablak nyílik. Az adózás szempontjából a házakat egész, $\frac{1}{2}$, $\frac{1}{4}$, $\frac{1}{8}$, $\frac{1}{16}$, sőt $\frac{1}{32}$, $\frac{1}{64}$ és $\frac{1}{128}$ részesekre is csoportosították. Ezen utolsó három alosztálylyal csak az 1711-re következett pusztítás és új telepítés idejében találkozunk.

A házak számát néhány adattal így tüntethetjük fel: 1557-ben, melyből legrégibb adatunk van, volt a falakon belül 447 ház, 1660-ban 703; 1667-ben 726; 1696-ban 657. Ezek szerint 1557-től 1660-ig 226-al, 1667-ig 249-el szaporodott, 1667-től 1696-ig pedig 69-el apadt a házak száma. A XVII. század végére

és a XVIII-nak elejére vonatkozó adatok iszonyú pusztításra mutatnak. 1700-ban volt lakott ház 433, 1696-hoz képest 214-el kevesebb; 1717-ben volt lakott ház 334, tehát ismét kevesebb 99-el, mint 1700-ban. A hatóságnak az 1711-iki pusztulás után a város újra népesítése érdekében tett intézkedései, úgylátszik, jó hatással voltak, mert 1720-ban már 374, 1728-ban 414, 1786-ban meg már 699, 1810-ben 702 házat találunk. 1715-től 1810-ig tehát a házak száma 338-al emelkedve megkétszereződött. 1849-ben a házak száma 642, 1896-ban 592.

A századunk első felében mutatkozó apadásnak oka leginkább az, hogy a gyakori tüzesetek miatt a városi hatóság a körfalak felső oldalához épített házikókat, ha azok leégtek, újra felépíttetni nem engedte.

Említők már, hogy hajdan itten a házakat leginkább fából építették. Tekintsük meg kissé a módot, mely szerint a régi Lócse házai még a XVII. század végén is építve voltak. Az 1696-iki összeírás szerint volt sör- és pálinka-főző helyiséggel ellátott egész *kétemeletes* ház egészen kőből építve 40; ugyanolyan feles 51; egész egyemeletes ház sör- és szeszfőzővel egészen kőből csak 3; feles egyemeletes ház elől kőből hátul fából csak sörfőzővel 83, főző nélkül 36; negyedrészes egyemeletes ház nagyjából részben fából sör- és szeszfőzővel 15; ugyanolyan főző helyiség nélkül 118; nyolczadrészes kis egyemeletes ház vegyest kőből vagy fából 227; tizenhatadrészes apró faház részben a falak mellé építve 84. E szerint volt kétemeletes ház 91; egyemeletes 482, földszintes 84. Az összesen 657 ház között egészen kőből volt 94, csak elő részben kőből 119, tisztán vagy legalább nagy részben fából 444, a házaknak 85 7/10-je volt tehát mindezen tűz-

eset alkalmával kitéve a végső pusztulásnak s ez, amint láttuk, a XVIII. században többször bekövetkezett.

Ha fentebb 1720-tól kezdve a házak számában emelkedést mutattunk ki, az nem jelenti a városnak új virágzásra jutását. Míg ugyanis 1697-ben az adó-alapúl szolgáló legkisebb ház csak $\frac{1}{16}$ részes volt, később a legkisebb $\frac{1}{128}$ részessé lett. A XVIII. század összeírásaiból nem lehet megállapítani azt, hány 1 vagy 2 emeletes és hány földszintes ház volt időről időre, de azt látjuk, hogy az adóalapúl szolgált házak minősége nagyon alá szállott. A királyi census és taxák kivetésénél tekintetbe vették a földbirtokot is, de a házakat is nagyságuk szerint taksálták. E szerint állapították meg az egyes birtokosokra eső adó mennyiségét. Az egész házak képezték az 1-séget. Volt:

	1	$\frac{1}{3}$	$\frac{1}{4}$	$\frac{1}{8}$	$\frac{1}{16}$	$\frac{1}{32}$	$\frac{1}{64}$	$\frac{1}{128}$	részes ház.	Összesen
1696-ban:	43	170	133	227	84	—	—	—	, ,	657
1715 ben:	29	51	89	94	79	87	—	—	, ,	429
1720-ban:	12*)	36	67	72	49	54	76	8	, ,	374
1728-ban:	10	40	75	63	66	49	121	—	, ,	414

A későbbi összeírásokban ezen megkülönböztetés nincs feltüntetve. A felhozottakból látjuk, hogy ha a házak száma emelkedett is, azoknak minősége igen alább szállott. A Kör-téren egészben véve megmaradt az ősi jelleg. Ma is csak néhány ház van, amelyiknek háromnál több ablaka nyílik a térre. Ahol több van, az mind újabb ház és csakis az elpusztult régibb házak összeépítéséből keletkeztek. Mennyire szűkek voltak az utcákra néző helyiségek, abból látjuk, hogy amikor 1622. januárban Bethlen Gábor fejedelem a Magyar-Bród melletti táborból haza térve Lőcsén átutazni szándékozott, neje Károlyi Zsuzsanna előre küldte

*) Az 1720-iki összeírásban találunk $1\frac{1}{4}$ -es, $1\frac{1}{2}$ -es házakat is, összesen 5-öt, melyeket itt egységül számítottunk be.

ide Komáromy Istvánt, hogy az általa kijelölt 3 házat ajtókkal kössék össze, hogy a fejedelem alkalmas lakást kaphasson. Ugyanazon év márczius 26-án jöttek Lőcsére Révay Péter koronaőr és II. Ferdinand biztosai a Bethlentől átvett szent koronával. Ekkor Biber János váradi püspököt Wiesenberger polgár házának emeleti első, a koronaőrt pedig a szent koronával ugyanazon háznak hátulsó szobájában kellett elszállásolni.

Mint a felvidéki városok lakói általában, úgy Lőcse polgárai is leginkább iparral és kereskedelemmel foglalkoztak. Joguk volt saját házukban sört és pálinkát főzni s azt és bort kimérni. A kereskedelmi szabályzatoknak lényeges pontjai, hogy idegen kereskedőnek nyílt piacon árúlnia nem szabad, az egyszer behozott árút a vásár után a városból ki vinnie nem szabad, nem szabad behoznia magával semmi féle élelmiszert vagy takarmányt. Ezen viszonyok közt, mint felvidéki városainkban általában, úgy itten is a célszerűség volt a legfőbb iránytadó. Ezt annál is inkább szem előtt kellett tartaniok, minthogy az erődtéményekkel bekerített aránylag kis területen sok tágas épületet állítani lehetetlen, a falakon kívül lakni pedig a múlt századokban veszélyes vállalkozás lett volna. Nagyobb mérvű átalakulást nem szenvedett, lakóházak még ma is tökéletes tájékozást nyújtanak a régi berendezésről. A rendesen nagy kiterjedésű pinczék fölött a földszíntnek $\frac{1}{3}$ részét elfoglalja a tágas kapualj, $\frac{2}{3}$ részét az utcára nyíló bolt vagy a tulajdonos családjának rendes tartózkodására rendelt nagy szoba, a »*Zimmer*«. Ebből sötét átjáró vezet az udvarra nyíló szobába — *Kammer* — vagy konyhába. Ezen helyiségek egészen kielégítették az iparos vagy

kereskedő lakásigényeit. A földszíntnek többi udvari részében lakóhelyiség nem volt, hanem voltak raktárak, részint a tulajdonos használatára, részint az idegen kereskedők által behozott, de el nem adott áruknak lerakására bérbe adva. Az emeletre rendesen homályos és szűk kőlépcső vezetett az előcsarnokba, melyből ajtók nyílnak az utcára néző szobákba, a jobbra és balra eső konyhába és éléskamarába. A régibb építésű házakban ma is úgy van a dolog, hogy az emelet utczaí szobái, amilyen rendesen 2 volt, a szárnyépület udvari szobáival nincsenek összekötve. Az utcára nézők voltak az úri szobák, — *Stube*. Szárnyépületet egy házban rendesen egyet, — csak egyik másik nagyobb épületben kivételesen kettőt — találunk. Ennek emeletén egymástól egészen elkülönített 2—3 kisebb szoba volt azon célra, hogy a vásárra jövő vagy a városban máskor is nagyobb számmal megforduló idegeneknek elkülönített szállásokul szolgálgjanak. Ugyanezen célra voltak fenntartva az emelet utczaí szobái az előkelő és gazdag uraságok részére. Az úgynevezett két emeletes házak második emelete nem volt lakásul kiépítve, de ott volt a magtár. Az épületnek hátsó részét a sör- pálinkafőző hely, műhely és istálló foglalta el. Így minden ház egyúttal vendégfogadó is volt. Ilyen berendezésűt a már említett Szkicsák és Hermann féle házakon kívül még ma is többet láthatunk. Az így épített házaknak kiegészítő része volt az idegen kereskedők áruinak kirakására szolgált — Löben, Laube, arcade — oszlop-csarnok.

A részleteket tekintve, a régi épületekben kiváló díszet látunk. Az ajtófelek, ablakkeretek mindig faragott kőből simán, vagy kiálló párkánynyal (kornisosan) és virág díszítéssel készítvők. A földszínti helyiségek

és az udvari szobák ablakait rendesen erős egyenes vasráczozattal látták el.

A családi büszkeségnek kifolyása, hogy a nemesre emelt polgárok nemcsak kívül a kapu fölött, hanem sok helyen több ajtó fölött is beépítették a kőből vésett családi címert, vagy az építő tulajdonos nevének kezdőbetűivel ellátott jelvényt, melyet pecsétnyomóján is rendesen használt. Ilyet Lőcsén igen sokat lehet látni.

A boltozatnak gazdag díszítésére fentebb hoztam fel példát. Mint ezen tekintetben szintén kiválótl emlittem még fel az alsó-kör délkeleti sarkán álló Reiss-féle házat, melynek egyik földszinti szobájában a boltozatot mesteri kezekkel készített domborművű szárnyas angyalfejek és csillagok ékesítették, de csak ékesítették.

A lakásra szánt helyiségek csekély volta okozta, hogy a több százados tartósságra számított vastag falakba az ágyak, szekrények befogadására mélyedéseket építették. A falakba rejtett régi almáriumokat és könyvszekrényeket még most is láthatunk. A bútorozat pótlására szokásban volt a ház építése alkalmával az ablak mélyedésekbe egymással szemben 2—2 ülőhelyet építeni. Az állami főreáltanoda épülete egyik első emeleti tanterme mindkét ablakának mélyedésében vannak még ilyen kővel fedett ülőhelyek.

A »Kammer«, »Zimmer« és »Stube« elnevezések különböztették meg a lakóhelyiségek rendeltetését. Legelőkelőbb a rendesen első emeleti Stube, az előkelő uraknak lakó és elfogadó szobája. Ebben találjuk rendesen a legszebb bútorokat feljegyezve. Mikor 1670 január 13-án bírónak választották Spillenberger Dávid orvost s ez épen akkor Murányban időzött a beteg Széchy Mária mellett, a megválasztást tudomá-

sára adni akaró küldöttség nem juthatott be a »Stuben«-ba, tehát egy »Zimmer«-be tették le, ősi szokás szerint, a bíróság jelvényeit. A hazatért új bíró pedig »in den oberen Stuben« fogadta az üdvözlő küldöttségeket.

Korunknak nagyobb kényelmet és fényűzést követelő nemzedéke építkezésében is kifejezi jellemét. Ahány építkező, annyiféle ház. Első tekintetre nagy a változatosság, de a figyelmes szemlélő csakhamar észreveszi a lépten-nyomon uralkodó styltelenséget, — az építészeti ízlés hiányát. A megváltozott életviszonyok és az elszegényedés hatalmas okozói annak. Igaz, mindkettő oly szükség, amelyik törvényt bont; de mindamellett óhajtható lenne, hogy az újabb átalakításoknál — ahol csak lehet — meghagynák a régi építési módnak nemcsak régisége miatt tiszteletre méltó, de szépnek is mondható maradványait emlékül és okulásul, mert korunk szülötteinek nem ártana a műérzék újra fejlődésére szolgáló minél több alkalom.

Középületek: a) *Városháza.* A városházának műtörténeti leírását még nem régen két szaktudósunk adta¹⁾. Ezért nem bocsátkozom túlságos részletezésbe, de mert az idézett leírásokban némi téves adatokat és hézagokat látok, másrészt mert az épület azóta átalakításon ment keresztül; szükségesnek látom a legfőbb részletek és történeti mozzanatok kiemelését.

A városháza a Körtér közepe táján, az Alsó-kör éjszaki részén áll. Építésének idejéről Henszlmann a többi közt ezt írja: »Hajdan e terembe — a mai kapitányi hivatal — az utczaról igen csinos ajtó nyílt, melynek díszes stylje e részletet *világosan a XV. száz-*

¹⁾ Henszlmann: Lőcsének régiségei 152 stb.. — Myskovszky: Magyarország. Kárpátegy. évkönyve 1889. 72 stb. old.

VÁRÓSHÁZA DÉL ÉS NYUGATI OLDAL.

VÁROSHÁZA, (KELETI OLDAL.)

zadba helyezi s így tanuságot tesz arról, hogy az épületnek teste régibb az 1615 évnél.« Myskovszky szerint: »Löcse monumentalis műemléke a főtér közepén álló városháza, mely a *XVI. század elején épülvén* már renaissance styllü.« — Henszlmann közelebb jár a valósághoz, de a másik nézet határozottan téves. A városnak eredeti építési terve arra volt számítva, hogy a közepén levő nagy térre kerüljenek a nyilvános épületek. A parochialis templomról ki fogjuk mutatni, hogy az a XIV. század folyamában egészen elkészült. A magán építkezésnél láttuk, hogy ha XIV-ik századbéli építészeti részleteket nem mutathatunk is ki világosan, az hogy a XV. század gotikája általános volt, minden kétségen felül áll. Csak egy kissé részletesebben kell vizsgálnunk a városházát, csakhamar felismerhetjük annak egykori építészeti stylljét és talán korát is.

A már említett, most befalazott ajtón kívül ma is több gotikus részlete van az épületnek. Ilyenek először is földszinti főkapuja. Ezen belépve, balra van egy kis gotikus ajtó, mely egy szűk benyílóba vezet, ahol volt hajdan az emeletre vezetett csigalépcső, melynek maradványai a legújabb restauratioig meg voltak az emeleten volt szintén gotikus ajtóval, melyet legújabban falaztak be. Ha a benyílot megvizsgáljuk, a baloldalon szemközt levő szögletben ma is látni az egykori csúcsív bordázatának egy jókora darabját annak szépen faragott gyámkövével. Ezen részletek, azt hiszem, igen világossá teszik azt, hogy városházunk egykor az itten általános csúcsíves styllben és pedig emeletesen volt építve, méltó középpontjául szolgálva a magán házakkal hasonlóan kiépített szép térnek. Koráról csak hozzávetően szólhatunk. Igen

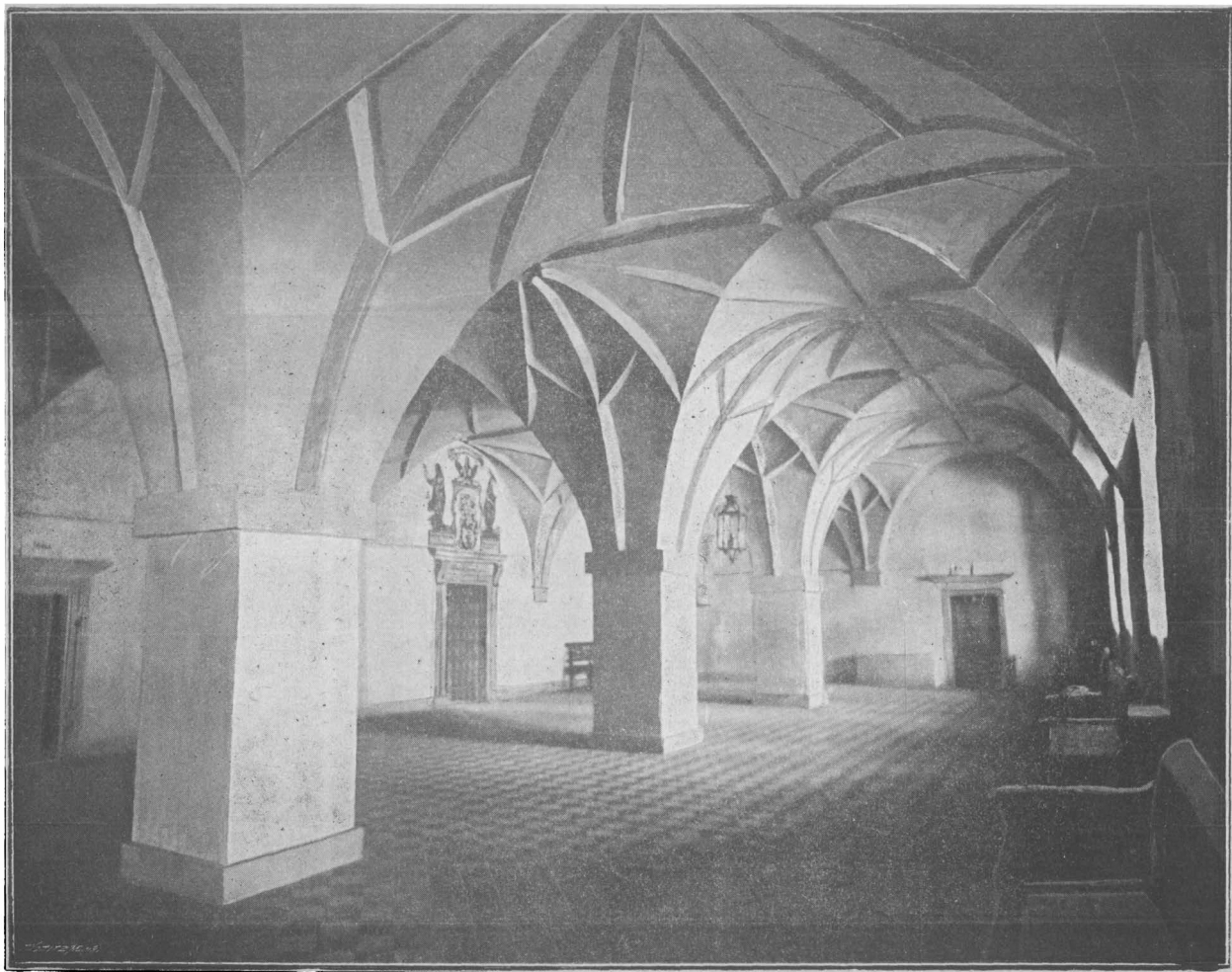
valószínűnek tarthatjuk azt, hogy a szepesi szász tartomány székhelye, amikor a XIII. század végén parochialis templomának építéséhez fogott, ha nem is azzal egyszerre, de közel egykorúan gondoskodott tanásházról is. A mai városháza első építésének idejét az elmondottak alapján bátran helyezem a XIV-ik századba úgy, hogy építése a mondott század végén a templomával egyidejűleg, vagy legkésőbb a XV. század elején be lehetett fejezve.

Mai, részben renaissance, részben ó-német stílus alakja többszöri átalakításnak következménye.

Említők már az 1550-iki és 1599-iki nagy tűzvészeket, mint itten a renaissancenak meghonosított. Az 1550-iki tűzvészkor, amint azt az okmányok elbeszélnek, egészen leégett a városháza. Elégett a levéltár, megolvadtak a város régi pecsétnyomói. A pusztulás teljes volt. Az újra építkezés itt is csak az ekkor már általános renaissanceban történhetett. Az újra építkezés kezdetben csak a legszükségesebbre, a földszinti részre szorítkozott, ahol a most is meglevő donga-boltozatokban stílszerűséget hiába keresnénk. Nem is lehetett ez másként, mikor a pusztulás után két évvel, 1552. október 24-én a tanács már újra elfoglalta helyét a városházán.¹⁾ Tovább dolgoztak az építésen. Az emeleti nagy nyitott oszlopos csarnokból az épület zömébe vezető kornisos ajtóba be van vésve az 1575. Ezen ajtó mutatja a renaissance első jelét. Hogy ide juthassunk, fel kell tételeznünk az ide vezető nyugati lépcsőnek egykorúságát.

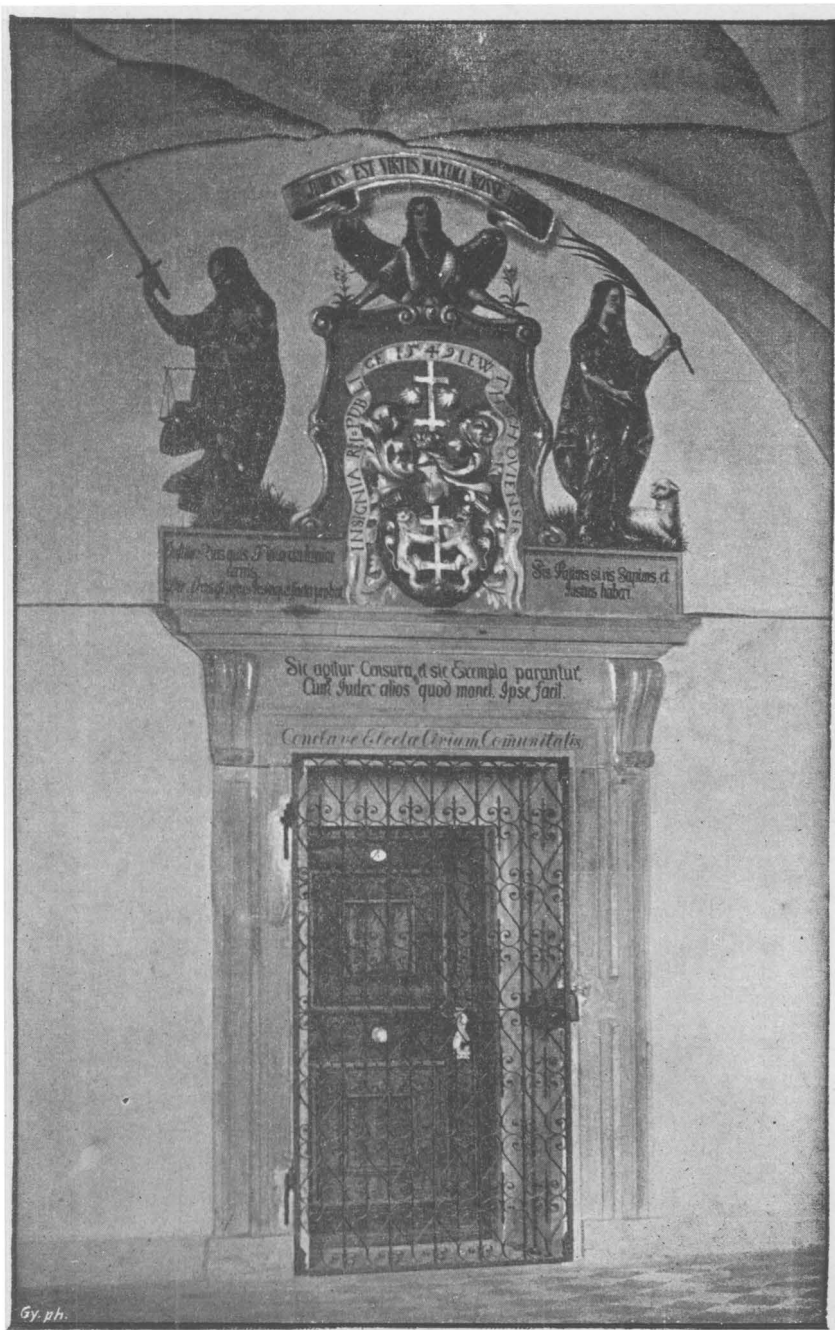
Alig fejezhették be még az újra építést, amikor az 1599-iki tűzvész újra bajt okozott. Ez után kapta az épület 1894 előtti alakját. A Hain féle krónika

¹⁾ Hain. 114.

A VÁROSHÁZA EMELETI ELŐCSARNOKA.

TANÁCSTEREM AJTAJA.

TANACSTEREM.

szavai: »1615. In diesem Jahr ist das Rathhaus sambt der Mayerschafft *erbauet*«, csakis az újabb újra építésnek nagyjából befejezésére vonatkozhatnak. Az 1599—1615 közti időre esik a déli és nyugati oszlopos csarnok építése. Bizonyítja ezt az épületnek déli falában volt, most a nyugati részre áthelyezett felíratos kő, melyen a város címere alatt olvasható: D. MICHA: CLEM (Clementis) IUDICE: ET: D. PANCRA: MAILAND: AEDILE: EXISTEN: ANNO: 1615. Az emelet nyugati oszlopcsarnoka fölött, a későbbkori Mansarde tetőzet alatt, még láttam az angyal-képet, alá írva: »Pulchritudo civitatis concordia 1615.« A déli oldalon levő, 1838-ban, majd legújabbban 1895-ben megújított képek eredetileg a XVII. század közepe tájáról valók.

A nyugati lépcsőn felmenve, az 1575-el jelzett ajtón át — Henszlmann szavai szerint: »Első lépésünk nagy pilléres terembe, vagy előcsarnokba vezet. . . . Igen nevezetes díszes csillagboltozattal, melynek elrendezése szintén a XV. század második felére utal.« Ezen előcsarnok egyike hazánk legszebb építészeti emlékeinek. Korát csak a XVI. század második felébe helyezhetem, amikor itten több magán házban is alkalmazták a hasonló csillagboltozatot. Volt itten a már említett, a földszínről felvezető csigalépcsőről benyúló gotikus ajtó és egy nagy kandalló, de a legújabb restauratio alkalmával az előbbit egészen beépítették, az utóbbinak meg csak felső párkányát hagyták meg. A nagy csarnokból a tanácsterembe díszes renaissance ajtó vezet, fölötte a városnak »Insignia reipublicae Lewtschoviensis 1549.« köriratú címerével stb. A város itt levő címerét csak 1550-ben kapta és így az 1549 itten csak tévedésből lehet 1599 helyett.

Az ezen ajtón át nyíló tanácsterem csak a XVII. század közepén készülhetett el mai formájában. Erre mutat a küszöbébe bevésett 1665. évszám.

A részletesebb műtörténeti leírásra nézve utalom a szíves olvasót Henszlmann többször idézet művére. Csak azt említem még meg, hogy a városháza mostani alakját a legújabb időben kapta, amikor azt Schulek műegyetemi tanár terve szerint és felügyelete alatt 1893—95 ben, a második emeletet is rá építve, némely régibb részleteket eltüntetve, restaurálták.

Megjegyzem még itten, hogy a városházának egykor kis tornya is volt, melyről Hain krónikája 1668-ra említi, hogy ezen év május 3-án: »Ist auf dem Rathhaus das kleine Thürml auff's neue zuge richtet, und mit weissem blech bedeckt worden«. Ezen tornyocska valószínűleg valamelyik későbbi tűz alkalmával elpusztult s azt nem kell összetévesztenünk a vározháza közelében levő mommentalis harangtoronnyal.

b) *Harangtorony.* A városháza éjszaki oldalával most egy boltív fölött levő szoba által összekötve áll a harangtorony. Ennek építését 1656. szept. 19-én kezdték. 1661. nov. 1—4-én leszedték a harangokat a templom tornyáról és ide helyezték át. Az olasz renaissance stylben készült torony hazánk legszebb e nemű épületeinek egyike. Részletes építészeti leírását adja Henszelmann »Lőcsének régiségei« 159.—161. old. ahol tekintettel az épület szép arányosságára, azt felső Magyarország legjelesebb e nemű épületének nyilvánítja.

Az első toronyóráról Lőcsén 1516-ban van szó mikor azt Miklós mester 40 frtért készíttette. Ezen óra, melynek kezelője 1516-ban éri 6 frt díjat kapott, a

templom régi tornyán volt. Innen helyezték át a harangtoronyba és állítólag ez volt az első toronyóra hazánkban.

A torony eredeti építészeti jellegét maig megtartotta. Nagyobb javításáról 1822—24-ből van tudomásunk, amikor javíttatása 544 frtba került. Fedele mai formáját a városháza legújabb restaurációja alkalmával kapta.

c) *A kereskedelmi csarnok.* Kaufhaus. A magánházak építésénél kiemeltük azt, hogy a fő iránytadó elv volt megfelelni a kereskedelem igényeinek. Az áru-megállító joggal bírt városok mindenikében volt kereskedelmi csarnok, Kaufhaus, ahol az idegen kereskedők áruikat bejelentették, ellenőrzés alá bocsátották; ahol kötötték az ügyleteket. Lőcsének kereskedelmi csarnoka a körtér északi felének közepén azon ház volt, melyben ma az állami felsőbb leányiskola van elhelyezve. Hain krónikája 1569-re írja, hogy Juliusban végezték be a Kaufhaus építését a két új lépcsővel, az építkezés 168 frtba került. Az utóbbi szavakból világos, hogy itten csak az 1550-iki nagy tűz után történt helyreállításról van szó.

Az épület a XVIII. század első felében még eredeti rendeltetésének szolgált, de a város kereskedelmi jelentőségét elveszítve, a csarnok is feleslegessé vált s a város azt már a múlt század végén el akarta adni. 1803-tól kezdve hosszú időn át a katonai kincstár bérelte azt élelmi raktárnak, majd 1846-ban ideiglenes katonai kórháznak. 1824-ben építették alsó oszlop-csarnokát. 1848-ban tervbe vették, hogy emeleti helyiségeit tiszti lakásokká, földszintjét pedig színházzá alakíttják át, de a terv csak tervnek maradt. 1858-ban a casino egyesület vette bérbe az emeleti részt és a

casino ott volt 1881-ig, amikor a város az egész épületet az állami felsőbb leányiskola céljaira adta át.

d) *Vendéglő.* Felvidéki városainkban a kereskedelem virágzó korában, a XV—XVI. században nyilvános vendégfogadókkal nem találkozunk. A magánházak voltak a jövedelmező vásári vendéglátásra berendezve. Lőcsén alkalmasint a városnak kicsiny terjedelme mellett nagy idegen forgalma tette szükségessé a kivételt. Hain szerint: »Anno 1590 ist das Gasthaus der Schulen grad über — tehát a mai helyén — . . . erbauet und mit schönen, graden groszen und saubern Zimmern ausgestaffiret worden«. Azóta folytonosan fentartotta azt a város, amint 1664-iki javításából látjuk. A XVIII. század elejétől kezdve a kereskedelem hanyatlásával nem nagy szükség volt a vendéglőre, de az állandó katonaság behozatalával annál nagyobb volt kaszárnyára és a vendéglőt azzá alakították át s az és tiszti pavillon, u. n. »Rundel« volt ottan egészen 1804-ig. — Városi vendéglőnek 1763-ban berendezték a mai Engelmayer féle házat, majd az alsó-kör nyugati oldalán levő Thurzó házat. 1804-ben ezt építették ki kaszárnyának és a vendéglőt visszahelyezték régi helyére. Az újra építéskor készítették a nagy táncztermet és mellékhelyiségeit. 1826-ban a nagy teremből ajtót törtek a szomszéd szobába, a mai női öltözőbe.

A nagy vendéglő régi alakjában hasonlított a magánházakhoz. Előtte is oszlopcsarnok futott végig, amelyet 1804 után beépítettek és részben e fölé építették a táncztermet. A XVI. század előtti régi háznak maradványa az igen szépen tagozott csúcsíves belső kapu.

A lőcsei polgárságnak túlloyalitását jellemzi, hogy

az újra épített vendéglőnek 1806-ban a »Zum Kaiser von Oesterreich«, később a »Zum Reichs-Adler« ékes címeket adták. Csak legújabban lett belőle a szerény »Városi vendéglő«.

d) *Színház.* A városi vendéglő épületéhez kapcsolva a habár nem nagy terjedelmű, de csinos állandó színházat 1841-ben kezdték építeni. Az építés, nem tudom mi okból, egy időre fenakadt és 1848-ban színházzá a régi Kaufhaus földszintjét akarták átalakítani. Ezen terv azonban abban maradt. 1842-ben a színészetnek már annyira érezte szükségét a város, hogy Würth Ádámnak engedélyt adott a vendéglő telkén nyári színház építésére és Steinhausz Lajostól megvette annak magán színházi készleteit s azokat bérlettel és ártérlettel átengedte használatra a színészeknek.

Hogy a színházzal a város mindig foglalkozott, mutatja, hogy 1843-ban szabályrendelet állapítja meg, hogy a vendéglős a színészektől egy előadás után csak 1 pengő frtot vehet. 1846-iki határozat szerint a színház a vendéglőtől elkülönítve bérbe nem adható.

Az 1841-ben építeni kezdett állandó színházat, 1853-ban bevégezték s akkor 1854-ben elhatározta a város, hogy a megyefőnöknek és a polgármesternek állandó ingyen páholy jár.

A csinos kiállítású színházban van a földszinten 96 zártsték, 13 emeleti páholy, és kényelmes karzat.

Kezdetben természetesen kizárólagosan a német mûzsa temploma volt. Az új alkotmányos aera óta váltakozva játszottak benne magyar és német színészek. 1891-től, mikor e sorok írója megalapította a »lócsei magyar színpártoló egyesület«-et, kizárólag a magyar mûvészetnek szolgál. Dicsőségére legyen ez mondva a város hazafias tanácsának és színügyi bizottságának,

mely a színházat a magyar színészeknek mindig ingyen engedi át sőt még a színház fűtéséről is bőkezűen gondoskodik.

e) *Vármegye háza.* Szepesvármegye közgyűléseit régi idők óta a szepesi várban, Váralján vagy a vármegye valamely más helyén tartotta. Lőcse mint a szász provincia székhelye, majd a XIV. század közepe tája óta sz. kir. város a vármegyével semmi közösségben nem állott. A megyei nemesség a XVI. és XVII. századok pártviszályai és háborúi közben sokszor szorult rá az erős város, oltalmára. Már a XVI. század vége felé kísérletet tett arra, hogy gyűléseit a biztos falak közt tarthassa. A vármegyei gyűléseknek Lőcsén tartására 1582-ből van első nyomunk. Ezen túl többször találkozunk itten a gyűlésekkel, melyeken a közös érdekű kereskedelmi ügyeket, az árúk árának limitatioját megye és város közösen intézik el. Thurzó Szaniszló 1625. június 7-én, Thurzó Ádám 1628. július 8-án mint főispánok itt tették le az esküt. De a polgárság és nemesség jogi és társadalmi felfogása sehogy sem fértek össze és Lőcse városa csak 1654. szeptember 1-én engedte meg legelőször, hogy megyei nemes a városban házat vegyen. Első ilyen bírtokossá Máriássy János lett, megvéve a Hirscher féle házat. De a vármegye mint olyan csak a XVII. század végén lett itt házbírtokossá, amikor Pobst (Bobest) Cyriáktól megvette a ma is »kis megyeháza« néven ismert épületet. Ezen idő óta Lőcse a vármegyének is állandó székhelye. Megfelelő székházat azonban csak századunk 30-as éveiben állított magának a vármegye.

f) *Casino.* Nagy Széchenyinknek a társadalmi egyesülésre felhívó szózata Lőcsén korán talált visszhangra. Már 1832-ben megalakult a polgári casino

VÁRMEGYEHÁZA.

társaság, helyiséget a Steinhausz — ma Laube féle — házban véve ki. A 40-es és 50-es években helyisége a kávéházban (nagy vendéglő) volt, 1858-ban vette bérbe a régi Kaufhaus emeleti helyiségeit. A »polgári« casinonak tagjaivá lettek a megyei nemesség és a később szervezett állami hivatalok és intézetek tisztviselői. Szellemében, mint a Szepesség általában, magyar volt a casino mindig, de a német volt a társalgás általános nyelve. 1881-ben Salamon Tivadar vezetése alatt összeállottunk a fiatalabbak és megalakítottuk a tisztán magyar nyelvű »Szepesi Eötvös kör«-t külön helyiséggel a nélkül, hogy a régi casinóból kiléptünk volna. Az elkülönözödés látszata visszatetszést szült, és minthogy lassan valódi elkülönözödés is kezdett keletkezni, belátva ennek káros anyagi és erkölcsi hatását, a »Szepesi Eötvös kör« és a »Lőcsei polgári casino« az Eötvös kör céljainak fentartásával egyesültek. Ekkor azonban a szorosan vett városi elem egy része vált ki, külön »Polgári kört« alakítva. Az ellentéteket végre sikerült kiegyenlíteni. 1893-ban a két társaság egyesült s az egyesült erővel Prihradny Oszkár elnök buzgolkodása létrehozta a tagok részvénytársaságát, mely az alsó-kör déli oldalán felépítette a »Lőcsei casino« mai díszes otthonát.

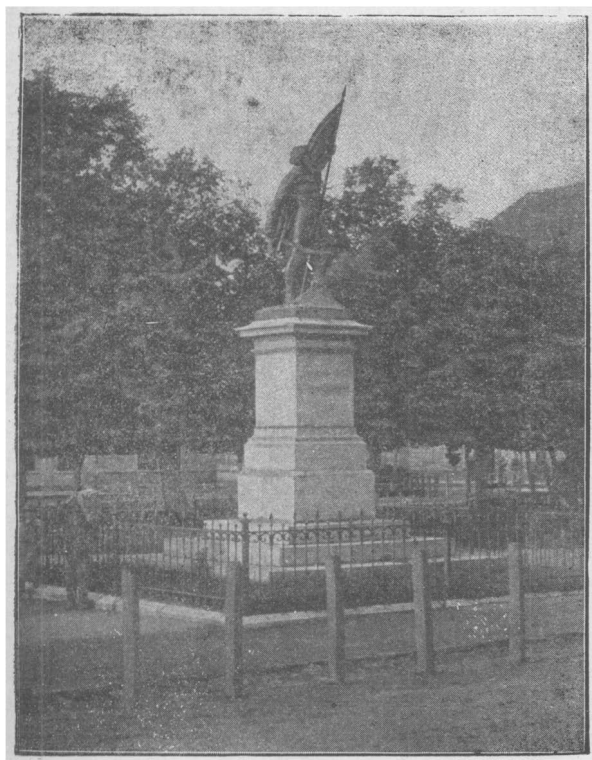
g) *Katonai laktanyák, nevelő intézet és kórház.* Ha már a XVI. XVII. századok ideiglenes zsoldos rendszere is nehéz terheket rótt az országlakókra, még súlyosabban nehezedett az állandó katonaság rendszere különösen a városokra. Az állandó katonaság magán házakba beosztva volt elszállásolva. Ezen kényelmetlen helyzettől akart megszabadulni a polgárság, amikor a régi városi vendéglőt kaszárnyának engedte át. A hadsereg létszámának és igényeinek emelkedé-

sével a parancsnokság már 1792-ben más helyiséget kíván. Ekkor merül fel az egykori karthausi zárda, később nemesi convictus épületének kisajátítása. A kincstárral hosszúra nyúlván az alkudozások, a város az eddigi kaszárnyát akarta kiépíttetni, 1804-ben azonban a legújabb időig kaszárnyául használt Thurzó féle házat alakította át. 1810-ben az itt állomásozott Csatorinszky ezred parancsnokságának felügyelete alatt itten katonai nevelő intézetet szerveztek. Ennek elhelyezéséről kellett a városnak gondoskodnia. A convictus épületére nézve a kir. kincstár és a város közt már 1798 óta folytak az alkudozások, a város katonai célokra már 1801-ben adoptált néhány szobát, most kibérelte a többi is az iskola céljaira. 1812-ben a tanács az épületnek egy részét katonai kórháznak önhatalmilag átengedte, amiért Pracháry consult a helytartó tanács állásától felfüggesztette. Sok huza-vona után végre 1816-ban a város az épületet 6710 frt 30 kron megvette s ettől kezdve a katonai nevelő intézet a katonai kincstár által fizetett évi 400 frt bér mellett ott maradt 1845-ig, amikor az épületet kaszárnyává alakították s a nevelő intézet ment át a Thurzó házba. A katonai kórház e közben bérházakban tengődött, egy ideig (1846-ban) a régi Kaufhausban is volt. Az 50-es években megszűnt itt a nevelő intézet s akkor a Thurzó ház újra laktanyává lett és az alsó kaszárnya egy részét alakították át kórházzá.

Az új laktanyák és tiszti lakások hatalmas palotáit a város, a régi erődítmények egy részének lerombolásával, évtizedünkben építtette több mint egy félmillió forintnyi költségen.

h) Vívezeték: A város erődítéseinek leírásánál láttuk már, hogy csatornázásról és ivó vízről a város

HONVÉDSZOBOR.

A SZENT JAKAB TEMPLOM. (DÉLI OLDAL.)

alapításával egyidejűleg kellett gondoskodni. A vízvezetékre vonatkozó első írott emlékünknél 1569-ből van, a mikor a »Durst« nevű völgy forrásait bevezették. Ettől kezdve folytonosak adataink, de ezeknek részletes felsorolása kevésbé érdekes.

i) *Sétatér. Honvédszobor.* A felső körön levő sétatér 1835-ben az itt állomásozó Wasa ezred tisztjei báró Wildburg Armin kapitány kezdeményezésére készítették. A vármegye házával szemben br. Wildburg által összegyűjtött pénzen és az ő terve szerint 1841-ben egy kőből készült díszes cisternát állítottak.

Alkotmányos életünk helyreállítása után Szepesvármegye lelkes közönségének áldozatkészsége létrehozta a sétatérre az említett cisterna helyén álló, az 1848/49-iki szepesmegyei honvédek emlékének szentelt honvédszobrot. Azt Faragó József lőcsei szobrász mintázta.

Templomok: a) *Szt.-Jakab templom.* Hazánk ezen, építészetiileg is nevezetes, a belső berendezésében levő műkincseket illetőleg meg legelső rangúnak nevezhető templomának egész irodalma van. Részletesen méltatja azt Henszlmann »Lőcsének régiségei« című műve 30.—139. oldalain; továbbá Myskovszky Viktor: »Lőcse sz. kir. város középkori műemlékei« című cikkében.¹⁾ Időrendben legelső helyen áll Merklas Venczel: »Die Stadtpfarrkirche Sct.-Jacobi major. in der k. Freistadt Leutschau« 1862-ben megjelent munkája. Legújabbán Kompanyik Coelestin lőcsei apát-plébános adott róla ismertető leírást, összefoglalva előzőinek tudományos fejtegetéseit. Nagy becszel bír néhai Still Pál lőcsei prépost-plébánosnak »Chronikon seu historia parochiae

¹⁾ Magyarországi Kárpátgyesület 1869. XVI. évf. 55. stb. old.

L. ac R. Civitatis Leutschoviensis» czímmű, 1861-ig 239 folio oldalra terjedő kézírata.

Ezek után czélunk inkább csak gyakorlati lehet. Minden műtörténeti részletezést lehetőleg mellőzve, vezetőkül akarunk szolgálni, elmondva egyszersmind az eddigiektől több pontban eltérő nézeteinket.

A templom a körtérnek körülbelől közepén áll szentélyével egyenesen keletnek fordúlva. Nagyságra nézve hazánk legnagyobb templomaival, a pécsi és kassai székesegyházakéval vetekedik. Építésének kezdete egybe esik a város keletkezésével, a XIII. század végén. Mikor fejezték be, határozottan megállapítani nem lehet, de az bizonyos, hogy eltekintve egyes kisebb későbbi részletektől, a XIV. század végét megelőzően készen állott. Bizonyítja ezt a XIV. századnak az építés minden részletében mutatkozó, nálunk korai gotikája, de legbiztosabban a templom éjszaki oldalához épített Szt.-György kápolna, melyről később szólunk.

Templomunk eredeti alaptervezetében a bazilika-szerű csarnoktemplomok közé tartozik. Éjszaki előcsarnoka régi, a déli későbbi hozzáépítés, hogy a keresztalak meglegyen. Habár az egész épületet egységes terv szerint épültnek kell vennünk; építését én két részre osztanám. Amint azt kimutattam, a város mai nagyságában nem eredetileg épült, úgy temploma is csak a város emelkedésével lépést tartva vett nagyobb méreteket. A templomot kétség kívül a körtérhez mérték. Mutatják ezt: 1. hogy a templom a keleti és nyugati oldal házaitól, most egészen kiépítve, egyenlő távolságban van; 2. a kör-tér éjszak-déli átmérőinek is épen kellő közepén van a templom közepé; 3. az éjszaki és a déli előcsarnokok mai kapui a templom mai mellék-hajóinak épen közepére esnek. De kezdetben, hogy

minél előbb lehessen benne istentiszteletet tartani, a nagyra tervezett egyháznak csak a mai előcsarnokokig terjedő keleti részét építették ki teljesen. Erre több jel mutat. Így a szentély déli oldalán kívül ma is világosan kimutatható egy ötszögű szekrestyének vagy mellék-kápolnának alapfalazata és egyik csúcsíves boltívének támaszköve; továbbá a déli oldal-hajó épen egyharmadában másképp nem lett volna értelme egy díszes oszlopfőekkel ellátott kapunak, amelyik ma is meg van befalazva ott, ahol belül az úgynevezett Passio oltár áll.

Hogy azonban az építést megszakítás nélkül tovább folytatták az eredeti terv szerint, mutatja az éjszaki előcsarnoknak és a hajók nyugati részének a keletivel egészen azonos stýlje.

A mai szekrestye a templom éjszaki falának keleti részéhez van építve. A hagyomány azt a belpoklosok kápolnájának tartja, melyben azon szerencsétlenek találta lelki vígasztalást. A hagyományt támogatja egy most is meglevő szentségtartó, melyen kétséget kizáróan a XV. század jellegével van felírva: »Pertinet ad capellam leprosorum«. A XIII.—XIV. századoknak hitbuzgó szelleme könnyen megérthetővé teszi azt, hogy a ragályos betegeket nem hagyták istentisztelet nélkül, de azt is tudjuk, hogy a belpoklosságban szenvedőket a lehetőségig elkülönítették, és így bajos feltételezni azt, hogy itten a templom főhajójába nyíló ajtóval a templom testéhez építettek volna számukra kápolnát. A mai szekrestye záródása egészen olyan, mint a főhajó szentélyéé, boltozata is azonos, a templomba nyíló ajtaja kétség kívül a XIV. századból való, meg a templomnak jobb oldalán áll, ahol a szekrestyék rendszeren állani szoktak. Ezekből, ha még hozzá vesszük egy kisebbszerű temploméhoz hasonló nagyságát, bízvást

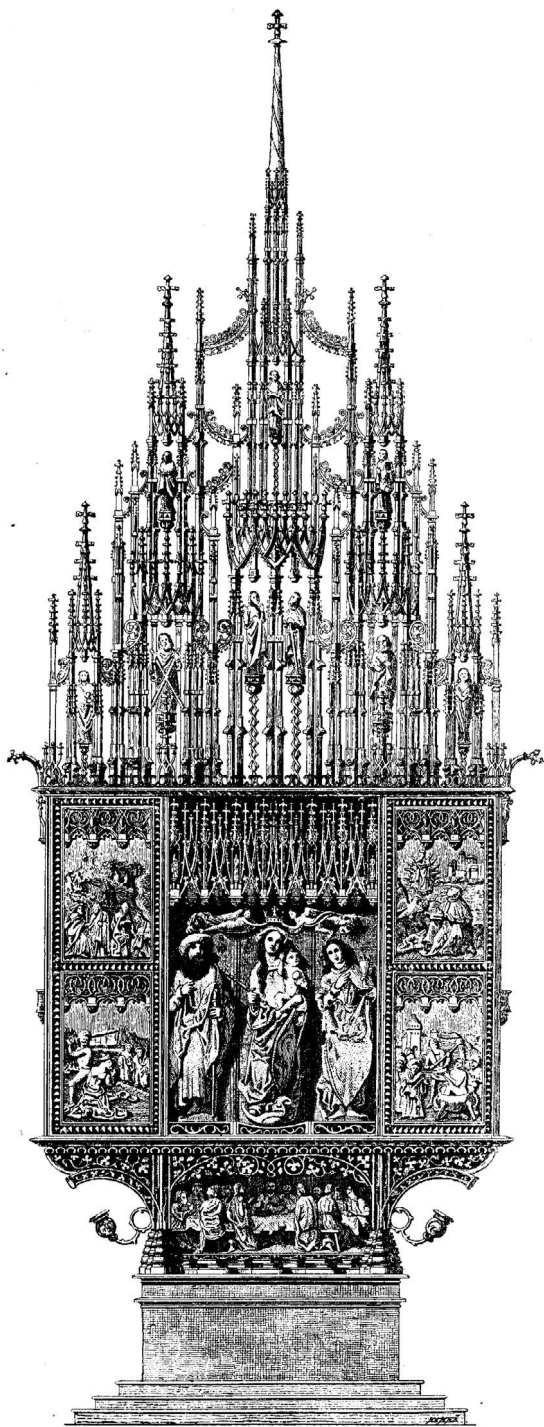

azt következtethetjük, hogy ez volt az építkezés tartama alatt az istentiszteletre szolgált templom később szekrestyévé alakítva, vagy már a templom fő részével egyidejűleg annak építették. A belpoklosok számára, külső bejáratral szolgálhatott a fent említett, ma már nem létező kápolna.

Az éjszaki előcsarnok és a szekrestye közé van ékelve a Szt.-György kápolna. Boltozata már elárulja a gotika hanyatlását. Ezt Ulebach György egykor lőcsei, majd kassai polgár a XIV. század végén építtette. A kápolna 1392-ben, amikor az alapítót, kinek sírköve ott van, ott eltemették, már készen állott. A nagy templom korának pontos megállapítására fontos az 1414-ben kelt pápai breve, mely a Szt.-Jakab templom éjszaki oldalfalához épített Szt.-György kápolna felszentelését jóváhagyja. A XIV. század végén tehát templomunk már készen állott.

Mai alakjához már csak a déli előcsarnok hiányzott. A csarnoknak lapos boltívei és a fölötte levő u. n. Corvin kápolna csillagboltozata az építés idejéül világosan kijelölik a XV. századot. A templomban, a már említett egykori déli bejárat helyén áll a »Passio oltár« melynek állítása összeköttetésben van Hunyady Mátyás királynak 1474-ben itt időzésével. Az oltár állítását megelőzően, vagy legalább azzal egyidejűleg falazták be a régi bejáratot s akkor a déli előcsarnoknak és kapunak már készen kellett lenniök.

A templom külsejéből hátra van még a torony. Német városainkban a templom tornya rendszeren óratoronyúl is szolgált. A régi tornyot a XVII. századig harangtoronyúl is használták. Erősnek, tömörnek kellett tehát lennie. Ez okozhatta, hogy az, amint régibb rajz és a tető meglevő mintájából látni, nem felelt

SZ. JAKAB-TEMPLOM FŐOLTÁRA.

meg a templom styljének. Az idő, tűzvészek és a harangok súlya erősen megrongálták. Az új harangtorony némileg segített a bajon, de a roskadozó régi torornak végre helyet kellett adnia a mostaninak. A helytartó tanács már 1790-ben bekivánta az új torony tervét és költségvetését. A város hatósága Povolny építész tervét elfogadva, őt 1812-ben megbízta a kivittel. 1822-ben kezdték meg az alapozási munkát. A városi pénztárra súlyosan nehezedő költség miatt az építkezés lassan haladt előre és csak 1858-ban fejeztetett be a Mück Frigyes építész tervei szerint folytatott gotikus torony a templom és a torony styljéhez nem illő fedelével. Építési költsége 84000 frt volt.

Az éjszaki előcsarnokon át *a templomba lépve* első tekintetre feltűnnek a közép- és oldalhajók nagy méretei. A középhajó hossza 40·5 m, a szentélylyel együtt 49·5 m. szélessége 9·75 m. az oldalhajók a torony két oldalán levő kápolnákat is beszámítva 46·8 m. hosszúak, szélességük az éjszakié 7·3, a délié 6·46. A középhajó 4·23 m-el magasabb a 15 m. magasságú oldalhajóknál, így a középhajó boltozatait a pillérek fölött emelkedő tömör falazat tartja.

Második feltűnő dolog, hogy a pillérek nem tagozottak. Erre nézve igen alapos Henszlmann véleménye, hogy az eredetileg egyenlő magasságúra tervezett hajóknak a XIII. században szokásos fa-menyezetet akartak adni, később átmenve a szilárdabb, nehéz kőboltozatra, az eredeti gyenge pilléreket faragott kövekből álló köpenynyel kellett körül venni. Az oszlopfejeknek díszeiről, melyek a köznapi szemlélőt kevésbé érdeklik, nem szólok. A műtörténelmi vizsgálónak részletes felvilágosítást ad Henszlmann műve.

Az eddigiekből látni, hogy templomunk structurá-

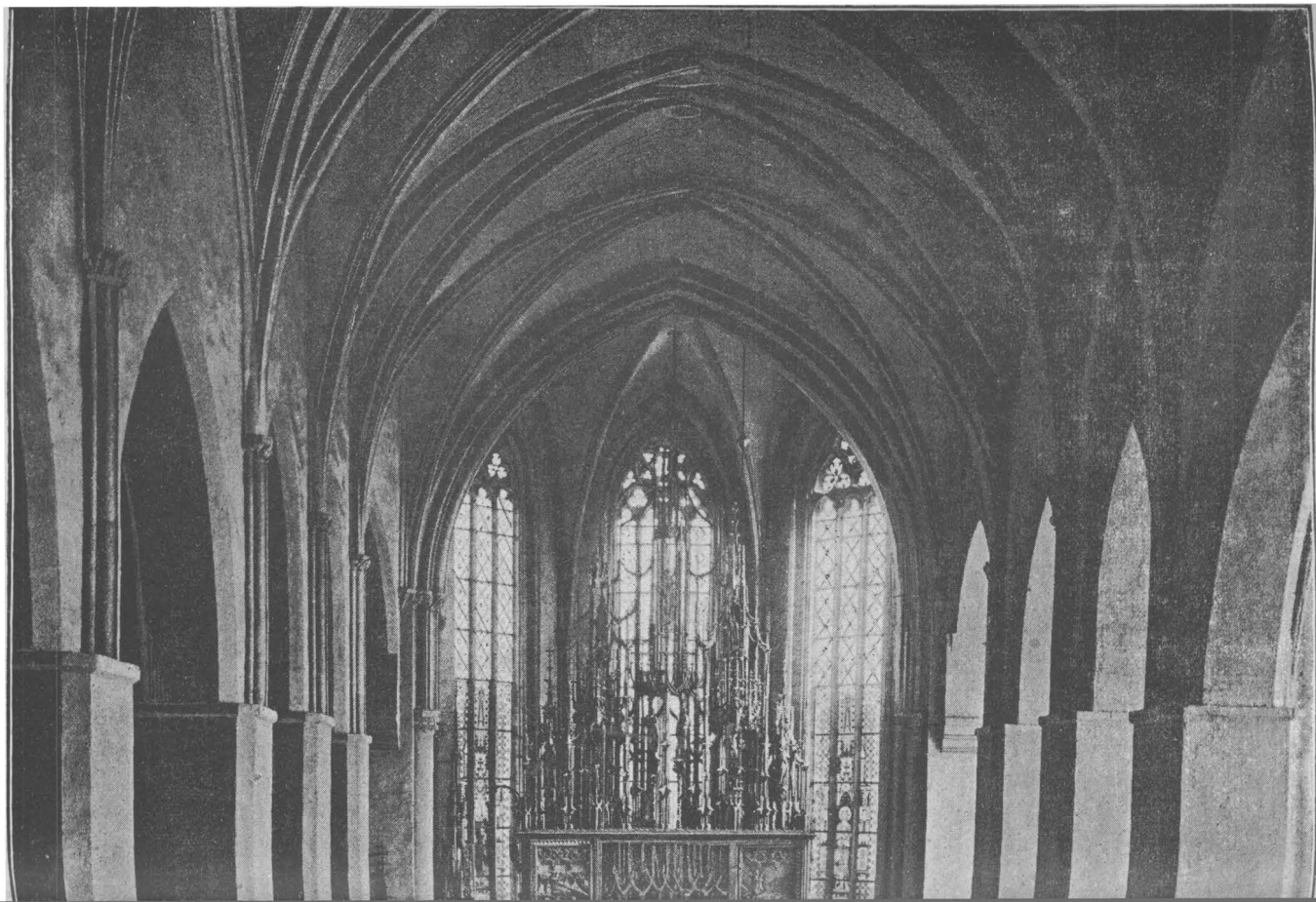
ját tekintve nem tartozik a gotika hibátlan művei közé. Belső berendezése azonban, amint egyrészt Lőcse egykori polgárainak kiváló műzléséről és gazdagságáról, másrészt arról is tanúskodik, hogy itten nyoma sem volt a vallási türelmetlenségnek, amelyik máshol annyi műkincset pusztított el. A templom másfél száz éven át volt protestánsok kezében, és amint ők megkimélték az oltárokat, úgy a templomot visszaszerzett katolikusok is kegyelettel viseltettek a protestánsok műalkotásai, síremlékei stb. iránt.

A főoltár. (Alaprajz A.)

A templom közepén megállva, mindenek előtt a főoltár köti le figyelmünket. Nemcsak hazánkban páratlan mű ez, hanem Európaszerte kevés mása van. Henszlmann ezt írja róla: »Ezen oltárepítmény kétségkívül maga nemének egyik legkitűnőbbje, pedig nem csak nagy mérvei és mesterének belátása és ügyessége miatt, melyekkel a korában dívó stylszerű alakzást felfogta és alkalmazta, hanem azért is, mert pompás kiállítású, drága ércz és dús színyanyagával kiváló művészeti ízlésről és áldozatkészségről tesz tanuságot«.

Az oltár magassága 15 m. szélessége 3.5 m. Az oltárasztal fölött szőlőlevelek és fürtök közt ülő madarak által díszített szegélyzet által árnyékolt fülkében van Jézus és apostolainak az utolsó vacsoránál ülő szobor-csoportozata. E fölött az oltárszekrénynek remek gotikus művű függönnyel ellátott mélyedésében közepén áll a szűz anya karján az áldást osztó isteni gyermekkel, jobbján a templom védőszentje az idősebb Jakab apostol, balján az Üdvözítő kedvencz tanítványa Szt. János. Az oltár külső szárnyain 4 domborművű

SZ. JAKAB-TEMPLOM BELSEJE.

kép van. A nézőtől jobbra fent a Pathmos szigetére száműzött Szt. János előtt megjelenik az Isten-anya; lent Szt. János olajban főzetése; balra fent az apostolok oszlása, lent Szt. Jakabnak lefejeztetése. A felépítménynek ágazatai közt a szélesebb részben 6, fentebb 3 apostolnak szobra áll. Az utolsó vacsora fülkéjének kikanyarodásán jobbra Lőcse városnak, balra a Jagello kir. családnak a magyar királyságéval egyesített, festett címerei láthatók.

Ha beteltünk a szobrászati művek szépségeivel, zárjuk be az oltár szárnyait és a festészet remek alkotásaiban van alkalmunk gyönyörködni. A dyptichonokon fára festve vannak a Krisztus szenvedését ábrázoló következő képek: Balra: 1. Jézus a gethsemani kertben; 2. Jézus ostromoztatása; 3. Tövissel koronáztatása; 4. Krisztus Pilatus előtt. — Jobbra: 1. Jézus elítéltetése; 2. A kereszthordás; 3. Krisztus a kereszfán; 4. A feltámadás.

Kik alkották e műremeket? megállapítani nem lehet. Merklas mesterül a XV. század második és a XV-nak első felében élt híres krakói mestert Stoss Vitust tartja, Henszlmann pedig Urbanovitz Pál lőcsei mestert. A templom déli előcsarnoka keleti falának külső oldalába illesztett síremlék Urbanovitz Márton nejéről mint Urbanovitz Pálnak, »*qui supremum Altare Ecclesiae hujus sculpsit*«, (aki ezen templomnak főoltárát faragta) — unokájáról emlékszik meg. Arra, hogy a kegyelet ezen jelét hazugnak tekintsük, semmi okuk sincs. Az időszámítás is pontosan összevág és így Pál mestert bízvást elfogadhatjuk az oltár szobrász mesterének. Hogy a festmények nem tőle származnak, azt már abból is következtethetjük, hogy az unokának kegyeletes férje Pál mestert nem nevezi egy-

szermind festőművésznek is, amit, ha úgy lett volna, a többi cím közt szintén elmond vala. A képek Henszlmann szerint Kranach Lukács passio képei 1509-ben közzé tett fametszeteinek színes utánzatai. Ha tekintetbe vesszük azt, hogy Lőcsén a XVI—XVII. századokon át folytonosan követhetjük az itt élt festő és szobrász mesterek nyomait; legközelebb áll a feltevés, hogy a képek is ide való mesternek művei és így az egész oltár Lőcse egykori művészeinek dicsőségét hirdeti.

A kort illetőleg, Henszlmann alapos fejtegetései után kétségen kívül áll, hogy az oltár a XVI. századnak első negyedében készült.

A szentségház. (Alaprajz ?)

A főoltár jobboldalán különállva emelkedik a 14.6 m. magas szentségház. Könnyű, mintegy átlátszó tagozottsága, egyes részleteinek összehangzó, arányos méretei az egészet a XV. század első feléből való e nemben legkiválóbb alkotások egyikévé teszik. A már igen megrongált szentségházat Still Pál volt lőcsei prépost-plébános 1863-ban Faragó József lőcsei szobrász által saját költségén restauráltatta.

A szentély falképei.

A hazánkban párját ritkító fresco-cyklust az azt fedett mészréteg alól a hetvenes években szabadították ki. A levakarás közben igen megrongálódott képeket a szepesmegyei történelmi társulat Storno Ferencz festő-művész által 1890-ben 2258 frtnyi költséggel restauráltatta. A költségekhez Császká György akkori szepesi püspök 600, a vallás és közokt. minis-

terium 1000, a templom pénztára 500, a társulat 160 frttal járultak.

A képeknek részletes leírását adta dr. Vajdovszky János cz. kanonok a szepesmegyei történelmi társulat II. évkönyvében. A legfelső képsor közepén szentségtartóban van a 3 vérző szent ostya. Az erről szóló legenda 1370-ben keletkezvén, a képek ezt megelőző korból nem lehetnek; a XV. század első feléből való szentségház tartó vasai a képekbe vannak illesztve, így a képek korát a XIV. század végére vagy a XV-nek elejére kell tennünk. A legfelső sorban, a szentségtartótól jobbra szt. Katalin, balra szt. Ágota képe van. A 2-ik sor közepén Melchisedek mutat be áldozatot, jobbra van tőle szt. Hedvig, balra szt. Borbála. A beszélő szalagot tartó térdelő alakok valószínűleg a képeket készíttetőket ábrázolják.

A 3-ik sor első képe a világ megváltásáról tanácskozó szent-háromságot mutatja. Itt nevezetes azon felfogás, hogy a szent-lélek nem galamb-, de mint valóságos harmadik személy, szép ifjú képében van ábrázolva. A képsorban azután Krisztus életéből vett, az alsó sor képeinek megfelelő jelenetek vannak.

A legalsó sorban az apostoli hitvallás 12 ágazata — a felső sorral összefüggésben — van előttünk. A 12-részre osztott tér mindenikében beszélő szalagot tartó két-két alak ül egymással szemben, — egy ó-szövetségi próféta és egy újszövetségi szent-atya. Az előbbi Krisztus eljövételére vonatkozó jóslatot mond, az utóbbi a hitvallás megfelelő ágazatával válaszol.

Templomunknak szentélye főoltárával, szentségházával és most már teljes díszükben helyreállított frescoival műtörténeti szempontból hazánkban első rangú helyet foglal el.

A szentély festett ablakait 1876-ban Császka György, akkori szepesi püspök készíttette.

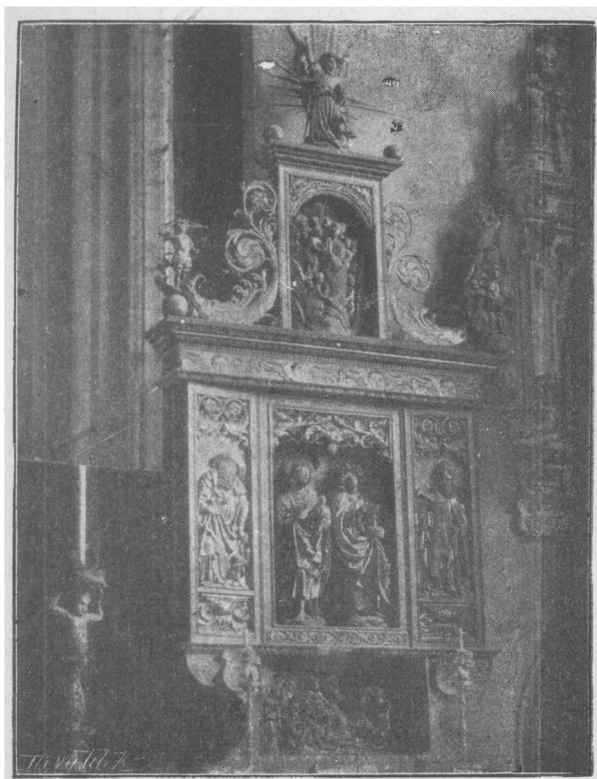
Szt. János oltára. (Alaprajz G.)

A szentélyből a déli oldalhajóba térve a renaissance oltáráépítésnek egy szép példányát látjuk. Ezen oltárt Henckel János, 1513—22-ben lőcsei plébános, védőszentjének tiszteletére 1520-ban állíttatta. A szekrényben keresztelő és evangelista szt. János szobrai állanak, a táblákon alamizsnát osztó és Chrysostomus szt. János életéből vett domborművek vannak. A táblák hátsó oldalán 4 kép van ker. szt. János és 4 szt. János evangelista életéből. Az egyik képen a mesternek [J] monogrammjá látható. Ki volt ezen H. T. mester, kideríteni még nem lehetett, de látva, a főoltár mesterét, itt is feltételezhetjük a hazai mestert.

Kiváló műbecscsel bír az ezen oltár szekrénye alatti fülkében levő szoborcsoporthozat. Krisztusnak sírbatételét ábrázolja az. Az üdvözítő testére borulni akaró szűz-anyát szt. János tartja vissza; a szt. test fejénél és lábánál ülnek arimathei József és Nikodem, a háttérben síró nők. Az összesen 9 alakból álló csoport egyetlen darab fából van művészi tökéletességgel faragva.

Urunk születése oltára.

Szt. János oltára mellett, a déli hajó éjszaki falánál van. Ezt 1752-ben Csáky Miklós gróf, bíboros esztergomi érsek készíttette. A XVIII. század barokk stíljében készült oltár sehogy se illik a templomba, de érdekessé teszik azt a rajta elhelyezett régi szobrok. Ezeket a krónika szerint 1698-ban véletlenül találták a városháza egy rejtékében, amikor a tanács valami

SZENT JÁNOS OLTÁRA.

fontos okmány után kutatva feltörette a rejtett ajtókat. A hagyomány szerint buzgó katolikusok az evangélikusoktól féltve falazták be azokat. Szűz Mária szobrának kivitele nagy rokonságot mutat szt. Katalinnak említendő szobrával, a gyermek Jézusnak fekvése igen hasonlít a Passio oltár egyik képének gyermekéhez. Ezekből következtetve a szobrok a XV. századból valók lehetnek. Szép kivitelű szt. József szobra is. A XVIII. századból való angyal stb. szobrok koruk izléstelenségének bélyegét viselik magukon.

Szt. Anna oltára. (Alaprajz H.)

Az oltárszekrényben szűz Mária a gyermek Jézussal és anyja szt. Anna ülnek. Az oltár jellege egészen azon korai renaissance-t mutatja, melyet a hozzá igen hasonló szt. János oltáron láttunk. A szekrény alatti fülkéből a szoborcsoporthiányzik, a háttér aranyozásának hiányosságából azt következtetem, hogy ott egykor az angyali üdvözlés volt. Az oltár korát a XVI. század elejére tehetjük.

Szt. Katalin oltár. (Alaprajz E.)

Részleteiben legrégibb oltára a templomnak. Az egész oltár több egymáshoz kevésbé illő részletből, hihetőleg több régi oltárnak maradványából van összeállítva. A szekrényben vértanúsága jelvényét, a kerek tartva áll szt. Katalin. E fölött Sámuel és Izaiás próféták szépen rajzolt mellképei vannak. Az önálló részt képező felső szekrénykében 4 szentnek apró szobrai vannak. Az oltár szárnyainak képei igen kezdetlegesek, egészen a XIII.—XIV. századok merevségét, a plastikának teljes hiányát mutatják. Ez bizonyossá tesz arról, hogy oltárunknak legalább egyes részei, ha

nem is a XIII. századból, de legkésőbb a XIV. századnak első feléből valók.

A »Passio« oltár. (Alaprajz C.)

A templom egykori déli bejáratának helyén áll a »Passio«- vagy másképen »Hunyadi Mátyás féle« oltár. Mind építése módját, mind tábláinak festményeit tekintve átmenetinek tekinthető a gotikából a renaissanceba. Szekrényének szép művű gotikus mezejét, az egészet 3 részre osztó 2 karcsu oszlop tartja. Középen áll az Üdvöztőnek csaknem életnagyságú szobra, jobbra a fájdalmas szűz, balra a kedvencz tanítvány szt. János. Mindhárom szobor, de kivált az Üdvöztőé, a plastica magas tökélyét mutatja. Amint Henszlmann mondja »kitünő hatásos plasticai felfogással bír, miért is a templom legjobb szobrászati művei közé soroztatik«. A predellán az olasz renaissance szép rajzait látjuk mesteri faragványban kivive. A lombozatba jobbra be van illesztve Hunyadi Mátyás címere, fölötte »Clenodium Mathiae Regis«, balra második neje Beatrix királyné címere, fölötte »Clenodium Beatricis Reginae« felírral. A gotikus felépítmény véleményem szerint szobraival együtt jóval újabbkori utánzat. Az oltár szárnyainak előlapján jobbra van szt. Sebestyén és az üdvöztő gyermeket vivő szt. Kristóf; alatta szt. Katalin és Borbála; jobbra fent ker. szt. János és id. Jakab, lent szt. Dorottya és Margit szokott jelvényeikkel.

Az oltárnak korát meghatározza a fentebb említett két felirat és címer. A »clenodium« szó a címerre nem vonatkozhatik. Az csak ereklét, szent emléket jelenthet. A nagy király fogadalmi oltárának tekinthetjük ezt azon alkalomból, amikor 1474 ben

Lőcséről indult ki Liptó felé az ott garázdálkodó Komorovszky ellen. Helyes azon nézet, hogy mivel Mátyás király Beatrixet csak 1476-ban vette nőül, az oltár, mely a királyné clenodiumaként is van jelezve, csak ezen év után, de mindenesetre a nagy királynak 1490-ben történt halála előtt készült.

Az oltár dyptichonjának — szárnyainak — képeit Henszlmann a felső-rajnai vagy Schongauer féle iskolából eredőknek tartja. Igaz, hogy különösen a női alakok fejének kerekdedsége élénken emlékeztet azon iskolára, de tekintve az oltár faragványainak az olasz renaissanceba átmeneti styljét, tekintve továbbá a képeknek, különösen a 3 szent király látogatásánál igen élénk színgazdagságát, az alakoknak a németalföldi iskoláétól eltérő mozgékonyosságát; én igen hajlandó vagyok az egész oltárt a nagy király környezetében élt olasz mesterek munkájának tartani.

Szent Mihály oltára.

A déli oldalhajó 3-ik pillére mellett van a szent Mihály tiszteletére Fröhweiss Mihály lőcsei plébános által 1731-ben készíttetett oltár. Still előadása szerint az eredetileg az éjszaki karzaton 1608-ban épült és az új bíró eskütétele alkalmával azon a városi őrmester tartozott két fontos viaszgyertyát gyújtani. A megrongált oltárt az említett plébános vitette a mostani helyére és készíttette a csekély műbecscsel bíró képet, mely szent Mihályt ábrázolja, amint Lucifert az égből villámokkal lesújtja.

A Corvin kápolna oltára.

A déli előcsarnok emeletén levő kápolnát nevezik így, mert a hagyomány szerint Hunyadi Mátyás

király 1474-ben itt időzve, ottan hallgatott misét. Már említők, hogy a déli előcsarnok építésének meg kellett előznie az egykori déli kapu befalazását és a »Passio« oltár felállítását. Ha a csarnok fölötti kápolnában 1474-ben már miséztek, ottan oltár is volt. Hová lett az? — nem tudni. A ma ott levő oltárról Still prépostnál olvasom, hogy oda a szt. György kápolna egykori oltárának részleteit vitték fel. Megnézve az oltárt, azt látjuk, hogy az egészen XVIII. századbéli barokk, legfőleg a predella fülkéjében elhelyezett, a tisztító tűzben levő kis szobrocskák emlékeztetnek régebbi korra, de semmi esetre sem a XIV. századra.

A szószék. (Alaprajz e.)

A déli előcsarnok bejáratával szemben balra van a német renaissance stílusú és a falfestés művészetének egyik kiváló remeke a szószék. Készíttetője Cramer Antal lőcsei patricius, mestere meg Kollmitz Kristóf, Morvaországból ide származott lőcsei polgár, kinek Cramer a műért 1400 forintot fizetett. A szószéken levő tábla felírata szerint a mű megáldása 1626-ban (augusztus 26.) történt. Ezen évszám azonban csak a teljes befejezésre vonatkozhat, mert Bethlen Gábor fejedelem már 1619-ben kérte Lőcse hatóságát, küldene neki oltárépítő mestereket, akik a gyulafehérvári templomban a lőcseihez hasonló szószéket csinálnának.

A gazdag díszítésű ajtón egy a szent könyvet tartó prófétának valódi aszketa alakja áll. A szószék oldalfalain mély és magas domborművekben vannak: Ábrahám áldozata, Mózes népét átvezeti a vörös tengeren, Mózes a pusztában, Mózes a hegyen, Illés próféta áldozata, Illés tüzes szekere, Dániel az oroszlánok

közt. A szószéket kezében a tíz parancsolat tábláit tartó Mózesnek hatalmas alakja tartja fején. Az alak a fafaragásnak remeke, igen élénken emlékeztet Michel Angelo híres Mózesére.

Szent József oltára. (Alaprajz h.)

Az orgona karzat déli oszlopával szemben a déli fal mellett áll a szt. József tiszteletére a XVIII. században állított rococo oltár. Műbecse nincsen.

Szent Erzsébet oltára (Alaprajz I.) és a keresztelő kút.

A déli oldalhajónak a torony mellett levő kápolnáját nevezik: szt. Erzsébet kápolnának, keresztelő kápolnának és Thurzó kápolnának is; mert itt van szt. Erzsébet oltára, a keresztelő kút és a Thurzók síremlékei.

Szent Erzsébet oltára egyike a templom figyelemre méltó műemlékeinek. Középen magyarországi szt. Erzsébetnek, tőle jobbra szt. István vértanúnak, balra szt. Flóriánnak arany alapon festett csaknem életnagyságú képeik — és nem szobraik, amint Henszlmann írja — állanak. Mindeniknek fejét dicsfény veszi körül, melyben gót minusculákkal felírat van. Ezen felíratok közt oltárunk korára fontos a Szt. Istvánra vonatkozó: sanctus. steffanus. vidit. celos. apertos. vidit. et. intravit. 1494. Henszlmann 1493-at olvasott. Still az évszám után az oltárt II. Ulászló által az itt 1494-ben tartott fejedelmi congresszus emlékére állítottnak mondja. Ezen feltevésnek nézetem szerint több dolog ellent mond. Templomunkban ugyanis mindazon oltárokon: főoltár, szt. Jánosé és a még említendő Havi Boldogasszony oltarán, melyeknek készítése a Jagellókkal valami összefüggésben van, ott találjuk a csa-

lád címerét, ami a szt. Erzsébet oltáron nincsen. Az oldaltáblák egyikén szt. István vértanú a tanács előtt áll, lentebb van agyonköveztetése; a másik táblán fent Thuringiai Lajos felemeli gyanúsított neje ágyának takaróját és ott találja a keresztre feszített üdvözítőt, lent szt. Erzsébet megvendégeli a szegényeket. Thuringiai Lajosnak babérkoszorús fejében az első pillanatra felismertem Hunyadi Mátyás király arcát és nekem ebben számos műértő igazat adott már. Szent Erzsébetnek az oldaltáblán levő két képe meg Beatrix királynéhoz hasonlított feltűnően. A Hunyadi Mátyásnak tulajdonított »Passio oltár« felépítményének középső díszítője alatt szt. Florián áll, itt is ő az egyik főalak. Továbbá az oltárkép egészen a legújabb időig a Corvin kápolnában állott, ahonnan az úrnapi körmenet alkalmával az oltárokhöz hordták. Mindezek kétségtelenné teszik előttem az oltárnak vonatkozását a nagy királyhoz. Legvalószínűbbnek tartom, hogy ő rendelte meg azt a kápolna részére, melyben imáját végezte, de a mű csak 1492-ben készült el. A sok hurczoltatás által megviselt képeket Still Pál prépost-plébános 1861-ben saját költségén Merklas tanár által renováltatta és ugyanő készítette az oltár faragványait.

A keresztlő kút a XIV. vagy XV. századból való, harangérczből van öntve, kupája oldalán Krisztus, Mária, apostolok és próféták domborművű képei vannak.

A Thurzók síremlékei. Templomunk a XVI. század elejétől kezdve rendes temetkező helye volt a bethlenfalvi Thurzó családnak, melynek nevezetesebb tagjai közül csak György nádor és két külföldön élt püspök nem itt helyeztettek örök nyugalomra. Az emlékkövek eredetileg vasrácsozattal körülvett téren a templom közepén voltak. Az 1752-iki canonica visitatio alkal-

THURZÓ SZANISZLÓ NÁDOR SÍREMLÉKE (1625).

mával az akkori esztergomi érsek Csáky Miklós gróf a népnek alkalmatlan emlékek eltávolítását elrendelte s azokat 1754-ben a keresztlő kápolnába vitték át. A torony építése miatt innen is eltávolították, míg végre 1861-ben Still prépost mai helyükre állíttatta az emlékeket és az oltárok mögött hányódott régi vasrácsoszatot rendbe hozatva, azzal elzárta a keresztlő és szt. sír kápolnákat.

A főbb emlékek következők: Thurzó I. Jánosé, a család nagy hatalmának megalapítójáé 1508, mellette II. Jánosé 1558, mindkettő kezdetlegesebb munka. Művészi kivitelű Elek országbíró és kir. helytartónak sárgás márványból vésett emléke, melyen ő maga, nejével és 3 leányával térdel a feszület előtt. 1543. Szemben ezekkel van Szaniszló nádor, kir. helytartóé. 1625; mellette Kristóf főispáné.

A falak mellett levő kisebb táblák jelentéktelenebbek. A szószék mellett keletre levő oszlop oldalába befalazva megmaradt II. Eleknek hosszú magyar zekében fekvő domborművű emléke. 1594.

A karzatok.

A nyugati karzat. A keresztlő kápolnából kilépve, balra a nagy orgona karzata alá jutunk. Ez a középhajó két legéjszakibb pillére mögött 4 szépen tagozott, vékony gotikus oszlopon nyugszik. Az oszlopokból kiinduló szép csillagboltozat egészen azonos a Corvin-kápolnáéval. A karzatnak kartámja igen szép mérműves faragás, rajta a magyar királyság és a Jagello család címerével. Ugyanilyen kartámja van az *éjszaki oldalkarzatnak* meg a Corvin kápolnának. Mintául úgy látszik ezen utóbbit vették, mert az éjszaki karzatnak csillagszerű bordázattal ellátott donga boltozatán

is ott látjuk a magyar királyságéval egyesített Jagello címert, ami arra mutat, hogy mindkét karzatot a XV. század végén vagy a XVI-nak legelején építették. Az éjszaki karzat boltozatán az említetten kívül van még a Pobst és Thurzó családok egyesített címere; Magyarország kettős címere és; a kétfejű sas mellén a magyar címerrel. Ez utóbbi csak úgy kerülhetett oda, hogy az építést már a Habsburg I. Ferdinand korában végezték be. Az éjszaki és nyugati karzatokat összeköti az úgynevezett »Schuster-Chor«. Ezt Hain krónikája szerint Gerstner Gergely kezdeményezésére 1688. május 9-én kezdték építeni és befejezték július 2-án. Az egész építmény egyszerű donga boltozat, kartámja szép német renaissance faragványú faburkolattal van ellátva. Az egymással összeköttetésben levő két éjszaki karzat két végén a régi nagy orgona házának maradványaként a 12 apostolnak igen szépen faragott szobraiát látjuk. 6 van a kis orgona alatt, 6 pedig a »Schuster-Chor« nyugati oldalán a szt. sír kápolnájában.

A tanács székei. (Aapterv b—b) és más imaszékek.
(c. f. d. f.)

A nyugati karzat alatt 19 ülésből álló, egykor szép gót ízlésben készült padsort találunk. A legelső ülés fölött levő gotikus díszben szalagon az 1494. évszám van bevésve. Ez kétségtől a készítés ideje. Egészen a XV. század végére vallanak a díszítés és a háttámasz menyezetének ma már igen megrongált fialei. Spervogel krónikája szerint ezen székeket a városi tanács 1518-ban vette először a maga számára használatba. A padsor közepén Lőcse címere látható »Civitas Leucha 1525« körírral. Ezekből azt következtetem, hogy ezen padsort eredetileg nem a város és

nem a tanács részére készítette, de készíttetése, — mint sok másé — összefüggésben áll az 1494-iki fejedelmi congressussal. Az ülések előtt levő imazsányolyon az 1615. évszám van bevésve. Hain krónikája megmagyarázza ezt, elbeszélve, hogy a mondott évben a nagy tűz a templomba is becsapott és megrongálta a magistratus székeit és az előrészt ekkor újra kellett készíteni.

Az alaprajzunkon c-vel jelölt helyen áll egy rószentélylyal elzárt imaszék. Ennek meglehetősen ép részletei mutatják a tanács székeinek egykori szerkezetét. Kora a XV. század vége. Ezt tette meg Jókai »A lőcsei fehérasszony« regényében a szép Géczy Julianna imaszékének.

Van még egy remekművű áttört párkányszék a bírósági gotikus imaszék, mely szintén a XV. századból való lehet. Helyét Henszlmann f-vel helytelenül jelölte meg az alapterven. Az a szent János oltára előtti pillér nyugati oldalán áll.

Itt említem még meg a renaissance ízlésű famunkának két művészi példányát. Az egyik a d-vel jelölt helyen: FON KASE GREG TISLE felírral és mesterjeggyel a bírósági remekművű mozaik munkával díszített imaszék Gergely kézmárki — a »Von Kase«-t én Kasemark-nak nem Kaschau-nak olvasom — asztalos készítette. A munka és a felirat jellege a XVII. századra mutatnak. A másik a szentély előtt az első pillér déli oldalán (Henszlmann az alapterven az f-et helytelenül tette egy zugba) egy karcsú oszlopokon nyugvó menyezettel a bírósági díszes imaszék áll, párkányán bevésve: Anno dn. 1543.

Ezen kitérés után az orgonakarzat alatt folytatva szemlénket, a szent sír kápolnája-hoz jutunk. Egész új

berendezését Still Pál volt lőcsei prépost-plébános készítette.

Az északi karzat alatt elhaladva, a szentélytől számított 3-ik pillér mellett van *A jó pásztor oltára*, a második pillérnél *A 14 segítő szent oltára*. Mindkettő a XVII. század végéről vagy a XVIII-nak elejéről való. Műbecsük nincsen.

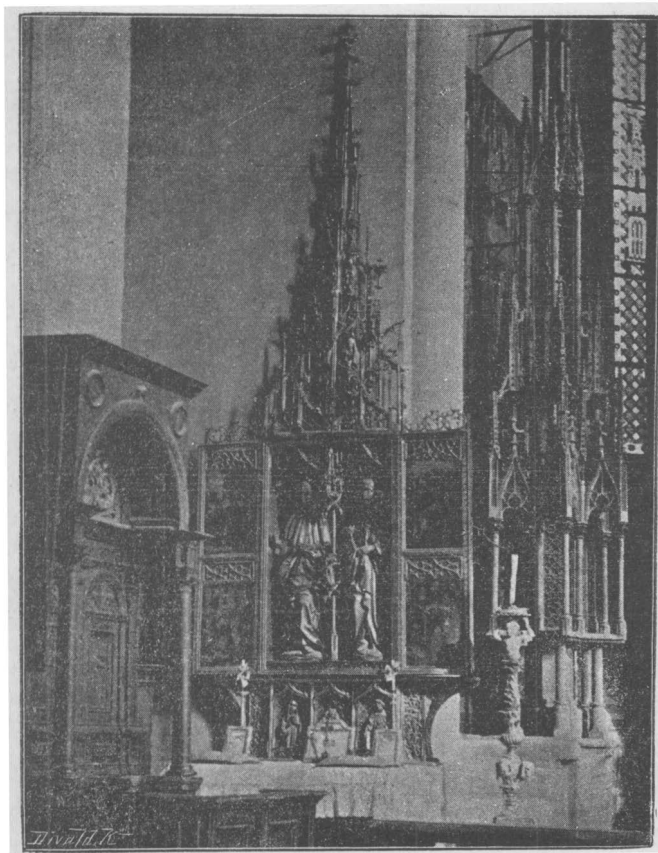
Szent Miklós oltára. (Alapterv F.)

Ezen szárnyas oltár szekrényében közepén szt. Miklósnak valószínűleg később korból való, gyenge művű szobra áll. Kiváló mestermunkák alamizsnás szt. Jánosnak és szt. Benedeknek mellette álló szobrai. A szárnyak külső képei: 1. szt. János alamizsnát oszt, 2. szt. János áll két püspök nyitott sírjánál. 3. szt. János egy foglyot szabadít meg a börtönből. 4. szt. Lipót megtalálja nejének Ágnesnek fátyolát. Ezen képen az 1504. évszám látható. A túlsó lapon Krisztus szenvedéséből vett jelenetek: Az oltár képei általában szépek, Henszlmann szerint Kranach Lukács iskolájából valók és kivitelre legközelebb állanak a főoltárához. Ugyanolyan kivitelű a predellán levő kép, mely a 14 segítő szentet ábrázolja.

Az oltár a fenti évszám szerint a XVI. század legelejéről való, de egyes részletei újabbak.

Szent Péter és Pál oltára.

A karcsú oszlop által két fülkére osztott, szép művű párkányszegélyvel bíró szekrényben Szt. Péter és Pál apostolok életnagyságú szobrai állanak. Az alatt levő 3-as fülkében Krisztus, sz. Mária és szt. János ev. domborművű alakjai féltessel csaknem szobrok-ként emelkednek ki. A szintén díszes keretű szárnyak

SZENT PÉTER ES PAL OLTÁRA.

elő és hátlapjain a két apostolnak életéből vett 12 kép van. A felépítmény szép arányossága és díszes kidolgozásával tűnik ki, fülkéiben az üdvözítő és apostolok szobrocskái vannak elhelyezve.

Helye az alapterven helytelenül van *D*-vel jelölve. Az oltár a szentély diadalívének jobb oldalán szt. János oltárával egy vonalban áll. A templomnak a régi korból épen átszármazott oltárai közt a legrégibb. Erre mutat stíljének tisztasága, szoboralakjainak és képei-
nek régies felfogása. Henszlmann egy sorba helyezi a Passio' oltárral, de ennek régibb jellegét kiemeli, így az oltár korát a XV. század közepe tájára tehetjük.

Havi Boldogasszony oltára vagy a XIII székesi város oltára. (Alaprajz B.)

A könnyűded, tiszta gót ízlésben épült oltár, a főoltár után a legnagyobb és legékesebb. A szekrény közepén a gyermekét karján tartó szt. szűznek nemes, finom alakú szobra van, fején liliomkoronával. A szárnyakon elől: az angyali üdvözlés; Mária látogatása szt. Erzsébetnél; Krisztus születése és a három szt. király látogatása; hátul: Jézus bemutatása a templomban; a menekülés Egyiptomba; a bethlehemi gyermekgyilkolás; a 12 éves Jézus az írástudók közt; Jézus feltámadása után megjelenik anyjának; Jézus menybemenetele, szűz Mária halála és végre koronáztatása. Mind a tizenkét képnek compositioja és színezése egyaránt kiváló mesterre vall. Henszlmann véleménye szerint ezen képek nem csak a többi lőcsei, hanem hazánk más oltáraiét is felülmúlják műbecsben. A felépítmény csúcsíves idomai kivitelük finomsága által tűnnek ki. A dísztető alatt álló csaknem életnagyságú szobrok: a Megváltó, nep. szt. János, szt. József

és legfelől szt. Jakab újabb eredetűek. A predella szép gotikus modorban stylizált faragványai közé Lőcse város címere és a lengyel sas van beillesztve.

Merklas és utána Henszlmann ezen oltár készítését a rajta levő lengyel címer alapján összeköttetésbe hozzák az 1494. évi fejedelmi congressussal, mondván, hogy »a lengyel címer a vendégek jelenlétére vonatkoznék, kik talán ezen pompás oltárt saját költségükön építtették, vagy legalább emelése költségeihez hozzájárultak, melynek más részét, mint ezt a város címere mutatja, a lőcseiek vitték«. Ezen föltevés, tekintve az oltár határozott XV. századbeli jellegét, épen nem lehetetlen. De mert ezen oltár következetesen a »*XIII városi oltár*« nevet is viseli, valószínűbbnek tartom, hogy azt a Lengyelországnak elzálogosított XIII város közönsége állíttatta a szepesi szász tartomány fővárosa iránt érzett hálás kegyelete jeléül. Ezen feltevés mellett oltárunk korát a XV. század első felébe kell helyeznünk s ennek a műjelleg sem mond ellent.

Az oltár képeiről Henszlmann azt mondja: »legyen bár teremtetőjük német mester, azon mégis a németalföldi iskolának befolyása észrevehető.« Én ezen oltárnak mesterét, illetőleg mestereit az arcok határozott szláv typusa és a ruházatnak a szlávok által oly igen kedvelt feltűnő színezése után igen hajlandó vagyok a krakói iskolához tartozóknak tekinteni.

Nep. szt. János és a lorettói szt. szűz oltárai.

A templom északi falánál az alaprajzon a-val jelölt helyen van Nep. szt. János oltára. Az ott levő rész csak egy részlete a Frieweisz Mihály egykori lőcsei plébános által 1730-ban rococo izlésben készíttetett oltárnak. Ezt 1875-ben a falfestmények restaurálása

alkalmával szétszedték és felépítményét átvitték a szt. György kápolnába, ahol az ma is áll. Innen meg a lorettói szt. szüz oltárát a Corvin kápolnába helyezték át.

Falképek.

A szentélyben levő falképekről már fentebb (208. oldal) szólottunk. A mai szekrestye ajtaja fölött levő falon két képsort látunk. Fent az irgalmasság testi cselekedeteit, lent a hét főbűnt ábrázolják a képek.

7	6	5	4	3	2	1	} Az irg. testi cselekedetei.
7	6	5	4	3	2	1	
							} A hét főbűn.

Ugyanazon falon vannak a szt. Dorottya legendáját ábrázoló képek:

10	9	8	7	6	5	4	3	2	1
11	12	13	14	15	16	17	18	19	20

Dr. Vajdovszky János magyarázata szerint: 1. Szt. Dorottya atyja, hite miatt a császár előtt védi magát; 2. Ugyanaz útra kel nejével és két idősebb leányával; 3. Szt Dorottya születése; 4. Kereszteltetése; 5. Megtagadja megegyezését az őt nőül kérő főtisztnek; 6. Olaj-katlanban főzetik; 7. Tömlöczbe vezetetik; 8. Vitatkozni látszik a bíró előtt; 9. Csigára feszített testét égő fáklyákkal kínozzák; 10. Angyal ápolja a tömlöczben; 11. Az oszlopon ülő rossz szellemet angyalok üldözik; 12. Kristen és Kallszten — Dorottya nővérei — a vallató bíró előtt állanak; 13. Dorottya visszatéríti két nővéret a hitre; 14. A 3 nővért vesszőzik; 15. Kriszten és Kallszten egymáshoz háttal fordítva elégettetnek; 16. Dorottya vonakodik a bálványoknak áldozni; 17. Theofil írnok kigúnyolja a vesztő helyre vezetett szüzet; 18. Szt. Dorottya lefejeztetése, előtte áll a paradicsomból gyümölcsöt és

rózsát hozó gyermek; 19. Theofil dolgozó szobájában, előtte a Dorottyától gúnyosan kért paradicsomi rózsákat hozó kis fiú; 20. Dorottya testét angyalok kiemelik a sírból. A legenda a keresztényeknek Diocletianus császár alatt történt (287—304) üldöztetése idejéből való. A két képcycclus festetésének ideje a XIV. század. Habár mai felfogás szerint nem is szépek; műtörténeti szempontból igen becsesek. A reformatio korában bemészelt és a mészkéreg eltávolításakor megrongált festményeket Storno Ferencz az 1870-es évek elején az országgyűlés által a templom restaurációjára megszavazott 5000 frt. költségen egykori díszükben helyreállította.

Ezeken kívül vannak még az éjszaki előcsarnokban részben már feltárt falfestmények és hihetőleg még több eddig ismeretlen is.

Az orgonák.

Templomunknak egykor nagyhírű nevezetessége volt az úgynevezett függő orgona. Ez a szószékkel szemben levő két pillérből kinyúló gerendákon volt építve. 1615-ben Hummel János krakói mester kezdte építeni, ő az állványról leesve meghalt s a művet Herstel András krakói, Kollmitz Kristóf lőcsei mesterek folytatták és 1632-ben Matrovszky végezte be. Építésének költsége 7900, mások szerint 13.000 magyar frt volt, melyet részben a Bobest család viselt. Az orgona teste a teljesen kifejlett renaissance styl pompájában volt készítve. »A karzat oldalain karyatidák és hermák, pompás jellemzésű és mesteri kidolgozású apostol-szobrok fülkében elhelyezve, a karzat alsó szélét függő gyümölcs és virág füzérek díszítették«. A 7 registerrel és 8 fúvóval bírt hatalmas és remekmű.

századunk közepén annyira megromlott, hogy újjításáról kellett gondoskodni. Still Pál plébános a 60-as években gyűjtést indított ezen célra és az orgonát 1866—67-ben régi helyéről eltávolítva a templom nyugati karzatára helyezték át. A mai nagy orgona háza legnagyobb részében a régi. A régi sípokból csak néhányat lehetett felhasználni. A 34 változattal, 1492 czin- és 378 fasípval bíró új művet Moozer Gusztáv, Scharnov és Thaisz lőcsei és Stanczer salzburgi mesterek segítségével készítette. A költség 6183 frt 97 kr. volt.

A régi orgonának az újnál nem használható részeiből az éjszaki karzat keleti oldalán levő *kis orgonát* készítették. A apostolok szobraival ellátott egykori kartámot két részre osztották, egyik része a kis orgona előtt van, másik meg a szt. sír kápolnában látható az éjszaki karzat nyugati végén.

Síremlékek.

A plébánia templom és fallal körített udvara régi idők óta temetkezési helyül szolgált. A polgárok még 1667-ben sem akartak a városon kívül temetkezni s ezen rossz szokásnak csak egy 1778-iki kir. rendelet vetett végett. A város főbb tisztviselői, a patricius családok tagjai, — nem csak férfiak, de nők is —, papok, a cs. hadsereg főbb tisztjei magában a templomban, illetve annak sírboltjában találtak örök nyugvó helyet. A Thurzók síremlékein (l. 222. ol.) kívül templomunkban mintegy 30 síremlék van. Ezek közt több kiváló műbecscsel bír. Ilyen például Hain Miklósé az éjszaki karzat egyik pillérén, hol a XVII. század szobrászatának egyik remek alkotása a Lázár feltámasztását ábrázoló dombormű. Ezen kívül számos figyelemre méltó van, de terünk nem engedi azok részletes ismertetését.

A szent György kápolna.

Az éjszaki előcsarnokból nyíló szt. György kápolna alapításáról és építésének idejéről már szólottunk. Stylje igen egyszerű, pillérek nélkül, tömör falakra épített meglehetősen lapos boltívekkel bír. Régi felszereléséből csak a sárkányt ölő szt. Györgynek lovas szobra maradt meg a falhoz erősített állványon. Egykori oltára elpusztult s annak helyére, amint már említők, legújabb időben állítottak be nep. szt. János oltárának a templomból eltávolított felépítményét.

Érdekes itten az alapítónak 1392-ből való vörösmárvány síremléke. A bejárattól balra a falhoz támasztott síremléket a főoltár háta mögül a falképek helyreállításakor tettük át ide.

Szent edények, falszőnyeg.

A templomnak egykor nagy anyagi és műértéket képviselt szent edényei az országos és vallási viszályok közben nagyrészen elkallódtak. A XIV. századból való lehet egy sárgaréz ciborium. Van egy szép sodrony-zománczos művű gótikus kehely a XVI. századból. Újabbak, de az ötvösművészetnek igen szép példányai a Szilasy János lőcsei aranyműves által az 1740-es években igen ízléses barokk stílusban készített úrmutató, békekereszt és kehely, melyeknek zománcz képei a mester magas fokú műízlését és képzettségét árulják el.

Ritkasága és szépsége miatt nevezetes a XIV. századból eredő gobelin, melyen egy 8 férfi és nőből álló vadásztársaság van.

A déli oldalhajó ablakai.

A déli hajónak 6 festett ablakát 1894–95-ben készítették, 3-nak költségeit Császka György kalocsai

érsek, a másik 3-ét pedig Kompanyik Coelestin jelenlegi lőcsei apát-plébános viselték.

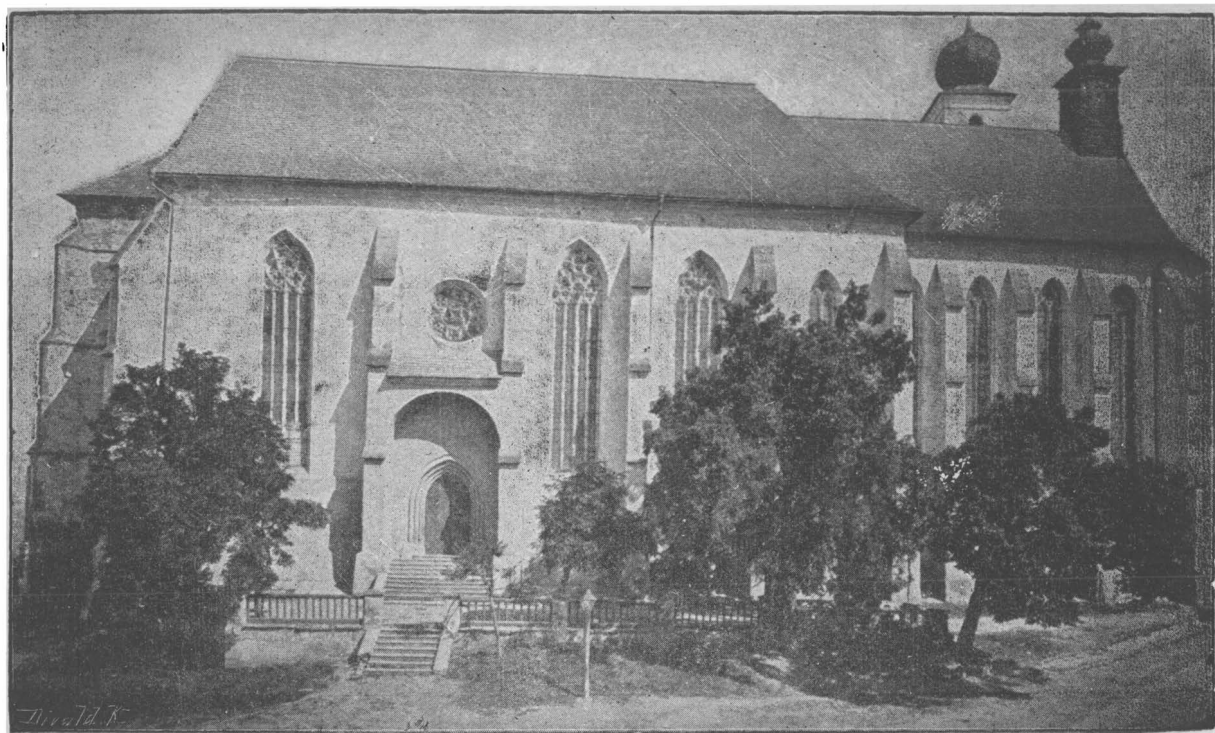
Templomunknak ilyen futólagos áttekintéséből is látjuk, hogy ez a műemlékeknek hazánkban ritka tárháza. Az építészet egyes részleteiben a XIII—XV. századok jellegét tarja fel. Falképeink a XIV. XV. századok fresco-festészetét mutatják, oltáraink, szószékünk, síremlékeink, orgonánk a XV. század elejétől napjainkig végig vezetnek műtörténelmünk összes időszakain. Mindezek nemcsak műtörténeti becscsel bírnak, hanem számos országos és helyi érdekű történeti eseménynek maradandó emlékei. Fennen hirdetik azok Lőcse polgárainak egykori gazdagságát, fejlett művelését, az egyház és a művészetek iránt nagy áldozatkészségét. A századok viharai a templomon és annak felszerelésén már igen sokat rongáltak. Napjainkban történt ugyan egy más a templomnak régi fényében helyreállítására. A vallásügyi kormány — amint említők — a falképek restaurálására 6000 frtot adott; jelentékeny áldozatokat hoztak Császka György őnagyméltósága és Still Pál volt prépost-plébános. A jelenlegi apát-plébános Kompanyik Coelestin is elismerésre méltó buzgalommal igyekszik menteni és javíttatni amit lehet; de a műemlékek teljes helyreállítása csak nagyobb országos segélylyel lesz lehetséges. A hozzá méltó feladatra felhívjuk a műemlékek országos bizottságának figyelmét.

De együttal Lőcse jelenlegi lakóit és a templom műkincseinek megtekintésére jövő hazánkfiait is felkérjük, járuljanak adományaikkal hozzá, hogy a nagy múltnak emlékeit régi díszükben szállíthassuk át okulásul az utánunk jövő nemzedékekre.

A templomnak történetére az »Egyházi élet« cím alatt vissza térünk.

b) *A mai gymnasiumi templom és régi zárda.*
Henszlmann többször idézett művében a Lányi féle krónika elbeszélése alapján a templom keletkezésének korául elfogadja a XIV. század elejét. E szerint a templom Danch László comes alapítványának köszönné eredetét és alapításának éve 1308. Noha a Danch vagy Dank családnak a Szepesség és kiválóan Lőcse történetéhez való viszonyát nem ismerem, a középkor zárdaalapítási erős hajlamából kifolyóan a fenti állítást szívesen fogadom el valónak, de csak azon fentartással, hogy akkor egy kápolna épült. A mai gymnasiumi templomot nem tartom a XIV. század legelejéről való építménynek. A templom részei közül eredetiségében csak a szentély és a déli oldalfal van meg. A szentély a zárda vagy káptalani templomok rendes mintája szerint hosszú, tágas. Itt sokkal nagyobb, mint a plébánia templomé. Igaz, hogy diadalíve és a boltívek gyámkövei a nálunk még korai gotikának megfelelően szépen tagozottak, de a boltívek lapossága már későbbi korra vall. A szentély és a hajó 11 ablaka közül 3, a szentély záródásánál, be van falazva, de mindegyik igen szép mérműveket mutat, úgy szintén szép művű az egyetlen déli kapu is. Az épület korának meghatározására ma már csak ezen részletek alkalmasak s ezek a templom korát, véleményem szerint legkorábban a XV. század elejére teszik.

A hajó a csarnoktemplomok mintájára 3 egyforma magasságú részre oszlik. Az oldalhajók igen keskenyek. A pillérek egyszerű 8 oldalú hasábok tetejükön esetlen oszlopfókkal. A boltozat egyszerű donga-bolt az oldalhajókban rendkívül összeszorítva. Az egész hajót mai

GYMNASIUMI TEMPLOM.

alakjában már a XVII. század végén vagy a XVIII. század elején alakították így, leszedve a régi csúcsíves boltot. Ennek okát abban találhatjuk, ami ma is veszélyezteteti a templomot, hogy közvetlenül nyugati oldalon van a város mély sáncza, amelyik enged a nagy épület nyomásának és így a régi boltozat megrepedezett. Ugyanezen ok miatt újabban egy erős közfalat kellett a boltozat alá építeni és ahhoz kötni a nyugati külső falat.

A templom belső felszerelése azon időből való, amikor azt 1674-ben a jezsuiták foglalták el. A szentélyen levő főoltár tiszta jezsuita stílusú és a maga nemében a szebbek közé tartozik. A szentélyben levő oltárok azonban a barokknak mondhatni izléstelen elhajlásai.

A templom nyugati falával egy boltív kapcsolja össze az úgynevezett »Klosterthurm«-ot. Ennek kettős rendeltetése volt. Templomtoronyul és bástyául szolgált. Az előbbire mutatnak egykor díszes fialekkal ellátott szoborfülkéi, mérműves ablakai; a másokra lövőrései. A város erősítéseinek jegyzékeiben mindig mint a nyugati kijárat egyik védője szerepel.

A templom északi oldalához csatlakozik a káptalan-ház. A szentélyből nyíló ajtón a mai szekrestyébe lépünk. Ez egy a közepén álló karcsú nyolcszögletű oszlopból kiinduló keresztboltozattal bíró terem-szerű helyiség. Ezen oszlopnak megfelelő sorban állottak a többi helyiségeknek hasonló keresztboltozatai, aminők még az iskola-szolga lakását is díszítik. A boltozat és a celláknak szép mérművekkel ellátott hosszú, keskeny ablakainak ívezései a temploménál régibb korra mutatnak. Még inkább feltűnik ez a káptalanház nagy quadrumát körülvevő keresztfolyosó

hegyes csúcsban végződő boltívein és minden boltozatnak más más alakú zárókövein.

A XIV. század első felében épülhetett a káptalanház és a talán benne volt kisebb kápolna; a század második felében és a XV-ikben építették ki azután a nagy templomot.

c) *A minoriták temploma*: Hain krónikája írja, hogy a szent lélekről nevezett kórház-templom a Katzwinkelben — Kassai, ma Kossuth Lajos útca — 1045-ben épült, állítását azzal támogatja, hogy mikor a roskadozó templomot 1664-ben kiigazították, még meg volt benne az építés idejét jelző 1045 évszám. Ilyen régi templomokról már szólottunk (146. old.) Ha hitelesnek vehetnők az 1664-ben állítólag még megvolt ajtó-párkány 1045. évszámát, itten egy a városnak mai helyén keletkezése előtt volt templommal állanánk szemben. Az épen nem lehetetlen, hogy az »Alte-Leutsch« lakói a hajdan tölgyes erdővel borított dombon, melynek az Alte-Leutschhoz való fekvése körülbelől megfelel a Márihegynek a mai városhoz való fekvésének, igen korán építettek kegyhelyet. De ha ez 1245-ben még meglett volna, a város újra alapításáról szóló hagyomány bizonyára említené. A kórházak alapítása kiválóan jellemzi felvidéki német városainkat. Hogy Lőcsén igen korán volt kórház és annak temploma, azt tudjuk. Bakács érsek 1504-ben száz napi búcsút engedélyezett az erre adakozóknak. A felíratos kő lehetett 1345-ből való, amikor a kórház és temploma már kétségkívül állottak. Stylje csak korai gót lehetett. A reformatio idejében ezen templom 1570-től a tót istenitiszteletnak szolgált. 1664 előtt már annyira rozzant állapotban volt, hogy már régebben nem lehetett benne istenitiszteleket tartani.

MÁRIA HEGYI TEMPLOM.

MÁRIAHEGYI TEMPLOM. MÁRIA SZOBRA.

MÁRIAHEGYI TEMPLOM FŐOLTÁRA.

Az említett évben kiigazították. 1675-ben az evangélikusoktól elvétele, a minoritáknak adatott át, majd a kórház is. A régi rozszant templom helyén 1751—1765 közt ők építették a mostani templomot és zárdát. A templom belső berendezésével — oltárai, mennyezet-képei — minden különös stílus nélkül a közönséges zárdatemplomok közé tartozik.

d) *A karthausiak egykori kolostora*: A Menedékövön a husziták által zaklatott karthausiak 1454-ben Lőcsén találtak menedéket, ahol a helyért a városnak bért fizetve, zárdát és templomot építettek.

Egykori kápolnaszerű templomuk a város délkeleti részén, a mai katonai kórház helyén volt. A régi csúcsíves boltozat és a gyámkövek egyes részletei még láthatók a padlóval két részre osztott egykori templom emeleti részében. A karthausiaknak a schavnikai apátságba szállott Teplitza és Vidernik birtokaival 1571-ben ezen rendház is zálog címen Lőcse város kezébe került. Hogy a templomot az evangélikusok valaha használták volna, arról nincs tudomásunk. Az egyházi vagyonnak a katolikusok részére 1671-ben történt visszafoglalása után a zárdát a jezsuiták kezére került. Széchenyi György esztergomi érsek 1690-ben építtette annak helyén a mostani házat s abban alapította az 1784-ig volt nemesi convictust. A convictusnak katonai laktanyává, illetőleg kórházzá átalakításáról fentebb szözlöttünk.

e) *Máriahegyi templom*: A várostól éjszakkelt felé emelkedő, gyönyörű kilátást nyújtó Mária hegy már régi idők óta szerepel mint kegyhely. Kápolnájának patronatusi joga miatt már 1513-ban viszály volt a város és a plébános közt. Mikor épült ott az első kápolna, megállapítani nem lehet. A krónikák

szerint Lőcse alapítói már 1247-ben építettek a szt. lélek tiszteletére kápolnát az »Oelberg«-en. Ezt 1311-ben restaurálták és szűz Mária tiszteletére szentelték fel. 1466—1494 közt Servatius lőcsei plébános a régi helyén nagyobb kápolnát és mellé lakóházat építtetett. A város polgársága elfogadván a reformatio tanait, a búcsujáró helyet természetesen magára hagyta. A szepesi káptalan megkísértette annak visszaszerzését, de hiába, sőt mikor 1659 július 2-án egy papot küldött, hogy Mária menybemenetele napján a kápolnában misét tartson, a város drabantjai abban megakadályozták. 1671-ben a templomoknak a katolikusok részére visszafoglalása után július 2-án ment újra az első nagy processio a hegyre. A kápolna ekkor már rozzant állapotban lehetett, mert Bársony György szepesi prépost, váradi püspök 1673-ban ott új templomot akart építtetni, amit azonban a város erőszakkal megakadályozott. 1710 után a kápolna állandóan a katolikusok kezén maradván, a roskadozóban levő templom helyett 1766-ban építették a mostanit.

A Mária szobrot a XIV. század elejéről valónak tartják. A reá aggatott ruházat festés és a körötte alkalmazott fénysugarak eredeti jellegéből kivetkőztették. Az arcz kifejezése és a test, különösen a kezek tartása a XV. század végén élt jó mesterre látszanak vallani.

A félkörű ívekkel izlésesen díszített oltárt 1819-ben Ehrnsperger János plébános készítette.

f) *Evangelikus templom.* Lőcse polgársága korán csatlakozva a reformatióhoz, a templomokat is az új felekezet vette birtokba. A német istentiszteletet a fő-, a tótot a mai minorita, majd a gymnasiumi templomban tartották. 1674-ben az összes templomok

visszakerültek a katolikusok kezére, az evangélikusoknak papot hozatniok és istentiszteletet tartaniok hűtlenségi bűn terhe alatt nem volt szabad. Tökölly Imre felkelése idejében, mikor a fejedelem hadai ide érkeztek, 1682. máj. 30-án az istentiszteletet a Schwab féle házban — úgy hallottam, azon helyiségben, melyet mint gótikus kápolnaszerűt leírtam (180. old.) — kezdték tartani. Szeptemberben a templomokat visszakapták, de már 1684-ben újra elvették azokat tőlük. Ekkor az istentiszteletet egy ideig a városi gazdasági épületben, majd a városon kívül a temetőben emelt fatemplomban tartották, 1704-ben a szécsényi gyűlés végzése alapján a plébánia templom egyik felében, míg másik fele a katolikusoké maradt. 1710-ben Löffelholz bevéve Lőcsét, az evangélikusok újra templom nélkül maradtak annál is inkább, mert kint volt fatemplomuk az ostrom alatt leégett. Ennek helyén állítottak fából újat és ezt több mint egy századon át használták. 1823-ban végre engedélyt és helyet kaptak arra, hogy a városban építsenek templomot. A kör-tér alsó részét, ahol eddig a mészárszékek állottak, jelölték ki részükre. Powolny Antal építész tervei szerint 1823 július 30-án a hívők nagy lelkesedéssel, — úri nők és köznép ásót kapát véve, fogtak az alapmunkához és 1837 szeptember 17-én szentelték fel a 90.600 frtra rúgó költséggel épített templomot.

A görög kereszt-bazilika formára tervezett templomot se műízlés se kivitel szempontjából nem mondhatjuk szerencsés alkotásnak. Czauzig József lőcsei festő által készített oltárképe »Jézus a tengeren« figyelemre méltó mű. A XVII. és XVIII. századból való szent edényei kiváló műveik az akkori lőcsei ötvösöknek.

Iskolák: a) *Kath. elemi iskola.* Lőcsének kimu-

tathatóan már a XV. században volt városi iskolája. Az iskola a plébánia templom éjszaki oldalán állott. Kezdetben a Kaufhaus déli falához épített kisebbszerű ház lehetett, mert amint Hain írja, 1555-ben építették a fegyvertárt az iskola alá s ekkor építették hozzá az első rész boltozatait. A célnak azonban nem felelt meg, 1588-ban az egészet lerombolták, a térhez hozzá vették a volt kis kertet, ennek helyére építették a a fegyvertárt — ma tűzoltó-szertár — s e fölé tantermeket és a főtanító lakását. Az akkori oktatási igényeknek, mikor a leányok nyilvános tanítását még fölöslegesnek tartották, sokáig megfelelt és ott volt a gymnasium is. A XVII. század végén, az ellenreformatio idejében ezen épület a kath. egyházé lett és minthogy külön középiskolák keletkeztek, elemi iskolának maradt.

b) *Kir. gymnasium*: A régi nagy zárda 1674-ben a jezsuiták kezére kerülván, ők hivatásszerűleg azonnal iskola állításához láttak és a kolostorhoz az útca felé külön állóan épített iskolát 1672. július 28-án avatták fel. Később a régi földszinti zárdának kiépítéséhez fogtak, de azt a jezsuita rend eltörlése után jött premonstreiek fejezték be 1787-ben.

c) *Állami főreáliskola*: Mikor az evangélikusok a XVII. század utolsó negyedében iskola nélkül maradtak, csakhamar akadt jötevőjük Hain Gáspár gazdag patricius személyében, aki az Alsó-kör délnyugati szögletén állott kétemeletes házát iskolai célokra a hitközségnek hagyományozta. Sok viszontagság után itten nyílt meg 1792-ben az ágostai evang. gymnasium és fennállott 1858-ig. Az elszegényedett hitközség állami segílyt kért és iskolája evangélikus állami gymnasiummá lett. 1869-ben az állam azt felekezeti jelleg

nélkül vette át, állami főreáliskolává változtatta s ezen intézet azóta, mint bérházban, a Hain féle házban van elhelyezve.

d) Az 1881-ben alapított *állami felsőbb leányiskola* a sétatéren az egykori Kaufhausban van elhelyezve.

e) *Ag. ev. elemi iskola*: Az ev. hitközség napjainkban ismét akadt egy nagylelkű jótévőre Hermann Gusztáv személyében, aki az evangélikus elemi iskola részére a Körtér keleti oldalának közepén levő nagy épületet vette.

A II—IV. szám alatti részletekben czélom csak a városnak leírása volt, amilyen volt az hajdan és amilyen most. Több száz év áll a két időpont közt. Ezen századok történetére áttérve igyekszem majd kimutatni okait a fejlődésnek és hanyatlásnak.

V.

A város birtokviszonyai.

Lőcse egykori hatalmának, magas fokú műveltségének magyarázatát a város gazdagságában találjuk.

Egykori nagy birtokait erdő írtás, királyi adományok, birtokoknak zálogba vétele és erőszakos foglalás útján szerezte.

Első birtoka az »Alte Leutsch« környékén elterült erdőség volt melynek határául körülbelől a mai határokat vehetjük a felső-major völgyéig. Ezeken túl a Jankovecz, Toriszka és Répás felé nagy kiterjedésű királyi erdőterületek voltak. Egy 1557. aug. 17-én kelt oklevelében I. Ferdinand említi, hogy Lőcse az ország határán feküdván, mindeneknek menedékhelye

lehet, és a régi királyok nem ok nélkül adták a városnak azon — említett — királyi erdőket, hanem azért, hogy legyen miből gondoskodniok az erődítésekről, azok felszereléséről és az őrségről. Ebből világosan látjuk a királyi adományozás célját. Azt azonban, hogy az adományt melyik királytól nyerték, nem lehet megállapítani. A XIV-ik században már bírták azt, amint Zsigmond királynak 1399-ben Lőcsén kelt okleveléből látjuk, melyben Bebek Detrennek, a szepesi vár urának és a megye tiszttviselőinek meghagyja, hogy Lőcsét régi jogainak értelmében védelmezzék a »fekete erdők« használatában. Még régibb bizonyítékot szolgáltat István szepesi grófnak 1319-iki oklevele, amely Lőcse és a szepesi káptalan répási birtoka közt megállapítva a határt, *Ulozsát*, máskép *Kypperserde*, már lőcsei birtokon levőnek állítja. Ezen erdőterület miatt sok baja volt a városnak a Görgeyekkel, a szepesi káptalannal és a Berzeviczyekkel.

A város hatalmas patronusának Zsigmond királynak halála után Görgey Benedek — Istvánnak fia — és Miklós — Péternek fia — elfoglalták és használatba vették Lőcsének az alsó és felső répási határban levő »Trisko« nevű nagyobb erdőrészét és abba beiktatásukat kérték a királytól. Az 1439-ben megejtett vizsgálatról szóló oklevél *Zavada* községet és az ahoz tartozó *Charnablath*-ot Lőcse birtokainak mondja, kiderül a Görgeyek erőszakos foglalása és Albert kir. 1439 sz. László napján kimondta, hogy a Görgeyek statutiót jogtalanul kérvén, adományát visszavonja és Lőcsét visszahelyezi a vitás terület régi birtokába. Erzsébet királyné 1439 sz. Márton utáni 2-ik napon megparancsolja a lőcseieknek jogos birtokukba visszahelyezését, erre Görgey Benedek 1442-ben a sze-

pesi káptalan előtt lemondott arra tartott minden igényeiről.

Megújult a viszály, mikor Lőcse *Toriszka* községet telepítette 1538-ban. A szepesi káptalan, Görgey Lőrincz és Gáspár, Chorba László és Réthy Mátyás panaszt emeltek Szepesmegye hatósága előtt, hogy Lányi Mátyás — M. Lanius — bíró és Lőcse közönsége felhasználva a II. Lajos király gyászos halálával bekövetkezett zavarokat, Alsó- és Felső-Répás határában levő közös birtokukból mintegy 3—4000 holdnyi szántóföldet, rétet és erdőt erőszakkal elfoglaltak s azt az ő tiltakzásuk ellenére alapított *Toriszka* határához kapcsolták. A nagy vizsgálatot a megye urai kezdetben, úgy látszik, részrehajlóan, csak a vádlók tanúit hallgatva ki, hajtották végre és Lőcsét elmarasztalták. Mikor a vádlók kérésére I. Ferdinand király 1553-ban az ítélt végrehajtását elrendelte, a város polgárai kivont karddal ellentállottak, kijelentvén, hogy a kérdéses területet nemcsak joggal, de ha kell, erőszakkal is meg fogják védeni. A város a királyhoz fordult, de ez 1554 virágvasárnapján meghagyta a megyének, hogy a fent említett rendeletet hiteles másolatban adja ki a városnak s ha az ez után is ellentállana, az összes iratokat terjessze fel megbírálás végett a curiához. Az erre következő újabb vizsgálatnál Lőcse tanúit hallgatták ki. Ezek közt a volt szepesi prépost lomniczi Horváth János, a balázsvágásiak, jakabfalviak Lőcse mellett bizonyítottak. De a megye hatósága a várost újra elmarasztalta. A vitának I. Ferdinand király fent idézett 1557. aug. 17-iki rendelete vetett véget és Lőcse megmaradt *Toriszka* és a hozzá tartozó területek birtokában.

1582-ben a Görgeyek és a város közt véglege-

sen helyreállott a béke, mikor megállapították a határt Görgő és Lőcse közt, kikötve, hogy amelyik fél az egyezséget megszegné, azon a vármegye minden ellentmondás nélkül hajtson be a másik fél javára 1000 magyar forintot.

Berzeviczy István 1545-ben indított pert Lőcse ellen. Atyjától, Frigyesztől átvevén a birtokokat, észrevette, hogy az ősi vagyonból több el van adva vagy zálogba téve. A többi közt Lőcsét azzal vádolta, hogy balázsvágási birtokának egyes részeit elfoglalta. A vizsgálat folyamán ellátott vádjától, de a két község lakói közt a határvillongás, miközben egyszer 1582-ben Lőcse toriszakai jobbágysai Berzeviczy Mártonnak 40 jobbágysát a Simonka hegyről Lőcsére foglyokul behajtották, csak akkor szűnt meg, mikor a Berzeviczy család és Lőcse 1583-ban közösen megállapították a határt Balázsvágás és Toriszka közt.

Byczir — ma Lengvárt —, és *Vilkócz* — ma Kis-Kunchfalu — falvakat már 1312-ben találjuk említve. Ezeknek régibb múltja nem tartozván tárgyunk keretébe, csak azt említjük meg, hogy ezeket Polyánkai Péter és fivérei az 1540-es években zálogosították el Lőcsének. 1551-ben Byczirt Péter vissza akarta váltani, hogy azt a menedékkövi karthauziaknak ajándékozza, de tervét nem vitte véghez és a két birtok Lőcse kezén maradt. *Hradiskót* németül »Kunczhöfchen« néven találom mindig említve ugyanúgy mint Vilkóczot. Habár azt nem bizonyíthatom, de alig tévedek azt állítva, hogy a kettő azonos nevét ugyanazon egykori tulajdonostól nyerte. A szláv név később külön külön ragadt mindenikre. Hradiskóról tehát azt tartom, hogy az mint Kunczhöfchen szintén Polyánkaéktól került a városhoz.

Az előadottak szerint Lőcse a XVI. század közepén már bírta a történelmi térképünkön kijelölt területet, mintegy 220 km.²-et vagyis körülbelül 15 ezer katastrális holdat. Ez ma is Lőcsének törzsbirtoka.

Bírta a város egykor *Primfalvát*. Királyi adományként kellett hozzá jutnia, mert különben a király azzal nem rendelkezhetett volna. Zsigmond király 1411-ben ezen birtokot elvette Lőcsétől és azt a Szepes-Szombatnak ajándékozott. Stojánföldért cserébe adta a Menedékkő szerzeteseinek. Lőcsét azzal kártalanította, hogy Szepes-Szombat évenként 27 db teljes súlyú aranyat tartozott a városnak bér fejében fizetni. Szepes-Szombatot ez napjainkban is terheli és ez a Lőcse bevételei közt évenként szereplő »Georgenberger-Goldzins«.

Szintén királyi adomány útján jutott Lőcse *Jamník*-hoz. Ezt Róbert Károly király 1331-ben a nagy kettős királyi pecsét metszőjének az olasz származású Péter aranyműves mesternek, ennek halála után 1336-ban fivérének Miklós szepesi alvárnagynak ajándékozta. Az Aurifaber családnak Jamniki Lászlóban férfi ágon magva szakadván, Erzsébet királyné megakarván jutalmazni a fiához hűnek maradt Lőcsét, a megürült birtokot a városnak adományozta. Hiába való volt Berzeviczy Jánosnak és Jamniki Balázs leányainak ismételt tiltakozása, az adományt V. László király 1453-ban megerősítette a hű város részére.

A Ferdinánd és Zápolya János közötti polgárháború idejében 1530-ban történt, hogy Perner Kristóf kapitány lázongó zsoldosait másképp nem tudván lecsapítani, Lőcsétől 600 frtot kért kölcsön s azért lekötötte a schavniki apátságnak községeit *Tepliczát* és *Viderniket*. Minthogy a királyi hadaknak újra kellett

pénz Haubitz Vincze kapitány is Lőcséhez fordult. Ez újra adott 600 frtot, a mire a schavnikai apát is kiállította a két faluról szóló záloglevelet.

A karthauziak bírtokai: *Kolcsó, Arnótfalu, Tamásfalú, Urbán-falu, Körtevényes, Matejócz*. Az 1299-ben alapított menedékkői zárdá szerzetesei kegyes adományok és vétel útján idővel szép javakhoz jutottak. Gazdagodásuk fejlődésének története nem ide tartozik. Minket az érdekel, hogy a XVI. században a fent említett falvakat csaknem egészen s azon kívül Hadusfalván, Sümegen, Tótfalván, Farkasfalván is rész-bírtokokat bírtak. Lőcse korán összeköttetésbe lépett velök. Mikor a jámbor atyákat kolostorokból kizavarták a husziták, a város 1444-ben falai közé fogadta őket, zárdának és templomnak való helyet adott nekik, amiért ők kezdetben 15 arany bért fizettek. 1454-ben V. László felmentette a zárdát ez alól s elrendelte, hogy a 15 aranyat a város a királyi censusból számítsa le. Bornemisza Gergely csanádi püspök és szepesi prépost, hogy a káptalani iskola jó karba helyezésére pénzt szerezzen, 1571-ben a karthauziak lőcsei rendházat királyi engedéllyel 200 magyar forintért elzálogosította. A Lapis refugiinak 1544-ben történt lerombolása után a lechniczi szt. Antalvölgyi zárdába vonúlt szerzetesek bírtokai zálog címén előbb Káthay Ferencz kezére kerültek, majd ettől Bornemisza püspök kiváltva azokat, 1580-ban 4000 frtéért Lőcsének adta zálogba.

Menguszfalvára 1570-ben Pobst Cyriáknak adott a város 900 frt kölcsönt.

Az erejében mindinkább bízó Lőcse bírtokai szaporításának érdekében a zavaros politikai viszonyok közt az erőszakos foglalástól sem riadt vissza. Máriássy Ferencz a Ferdinand és Zápolya közti küzdelem-

ben daczára annak, hogy a felvidéki szabad királyi városoknak az ellenkezőre Lőcsén szavát adta, Zápolyához pártolt és zaklatta a városokat. Az 1527-iki pozsonyi országgyűlés hazaárulóknak nyilvánítván Zápolya híveit, Ferdinand rendeletet küldött a városokhoz, hogy azoknak javait foglalják el. Lőcse 1527. novemberben néhány száz emberrel meglepte Markusfalvát, a várkastélyt bevette, annak falait leromboltatta, és Máriássy birtokait *Markusfalvát* és *Batizfalvát* elfoglalta. Évenként mintegy 1000 frt jövedelmet húzott ezekből. A birtokokat Ferdinand király 1648 frtéért zálog címén átadta Lőcsének, de már 1535-ben rendeletet adott, hogy a város azokat Máriássy Mátyásnak bocsássa vissza. 1538-ban azokat kir. engedélylyel Bornemissza János váltotta magához 1600 frton. A város így elesett a birtokoktól. Máriássy Ferencznek fia Pál felnőve visszaváltotta az ősi javakat, de a vár lerontása és más károkért Lőcsén 36000 frt kártérítést követelt. A nádori ítélőszék azt kívánta a várostól, hogy Máriássy Ferencz hűtlenségét 9 vármegye tanúságával igazolja, minthogy ezt tenni nem volt képes, elmarasztalta. Ekkor egyezségre került a dolog. Máriássy 11000 frtot kívánt, Lőcse ígért 1000-et, utóljára 1900 frtban kiegyeztek és Lőcse átengedte Máriássynak *Gánfalván* volt nemesi curiáját. Nagy áldomással ülték meg a békekötést.

Ugyancsak 1527-ben foglalta el Lőcse a zápolyapárti Theőke Kristóf birtokait: *Abrahámfalvát* *Farkasfalvát* és a *körtvélyesi* birtokrészt. E miatt is sok pöre volt, míg végre I. Ferdinand király Theőke Kristófnak az ő pártjára állott fiát kegyébe fogadva, Lőcsét 1541-ben a birtokok kiadására felszólította. Vona-
kodtak bár, de engedni kellett.

A politikai és kereskedelmi összeköttetés, meg a hegyaljai szőlő birtokok már régen szükségessé tették *Kassán* egy háznak megszerzését. Ilyenről már 1520-ból van tudomásunk. 1543-ban Thurzó Elek Lőcsének Kassán két házat hagyományozott. Ezeknek egyikét a város 1552-ben 450 frtért eladta. A másikat 1569-ig bírta, mikor ezt Kassa városnak a hozzá tartozó földekkel együtt 3000 forinton eladta. Ez Kassán ma is »Lőcsei ház« néven ismeretes.

Ugyancsak Thurzó Elek hagyományozott a városnak a tokaji hegyen 2 és Szántón is 2 szőlőt. Ezek miatt sok baja is volt Lőcsének, mert Báthori András Szathmár és Szabolcs megyék főispánja és Serédy Benedek a tokaji szőlőket erőszakkal elfoglalták. Úgy látszik, Thurzó hagyatéka ösztönözte a várost nagyobb szőlőbirtokok vásárlására. Erdő-Bényén vette: 1570-ben Nagy-Sárostól a »Tolcsvai«-nak nevezettet; ugyanakkor Szatócs Mihálytól, majd Hazuga Andrástól a Tolcsva hegyen; u. ott 1573-ban Báthory Páltól; 1574-ben Ibrányi Lukácstól a »Bertoka« nevűt és egy másikat Fekete Jánostól; 1575-ben Kádas Mihálytól; 1576-ban az ú. n. »Hosszú-szőlőt« 100 frtért; 1579-ben kettőt Lantos Tamástól; 1580-ban Szabó Lászlótól; 1581-ben Juczi Györgytől; 1585-ben Benczik Györgytől az »Omlás« hegyen; 1591-ben két szőlőt 3000 frton, a Tolcsva hegyen egyet 150 frton; 1596-ban u. ott Német Antaltól; *Liszkán*: 1577-ben Benedek Gellértől; 1581-ben az »Előhegyen«; 1593-ben Farkas Györgytől a »Benyő« nevűt; 1594-ben Kutassy Istvántól a »Határ«-szőlőt, melyet 1751-ben 12500 frtra becsültek. *Héczen*: 1573-ban 1000 frtért zálogba vette Feygel Péter szőlőjét. Ezen birtokokat a XVII. századon át is folytonosan szaporította, megvéén Bényén 1628-

ban a Szeybal családtól; 1601-ben Rhédei Jánostól, 1693-ban Szabó Jánostól 100 frton; 1697-ben egy parlag szőlőt. E szerint csak aminek írott emléke a levéltárban fenmaradt, a városnak 27 szőlője volt.

Röviden összefoglalva a XVI. századot, az látjuk, hogy Lőcse állandóan vagy hosszabb rövidebb időn át saját határán kívül 14 falnak, több részbirtoknak és a hegyalján 20 szőlőnek birtokosa volt.

Néhány számadat legmeggyőzőbben fogja kimutatni Lőcsének ezen korbeli gazdagságát. 1582-ben Szepesvármegyében összeírtak 481 $\frac{1}{2}$ portát. Ebből a Thurzóknak, akik a Zápolyák után a XI. szepesi várost kapták, birtokában volt . . . 127 porta

Lőcse város	»	»	. . .	48 $\frac{3}{4}$	»
Tököly Sebestyén	»	»	. . .	42 $\frac{1}{2}$	»
Máriássy Pál	»	»	. . .	26 $\frac{1}{2}$	»
Szepesi káptalan	»	»	. . .	26 $\frac{1}{2}$	»
Balassa András	»	»	. . .	26	»
Horváth Gergely	»	»	. . .	25 $\frac{1}{2}$	»
Lechniczki monostor	»	»	. . .	19 $\frac{3}{4}$	»
Szepesi prépost	»	»	. . .	19 $\frac{1}{2}$	»
Salm Gyula gróf	»	»	. . .	16 $\frac{1}{2}$	»
Késmárk város	»	»	. . .	4 $\frac{1}{2}$	»
Kisbirtokosok	»	»	. . .	98 $\frac{1}{2}$	»

Lőcse tehát még ekkor is, mikor a Máriássy és Theöke féle birtokoktól már elesett, a vármegyének egy tizedrészét bírta,¹⁾ ami, hozzá véve a megyén kívül levő kimutatott javakat, igen szép birtoknak mondható, kivált ha tudjuk, hogy Kassának Abaúj vármegyében ugyanakkor csak 43 $\frac{3}{4}$ portája volt.

Ezen gazdagság természetesen felköltötte a királyi kormány figyelmét s az amint látni fogjuk, census,

¹⁾ Acsády I.: Régi magyar birtokviszonyok 1464—1598. Akad. ért. XVI. 3.

taxa és kölcsönök czímén nem egyszer veszi igénybe a város pénztárát. Súlyos terheket ró arra a katonai állítás, a hadi szerek szállítása stb. de mindezt annál könnyebben viseli el; mert minden nagyobb megterhelést nyomban követik a királyi kegynek heti és országos vásárok tartására, vámszedésre stb. jövedelem szaporításra jogosító privilegiumai, adó-, vám-, harminczadmentességi kiváltságai, melyek a várost a virágzás tetőpontjára emelik.

A XVII. század politikai és egyházi küzdelmei, a törökök ellen viselt háborúk és az ellenreformatio meghozták az anyagi romlás magvait, teljesen tönkretéve a virágzó város gazdagságát.

A városnak Lőcse határán kívül eső bírtokai voltak a XVII. században:

Község	Porták száma			A bírtokon volt	
	1619-ben		1667-ben	1667-ben	
	jobbágy	zsellér		jobbágy	zsellér
1. Teplicza	4 ³ / ₄	1 ¹ / ₄	2 ¹ / ₂	49	31
2. Vidernik	1 ³ / ₄	1 ¹ / ₄	1 ¹ / ₂	12	11
3. Jamnik	2 ¹ / ₂	1 ¹ / ₂	*)	21	13
4. Toriszka, Siebenbrunnen	2	1 ¹ / ₄	1 ¹ / ₂	47	16
5. Zavada, Czernablatt .	1 ¹ / ₄	1 ¹ / ₄	1 ¹ / ₂	15	12
6. Ulozsa, Köpperröhrn.	1	1 ¹ / ₄	1	12	12
7. Dvorecz, Burgerhof .	—	—	1 ¹ / ₂	11	14
8. Hradiskó, Kuntzhöfchen	3 ³ / ₄	—	1 ¹ / ₄	6	3
9. Lengvárt, Pezier . .	1	—	3 ³ / ₄	6	6
Összesen .	13	2 ³ / ₄	8 ¹ / ₂	179	88

*) Hain megjegyzi: „ist wiederumb H. Vice-Comiti geblieben“, portáinak adója tehát az alispán javadalmához tartozott.

Egy 1667-iki jegyzékből látjuk, mivel tartoztak ezen községek a városnak: 1. *Jamnik*: Bér 21 frt. malomért 4 frt. az Arnoltovszky földért 3·5 frt. Úri ajándékul — Herrn-Geschenk — 120 köböl zab és 25 frt, sörpénz 15 frt. Bertalan napkor 40 kalács és 40 jó tyúk, a sertésekért 12 frt., taxa 18 frt. A bíró-választási lakomához 1 borjú, 2 nyúl, 2 süket fajt és mindenkitől 1 csirke. — 2. *Ulozsa*: Bér 7·53 frt. és minden zsellér 25 den., harangozó pénz mindenkitől 8 den., a Dursttől 3 frt. Sörpénz 10 frt., taxa 12 frt. 24 köböl zab. A bírólakomára 2 nyúl, 2 s. fajt és 1—1 csirke. 3. *Zavada*: Bér 7·50 frt. 1—1 zsellér 25 den., harangozó pénz à 8 den., a rétekért minden zsellér 75 den., az Erbsgrundért 7·5 frt, a répási hegyen levő legelőért 10 frt., taxa 12 frt. A bíró-választáskor 2 nyúl, 2 s. fajt, 1—1 csirke. — 4. *Toriszka*: Bér 47 frt., a bírónak à 50 den., a fél udvarral bírók (7-en) à 50 den., 1—1 zsellér à 25 den. Bíróválasztáskor 1 borjú, 1 őz, 2 s. fajt, 1 nyírfajt 16 tyúk, tized fejében 300 köböl zab, a malomért 20 frt., a fűrészt 1 faragott széket, a fűrészhöz évenként 100 tönköt, a fűrészelésért 3 bárányt és 1 nagy sajtot; a pálinka főzőktől 1—1 frt., sörpénz 45 frt., a hegyek és rétektől 24 frt. 5. *Teplicza*: Bér 60 frt, Bíróválasztáskor 14 tyúk, 1 őz, 1 borjú, 2 nyúl, 2 s. fajt, 1 nyírfajt; a malomtól 50 frt., az Oltznauerfeldtől 10 frt., a Herrnfeldtől 9 frt., a Dluhovától 1 frt., a zsellérek 3·5 frt., a fűrésztől különféle fát és deszkát, tojáspénz 3 frt., a pálinkafőzők — 12-en — 1—1 frt. 2 sertés, sörpénz 30 frt., taxa 40 frt. — 6. *Vidernik*: Bér 32 frt., tojáspénz 1·5 frt, 4 pálinkafőző 4 frt., sörpénz 18 frt., taxa 20 frt. Bíróválasztáskor mint a fenti — 7. *Dvorecz*: Bér 10·48 frt. a zsellérek à 25 den.,

harangozópénz à 8 den., a Lichtenbergtól 3·5 frt., sörpénz 10 frt., taxa 12 frt. Bíróválasztáskor mint Ulozsa. — 8. *Lengvárt*: Bér 7·65 frt., zab 27 köböl, harangozó pénz à 8 den., minden zsellér 25 den., sörpénz 6 frt., taxa 12 frt., bíróválasztáskor 6 tyúk, 2 nyúl, 2 s. fajd. — 9. *Hradízkó*: Bér 6 frt., harangozópénz 40 den., 6 köböl zab, sörpénz 3 frt., taxa 6 frt., bíróválasztáskor 6 tyúk, 1 nyúl, 2 s. fajd. — Az összes kitett készpénzben 768 frt 62 den. Szolgálmányokban: zab 453 köböl, kalács 40, sertés 1, tyúk 96, borjú 4, nyúl 17, fajd 20, csirke 173, őz 3, bárány 3, sajt 1.

Az itt kimutatott pénz és szolgálmányokon kívül a falvak lakóit terhelte a város által használt földiken az uri munka és a bornak a Hegyaljáról Lőcsére szállítása, a mi nem csekély dolog volt ha tekintetbe vesszük, hogy 1—1 hordónak szállítását a város 7 frtba számította fel, ha azt a község nem teljesítette. Jamnik például ezen a címen 1675-ben 107 frttal volt adósa a városnak.

A város bírtokai már a XVII. század folyamán pusztulásnak indultak. Mielőtt azt látnók, vessünk még egy pillantást a derültebb oldalra. A XVI. században a Hegyalján bírt szőlők számát a város továbbra új vásárlásokkal szaporította. Az innen nyert bormennyiség 1653—1663. közt évenként 66·5 és 488 hordó közt váltakozott úgy, hogy ezen 10 évben az évi átlag 193·4 hordó volt.

A városi tanács ügyeinek tárgyalásánál részletesebben fogjuk látni a bevételek címeit, itt csak néhány adatot hozok fel a XVII. század kedvező gazdasági viszonyainak feltüntetésére.

Év	Bevétel	Kiadás	Felesleg	Hiány
1648	23000	20100	2900	—
1649	26000	25000	1000	—
1650	28000	29000	—	1000
1651	24000	21000	3000	—
1652	25717	26774	—	1064
1653	ismeretlen		900	—
1654	»		1900	—
1655	»		200	—
1656	»		1000	—
1657	»		532	—
1665	24592	24426	166	—
1666	27081	26874	207	—
1668	19625	18174	1451	—
1669	28665	28032	633	—

A XVII. század közepéből kivett ezen néhány adat mutatja, hogy a városnak a 14 év közt csak 2-ben volt hiánya és a fölösleg 10825 frtot tett ki, ami nem csekély összeg, ha tekintetbe vesszük, hogy az akkori pénzérték körülbelül a mai 10—12-szeresének, tehát mai 108—130000 frtnak felelt meg.

A hanyatlásnak okait részletesebben kimutatjuk az »Adózás«; »Kereskedelem, ipar, »Hadügy«; »Egyházi élet«; »Politikai események« címek alatt. De már itt is legalább röviden számot kell azokról adnunk.

A város régi idők óta mentességet élvezett a 30-ad és a census fizetésétől de a XVI. század közepe óta, amit nem fizetett *census* címen, fizette *taxa* címen. Ez kezdetben évi 2000 frt volt, a XVI. században csak nagy háborúk idejében emelkedett 3 esetben 5000 frtig. A XVII. században az évi 3000 frt a legkevesebb és legritkább, leggyakoribbak a 6-, 7-, 8-, 9000 frtos tételek. A török ellen 1683-ban megindult

hadjárat megteremtette az állandó *hadi adót*, ami a városra újabb évi 4—5000 frt terhet rótt. Majd 1672-ben megszületett az *accis*, újabb, eddig ismeretlen terheket hozva.

Kollonits bíboros érsek híres mondásának súlyát, hogy Magyarországot először rabbá kell tenni, azután koldussá, hogy így hatholikussá legyen; Lőcse ugyancsak erősen megéreztte. Ha fenmaradhatott volna régi virágzó ipara és kereskedelme, a terheket el bírta volna viselni, de ezeknek az Ausztria javára megalkotott vámrendszer folytán teljes aláhanyatlásával, — hozzájárulván egyéb tényezők is, — polgárai elszegényedtek s ezzel elszegényedett a város is.

A XVII. század csaknem szakadatlan politikai küzdelmei közt a királyi — vagy amint akkor nevezték, császári — és az erdélyi fejedelmi hadak egyformán egyik legfőbb támaszuknak tartották Lőcsét. A nagy bizalomnak következménye volt, hogy mindenik ide igyekezett szállni, itt igyekezett magát ruházattal, élelemmel, fegyverzettel ellátni, legtöbb esetben a fizetés kilátásba helyezésével, és a város kénytelen volt a jó reménység fejében mindenkinek követelését teljesíteni.

1671 után bekövetkezett az erőszakos ellenreformatio. A csaknem kizárólagosan protestánsok által lakott város kénytelen kiadni templomait, iskoláját, kórházát. Mindezekről újra kell gondoskodnia.

A csapások hosszú sorozatához már csak a XVIII. század elején bekövetkezett, a lakosok nagy részét elpusztító pestis kellett.

A terheknek növekedésével és a csapásokkal arányosan apadt a vagyon. Legelőször elveszett a *Thurzó Elek féle hagyaték*. Thurzó Elek kir. hely-

tartó 1543-ban Lőcsének egyházi és iskolai czélokra 10.000 frtot és a már említett házakat Kassán és szőlőket Tokajban és Szántón hagyományozta. A kassai házak sorsát már említők. A 10.000 frt készpénzt I. Ferdinand király 1549 január 1-én kelt kötelezvényével kölcsön vette a várostól a besztercebányai bányák művelésére. Ettől kezdve a kamatok megszerzésével állandó baj volt, a tőkét meg a város soha sem kapta vissza. A kamatokat a kincstár hol a templom fedésére való rézben, hol taxában, a legritkább esetben készpénzben számolta el. A jezsuita atyák már 1660-ban erősen megkezdték a lépéseket a hagyatéknak kezükre kerítésére. A besztercebányai kamara már 1661-ben utasította a várost annak igazolására, hogy a hagyatékot csakis a végrendelet értelmében használta fel. A jezsuiták törekvése célzott ért; mert I. Lipót király 1666 január 9-én a Thurzó féle 10.000 frt hagyatékot Lőcsétől elvette és azt a jezsuiták besztercebányai rendházának adta. Hiába való volt a város minden törekvése, azt többé nem szerezhette vissza. E fölött való elkeseredésében írta Hain krónikájába az 1663. évre, amikor Chaos kamaragrófot Selmezbányán a villám agyonsújtotta: »Wie wunderbar ist Gottes Gericht, er hat als ein Mameluck viel gestiftet, undter andern die Stadt auch umb das Thurzonianische Legat gebracht. So lohnet endlich der liebe Gott«.

Majd a városnak legjövedelmezőbb külső bírtokai *Teplicza* és *Vidernik* estek el. II. Ferdinand király már 1625-ben rendelte a városnak, hogy a két községet a zálogösszeg megtérítése mellett a schavnikai apátságnak vonakodás nélkül adja ki. A bírtokokat azonban az apátság csak 1696-ban váltotta magához.

Lengvartot Lőcse már 1686-ban elzálogosította

Görgey Istvánnak. 1687-ben Gombos Imre putnoki kapitányhoz küldte embereit, hogy *Toriszka* elzálogosítása mellett eszközöljenek ki 3000 frt kölcsönt. Ugyanezen évben *Jamnikot* Balogh Péter váczai püspöknek kötötte le 1500 rajnai frt erejéig. 1688-ban a Görgey Jánostól kölcsön vett 400 frtot *Ulozsán* levő telkeivel biztosítja, ugyanakkor Vitalis Jánostól Lengvárra még 2200 frtot, Vidernikre 400 császári aranyat és 1300 frtot vesz fel és Tepliczát 3000 frtba elzalogosítja Balogh Péter váczai püspöknek.

Míg azelőtt a város adta a kölcsönöket a királyoknak, fejedelmeknek, most ő szedi azokat egymás után. Adóssága 1701-ben már 30.386 frt. volt, melytől kamat fejében 1823 frtot kellett évenként fizetnie. Összes bevétele 1707-ben csak 6074 frtot tett ki. Így, amint a kamarához beadott hivatalos jelentés mondja, évenként néhány ezerre megy a fedezendő hiány. Szaporodott is az adósság. 1712-ben tartozott a város:

1. Vitalis Jánosnak Jamnikra és Lengvárra	3000 frt.
2. A rozsnyói jezsuita collegiumnak . . .	3400 »
3. A homonnai francziskánus atyáknak . . .	600 »
4. Frankenstein Henrik Dánielnek . . .	500 »
5. Újházi Zsófiának	1800 »
6. Görgey szül. Máriássy Évának . . .	1200 »
7. Spillenberger szül. Schubert Zsuzsannának	1000 »
8. Schubert szül. Barthel Katarínának . .	357 »
9. Bethlenfalvi örökösöknek	220 »
10. Ifj. Görgey Boldizsárnak	900 »
11. Luzsénszky örökösöknek	2640 »
12. Özv. Luzsénszky Jánosnének	1800 »
13. Ordódy Györgynek	2000 »
14. Fucker Márton örököseinek	2000 »

Átvitel . 21417 frt

	Áthozat	21417	frt
15.	A podolini piarista atyáknak	1000	»
16.	Köhling Fülöp örököseinek	120	»
17.	Reischer György Antalnak	6000	»
18.	A szepesi káptalannak	12850	»
19.	Telekessy István egri püspöknek	14400	»
20.	Pitschke János Mátyásnak	1800	»
21.	Kohl Mária Klárának	120	»
22.	Genersich Dávid örököseinek	550	»
23.	Bielszky Jánosnak	1000	»
24.	Régibb kamatok és tartozások	2807	»

Összesen 62064 frt.

Ezen hivatalos kimutatásból látni, hogy a város kicsinyben és nagyban attól vette a kölcsönöket,akitől kaphatta. De ezzel még nincs kimerítve az adósságok sorozata. Az 1703—1761 közti évekből a levéltárban 44 db. kötelezvénye van, melyek közt nem kis szerepet játszanak az újabb 6—15000 frtos tételek.

A kir. kormány látva a város pusztulását, beavatkozik és részletes kimutatást kíván a vagyoni állapotról. 1726 április 9-én megejtett vizsgálat a következő elszomorító adatokat mutatta.

A város tartozik:

1.	Az egri papneveldének 5 ⁰ / ₀ -ra	15.600	frt
2.	A szepesi káptalannak 6 ⁰ / ₀ -ra	15.100	»
3.	A Mária völgyi apáczáknak 6 ⁰ / ₀ -ra	6.420	»
4.	A jezsuiták rozsnyói házának 6 ⁰ / ₀ -ra	4.400	»
5.	A homonnai franciscanusoknak 6 ⁰ / ₀ -ra	600	»
6.	A podolini piaristák házának 6 ⁰ / ₀ -ra	2.000	»
7.	A lőcsei parochialis templomnak 6 ⁰ / ₀ -ra	600	»
8.	Ordódy örökösöknek 6 ⁰ / ₀ -ra	4.100	»

Átvitel . 48.820 frt

	Áthozat	48820	frt
9.	Trangus örökösöknek 6 ^o / _o -ra	1.500	»
10.	Pitschke » 6 »	1.441	»
11.	Spillenberg örökösöknek — kamatba évenként 3 hordó bor —	1.353	«
12.	Genersich Dávid örököseinek 6 ^o / _o -ra	550	»
13.	Köhbling örököseinek 6 ^o / _o -ra	120	»
14.	Javorszky Boldizsárnak 6 ^o / _o -ra	600	»
15.	Purtz örökösöknek 6 ^o / _o -ra	360	»
16.	özv. Ballingénak 6 ^o / _o -ra	720	»
17.	Mattyasovszky Imrének, aki azért To- riszkát zálogba bírja	6.000	»
18.	Spillenberg örököseinek Ulozsa elzálo- gosítása mellett	5.200	»
19.	Spillenberg örököseinek a legjobb szőlő elzálogosítása mellett	2.400	»
20.	Szinnyey Kristófnak Lengvárt elzálogo- sítása mellett	1.800	»
21.	báró Splényi Lászlónak Závada, Dvo- recz és a két Kunchfalu — Hradiskó, Vilkócz — elzálogosítása mellett	8.300	»
22.	báró Splényi Lászlónak szőlők elzálogo- sítása mellett	4.124	»
	Összesen	83.288	»

Ezen két kimutatás világosan feltünteti a gazdálkodást. Az 1712-iki tartozásokból egyeseket kifizettek új kölcsönökkel, a nagyobb tartozásoknak kamatait nem fizették s azzal nőtt a tőke. Míg 1712 előtt volt hitel, most már csak zálogra kap a város új kölcsönt és 1726-ban a városnak minden külső bírtoka el van zálogosítva, sőt már a bírtokok eladására is rá került a sor. Jamnikot 1714-ben Pitschke Máté-

nak örökáron eladta 8000 forintért, majd Csáky Miklós bíbornok-érseknek Zobrancz pusztát; 1732-ben a községi birtokból az egyes polgároknak eladott a város 1179 holdat és pedig az első osztályút holdankint 28—65, a második osztályút 15—30, a harmadik osztályút 5—16 frton. Egy holdért átlagosan kapott 5 frt 56 krt. Az összes 1179 holdért 6558 frtot. 1733-ban Erdő-Bényén a »Szakos« és a »Rudnakos« nevű szőlőket.

A város szőlő-birtokai a XVII. század folyamán többször voltak veszélyeztetve. A felkelő hadak vezérei és a fejedelmek ha a várostól pénzt, hadiszereket akartak kiereszokolni, elfoglalták a hegyaljai szőlőket. Több ízben a foglalás épen a szüret idejére esett, amikor a város egész termését elveszítetette. Rákóczy György 1623-ban saját emberei által 4000 frtra becsülte a város legszebb »Peres« nevű szőlőjét s azt annyiért el is vette. A XVII. században a város még nagy gondot fordított a szőlőkre. 1688 és 1701 közt azokon 8126 frtra becsült javításokat tett. Értékük az eladások, elzálogosítások következtében annyira leszállott, hogy 1753-ban az összesen már csak 11 drbot 50000 frtra becsülte Zemplén vármegye. Ma ezekből már semmi sincsen.

A királyi helytartó tanács végre megsokalva a dolgot, erélyesen hozzá látott a város ügyeinek rendezéséhez. 1730 febr. 4-én megparancsolta, hogy a város adósságáról részletes kimutatást terjesszen a szepesi kamarához és királyi engedély nélkül többé semmiféle kölcsönt nem szabad felvennie. A megmaradt birtokokat a házi kezelésből kivéve bérbe adták. Bérbe adták a szeszfőzési és kimérési jogot, vásár-, accis-, híd-, kapu-, vám jövedelmeket.

A helytartó tanács rendeletére 1757-ben az elzálogosított birtokok visszaváltására a város tervezetet készített a következő számitással:

1. A polgároknak bérbe adott felső majorért 1758 jan. 1-én	4000	frt.
2. Ezen 400 frtnak 6 ⁰ / ₀ -os kamatos kamata 20 év alatt	4800	»
3. Zobrancz puszta eladásából	2000	»
4. Ezen 2000 frtnak 20 évi kamatos kamata	2400	»
5. Ő felségétől remélik a 30-ad fél jövedelmét, 20 évre	12000	»
6. Az alsó major bérletéből	5000	»
7. A felső	3600	»
1758—78 közt összegyűl tehát összesen	33800	frt.
A báró Splényinek elzálogosított 4 faluért fizetendő	27000	»
Ulozsának a Spillenbergről családtól kiváltása maradványa	6800	frt.

A jóakarát tehát meg volt, a helytartó tanács erősen ügyelt a gazdálkodásra és nem ugyan épen 1778-ban, hanem századunk elején megtörtént a községek visszaváltása és Lőcse visszanyerte régi területét.

Nagyobb változást csak a jobbágyságnak 1848-ban történt felszabadítása okozott. Ennek és némely későbbi eladásoknak folytán csak csekély birtokrészei maradtak:

	Toriszka	Ulozsa	Dvorecz	Lengvárt	Hradiszko	Összesen
szántóföld	184	—	1	31	342□öl	216
kert	1	—	—	¹ / ₁₀	—	1
rét	10 ¹ / ₂	—	—	1 ¹ / ₈	576 »	12
legelő	25	—	—	17	— »	42
terméketlen	4 ¹ / ₂ 1 házhely	—	—	¹ / ₄	371 »	5
összesen	225	654□öl	1	49 ¹ / ₂	1289□öl	276□öl
község határa	3076	1486	1152	586	40	6340

Az 5 községnek összesen 6340 kat. holdnyi területéből tehát a volt jobbágyok kezére került 6064, a városnak maradt 276 hold. Lócse határában van ezidőszerint — katasztrális holdakban:

	a város birtokában	magánosok birtokában	összesen
szántóföld	771	4486 ¹ / ₂	5257 ¹ / ₂
kert	7 ¹ / ₄	112	119 ¹ / ₄
rét	962 ¹ / ₂	428	1390 ¹ / ₂
legelő	248 ¹ / ₄	310 ³ / ₄	559
erdő	9760 ¹ / ₄	—	9760 ¹ / ₄
terméketlen	366 ¹ / ₄	111 ³ / ₄	478
összesen	12115 ¹ / ₂	5449	17564 ¹ / ₂

A város összes birtokainak kataszteri tisztajövedelme 10.763·02 frtra van felvéve, földadója meg 2730·68 frttal. Az egész határ kataszteri tisztajövedelme 29.760 frt földadója 7589 frt.

A városnak 1896-ra előirányozott költségvetése így csoportosítható:

A. Bevételek:

1. Ingatlanok: szántó, rét, legelő, vendéglők, kaszárnyák . . . . . 35.297·37 frt
2. Szepesszombati aranyadó . . . . . 127·57 »
3. Erdő jövedelem . . . . . 35.069 — »
4. Italmérési jogból . . . . . 3.000 — »
5. Vállalatokból: téglaszín, vásárpénz, halászat, vadászat, házalás, mész, építőanyagok, fűrész, vágóhíd, világítás . . . . . 14.667·37 »
6. Pénzben: kamatok, regaleváltság kamat tartozásokban . . . . . 13.120·87 »
7. Különféle címek . . . . . 448·62 »
8. Rendkívüli bevételek . . . . . 1.100 — »

Összesen 102.731·80 »

B. *Kiadások:*

1. Közigazgatás: fizetések, nyugdíjak, házi, irodai	22.450·93	frt
2. Épületek, utak, csatornák fentartása	7.000—	»
3. Állami adó, egyenérték, utadók	6.177·25	»
4. Vállalatok: téglaszín, mész, építő- anyag, fűrés, világítás, vízvezeték	11.808·68	»
5. Gazdasági	3.560—	»
6. Biztosítás, tűzoltóság	1.318·83	»
7. Egészségügy, jótékonyosság	2.793·28	»
8. Egyház, iskolák, irodalom	10.214·59	»
9. Adósságok törlesztése, kamatok	34.025·39	»
10. Új építkezés	5.000—	»
11. Előre nem látható	1.000—	»
12. Rendkívüli	9.600—	»

Összesen 114.948·95

Kiadás . . . . . 114.948·95

Bevétel . . . . . 102.731·80

Fedezendő hiány . . . . . 12.217·15

VI.

Lakosság.

Lőcsének legelső lakói a II. Géza kir. idejében bejöttek szászok voltak. Ők alapították a régi Lőcsét, a tatárjárás után ők építették az újat. Külön közjogi állásukból kifolyóan elzárkoztak a vármegye területén lakott, akkor nagyobb számú magyarságtól és mindig féltékenyen őrizték német nemzetiségüket. Hain még a XVII. század végén is büszkélkedve írja hogy a lakosok mind németek és az ágostai hitvallás hívei, amit Felső-Magyarországon sehol, sőt az egész ország-

ban sehol sem lehet találni; mert máshol vannak magyarok, tótok, meg pápisták és kálvinisták is.

A századok folyamában az ősi elemhez folytonosan jöttek újak. Az új jövevények azonban szintén mindnyájan németek voltak. Ennek oka legelső sorban a közjogi külön állás volt. Ez biztosította a polgárságnak önkormányzati jogát, melyet a magyar nemesség a legrégebb időtől kezdve meglehetősen irigy szemmel nézett s azt nem egyszer igyekezett megnyirbálni. Ezért igyekezett viszont a város magától távol tartani a magyar elemet általában, a nemességet meg különösen. Igen alaposan kifejtették okaikat 1674-ben Holló Zsigmond kir. biztos elé terjesztett emlékiratukban, a többi közt mondván, hogy a nemesek nem barátai a polgárság szokásainak, kiváltságainak, szabadalmainak s újításaik által igen megkárosíthatnák a polgárságot; nem ismerik a város törvényeit és törvényes szokásait, mert a polgárság ősi idők óta a szász törvényekkel él; nem jártasak a hivatalos német nyelvben.

A németországi fajrokonokat mindig szívesen fogadták be és Lőcse legvagyonosabb patriczius családai legnagyobb részben onnan kerültek be. Előmozdította ezt a Németországgal igen élénk kereskedelmi összeköttetés, továbbá az, hogy Lőcse fiai Németország főiskoláira jártak, majd a reformatio korában onnan hívták a papokat, tanítókat, akik már vallási szempontból is igyekeztek tisztán fentartani a németséget.

Nagy tényező volt e téren a czéhélet. A czéhek régi szabályaiban mindenütt benn van, hogy a czéhbe csak német nemzetiségűt szabad felvenni.

A XVI. században Lőcse a Habsburgházhoz állott és a mellett mindig híven kitartott. Az udvarral folyton élénk összeköttetése csak erősítette németségét. Volt

is öröme Schwendi Lázár tábornoknak, mikor 1568 május 12-én ide jött. Magasztalta a lőcsei polgárság ősi német ruházatát, szokásait, amit máshol nem talált; mondta is, hogy ha Kassának lenne ilyen polgársága, az sokat érne az országra nézve.

A XVI. században a lakosságnak egy része már tót, de ez csak alsóbb munkás- és cseléd-osztály. Jelen-tékeny számát mutatja az, hogy részére külön szláv hitszónokot kellett tartani és 1570-ben a tót isten-tiszteletre külön templomot jelöltek ki.

Az előkelő polgárok, akik a város ügyeiben el-jártak, a magyar vidékekkel üzleti összeköttetésben állott kereskedők bírták a magyar nyelvet is. A XVII. században az erdélyi fejedelmek és ezeknek kíséretei gyakran megfordultak a városban. A magyar fejedelmi udvarral való sok oldalú érintkezés szükségessé tette a magyar nyelv tudását s ezen században Lőcse több polgára Sáros-Patakon iskoláztatta gyermekeit. Az ide-genekkel való érintkezésben használták is a magyar nyelvet, de a hivatalos érintkezésben a lehetőségig kerülték azt, nehogy lábra kapjon. Mikor 1675-ben Holló Zsigmond kir. biztos a városi hivataloknak katho-likusokkal betöltése végett ide jött, a bíró németül üdvözölte őt. Felszólítására, hogy a tanács magyarul értekezzék vele, azt válaszolák, hogy ők, amint azt ruházatukon is látja, németek lévén, máskép mint né-metül nem értekezhetnek vele.

A XVII. század végső és a XVIII. század első éveinek csapásai nagy rést ütöttek a kizárólagos né-metségen. Említők, hogy 1717-ben a városban 221 ház állott lakatlanul vagy elpusztúlva. 1720 július 2-án felhívást bocsátott ki a hatóság, melyben a jobbágyi szolgálmányoktól mentes minden becsületes foglalko-

zású bel- és külföldi embert felhív, az elpusztult városba telepedésre. Mindenki polgárjogot nyer s a sz. kir. városok polgárait megillető jogokban részesül, a lakatlan házakat előleges fizetés nélkül olcsó áron, puszta házhelyeket meg ingyen kaphat s azokon 6 évi tehermentességgel építkézhet. Láttuk, hogy ennek következtében a házak száma rohamosan emelkedett, de a kizárólagos német és protestáns jellegnek vége lett.

1645 óta, amikor Máriássy Jánossal a megyei nemességet birtokosul bebocsátották, néhány nemes szerzett itt házat. Az említett felhívásra azonban inkább tótok jöttek és felfszaporodott a mai köznépét alkotó tótság.

A XVIII. század általában nem kedvezett a magyarosodás ügyének. Az iskolák és a közélet nyelve a latin és német voltak. Századunk elején általános szokássá lett a gyermekeknek magyar szóra cserébe adása, innen van, hogy a ma élő öreg polgárok, kiknek gyermekkoruk az 1850 előtti évekbe esett, nemcsak értik, de jól beszélik a magyart. Az 50-es évek neveltjei közt ilyenek kevesen akadnak, mert az iskola nyelve 1865-ig itt kizárólag a német volt. Alkotmányunknak helyre állítása óta az iskolák fényes eredményeket értek el a magyar nyelv elterjesztésében. Kezet fogott velük a társadalom is és ma már az ifjabb nemzedék a kisdédóvókban kezdi tanulni nemzeti nyelvünket, amelyik a közéletben és a társadalomban is elfoglalta az őt illető helyet.

Régibb időből a nyelvi viszonyokat kimutató összeírás nem áll rendelkezésünkre. A legújabb népszámlálás szerint a lakosságnak 20⁰/₁₀-a vallja anyanyelvének a magyart.

A *polgárjog*. A városok lakói jog tekintetében 3 csoportra oszthatók. A nem polgári származású mun-

kások, cselédek jogokkal nem bírtak; a polgári származás részesévé tett a jogoknak, de itt is különbség van a bírtokos és nem bírtokos polgár közt. A jogok összességét csak az előbbi bírta, mert elv volt, hogy városi tisztségre csak bírtokos polgár választható, csak az részesülhet a közjavakból eső erdő, legelő használat kedvezményeiben. A nem bírtokos polgár ezeken kívül minden jogot, kiváltságot és szabadalmat élvezett, de a közterhekben is részt kellett vennie. Minden polgár tagja volt a város közönségének, a Civitasnak és mint ilyen szabadon folytathatott ipart, kereskedést; készítményeit, áruit vámmentesen szállíthatta; csak saját városának bírósága előtt állott törvényt; beleszólhatott a közügyekbe stb. Természetes tehát, hogy a város a jogok megosztását bizonyos feltételekhez kötötte. A polgár gyermeke polgárnak született s ha önálló keresethez jutott, minden nehézség nélkül megkapta a polgárjogot, de neki is alá kellett vetnie magát a szokásos formaságoknak. Közte és az idegen közt e tekintetben csak az volt a különbség, hogy a díjnak csak felét fizette vagy azt is elengedték neki.

Aki polgárrá akart lenni, két tisztességes polgár — mint kezes — mellett a tanácshoz kellett fordulnia; be kellett mutatnia születési bizonyítványát, azzal igazolván, hogy becsületes szülőknek törvényes származású gyermeke; egy puskát és egy tölténytartót kellett a városházára beszolgáltatnia. Ha ez megtörtént, a tanács elé hívták. A lefiatalabb tanács úr elvette tőle a mondott dolgokat, átadta azokat a bírónak. A kérelmező erre kezeivel eltávozott a teremből. Mikor ügyét megbeszélték, újra behívták, értesítették a határozatról. Ha fölvtették, a legifjabb tanácsnok

kezébe lefizette a megszabott összeget, azután körülfogták a tanács urak és ő letette a polgári esküt, magát a város törvényeinek megtartására, a város iránt hűségre és a hatóság iránt engedelmességre kötelezve. Erre két tanácsúr kikísérte az új polgárt az erkélyre s az ottan elsütötte puskáját, jelezve, hogy a város védelmére mindig készen áll.

A czéhlevelek megszabták, hogy az újonnan felvett mester egy év alatt köteles megszerezni a polgárjogot, különben elveszíti a mesterjogot.

Az ősi formaság igen soká fentartotta magát. Mikor a polgárórségre már nem volt szükség, a puskaadás és lövöldözés elmaradt, de kellett az ajánlás és a díjak lefizetése. A polgárjogot Lőcse tanácsa egészen 1889-ig adományozta. Ekkor megszüntetvén az azzal járt kedvezményeket, a jogegyenlőség elve mellett különben is értelmét veszített intézmény megszűnt.

A polgárjogért fizetett összeg a XVI. század második felében rendszeren 1 frt 50 denár volt, de akkor is találunk 2—5 frtos tételeket. A XVII. század első tizedében már legtöbb esetben 3 frtot fizetnek, de ez 25—27 frtig is emelkedett. Később 4 frt a legkisebb díj, egyesektől azonban 40—60 frtot is vettek. Ezen utóbbi, az akkori pénzértéket tekintve, már jelentékeny összeg volt, jóval nagyobb annál, amit a felvettek a legújabb időben fizettek. A legutolsó taksa volt: Polgárnak a fia fizetett a községi pénztárba 50, a polgári kórházra 10, a szegény alapra 20 frtot; lőcsei származású, de nem polgárnak fia 100, 10, 20 = 130 frtot; idegen u. azon címeken 200, 10, 20 = 230 frtot.

Habár a polgárok a jogokat illetőleg egyformák voltak, mégis nálunk is nagy társadalmi különbségeket találunk. A bevándorláskor alig lehetett a százszok

közt osztálykülönbség, vagy ha volt is, a tatárjárás által okozott közös nyomor azt megszüntethette. A város újra fejlődésével azonban fellép az. A patricius családok elkülönődnek polgártársaiktól, a mesteremberek közt megkülönböztették az *előkelőbbeket* az *egyszerűbbektől*, a *rangbeli* származását a *nem rangbelitől*. Lőcsén hivatalosan csak 3 osztály volt. A elsőbe tartoztak a bíró, tanácsnokok, papok, tribunok, armalisták, városi tisztviselők, kereskedők és a városi képviselő testület tagjai közül azok, akiket a tanács a képviselőkkel együtt arra méltóknak talál. Ezeknek utódaik a rangbeliek. A másodikba tartoztak a jobb módú és érdemes polgárok; a harmadikba a szegényebb sorúak, napszámosok, fuvarosok stb. Ezen osztályozásnak értelmét a »Család-élet és háztartás« cím alatt fogjuk látni.

A lakosság számáról egészen a XVIII. század végéig nincsenek részletes adataink. Sperfogel krónikája szerint 1538-ban történt legelőször a városi polgárok birtokainak összeírása, a »Marzelung«, »Marckzählung«. Ezen telekkönyveknek mondható összeírás azonban csak a birtokok tulajdonosait sorolja fel. A legrégebb Martzel-Buch 1560—61-ből maradt ránk. Az 1550-iki nagy tűz után megújították abban a polgárok ingatlan birtokaira vonatkozó régi bölcs törvényeket; de: »Ember tervez, Isten végez«. Isten keze pedig nem egyszer súlyosan nehezedett a városra. A polgárság számát nem a háborúk, melyektől Lőcse meglehetősen megvolt kímélve, apasztották; hanem a háborúk nyomában járt pestis. Már 1334-re feljegyezve látjuk Leibitzer krónikájában, hogy a pestisben elhaltak eltakarítására alig voltak elegendők az élők. 1453-ban Lőcsén meghalt 3300, 1545-ben 800, 1554-ben 200,

1577-ben 700, 1600-ban $3\frac{1}{2}$ ezer, 1622-ben 1668, 1645-ben 2214, 1664 szeptember és októberben 932, 1678-ban — Hain szerint — *csak* 400, 1710-ben 1953; az 1831-iki kolerában aug. 8-tól szept. 27-ig 604. Hosszú sora az ember pusztulásnak, melylyel a természetes szaporodás sehoggy sem állhatott arányban. Így például 1640-ben született 113, meghalt 115; 1645-ben született 109, meghalt 2214; 1664-ben született 112, meghalt 932; 1831-ben született 187, meghalt kolerában 7 hét alatt 604; 1837-ben született 234, meghalt 171; 1894-ben született 252, meghalt 218.

Legelső népszámlálási adatunk 1786-ból van. Akkor egy házra esett átlagosan 5·9 lélek; 1849-ben az átlag 6·5, 1890-ben 7·6. Ezt viszonyítva a házak egykori számához, Lőcse időnkénti népességének megközelítő számát kaphatjuk. A számítás alapjául csak az 1786-iki átlagot lehet vennünk, amikor még az egy házban lakók átlagos számát nem emelte magasra a megyének és a sok állami hivatalnak a városba költöztetése. E szerint:

Év	Házak száma			Lakosság száma
	a városban	kívül	összesen	
1555	447	89	536	3162
1667	726	140	866	4869
1728	414	80	494	2915
1786	699	135	834	4971*)
1810	702	127	829	4891
1849	806	286	1092	5412*)
1890	592	240	832	6318*)

*) A *-al jelöltek pontos népszámlálási adatok.

1849-hez képest a házak számának csökkenése mellett a népesség szaporulatát a hivatalok szaporodása okozta. Míg az 1849-iki összeírás tisztviselők és honoratiorok czímén 101 családot mutat ki, az országgyűlési képviselő választására jogosítottaknak 1896-iki összeírásában 216 olyant találunk. Az értelmiségi osztály ilyen nagy mérvű emelkedésével természetesen emelkednie kellett az anyagi munkásosztály számának is.

Ha minden embert hidegen csak egy egy számnak tekinthetnénk, igen könnyen belenyugodhatnánk abba, hogy volt Lőcse történetének egy rövid évszázadra terjedő időszaka, amikor csapások a népesség számát csaknem felére szállították le: de a bajt kiheverve, lakosságának száma sohasem volt magasságra emelkedett. Közelebbről vizsgálva a dolgot, a látvány igen elszomorító. Nagy gonddal és fáradsággal össze-

Lőcse egykori polgárainak család-

1560-ban	1600-ban	1667-ben
A bbieher	A bscheimen	A aron
Allex	Abzieher	Abrachamides
Austhen	Audrich	Achband
Arleth	B ank	Adam
B achfleisch	Bardt	Adami
Balbirer	Bartsch	Adrián
Banck	Ber	Agnellides
Barth	Beck	Alauda
Bartusch	Beitler	Alex
Baum	Beischitzer	Aman
Becken	Bielek	Amoeni
Beitler	Bellersheim	Andrä
Beler	Belsius	Aranyassy
Beltsch	Bendik	B artsch

*) Az 1896-iki nevek mellé tett számok azt mutatják, hogy az ugyan-

állítottam Lőcse egykori házbirtokosainak betűsoros névjegyzékét 1560, 1600, 1667, 1728, 1810-ből és közlöm az 1896-ban képviselő-választásra jogosítottak jegyzékét. Sokat foglalkoztam a felső-magyarországi városok múltjával, de egy város viszontagságos múltjáról oly világos képet egész levéltárak sem adhatnak mint az alatt következő jegyzék. Egyelőre csak ennyit mondok: keresse ott Lőcse minden lakója nevét, és megfogja tudni, hogy ősei körülbelől mikor *költöztek* ide; mert már a XVI. század közepe óta állandóan itt található családnév mindössze csak 11 van.

A névjegyzékhez előre még csak azt jegyzem meg, hogy itten csakis a körfalakon belül lakott, polgárjoggal bírt házbirtokosokat kell érteni. A külvárosnak kulturtörténeti szempontból számításba nem vehető cseléd, munkás köznépét egészen figyelmen kívül hagytam.

nevek szerinti betűsoros jegyzéke:

1728-ban	1810-ben	1896-ban
A bsolon	A blakos	A brányi*)
Adam	Adamcsik	Achác 2
Adami	Andresz	Adler
Adler	Antal	Alexy
Aichenzan	Auguszt	Ambró
Ainert	B achnyák	Andrés
Apfel	Bacsa	B acsa
B achmann	Baltzer	Bacsányi
Bail	Ban	Bágya
Bardovszki	Baronassy	Bartholy
Bartkó	Bartho	Ballog
Bartsch	Bartetsko	Bárdossy
Baumerth	Bartkó	Bartsch 3.
Bächler	Bartsch	Barcs

azon nevet viselők közül hányan választók.

1560-ban		1600-ban		1667-ben
Beuchen		Beuchen		Baumerth
Beuer		Berger		Beck
Bernerth		Bernhard		Beeler
Beytler		Bertholthy		Berger
Bieler		Birkesch		Bernhard
Bielier		Bittner		Binder
Birkesch		Bobak		Binisch
Birkisch		Bobest		Bittner
Bobest		Bogusch		Blecher
Bober		Braunn		Bobest
Bochner	25.	Brauner	25.	Bohemus
Bock		Brecz		Bohus
Brieswitzer		Brehenzweig		Bonis
Breszler		Breier		Borsi
Brexell		Brenner		Böckel
Breyer		Bresler		Braunn
Bronn		Bretner		Bretz
Buday		Briswitzer		Brosko
Buttner		Bron		Brüchenzweig
Čirbner		Brosian		Buchwald
Clement		Brutofszky		Burchhard
Conráth		Buchbinder		Christ
Craus		Buchwaldt		Clement
Crener		Burchardt		Coroda
Crocker		Buseker		Cramer
Cromer		Čzech		Croner
Đekentisch		Czek		Crudy
Demian		Clementis		Czech
Demitter		Deutsch		Czeklian
Deutsch		Dickau		Czernack
Dirner		Dill		Đankisch
Dobuch		Dingehirn		Demeter
Donnersmercker		Dirhans		Demián
Drecher		Đbling		Demiél
Drescher		Eisenblöser		Deschner

1728-ban		1810-ben		1896-ban
Bärtl		Baumerth		Bauer 2
Beck		Bazonyi		Behyna
Beeler		Bányaffy		Beck
Benedicska		Beck		Bencsik
Berger		Bednarcsik		Beniske
Bernhard		Bednarik		Beer
Bierbrunner		Behari		Berger
Binder		Behin		Berthelmann
Blecher		Benary		Bielek
Bobest		Benigny		Binder
Bobrák	25.	Benn	25.	Bisztriczky 25.
Bohler		Binder		Bobest
Bomsch		Biszterszki		Bojárszky
Bonis		Blaskó		Borbély
Bőr		Blaskovicz		Böhm 2
Brandt		Blason		Bohartsik
Breuer		Blazsovszky		Bisz
Budaházy		Bobok		Brázda
Budzik		Bodnár		Braun 2
Cember		Bonis		Breuer 2
Chramszki		Boratkó		Bruder 3
Christ		Bosnyák		Bröszer
Christiani		Bőr		Bugsch
Chrosa		Brezovith		Buchalla
Chvasta		Broschko		Bu ián
Cithara		Bruder		Gr. Csáky 2.
Clement		Buchoveczky		Czebányi
Conrad		Budinszky		Czieler
Costurka		Büdzik		Csipkay
Crispian		Buglovsky		Czigler
Csajkovszky		Busa		Csurilla
Csapko		Christ		Chován
Csanderne		Christovcsik		Demeter
Csehovicz		Convert		Demján
Cseklian		Csalajko		Demkó dr.

1560-ban		1600-ban		1667-ben	
Dresz	50.	Elbeinzer	50.	Deutsch	50.
Dreszler		Endersch		Dirwa	
Durk		Engelhardt		Dobrowszky	
Durolava		Engelmann		Donnersmarker	
E bling		Ensigel		Dönisch	
Einsidell		Erhardt		Drescher	
Eisenbleser		Ernst		Dürner	
Engelmann		Eull		E bling	
Esth		Ezler		Eckhardt	
Eylenbecher		F arkeschdorffer		Eisenbleser	
F armelich		Feierabendt		Engelmann	
Feiler		Feiner		Embst	
Felcker		Figer		Emerich	
Feyell		Figwer		Erckenberger	
Feyerobent		Filiczky		Erger	
Ficzur		Finsterschein		Ernst	
Fidler		Firer		Ertl	
Filius		Flachs		Erythreus	
Firer		Fleischer		Escherich	
Flax		Fröhlich		Eyffler	
Fleck		Furmann		F abian	
Flescher		G armein		Fabritius	
Francz		Gebler		Fait	
Frankenheyer		Genter		Faszzieher	
Fridrich		Gerhardt		Feix	
Friedman	75.	Gerliczer	75.	Fialka	75.
Frisz		Gerner		Finck	
Frosch		Glökner		Fischber	
Frost		Gnersich		Fischer	
Fux		Gnostius		Fiwinger	
G eldner		Goltschmidt		Flox	
Geling		Grauscher		Fleischer	
Gerber		Greifenstein		Fleischhakker	
Gerharth		Grezmacher		Frank	
Gerner		Gritner		Frantz	

1728-ban		1810-ben		1896-ban	
Cserba	50.	Csarni	50.	Deésy	50.
Csernil		Csarniczky		Dénes	
Csihovszky		Csauder		Dianiska	
Csirmer		Csavniczky		Dirner	
Csiszar		Cseh		Dörner 2	
Csurgo		Csekel		Doleviczényi	
Custor		Csiszak		Duffek	
D apfert		Czinner		Dudinszky 2	
David		Csolsch		Dvorszky	
Deensz		Csurilla		E ckerdt	
Demeter		Czauczig		Engelmayer	
Demián		Czehula		Eisérth	
Derner		Czepák		Emódy	
Désy		Czerva		Értékes	
Dévay		Cziegler		Esztl	
Dombay		Czitrák		F ábrý 2	
Donnersmarker		Czirbusz		Faix	
Drobi		Cziriák		Falusy	
E bling		Czirilli		Fischer	
Eisdorffer		Czirkó		Fächer	
Eisenbleser		D anielisz		Fendrich	
Engell		Dankó		Fleischhakker	
Engelmeyer		Demján		Forberger	
Englhuhn		Dering		Fölkel	
Emerich		Dier		Förster	
Ernsthausz	75.	Dietrich	75.	Fränkel	75.
Ertl		Dolak		Frenda	
F idler		Doleviczényi		Friedländer	
Finck		Dopscher		Fröhlich 2	
Firák		Dönsz		Funk	
Firinger		Dörner		Francz	
Fischer		Dös		G abos	
Flax		Drabinszky		Gally 2	
Fleischer		Draveccky		Garzsik	
Fleischmann		Ducedeli		Gebé	

1560-ban	1600-ban	1667-ben
Girtler	Gro	Fräntzel
Gnersich	Gronhok	Freystatzky
Goczman	Gromada	Fröhlich
Goldner	Grotker	Fuhrmann
Goldschmidt	Gröff	Fux
Grauscher	Gurendel	Fürnstein
Grebichen	Gurr	Fürst
Greczmacher	Gründel	G ärtner
Grell	H agell	Genersich
Greiffensthein	Hain	Gereth
Griell	Halasch	Geretsch
Grinberger	Harnisch	Gerhardt
Groczy	Has	Gerstner
Grundel	Hank	Gieschgall
H anmann	Hedch	Gietsch
Hann 100.	Heier 100.	Glaser 100.
Hannesz	Heim	Glatz
Hartsch	Held	Glätz
Hasz	Heldner	Glós
Hausz	Heller	Glöckner
Hechner	Helisch	Gnartz
Heckel	Henneman	Gñibisch
Hedchen	Henkel	Gothmann
Hein	Henrich	Godol
Heintz	Hentz	Gosznovitzer
Helczner	Hemerle	Gölner
Heldner	Hering	Görgey
Henckel	Hermelan	Götsch
Hencz	Hibner	Graff
Henern	Hirscher	Graub
Henisch	Hirschhorn	Grauscher
Herlichfaul	Hoffmann	Gräbner
Hertell	Hoffrichter	Gräntzer
Hewer	Holsteiner	Gretzmacher
Hielner	Holzman	Grossmann

1728-ban		1810-ben		1896-ban
Francisci		Dudinszky		Gengely
F ridmannszky		Duffala		Glock
Frideri		Duttko		Glazsevszky
Fröhlich		E hrensperg		Glósz
Fuker		Eisdorffer		Glózer
Futaja		Ellhard		Girgasch
Furkovszky		Emericzy		Greisiger
Frühauß		Engel		Greschik 2
G ajer		Engelman		Grics
Galle		Ertlinn		Groo
Garay		Estell		Grósz
Gärtner		Édeskúthy		Gruber
Gedeon		F abini		Gundelfinger 2
Genersich		Fabri		Gunka
Girther		Faigel		Gyulaffy
Gireth	100.	Faix	100.	H adik 100.
Gnartz		Fedor		Halász
Görgey		Fehner		Halácsy
Graub		Fekete		Halbsch
Groh		Fender		Haniszko 2
Grosz		Ferencz		Hajnóczy
Grotkovszky		Fialka		Hartmann
Günther		Fibich		Hegedűs
Györffy		Finck		Hensch 2
Gyurkovics		Fischer		Hermann 2
H ager		Foicht		Hodermarszky 2
Hajnasz		Freystett		Hoepfner
Han		Freytag		Hornung 2
Hannler		Frideri		Hochmann 2
Hauer		Fridmanszky		Horovitz
Hauk		Frölich		Herskovits 2
Hauser		Früwerth		Hercz
Hellenriegel		Fuchs		Holczer
Hekeler		G allo		Horváth
Hemerling		Garcsalla		Hozza

1560-ban		1600-ban		1667-ben
Hirschberger		Homonnay		Grubisch
Holer		Hondisch		Grünberger
Hop		Höllner		Gutsch
Horler		Höwer		Günther
Hubler		István		Hain
Hutter	125.	Jánosch	125.	Han
Janus		Julisch		Handler
Jordán		Kaiser		Hankotzy
Julies		Kaitscher		Häufelmann
Kalfabian		Kalichbrier		Hamárak
Kalkbruer		Kalman		Harhowszky
Kalteisen		Karl		Hart
Kasler		Kascher		Haselinszky
Kehreun		Kasser		Hauk
Keller		Kastner		Heensz
Keser		Katzwinkler		Heesz
Keyling		Keilhaw		Heibel
Keylhaw		Keleczenszky		Hellenriegel
Klein		Kemmel		Heltdorffer
Klenn		Keren		Helux
Klinczer		Kettner		Hensel
Klosz		Kintser		Hentschger
Knebel		Kirchdorffer		Hering
Kneffler		Kischendorffer		Hertel
Kner		Kiszel		Hertzog
Kniesner		Klein		Heusel
Koeler		Kleiner		Hermann
Koler		Klem		Hofmann
Kolhamer		Klisch		Holetz
Kosch		Klos		Hollumniczer
Kraft	150.	Klug	150.	Hopgärtner
Kraus		Kneffler		Horait
Kraut		Kohlhammer		Horanszky
Krebs		Kordos		Hornung
Kredel		Köler		Horváth

1728-ban		1810-ben		1896-ban
Hering		Gärtner		Hronyecz
Hermann		Gebauer		Hertelendy
Hill		Geduldig		Hritz
Hirt		Geiszberger		Ivanniszević
Hofmann		Genersich		Jalcs
Holvek	125.	Geyer	125.	Janovitzky
Hopf		Gieblak		Jusztusz 2
Horn		Giereth		Jamborszky
Hornung		Girgasch		Jamniczky
Hölner		Gladics		Jermy
Hubert		Glaser		Kail
Husz		Glock		Kalix 3
Immervohl		Gocsalko		Kalmár
Institoris		Gontsch		Kahanyecz 2
Janovszky		Görgey		Kajáry
Jamniczky		Götz		Kary
János		Graff		Karajlovics
Javorszky		Grafik		Kaynár 2
Jäntner		Graser		Keppler
Jenisch		Gregor		Kessler
Jesovicz		Greisinger		Kohn 2
Jeszenszky		Greschik		Koller
Jonás		Grigercsik		Kézsmárszky
Kacsmarik		Grieger		Királ 2
Kajnár		Grindell		Kiss 2
Kallivoda		Groh		Kolba
Kalmann		Grohmann		Kugla
Kampik		Gross		Küffer
Kaltenstein		Grubé		Keresztes
Kapel		Grützmaker		Klausz
Kaszel	150.	Guth	150.	Klein 9
Katschier		Günther		Klementisz
Kayner		Haasz		Klimkó
Kern		Haber		Kmetz
Kiray		Hahn		Kollinay

1560-ban	1600-ban	1667-ben
Kreuczer	Kradt	Hölner
Kreuzschen	Krafft	Hönisch
Kromer	Kramer	Hundertmarker
Krosner	Kraus	Husz
Krupeck	Kretzmar	Hutter
Krupidle	Kreutzer	Huttnick
Kuepez	Kroner	J akob
Kuncz	Kronefinger	Jäntner
Kuniczer	Kromer	Jederfогt
Kupperdroyr	Krupich	Johan
Kurcz	Kueffler	John
Kürcz	Kubla	Jopka
Kürschner	Kunisch	K almann
Kyrschner	Kunz	Kaltenbrunner
L ang	Kumko	Kampel
Lankosch	Kupetz	Karuh
Lauckner	Kurz	Kaszel
Laueda	Küffler	Katschier
Lassel	L abada	Kaufmann
Lemel	Lang	Keil
Lemmiesch 175.	Laruck 175.	Keller 175.
Lerch	Leibicz	Kermann
Lex	Leiblinger	Kern
Leybitzer	Leipold	Kernes
Lieptern	Lemel	Ketschky
Loebesdorffer	Lex	Kilian
Loczman	Lilg	Kissick
Lummczer	Ludwich	Klein
Lumniczer	Lumniczer	Kliesch
M atern	Luschmann	Klinger
Maurer	Lux	Klimbko
Mayehr	M adel	Klosz
Mechtell	Mäier	Knax
Melzer	Markus	Kniesner
Menersdorffer	Marschek	Knobloch

1728-ban	1810-ben	1896-ban
Klein	Halbsch	Kompanyik
Klett	Haniszko	Koncs
Klosz	Harencsár	Konrád
Kniesner	Hartmann	Kopcsák
Knobloch	Hauff	Kordos
Koch	Hauser	Kottler 2.
Kocsik	Haszay	Kovács
Kolbenheyer	Heckl	Kopasz
Kollar	Hegedüs	Kravec
Kosak	Helwick	Krancz
Koschelek	Hering	Krausz 3
Kosztka	Hermann	Kray
Kovalszky	Hesch	Krizsicskó
Köbling	Hesz	Kunczius
Köhler	Heuffel	Kulla
Kraichel	Heyde	Kurovszky
Kramer	Heymasz	Küchel
Krausz	Hirsch	Kozma
Kretschmer	Hmell	Kosztik
Kreutzer	Hochholcz	Labuda 3
Krompaszky 175.	Hodermarszky 175.	Lang 175.
Krompächer	Holvai	Latzin
Krompholz	Hoppe	Lányi 3
Kulka	Hornung	Liteczky
Kulman	Horoszkó	Lorx
Kunisch	Horváth	Lefkovics
Kuntz	Hotziszko	Lenner
Kurzweil	Höllner	Linkess
Labancz	Hönsch	Liesznievics
Laitner	Hörnel	Liskay
Landinus	Hudak	Litschner
Lang	Husz	Liscsák
Laucsik	Intitoris	Lupkovics
Lazari	Iskall	Lomniczy
Lechner	Jacobi	Lorencz

1560-ban	1600-ban	1667-ben
Mertherer	Maurer	Knöffler
Meszerschmidt	Meiland	Koch
Miczko	Melczér	Kochanick
Midwischer	Menersdorffer	Kolb
Miller	Merbet	Korwath
Milner	Mesen	Kosak
Minich	Meszerschmidt	Kosturka
Mullen	Metzel	Kostlerus
Müller	Midwischer	Kovalszky
Mutius	Miller	Köhler
Mytireltchen 200.	Miske 200.	Krafft 200.
N ass	Moeschberger	Krahl
Német	Mosch	Kramer
Némethy	Möse	Kratzer
Neumercker	Munkesch	Krausz
Neusser	Muzius	Krautenfleisch
Newpauer	Müllner	Kretschmer
Nickelpauer	N amesenszky	Krohner
Nodler	Nass	Krompächer
Nonhart	Neger	Krompholz
●chsenhirt	Neisser	Kulmann
Obell	Nemczig	Kuntz
Oblin	Newpauer	Kuntzmann
Oebel	Neyleibner	Kupferschmidt
Oelschleger	Nitsch	Kübler
Olbrich	Nonhart	L amperich
Omes	Noska	Lamprecht
P ongracz	O mes	Landinus
Papiermacher	Otten	Lang
Pauer	Oswald	Laszóta
Pelcz	P aukesch	Latzko
Peschko	Pelz	Lehnhardt
Pétermenchen	Pelzner	Leibitzer
Pilieczky	Peske	Lepsch
Plantscher	Péter	Letzelder

1728-ban	1810-ben	1896-ban
Leholcz	Jaszko	Lővy
Leibitzer	Jalcs	Lumniczer 3
Lenert	Jamniczki	Lehoczky
Lepsch	Janecska	M acsuga
Lesencsák	Jankovits	Madarassy 3
Letanovszky	Japsch	Malcz
Lorentz	Jarabin	Maliczky
Lovicska	Javorszky	Marekker
Löv	Jedacsek	Máriássy
Luckel	Jedlen	Marusinszky
Lumczér 200.	Jobsch 200.	Marczinka 200.
Lumnitzer	Juhoss	Marschalkó
Lux	Justus	Matavovszky
M aguth	K ail	Mathiáz
Maischer	Kalavszky	Matirko 2
Mandel	Kalix	Mattyasovszky 2
Masur	Kanya	Martinelli
Marci	Kameniczki	Mayer 2
Marko	Kaufmann	Medveczky
Matz	Kaynár	Mercz
Mauksch	Känczel	Miskolczy
Mayer	Keczker	Mitró
Meczner	Kehrling	Molitor
Megander	Keller	Molnár
Meliska	Kemm	Mortenson
Mentzel	Kend	Müller
Merse-Szinyey	Keppler	Muska
Mezey	Kiray	N agy 5
Mik	Kirner	Nazimeczky
Miklosch	Kirschner	Nádas
Miller	Kiszel	Nemessányi
Milleter	Kiszelko	Neogrády 2
Minczner	Klein	Neupauer
Misko	Klimovszky	Nigrinyi
Molner	Klingenthal	Nikell

1560-ban		1600-ban		1667-ben	
Polack	225.	Péterl	225.	Lischka	225.
Polcz		Platner		Lorentz	
Polner		Plautscher		Luckel	
Polumszky		Polak		Lumniczer	
Praszler		Polnisch		Lux	
Preloff		Poll		M andel	
Puschko		Post		Massler	
R ab		Polumszky		Masur	
Rack		Prasler		Matern	
Ratsch		Preloff		Marci	
Reder		Probner		Mariássy	
Reinmann		Profandtbinder		Martzel	
Reissenschuh		Putsch		Matz	
Renner		Putscher		Mauksch	
Rettell		Puts		Meerboth	
Reys		R aid		Mees	
Richter		Rausch		Mehl	
Ripischer		Rauschenbacher		Meltzer	
Rodth		Reder		Mentzel	
Roedeler		Reich		Mercatius	
Roettell		Reifenschierer		Merten	
Rotenstheu		Reiter		Meszerschmidt	
Roth		Reis		Meyerhöfer	
Rothanness		Rettel		Michel	
Ruday		Rhoel		Mickolai	
Rudloff	250.	Richter	250.	Miklosch	250.
Rugner		Rinel		Misko	
S athler		Ripscher		Morokovszky	
Sawer		Rosnauer		Moticka	
Schéberchen		Rohtenstein		Musch	
Scheffhirt		Roth		Müllerbächer	
Schen		Rothannsen		Münnich	
Schendler		Roxer		Müntzner	
Scherell		Rudloff		N eehrer	
Scherer		Rugner		Nemtsik	

1728-ban		1810-ben		1896-ban	
Mozer	225.	Klotz	225.	Noge 2	225.
Moticka		Klugh		Novák 2	
Mös		Koeszell		●dusch 3	
Müller		Knott		Ormosy 2	
N achtigall		Koch		Oroszy	
Nemes		Kocsis		Ordódy	
Nicolini		Kocsizh		P ados	
Novak		Koczur		Papp	
Novotni		Koczurko		Páter	
●buch		Kohut		Patz	
Oravetz		Kolacskovszky		Pátkay	
Örtner		Kolassovits		Presser	
P ater		Kolbenheyer		Paudex	
Pauer		Kolbey		Pilát	
Payer		Kolicsányi		Paulik	
Peklicze		Kollár		Petronyák	
Peltschner		Kollárcsik		Perlmutter	
Penczel		Koller		Pienták	
Persian		Kopkás		Petyko	
Peschko		Kossovits		Pollák	
Petruska		Kotsch		Poputh	
Pfannschmied	200	Kottlár		Polnisch 2	
Plentzner		Kotzok		Porkert	
Polack		Kovacsik		Pekár	
Polanovszky		Kovalszky		Paulinyi	
Polnisch	250.	Kovács	250.	Preiser	250.
Poltsch		Köhler		Prihradny	
Poltz		Krausz		Probstner	
Polumszky		Kraszón		Putz	
Poluschinszky		Kreisz		R aisz	
Pongráczky		Kresinszky		Rainer	
Pucs		Krissák		Reiss 2	
Q ueck		Kritschke		Répássy	
R aab		Krtsmárik		Ratzenberger	
Rabovszky		Kubeja		Répászky 3	

1560-ban	1600-ban	1667-ben
Scheyerner	Rutter	Neter
Schimko	Salzer	Németh
Schindler	Satler	Niklas
Schlosser	Scheffhirdt	Novak
Schlaschkocht	Scheiermann	Novoszady
Schmelzer	Schen	Novotni
Schmidt	Schenwisner	Oelschläger
Schmiczschmacz	Scherbchen	Pangraczowszky
Schmocz	Schiffer	Pater
Schmock	Schilling	Paukisch
Schneider	Schindler	Peltschner
Schney	Schlachta	Peretz
Schneyer	Schlaszky	Peschkó
Schober	Schlesier	Péter
Schobencz	Schlosser	Péterle
Scholcz 275.	Schmegner 275.	Pfanschmied 275.
Schowencz	Schmeiss	Pfeiffer
Schreiber	Schmidt	Pinxner
Schtark	Schmier	Pletzner
Schtaudner	Schmol	Plautscher
Schtal	Schneider	Pless
Schtrack	Schneier	Polack
Schturm	Schnell	Polnisch
Schuelcz	Schnirell	Polumszky
Schulcz	Schnütz	Porisch
Schurcz	Schober	Preloff
Schuster	Scholder	Prensdorffer
Schwarcz	Scholtz	Profant
Schweinbeck	Schreiber	Progner
Schwiedrig	Schrepp	Pudleiner
Seldendaheym	Schröser	Pursch
Seldenreich	Schurmenfeibeln	Putz
Seler	Schwab	Puschkar
Seiler	Schwamberger	Queck
Sich	Schwarz	Quitschwasser

1728-ban	1810-ben	1896-ban
Raisz	Kundas	Repka
Ratschinszky	Kuhla	Repaszky 2
Ratz	Kulko	Rerkó
Redel	Kulmann	Ring
Reich	Kuntz	Rittinger
Renner	Kupcsik	Rombauer 3
Reuter	Kurtha	Rosenberg
Richter	Kuscsák	Rosenzweig 2
Richwalszky	Kuszmán	Rónay
Ritter	Labuda	Roth 6
Rieder	Lacsnik	Ruisz
Riszdorfer	Laki	Ruszt
Rohal	Lang	Rusznák
Rompauer	Lapsánszki	Salamon
Rotari	Lattk	Salaky
Roth 275	Lautschburger 275	Saárossy 275.
Roxer	Lányi	Sárffy
Röthel	Leibicz	Sartorius
Rusznák	Lengvarszky	Scheffcsik
Saitel	Lenhardt	Schmitt 3
Salata	Lenkai	Schmiedt 2
Sasko	Lerch	Schnek
Sbanava	Liedemann	Scholz
Schaidhauer	Lindner	Scholtz
Scheed	Liptay	Schréter
Scherfel	Litschner	Schwarz
Scheuermann	Loisch	Schwartz
Schilling	Loyko	Schwarczer
Schitz	Ludmann	Schrancz
Schlösser	Lukats	Schnürmacher
Schmidt	Lumcz	Silberstein
Scholz	Lumniczer	Simon
Schuster	Lux	Skotta
Schütz	Mack	Simko
Schwab	Magda	Slafkovszky 2

1560-ban	1600-ban	1667-ben
Sichtendorffer	Schwidrich	R aab
Sigler	Seldenreich	Ratulovszky
Schowentz	Selichmann	Ratz
Sperendorffer	Sewer	Rauch
Spillenberger	Sigmond	Regius
Sporrer 300.	Sissel 300.	Reich 300.
Springinsfeld	Smolka	Reinprecht
Steinmetz	Sovencz	Resch
Stehnach	Sovenicz	Reuter
Stellmacher	Spannenkrebs	Ries
Stengell	Sperendorffer	Ritter
Stherenseher	Spillenberger	Romann
Sthirnadell	Springinsfeldt	Romp
Sthreck	Stania	Rompauer
Sthrompf	Steffen	Rosenberger
Suto	Stellmaeher	Roth
T arczer	Stein	Roxer
Teck	Steinbrunner	Röthel
Tepper	Stengel	Rump
Teyschflescher	Sterenseer	S agurda
Thandra	Sterkenreif	Salich
Tischler	Stoker	Sandmann
Toepchen	Strak	Sauer
Tollichen	Sturm	Scheuermann
Tomesdorfter	Summer	Schiffer
Topscher	Turner	Schindler
Topschmid	Szalay	Schin
Töpritzer	T eibler	Schlesinger
Trapichen	Teschinszky	Schmidt
Trometer	Thaininger	Schmieger
Tscheh 325.	Thierauff 325.	Schmietz 325.
Tscheff	Thill	Schnatner
Tschoff	Thobola	Schneider
Tscholl	Tobisch	Schneier
Tschirnber	Treibenwaldt	Scholcz

1728-ban	1810-ben	1896-ban
Schwartz	Maguth	Soltész
Seeligman	Makroczy	Somogyi
Seer	Maleter	Spengel 3
Seltendaheim	Malinak	Steczik
Sendovitz	Mariássy	Stein 3
Sinkenthaler 300.	Marko 300.	Steiner 300.
Simonis	Marmulik	Steinhauser
Sopek	Marón	Stern
Sperling	Marschalko	Stavarszky
Spirus	Marton	Streck
Spis	Matuscsák	Sváby 2
Stark	Matyasovszky	Szalonay
Steiner	Matzeák	Saxa 2
Steinhübel	Mauksch	Székely
Sterkenreiff	Max	Szécsey
Stoszko	Mayer	Szennovitz 4
Strancz	Menersdorfer	Szkicsák
Straszalovszky	Metzner	Slezán
Ströcius	Meyer	Szőnyey
Szmik	Meyerhöffer	Sztanik
Taller	Michaelisz	Sztrojny
Teisz	Michnai	Szentistványi
Tics	Mick	Sunyavszky
Tischler	Miklus	Szurák
Tok	Mikulik	Sutor
Tomas	Miller	Talán
Toppertzer	Minetti	Teőke 2
Toth	Mislivec	Teitelbaum 2
Tuschnak	Moravcsik	Tholt
Ulbrich	Moravcsinszky	Tichy
Ujházy 325.	Moszer 325.	Tilkovszky 325.
Unger	Motisz	Timcsák
Vaczlavszky	Mozorcsák	Tinay
Vahl	Muska	Tischler 3
Vajnart	Mühlstrom	Tittel

1560-ban		1600-ban		1667-ben
Tuchmacher		Tomko		Schöberchen
Tyrck		Topkau		Schönwiesner
V alten		Topschmied		Schreiber
Vogler		Töpchin		Schubert
W agner		Triebel		Schüller
Wallendorffer		Tscheff		Schütz
Waxwinder		Tuk		Schwab
Weczenbreyer		Tükes		Schwartz
Weger		Türck		Scultéti
Weinczirl		U nger		Sambo
Weisz		Umblauff		Samborszky
Weldegans		Urbanovitz		Sebler
Wendt		W agner		Seidl
Weynholdt		Waid		Selich
Wiczasz		Walowszky		Seltendaheim
Wildner		Waldforster		Senovitz
Wimmer		Wallendorffer		Seltenreich
Windek		Wesserburg		Sieger
Wisinger		Weinziehler		Sinkenthaler
Woff		Wezenbreier		Sommer
Wolff	350.	Wildner	350.	Sontag
Wolframm		Wildschitz		Söldner
Z einer		Winder		Span
Zeyger		Windisch		Sperling
Zimmermann		Windschendorffer		Sponer
Zipser		Wisner		Stamb
Zwilcher		Wiswanger		Stanko
Zygling	357.	Wittchen		Steinbruner
		Wolff		Steiner
		Z ehendner		Stenczel
		Zeiner		Stephanides
		Ziegelbrier		Sternseher
		Zimmermann		Stockert
		Zirbes		Stoszko
		Zwelticher	364.	Straner

1728-ban	1810-ben	1896-ban
Valcher	Münnich	Tomek
Vavrik	Münster	Toperczer
Venczel	N agy	Trattner
Venkóczy	Nehrer	Travnicsek
Vimpel	Nemessányi	Trieber
Visnyovszky	Neukirch	Tureczek
Vitalis	Neumarker	U hlárik
Vollsz	Neupauer	Ulbrich
Vorberger	Németh	Ujfalussy 3
Vrabel	Nickel	Umlauf
W achmann	Nosko	Urbán
Waida	Novajovszki	V álent
Waisz	Novák	Várady
Weber	Novotni	Varga
Weiner	O berzahn	Vattko
Weszter	Odusch	Veres
Z avarczki	Okolicsányi	Voelker
Zilka 347.	Oleny	W éber 2
	Olivieri	Wenglartsik 3
	Ollsay	Weszter 2
	Omaszta 350.	Weisz 2 350.
	Ondrusch	Wentzl
	Opitz	Wesselényi
	Oravetz	Wieland
	Ordosch	Wietorisz
	Osterlamm	Winter
	P ady	Wildfeuer 2
	Pallma	Wirosztek
	Paluscsák	Witty
	Papp	Wolf
	Pater	Wufka
	Pauksch	Wyda
	Pavelko	Z affiry
	Perzian	Zahorszky
	Petrik	Zamkovszky

1667-ben		1810-ben
Straszer	Völgans 400.	Petruschka
Strauch	W achmann	Pfaff
Strauf	Wagner	Pfannschmidt
Stück	Wahn	Pikovszky
Stütz	Waida	Pisch
Szegi	Waltsgott	Pivovar
Szuchai	Waszerberger	Plank
T äntzer	Wéber	Plentzner
Thisz	Weiner	Plevkai
Thuell	Weinling	Podhoranszky
Thrömer 375.	Weiszgerber	Polanovszky 375.
Tiell	Wester	Polák
Tinusz	Windisch	Pollág
Toball	Windt	Poloreczki
Tok	Winkler	Polsch
Toppertzer	Wisner	Prachary
Töpffer	Wichten	Preiszer
Trajanus	Wohn	Prelauff
Treibenwald	Wolff	Privigyei
Trentzik	Wolfgang	Probstner
Tsack	Wollschläger	Pulvermacher
Tsech	Wüstemann	Pupenko
Tsierner	Z abler	Putz
Turner	Zacherl	Q uosdják
Tuschnack	Zechmeister	R achler
Türck	Zeeman 425.	Radvanjecz
U lbrich	Zeiner	Rapsanszky
Unger	Zieboldt	Rata
Unterbaum	Zirbs	Rederer
Urmeister	Zipser 429.	Regetz
V alten		Reis
Veit		Repaszki
Vesper		Revik
Vogler		Richwalszky
Vorberger		Risch

1810-ben		1896-ban
Rissdorffer 400.	Schustek	Zatezalo
Ritter	Schuster	Zsagri 366.
Rómán	Schretter	
Romancsik	Schwartz	
Rombauer	Seltendaheim	
Roth	Simonis	
Rothary	Sirokovszky	
Roxer	Soller	
Rusbaczký	Soltész	
Rusznák ¹	Sonntag	
Saniterl	Spengel	
Sartori	Spirusch	
Scharschmied	Spissak	
Schavel	Spitko	
Scheffler	Springer	
Scheidhauer	Stadler 450.	
Schemenszky	Stanik	
Scherffel	Staniszlav	
Schik	Staricsko	
Schilling	Steinhausz	
Schimkó	Stelczik	
Schlagovszki	Stenczel	
Schlavkovszki	Sterkenreiff	
Schlossarcsik	Stofko	
Schmidt	Stramszki	
Schmidtmeyer	Stromp	
Schmizanszky 425.	Stubenvoll	
Schmoegner	Stuhlmiller	
Schneider	Stuhlmüller	
Schneck	Stupkai	
Schnellepp	Sunyavszki	
Schock	Szádváry	
Scholcz	Szakmáry	
Schönwisner	Szaliber	
Schurrer	Szany	

1810-ben

Szekula	Tóthfalussy	Wisnyowszky
Szennovitz	Topertzer	Witelky
Szepesházy	Tóke	Wittkovszki
Szerafin	Turcsánszky	Wittchen
Szimszmichel	Tvaroh	Wolffgang
Szmik 475.	U lbrich	Wosicsek
Szmrek	Ulfert	Wrabely
Szuchodolszky	Unger	Wrabecz
Sztaniszlav	V alentin	Wranascsek
Sztavinszki	Vengreczki 500.	Wyda
T ályay	Venczel	Z achar
Taratutta	Viennaly	Zavadzki
Tatarko	Vittchenauer	Zellan
Teressik	W arscha	Zendko 525.
Thaler	Wayda	Zimmermann
Thiesz	Weber	Ziff
Tock	Weisz	Zivcsák
Tomasko	Wenglartsik	Zvaleni
Tomecsko	Wengriczky	Zwancziger
Tomek	Weszelovszky	Zwilling 531.
Tomko	Wester	

Ezen jegyzék egész ősi nemzetségeknek kipusztulásáról, vagy legalább is az ősi fészeknek hosszabb rövidebb időre vagy végképen elhagyásáról beszél. Az 1560-ban előforduló családnevek közül az 1896-iki jegyzékben meg van 19; az 1600-ikiből 8; az 1667-ikiből 18; az 1728-ikiből 4; az 1810-ikiből 34. — Valóságos népvándorlás ez. A különben is gyér lakosságot oly sokszor támadta meg a pestis, hogy a benépesítésről újra meg újra kellett gondoskodni, ezért megkönnyítették a polgárjog megszerzését, ingyen házhelyeket adtak, aki akart könnyen juthatott a polgári kiváltságokhoz. — Az ipar és kereskedelem aláhanyat-

lásával sokan keresték máshol a megélhetést. Az általános hivatalképességnek törvénybe iktatása kiragadta a városi polgárt falainak szűk köréből és az iskolázott fiatalság nem marad többé atyáinak ipara, üzlete mellett, de elhagyva szülő helyét, ott a tért másnak engedi át. Ezen mozgalomnak első következménye itt is, mint a szepesi városokban általában az, hogy a német elem helyét mindinkább elfoglalta a tót. A kereskedelmet meg a régi polgári osztálytól átvették a zsidók. A magasabb értelmiségi osztályból is csaknem teljesen hiányoznak már a régi polgári családok utódai. Az országban mindenütt nagy számmal vannak ők előkelő állásokban, csak itthon nincsenek. Itt az intelligencia úgyszólván teljesen idegen, az ország minden vidékéről való tisztviselőkből áll. Az 1896-iki jegyzékben említett 216 tisztviselő és honoratior család közt, — csak akikről biztosan tudom, hogy nem lőcsei származásúak —, 133 van a legújabb időben beköltözött. A népességnek ezen nagy változása okozza, hogy az összességnek érdekei kevés pontban találkoznak, a kisebb érdekcsoportok kisebb körökbe csoportosítják a lakosságot, természetesen nagy hátrányára a városi és országos közügyeknek.

A 1890-iki népszámlálás alkalmával Lőcse lakossága volt:

Vallás szerint						Anyanyelv szerint				Össze- sen
római kath.	gör. kath.	ágost. evang.	evang. ref.	izraelita	más	magyar	német	tót	más	
4642	168	1002	86	416	4	1056	1939	3175	148	6318

Ezen számokból látjuk, hogy a számbeli túlsúly a tót lakosságra esik és ez csaknem kivétel nélkül

katholikus. A németek legnagyobb részben evangélikusok és izraeliták. A magyarok az összes felekezetek közt megoszlának. Az izraelitákról megjegyzem, hogy a városban lakásuknak első nyoma 1842-ben van, amikor a népszámlálás 1-et mutat ki, 1849-ben számuk 13 volt.

A több száz éves fejlődés mostani eredményében csak az a vigasztaló, hogy a politikai, kulturális és társadalmi téren a vezérszerep a magyar és a jó hazafias érzelmű német elem kezében van.

VII.

Közgazdaság.

Östermelés. Ipar. Kereskedés. Megélhetés.

A város alapításakor a települők legelőször legtermészetesebben az erdőírtáshoz, szántóföldek alakításához láttak. Kétségtől kellett közöttük kézműveseknek is lenniök a legszükségesebb iparcikkek előállítására. A birtokviszonyok ismertetésénél láttuk, hogy a város közönsége leginkább a közvagyon szaporításán fáradozott. Ez a polgárság közjogi állásának egyenes kifolyása volt; mert a városi polgár csak városa területén bírt birtokszerzési képességgel. A közjövedelmek fedezték a közkiadásokat, a közös erdőség adott építő és tűzi fát, a közös legelő a marhának élelmet. A közpénztár gondoskodott a szegényekről, templomról, iskoláról; annak jövedelme szerezte meg az uralkodók kegyét s ennek következményeként a jövedelmező kiváltságokat, szabadalmakat. Ezek nemcsak a köznek szolgáltak javára, hanem a magánosoknak is, felmentve őket a közterhektől és minden irányban megkönnyítve nekik a megélhetést.

A közbvagyon mellett az ingatlan magánbirtoklásának is van helye. Az első települők a városi területen belül legtermészetesebben első foglalás, vagy helyesebben mondva első erdőírtás útján juthattak szántó földekhez, házhelyet a városban mindenik kapott. A magán ingatlan birtokra vonatkozó legrégibb biztos adatokat az első »Marcelungs-Buch«-ból meríthetjük. Ma kevesen ismerik már ezen könyv nevének értelmét, azért jónak vélem magyarázatul ide írni annak 1560-iki magyarázatát: »Marcelnn oder Marckzelen ist nichts anders denn eine erczelung, oder Rechnung der Merck ligender gründe unnd gütter, szo yhm iemandes czw seines hausz Erblichem zw cygnenn oder zwschreibenn lest, Draus denn klerlich erfolgeth seine Rechtschuldige jerliche zyhns, Dorczw von alters her drey gewönliche termin gehalten seyndt wordenn I. auf mitte fast, II. Auff S. Joannes, III. auff Martini«. Ebből világosan megérthetjük, hogy a »Marcelungs-Buch« magyarosan telekkönyv és célja az volt, hogy mindenki tudja, mennyit tartozik évenként városi közadóba beszolgáltatni. Ezen legrégibb ismert telekkönyvünket az 1550-iki nagy tűz után készítették. Beleírták abba a magán ingatlanra vonatkozó régi városi törvényeket, melyek biztos kalaúzúl szolgálhatnak pár századdal visszafele és korunk felé körülbelöl a XVIII. század elejéig.

Ezek szerint: 1. Aki házához telket vagy szántó földet vásárolt s azt egészen kifizette és az nevére a telekkönyvbe beíratott; azt tetszése szerint olyan áron eladhatja, aminőt kap érte, de az eladás szándékát be kell jelentenie a 12-ed előjárójánál.

2. Ha valaki vagyonának teljes birtokában lévén egy körtéri- (Ringhaus) vagy iparos-házhoz (Handwerks-

haus) tartozó telket vagy szántóföldet eladott és azt az esetleges örökösök beleegyezésével a vevőre íratta; ha a házat, melyhez a birtok tartozott és melynek másra átíratását megigérni a tulajdonosnak joga volt, másnak adja el: a ház új birtokosa a házhoz tartozott telekre vagy földre igényt nem támaszthat, mivel az eladót az első ígéret kötelezi. Így tartja azt a Landrecht. Lib. 1. art. 7 de obligatione verborum: »Was eyner zwsagt, das sol er halten« vide Weichbild art. 31.

3. Aki parasztházhoz (Pauershaus) vagy majorsághoz (Hoff) tartozó földet elzálogosított vagy eladott, azt visszaválthatja vagy veheti a zálogösszegezen vagy eladási áron.

4. Ha valaki törvényes leszármazás czímén örökölt földeket, azokat házához senki sem követelheti addig, amíg azok az örökösöktől idegen kézre nem kerülnének. Ezen esetben elsőbbségi joga van annak aki azon házat bírja, melyhez a földek egykor tartoztak. Ha ez körtéri- vagy iparosház, a föld átíratása a háztulajdonosra azonnal megtörténhet; a parasztházhoz, mely a telket és földet nem nélkülözheti, azt az alapos okok megfontolása nélkül elvenni nem lehet.

5. A parasztháztól vagy gazdasági udvartól a hozzá tartozó szántóföldeket és réteket eladni nem szabad, azoknak a háznál kell maradniok. Ha azonban a háznál kert van, azt a tulajdonos — »als seyn purpur gutt« — mint fényűzési birtokot eladhatja, de a ház lakójának a vételkor az egyenes ági örökösök után elsőbbségi joga van.

6. Az utcákban levő parasztházak és gazdasági épületek adómentesek.

7. Aki valamit elcserél vagy szabadkézből elad, azt a hatóságnak a törvények és a körülmények szerint kell jóváhagynia.

8. Az 1550-iki tűzvész előtt eladott parasztházakat a volt tulajdonosok vagy örököseik visszaválthatják; az iparosházakra nézve a hatóság határoz.

Az 1560-iki Marzelung után a hatóság a képviselőtestülettel szabályzatot alkotott, — gewillkkyrth — hogy ha valaki szántóföldet, rétet, kertet örökölt s azt jogosan birtokába vette, az ingatlant tetszése szerint eladhatja, kivéve a parasztházhoz tartozót.

Ezen szabályzat igen élénk világot vet a magánbirtokra. Először is három féle házat látunk. Van Ringhaus, Handwerkshaus és Bauernhaus. A szabályzatból, világosan kitűnik, hogy eredetileg minden házhoz tartozott a városi területből bizonyos földbirtok: szántóföld, rét. A birtok mennyiségét a ház minősége határozta meg. Legtöbb esett a Ringhausra, kevesebb, kevesebb a többire. A parasztházakra vonatkozó törvényből látjuk, hogy a város területén régen meghonosult a jobbágyság intézménye, de azt is látjuk, hogy a hatóság bölcsen védelmezi a jobbágyok érdekeit, nem engedvén őket megfosztani a házhoz tartozó földről. A falak közt levő jobbágyházat még a közadó alól is felmentette. A Ringhaus és Handwerkshaus tulajdonosai eredetileg gazdagabb emberek, kereskedők, iparosok voltak. Mint ilyenek kevésbé szorultak a hatóság oltalmazó korlátozására, de mint jogosult polgárokat nem is lehetett őket birtokuk fölött való rendelkezési joguktól megfosztani. A korlátozás inkább csak az esetleges örökösök igényeinek fentartására szorítkozott.

Épen annak, hogy a polgár vagyonával rendel-

kezhett, következménye a magán ingatlan bírtokban időről időre mutatkozó nagy ingadozás.

Kísértsük meg 400 éven át összeállítani a polgárság magán bírtokát:

Hold szántóföldje és rétje volt	1560-ban	1697-ben?	1720-ban*)	1896-ban
	h á n y p o l g á r n a k ?			
1— 5	90	103	38	487
6— 10	54	58	46	102
11— 15	41	39	24	34
16— 20	32	23	13	14
21— 25	24	16	9	11
26— 30	20	20	7	8
31— 35	15	9	3	5
36— 40	8	5	1	2
41— 45	6	6	1	5
46— 50	2	3	1	1
51— 55	1	2	1	7
56— 60	1	—	1	4
61— 65	2	1	1	1
66— 70	—	2	3	—
71— 75	—	—	—	3
76— 80	—	1	3	1
81— 85	—	1	3	2
86— 90	—	—	1	2
91— 95	—	—	1	—
96—100	—	1	—	—
101—105	—	—	1	1
Átvitel	296	290	158	690

*) Az 1720-ikit csak pozsonyi mérőben kell érteni, tehát $\frac{1}{2}$ holdankint

Hold szántóföldje és rétje volt	1560-ban	1697-ben	1720-ban	1896-ban
h á n y p o l g á r n a k ?				
Áthozat	296	290	158	690
106—110	—	—	—	—
111—115	—	—	—	—
116—120	—	—	2	3
121—125	—	—	—	—
126—130	—	—	—	—
141—145	—	—	—	1
146—150	—	—	—	—
151—155	—	—	—	1
250	—	—	1	—
Összesen	296	290	161	695

Ezen adatok szerint:

1560-ban 521 házbirt. közül földje volt 296-nak, nem volt 226-nak;
 1697-ben 657 » » » » 290-nek, » » 367-nek;
 1720-ban 374 » » » » 149-nek, » » 225-nek;
 1896-ban 832 » » » » 695-nek, » » 137-nek.

Százalékokban: földje volt 1560-ban 56·5, —
 1697-ben 43·9, — 1720-ban 39·8, — 1896-ban 83·5°/₁₀₀ nak.
 — 50 holdon felüli birtokos volt: 1560-ban 4, —
 1697-ben 8, — 1720-ban 4, — 1896-ban 26.

A város lakosságának egy jókora része tehát
 mindig foglalkozott mezőgazdasággal. A XVI—XVII.
 századokban a határnak még kis része van magánosok
 kezén. A XVIII-nak elején a már említett pusztulás
 következtében sok fekvőség a városra szállott s az
 kezdetben csak lassan ment át magánosok kezébe.
 1752-ben, s az után is, amint már említők, a város
 adósságainak törlesztése végett a közvagyonból sokat

eladott magánosoknak. Egyrészt innen van századunkban a földdel bírók nagy száma, második ok az, hogy ha a nagyobb bírtokos száma emelkedett is, jelentékenyen csökkent a 20—50 holdasoké és emelkedett a kisebb bírtokosé, ami a bírtokok nagy mérvű megoszlására mutat. Ennek okát világosan látjuk a polgárság névjegyzékéből. Amíg 1560-ban van családnév 357, 1600-ban 364, 1667-ben 429, 1728-ban 347, 1810-ben 531.

Régi időben egész nemzetségek voltak a városban, egy egy bírtokosnak több háza volt: újabban a megoszlás rohamossá lett. A családnévek 1810-iki számát a mai jóval felülmúlja. A kisbírtokosok nagy számát az általános bírtokszerzési jog magyarázza meg.

A bírtok megoszlását még jobban láthatjuk ‰-ban kifejezve:

	1560.	1697.	1720.	1896.
	‰	‰	‰	‰
20 holdon felüli bírtokos volt . .	26·7	23·1	25·4	9·1
1—20 holdig . .	73·3	76·9	74·6	90·9

A választóknak 1896-ra összeírt jegyzékében van összesen 464 jogosult, ezek közt igen sok, akinek se háza, se földje nincs. Olyan, akinek ház és földbírtokán kívül egyéb jövedelmi forrása nincsen, csak 70 van, tisztán földbírtokosul jelezhető meg csak 35.

Az őstermelést tehát napjainkban még kevésbé tarthatjuk fő foglalkozásnak. Mellékesen üzték azt mindig az iparosok és kereskedők, de kizárólag csak abból igen kevesen éltek és élnek.

Jelentékeny szerepet játszik a gazdaságban a kert, már 1560-ban 137 gyümölcsös kertet találtam feljegyezve. A káposztáskertek száma is mindig jelentékeny. 1560-ban a Marczell-Buch több szőlőről tesz

itten említést. Richter János aranyművesnek im *grossen* Weingarten volt 6 holdja; Gerber Jeromosnak im *obern* Weingarten 1 és *oberhalb den obersten* Weingarten 1 holdja; Gerner Gergelynek nagy szőlője unter dem Klosterberg volt. Így másoknak is. A szőlő tenyésztés azonban akkor is, mint később, csak kísérlet lehetett.

A házi állatok legrégibb összeírását 1810-ből ismerem. Ekkor volt a város területén: ló 82, ökör 199, tehén 757, juh 1402, kecske 6, sertés 234. Ez tehát csakis a legelodázhatlanabb házi szükségletre szorított s e részben a város ma is állandó behozatalra szorúl.

A bányászatnak Lőcse területén talaja soha sem volt, de a polgárok régi idők óta élénk részt vettek a Szepesség más vidékein egykor virágzott bányavállalatokban és számos gazdagabb család éppen annak köszöni mostani vagyonosságát. A 1810-iki összeírás 20 bányamunkást tüntet föl házbirtokosúl.

Ipar. Az őstermelésnél fontosabb volt a polgárságra nézve az *ipar*.

Mielőtt a múltról és jelenről ítéletet mondanánk, tekintsük át Lőcse lakosait egykori és mai foglalkozásuk szerint. Itt a régibb korra nézve a házbirtokosokat, napjainkra az iparosok legújabb összeírását és a választói jogosultsággal bírók 1896-iki névjegyzékét vettem alapúl.

Foglalkozás szerint volt	1667-ben	1697-ben	1720-ban	1763-ban*)	1810-ben	1896-ban
Aranyműves	4	4	3	8	5	3
Asztalos	6	5	2	5	8	15
Ács	3	11	3	4	1	1
Állatorvos	—	—	—	—	—	2
Bádogos	—	1	—	—	1	3
Bodnár	10	12	7	13	8	4
Csizmadia	4	17	11	47	37	—
Czipész	8	15	7	13	14	29
Czukrász	—	—	—	—	1	2
Erszénygyártó	3	—	—	—	—	—
Esztergályos	—	1	—	—	1	1
Építész	—	—	—	—	—	4
Fazekas	1	3	2	3	7	5
Fegyverkovács	—	1	1	—	—	—
Festész	1	—	1	—	4	—
Festő — vászon — . .	3	6	2	—	10	—
Fodrász	—	—	—	—	—	2
Fogorvos	—	—	—	—	—	1
Gereben készítő . . .	1	—	—	—	1	—
Gépész	—	2	—	—	—	—
Gombkötő	2	3	7	—	3	—
Gyáros	—	—	—	—	1	—
Gyógyszerész	2	2	1	—	3	2
Kalapos	8	9	5	7	11	1
Átvitel	56	92	52	100	116	75

*) Az 1763-iki jegyzék nem teljes, csak a levéltárban összegyűjtött jegyzékekből van összeállítva.

Foglalkozás szerint volt	1667-ben	1697-ben	1720-ban	1763-ban	1810-ban	1896-ban
Áthozat .	56	92	52	100	116	75
Kárpítos	—	—	—	—	—	3
Kereskedő	19	26	6	—	16	26
Kerékgyártó	2	3	2	8	4	3
Keztyűs	—	1	—	—	—	—
Kéményseprő	—	—	—	—	—	1
Képfaragó	—	1	—	—	—	—
Kécszináló	13	11	3	—	—	—
Korcsmáros, vend.	1	1	1	—	3	14
Kovács	11	12	7	8	8	5
Kőfaragó	—	2	—	7	3	1
Kőműves	6	5	3	7	4	2
Könyvkötő	1	—	1	—	2	2
Kötélverő	2	4	1	—	3	1
Lakatos	5	6	3	10	7	5
Lelkész	4	4	3	—	4	5
Mázoló	—	—	—	—	—	1
Mészáros-hentes . .	32	34	17	28	26	13
Mézeskalácsos . . .	2	—	1	3	3	4
Molnár	2	3	3	—	7	1
Nyereggyártó	2	3	4	3	3	—
Nyomdász	2	1	—	—	2	1
Orvos	1	1	—	—	5	6
Ólom-, czin-öntő . .	1	1	1	3	—	—
Órás	—	1	—	—	2	3
Paszománykészítő . .	2	1	—	17	1	—
Pék	7	4	4	4	11	6
Átvitel .	171	217	112	198	230	178

Foglalkozás szerint volt	1667-ben	1697-ben	1720-ban	1763-ban	1810-ban	1896-ban
Áthozat	171	217	112	198	230	178
Posztószövő	23	33	—	7	11	1
Puskaagy-készítő	1	—	—	—	—	—
Rézműves	7	7	2	4	2	2
Sörfőző	—	—	—	—	—	1
Szabó	40	26	12	34	23	16
Szappanos	—	—	—	—	5	2
Szűjgyártó	4	1	2	7	3	3
Szobafestő	—	—	—	—	—	5
Szűcs	15	27	12	25	16	—
Szűrszabó	1	—	9	—	—	—
Takács	4	15	1	8	15	2
Tanár, tanító	5	4	5	—	9	44
Téglacsináló	1	1	—	—	—	—
Timár	19	4	3	11	12	2
Tisztviselő	14	14	14	—	21	125
Tűlcsináló	3	6	3	3	—	—
Ügynök	—	—	—	—	—	2
Ügyvéd	—	—	—	—	3	8
Üveges	2	1	—	—	2	1
Zabolakészítő	—	8	—	—	—	—
Zenész	—	—	—	—	1	1
Összesen	310	364	175	297	353	393
Leszámítva:						
1) Kereskedő	19	26	6	—	16	26
	292	278	169	—	337	367
2) Tisztv. és más értelmiségi	27	25	24	—	50	200
Marad iparos	265	253	145	—	287	167
Művelt iparág	40	43	34	—	41	39

A szíves olvasó aligha nem fogja kissé soknak találni a statisztikát, én meg csak azt sajnálom, hogy régibb időkbe nem mehetek vele vissza; mert egyrészt nem szeretem a tényeket szép szavakkal elütni, másrészt bárhogyan akarnám, nem tudnék olyan világosan beszélni, mint ezen számok.

Az időről időre Lőcsén művelt iparágak száma igen csekély ingadozást mutat, de feltűnik, hogy egyesek egészen megszűntek és helyüket mások foglalták el. A régiek közül meglevő iparágak művelőinek száma részben apadt, részben emelkedett. És ez nem a véletlennek, hanem a megváltozott életviszonyoknak egyenes következménye. Azt látjuk, hogy a város szőlőbirtokainak virágkorában virágzott a bodnárság; míg a magyar divat járta, sok volt a czizmadia, majd a czipészek foglalnak tért. A divat, a hadügy átalakulásával és a gyáripar kifejlődésével egészen megszűntek: a gomb-, paszománykötés, szűrszabóság, a fegyverkészítés, erszénygyártás, késcsinálás, tűcsinálás, zabolakészítés, szóval mindazon iparágak, amelyek fogyasztásnak nem lévén nagyban kiteve, mint kézműipar a gyári készítmények mellett nem állhatnak meg. Az ilyenek közül igen aláhanyatlottak a kalapos, posztószövő, rézműves, szűcs, takács mesterségek.

Az iparosoknak száma a házak, illetőleg a családfentartókéhoz viszonyítva volt: 1667-ben $36 \cdot 6^0_{/0}$; 1697-ben $40^0_{/0}$; 1720-ban $38 \cdot 7^0_{/0}$; 1810-ben $40 \cdot 7^0_{/0}$; 1896-ban $20^0_{/0}$.

A fentebb felhozott számadatok nem vonatkoznak az ipart űzők összességére, csak az önálló iparosokra. Mindenikök több embert foglalkoztatott üzletében. Így például 1763-ban segéd volt: aranyműves 3, posztószövő 2, kalapos 2, mézeskalácsos 3, fazekas 3, czi-

pész 5, takács 8, kőműves 31, kovács 5, cizmadia 14, mészáros 15, szabó 6, nyereggyártó 1, bodnár 3, lakatos 4, szűcs 13, ács 13, összesen 131. De itt azt látjuk, hogy a jegyzékben levő 26 iparág közt 9 olyan van, melyben a mesterek egyedül dolgoznak. 1810-ben a házbírtokosok közt 71 mesterlegényt találtam. Ezen adatok mellé állítva a mai iparviszonyokat, közgazdasági szempontból érdekes eredményre juthatunk. 1896-ban

16 asztalos	foglalkoztat alkalmazottat	1—12-ig	összesen	99-et,
3 bádogos	»	1—3-ig	»	7-et,
3 fazekas	»	1—3-ig	»	6-ot,
17 czipész	»	1—18-ig	»	71-et,
2 kerékgyártó	»	1—6-ig	»	7-et,
4 kovács	»	1—9-ig	»	22-öt,
5 lakatos	»	1—10-ig	»	30-at,
8 mészáros	»	1—4-ig	»	15-öt,
1 nyomdász	»	21	»	21-et,
7 pék	»	2—11-ig	»	36-ot,
13 szabó	»	1—10-ig	»	57-et,
1 timár	»	16	»	16-ot,
4 hentes	»	2—7-ig	»	17-et,
4 szobafestő	»	1—5-ig	»	14-et,
4 építész	»	15—143-ig	»	260-at,

92 mester foglalkoztat alkalmazottat összesen 678-at.

Egyéb iparosok alkalmazottainak száma 45 és így az összes 723, kiknek jó része családfenntartó.

A czéhelet kétségen kívül már a XIV. században kezdődött itten is, amikor azt Nagy Lajos király általában meghonosította hazánkban. A XV. században teljesen ki volt az már fejlődve, amikor nemcsak a mestereknek, de a legényeknek is külön egyesületeik vannak. Ilyenül ismerjük itten 1476-ból a kovács legényekét.

Az 1550-iki nagy tűzvész az eredeti czéhszabályokat nagy részben elpusztította, a czéheknek 1871-

ban történt felosztása alkalmával itt ugyan nem adták el a czéhek régi iratait, amint azt az 1872-iki VIII. t. cz. 83. §-ának alapján a földművelés, ipar- és kereskedelmi ministerium 1875-iki 8063. sz. a. rendelete következtében máshol tették, de a czéhmesterek magoknál megtartva azokat, a város levéltárában ma csak a következők találhatók fel: a posztószövőké 1518, timároké 1544, szabóké 1546, mészárosoké 1570, kőművesek és kőfaragóké 1573, pékeké 1573, fazekásoké 1579, ácsoké 1581, kalaposoké 1581, molnároké 1595, festőké 1608, érszénygyártóké 1626, gombkötőké 1634-ből. A XVI. századból vannak az aranyművesekre, késcsinálókra, csizmadiákra, kötélverőkre, nyomdászokra vonatkozó iratok.

A táblás kimutatásból látjuk, hogy időről időre hány czéh volt itten. Ahoz még hozzá kell vennünk a szőlőkapások, cséplők, favágók, meg a földművesek, fuvarosok czéheit is és akkor látjuk, hogy a városi tisztviselőket, papokat, tanítókat, orvosokat és gyógyszerészeket kivéve a városnak minden lakója tagja volt valamely czéhnek, élvezte annak minden előnyét és hátrányát, amiről a »Családi és háztartás« cím alatt részletesebben szólunk.

Kereskedés. Az anyagi munkának legjövödelmezőbb ága volt a *kereskedelem*. Minden középkori városnak legfőbb vágya volt megnyerni az *árúmegállító-jogot*. Az ilyenre igénye természetesen csak a főbb kereskedelmi útvonalakba eső helyeknek volt. Lőcsének helyzete e tekintetben kiválóan kedvezőnek mondható. A város lakói jókor felfogták az utak fontosságát és már a XIV. század elején több ilyenről találkozunk. Az itten összefutó fő kereskedelmi utak voltak: Lengyelország felé a Jankoveczen át Lublóra

és onnan Krempach-, Granasztó-, Mniseken át ki a Poprád völgyén. Ebből ágazott ki Hodermárk-, Lomnic-, Toporczon át az út Ófalu felé a Dunajecz völgyén át Szandecz-, Bochnia-, Krakó felé. Az egyenes összeköttetés Lublóval, mint az elzálogosított XIII város főhelyével a Lengyelországgal való kereskedést illetőleg főfontosságú volt; mert az legnagyobbbrészt lőcsei területén át vezetett, ahol az azon való szabad közlekedés elé senkisésem gördíthetett akadályokat. A Hodermárk felé kiágazó út, különösen mikor annak szabad használatára nézve Lőcse Laszky Alberttel 1562-ben végleg kiegyezett, annál fontosabb volt, minthogy Késmárk már a XV. században magának követelte az árumegállító jogot s ezen úton át a lengyel kereskedők Késmárkot oldalt hagyva, egyenesen jöhettek ide. A nagy magyar Alfölddel szabad közlekedésnek útját Kassának árumegállító joga állta. Lőcse ezen úgy segített, hogy útját Pálmafalú, Leszkovján, Markusfalú, Zavadka, Merény, Svedlér, Szepes-Remetén át vette Metzenzéf, Szepsi felé, onnan Makrancznak s a Csereháton át az Alföldre; ami nagy perpatvarra adott okot. Másik nagy útja volt délnek Iglón, Hnileczen át Gömörbe, Rima-Szombat felé, amiért Kassával szintén meggyúlt a baja. Szabadabb összeköttetése volt a vele mindig barátságos lábon élő Eperjes, Kis-Szeben, Bártfa felé a mai utakon; úgy szintén Liptón át Zsolna és onnan Szilécia meg Bécs felé. Ezen nagy utaknak Lőcse mondhatni természetes középpontja volt.

A középkori városokra nézve oly fontos árumegállító jogra nézve a XIII. századból csakis Győr, Pozsony, Buda és Esztergomról van tudomásunk.¹⁾ A

¹⁾ Szalay József: Városaink a XIII. században. Budapest 1878. 143.

XIII. század közepén újra alapított Lőcséről, kimutattuk már, hogy arról, mint szoros értelemben vett királyi városról a XIII. században még nem lehet szó. Azon szolgálatok, melyeket a szepesi szászok Csák Máté ellen Róbert Károlynak tettek, megvetik alapját Lőcse felvirágzásának. A várost már V. István 1271-iki privilegiumában »civitas provinciae capitalis«-nak, a szepesi szász tartomány fővárosának nevezi, de csak azon értelemben, hogy itt van a szász grófnak székhelye. Mikor a szepesi szászok 1312-ben Róbert Károly királylyal a rozgonyi mezőre vonúlva, döntő szerepet játszottak a győzelem kivívásában; a hálás király általában megerősítette régi kiváltságaikat, különösen pedig kiemelte Lőcsét, szabad királyi várossá, »regalis civitas«-á téve, és 1321 június 11-én árúmegállítójoggal ruházva fel.

Ezen kiváltságot királyaink több ízben megerősítették, így Róbert Károly 1323-ban, Nagy Lajos 1364 október 9-én. Ezen oklevélből tudjuk legelső sorban azt, hogy Lőcsét Róbert Károly tette sz. kir. várossá. 1393 Fábían és Sebestyén martýrok napján, majd 1402 szt. Vincze napján Zsigmond király, tekintve Lőcsének az akkori zavarokban tanúsított hű kitartását és kiállott szenvedéseit, meg erődítményei miatt kiváló fontosságát: nemcsak megerősítette az említett királyok szabadalmait, de azokat ki is bővítette.

Róbert Károly 1321-ben azon kiváltságot adta, hogy az egész Szepességen át Lengyelország, Szilézia felől vagy bárhonnan Magyarországra hozott minden árút, úgy a hazánkból külföldre szántakat is minden bel- és külföldi kereskedő Lőcsére tartozik behozni. Csak itt szabad azokat felnyitni, megmérteni. Minden árút 15 napon át áruba kellett bocsátani, csak ha azok a

mondott időn belül itten nem keltek el, mehetett a kereskedő tovább. Így lett Lőcse találkozó helyévé az éjszaki országok és hazánk alsó vidékei kereskedelmének. Zsigmond király 1402-ben ezen jogot még azzal bővítette ki, hogy Lőcse összes polgárai és lakói az ország összes utain kereskedés végett szabadon járhatnak Erdély felé, Zeng és a tengerpart felé amerre akarnak s abban őket az árúmegállító jogra vonatkozólag bárkinek bárki által és bármikor adott privilegiumok nem korlátozhatják.

Meg volt ezekkel vetve alapja a város kereskedelmi nagyságának. Az árúmegállító joggal ugyanis együtt járt azon kedvezmény, hogy az idegen kereskedők mindent csak nagyban adhattak el, cserélhettek be idegeneknek, és vásárolhattak azoktól; a polgárok azonban mindent tetszés szerinti mennyiségben vásárolhattak és a nagyban vásárolt árúkat kicsinyben eladhatták. A városba jött és legalább 15 napon át itt időző idegen kereskedők szállást, élelmet a polgároktól kaptak jó pénzért, mert élelmi szert, italt, szénát zabot nem volt szabad magokkal behozniok vagy a piacon vásárolniok, hanem azt a szállást adó házi gazdától kellett venniök. Az árúk hivatalos felnyitása, megmérése, a bizonyosság levelek kiállítása, a vásárpénz a városi pénztárnak hoztak jelentékeny jövedelmeket. Az egyes polgárok a nagyban vett árúkkal vámmentesen járhatták be az ország vidékeit.

A város csakhamar fel is lendült. Már I. Lajos király említett oklevelében írja, hogy Lőcsének »ob eminentiorem loci dignitatem«, — a hely kiválóbb méltóságának okából kell mindenkor a szepesi szász gróf és a tartományi bíróság székhelyének lennie, Zsig-

mond király meg 1402-ben Lőcse épületeinek hatalmasságát — »potioritas«, melylyel az a 24 város közül kitűnik, emlegeti.

Akadtak is csakhamar irigyei és versenytársai az emelkedő városnak. Első sorban közvetlen szomszédai Igló és Késmárk. Ezek már a XIV. században megkezdtek az ellenségeskedést; befogadták a kereskedőket, hiteles mértéket tartottak, megengedték az árúk kirakását, üzleteket kötöttek. Lőcse ez ellen protestált. Bebek Detre nádor 1400-ban a jogot egyedül Lőcsének ítélte, majd 1434-ben a Héderváry Lőrincz nádor által megejtett vizsgálat alkalmával Igló és Késmárk s velök a XIII és XI város arra hivatkoztak, hogy Róbert Károly kir. 1328-iki szabadságlevele az összes szepesi városoknak szólt, Igló hivatkozik évenkénti 3 országos és heti vásáraitra is és a két város részére kéri az árumegállító jogot. Zsigmond király 1437 virágvasárnapja előtti szombaton kelt oklevelével megerősítette a nádornak a két várost elutasító határozatát. Mielőtt azonban ez történt volna, 1435 szent Márton napján Pozsonyban kelt oklevelével Késmárknak megadta a jogot, hogy a bel- és külföldi kereskedők által közönséges, legfőlebb 4 ló által vont szekereken hozott árúkat befogadhassa, de a nagy, úgynevezett »Mázsa szeker«-eken szállított árúkat a régi kiváltságok értelmében ezen túl is Lőcsére kellett bevinni. Ezen intézkedést királyaink a perek közben többször megerősítették. Messzire vezetne itten részletezni a több mint másfél száz éves küzdelmet, melylyel Késmárk az árumegállító jogot magához ragadta, Lőcse pedig ősi jogát védte. Késmárkot támogatták a XV. század közepétől kezdve hatalmas földesurai a Zápolyák, majd a Laszkyak. A Zápolya ház hatal-

mának aláhanyatlásával a Habsburgokhoz mindig hű Lőcse diadalmaskodott, Révay Ferencz nádori helytartó 1544-ben a két város közötti perben Késmárknak perpetuum silentium-ot — örökös hallgatást parancsolt, I. Ferdinand király meg 1558-ben kijelentette, hogy Késmárk csak a zavarok közben ragadta magához a kizárólag Lőcsét illető jogot, így azt tőle elvéve meghagyja, hogy az összes árukat Lőcsére kell bevinni. Hiába való volt Laszky Albertnek 1568-iki perújítása, Miksa király, illetve a kir. curia, Laszkyt mint itten jog nélküli idegent elutasította és mikor az arra hivatkozott, hogy nem ő a vádló, hanem Késmárk polgárai, az 1544-iki silentium alapján az ő panaszuk sem vétetett figyelembe. Királyaink 1570-ben, 1610-ben, 1685-ben, 1719-ben egymásután megerősítették Lőcsének árumegállító jogát. Késmárk, noha I. Ferdinand király 1562 június 3-án Prágában kelt oklevelében meghagyta Kubinyi Jakab késmárki harminczadosnak, hogy Késmárkon csak a városi polgárok által behozott árukat engedje kinyitni, a többit mind utasítsa a lőcsei fő harminczadra; megmaradt a régi jog élvezetében, amit részére Lipót király is megerősített.

Késmárknak versenyénél, minthogy az csak a Lengyelország felől jövő kisebb szekerekre terjedt, sokkal veszélyesebb volt a hatalmas Kassáé. Kassa ugyanis I. Lajos királytól 1361-ben jogot kapott arra, hogy az Orosz- és Lengyelországból hozott mindazon árukat, melyeket az Alföld felé Kassán túl akarnak szállítani, mind ott kell lerakni. Az ez ellen vétőket Kassa polgárai elfoghatják, árúikat elkobozhatják és személyüket dehonestálhatják. 1399-ben Zsigmond király ezt azzal toldotta meg, hogy az Erdély és Nagyvárad felől szállított összes árukat Kassára kell be-

vinni, aki más utat választ, azt a kassaiak elfoghatják. Ugyanakkor rendeletet adott az összes bel- és külföldi kereskedőkhöz, hogy áruikat Kassán rakják le, ott adják el és onnan ki ne vigyék; ha az árut nem kassai polgárnak hitelben eladják, a pénzt a kassai tanács előleges beleegyezése nélkül nem követelhetik. 1400-ban meg jogot ad Kassának arra, hogy a várost elkerülni akaró bel- és külföldi kereskedőket elfogathatja. Ezen rendeletét, amint mondja, érettebb megfontolás után még ugyanazon évben oda módosította, hogy az csak a külföldiekre állhat, áruikat is csak azoknak kell ott lerakniok, a belföldiek a harminczadok és vámok épségben tartása mellett az országban szabadon járhatnak.¹⁾ Ezen kiváltságok birtokában Kassa az éjszakkeleti sz. kir. városok fölött uralkodó állást kezdett elfoglalni és a szintén hasonló jogokkal bíró Lőcsével ellenséges viszonyba jutott. Már 1412-ben panaszt emelt Zsigmond királynál, hogy Lőcse a Lengyelországból Rima-Szombatba menő kereskedőket más úton nem engedi haza térni, hanem kényszeríti Lőcsén átmenni. A király, minthogy Lőcsének ilyesmire jogosító oklevelei különösen tőle nincsenek, Kassának ilyen károsítását megtiltja, sőt ha Lőcsének az említett ügyre vonatkozó okmányai lennének, azokat semmiseknek nyilvánítja.

¹⁾ Lőcsének levéltára 1550-ben elégvén, a régibb időre vonatkozólag ott igen kevés okmány maradt meg. Kassa város polgármestere Münster Tivadar kir. tanácsos úr az általam Kassa levéltárában kiválogatott okmányokat és a: »Speculum tabularii lib. et. reg. civitatis Cassoviensis jura et privilegia copialiter exhibens conamine et industria Francisci Antonii Schwartzzenbach senatoris patritii et archivarii eiusdem civitatis in lucem editum« című nagybecsű okmánygyűjteményt szíves készséggel küldte át használat végett, amiért neki e helyen köszönetemet nyilvánítom. *A szerző.*

Egyéb perlekedések közt legnevezetesebb az, amelyik Lőcse némely régi kiváltságainak megszüntetését vonta maga után. 1491-ben a kassaiak a nagyváradi vásárra menő több lőcsei polgárt elfogtak, őket Kassára bevitték, személyüket dehonestálták, árúikat elkobozták. II. Ulászló király Lőcse panaszára az árúk visszaadását elrendelte meghagyva Kassának, hogy a szomszéd városokkal éljen jó viszonyban. A jó viszony helyett hosszú per kerekedett. Kassa nem adott kárterítést, Lőcse panaszt emelt, hogy a kassaiak a nagyváradi vásárra menő lőcsei polgároknak posztóval és más árúkkal megrakott 3 szekérét fegyveres erővel városukba hajtották, a polgárokat bántalmazták, majd ismét a Várad felé menő Thurzó Márton lőcsei polgárt elfogták, elzárták és ámbár a lőcseiek biztosítékul 2000 arany forintról szóló kötelezvényt adtak, a kassaiak sem a szekereket sem a kötelezvényt nem adták vissza. A per 1496-ig húzódott. Az ekkor tartott octavalis törvényszéken bemutatott íratok közt nevezetes Liszkay Ádám mester, királyi személynöki prothonotáriusnak bizonyosság levele, melyben előadja, hogy a király rendeletére 1494 szent Péter és Pál napján ebéd után Henkel György lőcsei bíró, Thurzó György, Aurifaber Jakab, Cypser János esküdtek és Altow János városi jegyző kíséretében elindult a lőcseiek által, az Alföld felé rendesen használt utat bejárni. Ez Lőcséről a völgyben a Zápolyák birtokán Pálmafalun át a Máriássyak Leszkovján, Markusfalu, Zavadka, Wagen-drüssel nevű birtokain keresztül Svedlérre, Remetére vezetett. Itt a környék egyházi, világi urait és parasztosságát kihallgatva, mindnyájan eskü alatt vallották, hogy azon utat a lőcseiek emberemlékezetet meghaladó idők óta szabadon használták s azon őket a kas-

saiak sohasem háborgatták. Remetéről a hegyeken át a jászói prépostság birtokára Metzenséfre ért, innen Jászóra. Itt Jászó, Metzenséf, Szepsi és a környék lakosait hallgatta ki, akik azt vallották, hogy Lőcse ezen nyilvános országúton árút mindig szabadon vitte az ország bármely vidékére s abban senki sem gátolta, amíg mintegy 3 év előtt Aurifaber Jakab lőcsei polgárt, aki pünkösdtől Jászóról Szepsibe, innen Makrancz felé akart utazni, Szepsiből az ott időző kassai polgárok nem akarták tovább eresztetni, hanem a Makrancz felé vezető nyílt úton elfogták, összes árút elvették, Kassára vitték és a kassaiak ezen úton azóta zaklatják a lőcseieket. Ádám prothonotárius úr Jászóra a kassaiakat is megidézte, de azok egy levélben röviden azt válaszolták, hogy az ügyben 1494-ben már ítélet hozatván, megjelenésüket feleslegesnek tartják. Ezen hivatkozott ítéletben II. Ulászló király 1494-ben kimondta volt, hogy Lőcse a régibb királyoktól csak a Szepesség területére kapott kereskedelmi jogokat, melyek Kassa jogait nem érinthetik, az út, melyen jártak részükre nem volt szabad és így a kassaiak az árúkat és a 2000 frtról szóló kötelezvényt jogosan vették el s Lőcsének Kassa jogait ezen túl is tiszteletben kell tartania. Az 1496-iki új ítélet is a kassaiak javára döntött, ami Lőcsére hosszú időre káros kihatással volt. Kimondta ugyanis a kir. curia, hogy: »mivel Károly királynak hivatkozott — 1321-iki, 1323-iki — oklevelei, melyekre hivatkoztak, a királynak nem harmadik, utolsó hiteles kettős pecsétjével, hanem az érvényüket veszített előző két kettős pecsét alatt vannak kiállítva, az ilyen levelek pedig érvényüket veszítették; Zsigmond király meg 1405-ben megparancsolta, hogy a Lajos király titkos pecsétjével, az Erzsébet, Mária királynők

által és az általa addig nagy és kis pecsétek alatt kiadott, különösen a bírtokjogra vonatkozó összes okleveleket megsemmisítés és érvénytelenítés terhe alatt egy évi időközben újra megerősítés végett be kell adni. Minthogy pedig Lőcse Zsigmond királynak 1393-iki és 1402-iki hivatkozott okleveleit a mondott határ-időben nem erősíttette meg, Ulászló inquisitorialis levele meg nem ítélet csak bizonyság: Károly és Zsigmond királyok bemutatott oklevelei semmiseknek nyilvánítván, az 1494-iki ítélet egész terjedelmében fentartatik». Így, nem tudni kinek gondatlansága miatt, Lőcse elesett az Alföld felé vezető legfőbb szabad kereskedelmi útjától.

Az 1494-iki kedvező ítélet után Kassa az összes éjszakkeleti sz. kir. városokkal szemben követelően lépett fel. Lőcse, Eperjes, Bártfa és Kis-Szeben 1495-ben együttesen emelnek ellene panaszt, hogy nemcsak az Alföld felé vezető útvonalon szállított áruikat, hanem a Hegyaljáról vitt boraikat is a városba kényszeríti és ott akarja áruba bocsátatni; az ott időző krakói kereskedőket a városházára idézte s fej- és jószágvesztés terhe alatt meghagyta nekik, hogy más városban ne vásároljanak. A király Kassát törvénybe idézi. A hosszú pernek vége ismét Kassának kedvezett, az ítélet kimondta, hogy az 1504-iki 19-ik t. cz. amely megtiltja Kassának a *nemeseket* boraik szabad szállításában gátolni, a városokra nem szól, azért azok boraik szállításánál is tartsák tiszteletben Kassa depositiorialis jogát.

Nem részletezve, hogyan igyekeztek egyesek a városok jogait általában, a felvidéki városok meg Kassáit különösen kijátszani; itten csak a Lőcsére nézve jelentékeny mozzanatokat emelem ki. A mohácsi vészre következett pártviszály idejében Kassa Zápolya

pártjára állva elveszítette a Habsburg királyok kegyét, akik ezen túl Lőcsére s e mellett az ezzel szövetséges Eperjes, Bártfa és Szebenre támaszkodnak. I. Ferdinand király Kassával szemben Eperjesnek ad árúmegállító jogot s ez azt és a harminczadszedést gyakorolja. Kassa természetesen panaszkodik. Ekkori helyzetére jellemző, hogy Ferdinand király 1553. jul. 2-án kelt rendeletével nem védi Kassát, de meghagyja neki, hogy Haller Péter erdélyi kincstárnok árúit, noha azok lefoglalásához joga volt, tekintettel a körülményekre, haladék nélkül adja ki. A városok közötti viszály elintézésére a király a legközelebbi országgyűlést tűzi ki. Mikor 1557-ben Pozsonyban együtt voltak a rendek, Kassa kérésére a nádor összehívta a városok követeit s azokat Kassa panaszára nézve nyilatkozatra hívta fel. Ekkor a városok nevében Keil Márk, Bártfa követe kijelentette, hogy a király őket országgyűlésre és nem perlekedésre hívta össze, arról hogy Kassával a viszályt a király az országgyűlésen akarná elintézni, ők mit sem tudnak, ha Kassának panasza van ellenök, indítson rendes pert. Az így elutasított város félve a költséges pertől, kénytelen volt a szepesi káptalan előtt 1557 Magdolna előtti napon tett ünnepélyes protestatióval beérni.

Protestatiója azonban keveset ért. Lőcse, Eperjes szabadon használták a régi utakat, a királyok a hozzájuk mindig hű városokat az erdélyi fejedelmek biztos támaszául szolgált Kassa kedvéért nem háborgatták. Csak a XVII. század vége felé, mikor a kassai generalatus volt a felvidéken az önkény uralom főtámasza, a főhadi-tanács 1691. okt. 12-én Bécsben kelt rendeletével akarta Kassát Felső-Magyarország egyetlen árúmegállító helyévé tenni. Ezen támogatás mellett

fordult Kassa Lipót királyhoz, régi privilegiumai alapján a kizárólagos jogot kérve. Ezzel szemben Lőcse, Eperjes, Késmárk szintén régi privilegiumaikra hivatkozva, Kassa túlkapásai ellen a király oltalmát kérik. A király meghallgatva a felső-magyarországi vármegyéket, minthogy egyesek azt mondták, hogy Kassának, mint a felvidék fővárosának elsőséget kell adni, mások szerint meg a városokat egyenlő jog illeti: 1693 nov. 23-án Bécsben kelt ítéletével a pert a királyi cancellária és a titkos tanács véleménye alapján így döntötte el: a Tiszán innen és túlról, nevezetesen Debreczenből, Erdély-, Moldva-, Oláh-, Törökországokból jövő görög, rác, stb. kereskedőknek legalkalmasabb és a régi privilegiumokon is alapuló árúlerakó helyük Kassa legyen; a Lengyelország-, Szilézia és más éjszaki országokból jövők más árúmegállító-joggal bíró városokba mehetnek s áruikat tetszésük szerint itt vagy ott helyezhetik el. Az előbb említettek Kassán túl nem jöhetnek, ezek Kassára is mehetnek.

Az árúmegállító jog kérdése így el lévén intézve, Kassa Lőcsét az országos vásárok szabad látogatásában kezdte zavarni. Lipót király erre Ebersdorffban 1694. szept. 20-án kelt oklevelével megmagyarázta fent említett 1693-iki ítéletét. E szerint azt úgy kell érteni, hogy az ország összes sz. kir. városainak bennlakó kereskedői Zsigmond kir. II. decr. 11. art. értelmében összes kereskedelmi vagy csere árúikat az egész országban bármikor és bárhová szabadon vihetik, azokat letehetik, eladhatják vagy visszavihetik, azokkal tetszésük szerint rendelkezhetnek. Az idegen — külföldi — kereskedők vásárlás végett egész Magyarországon bárhol szabadon járhatnak, csak behozott árúikra nézve kötelesek a fenti határozathoz alkalmazkodni.

Ezen királyi ítéletekkel érvényét veszítette I. Ferdinánd királynak 1558-iki szept. 7-én kelt eredeti, úgy I. Lipót királynak 1695 ápr. 23-án kelt megerősítő oklevele is, melylyel az árúmegállító jogot az éjszakeleti felvidéken kizárólagosan Lőcsére ruházták. De az I. Ferdinánd féle 1558-iki adományozás biztos védője volt mindig a város jogának, melyet sok küzdelem közt arra támaszkodva tudott mindig megvédeni. Ezen legutóbb említett privilegiális leveleknek III. Károly király által Bécsben 1719 július 30-án kiadott igen szép kiállítású megerősítő okmánya a városnak legutolsó emléke (városi levéltár VIII. oszt. 118. sz.) az egykor igen jövedelmező jogról.

A városnak az országgyűléseken az árúmegállító-jog szabályozása és korlátozására alkotott törvényekkel szemben tanúsított magatartása s a többi városokkal együtt és külön is tett protestatiót mint általános országos ügyeket itten nem részletezem. A küzdelemből még csak a XIII városhoz való viszonyt említem meg.

Az 1412-ben lengyel uralom alá került városoknak Magyarországhoz való viszonyát kimerítően ismereteti társulatnak egyik írója.¹⁾ Lőcse mint kiváltságos sz. kir. város állandó irigység tárgya volt Iglónak törekvését az árúmegállító-jogot legalább részben magához vonni, már említők. Podolin már 1292-ben kapott Wenczel cseh király, Krakó és Szamdomir herczegétől, akkori földesurától, árúmegállító-jogot (mercium depositionem, que vulgariter Niderlag appellatur) s ezt Zsigmond király 1404-ben Lőcsén kelt okleve-

¹⁾ Sváby Frigyes: A lengyelországnak elzálogosított XIII szepesi város története. A »Szepesm. tört. társ. mill. kiadv. II. kötete. Lőcse 1895.

lével meg is erősítette, noha az ellenkezett Lőcsének az egész Szepesség területére szóló kizárólagos jogával. Podolin ugyan soha sem fejlődött nagy depozitoriummá, de joga jó ürügyül szolgálhatott a lengyeleknek Lőcse elkerülésére. A Lublón székelő starosták mindig támogatják a XIII várost Lőcse ellen s ezek egyike másika saját érdekét tartva szeme előtt, szívesen befogadja az árúkkal oda szálló lengyel kereskedőket és segíti azokat árúiknak Lőcse elkerülésével továbbításában. Ez Lőcse részéről repressáliákat és a királyhoz menesztett panaszokat von maga után. A királyi kormány több ízben oltalmába vette a várost, de rendeletei kevéssé hatottak. Sokkal hatásosabb volt, ha Lőcse a kebelében volt főczéhekből ki, és a lőcsei vásárok látogatásától eltiltotta a XIII város iparosait és kereskedőit, ami ellen azután ők kértek oltalmat a magyar és lengyel királyoktól.

A városokkal szemben Lőcse jogát a megye különféle pontjain felállított fiók árúmegállító helyek szervezésével védte. Ez ellen Szepesmegye különösen erősen panaszolkodik 1732 junius 9-én Lotharingiai Ferencz kir. helytartóhoz intézett levelében. Lőcse vászában előadja, hogy a fiókokat az ősök már régibb időben állították fel, hogy így ellenőrizhessék a Szepességre jövő idegen kereskedőket, akiknek árúikkal csak Lőcsére, vagy a kisebb szekerekkel esetleg Késmárkra szabad menniük, de akik a XIII városba mennek és onnan igyekeznek árúikat Lőcse és a királyi jövedelmek károsításával forgalomba hozni. A fiókokban volt felügyelők visszaéléseket követtek el azzal, hogy nemcsak a külföldi kereskedőket állították meg, hanem a szomszéd megyékből élelmi szereket és apróbb árúkat hozó hazaiakat is. Ezen visszaélés a királyi

helytartót 1732 decz. 6-án és az 1733. év folyamában kiadott rendeleteivel a fiók árúmegállító helyek azonnali beszüntetésére indította.

Ekkor különben az egész ősi jog már kezdi értelmét veszíteni. Mindinkább előtérbe lép a bécsi kormánynak hazánk kereskedelmét elnyomó politikája, az árúmegállító-jog II. József korában (1780—1790) még némi szereppel bír, de a joggal bíró városok leginkább csak Bécsnek közvetítői, mert a külföldi árúk, különösen iparcikkek behozatala mindinkább meg van a védő vámokkal nehezítve. Az árúmegállítás kérdése századunkban már kevésbé kísért és a régi privilegiumok eltörlésével 1848-ban az is sírba szállott, helyét elfoglalván a szabad kereskedelem.

Az árúmegállító-jog mellett a *heti* és az *országos vásárok* élénkítették a kereskedelmi forgalmat. Már említők, hogy Igló a XIV. században hivatkozott évenkénti 3 országos vásárára és heti vásárait. Lőcse vásáraitól csak az 1550-iki tűz után megújított privilegiumokból van irott bizonyítványunk, de tudva azt, hogy a vásárjog az árúmegállítót mindig megelőzte s az utóbbit rendesen csak máris nagyobb forgalmú helyek kapták: minden kétséget kizárónak vehetjük azt, hogy habár V. Istvánnak 1271-iki szabadságlevele a vásártartást külön nem is említi, a szepesi szász tartomány főhelyének a szász telepek alakulásával egyidejűleg volt vásártartási joga. Ezt a legelső szükségletek kielégítése természetesen hozta magával. I. Ferdinand király 1550 aug. 20-án Augsburgban kelt oklevelével megújította Lőcsének hetenkint szerdán és szombaton tartott vásáraitól vonatkozó régi jogát. Ezen oklevélből látjuk azt, hogy Lőcse hetivásárainak már akkor is meg volt az a bajuk, ami ma is meg van

Heti vásárjoggal bírtak Váralja, Igló, Késmárk és így ezek elvonták a nagyobb környéket a lőcsei piactól. Azt hiszem egészen hiába való volt erre nézve az említett királyi rendelet intézkedése, hogy minden nemes, polgár, paraszt menjen be áruival, lovaival, tinóival, sertéseivel a lőcsei heti vásárookra, ahol az áru lera-kás és harminczad van: a természetes fejlődést ez nem változtathatta meg. Ma csak egy heti vására van Lőcsének s ez a nagyobb eladó környék hiánya miatt a kereslet nagysága mellett épen nem képes az igényeket kielégíteni, annyira, hogy a legszükségesebb élelmi szereket távolabb vidékekről, legújabbán nagy részben Eger tájáról hozzák a piacra. Ezen ősrégi baj okozhatta, hogy a tulajdonképen iparos és kereskedő város lakói mindig kénytelenek voltak őstermeléssel is foglalkozni.

Sokkal fontosabbak voltak az országos vásárok. Lőcse régi országos vásáraitól csak annyit tudunk, hogy azokat a XXIV, illetve később a XIII város polgárain kívül igen élénkítették a Lengyel-, Oroszorszá-gokból, Sziléziából és a déli országok és vidékekről jött kereskedők. Hogy a vásár rendszeren 8 napon át tartott, azt I. Ferdinandnak a régi vásárjogot megújító 1552 márczius 23-án Pozsonyban kelt okleveléből látjuk, melyben virágvasárnap előtt tartandó 8 napos új vásárra is engedélyt ad. 1580 febr. 26-án Rudolf király harmadik vásárra adott jogot. Ugyanő 1593 márczius 17-én engedélyezte a január elején tartandó vásárt. III. Ferdinand 1655 május 31-én megengedte a virágvasárnap előtti vásárnak »Oculi« vasárnap előtti hétre áttevését. 1678 aug. 5-én I. Lipót király még egy vásár tartására adott engedélyt.

Nagy vonzó erőt gyakorolt ezen vásárookra azon

körülmény, hogy a XIII városi czéhek főczéhei még a XVIII. században is Lőcsén voltak. Eperjes, Szeben polgárait, amint láttuk épen a vásárok miatt zaklatta sokat Kassa és így azok inkább ide jöttek áruikkal.

A vásári rendtartásra vonatkozó szabályok hasonlóak más városainkéihez. A városháza legújabb átalakításaig az alsó csarnok dél-keleti oszlopában meg volt még a vásári zászló kitűzésére szolgáló karika, a másikon meg a városi hiteles rőf. A zászló kitűzése előtt csak városi polgárnak volt szabad vásárolnia. A vásárbíró — Marckt-Richter — a mellé rendelt két biztossal megvizsgálta a piaczt, a mértékeket és súlyokat. A czéhmesterek sorra nézték a behozott iparcikkeket. Rossz árút sohasem tűrtek meg a piacon, de azt azonnal elkobozták. Csak amikor mindez rendben volt, kezdődött a vásár.

A vásári rendre itt is nagy gondot fordítottak. Ilyenkor nem érték be a rendes kapuőrökkel és városi drabantokkal, hanem minden czéh megkövetelte a mesterré avatandótól a sisak, kard és lövőfegyver beszerzését, hogy vásárok alkalmával reá kerülván az őrség sora, jól felszerelve foglalhassa el őrhelyét a kapuknál. Minden czéh két-két embert állított ki. Ezen kívül a város jobbágyait is berendelték őrségre. A XVII. században Teplicz minden vásárra küldött a bíró háza elé 9, Toriszka a felső kapuhoz 7, Jamnik az alsóhoz 3 embert, a többi községek 2—2-öt. A kapuk őrsége szigorúan ügyelt arra, hogy a vásárosok fegyveresen ne jöjjenek a városba. Minden házi gazda köteles volt hozzá szálló vendégének felolvasni vagy elolvasás végett átadni a vásári szabályzatot, nehogy az ellen valaki tudatlanságból vétsen, akinek mulasztása következtében a vendég adás-vevés közben valami

szabálytalanságot követett el, az szigorúan bűnhődött. Szintén a házi gazdáknak kellett ügyelniök arra, hogy vendégeik az esti záróórákor otthon legyenek és lefeküdjenek.

A vásárosok személyének és vagyonának biztosítására szolgáltak a vásári béke megszegésére, a zsebmetszőkre és vásári tolvajokra szabott szigorú törvények. Aki vásár alkalmával másra kardot rántott, fogsággal, ha megsebesítette, egyik karjának elvesztésével bűnhődött. 1573-ban egy tolvajt, aki egy pár kést, egy női inget és egy kevés sáfrányt lopott, »zur schlechten Staup«, az az nyilvánosan kikötve megvesszőzésre és füleinek levágására ítélték. 1614-ben egy krompachi legény kilopta egy német-lipcei kereskedő tárczáját, először is jól elverték, — ami teljesen megfelelt a Sachsenspiegel azon intézkedésének, hogy a tetten ért zsebmetszőt, aki másnak zsebében vagy táskájában kutat, ha nem is lopott el semmit, jól el kell verni — azután a tanács nyilvánosan megvesszőztette és a hóherral kivezettette a városból. 1615-ben egy férfi és felesége egy boltból több árút loptak; a férfit lefejezték, a nőnek, tekintettel két kis gyermekére, megkegyelmezett a tanács, de a pellengéren fél órán át kellett a hóhér mellett állania, azután a városból kivezették és örökre száműzték.¹⁾

Az eddig elmondottakon kívül nagyban hozzájárultak Lócse kereskedelmének s ez úton iparának emeléséhez a *vám és 30-ad kedvezmények*. Erre nézve

¹⁾ A városokban uralkodott régi szokásokkal részletesebben megismerkedni akaró szíves olvasót utalom: »A felső magyarországi városok életéről a XV—XVII. századokban« című, Budapestén a. m. tud. Akademia kiadásában 1890-ben megjelent munkámra.

a legrégibb adatot 1364-ből találtam, amikor I. Lajos király Kassa és a Szepesség kereskedői előtt meg akarván nyitni a Boroszló felé vivő új utat, az említetteknek azon kiváltságot adta, hogy tőlük az egész úton át csak 3 helyen: Liptóban, Turóczban és Zsolnán szabad kimenet és bejövet közben egy egy bárminő árukkal terhelt nagy, úgynevezett »Mázaszekér« után 4—4 garas vámot venni. Később Lőcse kereskedői és iparosai az egész országban vámmentesen járhattak, amint azt II. Ulászló királynak 1592-ben Budán kelt rendeletéből látjuk, melyben az ország összes rendének meghagyja, hogy Lőcse kereskedőinek régi vámmentességét oltalomban részesítsék. Királyaink ezt több ízben megerősítették és a polgárok a város bizonyáglevelé mellett ezen nemesi előjogot a legújabb időkig élvezték.

A határszéli vámok, az úgynevezett 30-ad fizetése alól való mentességre legrégibb okmányunk Zsigmond királytól van 1419-ből. Királyaink: Albert 1439-ben, I. Ferdinand 1530-ban, 1550-ben, 1557-ben, III. Ferdinand 1650-ben újra megerősítették. A XVIII. századnak hazánk kereskedelmét korlátozó intézkedései ezen jogokon is nagy réseket ütöttek.

Városaink ipara és kereskedelme általános hanyatlásának okait itt nem fejtegethetem,¹⁾ csak arra akarok egy futó pillantást vetni, hogy a vázlatosan ismertetett közgazdasági viszonyok között minő lehetett itten századokon át *a megélhetés*.

---

¹⁾ Kimerítő felvilágosítást adnak arról: Horváth Mihály »Az ipar és kereskedelem története Magyarországon a három utolsó században«. Kisebb történelmi munkái III. köt. Pest 1868. és Grünwald Béla: »A régi Magyarország 1711—1825«. Budapest 1888.

Megélhetés. Lőcse lakói, amint láttuk mindig ős-termelők, iparosok és kereskedők voltak. Az anyagiakra nézve kizáróan fogyasztó, a tisztán értelmiségi osztály a múlt század elejéig alig volt. A földművelés és állattenyésztés csekély terjedelmű, de terményei a nagy kereslet mellett mindig értékesek. A tulajdonképeni földbirtokos városi polgári osztályon kívül van itten a földműveléssel, a kereskedelemmel összekötetésben álló alsóbb munkás polgári osztály. Ezek a szőlőkapások, cséplők, fuvarosok és bányamunkások. Ezen legalsó osztálynak sorsa sem lehetett rossz, mikor 1697-ben a házbirtokosok közt 85 cséplő, 16 fuvaros volt, mely utóbbiak közül 6-nak volt 30—40 hold közt levő szántóföldje, a szőlőkapásokat a város állandóan foglalkoztatta birtokain.

Az iparos és kereskedő osztály a felsorolt nagy kedvezmények mellett nemcsak jó módra, de nem ritkán nagy vagyonra tett szert. Már a XIV. századból ismerjük Tauselwolt, Hildebrand, Lorber és János lőcsei polgárokat, akiknek 1391, 1394-ben tartozások fejében besztercebányai polgárok házaikat, birtokaikat kötik le.¹⁾ 1421-ben Rokkelfinger István és testvére János meg Lorberer János lőcsei polgárok 2716 frt, akkor igen nagy összeg miatt indítottak keresetet Imberd Konrád és Zelmai János szintén lőcsei polgárok ellen.²⁾ Innen indult ki a Thurzó család gazdagsága s azzal hatalma a XV. században. Sperfogel 1526-ra írja naplójában, hogy Spies Mihály Lőcsének akkor legkiválóbb kereskedője az összes éjszakkeleti sz. kir.

¹⁾ Ipolyi: Besztercebánya városa műveltségtörténeti vázolata 45. 46.

²⁾ Wenczel Gusztáv: Nevezetes per lőcsei polgárok közt 1421—1429. Akad. ért. a tört. tud. kör. II. v. sz. Budapest 1873.

városok hadi adóját egy összegben befizette Budára és mikor 1535-ben meghalt 100.000 frt készpénzt hagyott rokonaira. Az 1647-ben meghalt Lang Jánosról azt írja Hain, hogy ilyen gazdag ember még nem volt Lőcsén és aligha lesz is. 1648-ban Pobst Frigyes és Roll féle örökös társai nagyanyai ágon 70.000 frt örökséget kerestek. A földbirtok kimutatásánál kitűntetett legnagyobb birtokosok leginkább iparosok és kereskedők.

A közjövedelmek, amint láttuk, a XVI. XVII. századokban szépen fedezték a közkiadásokat és így az egyesek közadókkal nem voltak túlterhelve, ami igen megkönnyítette a megélhetést. A város hatóságának atyáskodó gondviselése kiterjedt az egyesek minden viszonyaira. A czéhek útján szabályozta az ipari készítmények árát; megbízott polgárok által időről időre levágatott néhány marhát, próbára kenyeret és süteményeket süttetett, hogy a húsnak, kenyérnek jutányos és méltányos árakat szabjon; a napi-, heti-, és országos vásárokon megakadályozta az árak felcsigázására számított elő- és tömeges vásárlást; szóval a városnak egész háztartása a polgárok lehetőleg olcsó és jó megélhetésére volt irányítva, amint azt a »Családi élet és háztartás« cím alatt bővebben fogjuk látni.

Hogy az eddig felhozott és még említendő pénzösszegeknek időről időre volt reálisértékét, vásárlási képességét megítélhessük, szükségesnek látom néhány vonással ismertetni a régi árviszonyokat, ami mellett csak a legszükségesebb élelmi, ruházkodási és házi szerekre szorítokozom: A XIV. századból, nem épen Lőcsére, de a felvidékre nézve általában van néhány adatom. 1373-ban egy köből zab ára volt 18 denár, 1386-ban 28, 1394—97-ben 10—12 denár.

Életneműek ára:

Á r ú	A XV. században ¹⁾ 1410—1450	1525	1600 ²⁾	1622 ³⁾
1 köből búza . .	12—40 den.	44 den.	4 frt 50 den.	4 frt 18 den.
1 „ rozs . .	10—40 „	33 „	3 „ 25 „	3 „ 50 „
1 „ árpa . .	— „	25 „	2 „ — „	3 „ — „
1 „ zab. . .	12—40 „	12 „	1 „ 60 „	2 „ — „
		1663	1896	
1 köből búza . .	2 frt 18 den.		6·4—6·8 frt	
1 „ rozs . .	1 „ 72 „		5·3—5·4 „	
1 „ árpa . .	1 „ 27 „		4·4—5·2 „	
1 „ zab. . .	— „ 51 „		6·1—6·5 „	

Élelmi czikkek ára:

Á r u	1627	1688	1714	1896
1 font marhahús, legjava . .	2½ den.	4 den.	4 den.	— frt 25 kr.
1 „ „ silányabb . .	2 den.	3 „	3 „	
1 „ borjúhús legjava . .	4 „	4 „	4 „	— „ 22 „
1 „ „ silányabb . .	3 „	3 „	3 „	
1 „ juhhús	2 „	3 „	3 „	— „ 18 „
1 „ sertéshús java . . .	5 „	6 „	6 „	— „ 24 „
1 „ „ silányabb . .	4 „	5 „	5 „	
1 „ szalona	12 „	14 „	12 „	— „ 30 „
1 „ zsir	14 „	16 „	14 „	— „ 37 „
1 „ juhtúró	6 „	8 „	8 „	— „ 32 „
1 itcze vaj	18 „	20 „	30 „	— „ 60 „
1 „ méz	25 „	30 „	36 „	— „ 50 „
1 pár csirke (öreg) . . .	8 „	10 „	12 „	— „ 90 „
1 jó öreg tyúk.	10 „	12 „	12 „	— „ 50 „
1 „ „ lúd	20 „	24 „	24 „	1 „ 20 „
1 hizlalt kappan	16 „	30 „	24 „	1 „ 50 „
1 kacsa	8 „	12 „	12 „	— „ 60 „
1 hizlalt pulykakakas . .	— „	1 frt 25 kr.	1 frt 50 kr.	4 „ 50 „
1 „ pulykanóstény . .	— „	— „ 45 „	— „ 90 „	3 „ — „
1 sütni való malacz. . .	20 „	24 „	— „	1 „ 50 „
1 font sóvári só	2 „	2 „	2 „	— „ 6 „
1 öl tűzi fa java	60 „	75 „	60 „	6 „ 60 „
1 „ „ különféle . . .	50 „	65 „	— „	5 „ — „
1 pár hizlalt alföldi ártány	— „	— „	18 frt	130 „ — „
1 „ „ idevaló	— „	— „	12 „	95 „ — „

¹⁾ Az árak a politikai viszonyok, elemi csapások stb. befolyása alatt ingadoztak, így mikor a husziták 1434—35-ben a felvidéket pusztítani kezdték a búza ára 4—5 frtra, a rozsé 4—4½ frtra, a zabé 50—82 denárra emelkedett.

²⁾ 1600-ban az árakat a Lőcsét 1599-ben elpusztított tűzvész emelte.

³⁾ 1622-ben az árakat a forgalomba került rossz pénz.

Iparczikkek 1627, 1688, 1714-ben:

Kocsisnak való csizma térden felül érő szárral 1 frt 20—1 frt 33 den. U. az térdig érő 1 frt. Fiúnak való csizma 42—60 den. Gyermekek való csizma 12—90 den. Asszonynak fekete, sárga kordován vagy karmasin csizma általában 1 frt—3 frt 60 den. Férfinek való cipő 40—90 den., gyermekeknek 20—30 den., asszonynak való 18—90 den., cifra 1 frt. Egy csizma varratása 30—40 den. A kalapok ára 15—75 den. Egy öreg — nagy — vásári ködmön 2 frt 50 den., ugyanaz cifra 4 frt. Szolgának vagy paraszt asszonynak való ködmön 1 frt 80 den. A szabóknál férfi ruha varrásáért 1714-ben a legmagasabb ár egy darabtól 1 frt 30 den. A női ruháknál egy szoknyának és halhéjas vállnak, egy sor csipkével díszítve, varrása 1 frt 30 den. ha cziprában akarja, alkudjék a szabóval.

Ezen kis mutatványból látjuk az árakban a nagy különbséget a hajdan és most között. Dr. Acsády Ignác egyik művében¹⁾ a pénznek XVI—XVII. századbeli vásárlási képességét az árak összehasonlítása alapján így határozta meg:

1 magyar forint megfelelt	1522—30	közt	15	mai frtnak,
1 » » »	1530—46	»	12	» »
1 » » »	1546—1600	»	10	» »
1 » » »	1600	után	7—8	» »
1 » » »	1650	»	5—6	» »

A XVIII. század elején, nem számítva ide a II. Rákóczy Ferencz korában elszaporodott rézpénzzel megrontott hitelű időt, a pénz vásárlási képességét még mindig tehetjük a mainak 6—7 szeresére.

¹⁾ Acsády: Közgazdasági állapotaink a XVI—XVII. századb. Budapest 1889.

Ezen árviszonyokat figyelembe véve azt látjuk, hogy Lőcsének egykor igen gazdag polgárai voltak azok, akik koruk pénzértéke mellett százakat sőt ezreket áldozhattak a szt. Jakab templomban készítettett művészi alkotásokra.

A XVIII. század megváltozott közgazdasági viszonyai közt meg kellett itt is változnia a foglalkozásnak, az életmódnak. A nagy ipar és kereskedelem helyébe a kis ipar lép, úgy a kereskedelemben is a kicsinyben eladás. A gyári munka és a nagy tőkéek mindinkább fokozódó versenyét ellensúlyozta itten a kézműiparosok készítményeire és a kis kereskedelemre szoruló fogyasztóknak folyton növekedő száma. A gyáriparral nem bíró, a mai nagy kereskedelmi utak vonalán kívül eső város lakói ma is, ha nem épen gazdagok is, de általában jó módúak. Itt van a vármegye központi hatósága, a városi hatóság (mely ma már jó részben nem bírtokos, de szintén tisztí fizetéséből él), a kir. pénzügyigazgatóság, kir. törvényszék, ügyészség, járásbírótság és telekkönyv, kir. áll. építészeti hivatal, kir. adóhivatal, posta és táviró; majd a már említett iskolák, melyekbe évenként 350—400 idegen tanuló jön; továbbá a katonaság. Ezek az anyagi munkás osztálynak mintegy $2\frac{1}{2}$ ezer biztos fogyasztót szolgáltatnak. Ha hozzá vesszük az egyes munkaágak művelőinek egymásra utaltságát, látjuk, hogy a kereslet jóval felülmúlja az itteni termelő képességet és sokszor tapasztaljuk hogy iparosaink kisebb megrendeléseknek csak napok és hetek múltával képesek eleget tenni. A házaknak értéke a nagy lakás kereslet mellett nagyban emelkedett s erre nézve ugyanazt mondhatjuk, amit az árúknál láttunk.

A napszámosok, fuvarosok díjait a hatóság 1629-

ben így állapította meg: 1 öl fának a közeli vágásból befuvarozása 33 den. ma 1 frt 80 kr. 2 frt., 1 öl fának a további vágásból befuvarozása 60 den. ma 2 frt 80 kr. 3 frt, 1 napszámosnak élelmezéssel 8 den., élelmezés nélkül 15 den., ma 80 kr. 1 frt és így tovább.

Igy látjuk azon régi mondásnak: »Mundus se expedit« igazságát.

A kik a régi jó idöket emlegetik, rendesen csak a régi jó privilegiumokra gondolnak, amikor a születés rendesen vagyont és jogokat adott, melyeknek birtokában kényelmes volt az élet. Ma a szabad verseny, a hatóságok mindent megszorító atyáskodó gondviselésének megszünte s a fokozódott kényelmi és fényűzési igények mellett is a társadalomnak minden rétege megélhet itten olyan jól, de szabadabban és kényelmesebben, mint századok előtt, mert: »Mundus se expedit«, a világ folyásában a nagy ellentétek mindig kiegyenlítődnek.

VIII.

Adózás.

Census, taxa, hadi adó, accisa, városi közterhek.

 városokra nálunk közjogilag alkalmazott »Civitas« szó kijelentése annak, hogy a polgárok összessége — civium unitas — egy testet képez. Ebből kifolyólag az egyesnek érdeke szorosan egybe volt forrva az összességgel és viszont. A birtok viszonyoknál láttuk, hogy régi idöben minden birtok az összességé, a megoszlás csak később következett be. Az elv azonban fenmaradt és amint a nemesi birtok magszakadás esetén a koronára, úgy a polgári birtok a városra szállott. A »regalis civitas«, kir. város jogait

a királytól nyerte, így az csakis a király iránt tartozott bizonyos kötelezettségekkel. Ezek alapján a városi polgárt a királyi és a városi adózás terhelte.

A király iránti tartozásnak nemei voltak a *terragium* vagy *census*, a kamara haszna — *lucrum camerae* — a *taxa*, később a hadi adó és a fogyasztási — *accis* —. Rendkívüli terhek a király, illetve tisztviselőinek vendégül fogadása és ellátása, meg az ajándékok.

A terragium — földbér — vagy más néven *census* a király földesúri jogának elismeréséül fizetett összeg volt. Ezt maga a király rendszeren a kiváltságok megadása alkalmával állapította meg a többi kötelezettségekkel együtt. V. István királynak a szepesi szászok részére 1271-ben kiadott szabadságlevelében azoknak *terragiuma* együttesen 300 budai súlyú finom ezüst márkában van megállapítva; Róbert Károly király az említett szabadság levelet 1312-megerősítve, a *terragiumot* 1200 ezüst márkára emelte. A szepesi szászok jogközösségéhez, amint azt kimutattuk (91. old.) 24 városi község tartozott. Ha ezeket adózás szempontjából egyenlőknek vennők, Lőcsére az első összegből 12·5, a másodikból 50 budai súlyú finom ezüst márka, vagy számításunk szerint (l. 135 stb. old.) 22·25, illetve 89 szepesi márka esett volna, 1 márkát 4 arany frttal számítva = 89, illetőleg 356 arany forint.

Az 1271-iki szabadságlevél kimondja, hogy a *terragium* lefizetésével az országban szedetni szokott minden kivetés, gyűjtés, rendes és rendkívüli adótól felvannak mentve, Róbert Károly ehhez még a király ellátásának kötelezettsége alól való mentességet adta.

A *census* rendszeren a város összességére szólott s annak az egyesekre kivetéséről, beszedéséről és be-

szolgáltatásáról a hatóság gondoskodott. Amíg Lőcse a 24 város testéhez tartozott a reá eső részt a provincia állapította meg. Tekintve, hogy Lőcse kezdetől fogva legnagyobb és a városok közt kiváló állású volt, meg azt, hogy a terragiumot méltányosan csak a bírtok arányában lehetett kivetni: valószínűnek tartjuk, hogy Lőcsére a fent említettnél nagyobb összeg esett. Ezt tartozott a kezdetben szent Márton, később a két részre: szent Márk és szt. János napokra eső terminusok előtt a tartományi grófhoz beszolgáltatni. Mikor szabad királyi várossá lett, censusát a király külön állapította meg, összegét régi időből nem ismerjük. 1494—1495-ben Lőcse censusát 300 frttal találom említve, majd 1518-ban Lőcse, Eperjes, Bártfa és Kis-Szeben városokat együtt 1000 frttal.¹⁾ Ezen összegek itten a városok által rendes vagy rendkívüli tartozások czímén tényleg befizetett összegekül szerepelnek. Censusnak Lőcsére nézve ezeket nem tekinthetjük, mert Hunyady Mátyás király 1474-ben Lőcsén kelt oklevelével a város erődítésének fentartása czímén minden rendes és rendkívüli census fizetése alól felmentette. Ezen czímmel nem is találkozunk a város megadóztatásában.

Annál fontosabb szerepet játszik a *taxa*. A városok adózását a király tetszése szerint állapította meg. A mohácsi vészre következett országszakadás folytán a Habsburgok uralma alatt kevés város maradt meg s így a teher ezekre hárult. Igaz, a királyok bőségesen osztogatták a privilegiumokat, de ki is használták a városokat. Az 1593-iki V. t. cz. 5. articulusa azt mondja, hogy a sz. kir. városokra taxát a király

¹⁾ Acsády Ignác dr.: Magyarország pénzügyei I. Ferdinand uralkodása alatt, Budapest 1888.

csak olyankor vetett ki, amikor az ország más lakói is megadóztattak és minthogy a városok is tagjai az országnak, kéri a rendek a taxáknak az ország védelmére fordítását.¹⁾ Elméletben úgy is volt a dolog, hogy a taxa kivetése más országos adókéval együtt járt, de a gyakorlat más volt. Ha a királynak vagy valamelyik generalisnak a hadsereg szükségleteire pénz kellett és az országos adó épen nem volt megszávozva: kölcsönt vettek fel a várostól, azután a legközelebbi alkalmakkor megkényszerítették a taxát és a város folyamodására a taxa egy részébe beszámították az adott kölcsönt. A kamara számítása igen egyszerű volt, de a város megsínylette.

Az 1550-iki nagy tűz után Lőcse az erődítések és középületek helyreállítására I. Ferdinand királynak 1550 aug. 3-án Augsburgban kelt oklevelével 10 évi teljes tehermentességet nyert s a király ezt 1559-ben újabb 4 évre kiterjesztette. Az új terminus lejárta után már 1566-ban 2000 frt taxával találkozunk, 1569-ben a taxa 5000 frt. Ezen túl a XVI. században 2000 frtos tétel csak egy van, a többi 3—5000. A XVII. században egyszer van 2800 frtos taxa, legrendesebb az 5000—8500 frttal. A pénzértékek összehasonlítása után látjuk, hogy ez csak átlag 6-szorosan véve, mai 30000—51000 frtnak felel meg, holott ma a város köz- és a polgárság magán birtokainak összes földadója 7589 frtot, azaz az akkori taxának csak 3·9—6·4 részét teszi ki.

A taxának ilyen túlszigázása ellen az országos rendek is felszólaltak az 1715-iki I. decr. 98 articulusában kérvén a királyt, hogy atyai kegyelmessége,

---

¹⁾ Corpus Juris, Tyrnaviae 1751. I. 576.

jósága és irgalmassága folytán legyen méltányos tekintettel a szabad kir. városok taxájára, hogy a városok megvígasztalódhassanak.¹⁾

Lőcse pénzügyei, amint láttuk, ekkor már alaposan meg voltak rongálva.

Az eddigiekhez járult a *országgyűlési költség* — dietalis taxa —. Ennek rendes mennyiségéről kevés adat áll rendelkezésemre, de ami van, az épen elég arra, hogy igazolja a város hanyatlását. Egy a szepesi kamara által 1690 márczius 28-án kiállított hiteles kimutatás szerint Lőcsére »Dietalis taxa« czímén ki volt vetve 1685-ben 8500 frt, 1659-ben 8500 frt, 1662-ben 7000 frt. Ugyancsak hiteles kamarai kimutatás ez 1749 junius 9-ről: Lőcse tartozott:

Az 1737 aug. 13-iki számadás szerint országgyűlési taxa hátrálék czímén	7.167 frt 40 kr.
Új taxába	5.232 » 20 »
Az 1741-iki országgyűlés költségei ből még rá eső	700 » — »
Összesen	13.099 frt 60 kr.

(Megjegyzés.) Ha semmi liquidatio közbe nem jön, az összeg marad.

A teljesség kedvéért, noha a kimutatás folytatása más kérdésekhez tartozik, folytatom azt.

Királyi census czímén régi tartozás	5.116 frt — kr.
» » » folyó »	2.673 » 18 »
13 éven át (1737-től) census czímén még à 333 frt 20 kr.	4.333 » 20 »
Összesen	12.122 frt 38 kr.

A tűzérsgéi szerelvények szállít-
tásának megváltása czímén 1695—

1698 évekre kirovatott	3.333 » 20 »

¹⁾ U. ott. Tom. II. 122.

A város ugyan azt állította, hogy ezen utolsó czímen az említett 4 év alatt fizetett összesen 6082 magyar frtot, de minthogy ezt okmányokkal nem igazolja, az összeg marad. Így tehát a városnak csak a kincstárral szemben levő tartozása ekkor volt . . . . .

Összesen 28.555 frt 18 kr.

Vessünk egy futó pillantást a *hadi adóra*. Alkotmányunknak a Wesselényi féle összeeskiűvés elnyomása után felfüggesztése, majd a Petróczy és Tököli féle felkelések idejében a bécsi kormány a bevételek szaporítására kigondolta a hadi és a fogyasztási adókat, — Repartitio, portio és accisa. — Az 1681-ben Sopronban összegyűlt rendek kívánságára törvénybe jött, hogy a jelen mozgalmak közben behozott repartitio és accisák és az azokból eredő hátrálék-követelések egyszerűen töröltnetnek; az ezekre vonatkozólag kiadott kötelezvények — Consensuales — semmisek, és nehogy az országlakók ezen túl is hasonló kiadásokkal, a külföldi katonaság beszállásolásával, a rozs, zab, széna és élelmi szereknek önkényesen megállapított áron összevásárlásával terheltesse, megújítják az ezekre vonatkozó régiebb törvényeket.¹⁾ Csakhamar megindult 1683-ban a 16 éves török háború. Mennyire tartották tiszteletben hazánk alkotmányát Karaffa és társai, mutatja az 1687-iki eperjesi törvényszék. Az említett törvény sem jött figyelembe s a két új adónem állandónak maradt.

Régebben is megtörtént az, hogy a török elleni

---

¹⁾ U. ott. Tom. II. 56.

háború költségeire rendkívüli adót vetettek ki, mint Károly főherczeg 1566 május 25-én Bécsben kelt rendeletével Lőcsére 2000 frtot, 1567 és 1576-ban ugyanannyit; de rendszeres teherré ez csak most lett. Nagyságára csak egy pár példát hozok fel. 1698-ban a főhadibiztosság Lőcsétől 3 hónap alatt befizetendő 4250 rajnai frtot = 5100 magyar frtot követelt. A kassai királyi hadbiztosságnak Lőcsével a hadi terhek elszámolása miatt felmerült ügyében a város kimutatta, hogy a hadi szükségletek czímén tartott limitatiók alkalmával a polgárságtól 1696-ban 11.123, 1697-ben 11.830, 1698-ban 12.991 frtot szedett be. A királyi helytartó tanács 1728 decz. 10-én arra hívta fel a várost, hogy a hadi adóból portánként 455 frt 30 krral számított hadi adóból reá eső 3841 frt 44 krt fizesse be; 1734-ben csak 828 frtot kívántak. 1751-ben Lőcsére megint 3485 frt 48 kr. esett. Így ment ez készpénzben. Hozzá járultak a természetényekben teljesítendő lerovások, mint például mikor 1698-ban a Szepesmegyére kivetett 3879 köből rozsnak és 2820 köből zabnak $\frac{1}{4}$ részét Lőcsére és Késmárkra rótták. Ha ezekhez hozzá vesszük a fenti kimutatást, ha az úgynevezett »deperdita«-tól, a katonaság részére szükséges terményeknek készpénzen megváltásától meg katonák beszállásolásának terhétől egyelőre el is tekintünk világosan láthatjuk a város helyzetét.

De foglalkoznunk kell még az »accisa«-val. 1671-ben, úgy vélték Bécsben, az állam érdeke kívánta az eddig ismeretlen fogyasztási adóknak hazánkra kivetését. Mint általános érdekűt megemlítem, hogy Lipót király 1672 június 4-én Bécsben kelt rendeletével értesíti az országot, hogy az accisa beszedésére legelső sorban a magyar kamarának, melynek mindenütt

vannak hivatalnokai, hű embereit fogja kiküldeni. Ezekhez minden városban, ahol katonaság fekszik, egy katonatiszt csatlakozik. A város, ha akarja, saját költségén, szigorú eskü alatt a saját kebeléből is küldhet ki valakit.

A behajtásnak ezen módja rövid életű volt itt. 1673 márcz. 31-én a város és a szepesi kamara közt szerződés jött létre, mely szerint a város évi 4000 frtért bérbe vette az accisát, kikötve a következőket: 1. ha őfelsége az accisát eltörölné, a város kötelezettsége megszűnik; 2. a katonaság részére semmit sem tartozik ingyen adni, ha a vármegyével megállapított limitatio szerinti árban ad valamit, azt a kamarával a bérleti összegből leszámolja; ha háború miatt nem szedhetné be az accisa jövedelmét, a megfelelő időre eső részlet számíttassék le a bérletből; 4. ha a város a bérfizetést pontosan nem teljesítené, a kamarának joga van a város bírtokából kielégíteni a kincstár követelését. A bérlet összege később 3200 frtra szállott le, az 1676—79-iki számadásokban ez szerepel, ami nagyobb felét teszi a Szepesvármegye területére az 1678 jul. 16-iki királyi rendelettel kivetett összegnek. Ezen rendelet állapította meg, hogy fogyasztási adót kell szedni a városokban a mészárszékekben kimért hústól és a korcsmákban kimért bor-, sör- és pálinkától. A hordó számra be vagy kiszállított bor nem esik adó alá, de a pálinka igen.

A fent említett 1681-iki soproni 12 articulus értelmében az új adónak meg kellett volna szűnnie, de megmaradt az és az 1715-iki I. decr. 63. cikkének 3. pontjában már csak arról van szó, hogy a nemesektől az semmi czímen ne szedessék.

A fogyasztási adó történetének fejtegetése nem

tartozik tárgyam keretébe, csak azt említtem meg, hogy a város polgárainak régi idők óta joguk volt saját házukban sört, pálinkát főzni és azt kimérni, így ezen új adó őket igen közelről érintette. A sörfőzést a magánházakban századunk elején beszüntették, az arra jogosultak társaságba állván össze. A szesznek kicsinyben főzése is megszűnt, a jogért fizető egyesek vették azt kezökbe s az ebből befolyó jövedelem a polgárok közt egyenlően osztatott szét. Az 1850-es években a város és a polgárság közt szerződés jött létre, mely szerint a regale jövedelem 50⁰/₀-a a városi pénztárnak jutott.

Az 1888-iki 36. t. cz. körülbelől azon álláspontra helyezkedett, melyen a m. kir. udvari kamara 1765-ben állott, amikor Lőcsének régi census mentességét a várostól 14 ezer rajnai frton megváltotta. Az említett törvényczikk a regale jövedelmeket vette állami kezelésbe és Lőcse a megváltás czímén Toriszkáért 38.772, Hradiszkóért 666, Dvoreczért 3564, Lengvártért 6583·60, Zavadáért 1764, Ulozsáért 2927, a lőcsei korcsmákért 85.851·60; a polgárokkal közös szeszmérési jogért 183.903·94 frt, összesen 324.032·14 frtról szóló kötelezvényt kapott, az utolsó tételnek fele része az italmérésre egykor jogosított polgároké, másik fele a városé lett. A város összesen kapott 232.080·17 frtot.

A felsorolt adókat mind a városnak kellett a kincstárba beszállítania, azokért mint erkölcsi testület volt felelős. Az egyesekre eső terheket legvilágosabban láthatjuk a város háztartásának kimutatásából, a melyik időről időre így alakult:

Bevételek.

T e t e l	1580		1650		1700		1800		1896	
	frt	den.	frt	den.	frt	den.	frt	kr.	frt	kr.
1. A városi bírtokokból (beleértve ma a bérleteket is) ¹⁾	346	15	516	06	5	—	3.346	05	2.215	20
2. A majorságokból	456	57	501	17	517	36	2 102	56	3.552	—
3. Rét, legelő bérlet	63	05	—	—	24	—	3.152	21	2.894	79
4. Káposzta-földek	50	55	54	76	182	84	—	—	—	—
5. Szepes-szombati aranyadó ²⁾	43	20	97	20	129	60	—	—	127	57
6. Téglá-égetés	—	—	—	—	65	13	305	35	7.800	—
7. A malmokból	499	51	865	18	1.746	06	2.478	26	297	—
8. Gőzmalomból	—	—	—	—	—	—	—	—	800	—
9. Házbérek, laktanyák, bolt, fürdő .	30	50	85	25	—	—	379	80	22.387	38
10. Korcsmák, vendéglők. Itt régen:										
a) a városi korcsmában kimért borért	4.015	14	424	81	205	80	2.101	—	4.448	—
b) a tanács urak által » »	570	50	9.330	11	—	—				
c) a falukon » »	499	60	—	—	—	—				
d) a külső 2 korcsmában » »	369	07	638	36	545	12				
e) a vendéglőtől	25	—	86	—	78	—	320	—		

11. Erdő utáni bevételek	—	—	—	—	—	—	47.717	—
12. Regale kezelés — régi accisa —	—	—	—	—	223 29	460	4.400	—
13. Vásárlásból — régi vásárpénz —	10 10	45 64	—	65 04	—	88 10	350	—
14. Vadászati és halászati bérlet . . .	—	—	—	—	—	—	125	—
15. Anyagok, gazdasági termények . . .	786 95	2.817 70	—	—	—	101 58	3.380	—
16. Tőkéek és kamatokból	247 72	4.302 24	1.084 49	2.145 60	—	—	5.970	47
17. Erdő eladásból	33 80	280	—	—	—	—	9.600	—
18. Mérleg jövedelem ma — hitelesítés —	122 92	105 15	—	—	—	2 41	47 95	—
19. Közvágó híd — régen mészárszé- kek —	34	34	34	64	—	—	1.770	97
20. <i>Hajdan nem volt címek:</i>								
a) Házalóktól	—	—	—	—	—	—	56	90
b) Világításra	—	—	—	—	—	—	87	50
c) Polgári osztályfa	—	—	—	—	—	—	469	96
d) Birtokosoktól a pásztorokra . . .	—	—	—	—	—	—	100	—
e) » a mezőőrökre	—	—	—	—	—	—	960	—
f) » a tenyész bikákra	—	—	—	—	—	—	1.200	—
g) Családi sírhelyekért	—	—	—	—	—	—	140	67
h) Községi pótlék	—	—	—	—	—	—	15.303	—
i) Eb-adó	—	—	—	—	—	—	260	—
Átvitel	8.204 33	20.183 63	4.905 73	17.046 92	136.461	36		

T é t e l	1580		1650		1700		1800		1896	
	frt	den.	frt	den.	frt	den.	frt	kr.	frt	kr.
Áthozat .	8.204	33	20.183	63	4.905	73	17.046	92	136.461	36
21. <i>Ma nem létező czímek:</i>										
a) Stadt-Losung, — városi ház és földadó	392	55	409	08	—	—	—	—	—	—
b) Harangozó pénz — Glöckner Geld — házankint	51	57	157	56	—	—	—	—	—	—
c) Kapu-őrségre	386	70	500	76	333	54	—	—	—	—
d) Éjjeli őrségre	—	—	584	73	—	—	—	—	—	—
e) Taxa adott alkalmakkor	2000—8500 frt						—	—	—	—
f) A XIII város járuléka a hóhérnak	10	—	10	—	10	—	—	—	—	—
g) A XI » » » »	3	—	4	—	—	—	—	—	—	—
h) Harminczad fele	—	—	—	—	4.190	03	—	—	—	—
i) Árúlerakás	—	—	47	46	951	05	—	—	—	—
j) Só-kamara	—	—	148	74	—	—	—	—	—	—
k) Hídpénz	—	—	40	76	74	41	—	—	—	—
l) Iparosoktól	5	09	22	—	20	30	—	—	—	—
m) » vízhasználatért	22	—	16	—	21	25	—	—	—	—
n) Thurzó Elek hagyományából	500	—	1.288	37	—	—	—	—	—	—

o) A templom gondnoktól	72	69	312	35	—	—	—	—	—
p) Juhászatból	84	60	692	30	348	25	—	—	—
22. Kórházra	—	—	9	31	38	75	—	—	8.920 74
23. Szegény ház	—	—	47	08	31	07	—	—	1.817 57
Rendkívüli bevételek	—	—	—	—	—	—	594	27	1.200 —
Hátrálékok	—	—	—	—	—	—	15.304	15	4.728 95
Összesen	9.732	53	24.474	13	10.924	38	33.945	34	153.128 62

Kiadások.

T é t e l	1580		1650		1700		1800		1896	
	frt	den.	frt	den.	frt	den.	frt	kr.	frt	kr.
1. Tisztviselők fizetése, nyugdíj, kegydíj ³⁾ stb.	154	39	189	—	2.683	40	3.390	—	15.580	72
2. Utazási költség ⁴⁾	399	40	1.008	57	1.031	13	186	53	460	13
3. Irodai, házi — régen Gemeinde Ausgaben —	64	92	387	58	635	92	163	42	1.531	15
Átvitel	618	71	1.585	15	4.350	45	3.739	95	17.572	—

T e t e l	1580		1650		1700		1800		1896	
	frt	den.	frt	den.	frt	den.	frt	kr.	frt	kr.
Áthozat	618	71	1.585	15	4.350	45	3.739	95	17.572	—
4. Épületek, laktanyák fentartása	680	85	1.264	12	1.458	35	289	17	10.000	—
5. Adók — régen census, taksa, accis —	400	—	7.650	—	3 500	—	—	—	6.177	25
6. Utak, csatornák fentartása	—	—	—	—	—	—	832	42	2.000	—
7. Világítás	—	—	—	—	278	—	57	22	2.178	46
8. Téglaszín	—	—	125	91	—	—	—	—	6.500	—
9. Építő anyagok	66	28	275	16	—	—	54	40	1.300	—
10. Gazdasági szükségletek	514	37	1.649	52	—	—	1.280	—	2.600	—
11. Erdészeti kiadások	26	—	134	—	56	16	520	—	22.717	09
12. Vízvezeték	62	—	60	—	36	—	195	50	1.200	—
13. Rendőrök, hajdúk, toronyőrök:										
Hajdan: a) Kapu őrök	332	80	357	—	324	—	—	—		
b) Kapu gazdák (Thor-										
Wirth)	26	—	52	—	96	—	—	—		
c) Városi őrmester	—	—	61	—	48	—	60	—		
d) Toronyőrök	103	—	152	—	235	20	190	—		
e) Kapukat csukók	2	—	24	—	—	—	—	—		
f) Falak őrsége.	—	—	216	—	—	—	—	—		

g) Kapu-híd-örök	—	—	52	—	69	61	88	20		
h) Éjjeli örök	—	—	—	—	—	—	54	60		
i) Városi hajdúk	—	—	—	—	—	—	406	31		
a—i) összesen	663	80	914	—	772	81	799	11	4.072	46
14. Mező-rendőrség	—	—	79	76	60	96	—	—	960	—
15. Egészségügyi kiadások, szegényügy ⁵⁾	26	21	730	42	308	70	123	68	8.876	41
16. Egyház, iskolák, irodalom	548	66	995	84	967	—	528	84	10.214	59
17. Adósságok, kamat	—	—	265	—	5.165	—	5.701	25	34.025	39
18. Szolgák bérei	198	47	175	80	—	—	303	09	2.093	47
19. Rendkívüli (vízvezeték)	—	—	—	—	—	—	1.875	58	9.600	—
20. <i>Hajdan nem volt címek:</i>										
a) Tűzoltói járulék	—	—	—	—	—	—	—	—	300	—
b) Tűzkár ellen biztosítás	—	—	—	—	—	—	—	—	1.018	83
c) Vágóhíd fentartása	—	—	—	—	—	—	—	—	50	—
d) Úszoda »	—	—	—	—	—	—	—	—	510	22
e) Marha vásártér fentartása	—	—	—	—	—	—	—	—	70	—
f) Előre nem látható	—	—	—	—	—	—	—	—	1.000	—
21. <i>Ma nem létező címek:</i>										
a) Borkezelési kiadások	661	32	2.704	89	105	88	—	—	—	—
b) Szőlő művelésre	1.246	91	3.142	97	3.977	89	—	—	—	—
Átvitel	5.513	58	21.752	54	21.037	20	16.300	21	145.035	17

T é t e l	1580		1650		1700		1800		1896	
	frt	den.	frt	den.	frt	den.	frt	kr.	frt	kr.
Áthozat .	5.513	58	21.752	54	21.037	20	16.300	21	145.035	17
c) Bor vásárlás	1.999	39	2.333	81	1.847	72	—	—	—	—
d) Városi katonaságra	7	20	915	78	—	—	—	—	—	—
e) Tisztújító-lakomákra	45	83	178	24	—	—	—	—	—	—
f) Vendéglátás, ajándékok	108	49	2.329	11	2.538	75	—	—	—	—
g) Lovas és gyalog küldönczök	54	37	101	56	460	84	—	—	—	—
h) Törvényszolga	—	—	40	—	39	—	35	—	—	—
i) Hóhér	49	—	70	72	70	72	75	—	—	—
Összesen .	7.777	86	27.720	76	25.994	23	16.410	21	145.035	17

1) A régibb időre nézve ide kell érteni a városnak külső birtokait is.

2) 1800-ban külön nincs kitüntetve.

3) A tisztviselők fizetését részletezve l. Városi hatóság czím alatt.

4) Hajdan: »Grosse-, kleine Hofreisen«.

5) Kórház, szegényház hajdan társadalmi intézmény volt, ma a város a szegény alaphoz ad 100 frtot, nyilvános betegápolási alapra 948 frt 30 kr. szegények ápolására és gyógyítására 267 frt 51 kr., személyzet fizetésére 1250 frt. A többi társadalmi adakozás.

Az 1580-iki és 1650-iki kimutatások teljes képét adják a város háztartásának, az 1700 és 1800-ikiakban van némi hézag, mert ottan a katonaság állandó elszállásolására való házi adó, amit a salgamalis cassa külön kezelt, nincsen felvéve. A föld és házak után külön külön kivetett rendes városi adók mennyiségét időről időre feltüntetni messzire vezetne, csak egy kis összehasonlítást tegyünk a régi és a mostani viszonyok közt.

A tulajdonképeni városi közszükségleteket, amint látjuk, a város mindig igyekezett a lehetőségig a közjövödelmekből fedezni, így van ez ma is és a csaknem másfélszázezeres költségvetésben az egyesek által községi pótható czímen fedezendő hiány az összes kiadásoknak $\frac{1}{10}$ -részét sem teszi ki.

Az állam, illetőleg régen a király szükségleteire az egyesektől kellett és kell a pénznek össze jönnie. A »Bevételek« 23. czímének *a—e*) tételei mutatják, mily czímenek mennyit fizettek a polgárok a házakra kivetett díjak fejében. Ez 1580-ban 740 frt 82 den. (tízszerez értékben 7408 frt 20 den.) 1650-ben 9302 frt 13 den. (8-szoros értékben 74.417 frt 04 den.) Ehez járult a Marczelung-ok alkalmával az idők és körülmények szerint megállapított, a városi pénztárba befolyó, külön kezelt állandó földadó, a Zins. Ez és az esetről esetre a házakra kivetett közteher a városi nemeseket is illette. Ezek sok bajt okoztak a városnak, a nemesi kiváltságokra hivatkozva igyekezvén a teher alól menekülni. A polgárok közül nemességre emelkedett városi bírtokosokat előbb királyi rendeletek, majd az 1635-iki 21. t. cz. kötelezték a közterhek arányos viselésére, amit a később beköltözött megyei nemesek is kénytelenek voltak elfogadni.

Az adózásnál is rendes szokás a régi jó időkre hivatkozni. Tekintsük meg Lőcse mai lakóinak összes közterheit. A város közönsége és összes lakói összesen fizetnek állami adóba és a városi közterhekre:

1. Föld adót	7.585	frt 53	kr.
2. Házbér adót	7.235	» 31	»
3. Házosztály adót	2.874	» 20	»
4. Kereseti adót I. osztályút	2.738	» 75	»
5. » » II. »	2.569	» —	»
6. » » III. »	6.990	» 49	»
7. » » IV. »	698	» 75	»
8. Útadót	4 175	» —	»
9. Általános jövedelmi pótagót	7.442	» 08	»

Az általánosan kötelező adók összege: 42.309 frt 11 kr.

Egyesek fizetnek még:

1. Éjjeli világításra	86	» 64	»
2. Birtokosok a marha pásztoroknak	100	» —	»
3. » » mezei felügyelőknek	960	» —	»
4. » » tenyésztő bikák tartására	1.200	» —	»
5. Nyilvános vállalatok és egyesületek	2.154	» 03	»
6. Tőke-kamat és járadék adó	1.199	» 13	»
7. Hadmentességi adó	507	» —	»
8. Fegyvermentességi adó	8	» —	»

Az 1896-ra kivetett összes tételek

főösszege:	48.523	frt 91	kr.
Ebből a város fizet	5.628	» 40	»
Magánosok	42.895	frt 50	kr.
Hozzá véve a költségvetési hiányt	12.217	» 15	»
A lakosság által fedezendő	55.112	frt 65	kr.

Ebben azonban egyeseknek nyereségre alapított vállalatai, magán vagyonuk megóvására és gyarapítására szolgáló összegek 6128 frttal szerepelnek és mindezek összevéve — a pénzérték tekintetbe véte-

lével — az 1650-iki tehernél 19.305 frttal kevesebbet tesznek ki.

Az összehasonlítás azt is kitűnteti, mennyivel belterjesebbé lett a múlthoz képest a város gazdálkodása, mennyivel többet áldoz ma a város kulturális célokra, — mert hajdan az egyházra és iskolára fordított pénz a XVI. századon át és a XVII-nek első felében a Thurzó féle alapítványból ment. A jótékonyosság hajdan társadalmi kötelezettség volt, minden czéh gondoskodván a maga szegényeiről; ma ez is a köznek dolga. A személy és vagyombiztosság, a közegészségügyi intézkedések napjainkban a múlt századokéihoz képest összehasonlíthatatlanul jobbak. A szellemi és anyagi jólét nincs előjogokhoz kötve és így sokkal általánosabb. Korunknak tehát a közterhek súlyos voltát emlegetve, legkisebb oka sincsen sohajtozva kívánni vissza a régi jó időket.

IX.

Lőcse közjogi helyzete.

A szepesi szász provincia főhelye. Sz. kir. város. Viszonya a szepesi városokhoz, Szepesvármegyéhez, a felvidéki sz. kir. városokhoz. Címere.

 város alapításának történeténél láttuk, hogy Lőcsét a betelepült szászok jogéletük középpontjául tekintették. A legrégibb idő óta itt volt a szász tartomány törvényszéke és V. István királynak 1271-iki szabadságlevele, mint egészében, úgy abban is a régi szokást erősíti meg, hogy Lőcsét »civitas provinciae capitalis«-nak, a tartomány fővárosának nevezi ahol a szász gróf a vármegyei ispánnal a szászok jogának értelmében ítél a XIV város lakóinak ügyeiben. Ezen elsőbbséget a provincia lakói mindig elismerték és,

amint láttuk, törvénykönyvüknek 1370-ben történt összeírása alkalmával abban is kifejezték.

Abból, hogy V. István király Lőcsét 1271-ben »civitas«-nak nevezi, azt hogy már akkor különjogokkal bíró sz. kir. város lett volna, épen oly kevésbé lehet következtetni; mint abból pld. hogy Zsigmond királynak Ulászló lengyel királylyal Lublón 1412-ben kötött szerződésében »oppidum«-nak neveztetvén, még nem lett volna sz. kir. város. A középkori okmányok fogalmazói az ilyen közjogi megkülönböztetésekre kevés gondot fordítottak.

Mielőtt Lőcse sz. kir. várossá lett volna, osztozott a szepesi szászok közös jogaiban: lakói a többiekkel együtt itt választották a tartományi grófot, jegyzőt, a választásra döntő befolyást gyakorolván, mert mint legnagyobb város, a nagy tanácsban legtöbb »Hundertman«-nal volt képviselve; a provincián kívül őket senki se idézhette törvénybe; birtokaikat szabadon bírták, lefizetvén a terragiumnak rájuk eső részletét.

A Lőcsének szabad királyi városi jogokat adó oklevelet nem ismerjük. Említők már, hogy Nagy Lajos királyunk 1364 október 9-én megerősítette Róbert Károly királynak 1323-ban Lőcse részére árúmegállító jogot adó privilegiumát melyben a város »*civitas nostra regalis*«, *királyi városunk* névvel van jelezve. Ez már teljes bizonyíték arra nézve, hogy Lőcse az 1323-iki oklevél kiadásakor *szabad királyi város volt*. A rozgonyi csata után Róbert Károly 1312-ben megerősítette a szepesi szászok régi kiváltságait. Oklevelet csak német fordításokban ismerjük, ahol Lőcse csak »*unser Stadt Leutsch*« jelzéssel fordul elő, amiből még nem következtethető a kir. városi jelleg, de tekintve a fentemlítettet, feltehető, hogy a Csák Máté fölött ki-

vívott győzelem fő tényezőinek, a szepesi szászoknak fővárosát már ekkor ajándékozta meg a király a különjogokkal s ezekre vonatkozva nevezi 1323-ban »regalis nostra civitas«-nak.

Mint szabad királyi városnak ettől fogva a szepesi szászok közös jogai mellett meg voltak mindazon külön jogai is, melyekkel a szab. kir. városok általában bírtak: 1. Tisztviselőiket, bírúiakat szabadon választják (Trip. P. 3. t. 8);¹⁾ 2. Országrendi joggal bírnak s az országgyűlésekre királyi levéllel hivatnak meg (1608 kor. e. I. 3);²⁾ 3. A királytól nyert saját pecsétjökkel élnek (Trip. P. 2, t. 13, §. 3); 4. A lakosság nagyobb részének megegyezésével az országos törvényekkel nem ellenkező helyhatósági szabályzatokat — statutumokat alkotnak. (U. o. P. 3. t. 2, §. 7); Statutumaik a nemesek előjogait nem sérthetik (1649. 15.) 5. Szabadságaikat az országtanács bejegyzésével a királytól nyerik, kiváltságaikat illetőleg sértethetetlenek, máskülönben az ország törvényei és törvényes szokásainak alá vannak rendelve. (U. o. P. 3. t. 20, §. 2.); 6. A nemeseket kivéve, a városokba bevitt és kivitt bortól, sörtől és más árúktól bizonyos összeget szedhetnek (1647. 78. 11. §. és 1649. 19, 2—3. §.); 7. Jóságok a városoknak nem adományozhatók s a II. Lajos halála után adományozottak tőlük elveendőek, de a jogos czímen nyert adományokat megtartják (1542. 33, 2—3. §. és u. o. 34.); 8. Külső birtokaik a vármegye hatósága alá tartoznak és viselik a vármegyei terheket (u. o. 35. és 1537. 3. 21.);

¹⁾ Trip. P. t. = Tripartitum opus juris consvetudinarii etc. Pars. Titulus.

²⁾ A római szám a Decretumot az arabs a törvényczikket és annak §-át jelenti.

9. A polgárok védőjüket illetőleg egyenlők a nemesekkel, de másban nem és azok előjogaival nem élhetnek (Trip. P. 3. t. 9); 10. Országos adókat fizetnek s ez alól semmi nyert vagy nyerendő szabadság nem mentesíti (Zsigmond kir. II. 10.), taxájakat a kir. tanács és kamara állapítja meg s az adók beszedésében közreműködik a király embere (1595. 18 és 1542. 31, 2. §.); 11. A városi nemesek élvezik a város szabadságait, de a közterheket is viselik; személyük és vagyonukat illetőleg nem tartoznak a polgárok hatósága alá, a birtok nélküliek oda tartoznak. (1649. 15. 2. §.); 12. Polgári, adóssági, örökségi ügyekben a polgárok ellen idegenek tanúskodása nem érvényes (Trip. P. 3. t. 12) viszont a polgároké sem a nemeseknél (u. o. 9.) 1729 óta kölcsönösen érvényesek (art. 26. 1. §.); 13. A bíró és két polgár előtt ingó és ingatlanra vonatkozó örökbevallásaik érvényesek (Trip. P. 3. t. 13); 14. Az örökséget két esküdt polgár előtt kell átvenni, úgy a vett birtokot is. Ha valakinek kifogása lenne, azt 15 nap alatt kell előadnia, ha ez nem történik, a birtokbevevő a vagyont háborítatlanul bírja, de ha valakinek ahhoz mégis lehetne valami joga, azt egy év és egy nap alatt (a szász »Jahr und Tag«) nyíltan vagy titokban bejelentheti, nehogy az örök átírás könnyelműen történjék meg. (U. o. t. 14.) A birtokkal együtt járnak annak tartozékai is (u. o. t. 16.); 15. A város bírója előtt minden polgár tartozik törvényt állani (Zsigmond kir. II. 12. 16.); 16. A nemesi felkeléshez a nádor által meghatározott számú gyalogságot adnak. (1609. 62; 1622. 22; 1635. 88; 1638. 15); 17. A városoknak az országos törvények ellenére adott kiváltságok nem érvényesek (1635. 21); 18. A városok falakkal vehetik magokat körül (Zsigmond kir.

1405. decr. előszava); 19. Bűnügyekben a városi hatóság ítéletétől felebbezésnek nincs helye (Trip. P. 3. t. 11); 20. A felebbezést illetőleg vannak személynői és tárnoki városok (u. o. t. 8.)¹⁾

Az ftt felsorolt jogok és kötelezettségek nem csak Lőcsét illették, de amennyiben reá is vonatkoztak, közjogi helyzetét megvilágítják.

Lőcséről Werbőczy Tripartitumában olvassuk: »Civitatum liberarum aliae subsunt jurisdictioni Personalis praesentiae Regiae Majestatis ut Alba-Regalis, Strigonium et *Leuchovia*: aliae vero ex antiqua Regni consuetudine, jurisdictioni Magistri Tavernicorum Regalium, sicut Buda, Pesth, Cassovia, Posonium, Tyrnavia, Bartfa, Eperies.²⁾ — A szabad városok némelyei a kir. felség személynökének hatósága alatt állanak, mint Székes-Fehérvár, Esztergom és *Lőcse*: mások a kir. tárnokmesteré alatt, mint Buda, Pest, Kassa, Pozsony, Nagy-Szombat, Bártfa, Eperjes. Voltak ezeken kívül más tárnoki és személynői városok is. Werbőczynél csak azon legkiválóbbak vannak felsorolva, amelyek már 1405-ben országrendi jogot nyerve részt vettek követekkel az országgyűléseken. A városi hatóságnak a polgárok összes ügyei fölött bírói hatósága volt. Zsigmond király 1405-iki II. decretuma 12 articulásával és ugyanazon évi III. decr. 11. art. a szabad kir. városok polgárait első folyamodásban a városi hatósághoz, innen felebbezéseikkel a tárnokmesterhez utasítja. Az utóbbi törvényczikk 4. §-a aztán mondja: »és ha a panaszosok se saját bírójuk se a tárnokmester

¹⁾ Ezen felsorolást l. Corpus juris etc. id. kiadás II. köt. 236—237. old.

²⁾ Tripartitum. Pars. III. tit. 8. De liberis civitatibus et eorum conditionibus in generali.

ítéletével nincsenek megelégedve; ügyeiket — amint az másoknál szokásos — felségünk elé terjeszthetik». A kir. személynök hatósága a legfőbb. Lőcsét az ország legrégibb szabad királyi városaival: Fehérvárral és Esztergommal egyenesen oda látjuk beosztva s azt láttuk, hogy árúmegállítási joga miatt volt pereiben mindig egyenesen oda fordult. Közjogi helyzetét tehát sz. kir. városaink közt régi időktől fogva igen kíválónak kell jeleznünk.

A hosszú török hódoltság idejében sok ősi intézmény egészen vagy részben feledésbe ment, így a tárnokjog is. Budának visszafoglalása után a régi tárnoki városok a tárnokjog megújításáért folyamodtak, amit I. Lipót király teljesített is. Ekkor történt a kir. cancelláriának azon, törvényeink ismerésére jellemző tévedése, hogy Lipót király Bécsben 1694 május 19-én kelt rendeletével Lőcsét törvénykezési, politikai és gazdasági ügyei tekintetében a régi törvények részletes felsorolása alapján a tárnokmester hatósága alá rendeli. De már ugyanazon évi augusztus 6-án, részletesebb informatióból megtudván, hogy a régi törvények szerint Lőcse soha sem volt tárnoki város, azt a királyi személynök hatósága alá helyezi, majd 1695 jan. 21-én meghagyja, hogy a szepesi kamara elnökétől az említett ügyekben többé semmiféle rendeletet el ne fogadjon.

A m. kir. helytartó tanács szervezése után Lőcse az 1733 márcz. 20-iki királyi rendelettel közigazgatási és törvénykezési ügyeivel a helytartó tanácsnak, a gazdaságiakkal a kir. kamarának rendeltetett alá, később az összes ügyek az előbbinek kezében futottak össze. Az 1848-iki 5. és 23. törvénycikkek meghagyták a régi szabad királyi városoknak a vármegyéktől

független közigazgatását, annak csak az 1876-iki: »né- mely városi törvényhatóságok megszüntetéséről« szóló XX. t. cz. 1. §-a vetett végett, kimondva, hogy más több város közt Lőcse is mint önálló törvényhatóság megszüntettetik és Szepesvármegyébe kebeleztetik. Ugyanazon törvényczikk 3. §-a kimondja, hogy mint megszüntetett városi törvényhatóság a rendezett tanácsú városok állásába helyeztetik és (az 1876. XX. t. cz. 4—5 §-ában foglalt intézkedések kivételével) ugyan- azon joggal és hatáskörrel és köteleességekkel fog bírni, melyeket az 1871. XVIII. t. cz. s általában a törvény a rendezett tanácsú városokra nézve megszab.

Mielőtt Zsigmond király 1412-ben a XIII. szepesi várost Lengyelországnak elzálogosította volna, Lőcse daczára annak, hogy szabad királyi várossá léve a provinciáétól eltérő különjogokkal is bírt; megmaradt a tartomány fővárosának. Nagy-Lajos király említett 1364-iki oklevele kimondja, hogy mindig Lőcse legyen a tartományi gróf székhelye. Fővárosul ismeri Lőcsét az 1370-ben összeírt törvénykönyv. Zsigmond király az 1412-ben márczius 15-én Lublón Ulászló lengyel királylyal kötött békeszerződésben még azt köti ki, hogy a magyar és lengyel alattvalók közt felmerülhető viszályokat illetőleg az utóbbiak panaszt Lőcse ható- sága előtt emeljenek. Az ugyanazon évi Mindenszentek napja nyolczadán Zágrábban kelt, a XIII várost elzá- logosító oklevelében már nincsen szó Lőcsének a XXIV. város közötti elsőségéről. Előfordul ugyan még a »regia civitas capitalis«, a királyi főváros elnevezés pld. I. Mátyás királynak a Lőcse és Késmárk közt az áru- megállítási perben 1493-ban kelt oklevelében, de ennek a régi értelemben épen oly kevésbé van jogosultsága, mint annak amikor a XVI. században királyaink még

azt rendelik, hogy a XIII város grótfjának székhelye Lőcse legyen.

A XI városi grófságnak székhelye tényleg itt volt csaknem a XV. század végéig s a grófok azon túl is rendszeren Lőcse hatóságához fordultak felvilágosításért minden fontosabb ügyben.

Se ezek, se a XIII városiak nem szakították meg soha végképen az összeköttetést egykori fővárosukkal. Ügyes bajos dolgaikban hozzá fordultak, mint Leibicz 1493-ban egy tőle Késmárk által elfoglalt rét ügyében, melyben Leibicz protestatióját II. Ulászló 1496-iki rendelete folytán Lőcse tanácsa városi könyvéből adta ki. A XIII város iparosainak főczéhei állandóan Lőcsén voltak. A XIII és XI városok a közös hóhér tartásához a XVII. század végéig állandóan fizettek járulékot Lőcse pénztárába. Ezeknél azonban sokkal fontosabb volt a kereskedelmi összeköttetés, melyre a városok természetesen rá voltak utalva, itt lévén az általok legkönnyebben elérhető nagy árumegállító hely.

A vármegyével a régi időben Lőcsének alig volt egyéb érintkezési pontja, mint a mit V. István király 1271-iki szabadalomlevele kijelöl, hogy t. i. a megyei ispán egyes ügyekben együtt ítelt Lőcsén a szászok egyes ügyeiben. Mikor Lőcse sz. kir. várossá lett, a város polgárai fölött ezen bírósági hatáskör is megszűnt és a megye embereinek többé semmi beleszólásuk nem volt a polgárok dolgába. A vármegye nemessége saját körében összetartva, ahol megyei nemes és a város közt felmerülő ügyben kellett bíraskodnia, természetesen az előbbinek pártjára allott, amint azt a bírtokügyeknél láttuk. A vármegye nemessége azonban sokszor igen rá volt utalva a városra, különösen veszélyek idejében. Amint már említők rendes székhelye.

helye nem volt a megyének, különösen olyan nem, ahol gyűléseit biztosan tarthatta volna. 1582-ben Lőcse befogadta a megyei gyűlést falai közé s az attól kezdve állandóan itt tartatott, noha a megyének háza nem volt itten. A megyei nemességet, se a vármegyét, állandó lakóul nem akarta a város befogadni a már említett okok miatt. 1645-ben Máriássy János a város irányában szerzett érdemei elismeréséül első kapott engedélyt a várostól arra, hogy házat vegyen és megvéve a Hirscher féle házat, több polgár részvételével tartotta meg a »Leikauff«-ot, a házvételi lakomát.

A legelső jelentékenyebb befolyást a városok ügyeire a megyének az 1588-iki 16. t. cz. adta, egyenes befolyást engedve neki az iparcikkek árának megállapítására, viszont meg a nyers termékek árának megállapításában a városoknak volt joguk. Ilyen közös megegyezéssel történt ármegállapítás — limitatio — Lőcsén 1609-ben volt először.

Mint hogy a limitatióknál kölcsönös érdekek kiegyenlítéséről volt szó, az ellen a városok nem szólottak, de ha jogcsorbítás került szóba, egész erejükkel tiltakoztak. Így például a felső magyarországi rendek 1658-iki eperjesi gyűlésén a nemesek kérésztől akarták vinni, hogy a polgárok fölött a vármegye hatósága ítéljen; a városok Serpilius János lőcsei követet és Gasser eperjesi aljegyzőt azonnal küldték a tárnokhoz, személynökhöz és a nádorhoz a nemesség merényletét megakadályozni.

A városnak a vármegye beavatkozásának minden áron megakadályozására irányozott törekvését élénken megvilágosítja Hainnak — Lőcse krónikásának elbeszélése. 1668-ban a Gál napján tartott vásáron Lőcsén néhány polgár és drabant Theöke Lászlót egészen

ártatlanul megverte és elzárta. Mikor ez elégtételért a megyéhez fordult s az az 1647-iki 93. és az 1649-iki 20. t. cikkek alapján a polgárokat és drabantokat törvénybe idézte; a város 1699 január 12-én Theókének 300 frtot fizetett, »um solchen schlimmen processum und forum zu decliniren, und das jus statutoris civium zuverhindern.« Ugyanazon évben történt hogy a lőcseiek Farkas György viderniki nemest a város megsértése miatt fogságra vetették. Új per keletkezett és ismét írja Hain: »Dann abermahl gemeine Stadt, di bösen Artikel An. 1647 und 1649 de statutione civium zuvermeiden, und zuverhütten, dasz solche nicht in usum gebracht würde, diesem Wolff fl. 300 in Rachen werfen müssen, und dem Vice-Comite fl. 100, was die Procuratores gekostet, thut 71 rt. (= rajnai tallér) ohne den andern Unkosten. Da doch die Stadt wenn es in processum ad meritum kommen werde, recht gehabt, nur dasz mann das forum decliniren und die Bürger nicht statuiren wollte, musste man in einen sauren Apfel beissen.«

A megyével az érintkezés mind sűrűbbé lett, mert a nemeseknek már szabad levén a városban házat vásárolniok, Pobst Ezeckhiel 1722 január 5-én egy házat eladta a vármegyének,¹⁾ s azóta Lőcse annak állandó székhelye. A városi polgárságnak a megyétől való különállása azonban megmaradt egészen a már idézett 1876-iki 20. t. cikk megalkotásáig.

Nemcsak városunk, hanem hazánk történetére általában fontos volt a felvidéki *sz. kir. városoknak viszonya* egymáshoz. Az árúmegállító jog miatt folyt viszályban láttuk, hogy a XVI. század elejéig az éjszak-

¹⁾ A 204-ik oldalon ezen Pobstot (Bobest) tévesen neveztem Cyriáknak.

keleti szab. kir. városok közt Kassa volt a királyok kegyeltje, mely miatt a többiek erősen háttérbe szorultak. Kassa után következett Lőcse. A városnak fontosságát királyaink mindig fizetési képessége és falainak erőssége szerint mérlegelték. És ezen szempontból Kassa kiváló volt, mert például a XV. században 1456-ban census címén 1300 frtot, 1485-ben 1500 frtot fizetett, Lőcsének censusa 1484—95-ben csak 300 frt volt. A többieké még kisebb. A XVI. században 1540 táján Kassa censusba csak 400 frtot fizetett; Lőcse és Bártfa 300—300-at, Kis-Szeben csak 75-öt. Így időről időre ki lehetne mutatni városaink rangját.

Az éjszakkeleti 5. sz. királyi város: Kassa, Lőcse, Eperjes, Bártfa, Kis-Szeben, — amint azokat királyaink mindig ezen rendben sorolják fel — már a XIV. században szövetségben állottak egymással. Közös érdekeik védelmére gyűléseket tartottak, azokból intézték követségeiket a királyhoz, nádorhoz stb. kölcsönös védelemre mindig készen állottak, egymást mindig értesítették a legújabb politikai, kereskedelmi hírekről. A szövetségnek feje Kassa volt egészen addig, míg a XVI. században beállott trónviszályban Zápolya pártjára nem állott. Ettől kezdve királyaink Lőcsét tekintik az éjszakkeleti felvidék kulcsának és a városok közt a vezérszerep az övé, de amint láttuk ezzel együtt a nagy terhek is neki jutnak. A katonaállításnál, a taxa, hadi adó kivetésénél Lőcsére rendszeren 2 rész esik, a többiekre 1—1, ugyanígy van a dolog a közös ajándékok beszerzésével.

Vezérlő szerepe és erődítményeinek fontossága hozta magával azt, hogy a felvidéken működő királyi, és a nemzeti felkelések korában a fejedelmi hadak

működésük alapjául rendszeren Lőcsét választották; mert akinek kezén ez volt, ahhoz állott a többi város s az előtt nyitva volt az út a Vág völgye meg az Alföld felé. A virágzás ezen korába esik még Lőcsének közbenjáró szerepe Tököli István és Késmárk közt az 1651-iki egyezségnél, melylyel Késmárk felszabadult a földesuri hatóság alól és nemsokára visszanyerve egykori sz. kir. városi jellegét, 6-iknak belépett az éjszakkeleti városok szövetségébe. Lőcse vezérlo szerepe azonban csak mitegy másfél száz éven át tartott. A megváltozott politikai viszonyok újra Kassát teszik a királyi Felső-Magyarország főhelyévé, amint azt már láttuk, amikor a császári fő haditanács 1691-ben Kassa előnyére az összes többi városokat ki akarta régi jo- gaikból forgatni.

A XVIII. század megváltozott politikai, hadászati, kereskedelmi viszonyai közt a városi szövetség jelentőségét elveszítette, magától megszűnt az létezni s ezzel természetesen megszűnt a versengés a hege- moniáért.

Lőcse mint szabad királyi város nemesi testet képezvén, volt nemességet jelző címere is. Egy régi pecsétnyomóján a körben egymáson keresztbe fekte- tett vakoló-kanál, szeg és kalapács van, fölöttük há- romszöggel, körirata: S. C. LEITZOWIENSIS. Ez még a fejlődés, az újra építkezés idejéből, a XIII. századból való lehet. Tulajdonképeni címert csak az Anjouk korában kaphatott. Ekkor címere a hármass hegyen álló kettős kereszt volt címerpajzs nélkül, amit leg- valószínűbben a szepesi szász provincia régi címeré- ből vett ki. Ilyent látni a városnak egy igen régi zászlóján. Egy, a XVI. századból való pecsétnyomó- ján címerpajzsban áll a kettős kereszt s azt két orosz-

lán tartja, a pajzs fölött angyal van kiterjesztett szárnyakkal. Ezen pecsétnyomót a város még a XVII. században is használta. Czímerét mai formájában a város az 1550-iki nagy tűz után kapta, amikor régi nemesi jelvénye, címere is elégett és I. Ferdinand király Augsburgban 1550 aug. 12-én új címeres nemes levelet adott. Az új címer: Vörös pajzs, melynek közepén a hármás zöld hegy középsőjéből ezüst kettős kereszt emelkedik ki. A keresztet jobbról és balról két, nyelvét kiöltő, koronázott ezüst oroszlán tartja egyik hátsó lábukat a keresztnek alsó, egyik első lábukat annak felső szárára téve, másik első lábukkal a kereszt közepét fogva. A pajzs fölött sisak van vörös és ezüst foszlányokkal, melyek a címerpajzsot is körülveszik. A sisakot arany, lilomos királyi korona fedi, ebből az alsóval egyenlő kettős kereszt emelkedik ki. Az adományozó levél felhatalmazza a várost arra, hogy ezen címert zászlóján, kárpítjain, takaróin, házain és általában minden hivatalos ténykedésnél és pecsétjein régi szokása szerint *vörös viasszal* függő vagy rányomott pecsét alakjában használhassa.

Innen látjuk, hogy a városnak már régibb időben volt a vörös pecsétviasz használására szóló privilegiuma, ami nagy szerencse is volt, mert igazolhatta magát, mikor a fontos ügyben a helytartó tanács 1728 január 30-án arra felszólította.

Szabad királyi városi cím, régi címer napjainkban már csak történeti emlékek épenúgy, mint az egykori privilegiumok. Közjogi tekintetben a város helyzete miben sem különbözik más rendezett tanácsú városokétól. De van Lőcsének egy nagy privilegiuma melyért ma is erős harczot kell vívnia gyorsan fejlődő szomszédaival, ez: hivatása a Szepességen a kulturális

téren, különösen pedig a magyar nemzeti eszmék terjesztésében vezérlő szerepet vinni. Hogy fogja megvívni ezen nemes harczot; a jövő mutatja meg.

X.

Városi hatóság.

»Insignia Reipublicae Leutschoviensis« büszke köriratot viselt hajdan a városnak czímere. Mielőtt a büszke czímet kivívta a város, hatóságának tagjai meglegeedtek a többi száz városi községekének szerény címeivel. A szepesi száz provincia ősi közigazgatási és törvénykezési szervezetével megismerkedve, láttuk Lőcsének egykori hatóságát is. (104 stb. old.) A bíró (Richter) az esküdt polgárokkal (Bürger Eldysten) intézte a közügyeket. Mint minden szabad község, úgy Lőcse is a betelepedés idejétől kezdve szabadon választotta bíróját és a községi tanácsot. Iglónak ismertetett »Stadtbuch«-jából láttuk ezek választásának módját. A bíró mellett volt az esküdt polgárokból álló belső tanács, amelyik az ősi törvények alapján felelőség mellett intézte a község ügyeit. A tartományi gróf választásánál láttuk, hogy a gróf évének letelte után köteles volt lemondani. Habár a törvénykönyvben azt kimondva nem találjuk, a több száz éven át uralkodott szokás alapján bizvást állíthatjuk, hogy a törvények idézett pontja az egyes községek bíróira és tisztviselőire is szólt.

Részletesebben ismerve már az ősi jogszervezetet, azon időre kell átmennünk, mikor Lőcse szab. kir. várossá lévén, noha a provinciától nem szakadt el, az új közjogi viszonyhoz kellett közigazgatását és tör-

vénykezését alkalmaznia. Werbőczy Tripartituma szerint: »Civitatum quaedam Magistros civium, quaedam vero Judices et juratos Cives, atque Consules habent,« a városok némelyeinek polgármesterei, másoknak bírói, esküdt polgárai és Consulai vannak.¹⁾ A magister civium = polgár mester címet hajdan a kisebb jogokkal bírt szabad városok bírói viselték. A judex = consul címet a sz. kir. városok bírói viselték. Hivatalos címül mindig a »Judex« = bíró szolgál, a »Consul« címet az udvariaskodók és kérvényezők használták.

Lőcsének hatóságát a XV. század végéig mindig »judex et jurati cives« = bíró és esküdt polgárok jelzéssel találjuk, a bírónak »consul« és az esküdtek testületének »senatus« névvel jelölése a XVI. században lett általánosan divatossá, úgy látszik az ókori életet mindenben utánózni akaró renaissancenak hatása alatt.

A szepesi városoknak negyedekre osztását Iglón 1362-ben láttuk. A negyedek 12-edekre (Zwölftel), ezek meg, különösen a polgárórség szempontjából szakaszokra (Roth) voltak felosztva. Ezen beosztás Lőcsén mint sz. kir. városban is megmaradt és a tisztviselők egy részének teendői e szerint voltak kiosztva.

Tisztviselők voltak: a bíró — judex, consul — a tanácsnokok — senatores, assessores, Rathsherrn — a jegyző — notarius, Stadtschreiber — a gondnokok — tribuni plebis, Vormünde —, a képviselő testület — communitas, die fünffzig Leuthe, 50 Mann, die löbliche Gemein. Gemeinde. —

---

¹⁾ Pars 3. tit. 10. A Corpus juris kiadója hozzá teszi: Capitaneos item, Tribunos plebis, quartalities magistratos, et parti urbi Praepositos, aliosque subalternos publicos officiales, de quorum omnium libera electione vide art. 36 An. 1715. — Említett kiadás I. T. 105.

A tisztujtást 1562-ig rendszeresen minden évben Péter szék. foglalása napján (Cathedra Petri) január 7-én tartották.¹⁾ Ezen évben történt először, hogy a választás egy héttel elhalasztatott s azután rendszeren január első vagy második hétfőjén kezdődött az.

A bíró lemondása: A hivatalos év leteltével január első napjaiban zárt ülést tartott a tanács. Ebben megvizsgálták a város összes bevételei és kiadásairól írásban előterjesztett számadást. Minthogy azt a legközelebb következő pénteken jóváhagyás végett a gondnokok és a képviselők elé kellett terjeszteni, a jegyző felolvasásának bevégeztével a bíró először intézte a tanácshoz a kérdést: vajjon teljesen rendben találják-e a számadást? A nyilvános számadás napján — pénteken másodszor intézte azt a tanácshoz. Ezután a tanácssterembe bocsáttattak a tribunok. A bíró és senatus ekkor a teremben levő emelvényre léptek s harmadszor ismételtetett a fentebb említett kérdés. Miután a bíró ismét megnyugtató feleletet nyert, bebocsáttatott a Gemein. A képviselők előtt a tribunokhoz fordult ekkor a bíró s bizonyság tételre hívta fel őket arra nézve, hogy a régi szokás szerint megtörtént a tanácshoz intézett kérdés. Az igenlő válasz után a bíró hálát adva istennek hivataloskodása évében neki és az egész hatóságnak nyújtott jótéteményeért, a jegyző által felolvastatja a számadást. Ennek elvégzése után megkérdi: helyben hagyják-e azt vagy szükségesnek találnak némi felvilágosításokat? Nem mindig volt a Gemein megelegetve az összegezett számadással s 1671-ben azt követelte a tanácstól, hogy minden egyes tanácsnok külön-külön terjessze eléje saját szám-

¹⁾ A »Cathedra Petri« csak ezen idő után került a kath. egyházban febr. 22-ére, amelyik napon most van.

adását. A tanács megadta ezen kívánság teljesítését, késznek nyilatkozott azonban az ősi szokás szerint megadni a kellő felvilágosításokat. A képviselők erre rendes tanácskozási helyükre — a pinczébe kérték leadatni megvizsgálás végett a számadást, de a tanács ezt is megtagadta s ők végre egyik emeleti szobában tanácskozva hosszas felvilágosítások után hagyták helyben a számadást. A tanács oly zokon vette a bizalmatlanság ezen nyilvánulását, hogy a négy tribun által aláírt elismervényt követelt a számadás pontos átadásáról. Ekkor állították ki a tanács részére a legelső írásbeli felmentvényt.

A számadás után felszólította a bíró a senatust, a tribunokat és képviselőket, hogy az új bíróválasztás napján — a legközelebbi hétfőn — reggeli 6 órakor jelenjenek meg házánál, honnan ősi szokás szerint együtt mennek a templomba Istent segítségül hívni az új választáshoz.

A tribunok és képviselők eltávozása után a bíró ünnepélyesen megköszönve a tanácsnokoknak irányában tanúsított jóindulatú támogatását, kéri magát egy év előtt tett esküje alul feloldoztatni. A legidősebb tanácsbeli tagnak tiszte volt megadni a kért feloldozást.

Ezután közös ebédre ment a tanács, hol az első pohárköszöntő a bírót illette. A legidősebb tanácsnokhoz fordulva ismét megköszönte a tanács támogatását.

Bíró választás. A tisztujítás első napján az ünnepies harangszó megkondulásakor elindul a rég bíró házánál egybegyűlt tanács, tribunok és képviselők elől a bíróval a templomba, hol ez még régi helyét foglalta el. A bírói predicatio (Richterspredigt) után az egész közönség kiment a templom udvarára. Miután

ottan a bíró nyilvánosan leköszönt, felhívta a tanácsot, a tribunokat és képviselőket; kövessék őt a szekrestyébe, hogy azon helyen tegye le hivatalát, melyen azt fölvette. A szekrestyében röviden ismételve Isten, a tanács és a többiek segélyeért való köszönetét, ezen szavakkal: »Ezen szent helyen, melyen bírói hivatalomat felvállaltam, Isten és emberek előtt leteszem azt«, a város kulcsait az oltárra téve ünnepélyesen lemondott s rövid fohászban kérte Istent vezérelje a közönség elméjét, hogy előtte tetszően történjék a választás.

A leköszönt bírót az egész hatóság haza kísérte a templomból, mit ez megköszönve otthon maradt.

A tanács ezután a városházára ment, a tribunok pedig a képviselőkkel a városháza alatt levő pinczébe vonultak tanácskozni. Midőn megállapodtak a megválasztandó bírónak személyében, egy bizottság ment a tanácshoz felkérni azt, hogy a megválasztott bírónak kinevezése végett jöjjön velök a szokásos helyre. Együtt mentek mostan a szekrestyébe s ottan a legidősebb tanácsnokhoz fordulva az egyik tribun megnevezte a választottat.

Ha a választás a régi bíróra esett, a legidősebb tanács-urak küldöttsége annak házához ment felkérni őt a hivatal elfogadására és visszavezette azt a szekrestyébe. Ha új embert ért a választás, a tribun annak nevét nyilvánosan kihirdette s átadta a kulcsokat a legidősebb tanácsnoknak. — A megválasztott arczczal a közönség felé fordulva hallgatta meg a tanácsnoknak hozzá intézett beszédét, melylyel neki a város kulcsait és a hivatalt felajánlotta. Ennek elvállalása után a tanácsnok szerencsét kívánt a bírónak, ki viszont Isten segélyét kérte ki hivataloskodására. A képviselők közül nehányan háromszor egymásután feleme-

lik őt, ez által megerősítik hivatalában s a bíró az összes jelen levőkkel kezét szorít. Kimentek ezután a templomba a hálaadó isteni tiszteletre, melynek bevégezése után a lelkészek és tanítók nevében a főpap (Pastor) üdvözölte a bírót. Ez röviden megköszönve az üdvözlést, mindnyájokkal kezét fogott s az egész közönségtől kísérve haza ment. A képviselők eltávazása után a bíró lakószobájában asztalhoz ült a tanács s a bíró felszólítja a tagokat, hogy ha valakinek valami panasza van adja elő. A tanácscsal végezve bebozsáttatott minden panaszttevő s mindenik fizetett a tanács közös pénztára javára 4 garast. — Mielőtt elváltak volna, a jegyző összeírta a bírói lakomára (Richters Mahlzeit) meghívandókat, a meghívást a két legfiatalabb tanácsnokra bízták.

Kedden reggel 8 órakor megjelent a tanács a bíróval a városházán. Ha újra a múlt évi bíró lett megválasztva, ezt a legidősebb tanács-úr figyelmezteti a múlt évben tett esküjének megtartására. Ha mást ért a választás, azt felszólítja, hogy tegye le régi szokás szerint az esküt. Ennek megtörténte után hálát ad Istennek a bíró választás szerencsés befejezéseért, könyörögvén hogy a város új főnökét isten igéjének, az egyház, iskola és a közbékének fenntartására vezérelje; adjon neki támaszul hű, szorgalmas, bölcs és istenfélő segédeket, hogy Isten dicsőségére és a polgárok javára kormányozzák a várost. — Mindez zárt ajtóknál történt.

Az eskü letétele után lakomára hívtak meg az egyházi személyek és tanítók. A városházán tartott ebéd után az egész társaság a pinczébe ment le, innen küldte el a bíró délutáni 3 órakor a legifjabb tanácsnokot a tribunokhoz, felszólítani azokat, hogy a

következő nap reggel 6 órakor a tanácsnokok választása ügyében régi szokás szerint tartandó értekezletre jelennek meg.

Ha a megválasztott bíró esetleg nem volt a városban, akkor némi módosulást szenvedtek a szertartások. 1568-ban, midőn a Lipcsébe elutazott Henisch Jánost választották bírónak, elmaradt a bírói lakoma. — 1670-ben Spillenberger Dávid orvostudor Murányban időzött a beteg Széchy Máriánál, midőn bírónak választották. A megejtett választás után a rendes szokás szerint elment lakására a tanács és a képviselő testület. Ottan egyik szobában az asztalra tették a város kulcsait, két tanácsnok és két képviselő felemelte az asztalt s ez előtt elvégezvén a szokásos szertartásokat visszaérték a templomban tartandó »Te Deum«-ra. A lelkészek és tanítók gratulációja a bíró megérkezéseig elhalasztatott. Mindjárt a templomban kinevezték az új bírónak megválasztatását tudtára adandó küldöttséget. 1674-ben Hain Gáspárnak megválasztatásakor a küldöttség egészen Bécsbe ment föl.

Az új bíró hazaérkezéséig a bírói teendőkkal a volt bíró bízott meg.

Bírónak rendesen oly tekintélyes és vagyonos polgárt választottak, ki már tagja volt a tanácsnak. A tribunok vagy a képviselő testület tagjai nem tartottak igényt ezen kitüntetésre. 1667-ben Kulmann Mihály a legidősebb tribun választatott meg bírónak. Ezen fontos eseménynél megjegyzi Hain, (krónikája 619. oldalán) miszerint ember emlékezet óta nem történt, hogy bírót a Gemeinből és nem a tanács tagjai közül választottak.

Lőcse polgárai a múlt századokban nagyon sokat

tartottak német nemzetiségűkre. A czéhekbe mester inasnak sem vettek fel mást, mint német származásút s így könnyen elképzelhetjük, hogy a bíróban a német származás egyik fő kellék volt. Városi polgárnak, vagyonos embernek és német származásúnak kelle tehát lennie a megválasztandónak. Nehogy félreértsük a múlt századok polgárait, tudnunk kell, miért fektettek oly nagy súlyt ezen kellékekre? Erre választ ad a polgárságának Holló Zsigmond kamarai tanácsoshoz mint királyi biztoshoz 1675. juni 29-én tett fölterjesztése.

A protestánsok üldöztetése korában 1674. január 7-én hozta át Kassáról Lőcsére Gandel Mátyás harminczados Lipót királynak rendeletét, melynek értelmében bírónak és tanácsnokká katolikusokat kellett volna megválasztani. Lőcsén azonban ezen időben nem volt oly katolikus polgárság, melynek köréből alkalmas embereket lehetett volna ki szemelni s ennek következtében a királyi rendelet nem hajtatott végre. A következő év elején Gundelfinger János királyi biztos azon utasítással jött Lőcsére, hogy bírónak és jegyzővé okvetlenül katolikusokat választasson, a tanácsot pedig felében katolikusok és protestánsokból állítsa össze. A polgárság az említett okot hozván fel, ismét csak a régi szokás mellett maradtak. Erre junius 1-én új parancs jött. E szerint ha a városban nincsen hivatalviselésre alkalmas egyén, a vidékről kell idegeneket behívni a nemesség köréből s ha a polgárság ezt önkényt nem akarná megtenni, erőszakkal fog rá kényszeríteni. Junius 27-én megérkezett a rendelet végrehajtására küldött Holló Zsigmond. A polgárság hozzá intézett iratában az idegenek befogadásának megtagadását következőleg indokolta. 1. A nemességnek a

városban és annak területén nincsen bírtoka, ha tehát a város javaiban kár történnék, vagy nem adnának pontos számadást; a városnak nincsen semmi biztositéka. 2. A nemeseknek nem lévén bírtokuk, a városnál semmi veszíteni vagy félteni valójuk nincsen s így ha veszélyek fenyegetnék a várost, azok ezt könnyen cserben hagynák. 3. A nemesek folytonosan ellenséges lábon állottak a polgársággal s mostan a helyzetet saját előnyükre zsákmányolnák ki. 4. A nemesek nem barátai a polgárság szokásainak, kiváltságai- és szabadsalmainak, melyek ellen már oly sokat küzdöttek; újításaik által igen megkárosíthatnák a polgárokat. 5. A nemesek nem ismerik a város törvényeit és törvényes szokásait; mert a polgárság mint német származású ősi idők óta a szász törvényekkel él. 6. A nemesek nem értik a hivatalos német nyelvet. 7. A hivatalnokok fizetése a városnál oly csekély, hogy abból el nem élhetnének s így, nem lévén saját házuk és vagyonuk, a közönségnek terhére élőködnének. A többi pontokat bízvást elhagyhatom. Ezekből be láthatjuk, mennyire jogosultak voltak a bírói hivatal viselésének említett feltételei.

Tanácsnokok választása. A tisztujtás harmadik napján szerdán korán reggel összejöttek a tribunok, képviselők és a bíró. A templomban tartott alkalmi szónoklat (Bürgerspredigt) után a tribunok és képviselők a pinczébe mentek tanácskozni, a bíró pedig fölment a tanácsterembe. Ide hívatta a városi borgazdát (Weinherr, egyik senator) s ezzel volt 8, 9 vagy 10 óráig. Ha lent a tanácskozás még ekkor sem ért véget, le küldötte a borgazdát, hogy ha talán már készen vannak jöjjenek fel. Időközben a tanácskozási terembe bocsáttatott a képviselő testület. A tribunok

megérkezése után a borgazda az ajtót nyitva hagyván, elhagyja a termet.

A bíró, kezében tartva a város kulcsait, kijelöli a sorrendet, mely szerint a tizenkettedek által választott tanácsnokok megnevezendők lesznek. Szokásos módon elmondja, hogy szüksége lévén tapasztalt tanácsadókra és minthogy azok megválasztása céljából jöttek össze, adja elő a tribunus a képviselőknek ezen ügyben hozott határozatát. A megbízott tribun erre előadja, hogy a bírónak jogában állván egy tanácsnokot kinevezni, kéri tegye meg azt s azután megnevezik a régi és új senatorokat. Rendesen az volt a szokás, hogy a bíró nem élt azon jogával, de kinyilatkoztatta, miszerint bele-nyugszik a képviselők által tett választásba, az első tanácsnok azonban mindig az ő nevében neveztetett ki. Ha a megválasztott bíró nem volt a városban, egy tanácsnok kinevezését fentartották neki; de ha a késedelem káros lett volna, a régi bíró és még két, bíróságot viselt ember a képviselőkkel egyetértve nevezett ki egy tanácsnokot az új bíró nevében. Miután a választott 12 tanácsnok megneveztetett, a bíró a tribunokat és képviselőket a tanács iránt való engedelmességre szólítva fel, elbocsátja. Ezeknek eltávozása után a borgazdát elküldte minden egyes megválasztott tanácsnokért. Ha a képviselők valamelyike meg lett választva, az a teremben maradt s ott várta be a bíróval a többiek megérkezését. Midőn mindnyájan összejöttek, a levéltárból kihozták és a szokott helyre tették a könyveket és irományokat. Elvégeztén dolgaikat lementek a pinczébe ebédelni.

A volt tanácsnokokat rendesen meghagyták. Csak ha azok sorából valaki bíróvá választatott, betegség, vagy aggkor miatt képtelen volt tovább szolgálni,

akkor töltötték be helyét mással. Ha valamelyik nem teljesítette pontosan hivatalos kötelességét, az természetesen rendesen kimaradt. Találunk rá eseteket, hogy egyesek 30—35 éven át folytonosan tagjai voltak a tanácsnak; de az is többször megtörtént, hogy a kötelesség - mulasztó tanácsnokot a hivatalos év közben megfosztották állásától.

Csütörtökön a reggeli isteni tisztelet után a tanács a városházára ment. A régibb tanácsstagokat a bíró egyszerűen figyelmeztette esküjök megtartására, az újak letették a bíró kezébe esküjüket. Kiosztották ezután a tizenkettedeket, t. i. a város minden tizenkettedének élére egy-egy tanácsnokot állítottak s ez rendelkezett az illető tizenkettednek képviselőivel. A hivatalos teendőkre nézve volt: az építészeti osztály (Bauamt), téglaegetés (Ziegelamt), gazdasági osztály [majorságok (Mayerambt), szőlőművelés (Weinambt), malomipar (Mühlambt), juhászat (Schäfferei),] kereskedelmi, mérték hivatal (Waagambt). Ezen hét osztályba a tanácsnokok következőleg osztattak be: volt egy építészeti tanácsnok (Bauherr), egy téglafelügyelő (Ziegelherr), két gazdasági tanácsnok a majorokra ügyelt (Mayerherr), kettő pedig a csűrökre (Scheuerherr), szintén kettőnek gondjai alatt állottak a malmok (Mühlherrén), kettőé alatt a szőlőművelés és borkereskedés (Weinherren), a juhászatra egy (Schäfferherr), a mértékek és kereskedésre szintén egy tanácsnoknak (Waagherr) volt gondja. A vásárbíró (Markrichter) és az örökösödés és perlekedésből eredett osztozásokat teljesítő hivatalnok (Theilsherr), szintén a tanácsnokok sorából került ki. Ezen utóbbi hivatal 1641-ig maradt a tanács körében. Ekkor elhatározták, hogy tekintetbe véve a tanács-urak sokoldalú elfoglaltságát, az említett állás

a képviselők közül választott egy tagra bízassék. A vásárbíróság 1661-ig töltetett be tanácsnok által. Zacherl Kristóf volt a képviselők közül az első vásárbíró.

Rendkívüli esetek rendkívüli intézkedéseket tettek szükségessé. 1660-ban nagyon elszaporodtak a környéken a rablók. A városban is több rablási és gyilkossági eset fordulván elő, a tanácsnak két tagja megbízott az éjjeli rendőrség felett való felügyelettel (die Wachherrn). Ezek korlátlan hatalommal büntethették az éjjel tetten kapott gonosztevőt.

Képviselő testület: A tanács körébe tartozó hivatalok kiosztása után következett a képviselők választása. A város tizenkettődeinek polgársága a megálapított sorrendben választott négy-négy képviselőt. Összesen 48 tag választatott. Még eddig nem tudhattam meg, honnan eredt tehát a reájok alkalmazott »50 Leuth« elnevezés? — Amint megtörtént a választás, mindenik tanácstag megkapta a tizenkettőében választottak jegyzékét. Ezt azon utasítással küldte át a legidősebb képviselőnek, hogy az társaival együtt jelenjen meg a következő nap reggelén a templomban.

Tribunok választása: Pénteken megválasztotta a képviselő testület saját kebeléből a tribunokat. A város négy kerületre volt felosztva (minden kerületben volt három tizenkettő). — Ezen felosztás alapján négy tribun választatott. A tribunok megválasztásával véget érven a városi tisztújítás, azonnal kezdetét vette a rendes ügyvitel. Az együtt levő képviselő testület elé a város ügyeit illető kész javaslatokat terjesztett a tanács.

Községi bírák és esküdtek: Lőcsének községei részint örökbirtokok voltak, részint zálog gyanánt tartoztak a városhoz. Ezen viszonyokhoz képest a város-

nak hatásköre is különböző volt. — A zálogbirtokok lakói szabadon választották bírójokat és esküdtjeiket (Burger). Ezek az új évnek első tanácsülésén tartoztak megjelenni. Ha megmaradtak a régiek, egyszerűen figyelmeztette őket a bíró tett esküjök megtartására; az ujonnan választottak pedig le tették az esküt. Az örök birtokot képező községek, például Toriszka részére mindig a tanács nevezte ki a bírót és a két esküdtet. Az önkormányzat elve a jobbágyoknál annyiban érvényesült, hogy a község által választott néhány tagnak ajánlata alapján történt a kinevezés.

Rendőr kapitányság: 1825-ben szervezték a rendőrkapitányi hivatalt és a városi rendőrséget.

A választásnak ezen rendjében 1674 óta változás állott be. Ettől kezdve ugyanis évről évre külön kir. biztos jött a választáshoz különösen arra ügyelni, hogy a bírói szék lehetőleg mindig, a senatori és a többi tisztségek felerészben katolikusokkal töltsenek be. Ugyancsak ő vizsgálta át a számadásokat és megerősítette a választott hivatalnokokat. Ez az egész XVIII. századon át így volt. A választás idejét a kir. biztos esetről esetre állapította meg. A választás sorrendje is megváltozott. Először választották meg a képviselő testületet, azután a tribunokat, majd a senatorokat; csak a mikor a bíróválasztásnál szóval bírók mind meg voltak választva, került a sor a bíróra.

1718 óta az első tanácsnoknak címe »Bürger-Meister« — Consul —, a tanácsnokokat »Burger«-eknek nevezik. A »Bürger-Meister« után következő volt a »Nach-Richter« — vice judex- és a hatósághoz érkezett íratokon ilyen címet látunk: »Judici primario, consuli, vice-judici et senatoribus«. Rendes szokássá lett, hogy a volt bíró, ha újra meg nem választották,

választás nélkül a tanácsba lépett mint Bürger-Meister. A bíró helyettest kezdetben a bíró nevezte ki, később a »Bürger-Meister«-séget egyesítették a »Nach-Richter«-séggel s a volt bíró természetes helyettesévé lett az úja választottnak. Így látjuk ezt egész 1848-ig. Az 1840-es években a hatóság magát így címezi: »M. sz. kir. Lőcse város főbirája, polgármestere és tanácsa«.

Tanácsnok a XVIII. század közepéig 12 volt. 1758-tól kezdve a megüresedett tanácsnoki helyeket tekintettel a város sanyarú pénzügyi viszonyaira nem volt szabad betölteni, amíg a szám 6-ra nem apadt le. Ez volt azután sokáig — 1848-ig a rendes szám, de ebbe a rendőrkapitányi állás szervezése után 1822-től a kapitányt is beszámították. 1848 után 4 tanácsnokot találunk, mely szám az 1871-iki XVIII és az 1876-iki XX. t. cz. megalkotása után, melyek a hatóság mai szervezetét megállapítják, 1-re olvadt le.

Választási lakoma — Richters-Mahlzeit —. A szerencsésen megejtett tisztujitást a városházán nagy lakoma követte. Ennek költségeire a város minden házára »Aufs neue Gericht« czímen rendes évi adó volt kivetve, a községek állatokkal adóztak ezen alkalomra (l. 251—252. old.), a városi pinczéből meg telt a jó bor. Ha a városnak gyásza nem volt, víg muzikaszóval folyt az áldomás. 1675-ben midőn arra akarták kényszeríteni a polgárságot, hogy katolikus bírót válasszon, a bírói lakomát zene nélkül tartották meg. Voltak egyes, igen ritka esetek, midőn a vendégség egészen elmaradt. 1568-ban Henisch János Lipcsében volt midőn bíróvá választották. Távolléte miatt nem volt lakoma, de a városházán minden tizenketted képviselői kaptak 3 halat, 2 sült tyúkot és 2 pint bort, »welches nicht jeden gefallen hatt« teszi hozzá a kró-

nika. Az meg még kevésbé tetszhetett, hogy 1672-ben a bő lakoma helyett mindenik tanácsnok egy ital bort kapott. Rendkívüli eset volt az is, hogy a képviselők nem hivattak meg a lakomára. 1669-ben év közben elhalt Gosnóvitzer Mátyás bíró s helyére június 3-án megválasztották Fröhlich Bálintot. A bírói lakomára meghivattak a lelkészek, tanítók, a tanács és tribunok. A képviselő testület tagjainak pedig csak egy-egy itcze bort küldtek. Az asszonyok is vendégeskedtek a bíróválasztás napján (die Weiber Mahlzeit am Richterstag) 1641-ben egy városi statutum eltiltja ezen szokást.

A hivatalos ügyek kezelése. A tisztújítás lefolyásánál láttuk, mily megkülönböztetett tiszteletben részesítették mind a lemondó mind az újonnan választott bírót. Jogai közül említettük, hogy az első tanácsnok kinevezése neki volt fenntartva. Kötelességeinek egyikét, az évi számadásnak előterjesztését szintén felhoztuk. — A bíró képviselője volt az egész városnak, a tanácsnak elnöke és a határozatoknak végrehajtója. Minden fontosabb ügyben a tanácscsal együtt intézkedett, innen van, hogy a közügyekre vonatkozólag hatóságok és magánosoktól érkezett iratokban a tanács mindig együtt van említve a bíróval. A cím volt: Ehrenfeste, Wohlweise, Wohledle Herrn Richter und Rath. Prudentes et Circumspecti judex et jurati cives vagy judex et senatus. A tanács kiadványainak rendes kezdete: Wier Richter und Rath. — Nos judex (consul) et jurati cives (senatus). — A bíró tekintélye igen nagy volt s szigorúan bűnhődött mindenki, ki azt megsérteni merészelt, akár tanácsbeli tag volt a sértő, akár egyszerű polgár vagy egyházi ember. 1619-ben egy tepliczai ember az új bírót »tuskó«-nak (trup) ne-

vezte, ezen vakmerőségeért 4 heti fogságra és elengedhetlenül lefizetendő 40 frt bírságra ítélte a tanács. Egy tanács-úr 1626-ban illetlen és ellenséges szavakkal illetván a bírót, 25 frtnyi bírságban marasztaltotta el. 1653-ban Genersich Melchior tanácsnok Gerstner György majorjában az összes nemességet gazoknak nevezte. Midőn a bíró — Genersich Dávid — őt e miatt megdorgálta, ez ellen is illetlen szavakat használt. A képviselő testület e miatt megakarta őt hivatalától fosztani, 200 frtnyi pénzbírságra ítélték, de midőn a bírótól bocsánatot kért, a bírság felét elengedték neki s ő a 100 frtot le is fizette, a mi, tekintve az akkori és mostani pénzérték közötti különbséget, jókora bírság. 1665-ben Novotnick nevű kalapos mester, polgár a bíró és tanács ellen gyalázó szavakat használván, a városházára idéztetett, ottan bocsánatot kérve szavait visszavonnia és háromszor a szájára kellett ütnie — annyi kegyelmet nyert csak, hogy nem kelle önmagát nyilvánosan meg vernie — ezen felül egy vasárnapon kalodában ült s a városi szolga nyilvánosan kiáltotta ki, mit vétkezett. 1647-ben egy paraszt több tanácsnok előtt nyíltan megmondta a bírónak, hogy nem fogja megtenni amit neki parancsolt s azért 12 frt bírságot fizetett és három nap alatt nejével együtt el kelle hagynia a várost.

A tanács tagjai által külön-külön betöltendő munkakörtől kapták az egyes tagok fentebb fölhozott címeket. A város gazdasági és kereskedelmi ügyein kívül a tanácsot illette a polgárok és jobbágyok fölött való bíraskodás joga, a közerkölcsiség fölött való felügyelet, a czéhszabályok kiadásának s módosításának joga, a polgárjog adományozása, 1641-ig a vásárbírói és 1667-ig az osztzkodásoknál végzendő teendők. Ki-

terjedt a tanács hatásköre a polgárság magán életére is. Városi szabályrendeletek határozták meg a polgárság rangfokozata szerint viselendő ruházatot, a kereszteselés, lakadalom és temetésnél követendő eljárást, a cselédek ruházatát és fizetését, a napszámosok és fuvarosok díjazását, az egyes árúknak minőségét és árát. 1641-ig a végrendeletet egyedül a városi jegyző állíthatta ki, csak ezután engedtetett az meg bárkinek. Az adás vevési szerződések rendszeren a tanács előtt kötettek. Végrendeleti végrehajtók (Testamentherrn) voltak: a városi jegyző és egy tanácsnok. (1674.) Az árva gyámságra tribunok is alkalmaztattak, így 1614-ben két tanácsnok mellett két tribun volt árvagyám (Weisen Herr). — A városnak a megyei nemesség által irigylet és sokszor megtámadott kiváltságai és szabadalmaira szorgosan felügyelni szintén egyik fő kötelessége volt a tanácsnak. A képviselőkkel egyetértve a tanács töltötte be a város védnöksége alatt állott egyházi és tanítói állomásokat.

Gondoskodott a tanács a városi és királyi adó kivetése és beszedéséről, a királyi hadsereg részére kiállítandó hadi szerek és előfogatokról, a város által a királyi hadseregbe kiállítandó zsoldos hadjutalékról. Védelem céljából kiosztotta a czéhek között a város körfalainak bástyáit, kinevezte — a képviselők választása alapján — a polgárőrség és a városi zsoldosok tiszteit. Ágyúkat öntetett, szükség esetében intézte a védelmet és vezette a békealkudozásokat.

Ily sokoldalú, a polgárság összes viszonyaira kiható hatáskör mellett természetes volt, hogy a tanácsnokok megválasztásánál szintén irányadók voltak a bíró választásnál említett kellékek.

A bírót és a tanácsot a nagy tekintély mellett

nagy felelősség terhelte nemcsak a közönséggel, hanem az országos kormány nyal szemben is: mert országos törvényeink szerint, ha a város ellen főbenjáró ítélet hozatott, csak a bíró és a tanácsnokok vesztik fejöket és jószágukat.¹⁾

A tribunok és képviselők egy testületet képeztek. A tribunok voltak a képviselő testület szószólói. A képviselő testület választotta a bírót s a tanácsnokokat. Véleményt adott minden fontosabb ügyben. Ellenőrizte a tanácsnak működését, megállapította a költség-előirányzatot, felülvizsgálta és jóváhagyta az évi számadást, a tanács tagjaival szemben fegyelmi hatóságot gyakorolt. A tizenkettedekben némileg végrehajtó közege volt a tanács határozatainak. Például a vásárokat megelőzőleg a tanács és képviselő-testület megállapították a követendő eljárási módozatokat s a képviselők feladata volt a tizenkettedekben felügyelni a tűz elleni óvó intézkedésekre, a gyanús egyének eltávolítására. A húsvétot és más nagyobb ünnepeket megelőzőleg szintén kötelességük volt figyelmeztetni a polgárokat, hogy az esetleg támadható tűz oltására vizet tartsanak készletben.

Tisztviselők hivatalos és magán viselkedése. Lőcse polgárai mindenkör büszkék voltak német nemzeti-ségükre. A hivatalos német nyelven kívül kifejezést nyert ez a polgárság öltözködésében és főleg a város tisztviselőinek *hivatalos ruházatában*. Régi időtől fogva hivatalos öltöny volt a német szabású köpeny újjas rock és a cipő. Midő n 1655-ben a tanácsot felerészben katolikusokkal kellett be tölteni, a katolikus tisztviselők a megyei nemesek sorából kerültek ki. Ezek nem akarták felvenni a tanács ősi ruházatát,

¹⁾ Trip. 3. tit. 20 és II. Ulászló III. decr. 38 art.

okúl adván, hogy ők magyarok s nincsenek hozzá szokva a német viselethez. A politikai viszonyok változtával ismét vissza helyeztetett jogaiba a régi hivatalos öltöny.

A tisztviselők a hivatalos ülésekre a meghatározott öltönyt tartoztak felvenni. A tanács-urakra és képviselőkre az e részben elkövetett vétségek miatt szabott büntetésekből azt látjuk, hogy különféle alkalmakkor különféle ruhában tartoztak megjelenni. Az is kitűnik, hogy az előkelő polgárok szívesen hordták a magyar ruhát.

1620-ban a bíró és tanács elhatározta, hogy minden tanácsnoknak legyen ujjas rockja. Aki ezen intézkedést tiszteletben nem tartva a nélkül jelent meg, fizetett — egy pint bort. 1617. jan. 24-én midőn a káptalanbeli urak a városi procuratorok választása alkalmával Lőcsére jöttek, Lang Kristóf és Pobst Frigyes tanácsnokok mentében jelentek meg a tanács ülésén; büntetésük — egy pint bor. Sándor János több ízben fizetett — egy pint bort; mert a tanácsban köpenyben jelent meg. A hivatalos öltönyt mindenkinek szabályszerűen kellett felöltöztetnie. Egyik bírói napon (1622-ben) midőn a bíró jelen volt a tanács és képviselők között, némely urak nem dugták ki kezüket a rock ujján, mindenik fizetett — egy pint bort. A csizma hivatalos ügyeknél szabály ellenes ruhadarab volt. Sándor János tanácsnok egy alkalommal sárga csizmában ment a tanácsba, mi a tanács szokásaival ellenkezett, büntetése — nyolcz itcze bor. 1650-ben Spillenberger Jónás gyógyszerész mint városi képviselő »a tisztességes szokás ellenére« nem járt német köpenyben, hanem mentében és piros csizmában jelent meg a gyűlésben, miért is 40 itcze bor bírságot fizetett.

A hivatalos üléseken való pontos megjelenésre az által kényszerítették a tanács-urakat, hogy aki azt elmulasztotta büntetésül fizetett — egy pint bort. Ugyanezen büntetés érte azt is, ki későn jelent meg a hivatalos ügyek tárgyalására. Ha az előlegesen be nem jelentett mulasztásnak oka hanyagság volt, úgy azt sokkal szigorúbb büntetéssel sújtották. Így például 1619-ben Sándor János tanácsnok nem jelent meg egy alkalommal a tanácsban s meg tudták, hogy a tanácskozási időn át aludt; büntetése volt 5 frt.

A hanyag tisztviselőket a képviselő testület nem csak vád alá helyezte, hanem olykor meg is fosztotta hivataluktól. 1648-ban Pobst Frigyes második évre választatott meg tanácsnokká. Minthogy azonban egyszer sem jelent meg az ülésen, ápril 3-án bevádolta egyik tribun a tanácsban. Midőn többszöri idézés után sem jelent meg a városházán magát igazolni, a képviselő testület megfosztotta őt hivatalától s elhatározták, hogy többé soha sem lehet őt semmi féle városi hivatalra megválasztani.

A tanács szigorúan ügyelt határozatainak végrehajtására s a végrehajtást elmulasztó, vagy ellenszegülő tanácsnokokat büntetés alá vonta. Greff Lőrintz egyszer kinyitni és egyszer becsukni feledte el a reá bízott kaput, büntetésül fizetett az első mulasztásért 2, a másodikért 20 frtot. Wolff János nem tartván tiszteletben a tanács határozatát, 6 frt., Heidenreich Mihály pedig 2 frtnyi bírsággal büntettetett meg, midőn azzal gyanúsította a tanácsot, hogy az őt némely elszámolásoknál megkárosította. Amint a tanácsbeli urak fölött a képviselő testület ítél, viszont ezekkel szemben a tanács gyakorolta a fegyelmi hatóságot. 1628-ban két tribun: Schwartz János és Breuer Lőrintz meg akarták

változtatni azon szokást, hogy a hivataluktól elmozdított tanácsnokok a képviselő testületnek lettek tagjaivá és indítványozták, hogy ezentúl az egyszer elmozdított tanácsnokok többé be ne juthassanak a tanácsba. Ezen törekvésük miatt a tanács nem engedte meg, hogy az említett két egyén a következő évre tribunná választassék. — 1669-ben néhány képviselő nagy igazságtalansággal vádolta a hatóságot, annyira, hogy e miatt a polgárság csaknem fellázadt; ezért mindannyiokat példásan megbüntette a tanács.

Az egyház férfiai sem sérthették meg büntetlenül a városi hatóság tekintélyét. Gniesner Illés 1628-ban egyik egyházi beszédében a hatóságot tolvajtársulatsnak, szeretetet nem ismerő törvénykovácsolóknak nevezte, töviskoszorúhoz sőt irigykedő kutyákhoz hasonlította. Ugyanazon év febr. 11-én kelt iratában azután bünbánó szívvel kér bocsánatot a hatóságtól rágalmazó és a valóságot elferdítő beszédeért, melylyel alkalmat szolgáltatott arra, hogy a hatóságról gúnyolódva beszéljenek a szomszédok. Visszavonja szavait, reményét fejezve ki a fölött, hogy Isten is meg fogja bocsátani szörnyű vétkét, melylyel a hatóságot megsértette. 1648-ban Schlegel Kristóf lelkésznek egy hasonló eset alkalmával kimondták, hogy jegyezze meg, miszerint a hatóság gyakorolja a patronatust s máskor ne avatkozzék őt nem illető dolgokba. Ha pedig valami megróni valót találna, a megróvást illő alakban tegye.

A hatóságnak alárendelt polgárok és a jobbágyok rendesen pénzbírságra ítéltettek. A »Straff Büchel«-ek nem említenek bot büntetést. Talán mert azt rögtön exequálták s így nem kellett hosszabb időn át nyilván tartani, vagy pedig; mert a bírságok a hivatalnokok

accidentiáihoz tartoztak s ez utóbbin nem volt kedve osztózni a tanácsnak?

A tanácsnak rendes gyűlésező helye az emeleti tanácsterem volt, míg a képviselő testület a pinczében tartotta üléseit. — Ilyen alkalomkor természetesen nem mérték a bort. — A tanácskozási teremben csak hivatalos ügyekről volt szabad beszélni. Ficker Mihály tanácsnok egyszer egy pint bor fizetésére ítéltetett; mert a rendes szokás ellenére magán ügyekről beszélgetett ottan a héthársi küldöttekkel. A tanács is lement olykor a pinczébe tanácskozni. 1627. júniusban egyik tanácsnok mentében ment el a pinczébe a királyi biztosokkal tartott tanácskozásra s fizetett — egy pint bort. 1629 június 26-án a felvidéki sz. kir. városok követeivel tartott a tanács értekezletet a pinczében.

Nem csoda, ha szerettek néha a pinczében is tanácskozni; mert ottan folyt le a hatóságnak legkellemesebb hivatalos ténykedése. A városnak nagy kiterjedésű szőlőiből igen sok jó hegyaljai bor került évenként oda. A tanács gondosan ügyelt rá, hogy a város borai meg ne hamisíttassanak s az ellenőrzés céljából gyakran rendeztek hivatalos borkóstolást. Ezen mindenik tanácsnoknak jelen kellett lennie. Ha valamelyik nem jelent meg, fizetett — egy pint bort. Nagyon ügyeltek ilyenkor is arra, hogy a tanács méltósága semmiképen se sértsék meg. Mindenkinek hivatalos öltönyben kelle meg jelennie s ha valaki az ellen vétett, fizetett — egy pint bort. Míg a bíró a pinczében volt senkinek sem volt szabad elmennie. Akadt egy-egy gyengébb fejű úr is, ki nem bírta versenyezni a bíró úrral. 1627 febr. 16-án estve Andre János tanácsnok a pinczéből kiosónva el ment aludni, midőn a bíró és a többi tanácsnokok még ott maradtak, fize-

tett — egy pint bort. Az október 3-án tartott borkóstolásnál aztán végig ki állotta a dicsőséget, de megártott neki a nagy hivatalbeli buzgóság. Megfeledezve az illemről felgyürközött s rockját elől erősen felhajtotta és ismét fizetett — egy pint bort. Még rosszabbul járt egykor Graub Mátyás úr. A pinczében a bíró engedélye nélkül felállott helyéről s midőn el akart menni az asztaltól, lelökött arról egy borral telt poharat és fizette büntetésül a nagy kupát, az az — nyolcz itcze bort.

A magán életben is fenn kelle a tanácsuraknak tekintélyöket tartaniok. A hivatalos öltönyt mindig szabályszerűen kellett felvenniök, ha valahol nyilvánosabb alkalomkor jelentek meg. Lang Kristóf 1617. jan. 16-án mentében ment az esküvőre Filko úrhoz, fizetett — egy pint bort. 1628 juniusban három tanácsnok a bíró lakadalmán három egymásutáni napon mentében jelent meg, mindenik fizetett — három-három pint bort. Egy meleg juliusi napon Windisch Pál nyitott mellel ment végig a piacon, fizetett — egy pint bort. Putscher Balázs egyszer mint keresztapa a keresztelésnél nem dugta ki a kezét a rock újján, fizetett — egy bint port.

A tanácsnokok némi kiváltságos állást foglaltak el a többi, különösen az új polgárokkal szemben s ezt gondosan fenn kelle tartaniok. Graub Mátyás 1625-ben Kramer Dániel polgár egykori szolgájának, ki polgárjogot nyert, az utcán kezét nyújtott, mi nem volt szokásos, fizetett — 3 forintot.

A vallási szertartások gyakorlatában is a tanácsuraknak kelle előljárniok jó példával. A templomban megkülönböztetett helylyel bírtak. 1538 márczius 30-án foglalta el a maga számára a tanács a nagy orgona

alatt levő ülőhelyeket, melyek napjainkban is azon czélra tartatnak fel. Ha valamelyik tanácsstag vasárnap vagy ünnepnapon nem jelent meg a templomban, vagy nem foglalta el rendes helyét, fizetett — egy pint bort. 1622-ben Kalchbrüer tribun indítványára a képviselő testület rá bírta a tanácsot, hogy az egész hatóság együtt járult az úr asztalához. Aki ilyen alkalomkor kezét nem dugta ki a rock újján, fizetett — egy pint port. Csizmában, vagy nem hivatalos öltönyben ment valamelyik a templomba? — fizetett egy pint bort. 1619-ben Brettner Pál és Pobst Frigyes urak nagy pénteken a predication és más egyházi szertartások ideje alatt a malomban életet mértek ki s ez által megszenteltelenítve az ünnepet, másokat meg botránkoztatnak, sőt ami még botránkosabb volt, a felső malomban kövér malaczpecsenyével jól megvendégeltették magokat. Büntetésük két-két forint volt.

Tisztviselők fizetése: Lőcse tisztviselőinek régebben *fizetésük* nem volt, csak *accidentáik*. Nehogy azonban azt higgyük, hogy a hajdani városi bíró és senator urak csak a tisztességből éltek, ismernünk kell az *accidentáikat*. Lőcsén ezek voltak: 1. Az egyenlően felosztott bírságok; 2. A »Marcelungs-Geld« a polgári házak és földek adója. Ez igen jelentékeny dolog mert 1580-ban az összeg volt 164 Márka, 2 Fierdung, 3 Lat; 1667-ben 244 M. 2 F. 3 L. Ezen utóbbi összeg kitett 1092 frt 85 denárt, az előbbi ehhez arányítva tett 735 frt 69 denárt; 3. Az év végén felmaradt, ki nem mért bor; 4. Az árúlerakásért fizetett helypénz; 5. A »Setztützen-Geld« talán a szőlőkben elárúsított régi karókért (?); 6. A hivatalos lakomákra kapott pénz; 7. A város földjein termő összes árpa; 8. A város rétjein termett széna; 9. A kassai ház —; 10. A Rákóczy féle szőlőbére; 11. Az

újívi ajándék; 12. A toriszkai és jamniki zab tized; 13. A fürdő bérlete; 14. a »nyargalás«-pénz. Ezekhez 1610-ben a bírónak még külön megszavaztak évenként egy hordó bort a város terméséből, ezt vagy egyszerre vitethette el, vagy minden nap vitethetett a borgazdától egy itczét. Őt illették még: a vásárra hozott minden szekér sóból egy tömb — Bank —, a pecsétért fizetett díjak, minden toriszkai paraszttól egy szál deszka és egy szekér fa, Márton napra a város minden falujából egy liba. Ezek mellett aztán a tanácsnok és bíró uraimék igen jól beérhették évi 3—25 frt készpénzfizetéssel: amint 1664-ben a bíró készpénzfizetése volt 12 frt, az építészeti tanácsnoké 12, a borgazdái 8 frt és minden kimért hordó után 25 denár; a malomfelügyelőké 4—4 frt, a gazdasági felügyelőké 4—4, és kettőé 3—3; ugyanannyi a téглаégetésre felügyelőé; a mérték- és só felügyelőé 8, a juhászatra felügyelőé 6; a szőlőkre felügyelőé 25 frt.

A »nyargalás«-pénz — utazáskor napidíj — 1581-től 1620-ig naponként 50 den. ezen túl meg 1 frt. Ez nem volt épen kevés ha meggondoljuk, hogy 1516-ban az erdélyi püspökhöz küldött Greyer ácsmesternek és társának Brendorfer Pálnak Lőcsétől Erdélyig a tanács útravalónak adott 3 frtot. Ugyanakkor András vízvezető, a ki az új organistát Budáról Lőcsére hozta, kapott 2 frtot. A városnak II. Lajos királyhoz Budára ment küldöttsége — Sperfogel Konrád bíró, Henkel János plébános és Messingschlöer tanácsnok — elköltöttek összesen 43 frtot.

1671-ben a képviselő testület a tisztviselők készpénzfizetésének csekély voltát a városra nézve igen drágának találta s azért elhatározta, hogy a nemes tanácsnak az eddigi összesen 73 frt salarium helyett

évi 3000 frtot kell ezen túl készpénzben adni úgy, hogy a bíró kapjon évenként 400, a két legidősebb tanácsnok 300—300, a következő három 220—220, a következő négy 200—200, az utolsó három 180—180 frtot. Ebből megítélhetjük az accidentiák mennyiségét, mikor a 3000 frt megváltási összegben felül a tanácsnokok még ezentúl is kapnak holmit a régi accidentiából és a városnak is tekintélyes összeg jut. A kész fizetésen kívül kap a bíró 40, a tanácsnokok és a jegyző 20—20 köből zabot; az építészeti tanácsnoknak régi 12 frt salariuma megmarad és feleségének is a szokásos 10 frt; a szőlőgazdák 25 frtja szintén marad. Megmaradnak a bírságpénzek, a polgárjogért fizetett összegek, a tanács részére történő hagyományok, a szokásos ajándékok, mint a némely alkalmakkor nekik küldetni szokott egy-egy ital bor — ein Trunck Wein — és más apróságok. Kiküldetésekkor kapnak az urak hetenkint 1 rajnai tallért, illetőleg ennek megfelelően napi díjakat. A bort kóstoló urak rosszul jártak, mert ezen túl minden hivatalos eljárásért, akár 10, akár 20 hordót vizsgáltak meg, csak 1 pint jár ki részükre, de a bíró minden felnyitott hordóból kap 1 itczét. A borgazdáknak régi illetménye, hordónként 25 denár megmarad.

Az 1715-iki tisztújításnál, tekintettel a város sanyarú gazdasági helyzetére, leszállították a bíró fizetését 300 frtra és 1 hordó borra, a tanácsnokokét az addiginak felére:

Tanácsnok:	1771-ben	1715-ben	1738-ban	1769-ben
	frt	frt	frt	frt
1—2	à 300	150	à 110	à 150
3—5	« 220	110	« 90	

Tanácsnok:	1671-ben	1715-ben	1738-ban	1769-ben
	frt	frt	frt	frt
6—9	à 200	100	à —	
10—12	« 180	90	« —	
6—7	. . . . .	. . . . .	« 85	A 6-ik fizetés nélkül. Több már nincsen.
8	. . . . .	. . . . .	« 75	
9	. . . . .	. . . . .	« 67	
10	. . . . .	. . . . .	« 60	
11	. . . . .	. . . . .	« 55	
12	. . . . .	. . . . .	« 52 ₅	

A város anyagi helyzetének romlásával így járt együtt a tisztviselők fizetésének és számuknak fokozatos hanyatlása.

A tisztviselők és fizetései évszázadunkban:

Tisztviselő	1800	1896		Tisztviselő	1800	1896	
	fizetés frt	fizetés frt	pót- lék frt		fizetés frt	fizetés frt	pót- lék frt
Bíró, polgármester	400	1200	300	Gazdatiszt	120	600	150
1 senator	325	900	225	Építési felügyelő . .	300	—	—
5 „ à	200	—	—	Mezőrendőri felügy.	—	400	100
Rendőrkapitány . .	—	900	225	Útbiztos	120	—	—
Főjegyző	300	800	200	Végrehajtó	—	300	75
Ügyész	100	300	75	Fő-erdész	—	900	225
Tribun - - Vormund	100	—	—	Erdész	—	700	175
Pénztárnok	350	800	200	Fa-raktárnok	—	300	75
Ellenőr — Számvevő	250	700	175	Szállásmester, ma:			
Árvagyám	100	400	100	Örmester	40	240 és ru ha	
Könyvvivő	250	—	—	Egészségügy:			
Aljegyző	200	600	150	Fő-orvos	175	400	100
Adótárnok	—	600	150	2-ik orvos	50	300	75
1 Irnok	150	500	125	Sebész	130	—	—
2 „	100	—	—	Szülész nő	—	150	37 ₅
Segéd-kapitány . .	—	500	125	Állatorvos	—	400	100

Összehasonlítva ezt a XVI—XVII. századok városi tisztviselőinek fizetésével és tekintve a mai tisztviselőnek sokoldalú elfoglaltságát, szakképzettségét,

meg azt, hogy ma — amint láttuk a közterhek aránylag kisebbek, a megélhetés feltételei súlyosabbak és az életigények fokozottabbak: a tisztviselők mai díjazását kedvezőnek alig mondhatjuk.

Lőcse bírái-, polgármesterei- és senatorainak kimutatható jegyzéke.

I. Bírák:

Johannes de Leucha 1326.	Porsch — Sarfor — Pál (1526.*)
Grenitzer György 1338.	Müller Gáspár 1531.
Petrus dictus Jurk 1413.	Büttner — Tuchmacher — Sebestyén 1534.*)
Grenicher György 1437.	Fleischer Melchior 1536.
Hellebrand György 1454.	Polierer László 1544.
Schwartz Márton 1470	Genersich Melchior 1546.
Grieger Tamás 1479.	Kletschko Márton 1547.
Rockolfinger Gásp. 1484.	Krupek Sebestyén — krai — 1549.*)
Kenge György 1493.	Kromer Mihály 1550.
Pautschner Fábíán 1500.*)	Heldt Balázs 1553.
Mennhardt Albert 1501.	Windeck Erasmus —
Polierer — Messingschöer — Melchior 1503.*)	— Goldbergeri 1554.
Pobst Cyriak — Zittai — 1505.*)	Türk Dániel 1555.*)
Breszler János 1509.	Sowencz János — Oder.
Sperfogel Konrád 1516.*)	— Frankfurti — 1558.
Oesterreicher — Güttlich — Pál ¹⁾ 1520*)	Horler Pál 1560.
Mieldt — Kühnast — Gergely 1524.*)	Pobst Jakab 1563.
	Heinsch János 1568.*)

*) A *)-al jelzettek több ízben viselték a bírói tiszteletet.

¹⁾ A krónika szerint Lőcse leggazdagabb embere volt.

Németh Ferencz 1571.*)"
 Cramer Sebestyén 1574.*)"
 Hirschhorn János 1579.*)"
 Pobst Frigyes 1583.*)"
 Platner Gáspár 1589.
 Taibler György — Ulmi
 — 1591.
 Sturm Pál 1596.
 Eul Urban 1599.*)"
 Breszler Dániel 1608.*)"
 Clementis Mihály 1613.*)"
 Cramer Gáspár 1619.*)"
 Windisch Pál 1623.*)"
 Gräff Lőrincz 1622.
 Czack Péter 1632.
 Lang János 1634.*)"
 Brewer Lőrincz 1639.*)"
 Németh János 1645.
 Hain Miklós — Nürn-
 bergi — 1647.
 Genersich Dávid 1652.
 Alanda józsef 1655.
 Gosznovitzer Mátyás
 1661.*)"
 Fröhlich Bálint 1665.
 Kuhlmann Mihály 1667.
 Spillenberger Dávid —
 orvos — 1670.
 Hain Gáspár 1674.*)"
 Gandel Mátyás — Ponti-
 ficius¹⁾ — 1676.

Dankisch Simon — Pon-
 tificius — 1677.*)"
 Gallik Jakab — Ponti-
 — ficius 1679.*)"
 Brewer Sámuel 1684.*)"
 Kuhlmann János 1687.*)"
 Vitalis János 1690—1703.
 Pitschke János Mátyás
 1704.
 Alanda Bertalan 1705—
 1711.
 Pleutzner György 1712—
 1713.
 Schiffterer Ján. György
 1714—1723.
 Gedeon Ján. György
 1724—1728.
 Kuhlmann Márton 1729—
 1732.
 Cember János 1733—
 1734.
 Husz Márton 1735—
 1739 és 1743—1750
 közt 10 évben.
 Kuhlmann Zsigmond 1747
 —1758 közt 7 évben.
 Friedmannszky Márton
 1760—1770 1770—
 1778-ig hézag van.
 Scherffel Sámuel 1778—
 1783.

¹⁾ Pontificius = pápista.

Hauszer János 1784— 1785.	Kritschke József 1806— 1838. ¹⁾
Bosnyák Pál 1785—1794.	Andaházy Imre 1839— 1847 ig bíró, 1848-tól kezdve »Polgármester«
Pracháry János 1795— 1805.	1860 végéig.
Szepesházy András 1806 —1807.	

II. Polgármesterek:

Andaházy Imre 1848— 1860.	Putz Károly 1865—1871. Pollág Viktor, Géza 1872 —1882.
Kovács Viktor 1861.	Szőnyey Kálmán 1883- tól maig.
Kayser Frigyes 1862— 1864.	

III. Senatorok:

1419. Selm Jeromos, Fussdorff Miklós, Glowatsch János, Rockolfinger István.
1437. Lorber János, Magnus György.
1470. Schwartz Márton,^{*)} Brieser Elek, Beeler Miklós, Schneider Simon, Kuntz Janko, N. Tamás,²⁾ Ludvig Bálint, Stolz János,²⁾ Milde Tamás, Scherer Miklós, Rubner György, Cramer Péter, Pautschner Gergely.
1472. Conrady János.
1479. Grieger Tamás, Clugk Péter, Scholtz Mebesz (i),^{*)} Schneider Márton, Thitl Gáspár, Lutzmann Lőrincz, Hencko Gergely, Kober János, Forch-

¹⁾ Több ízben követe a városnak, amikor Pracháry József, Fridmannszky Mátyás és Marko András senatorok éveken át helyettesítették.

^{*)} Előbb vagy később bírák is voltak.

²⁾ Előfordúlnak 1479-ben is.

- tel Mátyás, Cramer Leonhardt, Rockolfinger Gáspár.)*
1484. Thurzó Márton, Fleischer Gásp., Henckel György, Hausenstetter Gilg, Messingschlöer — Polierer — Melchior,*) Molner Gáspár, Autzer Antal, Brieger Tamás, Menhardt Albert.)*
1514. Pobst Cyriak,*) Pautschner Fábán,*) Sturm György, Breszler János,*) Fleischer Melchior,*) Milde Gergely,*) Messingschlöer Gergely, Cramer Pál, Goldschmiedt István, Oesterreicher Pál,*) Cramer Jakab, Spervogel Konrad,*) Müllner Gáspár,*) Henckel Konrád, Pautschner Gergely. —
1516. Schneyder-Porsch-Pál, Henckel Bernát.¹⁾
1517. Schüstel György.
1518. Cramer György, Hencko Sebestyén.
1520. Windisch György.
1524. Schorkovszky Szaniszló, Pillach István, Organapans — Orgelmacher — Miklós.
1525. Schnitzer Pál, Büttner Sebestyén.
1526. Kanngiesser János.
1528. Lumnitzer János, Pobst Jakab, Leuschmann Jakab, Sawer Melchior.
1529. Möntzer Péter, Güttlich Péter.
1531. Zipser Simon, Pautschner Gergely.
1533. Sturm Elek, Breszler János, Wallendorffer János, Tencek Sebestyén, Döringer Elek.
1534. Koch Pál.
1535. Genersich Melchior, Kletschko Márton.
1536. Polierer László, Wildner Mátyás.

---

*) Előbb vagy később bírák is voltak.

¹⁾ Ezentúl mindig csak azokat említjük, akik mint új emberek léptek a senatusba.

1537. Kühnast — Wohlgemuth — Lőrincz.
1538. Knöffler Tamás, Schüstel Benedek.
1540. Krupeck Sebestyén, Barth Tamás, Schmiedt —
    Kanngiesser — Péter, Stoltz Pál, Olbrich Se-
    bestyén, Schüstl Sebestyén.
1543. Cramer Mihály, Pobst János, Heldt Balázs.
1545. Hain János, Krausz — Göllnitzer — János, Türck
    Dániel.
1550. Windeck Erasmus, Knöpfler Gáspár.
1551. Kurtz János, Grauscher Simon.
1552. Wallendorffer Márton.
1553. Dürner Severin.
1555. Matern Bálint.
1556. TschEFF — Peltschner — Péter.
1557. Schowentz János, Horler Pál, Etzber Mihály.
1558. Reissenschuh János.
1559. Windisch János, Schichtendorffer Gábor, Arlodt
    Lőrincz.
1560. Cramer Jakab, Reinmann Jónás, Sturm Péter.
1561. Pobst Jakab.
1562. Henisch János, Höllner Benedek.
1563. Németh Ferencz, Horler Szaniszló.
1564. Schneider Demján, Platner Antal.
1565. Barth Simon, Matern — Midwischer Kelemen.
1566. Richter János.
1567. Bresler György, Eysenbläser Gáspár.
1569. Cramés Sebestyén.
1570. Sturm Pál.
1571. Münnich Gáspár, Peltz Miklós,
1572. Mäer János.
1573. Hirschhorn János, Pobst Frigyes.
1575. Janosch Péter, Bogusch Urbán, Keiling Simon,
    Weisz Kilian.

- 1576. Beck Jakab.
- 1577. Scholtz Tamás, Schönheuer Istv., Kellner Gáspár.
- 1578. Burger András.
- 1579. Dück Farkas — bambergi —
- 1580. Platner Gáspár, Buchwaldt György.
- 1583. Rosnauer Boldizsár, Kinell Márton.
- 1584. Hirscher Dániel.
- 1585. Windisch Jakab, Knöffler András.
- 1586. Scholtz Gáspár.
- 1587. Schwartz Sebestyén, Teibler György — ulmi —
- 1588. Bernhardt András, Schneyer Pal, Croner Lőrincz.
- 1591. Probner Jónás, Eul Urbán.
- 1594. Engelhardt György.
- 1595. Türck Sebestyén.
- 1596. Rugner Gáspár.
- 1597. Genersich Dávid.
- 1599. Queschen Fülöp, Lang Kristóf, Schmiedt Kristóf.
- 1600. Németh János, Sowentz Mátyás.
- 1601. Hoffmann Dávid, Breszler Dániel, Genersich
Melchior.
- 1602. Fröhlich János, Windisch Pál.
- 1603. Bretner Pál.
- 1605. Spillenberger Sámuel orvos, dr. Kuhlman Mátyás.
- 1606. Czack Péter.
- 1607. Németh Márton, Türck János, Meylandt Pongrácz.
- 1608. Clementis Mihály.
- 1609. Gräff Lőrincz.
- 1610. Nonhardt György.
- 1612. Hedisch Bálint.
- 1613. Reuter Mihály.
- 1616. Pobst Frigyes, Cramer Gáspár.
- 1617. Schandor János.
- 1618. Heidenreich Mihály.

1619. Wolff János — pozsonyi —
1620. Ficker Mihály — ausztriai —
1621. Putscher Balázs.
1623. Schowentz János.
1624. Lang János, Seltenreich András.
1625. Genersich Melchior.
1626. Andrea János, Teüffel Kristóf.
1627. Graub Mátyás.
1628. Rompauer Mátyás.
1629. Fux Kristóf, Nitsch Tóbiás.
1630—37-ben 8 éven át semmi változás.
1638. Brewer Lőrincz.
1639. Fröhlich Márton, Genersich Dávid.
1640. Glätzel János, Németh János.
1641. Zacherl Sebestyén — bécsi —, Alanda József,
Maylandt Pongrácz.
1642. Gräff Mihály.
1644. Hain Miklós — nürnbergi —.
1645. Cramer Pál, Gosznovitzer Mátyás.
1646. Pobst Frigyes, Keller János, Scheüermann Márton.
1647. Gerstner Gergely.
1649. Söldner János, Graub Tamás, Putscher Dániel.
1653. Schmieger Gergely, Frölich Bálint.
1654. Amman Jeromos — augsburgi —, Andreas
György.
1655. Kuhlmann Mihály.
1657. Schneyer Pál.
1660. Höllner Tamás, Katschier Melchior.
1661. Chorvath János.
1664. Hain Gáspár, Brexel János, Türnstein Tobiás
— bécsi —.
1665. Marckfelder Sámuel, Németh György.
1666. Landinus András, Cramer Pál.

1670. Spillenberger Dávid orvos, dr. Finck Tóbiás.
1671. Söldner Gáspár, Schwab János, Günther Dávid.
1674. Alanda Bertalan.
1675. Gandel Mátyás, Nemessányi István, Wachs Gáspár, Fabritius János, Weber Dániel, Horánszky Péter, Gallik Jakab.
1676. Brüchenzweig János.
1677. Danckisch Simon, Kratzer János, Wüstemann Áron Néhmet János.
1678. Thul Mátyás, Bernhardt János.
1679. Brewer Sámuel nyomdász, Kuhlmann János, ifj. Köllner Tamás, Czilickius János, Annuan János Gáspár.
1681. Kliesch Jakab.
1682. Schubert Bertalan.
1683. Köhler András, Sontag Lajos.
1684. Lehotzky Tóbiás.
1693. Schifferer Frigyes, Clesse Miklós, Plentzner Mihály, Fischer Pál.
1694. Cember János, Krusowszky György.
1696. Kratzer János, Frankenstein Dániel, Hertzog András, Husz Márton, Fröhlich Bálint.
1702. Dévay Ádám.
1703. Ledniczky Jeromos, Kuhlmann Márton.
1704. Pitschke Mátyás János, Plentzner György.
1705. Vitalis János, Brockhoff György, Trangus János, Landinus András.
1706. Fürnstein András.
1707. Blecher Pál.
1708. Waxmann Sámuel, Genersich János.
1713. Schifferer György, Wahl Gáspár, Böhler Frigyes, Heckel Jónás, Kuhlmann Mihály, Bogner Jakab.
1715. Gedeon György, Ströcius János.

1718. Smolen Miklós.
1720. Domby Ferencz, Pfannschmiedt Dániel, Rom-
bauer Sámuel.
1725. Reich Gáspár, Jávorszky Boldizsár.
1726. Kraczer Mihály.
1727. Bachmann Frigyes.
1728. Bärthl János.
1730. Kajnar Jakab.
1731. Immerwohl Gáspár.
1734. Csajkowszky Lőrincz.
1735. Topperczer János, Kézmárszky János.
1736. Scheidhauer Ján. Gáspár, Hadbavny György,
Kuhlmann Zsigmond.
1743. Orisko György, Frühauff Gáspár.
1745. Castor Ferencz.
1748. Ernshaus Frigyes.
1750. Fridmannszky Márton.
1763. Hekkel János Lajos.
1764. Rhem Ignác.
1766. Schifferer János.
1767. Scherffel Sámuel.
1768. Dörner Mihály.
1779. Hausser János, id. Reich János, Nehrer Pál, Haas
András.
1786. Gersthoffer Lajos.
1787. Bogdány András.
1796. Aichner Ignác, Fridmannszky Mátyás, Vaisz
Keresztély.
1801. Szepesházy András.
1803. Kritschke József.
1805. Kecskés Pál.
1806. Sztupkay Sámuel, Szimak Márton, Osterlamm
Ephraim.

1807. Marko András.
1811. Lányi András, Fridmannszky Ferencz.
1812. Fuchs Mihály, Danielisz Ferencz.
1816. Kiray János.
1838. Seide János.
1839. Danielisz Ferencz.
1843. Keyser Frigyes, Novák Lajos.
1848. Páter Károly.
1849. Ribiczey Vincze, Doleviczényi Gábor, Putz Károly.
1861. Stadler Lajos, Pollág Viktor.
1868. Hoffmann Arnold, Fischer Konrád, Zotty Károly.
1878. Szőnyey Kálmán.
1883. Bojárszky Béla maig.

XI.

Egyházi élet. Iskolák.

 Az egyházi élet története városunkban szoros összefüggésben áll a szepesi prépostságéval, a reformatióval és az országos politikai eseményekkel. Az elsőről igen részletesen szól kiadványaink IV. kötete. A másodikról közkézen forognak: Hradszky József »A XXIV. plébános testvérelete és a reformáció a Szepességen«, ¹⁾ és az »Andenken an die 300-jährige Jubelfeier in Leutschau«, ²⁾ című művek. Ezekben jó formán ki levén merítve a tárgyat, annak ismétlését itten már azért is kerülnöm kell; mert e nélkül is túl kellett lépnem az elémbé szabott keretet, de meg a város politikai történetének tárgyalásánál a vallásügyi és

¹⁾ Szepesváralján 1894.

²⁾ Lőcse 1844

egyházi kérdéseket, mellőznöm úgy sem lehet, és így azokra visszatérni még lesz alkalmunk.

A Lőcsén egykor volt és ma is létező iskolákról épen ezen tanulmányokkal egyidőben jelentek meg: »A lőcsei kir. kath. gymnasium története«, ¹⁾ és »A lőcsei egykori ágostai hitvallású evangélikus gymnasium és a jelenlegi m. kir. áll. főreáliskola története«. ²⁾ Ezen kimerítő művek mellett az ismétlés felesleges lenne.

XII.

Polgárőrség és védelmi rendszer.

Fegyverzet, lövészhely, polgárőrség.

Több ízben volt alkalmunk utalni arra, hogy szabad királyi városainknak kiváló fontossága polgáraiknak gazdagsága mellett főleg abban állott, hogy erődtéményeiket jól felszerelték s nem csak saját védelmükre volt elegendő lövő szerszámuk, hanem a királyi seregeket is gyakran látták el azokkal.

Már a középkorban is bírtak egyes városaink ágyúkat öntő mesterekkel. Pozsony városa a XIV-ik század közepén gazdagon felszerelt »*Püxenhof*« nevű fegyvertárral bírt. 1440-ben már saját, minden szükségletekkel felszerelt ágyúöntő műhelye volt. ³⁾ Lőcsének levéltára 1550-ben elégvén nem bírunk semmi adattal arra nézve, volt-e a XV-ik században itten is ágyúöntő vagy sem. Fegyvertára kétségtávol rég-

¹⁾ Írta Halász László kir. főigazgató, kir. főgymnasiumi igazgató. Lőcse 1896.

²⁾ Szerkesztette és részben írta dr. Demkó Kálmán áll. főreáliskolai igazgató. Lőcse 1896. A két utóbbi tanulmány az illető tanintézetek 1895/96. tanévi értesítőivel kapcsolatban jelent meg.

³⁾ Századok 1875. X. füzet. 732.

időktől fogva volt. 1553-ra írja Hain: »Ist das Zeughaus unter der Schul, sambt den fordersten Gewölb erbauet worden.« Itten a fegyvertárnak az 1550-iki tűzvész után történt újraépítését kell értenünk. Spervogel 1517-re írja, hogy a város Gerschych iglói kovácsnál 25 db »henge büxe«-t rendelt meg, két régi puskát czéllövésre alkalmas kézi puskává »Handbüchse« alakíttatott át. A 25 puska csináltatásáért fizetett 27 frtot. 5—5 puskának egyenlő alakúnak s mind a 25-nek egyenlő átmérővel bíró csövűnek kellett lennie. A magistratus jónak találta ezen puskákat évenként legalább egyszer kib próbáltatni, hozzájuk, minden 3 drbhoz egy lőporos palaczkot s mindnyájához elegendő lőport és golyót tartani készletben; mert ezeknek jobb hasznát lehet venni a régiéknél melyekből nem lehet biztosan löni. (»kein gewisser Schuss aus ist.«) A megrendelt fegyverek jóknak bizonyultak s még ezen évben ugyanazon mesternél megrendelt a tanács 15 »Henge büxe«-t 50 frtért.

Ezen adat arra mutat, hogy Lőcse ekkor puska-művesekben szűkölködött. De ez csak pillanatnyi szükség lehetett. Lőcsén már a XV. században volt ágyú-öntő műhely különben mestereinek híre a XVI. század elején nem szárnyalta volna messzire túl a város határát. Fabianus de Schlesia mester 1531. május 16-án az alsó kapunál — tehát ezen a tájon lehetett a műhely — 3 darab egyenlő formájú 7—7 mázsa súlyú igen jól sikerült »Falkonet«-et öntött.¹⁾ Serédy György 1553. február 16-án Makoviczán kelt levelében kéri Lőcse hatóságát, küldjön az ő szolgálatába ágyúk öntéséhez jól értő mestert. 1554. febr. 4-én pedig Serédy Benedek a tokaji várba rendelt meg Lőcsén

¹⁾ A fegyvernemek ismertetését l. lentebb.

Péter rézöntő mesternél két új ágyút.¹⁾ Az említett Meyer-féle krónika (31-ik lap) egy Lőcsén 1547-ben öntött ágyúnak rajzát adja. Ezen igen szép alakú ágyúnak hossza (a rajz után mérve) 10' 4", nyílásának (kaliber) átmérője 7", felső részén címer alatt következő felírat van: »Francisc. Bebek de Pelsvic. 1547. Hans von Levtsch.« Az említett krónika szerint ezen ágyú 1822-ben Andrássy Lipót grófnak bírtokában volt s azonos lehet a Krasznahorka várában ma is meglevő Bebek-féle 1547-iki »*Krokodilus*« nevű ágyúval.²⁾ 1557-ben egy 16 fontos golyókat lövő, 40 mázsás »*Stuck*«-ot öntetett a város. 1561. ápril 11-én egy 24½ mázsa súlyú, 8 fontos golyókat lövő »*Falkon*«-t és egy 7 mázsa súlyú »*Falkonet*«-et öntöttek. 1623. szept. 4-én két, 24—24 mázsás »*Stuck*«-ot öntetett a hatóság. Ezek a mesternek vigyázatlansága miatt nem sikerültek s azokat saját költségén kellett újra öntenie.

Állandó fizetéssel bíró puskaműveseket mindig tartott a város. Ezeknek felsorolásával ha nem is foglalkozunk részletesen, bizvást állíthatjuk, hogy Lőcsének lövészerszámokért, — legalább a XVI. században már nem kellett más hazai városhoz s annál kevésbé a külföldi mesterekhez fordulnia. A királyok is elősegítették a városnak felfegyverzését. 1552. aug. 4-én I. Ferdinánd király meghagyta a kir. kamarának, hogy Lőcse megolvadt ágyúi újra öntése költségeinek felét a marmarosi sójövedelemből vagy máshonnan fedezze s még ugyanezen évben 3000 db. (Bank) sőt is ajándékozott azon célra.

¹⁾ Városi levélt. I. oszt. 19. 20 sz.

²⁾ Thaly: »Régi ágyúnevek és fölíratok«. Századok 1870. 415. old.

Tekintsük meg bástyáinak és fegyvertárának készleteit.

Először jegyzékünk 1569-ből van. E szerint:

1. A felső-kapun: 1 falckenet (falconet), 1 vas »scharffetinel«, 7 »doppelhaken«. A schrott-ban (barbakan) 18 doppelhaken.

2. Menhard kapun: 2 falkonet, 1 doppelhaken.

3. A Dicke-Thurmon: 2 falkonet, 8 doppelhaken, barbakanjában 5 doppelhaken.

4. Az alsó-kapun: 1 falkonet, 6 doppelhaken.

5. A Puschen-Thurmon: 1 falkonet, 7 doppelhaken.

6. A Hencken-Thurmon; 1 falkonet 13 doppelhaken.

7. A Kloster-Thurmon: 2 falkonet, 7 doppelhaken.

8. A Haber-Thurmon: 1 falkonet, 4 doppelhaken.

9. A Wasser-Thurmon: 1 scharffetinel, 9 doppelhaken.

10. A kis Scharffecken: 3 stuck, 9 doppelhaken.

11. A nagy scharffecken: 2 stuck, 8 doppelhaken.

12. A Schützen-Thurmon: 9 hacken.

13. A Vorbitte-Thurmon: 1 scharffetinel, 16 doppelhaken. Összesen 14 falkonet, 3 scharffetinel, 5 stuck, 130 doppelhaken. A falkonetet, scharffetinel és stuckot úgy látszik egyaránt öregágyú számba vették, mert Hain az összegezésnél írja: »Summa auff allen Mauerthürm, sind *grosse Stück* 18« (helyesebben 19.) Ezenkívül a fegyvertárban (in der Zeughaus) 14 nagy ágyú és 1 scharffetinel.

Az itten felsorolt lövő-szerszámok mind állandóan a bástya tornyokhoz voltak erősítve. Az eredeti meg-

nevezéseket ezután is megtartom, mert többnek nem tudnék helyes magyar nevet adni.¹⁾

Az 1670-iki jegyzékben a bástya-tornyok fegyverzete:

1. Felső-kaputorony: 2 falkone, 1 vas mozsár, 18 doppelhaken. A barbakanban: 10 doppelhaken, 1 db. 12 fontos, és 1 db. 4 fontos követ lövő haubitz, 1 db. 2 fontos vasmacska, 1 db. 5 csöves orgel.

2. Új-bástya: 1 feldschlange, 1 falkonet, 1 scharffetinel, 18 doppelhacken.

3. Menhard-torony: 1 falkone, 12 doppelhaken.

4. Új-bástya: 1 db. 8 fontos vasgolyókat lövő feldschlange, 1 falkonet, 12 doppelhacken.

5. Achátius-torony: üres.

6. A vastag-torony: 1 db. 3 fontos golyókat lövő regimentssruckl, 1 db. 2 fontos golyóra való falkonet, 26 doppelhaken és 3 emelő rúd.

7. Alsó-kaputorony: 1 db. 2¹/₂ fontos golyókat lövő falkone, 1 db. 1 fontos golyóra való falkonet, 10 doppelhaken. A barbakanban: 1 db. 9 font vasat lövő haubitz, 1 db. 2 csöves orgel, 5 doppelhaken.

8. Mészáros-torony: 1 scharffetinel, 13 doppelhaken, 4 stab.

9. Asztalos-torony: 1 falkonet, 8 doppelhaken, 3 stab.

---

¹⁾ Helyén levőnek találom itten az említett s a még említendő fegyvereket némileg megismertetni. *)

1. „Falkone“ = „Falkaun“ a XV. század első felében használt 7' hosszú, 6 fontos vas golyókat lövő, 6—9 mázsa súlyú ágyú. Megfelelt a mai 6 fontos ágyúknak, de 2'-al rövidebb s érczanyagára nézve gyengébb volt ennél.

---

*) Az 1—5, 8—10. szám alatti leírásokat az „Allgemeine deutsche Real-Encyclopädie Conversations-Lexicon“-ból (Leipzig: Brockhaus F. A. 1852. 10-ik kiadás,) vettem át.

10. *Zárda-torony*: 1 falkonet, 9 doppelhaken.
11. *Haberthurm*: 7 doppelhaken.
12. *Vizi-torony*: 1 scharffetinel, 1 stellbüchs, 9 doppelhaken, 1. Stab.

2. A „*Falkonett*“ = *Falckenett*“. Az előbbihez hasonló, de annál könnyebb tábori ágyú (Feldgeschütz), melynek rendes hossza $5\frac{1}{2}$, súlya 400 font volt és 4 fontos ólom-golyókat lőtt.

3. A „*Feldschlange*“ hosszú ágyú, melynél a csőnek hossza a golyó átmérőjének 30—50-szeresét tette ki. (A mostani ágyúknál a cső hossza a golyó átmérőjének 17—21-szeresével egyenlő) Különféle állat-, növényalakokkal, címerekkel, feliratokkal díszíteték. Nagysága miatt leginkább az erődök falain tett szolgálatot. A kisebb „*Halbe*“- és „*Viertelschlange*“ tábori használatra szolgált. Ezen utóbbira alkalmazták a „*Quartierschlange*“ nevet is.

4. „*Haubitze*“-nak nevezték a nagyobb ívben haladó lövésre való vetőlöveget. Ez is, mint az ágyúk, talpra (Laffete) volt erősítve. Csőve rövidebb az ágyúénál és hosszabb a mozsárénál. Nyílása tág, hogy a szétpattanó, vasdarabok vagy kis golyókkal töltött nagyobb vasgolyókat (kartácsokat), gránátokat befogadhassa. Az erődök védelménél az ellenséges vonalak lövésére, az ostrombástyák, raktárak stb, lerombolására jó szolgálatot tett. 1697-iki jegyzékünkben egy 125 font követ szóró is említettik.

5. „*Karthaune*“ (a Quartana, Quart de canon-ból, Viertelsbüchse) a XVI. század elején használt, 25 fontos vas golyókat lövő faltörő ágyú. A század végén a cső, nyílásának átmérője szerint egész-, fél-, negyed-, nyolczad karthaunokat különböztettek meg. A régi nagy karthaune-ok „*Doppelkarthaune*“-oknak neveztettek: A harminczéves háború után csak a fél- és negyed karthaunok maradtak használatban.

6. A „*Stuck*“ nagy fali ágyú, melynek súlya 24—40 mázsát is tett. A „*Regimentsstuck*“ 1, 2, 3 fontos golyókat lövő tábori ágyú. A „*Stuck*“ nevet különben csaknem mindenféle ágyúra általánosan alkalmazták.

7. A „*Scharffetinel*“ szintén fali-ágyú. Részletesebb leírását nem ismerem.

8. A „*Wolff*“. Az előbbiektől különböző ágyú volt? nem tudom meghatározni. De tekintve azt, hogy egyes ágyúkra állatok

13. *Kis-Scharffek*: 1 scharffetinel, 1 wolff, 11 doppelhaken, 7 Stab.

14. *Nagy-Scharffek*: 1 falkonet, 1 db. 8 font követ lövő mozsár.

15. *Lakatos-torony*: 1 db. $1\frac{1}{2}$ fontos vasgolyókat lövő regimentsstuck és 10 doppelhaken.

alakjait öntötték vagy vészték ki; többnyire az illető ágyú-test nagyságához vagy hangjához aránylag választván meg a jelképül szolgáló állatokat s azokról nevezték el az ágyúkat *farkasnak, medvének, krokodilusnak* stb.¹⁾ Ez is hihetőleg így nyerte nevét s nagy fali, vagy faltörő ágyú volt. Az ágyúk neveire nézve érdekes adatokat közöl Hain²⁾ 1556-ból. Lőcse ekkor két ágyút kölcsönözött a német katonáknak. Egyiknek neve „*barát*“ (*Münch*) a másiké „*énekesnő*“ (*Singerin*) volt. Mindkettő odaveszett. Az utóbbiért Ferdinand király 32 mázsa rézzel kárpótolta a várost.

9. Az „*Orgel*“ = „*Orgelschütz*.“ Egy állványhoz egymással párhuzamosan vagy egymáson keresztül fektetve megerősített csövek, melyeket egyszerre lehetett elsütni. Rendszeren közönséges puska-csőveket alkalmaztak, de használtak nagyobb kaliberű bronz csöveket is. Céljük a kartácsnak helyettesítése volt. Azonban a számos csőnek sok időt igénylő újra töltése miatt nem volt célszerű. Az újabban feltalált (?) mitrailleuse ennek javított utánzása.

10. „*Doppelhaken*“-nek neveztetett a háromlábú állványra, vagy a falhoz erősített $4\frac{1}{2}$ —6' hosszú, 16 latos ólom golyókat lövő kisebb ágyú. A XV-ik században találatot fel s különösen az erődítményeknél használták. A nagyobb fajtájúak ($6\frac{1}{2}$ ' hosszú, 47 font súlyúak) kettős doppelhakeneknek neveztettek, míg a kisebbek egyszerűen „*Haken*“ néven fordulnak elő.

11. „*Büchse*.“ Most a vontcsövű fegyverek neve, régen minden kézi fegyveré. Különféle fajai vannak: »hand-büxe« kézi puska, »stell-büchse«, melyhez rendszeren állvány kellett, hogy nagy súlya miatt célozni lehessen vele. A helyenkint előforduló „*Stab*“ az ágyúkhöz való emelő-rúd, Mindezen fegyvernemek igen különböző nagyságban fordulnak elő.

¹⁾ Századok. 1870. 415. old.

²⁾ 120. old.

16. *Szűgyártó-torony*: 1 falkone, 12 doppelhaken.

Összesen: 20 db. különféle ágyú, 2 haubitz, 2 orgel, 2 mozsár, 190 doppelhaken, 1 stellbüchse.

1690-ben a bástya tornyokon volt összesen: 16 ágyú, 214 doppelhaken, 20 kartács, 31 kézi gránát, 1 orgel, 114 ágyúgolyó, 1380 doppelhaken-golyó, 26 szurkos koszorú, 5 ostromkoszorú (Sturmkrantz), 15 mázsa lőpor.

A fegyvertár készlete: Egy nagy, 125 font követ vető haubitz, 1 db. 12 fontos vas golyókat lövő quartier-schlange, 3 db. »Hagelbüxe« melyek közül az 1-ső $\frac{1}{2}$, a 2-ik 5, a 3-ik $6\frac{1}{2}$ font követ szór, 1 db. 1 font követ lövő »Hagelstuck«, ¹⁾ 2 db. 12 csöves és 1 db. 2 csöves orgel, 4 vasmozsár, 70 doppelhaken-cső, 9 régi doppelhaken 160 db. töltött és 32 üres kézigránát, 120 muskéta, 28 muskéta-cső, 2 régi rövid fegyver, 3497 db. $\frac{1}{2}$ —5 fontos ágyú golyó, 374 szurok-koszorú, 38 kartács, 11 mázsa ólom, 4 szurok-zászló, 1000 db. doppelhaken-golyó, egy hordócskával »patron«, 3 mázsa kén.

1697-ben a bástya-tornyok fegyverzete: 26 ágyú, 216 doppelhaken. 1 kereken álló, 8 latos golyókat lövő doppelhaken cső, 112 ágyú-golyó, 1 láda muskéta golyó, 29 tonna lőpor, 35 szurok-koszorú, 1 mázsa tapló (lunte). A fegyvertárban: A fentebb említett nagy és 4 más haubitz, 1 quartier-schlange (12 fontos), 6 vas mozsár, 2 db. 12 csöves, 1 db. 2 csöves és 1 db. 5 csöves orgel, 68 doppelhaken-cső, 5 doppelhaken, 120 muskéta, 20 muskéta-cső, 38 kartács, 159 megtöltött kézi gránát, 494 szurok-koszorú, 3497

¹⁾ A „Hagel-Büchse“ és „Hagel-Stuck“ talán kifelé szélesedő nyílással lövő eszköz, mely nagy térre szórta szét a beléje töltött kisebb golyókat?

vas ágyúgolyó, 10 mázsa ólom, 4 szurok-zászló, 1081 doppelhaken golyó, egy rakás kőgolyó.

A 1702. júli 5-én felvett lelettár szerint, a bástya-tornyok és a fegyvertár készletei — némi csekély eltéréssel — ugyanazok, melyek 1697-ben voltak.

Az 1706-iki összeírás alkalmával 19 ágyú, 5 haubit, 3 orgel, 205 doppelhaken, 41 doppelhaken-cső, 18 muskéta-cső, 1169 db. 18 latostól 28 fontosig terjedő súlyú ágyúgolyó, 270 db. 6—125 fontos kőgolyó 1 mázsa doppelhaken golyó, 42 kézi gránát és 2 mázsa 77 font lőpor találtatott.¹⁾

Az 1710—11-iki ostrom Lőcse bástyáit és körfalait nagyon megrongálta. Az állandó katonaságnak létesítése után a város — mint erőd elveszítette fontosságát, mindamellett még ezután is tetemes mennyiségű hadi szerei voltak, míg III. Károly király 1712-ben a városnak ágyúit (a Mayer féle krónika szerint 50-et [?]) Bécsbe vitette. Megmaradt fegyvereit 1849-ben Benedek tábornok összetörette s most csak egy újabban talált doppelhaken képviseli a régi falvédő fegyvereket.

A középkor harcziás századaiban, midőn az olygarchák féktelensége, Giskrának dülő hadai, a megyei nemességnek a városok szabadalmi és gazdag birtokai ellen gyakran intézett támadásai folytonos védelemre kényszerítették a városokat, a polgárságban igen kifejtett a harcziás szellem.

A városnak tulajdonát képező felsorolt hadikészleteken kívül minden polgárnak teljes fegyverzettel kellett ellátva lennie. Azt ellenőrizni a hatóságnak feladata volt. 1641. február 5-én figyelmeztette is a képviselő testület a magistratust említett kötelességére

¹⁾ Levélt. XI. oszt. 26., 27., 29., 30. sz.

s kívánta, hogy a polgárság évenként köteleztessék a lövészekkel együtt czéllövészetre kivonúlni, hogy meg lehessen tudni, vajjon mindenki el van-e látva a kellő fegyverzettel. (Ob die Burgerschaft alle Ober- und Untergewehr habe. A polgárok ingóságainak lelet-táraiban a különféle puskák, kard, buzogány, alabárd, pallos, lőporos palaczk rendes rovatot töltenek be.

A czéhbeli emberek között a városi fegyvertár-ból osztottak ki fegyvereket. Így 1702-ben a túcsi-náló czéh kapott 13 puskát, a mészárosok 10-et, az asztalosok 2-öt, a posztószövők 15-öt, a nyeregkészítők 1-et, a könyvnyomdászok 3-at, az ácsok 1-et, a szíjgyártók 4-et, a cipészek 4-et, a gombkötők 2-öt, a kécsináló 8-at, a kalaposok 13-at, a rézkovácsok 3-at, a sütők 2-öt, a szabók 3-at, a lakatosok 6-ot, a kerékgyártók 2-öt, a csizmadiák 3-at, a takácsok 6-ot, a bodnárok 7-et összesen 108 darabot.¹⁾ Mint-hogy a czéhek a bástyatornyok ágyúival voltak el-foglalva, a puskák csak az azokhoz felesleges számú mesteremberek részére adathattak ki.

A harczias szellem ébresztésére nagy hatást gya-koroltak a *lövész-egyesületek*.

A lőcsei lövész-egyesület keletkezésének idejét nem lehet meghatározni. A XV. században már virágzott. Spervogel 1516-ban írja, hogy a magistrá-tus Miklós (niclas) lakatos mesternek házáat megvevén a rajta volt adósságokat törlesztette s a többi közt »in der Schützen-bruderschaft« is befizetett 1 frtot. A Hain krónikájában előforduló ezen kifejezés: »ist zuwissen, dass allhiesige Schützen-Bruderschaft . . . . auffgerichtet Anno 1599 und sind alsobald zu neuen Eltesten erwehlet worden Caspar Rugner und Chris-

¹⁾ Levélt. XI. oszt. 25. sz.

toph Schmidt« arra mutat, hogy a régi lövész-egyesület a XVI. század folyamában megszűnt létezni s csak 1599-ben szerveztetett újra. A polgárság azonban mindig gyakorolta magát a lövésben. Nem csak kézi fegyverek, hanem a doppelhakenek is szerepeltek ilyen alkalmaknál s közkölségen szerzett jutalmak osztattak ki. 1597-ben az alsó kapun kívül építettek lövő helyet, hol két tanácsnoknak felügyelete alatt doppelhakenekkel lövés-versenyt tartottak. A városnak minden tizenkettedéből 8—8 polgár 4—4 doppelhakennel, (összesen 96 személy 48 doppelhakennel) vett ebben részt. A legjobb lövések jutalma: 1-ső 1 tallér, 2-ik 1 arany, 3-ik 1 tallér. Ha a kört senki sem találta el, az összes résztvevők egy hordó sört kaptak a várostól.

1610-ben állandó lövész-csarnokot (Schiess-haus) építettek. A czéhbeli mesteremberek nem tartoztak a lövész-egyesület körébe, de az évenként tartatni szokott ünnepélyes cél-lövésben részt kellett venniök. A ki a polgárok közül visszavonúlt, fizetett 50 denárt. 1658. jún. 3-án a czéhbeliek és a lövészek között felmerült viszály következtében az előbbiek elmaradtak a cél-lövéstől, mégis 125 férfi vett abban részt.¹⁾ Az egyesület ma is virágzik.

A város fegyvertfogható férfiainak számáról kevés adatunk van. Az időnként tartott »*Musterung*«-okról szóló tudósítások szerint 1532-ben Lőcsének 350, 1557 okt. 20-án ugyanannyi főből álló polgárőrsége volt.

Az 1660-iki összeírás szerint Lőcsének 703 háza közül 72 volt özvegyasszonynak birtokában. 331-nek

---

¹⁾ Az egyesület jutalmakkal ösztönözte tagjait a nemes versenyre. Az 1660-iki verseny-lövésben 78 férfi vett részt. Minden

birtokosa nem czéhbeli ember 300-é pedig mesterember.¹⁾

1663. szeptember 20—21-én összeírták a harczképes polgárokat és a fiatalságot s ezen utóbbinak száma ekkor 200-ra ment.²⁾ Az 1660-iki összeírásban említett 631 házbirtokos közül ha 550-et veszünk harczképesnek, a védelmi erő 750 főből állott.

Az 1664. május 31-én és június 2-án tartott Művészeti Verseny-díjak osztottak ki:

1. nagy aranyozott ezüst csésze, . . .	értéke 21 frt
2. egy tuczat tál	» 20 »
3. egy aranyozott ezüst csésze	» 18 » 20 den.
4. $\frac{1}{2}$ tuczat czin-tál	» 16 » 36 »
5. egy aranyozott csésze ezüst kanálkával	» 14 » 30 »
6. » pár aranyozott kanál	» 12 » — »
7. » tuczat czin-tányér	» 10 » 54 »
8. » pár aranyozott kanál.	» 9 » 15 »
9. » » fehér ezüst »	» 8 » — »
10. $1\frac{1}{2}$ rőf vörös taffota	» 7 » 18 »
11. egy pár fehér ezüst kanál	» 6 » 50 »
12. » nagy czin-kanna	» 5 » 18 »
13. » aranyozott kanál	» 4 » 75 »
14. » czin-palaczk	» 4 » 50 »
15. $\frac{3}{4}$ rőf zöld atlasz	» 4 » 25 »
16. egy pár sárgaréz gyertyatartó . . .	» 4 » — »
17. » » nadrágra való barna remek paszomány	» 3 » 60 »
18. egy fehér kanál	» 3 » 25 »
19. » ezüst »	» 2 » 75 »
20. » pintes czin-palaczk	» 2 » 24 »
21. » malacz tálastul	» 1 » — »
22. » rozmarin koszorú	» 1 » 50 »

összes érték 180 frt 25 den.

¹⁾ Levélt. XI. oszt. 24.

²⁾ Hain 525. old.

sterung alkalmával 681 férfi osztatott be a kapitányságok alá.

A tanácsnak jogköréhez tartozott a polgárságnak zászlóalljakba osztása, a tisztek kinevezése és a bástyatornyoknak kiosztása a czéhek között.

Az összes polgárőrség élén állott a főkapitány (Obrister-Hauptmann).

A város fel volt osztva négy negyedre és 12 tizenkettedre. Egy-egy negyedre jutott 3 tizenketted. Minden negyednek polgársága fölött egy kapitány, egy hadnagy és egy zászlótartó (Fändrich) állott a polgárság köréből. A lovasságnak külön parancsnoka volt.

A XVI. században az ugyanazon tizenkettedben lakó polgárok együtt tartoztak felügyelni a bástyákra, s védeni azokat.

1569-ben ilyen felosztást találunk:

1. Felső-kapu: felügyelője az 1-ső 12-ed.
2. Menhardtorony: » a 2-ik és 3-ik 12-ed.
3. Vastag » » 4-ik 12-ed.
4. Alsó-kapu: » az 5-ik 12-ed.
5. Puschen-Thurm: » a 6-ik 12-ed.
6. Hencken-Thurm: » » 7-ik 12-ed.
7. Zárdatorony: » » 8-ik 12-ed.
8. Haber-Thurm: külön 12-edé nem említették, hihetőleg ez is a 8-iké volt.
9. Vízi-torony: felügyelője a 9-ik 12-ed.
10. Kis-Scharfeck: » » 10-ik 12-ed.
11. Nagy- » » 11-ik 12-ed.
12. *Schützen-Thurm*: külön 12-edé nem említették, hihetőleg a lövész-egyesület tagjainak felügyelete alatt állott s így ettől kapta nevét is.

13. *Vorbrutte-Thurm*: felügyelője a 12-ik 12-ed polgársága.¹⁾

A XVII. század elején már elválasztva találjuk a czéhbeli mesterembereket a többi polgároktól, 1605-ben, midőn Bocskay István hajdúi nyugtalanították a várost, a tanács Hutter Gáspárt főkapitánynya nevezve ki, így szervezte a négy kapitányságot: *1-ső kapitány*: Kramer Pál, zászlótartója: Brexler György. Parancsnoksága alá 3 tizenkettednek polgárságán kívül a színes bőrt készítő tímárok, (Rothgerber) a szabó, pék, bádogos, rézműves és kőműves mesterek rendeltettek. *2-ik kapitány*: Beck Lőrincz, zászlótartója: Kramer Mihály. 3 tizenketted s az aranyműves, szűcs, kalapos, szíj- és nyereggyártó czéheknek parancsnoka. *3-ik kapitány*: Türck János, zászlótartója: Mutius János. Parancsnoksága alatt 3 tizenketteden felül a posztószövők, kovácsok, lakatosok, és a fehér bőrt készítő tímárok (Weissgerber) állottak. *4-ik kapitány*: Taubrich Bernát, zászlótartója: Wiesner János. 3 tizenketted és a mészáros, cipész, asztalos és bodnár czéhek tagjaival rendelkezett. A krónikának ezen szavai: »Ist also diese Stadt in vier Theil getheilet worden. *Neben diesen* hatt auch ein E. Rath den Zechen *die Thürme* auff der Stadtmauer ausgetheilet.«²⁾ biztos útmutatást nyújt a védőknek ostrom alkalmával történt elhelyezésére. A czéhek védték a kaputornyokat és bástyákat, a tizenkettedekbe beosztott többi polgárok pedig a zwingerek és a körfalak lövőréseinél foglaltak állást.

1719. szept. 14-én Bethlen Gábor fejedelem nevében Rákóczy György hódolásra szólítá fel Lőcsét. A hatóság ekkor két főkapitányt Bobst (Bobest) Frigyes

¹⁾ Hain 197. old.

²⁾ U. ott.

és Greff Lőrinczet állította a négy kapitányságra beosztott polgárság fölé.¹⁾

1644-ben (I. Rákóczy György felkelése idejében). A kapitányok és zászlótartók mellett hadnagyok, »Rothmayster«-ek (szakasz-parancsnokok) és káplárok is említetnek. A negyedek élén állanak a kapitányok hadnagyai és zászlótartóikkal. Minden tizenkettednek van 4—4 Rothmeistere 11—18 emberrel.²⁾

Az 1670. ápril 19-iki, az I. Rákóczy Ferencz féle felkelés alkalmával tartott »Musterung« a polgárságnak

---

¹⁾ U. ott 221.

²⁾ Levélt. XI. oszt. 24. sz. és Hain 326. old. A tisztek következők: *I. negyed:* 1—3 tizenketted. Kapitány: Nitsch Tóbiás, hadnagy: Finck Mátyás, zászlótartó: Amman Jeremiás, Rothmeisterek: Németh Ferencz, Köhler Márton. Steiner Boldizsár, Kramer Mihály, Scheiermann Bálint, Hein János, Eisenbleser Lukács, Sterkenreiff Endre, Tischler György, Bartsch Mihály, Polt György, Seldenderheim János. Összesen 180 emberrel. *II. negyed:* 7—9 tizenketted. Kapitány: Greff Mih. hadnagy Gerstner Gergely, zászlótartó: Graub Tamás, rothmeisterek: Jeschko János, Heller Dávid, Richter Boldizsár, Grauscher György, Heinemann György, Mathern János, Kessup György, Müller Farkas, Miska János, Pollack Kristóf, Círbus György, Schmüger Gergely. Összesen 171 emberrel. *III. negyed:* (4—6 tizenketted). Kapitány: Kramer Pál, hadnagy: Nonnert György, zászlótartó Breszler Dániel, rothmeisterek: Kolmütz Kristóf, Jan Kristóf, Zock Bálint, Payer Pál, Lukel Endre, Schneier Pál, Landinus András, Ratz János, Kulmann György, Klein Boldizsár, Kramer György, Reitter Mihály. Összesen 185 emberrel. *IV. negyed:* (10—12 tizenketted.) Kapitány: Wüstemann Ehrhardt, hadnagy: Kulman János, zászlótartó: Ander György, rothmeisterek: Probnér János, Brandt Joachim, Buchwaldt János, Reich Kristóf, Prelloff Jabab, Schlawinger János, Eblinger János, Nonnhardt Pál, Kroner Sebestyén, Stark Pál, Steinbrunner György, Luschmann Jakab. Összesen 145 emberrel. Káplárokúl: ifj. Schänert. Springer György, Richter Bálint, Röttl Bálint, Opitius János, Scheiermann Márton, Eichelmann Mihály és Haas János említetnek.

új felosztásával ismertet meg. A kaputornyok és bástyáknak őrizetére a czéhek rendeltettek ki. A legkönnyebben megtámadható két kapu s annak környékére rendeltettek a tizenkettedek. A felső-kapu környékére az 1—3 és 10—12 az alsóhoz pedig a 4—9-ik tizenkettedek Fürnstein Tóbiás, Schwab János, Németh György, Graub Tamás kapitányok, — Steiner Magnus, Schüler Kristóf, Breuer Sámuel, Röthel Tamás, hadnagyok és Schuberth Bertalan, Zaeherle Kristóf, Brichenzweig János, Kliesch Jakab zászlótartók alatt. A fiatal legények Letzeldter Tóbiás kapitány, Kassel György hadnagy és Novosádi István zászlótartó alatt külön zászlóaljat képeztek. A lovasságnak kapitányává Alauda Bertalan, cornétásává Amman János Gáspár neveztetett ki.

A czéhbeli mesteremberek a tűzérsegi, a többi polgárok a gyalogsági és lovassági szolgálatot teljesítik, míg a fiatalság a tartalékot képezi. Midőn Tököli Imre seregei 1680-ban megszállották a várost, augusztus 19-ére írja Hain: „ging die Bürgerschaft alsobald mit ober- und untergewehr ein jeder zu seinem Hauptmann und stellten sich in ihren anvertrauten Posten zur defension, mit sorgfältiger Wachtsamkeit auff *Stadtmauern* und *Thurmen*, die junge Pursch aber stunden auff den Platz in *gutter Bereitschaft*.«¹⁾

A XVIII. század elején, — jöllehet már a XVII. század vége felé kir. őrséget kellett befogadnia a városnak — a polgárság még teljesíti a védelmi kötelezettséget. 1703-ban báró Grumbach ezredes — Lócse parancsnoka — kívánta: hogy a polgárok, mesterlegények és más a fegyver viselésére alkalmas fiatalok irassanak össze, a régi fegyverek javíttassanak ki s a

¹⁾ Hain 881. old.

polgárság fegyverben gyakoroltassék, hogy szükség esetében azzal kellően tudjon bánni, az összes harczképesek vonúljanak ki kapitányaik vezetése alatt. A tanácsnak ezen kívánságokra adott válasza mondja, hogy a polgárság és a szolgák (Hausgesindl) a kapitányok által rendesen számon tartatnak. Lednitzkynek, mint a legidősebb kapitánynak meghagyták, hogy a kereskedő segédeket és a harczképes polgári ifjúságot írja össze. A mesterinasok és legények összeírásával az őrmestert bízták meg. Ezen fiatalság élére most is külön kapitányt, Husz Jánost nevezték ki.¹⁾

Mily magasztosan fogta fel a városi polgárság házi tűzhelye védelmezésének kötelességét, kitűnik abból, hogy a közös veszély idejében senkinek sem volt szabad elhagynia a várost. 1605-ben Lang Kristóf tanácsbeli tag, megfélemlítve polgári esküjéről, megszökött Lőcséről. A tanács azonnal lefoglalta minden vagyonát s arra ítélte, hogy a háború végéig felfogadott 100 zsoldos drabant az ő költségén fog tartatni. Ha ezen ítéletet nem is lehetett teljesen végrehajtani, mindenesetre érdekes módját látjuk itten a hadiköltség beszerzésének s következtethetjük, hogy a pénzbírságokat veszély idején hadi kiadásokra fordították.

Ha a polgárság nem bízott eléggé saját erejében, zsoldos sereget (drabantokat) fogadott fel a tanács. Egyebek közt 1605-ben látunk erre példát, mikor a május 7-én fogadott 200 zsoldosnak kapitányaivá Greff Lőrincz és Hödisch Bálint neveztettek ki. Midőn még ezzel sem érezte magát elég biztosságban a polgárság, május 12-én ismét felfogadtak 100 drabantot s ezeknek kapitányává Draveczky Samu szepesmegyei szolgabíróvá választották meg.

¹⁾ Levélt. XI. oszt. 30. sz.

A drabantokat rendszeren a kirohanások és portyázásoknál alkalmazták. Fizetésüket a hatóság a polgároknak a bírtok arányában kivetett taxából fedezte.

A megyei szolgabírónak városi szolgálatba lépése sajátságosnak látszhatik, de tekintetbe kell vennünk azt, hogy veszély idején az erős városok biztos menedék-helyül szolgáltak a megyei nemességnek is. A XVII. század elejére vonatkozik Pethe Márton győri püspök, kancellárnak Rudolf királyhoz írt egyik levele. Midőn 1603. szeptemberben Lőcse egy nagy tűzvész következtében sok kárt szenvedett, írja a kancellár: »Contigit hoc Augustissime Imperator civitati Leuchoviensi, quae aedificiis venusta, loco amoena, hominibus referta, *moeniis et propugnaculis bene munita*, antiquitate excellens, fidelitate conspicua, *totius Scopusii faciem referens*« etc. — Lőcsével történt ez felleges Úr, melynek épületei kellemesek, fekvése kedvező, emberekkel telt, falakkal és bástyákkal jól erősített, régisége által kitűnő, hűségéről nevezetes és az egész Szepességet képviseli — Ezen hivatalos nyilatkozat feltűnteti, mily fontosságot tulajdonított a királyi kormány Lőcsének.¹⁾ Mennyire fontosnak tekintette a várost a nemesség önmagára nézve, abból látjuk, hogy a Bocskay féle felkelés kezdetén 1604. november 4-én Liptómegeye nemességének gyűlése kérdést intéz Lőcséhez: minő állást fog a város a mozgalommal szemben elfoglalni? s a nemességnek egy tagját a városba küldi, hogy ez az eseményekről, melyekről Lőcse mindig gyorsan kap értesítést, tudósítsa a megyét. Horváth László szepesi alispán pedig nov. 5-én egyenesen azon kéréssel fordult a városi tanácshoz, adna ez neki tanácsot: melyik félhez álljon?²⁾

¹⁾ Levélt. Miscellanea XXI. oszt. ²⁾ Levélt. II. oszt. 46.

Az 1680-iki zavarok idejében aug. 19-ére írja Hain: »Versammelte sich ein E. E. Rath, Vormünd, Gemeinde und der Ausschuss von der Burgerschaft, nebens dem Commendanten und anderen Kriegs-Officiern, so sich zur Zeit allhier befunden, undt kahmen auff den Rathhaus zusammen nebens denen von Adel (sintemahl unter wehrenden dieses Kriegstrublen *d. zipserische Adel meistentheils in der Stadt auffhielt.*« Méltányos volt tehát, hogy legalább egyesek részt vegyenek a védelemben.

Az erődítés fegyverzet és polgárőrség ismerése után tekintsük meg a védelmi rendszert. Valahányszor ellenség fenyegeté a várost, a hatóság azonnal »Musztierung«-ot rendezett. Összeszámította a fegyverviselésre alkalmas férfiakat, kapitányságokba osztva őket ki-nevezte tisztjeiket, a bástyákat kiosztotta a czéhek között, a többi polgároknak helyét a falakon kijelölte. Vizsgálatot tartott a falak, bástyák s azoknak és a polgárságnak fegyverzete fölött. Míg a veszély nem lett közvetlenné, naponkint egy vagy két kapitányság vonúlt ki őrségre a kapuk-, bástyák- és körfalakra. A város külső területére külön kapitányságot szerveztek, melynek feladata a közeli környéken való czirkálás volt.¹⁾

A legelső védelmi intézkedés abból állott, hogy a legkönnyebben megtámadható keleti oldalán a felső- és alsó-kapuk közé eső vonalon a körfalakon kívül levő csűröket lerombolták, a kertek fáit kivágták hogy az ellenség kénytelen legyen nyílt téren harcolni. Majd a falaknak és bástyatornyoknak fedeleit szedték le, egyrészt a tüztől való félelem miatt, másrészt, hogy a bástyatornyok tetejéről is védhessék a várost. A

¹⁾ Levélt. XI. oszt 30.

kapukat az ellenség közeledésekor rendesen gerendákkal és földdel torlaszolták el. Ha a veszély nem volt nagy, egyet nyitva hagytak, mint az 1531-ben történt. Az 1680-iki és 1682-iki ostromok alkalmával a kapukat mind eltorlaszolta találta az ellenség.

A czéhek tagjai a bástyákon, a kapitányságok alatt zászlóaljakra osztott polgárság a zwingereken és körfalakon elfoglalta helyét. Míg a piacon felállított fiatalság könnyen volt bármely veszélyeztetett pontra indítható, a gyalog drabantok és a lovasság mindig készen állottak a kirohanásra.

Ilyen hadi szervezet mellett Lőcse nem csak megvédte magát minden támadás ellen, hanem a XVI-ik században amint láttuk, bírtokokat is hódított. A XVII. századon keresztül mindig önerejével kényszeríté ostromlóit arra, hogy a városra nézve előnyös feltételeket fogadjanak el a capitulációknál. 1682-től kezdve majd császári, majd fejedelmi hadak tartják megszállva a várost, de védelmi intézkedéseinél a polgárság erejét mindkét fél mindig számításba vette. Ezt mutatja Károlyi Sándornak 1706. szept. 30-án Polgár melletti táborában kelt rendelete, melyben Lőcsének biztosítására rendeli: 1. A védelmet akadályozó harczképtelen egyéneket ideje korán biztosságba kell helyezni a Rozsnyó felé vezető völgyekben. 2. Igyekezzék a város elegendő munitiót beszerezni, minthogy az országnak a megszállott helyek ellátásáról kell gondoskodnia s csak a lövészközüket hagyhatja meg a városban. 3. A tetőket korán le kell szedni. 4. A polgárság utolsó csepp véréig engedelmeskedjék a parancsnoknak. 5. Az őrség erősbbítése végett vegye magához Késmárknak fegyverviselésre alkalmas férfait is stb.¹⁾ 1711-ben

¹⁾ Levélt. XI. oszt. 31. sz.

árulás ejtette el Lőcsét s a polgárság még ekkor is csak előnyös capitulatio után tette le a fegyvert.

Az állandó hadsereg szervezése után megszűnt a városi polgárságnak polgárőri kötelezettsége.

A particularismusnak helyére újabban az egységes haza-, az osztály különbség helyére az egységes nemzet eszméje, az osztály-érdekek helyére általános nemzeti érdekek léptek. A polgárság, mely külön érdekei mellett is lelkesedéssel tudta szolgálni a közös hazát, soha sem tagadta meg múltját és legutolsó nemzeti küzdelmünkben is ott volt a jók legjobbjai közt.

XIII.

Rendőrség és törvénykezés.

 városi polgárság hajdani életét általában a rend és nyugalom jellemzik. Amennyire készen állott a polgárság házi tűzhelyét minden támadás ellen fegyveres kézzel megvédeni, épen olyan szigorúan őrködött a fölött is, hogy bent a városban senki ne zavarja a nyugalmat. Erre ügyelni a hatóságnak volt kötelessége. Említők már, hogy Lőcse 4 negyedre és 12 tizenkettedre volt felosztva. Minden évben sorsolás útján kiosztották a tizenkettedeket a tanács tagjai közt s a felügyeletet ezekre bízta. A Gemeinnak tiszte volt rendőri szabályzatokat javasolni, a tanácsé azokat végrehajtani, végrehajtó közegekül rendelkezésére állottak a »Schlüssel-Herr«-ek, az őrmester, a drabantok és a »Rothmeyster«-ek.

Terem nem engedi a részletezést, így csak néhány vonásra kell szorítkoznom.¹⁾ Lőcsén, mint városainkban

¹⁾ A régi városi élet megismerésére nézve itt újra utalok: A felső magyarországi városok életéről« írt, már idézett munkámra.

általában, mindenki köz- és magán életében szigorú rendőri felügyelet alatt állottak. A városnak egyik legkiválóbb joga volt a statutum alkotás, amiből kifolyóan az élet minden viszonyait rendőri szabályzatok határozták meg. Ezek állapították meg a keresztelezés, lakadalom, temetés módját, a polgárok rangfokozatát, ruházkodását, házának berendezését; a cseléd és gazda közti viszonyt; a munkások bérét; az élelmi szerek árát stb. Az idegent először a kapuőrök vették vizsgálat alá, gyanús egyéneket, csavargókat, koldusokat be sem bocsátották a falak közé. Az erődítményekre szigorú felügyeletet s azoknak sérthetetlenségét már említők. A falakon belül a nyugalom fölött a Polizey Ordnungok őrködtek. Este 9 órakor az őrmester bejárta a korcsmákat s a hol vendéget talált, azt és a korcsmárost megbüntették. Az éjjeli őrségnek a kiszabott záró órán túl a magán házakba is joga volt bemennie, hogy a lakókat és vendégeket a lefekvésre figyelmeztessék. 1596 szeptember 28-án Schmied Boldizsár polgár a vásár alkalmával bement Brewer Bruno házába, hova négy Kiszely testvér szállott éjszakára s a még fönn levőknek parancsolta, hogy feküdjenek már le. A házból kiüzetve fellármázta az őrséget, mely aztán benyomúlva a házba két vendéget megsebesített. A vizsgálat kiderítette, hogy Schmied *nem lévén őrségen*, jogtalanul szólt be a házba és a jogtalanul felidézett vérengzés miatt lefejezték. Ha rajta lett volna az őrség sora, büntetlenül marad.

A kapukat nyáron 10, télen 9 órakor be kellett csukni, akit ezen túl lámpa nélkül az utcán értek, bűnhődött. Az utcák világítása nálunk csak a XVIII. században kezdődik.

Vásár- és ünnepnapokon az istentisztelet ideje

alatt a város kapút becsukták, az alatt se korcsmában se magán házban nem volt szabad szeszes italt kimérni. A meszárszékek csak reggeli 6 óráig voltak nyitva, a mise és más szertartások ideje alatt se boltban se piacon árulni nem szabad. A protestantismus idejében a munkaszünet az ünnep fontosságához volt mérve, így például a gombkötők az egy prédikációs ünnepen délelőtt 10 óráig dolgoztak, a két prédikációt egészen megünnepezték.

A hatóságot a rend fentartásában támogatták a czéhek, melyeknek szabályai nem túrták a kihágásokat. Amelyik mesterlegény lerészegedett, vagy hétfőn reggel a rendes időben munkába nem állott, egész heti munkáját, illetve munkabérét veszítette. A mesterek hasonlóan kemény felügyelet alatt állottak, amire kiváló példa Brüchenzweig szabó mester esete. A mester 1636 decz. 27-én este ittas állapotban ment haza felé, útközben találkozott a hóhérrel és annak leányával, a leánynak illetlen módon kezdett udvarolni s mikor az visszautasítá, lerántotta fejről a kendőt. A czéh megtudván az esetet, Brüchenzweigit megfosztotta a mesterjogtól s a városi hatóság közbenjárásának is csak 1638 nov. 3-án és csak akkor engedett, mikor a hatóság megsokalva a túlságos szigorúságot és engedetlenséget, felfüggesztette a czéh szabályait s a szabókat polgári jogaiktól meg akarta fosztani. A czéh erre Brüchenzweigit azon feltétel alatt fogadta vissza, hogy mindig ő lesz utolsó a czéhben.

A vétségeket se törvény se czéhszabályok nem szüntethették meg teljesen, a városi hatóságnak nem ritkán nyílt alkalmja élnie büntető jogával. Mondhatni leggyakoribb alkalmat szolgáltatott erre a paráznság, noha épen ez volt, aminek megakadályozására legna-

gyobb gondot fordítottak. A gazda cselédjének, a házi úr vendégének, a szülő gyermekeinek erkölcsös életeért felelős volt. 1628-ban egy polgárt, aki paráznaságért már egyszer büntetett szolgálót felfogatott, 10 frt bírsággal büntettek. A paráználkodókat, ha azok még szabadok voltak, rendszeren összeeskették, de előbb nyilvános megszégyenítésnek tették ki. 1566-ban egy párt a szégyenoszlophoz (Pranger) kikötöttek, majd fejükön szalmakoszorúval kivezettették a városból, hogy esketessék össze magokat, ahol akarják. 1612-ben egy cseléd párt néhány napon át a piacon állott vas kalitkában — in grünen Häusel, Ketterl — fogva tartották, azután a templomszolga által összeeskette kiutasították. 1624-ben egy 23 éves ifjút és egy 40 éves özvegy nőt arra ítélték, hogy a régi szokás szerint a fogházból lakadalmi kíséret nélkül menjenek a templomba összeesküdni, azután házukat eladva örökre hagyják el a várost. Az életkorra és a társadalmi állásra sok tekintettel voltak. Így például egy előkelő polgár leányával beérték azzal, hogy egy vasárnapon a templomban a szekrestye előtt térdepelve nyilvánosan vezekelt, a férfi meg pénzbírságot fizetett. A kiskorú vétkeknél beérték a vesszőzéssel. A nem városi illetőségűeket az összeesketés után rendszeren örökre száműzték a városból.

A vérfertőzésnek büntetése tűzhalál. 1556-ban Mulner Andrást nyilvánosan megégették, leányát a születésig börtönben tartották, azután ő is a máglyára került. A XVII. században már nem vették oly szigorúan a törvényt, vagy csak az első fokú rokonokon hajtották végre föltétlenül a halálos ítéletet; mert Lőcse hatósága két tepliczai jobbágját, akik második fokú rokonságuk daczára együtt éltek, ártatlan gyerme-

kükre való tekintetből csak számúzte a város területéről.

A magzatát elhajtó nőt, ha a magzat már életre való volt, gyermekgyilkolásban marasztalták el, ha a magzat még nem volt életre való, az anyát nyilvánosan megvesszőzték. Egy gyermekét meggyilkoló szolgát 1568-ban arra ítélte a tanács, hogy vízbe fojtassék, vagy elevenen sírba tétetve, nyárssal átszúrva eltemetessék, ha azonban tekintélyes emberek könyörgnének érte, kegyelemből csak fejét vegyék. 1576-, 1582-, 1612- és 1655-ben találtam feljegyezve eseteket, hol a gyermekgyilkos nőt elevenen, nyárssal átszúrva temették el. A lőcsei polgárság erős protestáns érzületére élénk világot vet az 1655-iki eset. Egy gyermekét meggyilkoló leányt a tanács elevenen eltemetésre ítélte. A szerencsétlen menekülni óhajtván a borzasztó haláltól, elhagyva katholika vallását, áttért a protestáns hitre, ennek következtében azon kegyelmet nyerte, hogy a hóhér tüzes fogóval egyet csipett mellén, ezután lefejezte.

A lopás büntetése a lopott tárgy értékétől és a bírák belátásától egyaránt függött. Az 5 frt értéket meg nem haladó lopást a kisebb büntények közé sorozták, de már annak büntetése is szigorú. 1603-ban egy embert több rendbeli apró lopásért »weyll der Diebstall nicht über 5 fl. gewesen, is nach ordentlicher Sentenz »ist zur *staupen* erkannt, und am Pranger mit drei Runken gestrichen.« Ezen büntetés volt a nyilvánosan kikötözve megvesszőztetés. A szász törvény értelmében ezt olykor a »Staup-Schilling«-re változtatták, amikor a bűnös a vesszőzést 3 schillingen megválthatta, de ezen esetben jog- és becsületvesztessé lett. Olykor számúzetésre változtatta azt a ta-

nács, mint 1592-ben Kristóf polgárnál, a ki a más szálfáiról levágva a jegyet, azokat sajátjaként adta el, miért kiutasították a városból, nejének el kellett adnia házukat és gyermekeikkel férje után mennie. 1575-ben egy vásári tolvajt »zur schlechten Staup« — nagyobb mérvű vesszőzés — és füleinek levágására ítélték. A kedvezésnek tág tere lehetett, amikor egy polgárnál, a ki 1551-ben többektől malátát lopott, a tanács a predikátor és más becsületes emberek kérésére a javulás reményében elégnék tartotta a dorgálást. 1592-ben meg egy asszonyt, a ki a vásáron 13 rőf morva posztót lopott, minthogy az Senyey Bálint jobbágyának felesége volt, »guter Nachbarschaft wegen«, daczára a városi lopásra érvényes szigorú törvényeknek, egyszerűen kiutasították és megtiltották neki máskor a városba jönni.

Az 5 frt értéket meghaladó lopás büntetése az akasztása. 1553-ban egy lőcsei ember a Liszkára utazó tanácsnoktól ellopott 22 frt 5 denárt és a borházból 3 czinkannát, azért akasztófára ítélték, de kegyelemből lefejezték. 1579-ben Görgey Benedek egy volt jobbágyát juh és kecske lopásért volt földesura jelenlétében felakasztották, 1591-ben egy férfit ért ugyanolyan sors, mert 12 frt értékű vásznat és 7 frtot lopott.

A városi hatóság a város területén bünt elkövetett idegen illetőségűek fölött is bíraskodott. 1589-ben egy olsaviczai jobbágyot Tepliczán elfogtak, mikor egy lopott lovat el akart adni; *kínzó vallatás* után felakasztották.

A szükség és a fiatal kor enyhítő körülmények. 1615-ben egy toriszkai jobbágy Horváth László hodályából néhány darab sajtot lopott; tekintetbe vették, hogy 5 kis gyermekének nem volt mit enni adnia s

azért lopott enni valót: 14 nap alatt el kellett hagynia szülő faluját és a város birtokait. 1579-ben egy poprádi ember által lopásra csábított 2 fiúra és 1585-ben egy anyának idegen libák behajtására felhasznált 2 fiára 20—20 vesszőt vágattak, miközben a törvényszolga a gyerekeket javulásra intette. A nagykorú bűnrészesek és csábítók számúztettek.

A zárt helyről, a mezőről vagy az éjjel elkövetett lopást a legszigorúbban sújtották. 1580-ban egy polgárt éjjel fa-lopáson értek, azért a tanács őt akasztófára ítélte, de többek kérésére büntetését örökös száműzetésre változtatta. 1571-ben egy lőcsei ember a mezőn pár boronaszeget lopott, miért a hóhér a lopott szegeket a vétkesnek nyakára akasztotta és úgy vezette ki a városból. 1576-ban két ember egy városon kívül levő méhesből kiölte a méheket, a mézet ellopta és a majorosné tehenét a bőr kedvéért levágta; kínzó vallatás után mindkettőt elevenen megégették.

A kínzó vallatást tolvajok irányában csak nagyobb lopás esetében alkalmazták. Lőcse tanácsa 1580-ban egy asszony esetében, a ki 14 rőf vásznat lopott, egyenesen kimondta, hogy az nem elég ok a kínzásra.

Az orgazda a tolvajjal egyenlő beszámítás alá esik, de amint a szász törvény mondja, magasabbra kell felakasztani. Ha ezt azonnal nem alkalmazták is, de Lőcse hatósága sem tréfált velök. 1595-ben egy nőt, aki tudva lopott ruhát vett meg, az orgazdaságban részes nővérével együtt örökre száműzték. 1623-ban egy polgárt orgazdaságért először 40, másodszor 200 frt bírsággal sújtottak, kijelentvén neki, hogy harmadszorra örökös meggyalázással számúzik.

Rendkívüli szigort alkalmaztak a rablók és rablógyilkosok ellen. 1571-ben két lőcsei illetőségű férfi Új-

bánya környékén vásárra utazó kereskedőket kirabolt; a dolog február hóban történvén, »da man in die Erde nicht kann«, azaz elevenen eltemetni nem lehetett, mindkettőt kerékbe törték s testüket mások elrettentő példájára ég és föld közé akasztották. 1588-ban egy rabló-gyilkosnak előbb végtagjait keréken összetörték, azután a még élőt máglyán megégették. 1597-ben egy többszörös rablógyilkost felnégyeltek.

A sebesítés büntetése a seb minősége és a körülmények szerint különböző, de a későbbi századokban soha sem olyan enyhe, mint hajdan volt, amikor azt a szepesi ősi jog pénzbírsággal róttá meg. Ezt Lőcse hatósága csak az igen könnyű esetekben alkalmazta. 1587-ben egy embert, aki egy napszámost késsel bal vállán megszúrt, pár napi fogságra s arra ítélte, hogy a sebesültnek fizessen 1 frt 5 denárt és a börtönőrnek »Stockrecht« fejében 24 denárt. Ha a megsebesült vagy rokonai követelik a megtorlást, a tanács kénytelen volt szigorúbban járni el. 1581-ben egy polgár egy kötélverő legényt az utcán, minden ok nélkül a felhevülésre, karddal lágyékán megsebesített, — minthogy a legénynek anyja a bűnösnek büntetését kívánta, a tettest a bitófa alatt lefejezték s a hóhér kihirdette, hogy ha a kivégzettnek rokonai vagy társai bosszút állanának, még szigorúbban fognak bűnhődni.

Az emberölésnek büntetése, ha a megöltnek rokonai követelik a büntetést, rendesen halál, 1575—1625 közt több esetet találtam feljegyezve, ahol korcsmai borozás közt, felhevült állapotban, czivódás közben elkövetett emberölésért a tettesek életüket vesztették.

A tetten ért gyújtogatót egyszerűen a tűzbe dobták s azért senki sem volt felelős, a beigazolt gyújt

togatás büntetése a máglya volt. A tűzzel fenyegetés büntetésére 1582-ből találtam egy érdekes esetet. Egy lőcsei polgár haragjában saját házát felgyújtani, magát, nejét és gyermekeit a tűzbe ölni akarta. Cselédje megakadályozta a szándékában állhatatosan dühöngőt, míg neje és gyermekei félelmökben a hatósághoz fordultak oltalomért. A tanács a polgárt elfogatta, szabadon bocsátották volna ha 13 tisztességes polgár kezességet vállal érte, de a veszekedő természetű ember nem talált kezeseket. Végre a plébános, a predikátor és egy polgár rövid kezességet vállaltak. Ezeknek kíséretében a fogházból családjához bocsátották, hogy 4 órai idő alatt rendezze ügyeit, azután kezesei által kikisértetve örökre hagyja el a várost. Neje és gyermekei egy év egy napig itt maradhatnak s ha a családfő az alatt kegyelmet nem kap, vagyonukat eladva ők is utána költözködhetnek.

A bővülésre és boszorkányságra is találunk eseteket, de azt látjuk, hogy hatóságunk ilyen esetben nem járt el oly vadul, mint mások a XVIII. századnak híres alföldi boszorkány pereiben. 1629-ben — például — egy asszonyt azzal gyanúsították, hogy a híres Spillenberger Dávid orvost megbabonázta. Az asszony csak annyit vallott, hogy egy embernek tehenét meg akarta rontani, hogy azt 6 kis gyermeke táplálására megszerezze; a tanács nem látott elegendő okot a kínzó vallatásra és csak száműzte a boszorkányt a város területéről.

Csak néhány esetet akartam felhozni a városi hatóság egykori büntető jogának gyakorlásából. A város levéltárában levő »Malefizbuch«, mely 1550-től kezdve a XVII. századnak csaknem végéig terjed, a kisebb nagyobb bűneseteknek egész sorozatát tárja

elénk. Onnan azt látjuk, hogy Lőcse hatósága az élet-halál fölött uralkodó pallos jogot igen mérsékelten gyakorolta. A kisebb büntényeknél beérte a »Stadtbuch«-ba beírással, amikor rendesen kötelezvényt vett a bűnöstől arról, hogy vétkét ismételni nem fogja. Nagyobb büntetés az ideiglenes vagy örökös száműzés, a súlyosabb testi fenyítést vagy a halálos büntetést a polgárokkal szemben legtöbbször erre változtatták. A kínzó vallatás és a különböző kínos halálnekem alkalmazása igen ritka. A könnyörületesség érzetére igen jellemző a városházán most is őrzött, a XVI. századból való hóhérpallosnak felírata: »Wann ich dies Schwerdt thue auff heben . . . So wünsche ich den armen Sünder das ewige Leben«.

Mennyire óvatos és megfontolt volt a hatóság a halálos ítélet végrehajtásánál, arra nézve igen jellemző a »Malefizbuch« első lapjára 1595. okt. 13-án »pro memoria« írt eljárási mód. E szerint a *halálos ítélet* első *kimondása* és annak *végrehajtása* közé esett még a második és harmadik ítélet hozása. Vádlók és bírák egyaránt fontolóra vehették, vajjon a bűnös halála kiengeszteli-e a megsértett társadalmi rendet? Az első ítélet hozatalának idejét a városnegyedekben közhírré teszik a negyedmesterek. A városi építkezésekre fölügyelő tanácsnok (Bauherr) gondoskodik az elítéltnak vendégleléséről a legközelebbi törvénynapig. A második törvénynapon csukott ajtók mellett tartott ülésben összegyűlt tanácsurak a bíró által újra fölhivattak ítéletre. Mikor a tanácssterem ajtaját becsukták, először húzták meg a lélekharangot. Ha a második ítélet is halálra szólt, a tanácssterem asztaláról levették a takarót s a hóhérnak meghagyták, hogy a bűnöst készítse elő utolsó útjára. Ezután a bíró újra becsukta

a termet s az ismét meghúzott lélekharang hangjai közben ismételte a büntetésre vonatkozó kérdését és figyelmeztetését. A halálos ítélet harmadik kimondása után a terembe lépett a törvényszolga, utána a hóhér az elítélttel, majd a közönség. A törvényszolga föl-kérte a bíróságot az ítélet nyilvánítására, hogy a végrehajtók világosan ismerjék teendőiket. A bíró erre a közönséghez intézett intó szavak kíséretében kihirdette az ítéletet. Harmadszor szól a lélekharang a hóhér átveszi a bűnöst, két tanácsnoknak kíséretében kiviszi a vesztőhelyre s végrehajtja szomorú kötelességét.¹⁾

A végrehajtáshoz kiküldött két tanácsnok vitte ki rendesen a városi pallost, melynek hüvelyét tarták, míg a hóhér a pallost kihúzta, végrehajtotta a lefejezést, majd a kivégzettnek ruháival megtörülte azt s visszadugta a hüvelybe. Ezután a városi fegyveres polgárőrségtől kísérve vitték vissza a pallost a város-házára.²⁾

Az ítélet végrehajtására szolgáló eszközöknek általában igyekeznek a hatóságok kellő tekintélyt biztosítani. Az akasztás a legmeggyalázóbb büntetés. Hogy a közönség az akasztófát ne csak a meggyalázás helyének, hanem a megtorló igazságszolgáltatás eszközének is tekintse, az új akasztófa készítéséhez az összes czéhek kibontott zászlókkal, dobszó mellett vonultak ki. A városi tanácsnak egy tagja, a »Bauherr« kezébe vette a baltát s megtette az első vágást a kifaragandó oszlopon, a kőművesek, ácsok és vinczel-

---

¹⁾ Lőcsei »Malefizbuch« első lapján 1595. okt. 13-án »pro memoria« leírt szabályzat.

²⁾ Simpliciss. 116. la.

lérek czéheinek tagjai csak azután fogtak munkájukhoz.¹⁾

A városi tanács mint büntető törvényszék a közigazgatás és törvénykezésnek napjainkban történt elválasztásáig működött és még többen élnek, akik az 1850-es években történt utolsó lefejezésre emlékeznek.

XIV.

A polgárság házi élete.

Családi élet, házi szokások, mulatságok. Háztartás: bútortart, asztalnemű, ágynemű, ruházat, ékszerek.

a) *Családi élet, házi szokások, mulatságok.* Városaink német polgárai századokon keresztül megvoltak fosztva a tényleges részvételtől az állami életben. Kiváltságaik, szabadalmaik oltalma alatt különválva, nemzetiségük, hagyományos és törvényes ősi szokásaik a magyar nemzettesttel egybeolvadásnak gátjául szolgáltak. Falaikon belül municipális jogaik élvezete csaknem független köztársasági szervezetet biztosított részükre. Államokat alkottak az államban. Azoknak határai azonban csak addig terjedtek, meddig körfalaik ágyúi uralkodtak a vidéken; — azokon kívül mindenkor kész ellenségre találtak a város kiváltságos helyzetét néhezen tűrő megyei nemességben. S ez okozta, hogy Lőcse polgárai viszont egészen a XVII. század közepéig nem engedtek a bírtokos megyei nemességnek a város falain belül házat venni és állandóan megtelepedni. A szabad királyi városok önállósága sajátos, mondhatni egyéni jelleggel ruházta fel azokat, s jellemző vonásaik egyenes arányban növekedtek a

---

¹⁾ Hain 313.

nyert kiváltságokkal. A középkor intézményei nagygyá nevelték a városokat, míg privilégiumaik védőpajzsa alatt elkülönítve állottak a nemzet nagy tömegétől, s századokon át megőrizték egyéni jellemvonásaikat. A városi polgároknak érdekeit a múlt századokban nem tekinthetjük mindig azonosoknak a közös haza érdekeivel. A privilégiumok és czéhszabályok nemzetiségi kaszt szellemet teremtettek. A legtöbb czéhnél a felvételnek elengedhetlen föltétele volt a *német* nemzetiség; a házasságok kötésénél természetesen szintén kiváló tekintettel voltak erre. Ez a polgárokat városuk falainak szűk körébe zárta s ehhez kötve azoknak összes érdekeit, a szabályzatok még ezen szűk körben is megfosztották az egyeseket a szellemi és anyagi téren a szabad önrendelkezés jogától. Mert az egyes polgárok teljes alárendelése az összességnek, legfőbb uralkodó elve a városok belkormányzásának. Szabadon választják tisztviselőiket, kik ősi törvények által jogosítvák szabályozni a polgárok családi életének minden viszonyait s a *hatóság* gondoskodása bölcsőjüktől sírjukig kíséri az egyeseket. Még a XVIII. század polgárainak családi életét is a régi szűk korlátok között kell tekintenünk.

Lőcse polgárainak foglalkozását már láttuk. Láttuk, hogy a papokat, tanítókat, orvost és gyógyszerészt kivéve a polgárságnak mondhatni minden tagja egyszersmind a czéhek valamelyikébe is tartozott, s ha a magán viszonyok egyikét másikat még érintetlenül hagyták volna is a városi hatóság rendeletei, a czéhszabályok kiterjeszkednek azoknak legaprólékosabb részleteire.

A czéhek kötelékébe tartozó polgároknál az ipar tökéletesítését előmozdító szabad verseny nagy mér

tékben gátolta a formák egyöntetősége s a felfogadható segéd munkások száma. Minthogy az egyenlősítésre törekvő szabályok miatt az ugyanazon munkakörben élők közül vagyoniilag senki sem emelkedhetett ki, a jövedelmezőbb iparágat űzők egyszersmind előkelőbbeknek is tekinték magukat.

A családi élet összes mozzanatai összefüggésben állanak a czéhszabályokkal. Ezek, valamint a városi intézmények család alapításra útásítják a polgárokat. A mesterré avatottnak a mester-remek elfogadásától számított egy év és egy nap alatt a legtöbb czéhben meg kellett nősülnie. Némelyik czéh csak félévi időt engedett a nősülésre vagy legalább a jegyváltásra; ¹⁾ sőt voltak czéhek, melyekben mesterré csak nős ember lehetett. ²⁾ Nőtlen ember nem lehetett tagja a tanácsnak. Csak 1678-ban történt meg az a hallatlan eset, hogy egy nőtlen mészároost, mert katolikus volt, tanácsnökká választatott a kir. biztos. ³⁾ A család alapítás a czéhrendszer mellett a városi polgárság körében sokkal könnyebb volt mint napjainkban. A czéhek szabadalmái az által, hogy a rendes, szorgalmas mester munkáját megvédték a kontárok készítményei és az idegen iparnak betolakodása ellen, minden mesternek biztosították a tisztességes megélhetést. A czéhládák megannyi takarékpénztárak voltak, melyekből a betegség és más csapás által sújtott mester mindenkor számíthatott kamat nélküli kölcsönre és segélyre. Azon tudat, hogy senkinek özvegye vagy árvája nem fog elhagyottan állani a világban, szintén nagyban fokozhatta a nősülés-kedvet. A mesternek özvegye férje

¹⁾ Szabó-czéhszab. 1570.

²⁾ Ács-czéhszab. 1599.

³⁾ Hain 830. 1.

halála után fel volt jogosítva arra, hogy bármely mestertől elvegye annak legmunkásabb legényét, s ennek segítségével épen oly jogokat élvezve folytathatta a mesterséget, minőkkel a czéh férfi tagjai bírtak. Az atya halálos ágyán két tanú jelenlétében kis fiát egyszerre legénynyé szabadíthatta fel; ez azonban tartozott felnőtt korában eleget tenni a czéh szabályainak. — A mester fiának elengedték a tanuló és vándorlás idő egy részét s csak fél remeket kelle készítenie; ha pedig saját czéhjéből való mesternek leányát vagy özvegyét vette nőül, egészen elengedték a remek készítését s más kedvezményekben is részesült. A polgárság kölcsönösen biztosította egymásnak anyagi jólétét. A czéh annyi előnyben részesítve tagjait, méltán követelhetette azoktól, hogy szabályaihoz alkalmazkodva magok mutassanak jó példát a rendszeret, takarékosság, józan élet és isteni félelemben s ezekben neveljék gyermekeiket, tanulóikat és legényeiket is.

A családi életben a nő egyenlő jogú férjével; ellenben a gyermekek annyira alá voltak rendelve a szülői hatalomnak, hogy az apa, anya vagy gyám bejegyzése nélkül s tanácsa ellenére nősülő vagy férjhez menő gyermek elvesztette örökösödési jogát.¹⁾ A szülők iránti tiszteletlenséget szigorúan büntették; így p. o. azon gyermek, ki kezét merte emelni szülőire, nemcsak a városból, hanem az egész szepesi grófságból száműzetett.²⁾

Az apa foglalkozás módjából az azt folytató gyermekekre háramló előnyök a családok körében állandósították az ipar egyes ágait s ugyanazon foglalkozás-, életmód és rangbeosztás nemzedékről nemzedékre.

1) Zipser Willkühr 15 p. Wagner I. 245. l.

2) Hain 332 l. . . . stb.

szállott át. A polgárságnak köznapi életmódja, a foglalkozásnak megfelelően egyszerű volt. Alig lehetne abban a maitól eltérő különbséget találnunk. Munkáját hangya szorgalom, házat egyszerűség, rend és tisztaság jellemezték.

Az osztálykülönbséget fentartó szabályok lakásaikban kényelmesebb berendezést, ruházatukban nagyobb fényűzést, mulatságaikban több vígságot engedtek meg a patritiusoknak mint az egyszerű polgároknak. A nemességet nyert polgárok rangjukban büszkélkedve alig engedték magukat korlátozni bármily magán viszonyaikban.

A múlt századok s napjaink polgári családeletében legfeltűnőbb különbségül talán azt hozhatnók föl, hogy napjainkban, midőn másokra nézve ártalmatlan kedvtöltéseiben senki sem korlátozható, az alsóbb rangúak s szegényebbek házi életükben sokkal inkább alkalmazkodnak vagyoni állásukhoz; míg a múlt századokban a tilalom ingerül szolgált az előkelőbbek s vagyónosabbak utánzására, kik viszont fensőségüket csak az által vélték fenttarthatónak, ha a külsőségek által tűnnek ki polgártársaik közül. — Nem lesz érdektelen megjegyezni, hogy némely városokban az alsóbb rangú polgárok igen elégedetlenek voltak az osztályozással. Nagy-Szebenben mindenek előtt a kereskedelmi társaság panaszkodott, kívánta a szigorú határozatok megváltoztatását; s a VII. osztálybeli polgároknak egy része kérelmezte, hogy magasabb rangfokozatba tétessék át.¹⁾

Házi foglalatosságukban némileg korlátoztattak a czéh szabályok által, amennyiben egyes tárgyakat nem volt szabad házilag készíteniök. Így például a házi-

¹⁾ Századok 1880. 395. l.

asszonyoknak és cselédjeiknek nem volt szabad $\frac{5}{4}$ rőfösnél szélesebb vásznat szőniök. 1686-ban a szűcs czéh pert indított egy özvegy asszony ellen, ki bársony női sipkákat készített. A gombkötők az öveket kötő leányok által látták sértve szabadalmaikat. Sütés, főzés, mosás, fonás, szövés és más házi, kerti és gazdasági foglalkozás a nők munkájának egész köre. Az írás, olvasás, zene a nőkre nézve egészen fölöslegeseeknek tartattak. Csakis a legelőkelőbb nők tanulhattak olvasni. A leányok nyilvános iskoláztatásáról egyáltalában semmit sem szólnak a város jegyzőkönyvei és az iskolaügyre vonatkozó nagyszámú irományok. A fiúk számára jól szervezett 6 osztályú iskola elegendő képzést nyújtott a középrangúaknak. A gazdagabb patritiusok fiai hazánk és Németország kitűnőbb tanintézeteiben nyertek tudományosabb kiképeztetést.

A társaséletben a rokonság mellett a szomszédság játszik nevezetes szerepet. Még a lakomákra szóló meghívásokat korlátozó szabályzatok is megengedik a keresztszülőkkel együtt hívni meg a felső és alsó szomszédasszonyt. Sőt a bűnvádi pereknél is kiváló súlyt fektettek a szomszédok tanúságára. A nők mulatságaikban leginkább a testvérek, rokonok és szomszédok társaságára szorítvák; a férfiak e tekintetben szabadabbak ugyan, de időtöltéseiknél különféle szabályokhoz kellett alkalmazkodniok.

Az arany, ezüst edényekben, ruházat és ékszerekben nagy fényűzés mutatkozik; de ezeknél nem kell számításra kívül hagynunk, hogy nem voltak takarékpénztárak, bankok, értékpapírok, melyekbe jövedelmükön fektethették volna megtakarított pénzüket s általános szokás volt azt változatlan értékkel bíró tárgyak vásárlására fordítani. A pazarlásra való hajlamot

szigorú törvények és szabályok korlátozták. Koczká és kártya játék közben senki sem veszíthetett többet, mint a mennyi pénz éppen volt nála, s azonfelül a rajta volt ruháját. A férj vagyonára, az asszony ruháira, a toll ágyneműekre semmi esetre sem volt szabad játszani. Ha valakinek fia vagy szolgája nála levő pénzét s ruháját elveszítette, a ruhát visszalehetett váltania 3 garason. Ha azonkívül bármit kötött le zálogul, a nyertes azt 6 garasért — egy ezüst márka bírság terhe alatt — tartozott kiadni.¹⁾

A czéhek óva intették tagjaikat az éjjeli dorbézolástól. A városi őrmesternek kötelessége volt a sörházból és korcsmákból kiutasítani mindenkit, a kit esteli 10 órakor még ottan talált. A mely korcsmáros 10 órán túl mért, azt másnap rögtön megbüntették. Vasár- és ünnepnapokon a délelőtti és déltutáni isteni tisztelet alatt szeszes italok mérése, a pénzre való kártyázás, tekézés, zene, táncz szigorúan tiltatott.²⁾ A dohányzás még a XVII. század végén is tiltott élvezet.³⁾

A nyilvánosabb mulatságok között a czéhlakomák, az úgynevezett »*Bruderbier*« érdemelnek figyelmet. A czéh összes tagjai összejöttek évenként egyszer, hogy »istení félelemmel vígan mulatva« együtt költsenek el egy hordó sört.⁴⁾ Ezen lakomáknak czélja volt a barátságot és szeretetet fenntartani a czéh tagjai közt. A mesterek nejeik-, gyermekeik- és legényeikkel tartoztak azokon megjelenni. A kiszolgálat a két legfiatalabb mestert, azok nejeit és a legényeket illette. Az első hordó sör fogyasztásában minden-

1) Zipser Willkühr 51 p. Wagner I. 352.

2) Útasítás a városi őrmester részére 1675. és Prot. sess. 1693.

3) U. o. 1694 stb. évek.

4) Lakatos czéhsz. 1625.

kinek részt kellett vennie, a másodiktól már szabad volt vissza vonúlnia.¹⁾ A rendzavarót azonnal büntették, — meg kellett töltenie az ürülő hordót, bármennyi hiányzott is abból. Az illedelmes magaviseletre annyira ügyeltek, hogy egy tanácsnokot azért bírságotlalt meg, mert borozás közben felgyürközött s Rock-ját elől erősen felhajtotta; a másikat pedig, mert az asztaltól elmenve lelökött egy borral telt poharat.²⁾

A férfiaknak legnemesebb s igen kedvelt időtöltésük volt a — szintén mindig hatósági felügyelet alatt tartott — czéllövészet.³⁾

Midőn családi öröm érte a polgárokat, eltértek a köznapi egyszerűségtől. Az egyházi és világi hatóság karöltve lépett föl gátot vetni a költséges mulatságoknak. A XVI. és XVII. század polgárainak ünnepéyeit az egykorú magyar nemesi családok heteken sőt hónapokon át is tartott lakadalmai és más ünnepéyeihez, de még korunknak családi ünnepéyeihez képest is szerényeknek fogjuk találni.

Miben állott a *keresztelés* alkalmával tanúsított fényűzés? Az örvendező szülők lakomára hívták meg a keresztszülőket, rokonokat és szomszédokat. Ilyen keresztelő lakoma leírását nem ismerem ugyan, de más lakomáké ezzel is megismertethet. A czéhbe föl-vett mester köteles volt összes társait megvendégelni. Rendesen 3—4 fogás ételt ír elő a szabályzat. A szabók 3 fogásból álló lakomája: főtt marhahús, egy, féle sült, borjú vagy tyúkhús sárga mártással, hozzá fél tallér ára bor és annyi sör, amennyit elfogyasztanak;

---

¹⁾ Posztó szövő czéhsz. 1490.

²⁾ Straffbüchel d. Herrn des Raths 1627.

³⁾ A löcsei lövészegyesület szabályai 1599.

míg az abrosz az asztalon van.¹⁾ Gazdagabb a gombkötőknek következő 4 fogásból álló lakomája: 1. két darab részben főtt s erősen borsozott kappan vagy tyúk; 2. egy sült malacz töltve, egy liba, egy kappan, négy töltött csirke, 8 font sertés-, ugyanannyi borjú- és marhasült és egy nyúlnak hátulsó része; 3. hússal főtt káposzta; 4. tejben főtt rizs fahéjjal behintve, végre olyan gyümölcs, a minő volt. — Az ételekhez 2 frt ára bor, és ráadásul még egy pint. A lakomát az új mester megválthatta 12 frttal s akkor a többiek magok rendezték azt.²⁾ Más czéheknél a váltság díja 10—15 frt. Nagy összeg azon korban, de egész czéhet kellett rajta megvendégelnie. Ha a keresztelőkön is csak annyiból állott a lakoma, ez annál kevésbbé került sokba, minthogy a betegágyas nő a komaság- és szomszédságtól viszonzásul sajtot, kalácsot és más étkeket kapott; s minél nagyobb volt a meghívottak száma, annál több az ajándék. A magán házaknál tartott családi ünnepélyeken a bort mindig a meghívott vendégek fizették. Leginkább tiltják a rendeletek a confect adást a keresztelés és avatás után. Egy 1679-iki leltár szerint »musirt, anis, coriander, cübeben, zimmet és nāgl« confect fontját 1 frt 80 denárral számítva árulták a kereskedők.³⁾

A városi képviselő testület 1649. okt. 20-án azt indítványozta, hogy a tanács egészen tiltsa meg a keresztelők tartását és a komák se küldözzenek sajtot és kalácsot. A felvidéki sz. kir. városok ágostai hitvallású egyházának 1656-ban Eperjesen tartott synodusa azt is czélszerűnek találta bevenni határozatai

¹⁾ 1599-iki czéhszabály 3 p.

²⁾ 1534-iki czéhszab. 5. p.

³⁾ Vlt. 118/36. sz.

közé, hogy négynél több keresztszülő nem bocsátható a keresztelezéshez. A korlátozó rendszabályokat leginkább indokolhatta a meghívottak nagy száma. Ez tette a keresztelezést és az avatás utáni lakomát oly költségessé, hogy 1671. jan. 16-án annak korlátozását, a következő évben pedig teljes eltörlését indítványozták. A tanács ekkor engedett a sürgetésnek s meghagyta, hogy a komaság érje be borlevessel és egy darab kalácssal. A szülők örömén és a régi szokáson azonban minden rendeletnek hatása megtört. Az 1698-iki rendőri szabályzat már hat személyt, a négy keresztszülőt s az alsó- és felső szomszédasszonyt engedi a keresztelezéshez és avatáshoz a templomba hívni; — más csak akkor hívható oda, ha az illetékesek valamelyike rosszullét, vagy elhalaszthatlan foglalatosság miatt nem jelenhetett meg. A fellábadt asszony csak az által tanúsíthatta halálját a komaság és a templomba kísérő nők iránt, hogy mindeniknek egy fehér cipót és egy darab kalácsot küldött. A confectnek egészen el kelle maradnia. Minden rendű polgárra egyaránt kötelező volt ezen szabály s egyenlően 16 frtnyi bírság érte áthágóit. A lakomák megszüntével 20 frtnyi pénzbírsággal sújtották azt is, ki a betegágyban fekvő nőnek ételeket küld. Az oly szegény nőnek, kinek nem volt oly cselédje, mely neki ételt készíthetett volna, a komaasszony naponta egyszer küldhetett egy ételt.¹⁾ Talán mondanom is fölösleges, hogy ezen rendelet is csakhamar a többiek sorsára jutott.

A mátkapár *eljegyzésének* szintén a rendőri szabályok értelmében kelle megtörténnie. A vőlegény két tisztességes polgártársat kért fel szószólóul. A boldogító »igen« után az eljegyzéshez, a szószólókon kívül

¹⁾ Századok 1880. 822 l.

bármely rendű vagy rangú embernek csak 6 személyt volt szabad meghívnia, 3-at a menyasszony s ugyanannyit a vőlegény részéről. A gazdagok ezen intézkedést könnyen kijátszhatták; lefizették a négy birodalmi tallér bírságot s tetszés szerint hívtak vendégeket.

Az első hirdetés után a vőlegénynek a lakodalmi asztalokkal kelle jelentkeznie a hatóságnál. Ottan megtudta, hogy rangjához képest hogyan rendezze a lakodalmat. Nehogy megfélelkezzen a rendről, megkellott vennie a rendőri szabályzatot.¹⁾ Az *esküvők* a XVII század elejéig mindig vasárnap délelőtt tartattak. Minthogy azok a hívek figyelmét sokszor elvonták az isteni tisztelet és predicatoról, 1606-ban az esküvők napjául kedd tűzetett ki.²⁾ Reggeli 9 órakor a mátkapár egész kíséretével végig hallgatta az isteni tiszteletet, azután történt az esketés. A fényűzés kifejelettebb korában, hogy a munka-ido nagyobb rövidítése nélkül több időt szentelhessenek a mulatságnak, hétfőre tették át a lakodalmi napot. 1698-ban már az előkelő és középrangúaknak tetszésükre bízott, délelőtt 10—11, vagy délután 3—4 órakor mennek-e esküvőre; a szegényebbeknek csak az utóbbi órában engedtetett meg. A lakodalmaknál a menyasszony és vőlegény után legfontosabb egyéniség az *asztalnok* (Tischmeister). Valóban nagy diplomatiái érzékkel kelle ennek bírnia, ha fontos feladatát helyesen akarta megoldani. Ő az örvendező családnak mindenese s egyzersmind a rendőri szabályzat végrehajtásának őre. Ily fontos állásra csak korosabb tekintélyes polgárt lehetett fölkérni. Ő végezte a kijelölt vendégek meg-

¹⁾ U. ott. 830. l.

²⁾ 1606-iki lakodalmi szab. megújítva 1656-ban Hain 465—499 l.

hívását. A meghívottaknak azonnal kikellett jelenteniök, meg fognak-e jelenni vagy sem, hogy a meghatározott számot ki lehessen egészíteni. A lakodalom napján a megjelent vendégeket följegyezte magának, rang szerint osztályozta azokat s megállapította a sorrendet, melyben a mátkapárt a templomba és vissza kísérik. Az ő tiszte volt rang szerint kijelölni mindenkinek helyét az asztalnál. Az ajándékok átadásánál mint tanú szerepelt. Minden szabályellenességet be kellett jelentenie a város bírójánál, különben pénzbírság vagy fogság várt reá. Mindezekért köszönetdíjt fejében fél tallért kapott a vőlegénytől. A lakodalmak a XVI. században csak egy napon át tartattak. Az előkelők nem korlátoltattak annyira; 1618-ban ugyanis azt látjuk, hogy három tanácsúr marasztaltatott el 3—3 pint bor bírságban, minthogy a bíró lakodalmán három egymásután következő napon mentében jelentek meg.¹⁾ 1606-ban is fenntartandónak vélték az egy napot; de már megengedik, hogy a vőlegény barátaival és a konyha körül elfoglalva volt személyezettel a második napon is kedvére mulathasson. Ezen engedmény nem elégítette ki a polgárságot s 1671-ben a képviselő testületnek nyíltan kijelentette a tanács, hogy a lakodalom tartását egy napra szorítani nem lehet.²⁾ A Tökeöli Imre által támasztott zavarok és hazánknek a török uralom alól való felszabadításáért vívott háborúk oly nagy terheket róttak a városra, hogy az általános elszegényedés gátlására a tanács 1698. jun. 20-án a ranghoz képest 40, 20, illetőleg 8 frtnyi bírság terhe alatt parancsolta meg a lakodalomnak egy napra szorítását. Az esküvőt követő napon még azon esetben

¹⁾ Straff Büchel d. Herrn d. Raths. Vlt.

²⁾ Prot. sess.

sem volt szabad azt folytatni, ha a vendégek akarnák viselni a költségeket. Egyedül a menyecske beavatását végző leányok meg asszonyok s az esküvő napján kiszolgáló személyzet maradhatott másnap a lakadalmas háznál. Ezeknek lehetett még három ételből álló ebédet adniok. — Takarékoság szempontjából ugyanakkor azt is megengedték, hogy egy vasárnapon egy másután háromszor kihirdettetvén az egybekelni óhajtók, másnap egyszerre elvégezhessek az eljegyzést, esketést és menyegzőt.

A vendégek száma, a papokat és más városból való idegeneket kivéve 1606-ban 16-ban állapítatott meg. A század végeig már annyira nőtt a meghívottak száma, hogy 1698-ban az előkelő lakadalomra 40 frtnyi bírság terhe alatt volt tiltva többet hívni mint 30 férfit, ezeknek nejeit és 6 leányt. A szegényekén 8 férfi feleséggestül és 4 leány jelenhetett meg. A papok és idegenek meghívása mindenkinek tetszésére bízott. A másodrendű bírság 20, a harmadrendű 6 frt.

Az ebédet megelőzőleg adattak át a menyasszony számára a vendégek által hozott ajándékok. Az ennél tapasztalt túlzások arra indították a tanácsot, hogy 1698-ban egészen betiltotta az ajándékok adását.

Hogy a vendégek multságuk és tánczukban ne gátoltassanak, az örömapának vagy a vőlegénynek az asztalokkal, felszolgáló legényekkel — minő az előkelőknél 4, máshol 2 lehetett — és a zenészekkel előre el kelle végeznie étkezését. Az előkelő lakadalmaknál (1698-ban) csak 12, a középrangúnál 8, a szegényeknél 6 fogás étel kerülhetett az asztalra. A ki többet ad, fizet rangjához képest 40, 20, vagy 6 frt bírságot. A mester-lakomáknál láttuk, hogy egy-egy fogás olykor 4—5 féle ételből állott. Az ebéd

ideje alatt ha az örömapa vagy vőlegény vendégeit szabad borral akarta megvendégetni, azt tehette; de minden vendég tartozott adni egy itcze bort. Az ebéd végeztével nyilatkozott a vőlegény a nászajándék felől. — Ha a menyasszony szüleinek házában nem volt elegendő hely, a városi korcsmában vagy valamelyik vendégnek házában kezdődött a táncz. A kik erre maradtak, közösen fizették a bort. Az idegen vendégekért mindig a vőlegény fizetett. A lakadalom után a legények »Haynal«-nak nevezett reggeli zenével tisztelték meg a jelen voltakat. A városi képviselők a polgárok háborgatásának tekintvén ezen szokást, annak eltörlését többször kérték a tanácstól.¹⁾

A lakomáknak árnyoldala volt, hogy a vendégek — különösen az asszonyok — a felhordott ételekből oly nagy mennyiséget küldöztek haza gyermekeiknek, hogy e miatt néha a jelen voltaknak sem jutott elég s a tisztességtudóbbak nagyon restellették a dolgot. A tanács meg is tiltotta azt, de az általános szokásnak hódolva megengedte a gyermekek számára eltenni egy-egy harapást.²⁾ A toronyőrök, városi hajdúk és más cselédeknek a lakadalmas háznál gyakorolt kéregetését és alkalmatlankodását szintén rendeletileg kellett megtiltaniok.³⁾ A lakadalmi maradékok (Bescheidessen) küldése oly szokás volt, melyet a tanácsnak rendeletei sem voltak képesek megszüntetni.

Részletesebb *temetési* szabályzat hiányában nem lehet meghatározni, milyen formaságoknak voltak alávetve a különböző rangú polgárok. A képviselő testület 1679 jan. 20-án kérte a tanácsot, hogy a temetés

¹⁾ Protoc. sess. 1677.78.

²⁾ 1606-iki lakad. szab. Hain 468. l.

³⁾ Századok 1880, 832. l.

rendezését ne bízza egy emberre, hanem engedje a megszomorodott rokonoknak, hogy elhunyt szeretteiknek tetszésük szerint adhassák meg a végső tisztességet.¹⁾ A tanács megbízottja kétségkívül bírt útasi-tásokkal arra nézve, kinek minő fényt engedjen kifejtenie. A gyászkiiséretet korlátozni nem állott jogában a tanácsnak. A czéhek tagjai összetartásának a sírig változatlanul kelle maradnia. A múlt századokban a szegényebb néposztály nem érezhette annyira elhagyottságát mint napjainkban. Még a kapások, cséplők és napszámosok is czéhbe állottak, kölcsönösen segélyezték egymást, s ha egyikök elhunyt, összes társai kísérték örök nyugalma helyéig, résztvettek az érette tartott gyász-istentiszteletben s a gyászoló családot együtt kísérték vissza lakába.²⁾

Az iparos czéheknél ha mester, annak felesége, gyermeke, vagy segéde halt meg, — a mestertársak nejeik és legényeikkel együtt jelentek meg a temetésen. Még a mesterek szolgálatában álló cselédeknek temetésére is a czéhbeli mesterek mindenikének házából legalább egy tagnak kelle mennie.

Mindezen szokásokat és az azok rendezésére vonatkozó rendőri szabályzatokat feltaláljuk a XVIII. századnak csaknem végéig. A tanácsnak a házi életbe beavatkozása akkor megszűnik. A ki ismeri Lőcse mai alsóbb néposztályának lakadalmi szokásait, az ma is sok felhozott régi vonásra talál.

b) **Háztartás.** 1. *Bútorzat.* Bútorzat tekintetében rendkívüli egyszerűség jellemzi a lőcsei polgárok lakásait.

---

¹⁾ Prot. sess. 1679.

²⁾ 1606-iki czéhszab.

A szobák falait már régibb idők óta kifestették, mit leginkább bizonyít az, hogy Lőcsén már a XV. században voltak szoba-festő mesterek.¹⁾

Falakra alkalmazott kárpitoknak nyomát, egyetlen leltárban sem találhattam fel. Díszítésül képeket, tükroket, és ablakfüggönyöket alkalmaztak a falakra; így 1586-ban Sturm Gergelynének volt négy rámba foglalt *képe*; Kramer Dánielné hagyatékában (1650) 2 németalföldi tájképet, 2 színezett aczélmetszést és 2 közönséges, a tapintást és az ízlést ábrázoló festményt találunk. Spillenberger Sámuel orvosnak (1665) 9, Brewer Lőrincz nyomdásznak (1665) 5 nagy képe volt. Kneffler András özvegyénél (1644) is találok egy kis képet. A XVIII. és XIX. századokban a kép már nem ritka.²⁾

Fali *tükör* hajdan csakis némely vagyonosabb polgárnak házában volt. Így 1594-ben Czack Melchior, 1599-ben Wallis János hagyatékában található egy; Hain Miklósnak nagy fali tükkrét 1653-ban 75 frtra becsülték. A XVII. század második felében a kézi tükörök használata már általános lehetett. A Hain Miklós boltjának áruiról 1653. febr. 1-én felvett leltárból az ily tükörök különféle alakjáról és áráról nyerünk tudósítást. Volt ottan két darab bőrbe foglalt nagy tükör à 3 frt 60 denár, 1 db. közép nagyságú 1 frt 50 den., 2 db. veres papírba foglalt tükör à 90 den., 1 db. ugyanolyan 60 den., 2 tuczat bőrbe foglalt kis tükör 2 frt 40 den., 5 db. fába foglalt 7 frt 50 den., 10 db. ugyanolyan à 20 den., 8 tuczat kerek kis tük-

¹⁾ Századok 1874. 16. 1.

²⁾ Csak ugyanazt mondhatnám a többi fényűzési tárgyakról, azért azok felsorolásánál is csak a XVII. század végéig terjedő időre szorítkozom.

kör à 15 den., 15 tuczat ugyanolyan à 24 den. Ezek egészen hasonlók lehettek a köznép számára napjainkban is bádogg lemezbe, czifra papírba és fába foglalt kerek és négyszögű kézi tűkröcskékhöz. Az is igen feltételezhető, hogy a mint az napjainkban is történik, az ily kis tűkröket is felhasználták a falak díszítésére.

A boltozatról lefüggő karos, sárgaréz *gyertyatartók* terjesztettek világot a szobákban. Több leltár tesz említést függő 2, 3, 4, 6, ágú nagyobb és kisebb sárgaréz gyertyatartóról; Buchvalt Györgynek (1602) nagyobb több ágú sárgaréz gyertyatartóját 10, a kisebbet pedig 4 frtra becsülték. Közönséges világításhoz egyszerű vas, sárgaréz és czin gyertyatartókat használtak. Az ezüst edények közt tesztek említést egy pár ezüst gyertyatartóról.

Az *ablak függönyök* színre, anyagra és árra nézve különfélék voltak; Dirner András özvegyének zöld függönyét 1 frton adták el 1600-ban; Buchvalt Györgynek 1602-ben szintén zöld függönye volt; Hain Miklósnak vörös tafota függönye 14 frt 40 den-*ra*, Brewer Lörintz mezolan függönyei közül az egyik 3 frtra, a másik, mely még egészen jó volt, 8 frtra; Düll Jánosé (1665) ugyanoly szövetből 2 frt 50 denár-ra becsültette. Hogy több száz leltárban függönyöket csak ily csekély számmal találunk, arra mutat, hogy azokat általánosan nem alkalmazták és csak egyes előkelő polgároknak volt használatuk megengedve, vagy csak a legvagyonosabbak szerezhették meg.

Szobáik padozatát *szőnyegekkel* szintén csak az előkelő vagyonos polgárok díszíthették. Találunk vörös, fehér, zöld és virágos, török, perzsa és közönséges szőnyeget. Sturm Gergelynének (1586) 1 régi török szőnyege volt; két virágos, fehér török szőnyege volt

(1591) Lang Kristófnak; 1619-ben egy Werdenick nevű egyén Lőcsén a városházán megőrzés végett egy veres és egy fehér török szőnyeget tett le; két fehér és veres szőnyeget találunk 1591-ben Triebel Gergely özvegyének hagyatékában; Seltenreich Katharina fehér török szőnyegét (1591) 6 frtra, Leibitzer Joachim török szőnyegét (1590) ugyanannyira, egy vörös szőnyegét 3 frtra, Buchvalt György két török szőnyegét 8 forintra, Hain Miklósnak (1653) perzsa szőnyegét szintén úgy becsülték.

A bútortatban még a leggazdagabbaknál is csak ezek voltak fényűzést és kényelmet nyújtó darabok; a többinél tisztán a czélszerűség az iránytadó. Fara-gott művű, fényezett, ruganyos és párnás bútoroknak nyomát sem találjuk még a XVII. században sem, ezek csak a közelebbi korban lettek általánosokká.

A nagy tért foglaló *szekrényeket* rendszeren a falakba épített mélyedésekbe bocsátották, s két nemét különböztették meg: a »Kasten«-t és az »Almerey«-t. Az almárium magasabb alakú, ajtós bútor volt, minők a mi chiffonjaink, s a felső ruhák felakasztására használták. A czélt világosan megnevezik a leltárak. Az 1600-ban elhunyt Windisch Katharinának volt egy »felső ruhák akasztására való« almáriuma; Leibitzer Joachim 1589-ben Katharina nevű leányának 50 den. értékű ruha-almáriumot adott. — Egyszerű és kettős almáriumokat találunk. Zöldre festett kettős almárium volt Spillenberger orvosnak (1655); Kneffler Andrásné »nagy almerey«-át (1644) szintén ilyennek tekintem. A kettős almerey két egészen egyenlő nagyságú, külön álló egy-egy ajtós almáriumból volt összeállítva, melyeket felül és alul kapcsok tartottak össze; választó deszka nincsen a két rész között s így

azok egyetlen egészet képeztek. A XVI. században csak is egyszerűek fordulnak elő. Az almáriumok vagy fehéren vannak hagyva, vagy egyszerűen zöldre, sárgára festvék. Értékük, mint a Leibitzer-félénél látjuk, csekélyebb volt.

Használták az almáriumot élelmi szerek eltartására is. Brewer Lőrintznek volt egy »Speis Almey«-a (1655).

A »*Kasten*« szekrény fiókos bútordarab, különösen a fehér-, ágy- és asztalneműek tartására s különféle jelzőkkel fordul elő a leltárakban, ára pedig a faminósége szerint különféle; de nagyobb volt mint az almáriumoké. Windisch Katharinának »fehéreneműekre való« szekrénye volt (1600); Hüllner Benedekné és mostoha gyermekei között 1589-ben kötött egyezségben egy női szekrény 5 frt, Hain Miklósnak 3 db. ruhaszekrénye 30 frtra becsültetett (1653); Kramer Dánielné bútorai között pedig egy sárgára festett szekrénynél különösen ki van emelve, hogy lábbal bírt. A leltárakban található szekrények ára 60 denár és 10 frt közt változik. Az egyedüli díszítést rajtuk a festés képezte. A szekrény tetejére különféle tárgyak elhelyezése céljából külön állványt állítottak, ez pótolta mai *étagère*inket; így 1642-ben Geidos Anna egyik leánya a többi közt egy női szekrényt kapott az állvány (*das Gestiel*) nélkül.

Az almáriumoknál nagyobb elterjedésnek örvendtek a *ládák*. Fehéren hagyott, feketére, vörösre festett ládákat minden háznál találunk; nagyságukra nézve különfélék, s leginkább fehéreneműek és élelmi szerek eltartására használták. Már a XVI. században fordulnak elő a szegényebb néposztálynál a mai nap is használatos *láda-lóczák*, vagyis oly hosszú ládák,

melyek két végén kar-, és hátul hát-támlával ellátva ülésül is használhatók. 1650-ben Kramer Dánielné hagyatéka közt találók: 2 vörösre festett »banck truhe«-t. A hosszú *élés-láddák* (Speistruhe) a rendes háztartásnak elengedhetlen kellékét képezik vala.

Az *asztalok* többnyire négyszögletűek és kisebb alakúak; a legtöbb háznál azonban asztalra való *táblákat* is találunk; arra valók, hogy több személyre terítve az asztalt meghosszabbíthassák. Ezek pótolták a teljesen hiányzó széthúzható asztalokat. Triebel Gergelyné bútorai között (1591) 1 fekete asztalt, és egy hosszú fekete táblát, Sándor Jánosnál (1644) 3 kis asztalt és egy hosszú fekete asztaltáblát, s másoknál is találunk 2—5 kis asztalt és hosszú táblát. Kéthárom kis asztalon végig fektetve a táblát, készen állott az ebédlő asztal. Tulajdonképeni *ebédlő* asztalt (Ciben-Tisch) csak Gerschner Gergely bútorai között (1642-ben) találtam. Ugyanannak és Kramer Dániel-nének 1—1 *kerek* asztalkája is volt; utóbbi pedig még a többi közt 1 kő-asztallal és a felső szobában 11 égerfa (ellernenn) táblával rendelkezett. Leibitzer Joachimnak asztala *fiókos* volt (1644); Spillenberger Sámuel orvos asztalai között 1 *nyolcz-szegletes*, 1 vörös márvány, 1 *író*-asztal, és egy vörösre festett kis tábla említetik; Brewer Lőrintznek a többi közt 1 hárs-, és 1 tiszafa asztala volt; ugyanolyan említetik Düll János bútorai közt is. A »*credentz-asztal*« az asztal-edények elhelyezésére szolgált. A fa asztalok ára 2—4 frt közt változott. — A *székek* mindig a fa bútorok közt említetnek. Általában csak a vagyonosabb polgároknál találunk egyszerű és támlás faszékeket; de itt is csak egyes darabokat. Egyedül a kiválóan gazdagnak mondható Hain Miklósnak volt 6 db. támlás faszéke,

s ezeket is összesen csak 2 frt 60 denárra becsülték; — 2 db. ilyen szék még a szintén igen gazdag Kramer Dánielné tulajdonát képezte. Bőrrel bevont széket meg éppen csak 2 dbot említenek a XVII. század összes leltárai; egyik Spillenberger orvosé, a másik Brewer Lőrintz nyomdászé. A díványokat és székeket mindkét századon át az egyszerű *fapadok* helyettesítették. Említve ugyan sehol sem találom; de könnyen feltételezhetjük, hogy a jobb módúak azokat szőnyeggel terítették be, s így tették kényelmesebbé. Az ülőhelyekre vánkosoakat is helyeztek. Ezen célra használhatták a Triebel Gergely hagyatékában (1591-ben) említett bőrvánkost. Spillenbergernél két félét találunk. Egyik bőr-vánkosa alul sárga posztóval volt bevonva; a másikat »hosszú«-nak nevezik, s így lóczára használhatták. A padok egyszerűek vagy hát támlával ellátva (»lehnbenck«), fehérén hagyva, vagy zöldre, feketére, sárgára festve hosszabbak és rövidebbek. Spillenberger orvosnak kerek asztalához 4 db. ív-alakú lócza tartozott. A székek s padok kiegészítésére az ablakmélyedésekbe is építettek egymással szemben álló ülőhelyeket.

A legjelentékenyebb bútor az *ágy* volt, melynek négy nemét használták: a »Himmelbett« »Spannbett« »Raissbett« és »Postenbett«-et. A »Himmelbett« menyezetes ágy vagy két személyre, a négy sarkához erősített oszlopokon nyugvó fából vagy szövetből készült menyezettel; oszlopai egyszerűen simák, vagy csavart, esztergályozott fából valók. Hirschorn János hagyatékában (1644) 1 nagy (két személyre való) menyezetes ágy volt csavart oszlopokkal (mit gedrehten Stollen); Kramer Dánielnénél (1650) a többi között szintén két személyre való s posztóval bevont menyezetes ágy

van följegyezve; (hihetőleg maga a menyezet volt posztóból készítve). — A menyezetes ágyat lefutó függönye választotta el a szobától Werdenick ingóságai közt 1619-ben egy *ágyra való függöny*, Zableri Jób ágyneműi közt három darab, menyasszonyi ágyra való függöny van följegyezve. Wildner György függönyös menyezetes ágyát 1621-ben 4 frtra becsülték; más ilyenek értéke is csak 2—3 frt. Gyermekek is háltak menyezetes ágyban; ilyen a Hain Miklós leltárában levő »kisebb menyezetes ágy« 50 denár értékkel. Az árak általában arra mutatnak, hogy az ágyak egész egyszerűen készítették. A »*Spannbettl*« közönséges nyoszolya, minden háznál volt. Ritkább ennek változata az oszlopos ágy, mely amattól négy sarkán álló oszlopaiban, valószínűleg szintén függönyre, különbözött. Ilyet 1591-ben a Lang Kristóf és Sauer Dorottya közt kötött egyezség említ. A »*Raissbettl*«, a nagy ágyak alá tolható fiók-ágy volt; értéke 50 den. és 1 frt közt változott. Greff Lőrintz és Kramer Dánielné leltárai említenek *rácsos* gyermek-ágyakat is. A »*Postenbettl*« tábori ágy, melyre a sok utazás közben nagy szükségük is volt Lőcse polgárainak.

Az ágyak festésére legjobban szerették a zöld színt; csakis Spillenberger Sámuelnél talállok sárgára festett ágyat.

Greff Lőrintznél az egyik menyezetes ágy mellett *mazsámoly* (»Gebeth bettl«) is állott.

Legdrágább és legritkább bútordarab a *fali-óra* volt; mindössze kettőről tesznek említést a leltárak. Hain Miklósénak értéke 8 forint, Zableri Jób lelkészé pedig 14 frt 40 den. Ez utóbbi szenvedélyes óra kedvelő lehetett; mert ingóságai között az említett fali órán kívül 1 zsebóra (Hals Uhr) 28 frt 50 den.,

2 asztali óra 54 frt, 1 asztali óra ébresztővel 10 frt 80 den., és 1 homok óra 5 frt 40 denárra becsülve maradt.

2. *Asztalnemű.* A bútoroknál észlelhető spártai egyszerűség csakhamar nagymérvű fényűzéssé válik, mihelyt megismerkedünk a szekrények meg almáriumok belső és külső tartalmával, s a festetlen asztalok terítékeivel. Az asztalok rendszeren díszes *terítőkkal* voltak ellátva, a legtöbb háznál itthon készült lenvászonból. A lőcsei takácsok czéh-levelének 10. pontja értelmében a városban egy házi-asszonynak vagy szolgálónak sem volt szabad $\frac{5}{4}$ rőfösnél szélesebb vásznat szőnie, sem a fonalat feldolgozás végett kiadnia a városból. Remekbe a takácsok 16 pászmás (16 schäftig) *képes* asztalterítőt készítettek¹⁾. A vászon *asztalterítők* leg-egyszerűbb alakja a fehér alapon vörössel *csíkozott* 30—40 denár értékben. Díszesebb ezeknél Kamitz Juditnak (1591) 1 frtra becsült fehér *koczkás* abrosza. A *képes* (gebilderte) fehér asztalterítők az alapba beszótt különféle növény és állat alakokkal díszítvék; értékük rendszeren meghaladta az 1 frtot. Greff Lőrincz 12 képes abrosza 18 frtra, Zableri Jóbnak 2 képes abrosza pedig 7 frt 20 denárra van becsülve. A képes abroszokat *rojtokkal, kötött munkával* (mit gestricktem) díszítették. Gerloch Gáspár leánya 1600-ban 2 frt 90 den. értékű *arany paszományt* kapott az asztalterítőhöz. Werdenicknek ingóságai közt van 1 *török* asztalterítő kötött munkával, egy másik *selyemmel kivarrva* és körös-körül kötött munkával díszítve; Greff Lőrincznek pedig aranyos *bőr*-asztalterítője és egy *cre-*dentz asztalra való *posztója*; a mik már arra mutat-

¹⁾ Takács czéhszabályok, megerősítve 1643. máj. 6-án.

nak, hogy a vagyonosabb polgárok a vászonnál értékesebb bőrt és posztót is használtak állandó asztalterítőül. A kis lenvászon *asztalkendők* szintén tiszta fehérek vörös, vagy kék csíkosak voltak képekkel, s rendszeren a nagy asztalterítőkkel egyformán »Tischtuch« névvel jelölvék; Hain Miklós leltárában (1653) fordul elő először a »Tisch schalwett« elnevezés. Ebből tudjuk meg egyúttal, hogy ezeket arannyal damaszt-szerűen kivarni, csipkével és paszománnyal körülszegelezni is szokásos volt; 3 db. ilyen díszítésű asztalkendőjének ára 4 frt 13 den., más asztalkendője pedig 10 frtra becsültetett; míg Zableri Jóbnál (1665) 11 drb. képes asztalkendő 19 frt 80 den. értékkel van fölvéve. A Lang Kristóf és Sauer Dorottya közti szerződésben (1591) 7 db. a *czintányérokra* való asztalkendő külön van említve, mi a mellett látszik bizonyítani, hogy a tányérok törülgetésére külön kendőket (»Wischtuch«) tartottak s azokat is fehér vagy másféle selyemhímzéssel díszítették.

A XVI. és XVII. század polgárai nem használták a törekeny porcellánt és üveg edényeket; köznapi használatra czin és sárgaréz, ünnepélyes alkalmakkor pedig ezüst edények kerültek asztalaikra, melyek elkészítésére maga Lőcse is elegendő számú képzett mesterrel bírt.

A *tálak* alak, nagyság és rendeltetés szerint különfélék; említettnek nagy, közepszerű, és kis tálak, táltányérok (Tellerschüssel) sültékhez, confectre pedig kisebb nagyobb tálak és úgynevezett »Krenschüssel«-ek. — A tálakat az asztalon álló kerek állványokra helyezték; ilyeneknek tekintem a Triebel Györgyné hagyatékában feljegyzett 2 *tálgyűrűt*. — A *tányérok* kétfélék: a »Scheibe« lapos korong, és a mélyebb

»Teller«. — Ezek is valamint a tálak rendesen czinből készítvék.

Az asztali *kések* és *villák*nak 3 nemét kelle a kés-csinálóknak remekbè készíteniök; 10 pár (kés és hozzá való villa) tokban volt a remek; és pedig 4 pár férfinak (Mannesmesser), 4 pár asszonynak (Frauenmesser) és 2 pár leánynak való (Jungfraumesser). Mindeniknél meg kelle tartaniok a kellő arányt, s nyelét kirakták gyöngyházzal, zöld, veres és fekete csonttal, a végére pedig kis karikát (hälscherchen) sárgarézből ráforrasztott horoggal alkalmaztak.¹⁾

A közönséges használatra czinezett vagy czinezetlen vas *kanalakat* tartottak. — Az ezüst evőeszközökről lentebb leszen szó.

Legnagyobb változatosságot mutatnak az ivóedények. Legelső sorban állanak e helyén a czinből készített *kézi-hordók*, melyek lehetővé tették egyszerre nagyobb mennyiségű italt tartani kéznél. Ezekből az úgynevezett »*Giesskanne*«-ba került a bor, s úgy az asztalon álló *kannák*ba. A kannák nagyságra nézve 3, 4, 8 itczések, 3 meszelyesek, pintesek, itczések, és meszelyesek. Leginkább czinből készítették, de találunk sárga és vörös rézből valókat is. A legritkább példányok közé tartozott Greff Lőrintznek serpentinből készített itczés kannája. — Egyenlő ürtartalom mellett is különböző a kannák alakja; így Greff Lőrintznek egyik itczés kannája »hosszú«, a másik pedig »*alacsony*« jelzővel fordul elő, míg Werdenicknek le-téteményében egy itczés *vastag* kannáról van említés téve. — A kannák fedelesek vagy anélküliek, simák vagy vésettek. A városi levéltár helyiségében levő

¹⁾ Késcsinálók-czéhe szab. 5 p.)

8 db. cin-kanna a XVIII. század közepén készült munka ugyan, de a régi formák állandóságát tekintve, azokról a XVII. századbeliak készítése módját is megismerhetjük.

A kannák mellé sorakoznak a cin *palaczkok*; nagyságra nézve 3 itczések, pintesek, 3 meszelyesek és gyermek-palaczkok, melyek alakra nézve hosszúak és alacsonyak, simák vagy vésettek, s pléhből is készültek. — Kiegészítették a terítéket a cin *só- és vaj-tartók*.

Üveg-edény csak nagy ritkán fordul elő; Heldt Tóbiás lublói harminczadosnak (1611) volt 1 pinczetokja 4 üveg-palaczkkal, 4 boros pohara üvegből, 1 festett cinbe foglalt üveg-kanácskája és 1 üveg-kannája; Beer Tamás kötélverő szegényes leltárában (1620) legértékesebb 12 db. pálinkás (zum gebranten Wasser) üveg-pohara.

A XVII. században a vagyonosabb polgároknál már találunk *fayencze* és *majolika* edényeket is. Az 1650-ben elhunyt Kramer Dánielné hagyatéka pedig az *agyag-edények* beszerzése helyeire nézve is ad némi felvilágosítást; volt 2 blob (blau? kék mázos?) *német-alföldi* korsója, 2 fehér kannácskája, 12 fehér majolika tála, 10 Pabirene (?) és agyag tála, 1 kis agyag és 2 fehér majolika korsója; agyag edényei közt 1 *rozsnói*, 3 *lengyel*, 1 *rajnai* — és 9 kis fazék van említve. Brewer Lőrintznek (1665) 7 db. összesen 3 frtra becsült »Wiedertaufferische Krügel«-je a vágvölgyi anabaptisták készítményei.

A lőcsei fazekas-czéhnek mesterei és előljárói 1649. szept. 6-án czéhlevelük megújítását az illető kérvényöket azzal indokolják, hogy régi czéhlevelök (melynek, mellékesen megjegyezve, a városi levéltárban ör-

zött czéhládában 1579 május 5-iki kelettel és a czéh meglevő évszám nélküli pecsétjével ellátott eredeti példánya is megvan Reg. 841-ik sz. a.) — az idők folyamában csaknem olvashatatlaná lett. Az eredeti czéhlevél szerint tehát már a XVI. században volt Lőcsén fazekas-czéh. Ez azonban úgy látszik csak egyszerűbb cserép-edényeket készített, a remekek legalább arra mutatnak; mert remekbe csupán egy 1 rőf magas fazekat, egy 20 itczés füles korsót, egy 1 rőf széles és $1\frac{1}{2}$ rőf magas «Reibtopf»-ot és egy rendes meszelyes csészét kell vala készíteniök.¹⁾ A finomabb agyagedényeket a hazai mesterek közül a rozsnyóiak, külföldről pedig Németalföld és Lengyelország, mellyel Lőcse mindig összeköttetésben állott, — szolgáltatták.

Az *ezüst edények* tanúsítják leginkább Lőcse polgárainak gazdaságát, s egyszersmind fennen hirdetik aranyművesei művészetét.

Terem nem engedi meg, hogy itten részletesen értekezsem a lőcsei aranyművesekről. Hogy azonban meggyőződhezzünk arról, miszerint Lőcse polgárainak legkevesbbé sem kelle arany és ezüst edényekért idegenekhez fordulniok, felemlítem Péter aranyműves-mestert, Simonnak fiát, kit Róbert Károly király Szepesmegye alispánjává s szepesi várnagygyá nevezett ki s 1331-ben Jamnik szepesmegyei birtokkal megajándékozott hű szolgálataiért, melyek közt a király azon hiteles pecsétjének vésését és készítését is említi, mellyel az adománylevelet megerősítette. Részemről olasz származásúnak tartom ezen Péter mestert; de hatása kétségkívül nagy lehetett a Szepesmegyében élt aranyművesekre. A szepesi szászok municipális jogait leíró

¹⁾ Fazekas-czéh szab.

»Zipser Willkühr« 1370-iki átíratának 71-ik pontja már megállapította, hogy a szepességi aranyművesek 1 ezüst márkához csak 1 lat sárgarezet vegyíthetnek. Lőcsei aranyművesekről, mind a XVI.—XVIII. századokban gyakran szólnak a város levéltárának irományai.

1575-ben már cézhet alakítottak az aranyművesek.¹⁾

Remekbe három darabot kellett készíteniök: ivóedényt fedéllel úgy, hogy annak törzse egy darabból minden toldás nélkül legyen vert munkával; második darabnak üregesen (hohlgeschlagene) készített gyűrűt és harmadiknak pecsétnyomót sisakkal és sisaklombbal.

A czéhlevél egyszersmind arról is biztosít, hogy a lőcsei ötvösök mindenféle tárgyakat képesek voltak elkészíteni, és hogy mindenkor csak a legfinomabb (14 latos) ezüsből dolgoztak. A szemcsés (gekirnt) vagy hajlított munkáért munkadíj fejében fizettettek nességként²⁾ 6 denárt, közönséges munka után nességként 5 denárt; de már serlegek és más nehezebb munkákért markonkint 2 frtot, tálak és tányérok készítéseért markonkint 1 frt 50 denárt; ellenben gombok, pecsétnyomók, gyűrűk s más kisebbszerű munkáknál a munkadíjra nézve szabad tere volt a kölcsönös meg egyezésnek. Sárgarézből készített nyakékeket, karpereczeket, ereklyelánczocskákat, gyűrűket, öveket és késtokokat aranyozni meg volt tiltva, mi arra mutat, hogy mindazokat arany és ezüsből az ötvösök is készítették. Miből következtetést vonva bátran állíthatom, hogy az itt használt ékszerek legnagyobb része bizonyára lőcsei ötvösök műve volt.

---

¹⁾ Eredeti czéhlevél a czéhládában Vlt.

²⁾ 1 mark = 16 lat, 1 lat = 1 vierdung = 3 nesség = 4 quintl. Hain krónikájában 13. lap.

Az ezüst edények között legtekintélyesebb számmal a *serlegek* voltak képviselve, melyek kétféle, a »Becher és Hoffbecher« elnevezéssel fordulnak ugyan elő; de, úgy látszik, vegyesen találtak alkalmazást. A serlegek súlya 7 lat 8 mark 8 lat 2 nesség közt változik; alakra nézve pedig *egyeses, hosszú, magas, alacsony, hajlított* (szarv alakú?) *kehelyalakúak*. Legegyszerűbbek a *sima* kis becherek gyermekek számára, valamint azok, melyek nagyobb számmal voltak egymásba dughatók. Janus Bálintnak (1637) 1 tucat egymásba dugott „Becher“-e 2 m. 8 lat súlylyal bírt; Probner Jónás özvegyének (1625) egymásba illő 6 kis fehér ezüst „Hoffbecher“-e volt. Másrészt viszont Janus Bálintnak 8 mark 8 lat 2 nesség súlyú *kehely-serlege*, s a Werdenich-féle letétben (1619) említett *kehelyalakú* egészen aranyozott fedeles serleg, és Unger Györgynek (1621) egy a száján és a féltalpán aranyozott ezüst serlege, valamint Zableri Jónak 3 lábbal bíró kis serlege, szintén „Becher“-nek neveztetnek. E szerint azt látjuk, hogy mindkét kifejezést alkalmazták az összetehető, talp nélküli, felül és alul egyenlő öblös serlegekre.

Legegyszerűbb *dísz*e, mondhatni kiegészítő része a serlegnek a *fedél* volt, melyet külön is díszítettek. Így Heldt Tóbiás (1611) egyik aranyozott ezüst „Hoffbecher“-ének fedelén *emberke* állott, a másikat pedig 3 *magas gomb* díszítette. Szintén 3 gombot találunk díszítésül alkalmazva özv. Probner Jánosné fehér ezüst kis serlegén. Ugyancsak gombokkal volt díszítve Zableri Jónak 2 fehér serlegecskéje. A kehely alakú serlegeknél rendesen kerek talpat alkalmaztak, de némelyeknél a mint azt fentebb láttuk, a kerek talp alá még külön *lábakat* is adtak. A serlegek törzsének dísz-

tését nagyobb műcsínnal eszközölték. Buchvalt György (1602) fehérén hagyott ezüst serlege *angyalfejekkel*, Bestseller Fülöpnek (1628) aranyozott hosszás ezüst serlege *pikkelyekkel*, nagy aranyozott ezüst fedeles serlege *virágokkal*, míg *egy másik* ugyanolyan *rózsákkal* díszeskedett; Greff Lórintznek pedig egy *gyűrűs* „Hoffbecher“-je volt; Triebel Gergelynének (1591-ben) egy *színezett* ezüst, kevésbé aranyozott 2 m. 6¹/₂ l. súlyú serlegénél a „színezett“ (mit Farben) kifejezés alatt csak színes *emailozást* érthetünk.

Az eddigiekből is kitűnik, hogy az ezüst serlegeket vagy fehérén hagyták, vagy email és aranyozással tették díszesebbé. Az aranyozást kívül vagy belül, az egész edényen vagy csak egyes részein alkalmazták; így Buchvaltnak sima ezüst serlege *belül* egészen, fentebb említett egyik serlegnek *szája és talpának fele*, Ungeré is csak *félig* volt aranyozva; kívül egészen aranyozott serleg pedig nagyobb számban fordul elő.

Az ezüst *kannák* súlya és nagysága a leltárakban Zableri Jóbnak 6¹/₂ latos gyermekkanácskájától Janus Bálint 3 m. 6 l. súlyú „Gieskandel“-jéig változik. Ezek is fehérék és kívül aranyozottak; díszítésök egyébiránt hasonló volt a serlegekéhez, legalább Haimnak egy a „díszítésen“ aranyozott kannája arra mutat; Spillenberger S. ezüst kannája még *gyémánt hegyekkel* is volt díszítve.

Az ezüst *kupák* nagysága szintén különböző, s fehérén hagyva és aranyozva fordulnak elő.

Ezüst *palaczkok* és *hordócskák* is használtattak. Brewer Lórintznek egy itczés ezüst palaczkja 45 frtra, Zableri Jób 2 mark súlyú ezüst palaczkja 32 frtra becsültetett; Janus Bálint 2 m. súlyú ezüst kis hordócskájának pedig aranyozott abroncsai voltak.

Ezüst *kanalat* a XVI. század közepétől a XVII. század végéig több száz darabot említenek a leltárak; 1-től 38—44 darabig találunk az egyes házaknál. Nyeleik símák, csavart művűek gombokkal, fejjel és címerekkel díszítettek, keskenyek és szélesek voltak. Az aranyozást is különféleképp alkalmazták rajtuk; találunk kívül és belül egészen, csak belül egészen és félig aranyozott nyelű ezüst kanalakat. De másféle nyeleket is alkalmaztak ezüst kanalakra; Janus Bálint egy tuczat aranyozott ezüst kanálának nyele például őzláb volt; míg másrészt Hain Miklós egy tuczat puszpángfából készített kanala ezüst nyélbe volt foglalva.

Ezüstből készített *villákat* egyáltalán nem használtak. Az egyetlen ezüst-villát Heldt Tóbiás (1611) lublói harmincadosnak leltára említi, melyben az evőeszközök mellett 1 ezüst fogpiszkáló és 1 ezüst nyelv-tisztító eszköz is van följegyezve.

A *kések* nyeleit ezüstből készítették, s az ilyeneket rendszeren egy vagy több kés befogadására szolgáló díszes ezüst tokokba helyezték, melyek gyakran lánczocskával voltak ellátva, hogy az övhöz lehessen kapcsolni. A késtokok sokszor az övvel együtt említetnek. Sowentz Jánosné unokája Krupek Konrád (1584) 1 lánczos ezüst késtokot kapott 3 késsel. Hain Miklósnak egyik ezüst késtokja egészen aranyozott, a másik pedig *áttört művű* volt; az első 7 frt 20 den. a másik 9 frt 37¹/₂ denárra becsültetett. Mind a fehérén hagyott, mind az aranyozott ezüst késtok gyakori.

Ritkábbak az ezüst *csészék*, melyek között Hain Miklósnak *confectre* való csészéje foglalja el az első helyett, súlya 1 m. 12¹/₂ lat, értéke 28 frt 50 denár; volt azonkívül még 1 *kagylóalakú* 5 latos 7 frt, 1 belül aranyozott 7 latos emailos 5 frt 75 denár, 1 aranyo-

zott $12\frac{1}{2}$ latos *langlot* (talán *länglich?*) 12 frt 60 den., 1 fehéren hagyott $14\frac{1}{2}$ latos ezüst csészéje 10 frt 62 denár becsértékkel; Zableri Jóbnak pedig egyik aranyozott 14 latos ezüst csészéje 16 frt 50 denár, a másik „nagy“ jelzővel jelölt 4 latos 13 frt 50 den., továbbá 1 *belül* aranyozott 5 latos 5 frt végre 1 kisebb szintén belül aranyozott 6 latos 6 frt értékkel vétetett föl; Werdenick letéteményében (1619) végre 1 *ivásra is használható török* csésze emlittetik. — Ezekben megismerve a csészek különféle alakját, rendeltetését, díszítését és nagyságát, az árakból arra is következtethetünk, hogy azok rendesen díszesebbek voltak mint más ezüst tárgyak; minthogy míg ezeknek latja rendesen 50—75 denárba ritkábban 1 frtba számíthatott, — a csészéknek ára az 1 frt 40 denárt is meghaladja.

Ezüst *sótartók* szintén díszítették egyes vagyonos polgárok asztalait; Hain Miklósnak kis aranyozott só-tartója (3 lat súlyú) 2 frt 50 den., egy fehéren hagyott 12 latos pedig 9 frt 16 den. értékű volt.

A használatban volt ezüst tárgyak közé tartozik még Janus Bálintnak 6 márk 2 lat súlyú aranyozott ezüst *medenczéje* és Hain Miklósnak gombokkal ékesített 2 ezüst *gyertyatartója* a hozzávaló ezüst *koppantóval*, melyeknek összes súlya 3 mark 12 lat s 45 frt értéke volt.

Az illető czéh szabályai említik, hogy a lőcsei ötvösök ezüst *tálakat* és *tányérokat* is készítettek; minthogy azonban a polgárok birtokában egyetlen egyet sem talállok följegyezve, hihető, hogy nagyon drágának tartván, egyáltalán nem is használták; s azok csak a magyar urak részére készültek.

Az ezüst edényekkel kapcsolatban némely *díszmű tárgyakról* kell még néhány szóval említést tennem,

melyeknek különös kedvelője Zableri Jób (1665) volt. Hagyatékában ezüst *körte* 5 lat 2 nesség súlylyal, 1 aranyozott 14 lat s 17 frt 50 ért. ezüst *ledányalak*, (Jungfrau), 1 ezüst *szőlőfürt* (1 m. 20 frt), 1 aranyozott *malmocska* (14 lat, 21 frt); Werdenick letétében pedig szép aranyozott ezüst *szarvas* említetik. — A XVII. századnak az arany és ezüstmél sokkal értékesebb díszmű tárgya a *szerecsendió* (Muskatennuss) volt; már 1619-ben talállok Werdenick holmija közt 1 aranyozott ezüstbe foglalt szerecsendiót; Hain, Miklós szerecsendióinak értéke pedig 153 frt 26 denárt tett, közöttük 1 ezüstbe foglalt 11¹/₂ lat súlyó 43 frt 10 den., 1 aranyozott 4 latos 33 frt, 1 részbe foglalt s oroslán fejjel díszített 18 frt, 1 egyszerűen aranyozott 16 frt, 1 gömbökkel díszített aranyozott szerecsendiója pedig 19 frt 50 denárra becsültetett. A mandulájától megfosztott szerecsendiót ellátták fedéllel. Egy ilyen aranyozott fedeles diójának értéke 10 frt 50 den.; aranyozott szerecsendióból készített *kehely-serlege* pedig 10 frt 16 denárra becsültetett.

Hogy ezen általánosságban mondtak után az egyesek ezüstneműinek tiszta képét nyerhessük, nem tartom feleslegesnek ide igtatni egy pár lőcsei polgár hagyatéki leltárának kivonatát:

I. Bestseller Fülöp (1628.)

II. Id. Greff Lőrincz (1630.)

Tárgy	Súly			Tárgy	Súly	
	mark	lat	nessig		mark	lat
12 nagyobb ezüst kanál	2	2	2	1 pár nagy kupa } . .	6	13
38 nagyobb ezüst kanál	8	—	2 ¹ / ₂	1 gyermek-serleg } . .	2	3
1 nagy aranyozott ezüst serleg . . .	2	2	2	1 pár kupa } . .	3	8
1 hosszas aranyozott ezüst serleg pikkelyekkel . . .	3	1	2	1 aranyozott Hoffbecher } . .	2	5
2 kis aranyozott ezüst serleg . . .	1	7	—	1 db. 3 messzelyes ezüst kanna	3	8
1 nagy aranyozott ezüst serleg fedéllel és virágokkal . . .	3	11	—	1 fehér insetz (?) serleg } . .	2	5
1 nagy aranyozott ezüst serleg rózsákkal	2	15	—	1 » kupa } . .	2	5
1 nagy aranyozott ezüst serleg . . .	3	5	2	2 ezüst kanál } . .	2	5
2 egyszerű aranyozott ezüst serleg . . .	1	15	—	8 db. félig aranyozott nyelű ezüst kanál . .	2	—
1 kevésbé aranyozott duplicat ezüst serleg	1	5	—	16 db. fehér ezüst kanál } . .	2	14
1 egyszerű kis ezüst serleg	—	10	1 ¹ / ₂	1 ezüst Hoffbecher } . .	4	13
2 aranyozott serlegfedél	1	4	1 ¹ / ₂	1 pár kupa } . .	4	13
2 aranyozott ezüst serleg	2	—	2	1 aranyozott kannácska és 1 ezüst kanál . .	2	4
7 egyszerű fehér ezüst serleg . . .	4	15	—	1 Hoffbecher gyűrűvel, 1 aranyozott kupa és 3 ezüst kanál . . .	2	3
Összesen .	39	—	3 ¹ / ₂	1 nagy Hoffbecher és 4 ezüst kanál . . .	4	—
				1 kannához hasonló edény	2	5
				Összesen .	35	4

Ezekben osztozott egyik fia és két unokája; másik fia külön kapott 13 m. 1 l. és 2 n. súlyú ezüst edényt.

III. Hain Miklós kereskedő (1653.)

T á r g y	Súly		Érték	
	mark	lat	frt	denár
12 db. fehér ezüst kanál	2	5	27	75
8 » aranyozott ezüst kanál gombbal . .	1	15 $\frac{1}{2}$	26	35
8 » széles nyelvű, alúl és fölül aranyozott ezüst kanál, ...	1	9	22	50
5 kanál csavart nyéllel	—	13	11	70
3 aranyozott kanál Lőcse címérével . .	—	9 $\frac{1}{2}$	8	55
2 » nyelvű kanál	—	9	8	10
1 ezüst kanál fehér fejjel	—	3	2	85
1 » » sima nyéllel	—	12	9	—
6 » » gombokkal	—	18 $\frac{1}{2}$	13	50
1 tuczat puszpángfa kanál ezüst nyéllel .	—	12	9	—
1 itczés Scheyer-Becher	1	7 $\frac{1}{3}$	23	33
1 fehér sima serleg	—	11 $\frac{5}{6}$	10	65
1 » » »	—	9 $\frac{1}{3}$	9	—
1 aranyozott »	1	11	27	—
1 a díszítésen aranyozott kanna	1	10	26	—
1 kagyló alakú ezüst csésze	—	5	7	—
1 aranyozott confect »	1	12 $\frac{1}{2}$	28	50
1 » csésze	—	10	10	33
1 » langlot csésze	—	12 $\frac{1}{2}$	12	16
1 emailozott, belül aranyozott csésze . .	—	7	5	75
1 fehér csésze	—	14 $\frac{1}{2}$	10	62
1 aranyozott ezüst késtok késekkel . . .	—	—	7	20
1 áttört művü ezüst késtok	—	12 $\frac{1}{2}$	9	37 $\frac{1}{2}$
1 ezüst sőtartó	—	12	9	16
1 kis aranyozott sőtartó	—	3	2	50
2 ezüst gyertyatartó gombokkal és 1 kop-pantó	3	12	45	—
Szerecsendióból készült díszmü tárgyak . .	—	—	153	26
Összesen .	27	11	410	13 $\frac{1}{2}$

IV. Zableri Jób ev. lelkész (1665).

T á r g y	S ú l y		É r t é k	
	mark	lat	frt	denár
44 db. különféle ezüst kanál	10	5	112	63
1 nagy serleg fedéllel	1	12	35	—
2 fehér serlegecske gombokkal	—	10	10	—
1 ezüst serleg	1	—	16	—
1 nagy »	1	—	16	—
1 fehér »	1	1	16	—
1 » »	1	13	29	—
1 aranyozott Hoffbecher	1	5	21	—
1 kis serleg 3 lábbal	—	12	12	50
1 aranyozott csésze	—	14	17	50
1 nagy aranyozott csésze	—	9	13	15
1 kisebb » »	—	6	6	—
1 belül » »	—	9	13	50
1 ezüst kanna	4	—	64	—
1 belül aranyozott gyermek kanna	—	6 ^{1/2}	6	—
1 ezüst palaczk	2	—	32	—
1 » késtok	1	6	37	—
1 szőlő fürtöcske	1	—	20	—
1 aranyozott malmocska	—	14	16	—
1 » leányalak	—	14	17	50
Összesen	32	4 ^{1/2}	520	78

Ezen adatok az ezüstneműek különfélesége, nagysága és értékének meghatározásán kívül élénk világot vetnek Lócse XVI. és XVII. századbeli polgárainak vagyon-állapotára. A XVII. század végén beállott és az egész XVIII-on át tartott gazdasági válság, amint láttuk, nagy mértékben megrongálta a polgárság vagyoni jólétét. Az ipar és kereskedelem aláhanyatlásával és a várost ért súlyos csapásokkal megkezdődött a polgárság elszegényedése és a jólét csakis újabb

időben nyert ismét nagyobb lendületet. De ha az itt mutatványul felhozott ezüst edények árát összehasonlítjuk pénzünk mai értékével, bátran állíthatjuk, hogy városunk polgárai közül ma is vajmi kevesen lehetnének képesek ily nagy összegeket fektetni fényűzés tárgyaiba.

3. *Ágynemű.* A szorgalmas polgárság napi fáradalmai után kényelmes ágyakon szeretett megpihenni. *Ágyneműje* tollal töltött¹⁾ *alsó és felső dunnák* (»Bett« »Bettwett« »Bettbett« névvel), *alsó-vánkos* (»Pfiel« »Pfüll«) és *felső-vánkos*, (Polster) egy-egy ágyra rendszeren 8—9 dbot számítva. Midőn Reiling Simon 1581-ben egyik, majd 1582-ben másik leányát férjhez adta, mindeniknek menyasszonyhoz *illő-en* 3 dunnát, 2 Pfielt és 3 párnát adott. Hain Miklósné menyasszonyi ágyán 9 db. ágynemű volt; Zableri Jób leltárában az asszony ágyán 2 alsó és 1 felső dunna, 3 Pfüll és 2 párna említetik. Ezeken kívül még a felső-párnára helyezett *kis párnácskát* is használtak. Az ágyneműek árára nézve némi tájékoztatást nyújt Hain Miklós leltára, melyben 17 db. felső- és alsó-dunnát 51 frt, 20 db. Pfielt és párnát 20 frt, 8 kis párnát 8 frt értékkel vettek föl. Az alsó-dunnák és alsó-párnák rendszeren nagyobb számmal fordulnak elő mint a felsők. *Paplanokat* csak a XVII. századtól kezdve találók; így 1630-ban özvegy Seltenreichné

¹⁾ Báró Radvánszky Béla Magyar családélet és háztartás a XVI—XVII. században 51. l.: »Az előkelő emberek párnáit már a XV. század első éveiben tollal, pehelylyel tömték stb.« A toll párnákat és dunnákat a szepesi szászok már igen régi idők óta használták. A »Zipser Willkühr« 1370-iki átiratának 51-ik pontja a többi közt semmi esetre sem engedi meg, hogy valaki toll ágyneműt „*Feder Kleyder*“ játék közben elveszítse.

hagyatékában 1 gyapottal bélelt paplan 2 frt, Hain Miklósnénak török selyem paplana 20 frt, 1 régi veres damaszt paplana 9 frtra van becsülve. Otthon szőtt és lengyelországbeli fehér lenvásznat használtak *ágy-lepedőknek*, melyeket a XVII. század vagyosabb polgárnői csíkokkal, paszománnyal és csipkével díszítettek, s ilyenekkel rendesen bőven voltak ellátva; egy-egy háznál 10, 17 darabot is találunk. Az ágyneműek bevonására *dunna- és párnahéjúl* legtöbbnyire a szintén otthon szőtt fehér, kék csíkos és képes négy nyüsstös vásznat (Trilch), színes csinvatot (Zwilch) és barchentet használták. Az egyszerű párnahéjak között legdrágább a barchent, darabját átlagosan 1 frt 50—60 den., a csinvat párnahéjakat pedig 80—90 den. s a vászonból valókat is ugyanannyival számíthatjuk fel. Az ágyneműek díszítésénél a felső párnákra fordítottak legnagyobb gondot. Hain Miklósnénak 10 db. *selyemmel kivarrt* párnahéja közül 3 db. 3—3 frt, a többi 7 db. 2—2 frtra, fekete selyemmel kivarrott 10 párnahéjának darabja pedig 1 frtra, végre *selyem paszománnyal* díszített 4 párnahéja 12 frtra becsültetett. Ugyancsak nála czérnával, Novák Melchiornénál (1697) pedig vörös czérnával kivarrott párnahéjat találunk. Már a XVII. században is szokásos volt a párnákat és dunnákat színes *betétekkel* látni el. 1600-ban Schneyer Pál leánya kapott anyai részbe 1 párnába való betétet (Innlog); Hain Miklósné menyasszonyi párnái selyembetéttel voltak ellátva; míg Gerschner Gergely hagyatékában (1642) egy dunnába való betét említetik.

Az *ágyterítők* (Bettdecke) finom és díszes anyagból készültek. Licander Lőrincz orvos által leányának anyai részbe (1560) adott csíkos ágyterítője 2 frt 60 denárt ért; Triebel Gergelynek (1591) 1 török és 1 se-

lyemből szőtt lengyel ágyterítőjét, Greff Lőrintznek (1630) pedig vörös tafota ágyterítőjét találtam említve.

4. *Ruházat.* Hogy a lőcsei polgárság XVI. és XVII. századbeli *ruházkodása* módjáról kellőleg tájékozódhassunk, röviden megjelölöm az akkori idők német polgárainak állását hazai társadalmunkban.

A hazánkba bevándorlott szepesi szászok folytonos összeköttetésben állottak elhagyott fajrokonakkal; mert kereskedelmi érdekeik leginkább Németországhoz csatolják vala s gyermekeik is nagyobbreszt Németország iskoláiban nyerték tudományos képzettségüket. A bevándorlás óta a magyar nemességétől mindig különböző életmódjuk, törvényes szokásaik zárkózottakká tették s különválaszták őket amazoktól. Ezen elzárt-ságra sokszor igen alapos okuk is volt; minthogy a birtokos nemesség többször megkísérlette a polgárság kiváltságos állását megtámadni, melyben századokon át megőrizte ősei nyelve és szokásai mellett azok ruházatát is. Még a XVII. század végén is büszkén említi kronikájában Hain Gáspár, hogy Lőcse lakosai mind *németek* s az augsburgi hitvallás hívei, mely két tulajdonsággal Felső-Magyarország egy városa sem dicsekedhetik. A XVII. század nagy politikai küzdelmei magokkal ragadták Lőcsét is. Az erdélyi fegyverek és magyar urak gyakori — igaz nem mindig szívesen látott vendégei a városnak. A közvetlen érintkezés átalakító hatást gyakorolt a polgárságra, s a német öltönyök mellett nagy tért hódít a magyar divat; és a kettőt nemcsak egymás mellett, de egymáson is feltaláljuk. A magyar urak és úrnők fényes viselete megnyerte a polgárság tetszését is, és a fényűzés csakhamar annyira lábrakap, hogy a tanács szükségesnek látja annak korlátozását.

A városi hatóság hatásköre ugyanis nemcsak a közigazgatás, törvénykezés, ipar- és kereskedelem viszonyaira terjedt ki, hanem arra is irányult figyelme, hogy a külsőségekben is szigorúan fenntartassék a polgárság körében keletkezett rangkülömbőség. A gazdag patricziusok nem tűrhették, hogy náloknál szegényebb ember fia, leánya az ő gyermekökkel egyenlően öltözködve jelenjék meg az utcán. Méltó (i) felháborodásuknak kifejezése a cselédségre vonatkozólag a tanács által 1654-ben kiadott szabályrendelet 2-ik pontja, melyben előadják, hogy a cselédség, különösen a szolgálok között annyira lábrakapott a divat, miszerint azok, habár a városba jövetelőkkor alig rendelkeztek ruhával meztelenségöket eltakarni, egy-két évi szolgálat után úgy öltözködnek, hogy semmi különbség sincsen közöttök és *becsületes jó módú* polgár gyermeke között. Megtiltják tehát azoknak arany pászományokat, atlasz Zelpent, a pártában selyem szallagokat, drága koronarása (kronrasch) kötényeket csipkével és a nélkül, széles kámzsával (Käppchen) díszített cipőket viselni. A tilalom ellen vétő cselédet gazdája vagy gazdasszonya előbb meginteni, s ha erre nem hajtana, a hatóságnak feljelenteni 10 frt büntetés terhe alatt tartozik.¹⁾

A fényűzésben versenyeztek az egyszerű polgárok a patricziusokkal, a szegényebbek a vagyonosabbakkal. Nem tudom hány osztályra volt Lőcse polgársága osztva és melyiknek minő ruhákat volt szabad viselnie; de a tanácsnak 1672. januárban kiadott egyik rendelete világosan bizonyítja ily osztályozás létezését. Abban ugyanis, minthogy a ruházzkodásban férfiak és nőknél egyaránt oly túlságos lett a fényűzés, hogy a

¹⁾ Hain 431—432. l.

miatt nem csak a felháborodás volt igen nagy, hanem sokan adósságokba is merülve elszegényedtek és sem a felsőbbség iránti kötelezettségeiket nem teljesíthetik, sem övéiket nem táplálhatják és láthatják el kellően s »Isten méltó haragját is magukra vonják«: a tanács köteleességéhez híven szigorúan parancsolja minden *rendűek* és *rangúaknak*, hogy ezentúl senki, legyen az úr vagy úrnő, gyermek vagy cseléd, ne merjen ruházkodásával feltűnni akarni, és így másoknak rossz példát mutatni. Mindenki öltözzék *állásához* illően; különben nem csak csúffá tétetik, de szigorú büntetést is von magára. Mennyire volt indokolt a hatóságnak a fényűzés korlátozását célzó eme rendelete, a ruhák és ékszerek felsorolásánál fogjuk látni. A rendeletnek azonban nem volt meg kívánt hatása, minek egyik okát talán abban is kereshetjük, hogy már 1654-ben engedtetett meg a megyei nemességnek Lőcsén házat vásárolni — mint a krónika mondja »a város vesztére«. Máriássy János volt az első magyar házbirtokos. Az 1660-iki összeírásban már Záborszky B. és Görgey Ezekhiel s később többen jönnek be. A magyar urak és úrnők példája hatalmas előmozdítója lehetett a fényűzésnek az őseire s még inkább gazdagságára büszke polgárság körében, mely a külsőségekben sem akart az új birtokosok mögött elmaradni.

Már 1683. január 15-én kéri a képviselő testület egy új ruházkodási szabályzat kiadását. Különösen az *alsó rangú* polgárok, a cselédek s mesterlegények törekszenek utánozni a vagyonosabbakat, asszonyaikat s mestereiket. Az 1691. február 5-iki propositiók a többi közt kéri a szolgálóknak a csizma viselését megtiltani. A sok sürgetés után 1698. június 20-án új rendőri szabályzatot adott ki a tanács. Ez az által,

hogy megmondja mit nem szabad viselnie egyiknek másiknak, arra is megtanít, mily öltözékeket viseltek a vagyonos polgárok és polgárnők. Ezen szabályzat értelmében: a városnak minden polgára és lakosa *rangjához* mértén tartozik öltözködni. *Az egyszerűbb* mesterembereknek költség kiméles tekintetéből 40 forintnyi bírság terhe alatt tiltatik hollandi vagy angol posztóból való ruhát, menyétes kalapot, selyem övet, sárga vagy piros karmazsin csizmát viselni. A mesterlegények fényűzését azzal korlátozzák, hogy a *nem rangbéli* származásúnak sem sarkantyús sem sarkantyútlan sárga vagy piros karmazsin csizmát, angol vagy hollandi posztó ruhát ezüst gombokkal és kapcsokkal, selyem vagy más-féle ezüst-csatos öveket, czóboly, menyét, vagy más hasonló prémekkel szegélyezett kalapokat, róka torokkal bélelt bundákat és mentéket nem szabad viselnie. Különösen tilos a kocsisoknak menyét kalapokat viselniök. Ezen rendelet áthágóira a városi ügyész és az arra rendelt felügyelők szorgosan ügyelnek s 10 frtnyi bírsággal büntetik meg azokat. Minden *nem-előkelő rangú* nőnek tilos fátolyt és az alatt arany csipkét, nem különben damaszt és selyem szoknyákat, kötényeket, öveket, czóboly, menyétes köpenyeket, arany és ezüst csipkés és paszományos pártákat és bundákat, prémes mellényeket, karmazsin csizmát és a »boszantó« meztelen nyakon arany lánczot, gyöngyöket és koralt viselnie. Szigorúan eltiltatik a gyöngyös paszományok, drága zsinórzatos és más fényűzés-czikkek viselése. Az ezen rendelet ellen vétőkre szigorúan fognak felügyelni a kirendelt közegek és a vétkesek másokat elrettentő például kivétel nélkül 100 magyar forintnyi bírsággal sújtatnak. A szolgálók és szobaleányoknak, legyenek azok mester-

vagy más *egyszerű* ember leányai, tiltva van hollandi posztó és korona-rásából való német szoknyákat, halcsontokkal vagy mással keményített mellényeket és fűzőket, hollandi posztóból készült bundácskákat, veres és fekete karmázsín csizmát, a cipőn rózsákat és drága fűzőzsínórokat, az ingeken és más fehérneműeken széles gallérokat, hosszan lefüggő öveket és más fényűzés-cikkeket viselniök. Ha a szolgáló leányok valamelyikén ezen pontban eltiltott öltönydarabokat vennének észre, a városi szolga azt abból az utcán csúfságosan kivetkőzteti s megfosztja tőle.

Teljes divattudósítás ezen rendelet a lőcsei polgárság XVII-ik századbeli öltözékeiről. Hatása nem lehetett nagy; mert 1699. február 21-én a képviselő testület már ismét panaszkodik s az újra lábrakapott fényűzés ellen szigorú fellépést sürget.

Tekintsünk be ezek után a ruhaszekrények és almáriumokba.

a) *Fehérneműek.* A lőcsei polgárok nejei és leányainak egyik kiváló foglalkozását a fonás és szövés képezte; mi azonban a takács czéh szabályainak ismert pontja által korlátolt volt. A fonalat nem levén szabad a városból kiadni, magok dolgozták azt fel és csaknem minden leltárban jelentékeny mennyiségű vásznat találunk. A magyar főúri nők által használva a szepesi gyolcsot már a XVII-ik század elején mint kiváló finomságút találom említve.¹⁾ Fehérneműekre legnagyobb részt házi vásznat használtak. A férfi fehérneműekről nagyon keveset mondhatok.

Egyetlen egy *lábravalót* sem jegyez fel a több száz leltár, miből vagy azt következtethetjük, hogy a német polgárok egyáltalában nem viselték, vagy hogy

¹⁾ Magyar. csal. él. I. 80 l.

oly csekély volt értéke, hogy feljegyzésre egyáltalában nem tartották érdemesnek. Férfi *inget* szintén csak igen csekély számmal találunk följegyezve. A menyasszony az esküvő előtt a vőlegénynek egy inget adott; (köznépünknel még napjainkban is általánosan dívó szokás). Az ily vőlegényi ingek finomabbak és díszesebb kiállításúak lehettek; mert a Reiling Simon leányai által vőlegényeiknek (1581 és 1582-ben) adott ingek egyenként 1 frt 12 denárba kerültek. Annak, hogy a német polgárok úgymint azt a magyar urak tették, egyszerre két — alsó- és felső-inget viseltek volna,¹⁾ legcsekélyebb nyomát sem lehet találni.

A női öltözékek között alsó- és felső-ingek említetnek. Botrányosnak találták a meztelen nyakat még a XVII. század végén is, és így biztosan állíthatjuk, hogy régebben a női ingek egészen magasak voltak, elöl bevágással, melyet szalaggal kötöttek össze. Az alsó-ingekre házi len-vásznat használtak s az ebből készültet neveztek ingeknek. A vagyonosabbak külföldi vászonból is varratták ingeiket. Így Hain Miklósné 3 drb. *török patyolat* ingének 12 frt, 3 *sziléziai* vászon ingének 4 frt volt az értéke. A felső ingeket azonosoknak tekintem a köznép által napjainkban is viselt ingvállakkal. Ezen föltevésemet igazolja egyrészt az, hogy Czack Melchior hagyatékában egy felső ing mellett megvan jegyezve, hogy igen kevés vászonból, tehát rövid volt; más részt pedig az, hogy csak a felső ingeket díszítették. Özvegy Kneffler Andrásné fekete selyemmel hímzett felső ingét 1 frt 75 denárra becsültették; egy másik felső inge kötött (mit gestrikten) munkával volt díszítve. Hain Miklósnénak 2 felső inge a vállán volt arannyal ki-

¹⁾ Magy. csal. é. I. 73. l.

varrva. Látni fogunk a ruhától különválasztott ruha-
újjakat és újj-nélküli ruhadarabokat, melyekhez okve-
tetlenül szükség volt ingvállakra. Minthogy pedig ing-
vállat sehol sem találok említve, csakis az »Ober-
hemd«-et tekinthetem annak. A felső ingek rendesen
nagyobb számmal fordulnak elő.

A XVII. század második felében kezdenek divatba
jönni a kivágott ruhák, mikhez már az ingeknek is
kivágottaknak kelle lenniök. Nagyon is megkedvel-
hették az ilyen viseletet a nők; annyira, hogy mint
a tanács fentebbi rendeletében mondja oly mérvben
elharapódzott az egyházi és világi törvények által egy-
aránt meg nem engedhető és büntetésreméltó fény-
űzés, hogy az nem csak az úr Isten haragját, hanem
a fiatalság *boszonkodását* is magára vonta. Éles han-
gon kell ki a *boszantó* meztelen nyak ellen. Oly erősen
kifejlett volt azelőtt a szigorú illemérzék, hogy a ta-
nács 1628-ban Windisch Pál tanácsnokot 1 pint bor-
ban marasztalta el, mert meleg juliusi napon nyitott
mellel ment végig a piacon.

Említettem, hogy a tanács megtiltotta a cselédek-
nek az ingeken és más fehérneműeken széles galléro-
kat viselni. Az előkelő polgárnők fehérneműihez tehát
széles *gallérok* tartoztak, melyek vagy hozzá voltak
azokhoz varrva, vagy különálló darabokat képeztek.

Anyagra nézve vannak vászon, semisch, török
mohár, damaszt és arany gallérok; mely czélra külön
készítették a vásznat, s bevásárlása helyéül Sziléziát
és Kassát jelöli meg Hain Miklós kereskedő üzletének
leltára, melyben a különféle minőségű gallérvászon rőfe
40—45 den., a sziléziai módra itthon készültnek rőfe
ellenben 36 den.; a sziléziai széles gallérvászon rőfe
72 den., a keskeny 42 den., a kassai rőfe 39 denár-

ral véttetett föl. A gallérhoz tartoznak rendesen a szintén »Goller« néven nevezett *kézelők* is, melyeket — minthogy rendesen ugyanazon anyagból s egyenlő díszítéssel készültek, — azokkal együtt tekintsünk meg. A gallérok és kézelők díszítése a ruhák díszének megfelelően fényes és drága volt. Licander Lőrintz leányai (1560) anyai részbe a kézen (kézelőn) *gyöngyökkel* kivarrt gallért kaptak; Greff Lőrintznének (1630) 2 db. galléra szintén gyöngyözött volt; Triebel Gergelynének nyakra való arany galléra elől köröskörül lefüggő *arany rojtokkal* volt díszítve (értéke 2 frt); ugyancsak neki nyakra és kézre való *arany* gallérja is volt; özv. Dierner Andrásné (1600) nyakra való damaszt arany gallérján 14 db. *ezüst gombot* találunk; Gerschner Gergelynének (1642) arany fonallal *kötött*, Kramer Dániel-nének (1649) pedig 1 db. csipkével díszített és Hain Miklósnének 8 db. 6 frtra becsült fehér gallérja volt. Az egyszerű arany gallérokát általánosan használták. Díszítették a gallérokát és kézelőket paszománynyal is. A fentebb említett leltárban 10 rőf félselyem »*kragen porten*« rőfe 18 denárba, 6 vég kék és fehér félselyemnek rőfe 2 frt 15 denárba számíttatott.

A fehér vászon *szoknyák* nem voltak annyira használatban mint napjainkban. A leltárakban »kitl« névvel jelölt ruhákat tekintem azoknak és azon körülményből, hogy Triebel Gergelynél (1591) 1 fehér vászon női kitli hozzávaló vörös mohár derékkal említettik, arra lehet következtetnünk, hogy a gazdagság körül teendőkkkel szorgalmasan elfoglalt polgárnők reggeli pongyolául ilyeneket használtak. Ha a szövetek magas árával megösmarkedünk, az említett szokást természetesnek és gazdaság szempontjából nagyon czél-szerűnek is fogjuk találni.

A fehéreneműeket kiegészíti a fehér háló-*főkötők* és *fürdőköpenyek* hosszú sora.

A fehér *kötényekről* külön tesztek említést a női ruhák közt.

Férfiaknál és nőknél a mai értelemben vett *kapcza* mellett általános használatban volt mindkét században a különféle színű nyári és téli kötött *harisnya*. Hainnak leltárában 22 pár *angol* harisnya páronként 1 frt 78 den., 2 pár nagy hosszú lovagló harisnya à 2 frt 40 den., közepszerű à 1 frt 50 den., 1 pár nagy gyermekharisnya à 45 den., kisebb veres à 30 den., fehér à 25 den., 1 pár fehér női harisnya à 75 den. számított. A Klein János hagyatékából (1596) eladott 18 pár régi téli női harisnya párja 53 denárral kelt el. Ziegelbrier Kristóf özvegyének (1623) 2 pár sárga, 1 pár veres, és 1—1 pár fekete, barna testszín és zöld harisnyája volt. Ha azonban tekintetbe vesszük, hogy Zableri Jóbnak 2 pár nagy fekete harisnyája 7 frt 20 denárt ért, hihető, hogy csak a vagyonosak vehettek hosszú, térden felül érő harisnyákat.

β) *Férfi-ruha*. A lőcsei polgárság német eredetének csak természetes kifolyása volt, hogy századokon át ragaszkodott ősi viseletéhez. Idővel megkedvelvén a fényes magyar ruhát, a vagyonosabb és előkelőbb polgárok, kik gyakrabban érintkeznek vala a magyar királyi és erdélyi fejedelmi udvarral s a magyar főurakkal, ruhatárait nem csak bőven ellátják magyar öltözékekkel, hanem azokat nagy előszeretettel is viselik. A magyar ruha iránti előszeretetnek egyik legfőbb ébresztője volt az, hogy a XVI-ik század politikai küzdelmeiben belátták az erdélyi fejedelmek által hivatalos nyelvvül bevett magyar nyelv tanulásának szükségét s többen a sárospataki iskolában taníttatták

fiáikat, kikben megmaradt aztán a magyar érzelmek mellett a magyar ruha szeretete; és visszaemlékezve a magyar nőkre, kétség-kívül itthon is szerették látni azok divatát. A XVII-ik században már gyakran kelle a tanácsnak hivatalos tekintélyét latba vetnie, hogy az ősi viseletnek tiszteletet és érvényt szerezzen. A bíró és tanácsnokok, ha a városházán megjelentek, a magyar »Rokk« fölé felölték a német szabású köpenyt. A tisztviselők a hivatalos ülésekre büntetés terhe alatt tartoztak a meghatározott öltönyt felöltetni. 1620-ban pedig a bíró és a tanács elhatározták, hogy minden tisztviselőnek, legyen újjas *Rockja*, s aki a nélkül jelenik meg, fizet egy pint bort épp úgy, mint a tanácsnok ha nem dugja ki karját a Rock újján. 1656-ban Spillenberger Jónás gyógyszerész mint városi képviselő »a tisztességes szokás ellenére« nem járt német köpenyben, hanem mentében és piros csizmában jelent meg a gyűlésen, a miért 40 itcze bort fizetett bírságul. Midőn 1675. június 27-én Holló Zsigmond kir. biztos a városi hivataloknak katolikusokkal betöltése végett Lőcsére jött, s a bírótól német nyelven üdvözlötve felszólítá a hatóságot, hogy magyarul értekezzék vele, azt válaszolák neki, hogy ők németek lévén mint azt *ruházatukon* is láthatja, másképp mint németül nem beszélhetnek vele. És mégis, hogy ez alkalommal a tanácsot felerészben katolikusokkal kelle a megyei nemesség sorából betölteni, — mint Hain írja — »a német köpenyek és alacsony cipők (Niederschuh), melyekben a tanács-urak a templomba és a tanácsházba *ősrégi* német szokás szerint jární szoktak volt, elhagyattak, bármennyire ellenezte is azt a képviselő-testület.«

A magyar urak nem akarták felvenni a nekik

szokatlan öltözetet; azonban a politikai viszonyok változásával ismét visszahelyeztetett régi jogaiba a hivatalos öltöny.

A kétféle öltözethez a *lábbelinek* is kétfélének kelle lennie. A *czipőt* férfiak és nők egyaránt viselték. A tanácsnak hivatalos öltönyével említettük a »Niederschuh«-t. Ennek viseletét az ősi német szokás tartotta fenn, mi határozottan a németországi eredetre vall. Alakjára elfogadom azt, hogy egészen kivágott, »csak a láb szélét körülfutó, vagy magasabb, a lábfőig nyúló lehetett«¹⁾ mint a mai kivágott czipőink. A másik a »Schuh« névvel jelölt, bokáig érő czipő, mely fűzős volt és pedig drága zsinórokkal. Az ismert rendőri szabályzat a cselédeknek megtiltotta a czipőn drága fűzőzsinórok és rózsák használatát. A kivágott czipőket tehát rózsákkal, hihetőleg szallag és bőrből s talán aranyozott ezüstből készültekkel is díszítették. A cselédek irányában alkalmazott szigorú tilalom arra is enged következtetnünk, hogy a czipő-rózsák viselése csak az előkelők kiváltsága volt.

A *csizma* alakjáról híven értesít a lőcsei tanács-termében levő 1677-ik évben festett 210 cm. hosszú és 150 cm. széles kép, melyen kerek asztal körül esküre emelt kézzel áll a bíró és a 12 tanácsnok, s előttük az előtérben még 3 alak. Az alakok magassága 42—48 cm. A kép azon időből való, mikor a hivatalos német öltözetet nem viselték. Az egyes alakok mind piros, sárga, fekete csizmákat viselnek. A csizma szára elől térdig ér, innen szabályosan görbülő vonalban úgy van levágva, hogy hátul rövidebbé lesz, s lefelé keskenyedve alul ránczba van szedve; valamennyi hegyes orrú és alig számba vehető lapos sa-

¹⁾ Magy. cs. él. I. 86.

rokkal van ellátva. Általános használatukat mutatja az 1698-iki rendőri szabályzat, mely szerint a sárga és piros karmazsin csizma szintén csak az előkelők kiváltsága gyanánt tűnik fel. A cselédek és gyermekek is viselték a kivágott czipőt és színes csizmát. Dierner Andrásné halála után 1600—1614-ig terjedő gyámi számadásban szolgálónak való »Niederschuh« 15 den., fiúnak való 18—24 den.; szolgálónak való csizma 60—65 den.; a fiúnak vásároltak ára szintén 60—65 den. közt váltakozik, egy pár piros csizmája 27 denárba számított. Idősb Pobst Frigyes két fiának örökségéről szóló 1624—1638-ig terjedő gyámi számadásban 1 pár sárga csizma 1 frt 50 den. — 2 frt, 1 pár sárga »Stiefel« 2 frt 40 den. — 2 frt 50 den.; kisebb csizma 70—90 den., a »Stiefel« 1 frt 40 — 2 frt 40 denárba került. — A czipők ára 70 den. és 1 frt közt változik.

Férfi felső-ruhák: A német öltözeteknél leginkább a sötét színeket használták. — A német szabású *nadrágokra* semisch, böcken (?) morvaposztó használtatott leginkább. A drágább szövetek közül az atlasz egyetlen egyszer fordul elő Lang Kristófnál (1591), kinek fekete atlasz nadrágjához ugyan olyan Wammes tartozott. — A ruhák *zsinórzása* már a XVI. század második felében divatos volt. 1590-ben meghalt Lőcsén Gallmeyer — alias Chinady — János kassai kereskedő. Kassa város hatósága június 29-én elismeri, hogy annak hátrahagyott *árúit* átvette. Azok közt említetik 13¹/₂ vég selyem *magyar* zsinór. — A magyar öltözetekhez tartozó nadrágok a városházán levő, fentebb említett képen mind testhez állók és egészen zsinórnélküliek; mi arra látszik mutatni, hogy a XVII. század második felében a nadrágoknak nemcsak »há-

tulso varrására nem tettek zsinórt¹⁾ hanem hogy azok egészen zsinór nélkül is hagyattak. És ha az 1627-iki árszabások említene is zsinóros nadrágokat, azok kimentek később divatból. A nadrágok közt van gránát, angol, hollandi sedrasia posztó. Janus Bálint hagyatékában (1637) említetik egy zöld selyem rojtokkal és arany csipkéekkel ékesített zöld selyem öltöny, hozzávaló harisnyával, *nadráγκötővel* és zöld selyem köpenynyel; egy ezüst színű öltöny harisnyával, nadráγκötővel és hozzávaló fekete selyem köpenynyel, egy barna selyem atlasz öltöny harisnyával, nadráγκötővel és 3 selyem zsinórral díszített, fekete bársonnyal egészen bélelt pompás posztó köpenynyel; egy unziola selyem öltöny, köpeny, nadrág és minden hozzávalóval; végre egy szép ruha, mely őfensége a fejedelemé (Bethlen Gáboré) volt s melyet 100 birodalmi tallérért vettek meg. E szerint nagy ritkaság gyanánt akadunk csak egy lőcsei polgárnál selyem nadrágokra, de a melyeket fejedelmi ruhatárból vásárolt. Érdeket ad ezen feljegyzésnek azon körülmény, hogy megtudjuk, miszerint a nadráγκötőket selyemből és atlaszból is készítették. Czack Melchior hagyatékában (1594) szintén találunk selyem nadráγκötőt s így ezt Lőcsén már a XVI. században használták derékra övezett szíj helyett.

Nadrágra való kapcsokat nem találom említve, de minthogy a XVI. században a gomb még ritka és a ruhákon általánosan használtatott a kapocs, — a nadrágokon is azt kelle használniok.

A »*Wammes*« és »*Leibs*« a nyaktól kezdve végig kapcsolt újjas mellény, minőt munkaközben napjainkban is használnak az iparosok, képezték a polgárság legszokottabb, foglalkozása módjának leginkább meg-

¹⁾ M. cs. él. 103.

felelő felső-ruháját. Az újjak a mellénytől rendesen különböző kelméből varrattak. Hogy ezen ruhát nemcsak munkaközben használták, mutatja anyagának finomsága. Czack Melchior (1594) Wammesén kristály gombok voltak. A Lőcsén 1598-ban elhalt Kalles János sziléziai kereskedőnek bársony Wammese tar bársony újjakkal, Ziegelbrier Kristóf posztó Wammese atlasz újjakkal bírt, Weybells Györgyé (1624) zöld dupla tafotával volt béelve. Bársony Wammes és Leib több található. Községes használatra a szürke morva posztót és a barchentet találták legczélszerűbbnek. — Nagyobb felső-ruha volt a német »*Leibroek*«. — Probstner Gyula úrnak (Lőcsén) birtokában van egy »*Die Schiesstatt zu Leutschau im Jahr 1690*« aláírással ellátott kisebb aquarell kép, melyen czéllövészeten résztvevő polgárok díszes magyar ruhában, az intéző városi tanácsnok ellenben a hivatalos német öltönyben van ábrázolva. Ezen a fekete német Rock bő, a testtől elálló és valamivel térden felül ér s köröskörül fekete szalaggal van szegélyezve; ugyanezt látni a vízirányosan vágott zsebeken is. Az e fölé öltött nagyobb Rock az alsótól csak abban különbözik, hogy térden alól ér s hosszú újjai visszahajlítottak. — Leginkább fekete és barna posztót használtak Rockra és rendesen bélelték azt. Gallmeyer leltárában (1590) egy Leibrockba való menyét bélés említetik; szintén neki volt egy zöld dupla tafota Leibrockelje; — Dierner István (1645) zöld Rock-jának pedig bélése volt dupla tafotából. A Rockok ára a minőség és az időkhöz képest 1 frt 20 den. és 12 frt között változott.

A »*Mantel*« »*Keppenick*« újjak nélküli, egyszerűen a vállra vethető széles öltöny. Egyedül Schneyer Pál hagyatékában (1600) van egy újjas férfi köpeny em-

lítve. Mind a férfi, mind a női köpenyek mindig fekete vagy barna színű morva és a »Feintuch« névvel jelölt finom posztóból készítették. Ziegelbriennek selyem szövetből való köpenye képezi az egyetlen kivételt. Megkülönböztetve találok a hétköznapi (»Wochenmantel«), az utazó és lovagló köpenyt. Ezek s az ünneplők között leginkább az anyag olcsóságában lehetett különbség. — Elöl a nyaknál egy vagy több pár fehérén hagyott vagy aranyozott ezüst kapocs tartotta össze a köpenyt. Dierner András özvegyénél (1600) egy köpenyen 1 pár 18 latos ezüst kapcsot, Schneyer Pálnál pedig 3 párt találunk egy köpenyen; legszokottabb azonban egy-egy pár kapocsnak alkalmazása volt. Posztóval bélelt köpenyt ritkán, szőrmével béleltet pedig egyáltalában nem találunk. A köpeny különösen a vagyonosabb polgároknak csak nyári felső ruhájok volt. Téltre melegebb ruhával bőven el voltak látva. — A férfi köpenyek egyszerű díszítését képezte a gallér és kihajtóka, rendesen finomabb kelméből készítve. Hirschhorn János barna köpenyén bársony gallért, Sacherle Sebestyén és Hain Miklós finom fekete posztó köpenyén damaszt kihajtókát találunk. Az előbbiének ára 36, az utóbbié 42 frt; pomasin kihajtókás fekete köpenye 6 frtot ért; Zableri Jóbnak jó köpenye pedig 6 frtra becsültetett. Az anyag minősége és a forgalomban volt pénz értéke szerint igen különböző volt a férfi köpenyek ára.

A női köpenyek nagyságra nézve kétfélék. Megkülönböztették a hosszú »Mantel«-t, a rövid »Mäntelchen«-től, mely mint nőinknek kis mantillái, csak csípőig ért. A nők köpenyeiket mindkét században körül szegélyezték arany paszománnyal, mint azt a Seltenreich Katharina (1591), özv. Windisch Katharina (1600)

és Lang Kristóf (1591) ruhái közt volt barna női köpenyek mutatják. A legutóbbinak ára 45 frt.

»Schaube« »Scheibel« »Schuppitz« háromféle változata ugyanazon felső-ruhának, melyet férfiak és nők egyaránt viseltek. A Schaube = subára vonatkozólag olvasom: »hogya a suba névvel nevezett felső-ruhát valójában mi különböztette meg a mentétől, — alig lehet meghatározni. . . . Az nem lehet, hogy a régiek ugyanazon féle felső-ruhát nevezték volna felváltva hol subának, hol mentének; mert . . . . az egymásután következő ruhadarabok különböztetve neveztetnek suba vagy mente névvel. E tekintetben csak egyszer áll be zavar; midőn Bethlen becsűsei 1621-ben subának nevezik a Pálffy István által mentének jelölt . . . ruháját¹⁾. A régieknél gyakrabban találkozunk a nevek ilyen összezavarásával. Kassa hatóságának említett elismervénye két példányban van kezeimnél. Az árúk közt ezek egyikében ugyanazon hiúz mállal bélelt, gránát posztóból való ruhadarab mentének, a másikkban Schaubenek, ugyanottan egy fehér aba posztóból készült ruhadarab köpenynek, majd Schaubenek nevezetik. Talán éppen ezen zavar vezethetne a helyes megoldáshoz. Véleményem szerint a »Schaube« = suba régente is oly formájú bő felső-ruha volt, minő köznépünknek ma is használt »göndörszórú subá«-ja. Középen állott az a köpeny és a mente között, átvéve amattól a terjedelmes bőséget, emettől a szőrmét. De a subán a szőrme alkalmaztatott kívül és belül volt a posztóbélés, míg a menténél megfordítva. Ilyet többet találunk. Triebel Györgynek (1591) 1 elül róka mállal, többi részében róka torokkal bélelt *fekete vidra* Schaubēja volt; a Lang Kristóf és Sauer Dorottya közt

¹⁾ Magy. cs. él. 132. l.

kötött (1591) szerződésben 1 *farkas* Schaubé 17 frt 25 denárra van becsülve; ugyanitt 1 rókaprémes *kihajtókával* ellátott és tengeri nyúllal bélelt *evet* Scheibelt és még egy másikat tengeri nyúllal bélelve¹⁾ találunk; Berényi Györgynek (1656) »suba-mente« névvel jelölt ruháját pedig igen találóan nevezhették (gy.²⁾) A subák készítése módjának egészen megfelel: kifordítva a szőrmés oldalt — suba, befordítva — mente volt. Különben ezen elnevezés már a XVI. század első felében is használtatott. Mármaros-Sziget városának 1548-ban kiadott és 1569-ben február 17-én megújított statutumában: »férfiúnak való *köntös-suba apró bőrek-ből*, melyet a szűcs-mesteremberek csinálnak, 125 pénz; asszonyembernek voló *mente-suba*, denár 40; nagyobb *bőrekből* csinált *suba*, mely térdig ér, denár 50.«³⁾

A *kihajtóka*, mely a nyakig gombolt mentén nem volt meg, a köpenynyel való rokonságra vall; azzal együtt német eredetűnek tekintem a Schaubet is, annál inkább, mert elébe téve gyakran találom a »deutsche« és »schlesisch« jelzöt. — Azon körülmény, hogy a magyar urak ruhatáiraiban a »suba elnevezést sokkal nagyobb számmal találjuk a női, mint a férfiaknak való felső-ruhák között«⁴⁾ szintén azt látszik bizonyítani, amennyiben körülbelül a XVII. század első negyedéig a lőcsei polgároknak a Schaubé általánosan használt díszruháját képezte; a nők pedig még az egész XVII. századon át viselték. A XVII. század elején a mentéhez közeledve alakul át a Schaubé és külső oldalára kerül a szövet, belülre a szőrme.

¹⁾ Magy. cs. él. 129. l. talállok hasonlókat említve.

²⁾ u. ott. 132. l.

³⁾ Századok 1870. 264. l.

⁴⁾ M. cs. él. 133. l.

A Schaube újjakkal és azok nélkül készítettett. Ez utóbbi az »*umbnehmende Schaub*« azonos a magyar *hát-subával*.¹⁾ Leignkább fekete és barna angliai, hollandi posztó, tsamlott, damaszt és csimazinból készítették a Schaubek, melyhez belésül leggyakrabban róka és farkas bőrt vettek. Külsején díszített Schaubet egyetlen egyet sem találtam. A prémezést sem alkalmazták rajta külső szegélyül. A túlbőségen kívül ez és a gallér hiánya különböztethette meg a mentétől. Áruk 7—60 frt közt változó. Egy pár ezüst kapocs vagy gomb tartotta a nyaknál a Schaubet.

Kisebbitett alakja a »*Scheibel*« = »kis suba«²⁾ s díszítésével már közelebb áll a mentéhez. Mint kiválóan női öltöny rövidebb és jobban a testhez símuló lehetett; rendesen fekete vagy barna tsamlott, damaszt, atlasz és bársonyból készítették, s bélése meg díszítése, nemkülönben az ára is különféle. Hain Miklósnénak damaszt Scheibeljei közt volt: szürke tengeri nyúllal bélelt és czoboly hajtókás 27 frtra, ugyanolyan posztó béléssel 41 frtra, 1 folben (i) hajtókás kék posztó béléssel 45 frtra; — 1 másik 36 frtra, — 1 czoboly hajtókás róka mállal bélelve 48 frtra; Zableri Jóbnénak 1 selyem hajtókás damaszt Scheibelje 20 frtra becsülve; — Ziegelbrier Kristóf özvegye (1623) pedig 1 arany paszmánynyal szegélyezett, gyöngyökkel kivarrt — és 1 czobolylyal prémezett, őzmállal bélelt Scheibellel rendelkezett. A férfiak kisebb subája a »*Schuppitz*« a magyar urak »subicza« nevű öltönye³⁾. Míg a nők drága szövetekből varratták Scheibeljeiket, a férfiak itt is beérték a

¹⁾ M. cs. él. 134. A mai fürtös gubák is újjasok és újjnélküliek.

²⁾ u. ott. 133.

³⁾ u. ott. 133.

posztó és pomasinnal. Némelyek azonban erre élénkebb színt is választottak. Ez és a mellen végig alkalmazott gombok a Schuppitzot már jóval közelebb hozták a mentékhez. A Poltz Margaretha és mostoha leánya közt kötött egyezség (1590) 3 frt 50 denárra becsült, feketével bélelt kék Schuppitzot említ; ugyanitt 1 veres posztóból készültnek értéke 1 frt 25 den.; Mastrich Waltennek barna Schuppitzáján 17 ezüst-gomb volt; Hain Miklósnak damaszt béléses aranyozott ezüst gombokkal díszített Schuppitzája pedig 45 frtra becsültetett.

Miő volt a *dolmányok* szabása a XVI. században, arról leltáraink — melyek a ruhák alakja leírására egyáltalában semmi támaszpontot nem nyújtanak, — mit sem szólnak. »A XVII. század második felében a dolmányokat hosszúra és bőre szabták.«¹⁾ A lőcsei városház tanácstermében lévő, már említett nagy kép a XVII. század végén viselt magyar divat tekintetéből igen érdekes. — Említettem, hogy (1675-ben) midőn a városi hivataloknak felét katolikus magyar nemes urakkal töltötték be, — ezek nem akarták felvenni a hivatalos német öltönyt s a polgárok kényszerültek magyar ruhát ölteni. 1682-ben visszanyerték a lőcseiek szabad tisztviselő-választó jogukat s szept. 24-én visszahelyeztetett az 1675-ben letett tisztikar s vele a régi hivatalos öltöny is. A kép tehát csak az 1675 és 1682-ik év közti időszakban ábrázolhatja a tanácsot hivatalos működése közben magyar ruhába öltözve. A képen levő (42—48 cm. magasságú) 15 alak mindenikén oly szabású dolmány van, mely derékon övvel levén leszorítva, a mellen megfeszül; az övön alúl a felső lábszárak felét eltakaró rész azonban meglehetősen bőven áll mindenikén. Ezek tehát igazolják a szabásra vonat-

¹⁾ M. cs. él. 106.

kozólag fentebb tett állítást, másrészt azt is mutatják, hogy nálunk a német polgárok a dolmányt éppenoly szabással viselték mint a magyar urak. Báró Radvánszky Bélának azon nézetét, mely szerint »a *hosszú* dolmány sem ért egészen térdig, a *kurta* pedig csípőn alúl csak annyira nyúlt alá, hogy a hasat betakarja¹⁾ — teljesen igazolva látom az előttem levő két képen. A Probstner úr birtokában levő képnek hét alakja közül három visel oly rövid dolmányt, mely övön alúl csak a hasat takarja be. — A tanácsnokok képén ábrázolt dolmányok tehát *hosszak*, az utóbbiak pedig *kurták*. A kettő között a hosszúságon kívül még a szabásban is találok különbséget. A hosszú dolmányok ugyanis övön alúl bőveeknek látszanak, míg a kurták mindenütt szorosan a testhez simúlnak. E szerint tehát nem állhat meg azon állítás, hogy a dolmányoknál »a forma változása csak az alsó rész hosszabb vagy rövidebb voltában és az újjak alakjában rejlett.« — Az újjak alakja mindkét-féle dolmányon egyenlő: a válltól folytonosan keskenyedő a kézfeig, hol szorosan a testhez simúl. Innen egyrésze tovább folytatódik a kézfejn egészen az újjakig, úgy azonban, hogy a tenyér szabadon marad. Ezen kezelőnek nevezhető rész visszahajlítható és a dolmánytól rendesen eltérő színű kelmével van bélelve. A kézfejtől az újj belső- a test felé eső oldalán mély hasíték van, hogy a kéz kényelmesen belé férjen, mit gombokkal fogtak össze. — A dolmányok felálló alacsony gallérral bírnak s egészen körül vannak szegve zsinórral. Ezen szegélyen kívül más zsinór vagy sújtás díszítést sem a képek nem mutatnak, sem a leltárak nem említene. Egye-

¹⁾ u. ott.

dűli gombkötő munka rajtok az összegombolásra való, a szegély zsinórral rendesen azonos színű kis hurkok és gombok. Hain Miklósnak veres damasztal bélelt barna dolmányánál meg van jegyezve, hogy az ezüsttel és ezüst gombokkal volt díszítve; mi alatt itten csak a szegélyt és gomboló hurkokat érthetjük. A nyaktól övig gombolt dolmányok mellén 12, 13, 14, 17, 18, az újj hasítékán 6, 10, 18 dbb különféle művű gombot találunk. A XVI. században kapsok és gombok a dolmányon vegyesen is előfordúlnak; Gallmeyernek (1590) barna gránát dolmányán ezüst kapsok és gombok voltak alkalmazva. Rombauer Sámuel (1689) zöld hollandi posztóból készült dolmányának mellére 18, újjaira ugyanannyi ezüst gomb és 18 ezüst makk volt felvarrva; mi arra mutat, hogy a gombkötő munkával elkészített kapcsoló hurok mellé ezüst makk vagy más alakú gombot alkalmaztak s így két sorjával látszott a gomb. Ugyancsak az ő barackvirág színű hollandi posztó dolmányának mellén 30 ezüst gombot találunk; királysínű angol posztóból készült dolmánya pedig selyem és aranyból szőtt gombokkal ékeskedett.

Ezekből látható, hogy gránát, feintuch, angol és hollandi posztóból és damasztból készített fekete, vörös, királysín, sötét és világos kék, barna, szegszín (Nagel farbe) és barackvirág színű dolmányokat viseltek, mik nem egyeznek mindig a mente és nadrág színével. — A gombok és kelme minősége szerint változók az árak is. Schacherle Sebestyén (1651) vörös finom posztó-dolmánya 10 frt, a gombos barna gránát posztóból való 40 frt; a Hain-féle ezüstös 21 frt 60 denárba becsültetett.

A *mente* különféle formáival tűzetesebben meg-

ismerkedni akaró szíves olvasót a »Magyar családélet és háztartás a XVI. és XVII. században« című jeles műre kell utálnom. Itten csak a lőcsei polgároknál talált menték nyomán teszek az ott elmondottakhoz pár észrevételt. — A 124-ik oldalon »A mente formái szabás és hosszúság tekintetében különböznek leginkább egymástól. Apor Péter írja, hogy régenten meglehetősen hosszú, a horgas inig érő mentéket viseltek. Részben igaza van, mert csakugyan viselték a térdig vagy valamivel azon alúl érő hosszú mentéket. . . A rövid mentéket azonban csak annyira kedvelték. Az Eszterházy-féle életnagyságú képek után ítélve félczombig érhettek«. Az itten részben csak feltételezve állítottakat megerősíthetem a lőcsei városház nagy képéről. A 15 alak közül 12 visel térdén alúl érő *hosszú* és 3 nem egészen térdig érő *rövid* mentét. A mente rendesen bő, nem testhez álló szabású, szőrmével van bélelve. A hosszú mentéken a lehajlított keskeny szőrme-gallérnak keskeny vonalban képezi folytatását a mente széleit egészen körülfutó prémezés; a rövid mentéken ellenben a szintén lehajlított keskeny gallér a dolmány szövetéből van készítve, s mindkettő szélét ugyanolyan színű zsinór szegélyezi, minő a gomboló hurok. A külső szőrme prémezés egészen elmarad és ebben találok legfeltűnőbb különbségét a kétféle mentének. — Nehány szót még a »csonka újjú« mentékről. — »Hogy ezeknek az újja a kézfeőig vagy csak könyökig ért-e? megbízható források hiányában nem határozhatom meg — írja br. Radvánszky. Magában a csonka elnevezés és az, hogy Bethlen Gábor ruhái között egy félkez csonka újjú mente fordul elő, inkább azt engedné következtetni, hogy rövidebb volt mint a dolmány újja; ha pedig

az újjatlan és a hosszú újjat vesszük kiinduló pontul, akkor a közép-mértéket a kéz végénél találjuk meg.«¹⁾ Azt hiszem ezen kérdésre is adhatok kielégítő választ. Képünkön 12 alakon van az újjasmente a dolmány fölül az újjba húzottan felöltve. Kivétel nélkül mindeniknél körülbelül jó tenyérnyi szélességben kilátszik a dolmányé a mente újjja alól. E szerint az újjatlan és hosszú újjú mente közt álló csonka mentének olyan újjai voltak, melyek válltól kezdve végig egyenlő szélesre szabva a kéztőn felül tenyérnyi magasságban végződtek.

A skarlát, sója (schewo), különféle posztó és a »tartersche Zeug«, hiúzzal, rókamállal, farkassal, dupla tafotával, bogasiával és török tsamlottal béelve használtattak mentékre. Díszítésül alkalmazták az áttört művű nagy ezüst- és a gombkötő munkával selyemből, arany és ezüsből készített gombokat és széles gombszárazakat (»Pettlitz«). A lőcsei gombkötőknek remekbe is selyemből arannyal vagy ezüsttel *magyar módra* szövött 12 pár virágos gombot vagy gombszárat kelle készíteniök,²⁾ mit a városban csak czéhbeli mestereknek volt szabad árulniök.³⁾ A polgárság tehát csak itthon készített gombkötő munkát vásárolt. A gombokat olykor a laposra vert négyszögű, fehérén hagyott vagy aranyozott ezüst kapcsok helyettesíték. — A menték értéke szintén különböző: 20, 25, 40 sőt Hainnak arany gombszáras mentéje 75 frt, ugyanannak török tsamlottal béelt nyári mentéje 20 frt értékű volt.

¹⁾ M. cs. él. 126. l.

²⁾ 1634. okt. 11-én megerősített czéhszabály.

³⁾ u. ott. 5. p.

A dolmányt derékban *övvél* szorították a testhez. Legegyszerűbbek a czárnából és selyemből német és magyar módra szövött és kötöttek. Ezeknek kétféle fajtát ismerem: a széles paszomány- és a keskenyebb úgynevezett zsinórövet. Vörös, kék, hamuszín, barna, zöld stb., a ruháknak megfelelő színekben készült selyem övek ára 5 frt 40 den. és 18 frt között változott. A gyermekeké sokkal olcsóbb. Bársonyból is készítettek öveket. Elengedhetetlen díszök és szükséges kellékek az egy vagy több párban alkalmazott ezüst kapocs volt; ritkább a maicz díszítés. Csak Rombauer Sámuel karmazsin vörös czérna övéen talállok aranyozott ezüst maiczot.

A nadrág, dolmány, öv és mente színei egy-egy öltözetben ritkán egyenlők.

A magyar urak ruhái közt a mai *bunda* névvel nevezett posztóból készült és szőrmével bélelt nagy felső öltönyt úgy látszik nem találni. Bunda-féléül az egészen »szőrben kidolgozott« gerezna említetik.¹⁾ A lőcsei polgárság a bundának többféle nemével rendelkezett, melyek a nagyságban különböztek. Ezt különböztetni meg a »Pelz« és »Pelzl« elnevezés. A Dierner István (1645) ruhái közt lévő 1 damaszt, 1 mohár és a másoknál is található »anziehendig« bundácskák után ítélve, minthogy csak ezeknél találjuk az említett jelzött, a kisebb bundák újjakkal voltak ellátva; a nagyok habár említve nem találom szintén lehettek újjasok. Sajátságos neve a *mellénynyel* (Wiest) *ellátott bunda*. Ez úgy lehetett varrva, hogy belül egy újjatlan mellényforma ruha-darab volt a bundához erősítve, melybe ha bedugták a kezeket, a különben újjatlan bunda nem eshetett le a testről. Düll Jánosnak (1665)

¹⁾ M. cs. é. 137.

virágos bársony mellényes 25 frt értékű nagy tsamlott »umbkotsch« bundája volt; özvegy Geidos Annánál (1642) pedig egy 2 frt 50 denárra becsült, női bundára való fekete vászon »Überzug«-hoz barchent mellény tartozott. — Az »umbkotsch Peltz«, melynek határozottan német eredetére vall a csaknem mindig eléje tett »schlesisch« jelző, egyszerűen a vállra vehető s talán a fenntebb leírt módon mellénnyel ellátott könnyebb, bunda alakú ruha lehetett, mit abból következtettek, hogy az többnyire a női ruhák között s ottan is legtöbbször a kicsinyítő »Peltzl« néven fordul elő, s csak egy esetben, kivételesen jeleztetik nagynak. Ára 3—10 frt. Düll Jánosénak árát a bársony és tsamlott szövet emelte 25 frtra. — A szőrmével bélelt »Schlaffpeltz«-et csakis igen vagyonos polgároknál találjuk. Rendeltetése ugyanaz volt, mint a mai (magyarosan?) Schlaffrocknak nevezett ruhánké. A bundára való »Überzug«-ról nem tudom határozottan mit tartsak. A név arra mutat, mintha az a bunda kímélése végett arra vehető porköpenyeg-féle ruhadarab lett volna. Azon körülmény azonban, hogy a Geidos Annáé mellénnyel volt ellátva; a Lang Kristófnál (1591) találhatónak pedig a mellét vörös bársony prémezés ékesíté, — inkább azt tételezteti fel, hogy azt a drága női ruháknak a szőrtől való megoltalmazása céljából a bunda alá vették. Színe mindig egyezik a bundáéval.

A bársony, róka, farkas bőrrel bélelt férfi bundákra szürke, barna, fekete vagy mákszínű morva posztó, tsamlott és mohár használtatott. A nők ezeken kívül vörös, barackvirág és más élénkebb színű tabín, damaszt és tafota szövetet is vettek.

A bundákra gombkötő munkával készült gombokat

és gomboló hurkokat alkalmaztak. Hain Miklós egyik róka mállal bélelt barna bundáján mákszínű hurkok, a másikon ugyanolyan gombok voltak; amannak értéke 60 frt, ezé 14 frt.

Minthogy a nőknél a mentét is a bunda helyettesíté, természetesnek fogjuk találni, hogy a női bundák díszesebbek is. Hainnénak szürke tengeri nyúl béléssel ellátott, vörös bársony kihajtókás tafota bundája, valamint ugyanolyan béléses, czoboly kihajtókával ékített génuai tafota bundája 30—30 frtra, szintén tengeri nyúllal bélelt fekete damaszt bundája pedig 70 frtra becsültetett. A szegényebbek ellenben fekete tére festett vászon bundákat viseltek.

Ezen általánosan viselt ruhák után még pár szót az újjatlan *mellényekről*. — A magyar urak »egy a deréktól a vállig terjedő, hátat és mellet betakaró, manap mellénynek nevezett újjatlan ruhadarabot«¹⁾ úgy látszik nem viseltek. Ennek általános használatát a német polgároknál sem tudom kimutatni; de találunk egyes darabokat. »*Wiest*« néven említve Újjak nélküli Wammes, mi megfelel a mai mellénynek, szintén említettik. Lehet, hogy nyárban munka közben így használták a Wammest s némelyek aztán a tanácsülésbe is elmentek benne. Ez ellen hozhatta 1620-ban a bíró és tanács azon határozatot, hogy mindenik tanácsnoknak legyen újjas Rockja s a ki a nélkül jelenik meg, fizet — 1 pint bort.

A férfiak német öltözkését kiegészítette a *sipka* és *kalap*, a magyart a kalap és kalpag. Leginkább morva divatra készített bársony, damaszt és posztó sipkákat viseltek. A »magyar« kalapok²⁾ ritkébbak.

¹⁾ M. cs. é. l. 105. l.

²⁾ Leírásukat l. M. cs. é. l. 145. l.

Német formájúak a téli és nyári széles kalapok, valamint a Probstner úr képén ábrázolt tanácsnok fején levő, két oldalt magasan felhajlított karimájú kalap is. Ezeket czoboly, menyét és más prémekkel szegélyezték.¹⁾ A magyar urak viselte kalpagokat Berényi György németeknek nevezi.²⁾ Lőcse polgárainál is találunk a XVI. században több »kalpag« elnevezésű főveget, melyet az egész XVII. századon át is folytonosan viseltek; s a többször említett 1690-iki képen lévő 7 magyar ruhás alak mindenikének szintén az van a fején. — Vidra, czoboly, menyét és más bőrből olyan formára készítették, minők a mai női kalapok, tetejét pedig színes bársonyból hosszú zacskó alakúra varrták, melyet vagy begyűrve vagy hosszan lelógva hordtak.

Keztyűket férfi és női ruhatáruk egyaránt említene. A téli keztyűk farkas és más szőrmével bélelték. Hain boltjának leltára a keztyűk különféle alakjával ismertet meg. Itten (1653) 1 pár ambra-keztyű 1 frt 30 den., barna római 70 den., fehér római 35 den., feyl 35 den., tengeri nyúllal bélelt 1 frt, és más selyemmel hímzett 1 frt 20 den., kék selyemmel hímzett 1 frt 80 den., barna, paszománynyal és selyem rojtokkal díszített párja 2 frt 50 denárral van felvéve. A pénz akkori értékét tekintve óriási árak.

γ) *Női ruhák.* Korunkban a nők fényűzése ellen gyakran súlyos vádak emeltetnek. Habár nem is éppen alaptalanok azok, de nagyon téved, aki hozzá teszi: nem volt az úgy hajdanában! És mégis, igaza van; mert mai polgári középosztályunk nőinek fényűzése —

¹⁾ 1698 jun. 28, rendőri szabályzat 18. p. Századok 1880. X. 883. l.

²⁾ M. cs. é. l. 146. l.

hála az égnek! — messzire mögötte marad annak, melyet a XVI. és XVII. század polgárnői kifejtettek. Nem bocsátkozom ugyan a használt szövetek egyenkénti leírásába;¹⁾ de még sem akarok mellőzni egy, a szövetek beszerzése helyére és árára élénk világot vető árjegyzéket. Hain Miklós nagykereskedő áruinak leltárából (1652) állítom össze e kivonatot. *Bársony: luccai* (luckeser) karmazsin, vörös, királyszínű, feyl, barna, közönséges, zöld, fekete »3 harig,« virágos, nyers rófe 5 frt 25 den.-tól 8 frtig; *génuai* vörös, 2 és 1¹/₂ harig fekete, retrozierter, halb retrozierter 3 frt 60 d.-tól 5 frt 28 d.-ig; — *modénai* veres, zöld, fekete 2 frt 88 d.-tól 3 frt 44 d.-ig. — *Atlasz: florenczi* karmazsin, veres, királyszínű, közönséges, hajszínű, meggy színű, virágos rófe 2 frt 75 d.-tól 3 frt 63 d.-ig; — *génuai*-féle karmazsin, veres, feyl, barna, szegbarna 2 frt 80 d.-tól 3 frt 63 d.-ig. — *Damaszt: génuai* királyszínű, zöld, virágos rófe 2 frt 88 d.-tól 3 frt 13 d.-ig; — *luccai* feyl, barna, virágos, meggy színű, kék, zöld, fekete, virágos 2 frt 16 d.-tól 3 frt 25 d.-ig. — *Dupla tafota*: szegfű színű, barna, kék, zöld rófe 2 frt 28 d.-tól 2 frt 76 d.-ig. — *Egyszerű tafota*: karmazsin, veres, királyszínű, veresbe menő kék, veresbe menő arany, ugyanolyan »genetzt«, sárgába menő zöld, vetés zöld, fű zöld, fekete rófe 2 frt 15 d.-tól 5 frtig; legdrágább a fekete. — A legközönségesebb egyszerű, fehér és kék tafota rófe 24—30 d. — *Tsam-lott* különféle színekben rófe 70 d.-tól 1 frt 50 d.-ig. — *Pomasin* 45 d.-tól 1 frtig. — *Török mohár* 40 d.-tól 54 d.-ig. — *Perzsa mohár* 70 d. — *Vorstatt* 70 d. — *Mezoldán* 22¹/₂—35 d.-ig. — *Hamburgi trieb* 1 frt

¹⁾ Az azzal megismerkedni óhajtó olvasót utalom a Magy. cs. él. I. 169. stb. old.

32° d. — *Danczigi* mohos trieb 81 den. — Czernás és felselyem *legatur* 60—90 d. — Különféle színű *koronardsa* (kronrasch) 1 frt 18 d. — 1 frt 64 d. — Fehér és fekete *barchent* 30 d. — Különféle színű *perpetuan* 90 den. Veres és kék török *bogasias* 30—50 d. — Morva, freybergi *titscheini posztó* rőfe 40—60 d. — Ha ezekhez vesszük a ritkábban használt *skarlátot* a »*tatersche Zeug*«-ot, *tarczolánt* (terzenel), *stamelint*, *csimaszint*, *pokotsint*, *selymet* és *kanavászt*, együtt van a női öltözékekre használt összes anyag.

A lőcsei polgárnők ruházatára nézve nem állhat az, hogy »a XVII. század végéig szabály volt, hogy a váll és szoknya ugyanazon kelméből készült és össze volt varrva;«¹⁾ valamint az sem, hogy a szoknya kifejezésben »régi értelemben véve a váll és derék is befoglaltatott.«²⁾ Gyakori ugyan, hogy a *szoknya* és *derék* ugyanazon szövetből készítve egy darabot képez és egyszerűen »Rock« névvel jelöltetik, mint Licander Lőrincz (1560) leányainak 2—2 gombos veres stamelin és kék »*katheggen*« Rockjai, melyeknél a gombok csak a derékra lehettek alkalmazva. Sturm Gergelyné (1586) fekete tsamlott szoknyájához azonban bársony derék (Wiest), vörös tsamlot szoknyájához szintén bársony derék tartozott; Schneider Benedeknél³⁾ (1592) ellenben már a szoknyától külön választva említetik 2 vörös női »Wiest«. Özv. Dierner Andrásné (1600) aranyárga tafota szoknyáján 2 pár, egy másikon 1 pár 6—6 lat súlyú ezüst csat volt. Ennek alkalmazása a szoknyán csak úgy szükséges, ha az külön álló darab, különben fentartja a hozzá varrott derék. Meg-

¹⁾ u. ott. 183. l.

²⁾ u. ott. 159. l.

³⁾ u. ott. 637. 3. sz.

lehet azonban, hogy ezt így csak a német polgárság viselte nálunk; mert Triebel Gergely özvegyének (1591) narancsszínű atlasz *német* szoknyájához volt egy arany zsinórokkal szegélyezett válla (Bristel); szintén *német* tafota szoknyájához pedig külön derékkal rendelkezett. Ezen feltevés annál valószínűbb, mivel a magyar viselet a polgárság körében csak a XVII. században terjedt el nagyobb mérvben. — A XVII. században a szoknya (leginkább az ünneplő ruháknál) és derék vagy váll különböző kelmékből, az utóbbi rendszeren drágábból állítatott elő; köznapi használatra az olcsóbb tsamlott mohár, pomasin, posztó szolgált. A szolgálóknak az angol és hollandi posztót, koronarását nem volt szabad viselniök. A tafotát, damasztot, atlaszt, bársonyt csak a vagyonosabbak szerezhették meg. — A gyászt kivéve, melyre fekete szöveteket használtak, rendszeren élénk színeket válogattak össze; találunk aransyárga szoknyákhoz ezüst paszományokkal díszített vagy arannyal prémezett zöld-, vagy ezüst kapcsos vörös bársony derekat; vörös szoknyákhoz arancysipkés vörös ezüst kapcsos fekete vagy zöld bársony derekat; kék szoknyákhoz vörös derék, bíbor színűhöz zöld, zöldhöz narancsszínű, barnához vörös tartozott s ezenkívül még számos más változatban kombinálták a szoknyák és derekak színét. A szövetek összeállításáról ugyanaz mondható.

A szoknyák *díszítését* az alján egy vagy több sorban körülfutó szörme, bársony vagy zsinór prémezés és a csipke képezte. Spillenberger Sámuelné dupla tafota szoknyájának szegélye szörmével, Seltenreich Katharináé tar bársonnyal, Poltz Margaretháé egy sor arany szegélylyel, Hain Miklósné damaszt szoknyája 4 soros ezüst luccai zöld bársony szoknyája

15 sor arany és ezüst zsinórral volt prémezve. Meltze János csütörtökhelyi ev. lelkész leányának anyai részbe kapott szoknyái közül kettőt arany csipkével és egyet paszomány zsinórokkal díszítettek; a Raich Gáspárné leányainak jutott szoknyák egyikét arany, másikat kis ezüst galaunok ékesítették. — A szoknyákat a csípőn *kapcsok* tartották össze.

A szoknyákhoz tartozó *derékra való ruha* kétféle: a »*Wiest*« a nyaktól övig érő, itten a testhez szorított újjas derék, melyet a mellen legtöbbnyire kapcsok tartottak össze. Ezt már a XVI. században is viselték s az egész XVII. századon át fenntartotta magát. Özveggy Windisch Katharinának (1600) »Halbe Wiest«-je úgy látszik kivágott újjas derék volt és ez képezhette az átmenetet az új nélküli kivágott derék, — a »*Bristel*«-hez, mely a derékra való ruhák másik faja. A XVII. század második felében találom említve a Bristelt, mely azonos a magyar úrnők által »*pruszlik*« néven is nevezett¹⁾ vállakkal véleményem szerint helyesebben mondva mellényekkel. Köznépünk a pruszlit ma is régi alakjában viseli. Ez elől a nyakon s ennek megfelelően hátul is ív alakban kivágott, a mellet és hátat eltakaró, a vállon keskeny tartóval összefoglalt ruhadarab, mely a mellen kis karikákban járó fűző zsinórral húzatik össze. Ennek változata a XVII. század vége felé divatba jött »*Mieder*«. Ez az előbbtől abban különbözhetett, hogy halhéjakkal látták el, amivel a test feszesen tartására tették alkalmassá. Már 1653-ban találom Hain Miklósnál 14 lat nagy halhéjat à 2 frt 58 den. és 8 lat kicsinyt à 6 den. feljegyezve. A ruhaderekak leginkább bársony és damasztból készítvék, díszítésük a szoknyáknál sokkal

¹⁾ M. cs. él. I. 193. l.

díszesebb. Triebel Gergelynének (1591) narancsszínű atlaszból való német szoknyájához tartozó Bristelje arany zsinórokkal szegélyezett; Gerloch Gáspárné (1600) vörös tabin szoknyájához arany zsinóros vörös bársony Wiest, Guttmittels Gergely (1634) hagyatékában egy barna tabin szoknyához arany-, egy sárga tafota szoknyához pedig ezüst paszománynyal díszített vörös bársony Wiest tartozott; Guttmittels Zakariás holmija közt 2 db. aranynyal prémezettet jegyeztek föl. A Klözl János hagyatékában (1642) említett virágokkal redőzött barna atlasz ruhának narancssárga bársony dereka arany zsinórokkal volt kivarrrva; Rombauer Sámuelnének (1689) aranyozott ezüst zsinóros Wiestje aranynyal, Meltzel Jánosnénak (1690) egyik arany paszományszinórral prémezett Wiestje szintén aranynyal, a másik pedig ezüsttel hímeztetett ki. Novák Melchiorné (1697) és Raich Gáspárné (1697) zöld bársony és zöld tabín Miederein ezüst zsinór-gyűrűket és az elsőn keskeny arany paszományt, a másikon arany csipkéket találunk.

Az *előköttők* használata általános. Poltz Margit leltárában (1590) 6, Triebel Gergelynében (1591) 24 darabot jegyeztek fel. Ezekben is csak a XVII. század folytán kezdenek nagyobb fényűzést kifejezni, midőn a drága ruhákhoz illően különféle színű damaszt, selyem, koronarása és tafotából arany csíkokkal, arany és ezüst csipkékkal díszítve készítették. — A lőcsei polgárnők előszeretettel a gazdasszonykodás iránt a nagyobb számmal előforduló »*Schürztüchel*«-ek dícsérik. A köttők értéke 5—15 frttal jegyeztetett fel. A fehér vászon előköttők különféle színű selyemmel és czérnával hímeztettek, vagy fehér csipkével szegélyeztettek. Hain Miklósnénak, selyemmel kivarrott fehér lengyel-

vászon előkötője 7 frt 50 d-ra, másik ugyanolyan 2 frt 50 denárra becsültetett. Az árak nagy különbözetét hihetőleg a hímzés különfélesége okozta. Előkötőkre való hímzett munkát már a XVI. században is lehetett készen venni.

A hímzésre használt sodrott-aranynak márkája 30 frt 60 d., az ezüsté 27 frt, a majlandi sodrott-aranyé 20 frt 40 d., a vont-arany latja 3 frt, az ezüsté 1 frt 80 d., a tiszta és czérnával kevert hímző selyem latja pedig 35—60 denárral számíttatott fel 1653-ban. — A prémezés és más díszítésre használt csipke, zsinór és galand (gallon) ára következő: 1 lat finom széles arany csipke 2 frt 20 d., keskenyebb 1 frt 83 d., ezüst arany és ezüsből vegyítve készített csipke márkája 16 frt 10 den., fekete selyem csipke rőfe 33 d.-tól 1 frtig. — Keskeny arany sújtás (spar) zsinór latja 1 frt 40 d., az ezüsté 1 frt 30 d. — *Nápolyi* fekete és színes zsinór fontja 9 frt 6 d.-tól — 11 frt 20 d.-ig. *A frankfurti, danczigi, bécsi, lengyelországi* különféle minőségű, és színű zsinórok rőfe 5—9 d. Az arany gallon rőfe $4\frac{1}{2}$ d. — A *selyem, atlasz és tafota* szalagokat Nürnberg, Augsburg, Köln, Bécs és Franciaország; a paszomány zsinórokat szintén Nürnberg és Frankfurt szállították. Az arany paszomány latja 44 frt. — Ismételnem kell azonban, hogy zsinórt, selyem, arany, ezüst paszományt a lőcsei gombkötők is készítettek.

A kisebb *kimenő* felöltönyök közül a magyar úrnőknél a XVI. század vége felé divatba jött *Janker* nevű spanyol köntöst¹⁾, csak a Lang Kristóf és Sauer Dorottya közt (1591) kötött szerződésben találom egyetlen egyszer említve »Jencker« név alatt, mely a német polgárnők körében e szerint nem igen hódítha-

¹⁾ Magy. cs. é. 202. l.

tott. — A XVII. század elejéig használt kisebb felső öltöny volt még az atlasz, bársony, tsamlotból arany-zsinórokkal díszítve készített »*Febchen, Fepichen, Föp-gen*«, minőt Höllner Benedeknél (1589) 2 frt 80 d. és Rheiman Mártonnál (1607) 5 frtra becsülve jegyezték föl.

A selyem, bársony és czernából készült női övek egészben véve hasonlítottak a férfiak által viseltékhez. Az ezüst kapcsok és csatokon kívül gyöngy és »*Schmelz*« díszítést alkalmaztak rájuk. Dierner Andrásné (1600) nagyobb gyöngyös öve 9 frt 50 d., a kisebb 1 frt 25 d.-t ért. — A gombkötőkön kívül a czéh keretébe nem tartozó nők is készítettek öveket. A képviselő testület 1691 február 5-iki előterjesztése (13. p.) kéri a tanácsot, hogy azon nőket, kik télen át *öveket kötnek*, nyáron át pedig csak lopnak, utasítsa ki a városból. — Az 1698-iki rendőri szabályzat pedig mutatja, hogy a nők az ily öveket hosszan lelógva viselték.

A rendkívüli rövidség, melylyel a leltárak az egyes ruhadarabokat említik, igen megnehezíti a 22-féle változatban talált *főkötők* leírását. A magyar úrnők nagy fényűzését a drágakővel való díszítésben nem utánozhatták a polgárnők; de formáját a ruhákkal együtt kétségkívül azoktól vették át. — Az arany *főkötőket* különféle értékű vont és sodrott aranynyal szőtt szövethől készítették. A XVI. század közepén már általánosan viselték azokat minden díszítés nélkül. A XVII. századbéli aranyfőkötők gyöngyökkel, gránáttal, arany-, ezüst-, sárgaréz pillangókkal (Flindern) és vert arany meg ezüst bolgár lemezekkel díszítettek. A fényűzés legkifejlettebb korában a XVII. század közepén sem találunk 45 frtnál drágább főkötőt; mi ugyan nagy érték, de a magyar úrnőkéinek árához viszonyítva csekély. A lőcsei polgárnők főkötőikre egyáltalában

nem alkalmaztak drága köveket; az arany pillangók, lemezkék is csak 1 és $\frac{1}{2}$ próbás aranyból készültek s így értékük latonkint 1 frt 40 d. — 2 frt 31 d. volt; a réz pillangók kötegjét pedig 54—80 denáron árúsították. A rózsagránátnak zsinórja 40 d., a kisebb szemű ezüst-gyöngy kötegenként 45 d., a nagy 1 frt 70 d., a legdrágább Schmelznek kötegeje 2 frt.¹⁾ Ezen aranylag olcsó díszítéssel is takarékosan bántak; csak Zableri Jóbné 45 frtos arany főkötőjénél említetik, hogy az gyöngyökkel volt *kivarrva*, azaz a gyöngy sűrűn alkalmaztatott rajta; míg a többi egyszerűen gyöngyös és gránátos arany főkötőkre csak egy sorjával alkalmazták a gyöngy és gránát díszítést. Az arany főkötőket magyar és német módra készítve egyaránt viselték. — A Greff Lőrincz hagyatékában (1638) »*bergstetterische*« és a Hirschorn Jánosnál (1634) »*naisoller*« jelzővel feljegyzett arany főkötők, minthogy más darabok egyszerűen német főkötőknek neveztetnek, arra mutatnak, hogy hazánk északnyugati bányavárosaiban a németországiaktól eltérő, egészen önálló formára készített főkötőket viseltek a XVII. században. Mint-hogy a főkötők egy formáját egyenesen *besztercebányainak* nevezik, a felvidéki német polgárnők divatának Párizsa ekkor a gazdag Besztercebánya lehe-tett; vagy hogy a németországi divat Bécsből Pozsonyon és a bányavárosokon keresztül terjedve, már átalakított formában jutott Lőcsére. A *rózsás* aranyfőkötőket vert arany és ezüst lemezkékből összeállított rózsákkal díszítették. Zableri Jóbnénak (1665) vörös arany »Püschel« (Büschel) főkötője, nem tudom határozottan, csak kontyra való volt-e, vagy vörös selyem szövetből készült és aranybojtokkal vagy szallag-csok-

¹⁾ Hain Miklós boltjában 1653.

rokkal díszítetett-e? Ezen utóbbit azért tekintem valószínűbbnek, mert ugyancsak az ő »gepischelte« (gebüschelte) főkötője azt hiszem csokros volt s több arannyal vagy ezüsttel átszőtt és pettyegetett (»eingesprengt«) főkötő mutat arra, hogy a különféle selyem és bársony szöveteket arany fonallal átvonogatták és pettyekkel látták el s így készítenék belőlük főkötőket; a »Bendelhaube« pedig egyenesen szallagcsokrok-ból összeállított.

Ismét más változat az egészen aranyból s az arany és ezüsből vegyítve *kötött* főkötő, melynél az arany és ezüst szálakra húzogatták fel a gránát szemeket. Ennek válfajai a különféle színes selyemből kötött főkötők. — »Hajból vert . . . főkötőket a XVII-ik században élő egyes (magyar) úrnők viseltek.«¹⁾ — Az idézett helyen Thurzó Zsuzsa és Monaki Erzse ruháinak 1603 és 1630-ban felvett leltárai alapján találom ezen állítást. Wallis János lőcsei kereskedőnél 1599-ben említetik 12 db. »Haarhaube«. Minthogy ezeket a közelebbi korban sem a magyar úrnőknél, sem a német polgároknál nem találjuk említve, a hajból vert főkötőket kizárólag csak a XVI-ik század divatának kell tekintenünk s egyes darabok csak onnan maradtak át a következő századra. — A különféle kelmékből készített főkötők közt első helyet foglalnak a XVII-ik században legdivatosabb *rózsás* főkötők. A 2—12 frt értékű *fekete selyem* főkötőkre arany és ezüst rózsákat és rózsácskákat raktak, s arannyal meg »Pallettel«-ekkel varrták ki. Ugyanígyen kivarrással díszítették a különféle színű *tafota* főkötőket is. — A *finom posztóból* készített főkötők festett munkával (»mit gemahlter Arbeit«) és színes selyem hím-

¹⁾ M. cs. é. 247. l.

zéssel látattak el. — *Üveggel* (üvegyönggyel?) díszített főkötőt említ (1591) Lang Kristóf leltára. — Té-
lire *szörme* főkötőket is viseltek. A XVI-ik század
végén (1591) Lang Kristófnál 1 menyéttel bélelt, a
XVII-ik században pedig több *evet* főkötő (Fehhaube)
van feljegyezve. — A Düll János hagyatékában (1665)
talált, 15 frt 25 denárra becsült 9 db. »*Oberhaub*«
talán, a drága főkötők bevonására szolgált.

A főkötőkhöz alkalmazott »*Goller*« azonos ren-
deltetésű volt a magyar úrnők által viselt *fedelekkkel*.¹⁾
Ezen a főkötőkhöz tartozó galléroknak czélja a fejnek
homlok fölött és oldalt a főkötő által fedetlenül ha-
gyott részét befednie. Lőcsén különféle színű kelmé-
ből szabták s köröskörül csipkével és kivarrással ékí-
tették. Erre vonatkozik az 1698. június 20-iki rendőri
szabályzat²⁾ azon pontja, mely a nem előkelő rangú
nőnek megtiltja a fátyol *alatt* aranycsipkét viselnie.
— A női főkötők díszítésére szolgált még az arany
fonalból reczésen kötött »*Leimel*«, melyet különféle,
a főkötő kelméje színének megfelelő bársony alapon
varrtak a főkötőkre.

A fátyol viselését csak az előkelő rangú polgár-
nőknek engedték meg.³⁾ A fátyol szövetnek röfe csak
20—30 den. ugyan; de ha a Hain Miklós boltjában
volt 18 frt értékű *tarkán kivarrott* csinvat (Zwilich)
»*Schleier*«-t tekintjük, látjuk, miszerint a szövet olcsó-
sága mellett is találtak rá módot, hogy a fátyolt til-
tandó fényűzés-tárggyá tegyék.

A fehér vászon és csinvat *fejkendők* mint kevésbbé
értékesek házi foglalatosság közben használtattak s

¹⁾ M. cs. él. 239. l.

²⁾ Századok 1880. 833. l.

³⁾ u. o.

csak ritkán jegyeztettek fel. Azonban egyes előkelő gazdag polgárnők kendőiket arannyal kivarrott alakokkal (mit goldener Form) és selyem hímzéssel is díszítették, sőt arany és selyem fonallal átszőtt és hímzett török kendőt is hozattak.

A *párták*, gyöngyös és drágaköves *koronkák* értéke a magyar úrnők által viseltékét meg sem közelítette; de alakra nézve amazokéival egyenlők lehettek.¹⁾

A nők által viselt, posztó és bársonyból készített, szőrmével bélelt *sipkák* határozattan német eredetűek. — A lőcsei szűcsceh sipkák (Mütze) készítése miatt vádolta be a hatóság előtt 1686. december 30-án özv. Johann Tamásné, kinek védője felhozta, hogy Boroszlóban, Kreutzbergben, Danzigban és Németország más városaiban a női sipkákat házilag készítik a nők. Minthogy vádlottnak a szűcs-ceh már 1684-ben megengedte a női sipkák készítését, csak szőrmével ne bélelje azokat, s a szűcsöknek sem volt kizárólagos szabadalmuk női sipkák készítésére, — a tanács 1687-ben továbbra is megengedte neki a női sipkák készítését szőrme bélés nélkül. — A lőcsei polgárnők *kalapot* a XVI. században ritkán viseltek. A Lang Kristóf és Sauer Dorottya közötti szerződés (1591) említ 1 fekete bársony *női* kalapot, mely $10\frac{1}{2}$ arany súlyú zsinórral csatokkal és »Medei«-vel (medail) volt díszítve; Hain Miklósnénak meg széles nyári kalapja volt. A női kalapokra arannyal, ezüsttel, gyöngyökkel hímzett lapos és gömbölyű kalap-zsinórokat, aranyozott ezüst rózsákat használtak díszítésül.

Az előkelő nők ruházatát kiegészítette a *keztű* és egyes gazdagabbaknál a pávatollakból készített *legyező* (Pfoffen fliegel wedl).

¹⁾ Leírásukat l. M. cs. é. l. 229—237. l.

Annak igazolására, hogy mai középosztályunk női-
nek fényűzése messzire mögötte marad a XVII. század
polgárnői által kifejtettnek, tekintsük meg néhány női
ruha értékét. A női Scheibelek és más felöltőknek
értékét már ismertetve, csak a szoknyák és derekakra
szorítkozom. Hain Miklósnénál (1653) 1 meggy színű
damaszt szoknya bársony derékkal és arany paszo-
mánynyal 60 frt; 1 bíborszínű damaszt szoknya arany-
nyal prémezett zöld bársony derékkal 43 frt; 1 négy-
soros ezüsttel prémezett damaszt szoknya zöld luccai
bársony derékkal 100 frt; ugyanily értékű királyszínű
bársony derékkal bíró damaszt szoknyája; ellenben
5 soros arany és ezüst zsinórral prémezett luccai zöld
bársony szoknyáját magában is 75 frtra becsülték.
Zableri Jóbnénak (1665) arany zsinóros, zöld bársony
derékkal bíró királyszínű szoknyája 80 frt; 3 db. da-
maszt szoknyája 70—80 frt, a negyedik 90 frt; török
tsamlott szoknyája 45 frt; királyszínű koronarása szok-
nyája 35 frt; kék dupla tafota szoknyája 30 frt;
arany zsinóros királyszínű bársony mellénye 25 frt. —
Mutatványul elégnek tartok ennyit. Csak azt teszem
még hozzá, hogy Hainnénak felső ruhaneműi (az ék-
szereket nem számítva) 1033 frt; Zableri Jóbnééi pe-
dig 1204 frt 40 d-ra becsültettek.¹⁾ Igaz ugyan, hogy

¹⁾ Hogy a ruhaneműek értékét pénzünk mai értékéhez kellően
viszonyíthassuk, ezen az életneműek egykori árát feltüntető táblát állí-
tottam össze. A *-gal jelölt években rendkívüli drágaság uralkodott.

Á r ú	1525*		1590		1599*		1601		1622*		1630		1654*		1655	
	frt	d	frt	d.	frt	d.	frt	d.	frt	d.	frt	d.	frt	d.	frt	d.
1 köből búza..	—	44	—	33	4	50	1	—	4	—	1	—	2	60	1	80
1 „ rozs ..	—	33	—	50	3	25	1	—	3	50	1	—	2	—	1	80
1 „ árpa..	—	25	—	26	2	—	—	94	3	—	—	90	1	30	1	—
1 „ zab...	—	12	—	20	1	60	—	40	2	—	—	45	—	66	—	—
1 „ borsó.	—	50	—	80	2	50	—	—	—	—	2	—	—	—	1	50

mindkét nőnek férje gazdag ember volt; de a női ruháknak értékét is beleszámítva Hain Miklósnak összes vagyona 16.593 frt 74 denárt tett. A vagyon és a női ruhák értéke közt mindenütt hasonló arányt találunk. — A fiú és leánygyermek ruhái csak nagyságra nézve különböztek a felnőttekéitől.

δ) *Ékszerek.* A leírt drága öltözékeknek elmaradhatlan kiegészítő részei a különféle ékszerek. Az 1698-iki rendőri szabályzat a nemelőkelő rangú nőknek megtiltja: arany és ezüst csipkés és paszományos pártákat, a meztelen nyakon aranylánczot, gyöngyöket és korallt, gyöngyös paszományokat, drága zsinórzatot és más fényűzés-czikkeket viselniök.

Az arany ezüst zsinórzatról és prémezésről a ruháknál már történt említés, valamint a kalapokon viselt széles és gömbölyű arany és ezüst zsinórokról is. A tiszta aranyból s az arany és ezüst fonalból vegyítve kötött főkötőket, azok arany és ezüst rózsáit, csipkéit és gyöngyeit, a fehérneműekhez tartozó arany rojtokkal díszített és gyöngyökkel kivarrt arany galérokat és kézelőket, az arany és ezüst csipkés és paszományos pártákat, a gyöngyös és drágaköves koronkákat, — mind meg annyit említettem már. Habár ezek szigorúan véve kiegészítő részei voltak a ruházatnak, anyaguknál fogva jogosan sorozhatjuk az ékszerek közé. Ugyanide tartoznak az említett különféle művű fehérén hagyott és aranyozott ezüst kapcsok, csatok, boglárlemezkek és gombok is.

Az önálló ékszerek közt legnagyobb változatosságot és gazdagságot az *övek* mutatnak. A fehérén hagyott és aranyozott ezüst öveget rendesen bőr, selyem vagy bársony alapra erősítették. Ritkább eset, hogy mint Dierner István (1645) és Brewer Lórintz

aranyozott ezüst rózsás öveinél az alap is ezüst sodronyból fonatott. Mindkét századon át az arany és ezüst öveknek többféle változatát viselték. Ilyenek: a *rózsás öv* (Rosen Gürtel) selyem, bársony vagy fonott ezüst alapra erősített rózsákból, a *csat öv* (Spangen G.) csatokból, a *tagozott öv* (Glied G.) egymás mellé sorakozó vert arany és ezüst lemezekéből volt összeállítva, melynek egyes tagjait külön-külön erősítették az alapra, vagy apró karikákkal (»mit Öhrlen«) kapcsolták össze; lemezkéit áttört munkával is készítették. Hain Miklósnak szépen aranyozott ezüst tagozott övét még külön díszítették gyöngyökkel. Legközelebb áll ehhez a pánczélszerűen egymásra rakott sima és szemcsés (gekörrt) lemezekéből összeállított *pánczél öv* (Pantzer G.). A kovácsolt munkával (getriebene Arbeit) készített öveknek két faja: a *szív öv* (Herzen G.) és a *púpos* vagy *búbos öv* (Puckel G.). Az előbbi fehéren hagyott vagy aranyozott ezüst szívecskekből, az utóbbi domborúan kovácsolt alakokkal kivert lemezekéből állított össze. — A lemezövektől a *zsinór övekhez* (Schnür G.) átmenetet képez az arany és ezüst fonalból kötött *paszomány öv* (Porten G.), melyet színes rojtokkal díszítettek. Az arany és ezüst paszomány övek az előbbiekhöz hasonlóan bőr, selyem vagy bársony alapra helyeztetvén, ennek színétől nyerhették a barna, zöld stb. jelzőket. A zsinórövek szintén gombkötő munkával arany és ezüst vagy aranyozott ezüst fonalból készítették. — A lemez övek között legnagyobbak voltak a púpos övek, melyek súlya 2 m. 2 l-től, 4 m. 8 latig változik; a szív öveké 1 m. — 2. m. 1 l.; a rózsá öveké 17 l. — 2 m. 12 l.; a tagozott öveké 14 l. — 3 m. 2 l.; a pánczél öveké 5 l. — 1 m. 4 l. közt változik. A munka minőségéhez képest az övek érté-

két latonkint 75 d. — 1 frt 48 denárral becsülték s így az összérték is igen különböző; de 136 frtnál drágább övet a két századon át nem találtam. Ezen a magyar urak és úrnők öveinek értékéhez mérten alacsony ár onnan van, hogy a lőcsei polgárok és polgárnők öveikbe nem foglaltattak drága köveket. Hain Miklósné volt az egyetlen (általam ismert) gyöngyös öv, s azt becsülték az említett legmagasabb árra.

Az övet a derékon ezüst kapcsok vagy csatok tartották össze, melyeket vegyesen is alkalmaztak. — A férfi öveknek csaknem elengedhetlen kiegészítő része az ezüstveretű késtok felfüggesztésére szolgáló, gombos és gombnélküli ezüst *övlánczocskák* (Gürtel Ketten). Egyes övekhez hosszú és rövid lánczocska tartozott, melyek igen czélszerűen helyettesítették a kardkötő szíjakat. A nők a XVII. században az övhöz kapcsolt bőr, selyem vagy bársonyból készített kis táskákat szerettek viselni.

Az öv helyett derékra övezett *lánczövek* (Ketten G.) aranyból és aranyozott ezüsből készített lánczok. Mind a lánczövek mind a nyakban viselt lánczoknak készítmódja többféle. Lang Kristóf 143 frt értékű aranyláncza 110 db aranyból, Janus Bálintné 166 szemből (Glieder) volt összeállítva; Zableri Jóbnak zsinór láncza (Schnúr K.) volt. Aranyozott ezüst szívecskéket, gombokat, makkokat és különféle »Zetschen«-nek nevezett arany és ezüst apróságokat, »Schaugrosch«-okat és »Schaupfennig«-eket aggattak a lánczokra.

A gyöngyös arany *nyakékek* igen ritkák; valódi keleti gyöngyöket pedig egyáltalában nem viseltek, különben a leltárak mindenesetre említenék. Hain Miklósnénak egyedül említett gyöngyökkel és »crongold«-dal ékes arany nyakékét (Halsgeheng) is csak

22 frtra becsülték és így Lőcse leggazdagabb és legfényűzőbb nőinek sem voltak keleti gyöngyei. — A *korall* használata már gyakoribb, melyet természetes színében hagyva vagy aranyozva és ezüstözve viseltek és pedig annyira általánosan, hogy a XVII. század végén a nem-előkelő rangú nőket rendőrileg kellett attól eltiltani.

Azt is a fényűzést korlátozó rendeleteknek kell tulajdonítanunk, hogy arany *karpereczek* mindössze háromat jegyezhettek fel. Triebel Gergelynéé (1591) 20 db. Greff Lőrintznée (1630) 10¹/₂ db. aranyat nyomott; Hain Miklósnée pedig 100 frtra becsülték.

Az arany és ezüst *gyűrűk* közt pecsét-, koszorú-, (Krantz Schien) emlék-, (Teng-, Denkring) és közönséges köves gyűrűk voltak. A koszorú és emlékgyűrűk egyszerű vagy két-, három-, négyszéres karikák; a köves gyűrűkbe pedig egy vagy több gyémánt, smaragd, rubin, türkisz, opál, saphir, ametiszt, jáspis, gránát, csehgyémánt és üveg foglaltatott; sőt férfi és leány fejeket is találunk egyesekben.

Fülbevalót és a magyar úrnők ékszertárában gyakori *násfát* egyáltalában nem viseltek.

Az arany és aranyozott ezüst »Schaugrosch«-ok és »Schaupfennig«-eket a lánczocskák díszítésén kívül önállóan is viselték; fülecskével ellátva a mai medailokat helyettesíték. — Említve ugyan nincsen, de Lőcsén is díszítették filigran művű szegélylyel s más díszes munkával a »Schaumünze«-ket; — különben nem értenők, hogy azok értéke miért kétszer akkora, mint minő a vele egyenlő súlyú arany pénzé; — de gyöngyöket és drága köveket nem foglaltak beléjük.

Minthogy csak az előkelő rangúak viselhettek arany és ezüst ékszereket, nem rangbelieknek és a

szegényebbeknek az egyszerű vagy aranyozott és ezüstözött sárgaréz övek, lánczok, — stb. ékszerekkel kelle megelégedniök. — Az előkelő rangúak említett kiváltságukat túlságosan is vették igénybe s a XVII-ik század második felében némelyek egyéb vagyonukhoz mérten rendkívül nagy értéket bírtak ékszerekben. Triebel Gergelyné (1591) 11 márka és 68 db. arany, Greff Lőrincz (1630) 27 m. 14 lat és 36 ar. súlyú, Brewer Lőrincz (1655) 189 frt 18 d., Zableri Jób (1655) 508 fr. 70 d. értékű ékszerrel rendelkezett. Hain Miklós leltárában csak a különféle gyűrűk értéke 313 frt. 2 d., más ékszerei pedig 1241 fr 91 d.-ra becsültettek.

A házi életben a XVIII. század nagy változásokat idézett elő. Már a XVIII. század végén beállott a hazánkat általánosan ért nagy gazdasági válság, melynek következménye amint láttuk, a polgárság rohamos elszegényedése volt. A Lőcsét különösen is ért csapások következtében az ősi polgári elem jóformán kipusztult. Idegenek, a falukról beköltözött tótok, majd a vármegyének székhelyévé levén a város, magyar nemes urak foglalják el az őslakók pusztulása után üresen maradt házakat s ezzel az ősi polgári élet hanyatlásnak indul. A czéh- és családi szokások átöröklődtek a XVIII. századra sőt egyesek fennmaradtak napjainkig is. A háztartás azonban egészen átalakult, hiába erőlködött a hatóság a XVIII. században is többször alkotott »Politzei Ordnung«-okkal tartani fenn a régi rendet; a változott gazdasági és társadalmi viszonyok s az ezek folytán kifejtett új életnézetek elsodorták azokat. A XVIII. század közepétől kezdve már nincsen a régi városi életnek olyan határozott külön jellege, amelyiket külön kellene ismertetni. Az

új polgárság az új települők köréből alakul ki. Ennek nincsenek századokra visszamenő hagyományai és előnyösebb rá nézve az új rend, amelyik mindenkinek szabadabb érvényesülést enged. A régi háztartásnak némi nyomaira akadunk még egyes régibb polgári családoknál, ahol egy egy bútort, edényt vagy ruhadarabot kegyelettel őriznek.

Igénytelen tanulmányomhoz befejezésül csak egy pár szót akarok mondani. Aki valaha foglalkozott egy a hazai történelemben nagyobb szerepet játszott, múltjába több mint 800 évre visszatekintő város kulturális életének lehetőleg minden részletét feltüntetni akaró munkával: tudja azt, hogy hangyamódra kell a sok ezernyi apró adatot összegyűjteni. 1879-ben kezdtem meg Lőcse levéltárának rendezését. Több évi munkát fordítottam arra s e közben kidolgoztam egyes részleteket a város történetéből. Akkor még nem lehetett arra gondolni, hogy alakulhat majdnem egy olyan »Szepesmegyei történelmi társulat«, amelyik a kiadványok egész sorozatával lesz képes előállani. Most sor került Lőcsére. A város rendszeres történetébe természetszerűen be kellett illesztenem a már előbb kidolgozott részleteket annál is inkább; mert azok régebben és úgy jelentek meg, hogy a társulat tagjai közt alig van egynehány, akinek azon részletekről tudomása lenne. Innen van az, amit bevezető szavaimban mondtam, hogy »egyes részletekben önmagam ismétlem.« Nemcsak a teljesség, de az érthetőség is kívánta ezt.

Munkám terjedelmét tekintve túllépte az eredetileg kitűzött terjedelmet, de annak oka azon öröndetes körülmény, hogy míg a milleniumi kiadványok

első tervezésekor a társulatnak nem egészen 300 tagja volt; a nagy mű megindítása a tagok számát közel 500-ra emelte. Így történhetett azután, hogy minden eddigi kötetünk csaknem kétszerese az ígértnek. Lőcse középpontja, vezérlője volt mindig a Szepesség életének. Ha ennek története kiemelkedik, mondhatni az egész Szepesség története össze van foglalva. Ezért vettem föl itten a Szepesség ősi jogéletét, mint az egykori szász provincia életének alapját; ezért Lőcse műemlékeinek részletes ismertetését. Ezek nélkül, véleményem szerint, Lőcsének és a Szepességnek kulturtörténete hézagos és sok részletében érthetetlen lenne.

Reméllem, hogy társulatunk működése nem fog megszakadni és a kiadványok során sorra kerül Lőcsének politikai története, amelyik felöleli majd a város és a vármegye igen változatos és sokszor országos fontosságú eseményeit. Ezen résznek írója már jártabb utakon fog haladni, mint én, az anyagnak összegyűjtője és rendezője.

TARTALOM.

	Lap
I. A szepesi százszok ősi jogélete: a szepesi jog leg- régibb kéziratának összehasonlítása (1); az ősi szepesi jog (Zipser Willkühr) szövege a szepes-szombati és löcsei kéziratok után (16); a jogkönyv keletkezése (87); hatásának köre (91); közjogi viszonyok (94); közigazgatási és törvénykezési szer- vezet (104); családi jog (110); öröklési jog (118); személyi jog (121); vagyonjog (125); törvénykezési eljárás (127); pénz-, adóügy, ipar, kereskedés (135); vallásos, erkölcsi érzés (139)	1
II. Lőcse keletkezése: környéke régi telep (145); Alte- Leutsch (147); Lőcse neve (147); a város keletkezése (151); újra alapítása a tatárjárás után (152)	145
III. Erődítés: A város fekvése (154); sánczok (154); Zwinger (157); körfalak (158); kapuk (161); bástyák (164);	154
IV. Építkezés: magán építkezés (177). — <i>Középületek:</i> városháza (196); harangtorony (200); kereskedelmi csarnok (201); vendéglő (202); színház (203); vármegyeháza (204); casino (204); katonai laktanyák, nevelő intézet és kórház (205); vízvezeték (206); sétatér, honvédszobor (207). — <i>Tem- plomok:</i> Szt. Jakab-templom (207); gymnasiumi templom és régí zárda (234); minoriták temploma (236); karthausiak egykori kolostora (237); máriahegyi templom (237); evan- gelikus templom (238). — <i>Iskolák:</i> kath. elemi iskola (239); kir. gymnasium (240); áll. főreáliskola (240); áll. felsőbb le- ányiskola (241); ág. ev. elemi iskola (241).	177
V. A város birtokviszonyai	241
VI. Lakosság	262
VII. Közigazdaság: őstermelés (296); ipar (303); ke- reskedés (309); megélhetés; (328)	296

VIII. Adózás: census (334); taxa (335); hadi adó (338); accisa (339); városi közterhek (341)	333

IX. Lőcse közbizleti helyzete: a szepesi szász provin- cia főhelye (351); sz. kir. város (352); viszonya a szepesi városokhoz (357); Szepesvármegyéhez (358); a felvidéki szab. kir. városokhoz (360); címere (362).	351

X. Városi hatóság: tisztviselők (365); tisztujtás: a bíró lemondása, bíró választás, tanácsnokok választása, tribunok választása, képviselő testület, községi bírák és esküdtek (366); rendőrkapitányság (376); választási lakoma (377); a hivatalos ügyek kezelése (378); tisztviselők hivatalos és magán visel- kedése (381); tisztviselők fizetése (387); Lőcse bírái, pol- gármesterei és senatorainak kimutatható jegyzéke (391) . .	364

XI. Egyházi élet. Iskolák	400

XII. Polgárőrség és védelmi rendszer: fegyverzet (401); lövész egyesület (410); polgárőrség (411)	401

XIII. Rendőrség és törvénykezés	421

XIV. A polgárság házi élete: családi élet, házi szo- kások, multságok (432); háztartás: bútortart (446); asztal- nemű (454); ágynemű (468); ruházat (470); ékszerek (509)	432

Javitandó sajtóhibák:

63.	old.	alúlról	7. sor	kem-	helyett	kom.
64.	»	felülről	6. »	Grojen	»	Grofen.
75.	»	»	12. »	ec	»	er.
90.	»	»	7. »	tatálkozunk	»	találkozunk.
90.	»	»	14. »	1894	»	1394.
90.	»	»	20. »	ter-	»	tör.
93.	»	alúlról	11. »	Strázsa elé még	Szepes-Szombat.	
93.	»	»	17. »	eriterium helyett	criterium.	
